

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІ

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТ

АКАДЕМИК ҚАНЫШ СӘТБАЕВТЫҢ
125 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН
«XXIV СӘТБАЕВ ОҚУЛАРЫ»
АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ
КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«XXIV САТПАЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ»,
ПОСВЯЩЕННОЙ 125-ЛЕТИЮ
АКАДЕМИКА КАНЫША САТПАЕВА

V том

ПАВЛОДАР
2024

ӘОЖ 001
КБЖ 72
А33

Редакция алқасының бас редакторы:

Садықов Е. Т., э.ғ.д., профессор, «Торайғыров университеті» КеАҚ Басқарма
Төрағасы – Ректор

Жауапты редактор:

Ержанов Н. Т., б.ғ.д., профессор, «Торайғыров университеті» КеАҚ ғылыми
жұмыс және халықаралық ынтымақтастық жөніндегі Басқарма мүшесі-проректоры

Редакция алқасының мүшелері:

Абліш Р. М., Исенова Б. К., Каверина М. М., Қрыкбаева М. С.,
Уксукбаева Н.Т., Утемисова З. Т.,

Жауапты хатшы:

Әмірбек Д. Ә., Қазбеков Е., Зейтова Ш. С., Алимова Ж. С., Машрапова
Г. Н., Қайниденов Н. Н., Шалабаев Б. А., Шарапатов Т. С., Қабдулина К. Т.,
Ахметов Д. А., Бекниязова Д. С., Жания К., Зарипов Р. Ю., Акимбекова Н. Ж.,
Қалиева А. Б., Байтемирова А. К., Урузалинова М. Б., Токтарбекова А. Б., Дәуіт Ж.,
Садвақасова М. Ж., Толокольникова Н. И., Жуманбаева Р. О., Кривец О. А.,
Бельгибаева Қ. Қ., Рахимбаева М. Н., Исақова З. С., Азылбекова Г. О., Шабамбаева А. Г.,
Азербайев А. Д., Нургожина Б. В., Юношева Н. Ф., Тулкина Р. Ж.

А33 Академик Қаныш Сәтбаевтың 125 жылдығына арналған «XXIV Сәтбаев
оқулары» атты Халықаралық ғылыми конференцияның материалдары. –
Павлодар : Торайғыров университеті, 2024.

ISBN 978-601-345-523-5 (жалпы)
Т. 5 «Оқушылар». – 2024. – 530 б.
ISBN 978-601-345-518-1

Академик Қаныш Сәтбаевтың 125 жылдығына арналған «XXIV Сәтбаев
оқулары» атты Халықаралық ғылыми конференцияның материалдары (19 сәуір 2024
жыл) жинағында келесі ғылыми бағыттар бойынша ұсынылған мақалалар енгізілген:
Энергетика, Физика-математикалық және компьютерлік ғылымдары, Ауыл
шаруашылығы және АӨК, Мемлекеттік басқару, бизнес және құқық, Сәулет және
дизайн, Заманауи инженерлік инновациялар мен технологиялар, Жаратылыстану
ғылымдары, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдары.

Жинақ көпшілік оқырманға арналады.
Мақала мазмұнына автор жауапты.

ӘОЖ 001
КБЖ 72

ISBN 978-601-345-518-1 (Т. 5)
ISBN 978-601-345-523-5 (жалпы)

© Торайғыров университеті, 2024

**Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдары
Гуманитарные и социальные науки**

Секция 31

**Шетел филологиясының, лингводидактиканың
және аударматанудың өзекті мәселелері
Актуальные вопросы иностранной филологии,
лингводидактики и переводоведения**

КИБЕР КЕҢІСТІКТЕГІ АҒЫЛШЫН ТІЛІ

ТӨРЕХАН А. Е.

ағылшын тілі пәнінің мұғалімі, Дарынды балаларға арналған
№ 3 гимназиясы, Павлодар қ.

АҚЖЕКЕЙ Д. Д.

оқушы, 6 сынып, Дарынды балаларға арналған № 3 гимназиясы,
Павлодар қ.

Біз ағылшын тілімен Шекспирмен байланысты тіл ретінде таныспыз: қатаң және аналитикалық, нақты ережелер мен ерекшеліктермен. Миллиардтан астам адам ағылшын тілінде сөйлейді және бұл тіл халықаралық қарым-қатынас, саясат және бизнес үшін маңызды құрал ретінде қызмет етеді. Бірақ оның туындылары туралы қанша адам біледі? Cyber English тілінің заманауи феномені барған сайын танымал және өзекті болып келеді. Бұл қазіргі ағылшын тілінің грамматикасы мен емлесі туралы алаңдаушылық тудыратын сол хабар тілі және интернет сленгі. Дегенмен, жағдайды дүние жүзіндегі лингвистер сияқты сыни деп санау керек пе? Бұл ғылыми жобада біз Cyber English деп аталатын бұл тенденцияны тереңірек түсінуге, оның қазіргі әлемдегі маңыздылығын бағалауға және оның жасөспірімдерге және жалпы қазіргі адамдардың өміріне әсерін анықтауға тырысамыз [1, 99 – б.].

Киберкеңістік адам қызметінің барлық салаларын жаулап алды. Қазіргі заманда, қоғамның қарыштап дамыған дәуірінде тіл қазіргі заман талабына сай икемделіп, дамып отырады. Өздеріңіз білетіндей, тіл қоғамның жағдайын, оның даму деңгейін көрсетеді. ХХІ ғасырда тіл адам өмірінің әртүрлі салаларына икемді және қолайлы болуы керек. Уақыт пен тілдік ресурстарды үнемдеуге деген жалпы ұмтылыс біздің ойлауымызды, соның ішінде мәтіндік ойлауды өзгертеді [2, 16 – б.].

АҚШ-та осы тілге аударылған классикалық және заманауи әдебиеттің мыңдаған туындыларын қамтитын SMS тілінің сөздігі

шығарылды. SMS әлемінде жүздеген сөздердің баламасы табылды, ал кибертіл, әсіресе ағылшын тілінде сөйлейтін қолданушылар арасында керемет танымал. Қазіргі уақытта бұл қарым-қатынас әдісі кең таралғандардың бірі болып табылады және осыған ұқсас құбылыстарды барлық жерде, соның ішінде Қазақстанда да дерлік байқауға болады.

Біздің ғылыми жобамыздың өзектілігін National Geographic сарапшыларының интернеттің әлем тілдерінің көпшілігінің дамуына айтарлықтай әсер ететінін анықтаған лингвист ғалымдармен ынтымақтастығы растайды. Бұл қазіргі ұрпақтың классиктер жазған мәтіндердің мағынасын түсіну қиынға соғуынан көрінеді. Бұл құбылыс, сарапшылардың пікірінше, аға және жас ұрпақтың сөйлеу тілінің арасындағы елеулі алшақтыққа әкеліп соқтырады, ал лингвистер қазіргі тілдің біртіндеп өзгеріп, оны дәстүрлі тамырынан алшақтатады деп болжайды. Сол себептен, біздің ғылыми жобамыздың мақсаты – CyberEnglish тілін үйрену және жасөспірімдер арасында онлайн қарым-қатынасқа ағылшын тіліндегі СМС сленгін енгізу, сонымен қатар оқушылардың халықаралық тілді үйренуге деген ынтасын арттыру [3, 344 – б.].

Осы мақсатқа жету үшін біз келесі міндеттерді алдымызға қойдық:

Қазіргі кибертілдің элементі ретінде SMS хабарламалардың даму тарихын талдадық.

Шетелдік ғалымдардың зерттеулеріне шолу жасау және ана тілінде сөйлейтіндердің сөйлесу мысалдарын талдау арқылы CyberEnglish тілінің тән ерекшеліктерін анықтап, жүйеледік.

Кибер қарым-қатынаста қолданылатын ең көп таралған сөздер мен өрнектерді қамтитын брошюра жасадық.

Оқушыларды CyberEnglish феноменімен таныстырып, олардың күнделікті онлайн қарым-қатынасына енгізіп, оның оқытылатын тілдің менталитетіндегі рөлін көрсеттік.

Мәселені зерттеу бойынша ұзақ мерзімді жұмыс жоспарын жасадық. Өскелең ұрпақтың ағылшын тіліне деген қызығушылығы мен интернет кеңістігінің күшті ықпалына байланысты CyberEnglish тілі мектептердегі ағылшын тілінің оқу бағдарламасының маңызды бөлігіне айналуға деп болжадық.

Зерттеу жұмысымызға Эрик Патридж, Дэвид Кристал, И. Р. Гальперин сияқты авторлардың ағылшын сленгін зерттеуге арналған шетелдік және отандық еңбектері, ағылшынша-орысша, ағылшынша-қазақша сөздіктер мен интернет-ресурстары алынды.

Айнұр Қуанышбай – лингвистика пәнінің мұғалімі, Қазақстан жастарының тілі туралы зерттеулердің авторы. Асқар Тоқтаров – лингвист, жастар тіліне қызығатын ұстаз ойларын, зерттеулерін басқа алды [4, 84 б.].

Жастар өз ойын жеткізудің жаңа тәсілін тауып, аббревиатуралар буыны (бастапқы әріптерден, сөздердің бөліктерінен немесе бір сөзбен айтылатын сөз тіркестерінен жасалған аббревиатуралар) немесе «Қысқа буын» атағын лайықты түрде алды. Беделді Оксфорд ағылшын тілінің сөздігі тіпті SMS тіліндегі сөздерді және смайликтерді лексикалық дерекқорына арнайы бөлімге қосуды шешті. Сөздік редакторлары ағылшын тілінің бұл жаңа түрінің бұрыннан қалыптасқаны және кең таралғаны соншалық, оны заңдастырудың уақыты келгенін анықтады. SMS хабарламалары арқылы байланысу үшін бірнеше қарапайым ережелерді сақтау жеткілікті:

1 Артиклдер мен предлогтардың болмауы тіркестің мағынасын өзгертпесе, оларды жазбаңыз.

2 Сөздеріңізді қысқартыңыз.

3 Ұзын сөздерді толығымен жазбаңыз

4 Бір немесе екі буынды ғана қалдырыңыз, бұл толық сөзді оңай түсінуге көмектеседі.

5 Әліпбидегі дауыссыз әріптің атына сәйкес келетін буындарды қысқарту. Сандарды пайдаланып қысқарту.

Бүгінгі таңда кибертіл орасан зор жылдамдықпен дамуды жалғастыруда. Грамматика мен тыныс белгілерінің стандартты ережелерін елемеге болады, жаңа сөздер мен сөз тіркестері пайда болуы және өте тез таралуы мүмкін. Интернет тілі де желілік мәдениет пен мемдердің маңызды бөлігіне айналды. Кибертілдің өзіндік ерекшеліктері бар және ресми жазба тілден айтарлықтай ерекшеленуі мүмкін. Ол көбінесе эмоцияларды білдіру, жылдам байланысу және бірегей желілік қауымдастықтарды құру үшін қолданылады. Кибертілдің тарихы осылайша қоғамдағы және технологиядағы өзгерістерді және адамдардың тілді заманауи коммуникациялық қажеттіліктерге бейімдеу тәсілдерін көрсетеді [5, 33 б.].

Ағылшын, қазақ және орыс тілдеріндегі SMS аббревиатураларын қалыптастырудың негізгі әдістерін зерделеу келесі принципті ескеруді білдіреді: «аз мәтінді енгізу арқылы барынша көп ақпаратты-күш пен уақытты үнемдеуге ұмтылу». Әлеуметтік желілердегі хаттар мен жазбалардың кейбірінен дауысты дыбыстарды таба алмайсын.

Жылдам хат жазу үшін сөздердің ішіндегі дауысты дыбыстарды тастап кету – нағыз грамматикалық қателік. Осыған бой үйретіп алған жастардың ертеңгі күні орфографиялық ережелерге бағынбай кетпесіне кім кепіл?! Сөздерді бөлек, бірге, жартылай бөлек жазу (дефис арқылы) ережелері де назардан тыс қалып жататынын көріп жүрміз. Бұл олардың қол және көз дағдыларына әсер етіп, сауатты жазу дағдысын жояды. Әлеуметтік желі коммуникациясында сөйлеу тіліне жақын құрылымдар көп қолданылады, яғни сөздің тұлғасын өзгертіп кең жазу да етек алып келеді. Бұл тұрғыда емле мен тыныс белгілерінің негізгі ережелерін елемей жиі кездеседі. Сөздерді қысқартудың ең көп тараған тәсілі – аббревиатураларды қолдану. Ең жиі кездесетін аббревиатуралардың арасында мыналар бар:

Кесте –1

Ағылшын тілі	Қазақ тілі (жіктік жалғауды түсіріп жазу)	Орыс тілі
IMHO (in my humble opinion) HAND (have a nice day) LOL (laugh out loud) ASAP (As Soon As Possible)	отырм – отырмын ұйқтайм – ұйықтаймын билмейм – билмеймін раха – рахмет см – сәлем сб – сау бол	СПС (спасибо) ПЖ (пожалуйста) ДЗ (домашнее задание) ПРИВ (привет)

Сонымен қатар, ең танымал әдіс - сөздегі буындарды сандармен ауыстыру:

Кесте –1

Ағылшын тілі	Қазақ тілі	Орыс тілі
2day = today (сегодня)	5ік =Бесік	о5 = опять
4eva = forever (навсегда)	2бастұз =Екібастұз	

Қысқарту (редукция) - сөздерді қысқартудың сирек кездесетін тәсілі. Бұл әдіс дауысты дыбыстарды жоюды қамтиды, ал сөздің мағынасы дауыссыз дыбыстардың тізбегі арқылы анықталады.

Кесте –1

Ағылшын тілі	Қазақ тілі	Орыс тілі
Msg = message (сообщение)	кдрп – қыдырып	Тлфн= телефон
Txt = text (текст)	мсқ – мысық	Пжлс = пожалуйста Ятялю = Я тебя люблю
LuvU = love you (люблю тебя)		

Қазақ тіліндегі сленгтерге тағы шетелдік сөздерге қазақ тілі жалғауларын қосып қолдану: каксын?, плизбен (please) сойлессейши, сөзді орфоэпиялық норма бойынша таңбалау: не істеватсын (не істеп жатырсың?), дийұана (диуана), барат, келет, бошы (болшы). Сонымен қатар, ғаламтордағы кейбір жазбалардан тыныс белгілерді мүлдем таба алмайсың. Ал енді бірі сөйлемнің басын, адамның атын үлкен әріппен жазу деген ережені мүлдем ұмытқан [6, 258 б.].

Кесте 4 – Ағылшын тіліндегі аббревиатураларды қолданатын SMS сөйлемінің мысалы

Hi m8 u k? i soz i 4gt 2 call u lst nyt- y dnt we go a film 2morrow (48 символ қолданылған)
Hi, mate. Are you okay? I am sorry that I forgot to call you last night. Why don't we go and see a film tomorrow? (120 символ қолданылған)

Кесте 5 – Қазақ тіліндегі аббревиатураларды қолданатын SMS сөйлемінің мысалы

Слм, клсң? Мн сғн атқм етң клм деп, есңд ме? (31 символ қолданылған)
Сәлем, қалайсың? Мен саған айтқанмын ертең келем деп, есінде ме? (51 символ қолданылған)

Кесте 6 – Орыс тіліндегі қысқартуларды қолданатын SMS сөйлемдерді қолданумен салыстыруға болады:

прв сделал дз? пжлст обсни мне тему по матану
привет, как дела? Пожалуйста, объясни мне тему по математике.

Қазақ және орыс тілдерінде SMS аббревиатурасының транслитерация сияқты әдісі де бар (біз қазақ,орыс алфавитінің әріптерін латын әліпбиіне ауыстыру туралы айтып отырмыз):

Хай қалайсың? - Хай как дела? - Привет, как дела?
 Споки ноки бай! -Қайырлы түн, бай бай!- Спокойной ночи, пока!

Смайликтер SMS хабарламаларында да жиі қолданылады. Смайлик мәтінмен бірге сіздің эмоцияңызды, көңіл-күйіңізді: қуаныш, таңданыс, қайғы, аң-таң, т.б. жеткізу үшін мәтіндік хабарламада қолданылады. Кибер тілде смайликтердің екі түрі бар. Бірінші түрі әртүрлі таңбалар арқылы жазылады және белгілі бір мағынаға ие:

Кесте – 7

:) – күлімдеу	:* – сую	:(– көңіліз болу	:O – таң қалу, айқайлау

Екінші түрі - графикалық. Бұл түр – көбінесе қандай да бір анимация түрі бар миниатюралық сурет [9]:

Сурет –1 Графикалық суреттің түрі

Осы мақсатта біз гимназиямыздың 5, 6 және 7 сынып оқушыларына 30 адамнан тұратын іріктеуден тұратын сауалнама әзірледік. Респонденттерге келесі сұрақтар қойылды:

1.Сіз онлайн байланыс үшін чат хабарын қаншалықты жиі пайдаланасыз?

Келесі нұсқалардың арасынан таңдау:

Кесте – 9

тұрақты – 100-80 %	кейде – 79-50 %	сирек – 49 % немесе одан аз

2.Соңғы бірнеше чаттыңызды еске түсіріп, сұраққа жауап беріңіз: Хабарламаларыңызда жаргон, қысқартулар немесе смайликтерсіз грамматикалық тұрғыда дұрыс жазылған мәтіндер бар ма?

Екі ықтимал жауап бар:

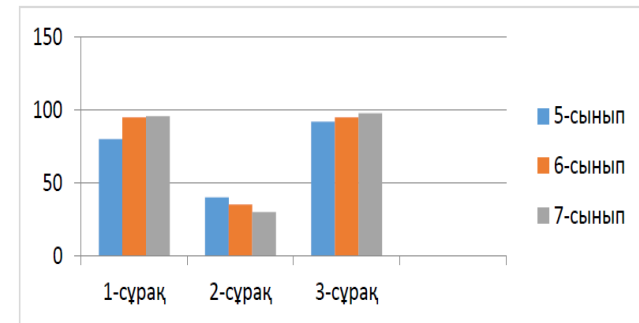
Кесте – 10

«Иә, менің сөйлеуім сауатты»	«Жок, мен кибертілді қолданамын»).

3 Сіз кибертілді және жазбаша тілді қысқартудың әртүрлі тәсілдерін білгіңіз келеді ме?

«Иә»	«Жок»

1-диаграмма. Зерттеудің бірінші кезеңінің нәтижелерінің қысқаша мазмұны

Тәжірибелік жұмыстың бірінші кезеңінен қорытынды:

Сауалнама көрсеткендей, жасөспірімдер уақытының көп бөлігін онлайн қарым-қатынас алады. Біз мынадай тенденцияны байқадық: жас ұлғайған сайын желідегі қарым-қатынастың пайызы артады. Осылайша, 5-сынып оқушылары құрбыларымен араласуға кеткен жалпы уақыттың 74 % гаджеттер арқылы сөйлеседі, 6-сыныпта бұл көрсеткіш 82-ге дейін, ал 7-сынып 91 %-ға жетеді. Сондай-ақ, екінші және үшінші сұрақтардың жауаптарына сүйене отырып, жасөспірімдер киберкоммуникацияның заманауи тенденцияларын пайдаланады және бұл тақырып оларды ең қызықтырады деп түсінеміз.

Зерттеудің тәжірибелік бөлігінің нәтижелерін қорытындылай келе, таңдаған тақырыбымыздың өзекті екеніне сенімдіміз.

Осылайша, біз келесі қорытындыларды жасаймыз. Оқушылардың ағылшын тілін үйренуге деген ынтасын арттыру қажет. Оқытуды өмірмен байланыстыру принципі практикалық сипатта болуы керек. CyberEnglish тілін үйрену қазіргі заманғы тілдерді дамыту жағдайында қажет болады. Әртүрлі елдердің

оқушыларымен халықаралық қарым-қатынас тілінде чаттарды енгізу мектептердегі білім берудің негізгі мақсаттарын жүзеге асырудың үлкен болашағы болуы мүмкін. Халықаралық байланыс үшін чат бөлмелерін құру идеясын жүзеге асыру бағытында ғылыми жобамызды одан әрі дамыту жоспарлануда.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Crystal, D. (2001). *Language and the Internet*. Cambridge University Press. – 99 б.
- 2 Thurlow, C., & Brown, A. (2003). *Generation: The sociolinguistics of young people's text-messaging*. *Discourse Analysis Online*, 1(1). – 16 б.
- 3 Baron, N. S. (2008). *Always on: Language in an online and mobile world*. Oxford University Press. – 344 б.
- 4 Herring, S. C. (1999). *Interactional coherence in CMC*. *Journal of Computer*. – 84 б.
- 5 Гальперин И.Р. О термине «сленг», *Вопросы языкознания*. N 6. 1956. – 33 б.
- 6 Гальперин И.Р. *Лингвостилистика*, М. 1980. – 258 б.

SLANGS AND ABBREVIATIONS IN ENGLISH LANGUAGE

ARIPOVA E.

9th grade student, №18 secondary school, Ekibastuz city

Slang. Slang refers to informal words, phrases, and expressions that are commonly used in spoken language but may not be considered standard in formal writing or speech. Slang terms often develop within specific social groups or subcultures and can be used to create a sense of camaraderie or to convey certain attitudes or emotions. Slang is dynamic and often evolves rapidly, reflecting changes in popular culture, technology, and social trends.

Here are some key points about slang:

Informal language: Slang is casual, informal language that is often used in relaxed or familiar settings, such as among friends or within certain communities.

Expression of identity: Slang can be a way for individuals to express their identity and affiliation with particular groups or subcultures, such as teenagers, musicians, or enthusiasts of a specific hobby.

Evolving nature: Slang terms can quickly emerge and become popular, but they can also fall out of use just as fast. This dynamic nature reflects the constantly changing aspects of language and culture.

Regional and cultural variations: Slang can vary widely between different regions and cultures, with many slang terms being specific to certain areas or social circles.

While slang can add colour and personality to language, it's important to be mindful of the context in which it is used, as some slang terms may be considered inappropriate or offensive in certain situations.

People use slangs for various reasons, including:

Informality: Slang is often used to create a casual or informal tone in speech or writing, which can help people feel more relaxed and connected in social interactions.

In-group identification: Slang can help people identify with a particular group or subculture, such as teenagers, skateboarders, or members of a specific profession. Using slang can signal membership in a particular group and create a sense of belonging and camaraderie.

Efficiency: Slang can be more efficient than standard language, allowing speakers to convey complex ideas or emotions in a succinct and easily understood manner.

Expressiveness: Slang can be used to express unique or nuanced meanings that may not be easily captured by standard language. It can convey humour, sarcasm, or other emotional nuances.

Rebellion or subversion: Some people use slang to rebel against authority or societal norms, or to create a sense of exclusivity or “insider” status.

Cultural influence: Slang can be influenced by popular culture, including music, movies, and social media, and can serve as a way for people to connect with and express themselves within their cultural context.

Overall, slang serves as a dynamic and evolving aspect of language, reflecting the creativity, diversity, and adaptability of human communication.

There are various types of slangs that exist. Here are some examples:

American slang words: This includes colourful, odd, and unique phrases used in American English. Some examples are «corny» (referring to things like movies and jokes that are silly), «cheesy» (also referring to things like movies and jokes that are silly), and «flick» (which means movie).

SMS language: This type of slang is used in text messages on mobile phones. It includes abbreviations and acronyms like «LOL0187 (laughing out loud) or «ROFL» (rolling on the floor laughing).

Chat speak: Similar to SMS language, chat speak is slang used in online chats and messaging platforms. It includes abbreviations and acronyms that are commonly used in online conversations.

English slang words: Slang is an informal type of vocabulary used in casual conversations and understood by certain groups of people. English slang words can vary depending on the region or community. Some examples include «cool» (meaning something is good or impressive), «awesome» (meaning something is excellent), and «chill» (meaning to relax or take it easy).

These are just a few examples of the different types of slangs that exist. Slang is constantly evolving and new words and phrases are being added all the time.

Abbreviation. Abbreviation is a shortened form of a word or phrase. It's created by using the initial letters or parts of the words in the original phrase. Abbreviations are commonly used to save time and space when writing or typing. They can also be used to simplify complex or lengthy terms. For example, «ofc» is an abbreviation for «of course» and «BTW» is an abbreviation for «by the way». Abbreviations are widely used in various fields such as science, technology, medicine, and everyday communication.

People use abbreviations for a variety of reasons, including:

Efficiency: Abbreviations save time and space when writing or typing. They allow for the quick and concise representation of longer words or phrases, which can be particularly useful in contexts where brevity is important, such as in texting, note-taking, or technical documentation.

Convenience: Abbreviations make it easier to refer to complex or lengthy terms, especially when they are used frequently. For example, «ASAP» (as soon as possible) and «CEO» (chief executive officer) are widely recognized and used abbreviations that help streamline communication.

Specialized fields: In technical or specialized fields such as medicine, law, engineering, and science, abbreviations are commonly used to represent complex concepts, procedures, or entities. This can facilitate clear and efficient communication within these domains.

Standardization: Certain abbreviations have become standard and widely accepted in specific contexts, such as academic writing, business

correspondence, or legal documents. Using these accepted abbreviations helps ensure clarity and consistency in communication.

Historical convention: Some abbreviations have been in use for so long that they have become ingrained in the language and are considered standard. For example, «etc.» (et cetera) and «i.e.» (id est) are commonly used Latin abbreviations in English.

Overall, abbreviations serve as a practical and adaptable aspect of language, allowing for streamlined and effective communication across a wide range of contexts.

There are various types of abbreviations used in language and communication. Here are some common categories of abbreviations:

Acronyms: These are abbreviations formed from the initial components of a phrase or a word, and are pronounced as a word themselves (e.g., NASA, UNESCO).

Initialisms: Similar to acronyms, initialisms are abbreviations consisting of initial letters pronounced separately (e.g., FBI, CEO).

Contractions: These are shortened forms of words or syllables created by omitting specific sounds or letters (e.g., can't, I'm).

Shortenings: These are similar to contractions, but involve the truncation of a word without any omitted sounds or letters (e.g., info for information, lab for laboratory).

Symbols: Some abbreviations consist of symbols, such as &, %, or +, used to represent words or phrases in a concise form.

Numbers: There are abbreviations that include numbers in abbreviations (e.g., be4, gr8, some1, any1, w8, 4, 2moro)

These are just a few examples, and abbreviations can vary widely depending on the context and language used.

In conclusion, I would like to emphasize once again that the main reason for the appearance of abbreviations is the economy of the use of linguistic means. The constantly evolving system of various types of abbreviations is a reaction of the language to the globalization and internationalization taking place in the world. It should be noted that along with saving language resources, speech efforts and time of the communication partner, abbreviation is also an effective means of accumulating information, which undoubtedly facilitates communication on the Internet. The history of abbreviations in English goes back more than one decade. The production of the first computers, and then the appearance of the Internet in our lives, became a kind of springboard for the further active development of this linguistic phenomenon. From a linguistic point of view, the Internet as a communicative space is

a limitless source (and creator) of new variants of colloquial style of speech, new words, new terminology, new abbreviations of the English language. [1, p. 21-23]

It is important to note that most native English speakers cannot do without using abbreviations in their speech, as it saves time. These cuts literally burst into the dynamics of modern life. Many scientists study this phenomenon and consider it an integral process in the development of language. Thus, virtual communicants, not paying attention to spelling errors, uncorrected messages and sentences, and informal style bring their written communication closer to the semblance of oral communication, which means that this type of communication can become an indispensable assistant in teaching intercultural communication in the absence of the possibility of real communication with native speakers [2, p. 85-91].

Analysis of theoretical material allows us to draw conclusions about an extremely large and diverse number of abbreviated units, which are one of the fundamental principles of most modern languages. It was revealed that the main feature of abbreviations is their close connection with the original unit. This paper examined the classification of various types of abbreviations, where lexical abbreviations are divided into syllabic, complex syllabic and initial abbreviations in various linguistic variations. As a result of the study of factual material, the following conclusions were made: The function of abbreviations in the communication process is to more economically express thoughts and eliminate redundancy of information. Participants in online communication shorten language segments not only to reduce the volume of text. The desire to distinguish oneself in a space of monotonous forms, to demonstrate to the world one's unusualness and originality is another reason for the spread of abbreviations and abbreviations in chats. Verbal neologisms are born in live speech, in a certain social environment, most often among young people, as a conscious destruction of stereotypes, a protest against the norm. This linguistic phenomenon is accompanied by an unconscious filling of linguistic units with special expressiveness and novelty. «The resources for informal expression in writing have increased significantly in a way not seen in the English language since the Middle Ages,» says David Crystal, professor of linguistics [3, p. 65].

REFERENCES

1 Barshuva, S. O. History of English abbreviations [Text] / S. O. Barshuva // News of the Russian State Pedagogical University named after. A. I. Herzen. – 2008. – No. 67. – P. 21 – 23

2 Maksimova, T. V. Modern trends in the development of abbreviation as a method of word formation in the English language [Text] / T. V. Maksimova // Bulletin of Volgograd State University. Series 2: Linguistics. – 2003. – No. 3. – P. 85 – 91.

3 Crystal D. English as a Global Language. Cambridge University Press, 2003. P. 72.

ФУНКЦИИ ПЕРЕКЛЮЧЕНИЯ КОДОВ В СОЦИАЛЬНОЙ СЕТИ ИНСТАГРАМ НА ПРИМЕРЕ АККАУНТОВ, СВЯЗАННЫХ С ПОСТУПЛЕНИЕМ В ЗАРУБЕЖНЫЕ ВУЗЫ

АХМЕТОВА М. Е.

ученица, Назарбаев Интеллектуальная школа, ХБН, г. Павлодара

В результате усиления процесса глобализации и активной миграции народов возникают новые формы языкового контакта, которые способствуют расширению областей взаимодействия между языками. Многие люди с детства начинают учить иностранные языки, в особенности английский, в ходе чего осваивают искусственно приобретенный билингвизм. У таких билингвов можно заметить общий паттерн при коммуникации, а именно частое обращение к переключению кодов как к важному инструменту их общения. Анализ переключений кодов, выбранных из контента блогеров помогает определить основные функции часто встречаемых кодовых переключений в сфере высшего образования и выявить практическую ценность их использования, чтобы сделать информацию о поступлении в зарубежные университеты более доступной для людей, изучающих английский язык как дополнительный.

В связи с данной гипотезой была сформулирована цель определить основные функции кодовых переключений в цифровом контенте о высшем образовании за границей и расширить информационный доступ людям, которые не знакомы с соответствующей терминологией на английском языке. Для достижения цели были определены задачи: изучить теорию в области исследования переключения кодов, уделяя особое внимание их основным функциям; проанализировать контент Инстаграм-аккаунтов, материалы которых связаны с поступлением в высшие учебные заведения за границей; методом сплошной выборки

отобрать примеры переключений кодов, определить их функции; создать телеграмм-бот, который поможет учащимся улучшить понимание информации о поступлении в высшие зарубежные учебные заведения, а также получить обратную связь от учащихся старших классов посредством опроса.

Термин «переключение кодов» впервые начал использоваться в 1954 году норвежским лингвистом Г. Фогтом, который предложил рассматривать данный феномен с междисциплинарных перспектив [1, с. 171]. Позже процесс переключения кодов как один из приоритетных явлений стал исследоваться в рамках контактной лингвистики, которая изучает взаимодействие разных языков в определенном геополитическом пространстве [2, с. 153].

Шана Поплак, автор книги «Code Switching: Linguistic» определяет переключение кодов следующим образом: «Переключением кодов называется смешение двух или более языков в речи билингов (или мультилингов), при котором не обязательно происходит смена собеседника или темы разговора» [3, с. 2062]. Это означает, что билингв способен использовать элементы с других языковых систем в рамках одного речевого акта [4, с. 6], подвергаясь влиянию не только внешних факторов, но и собственной внутренней мотивацией. Так же, авторы известной книги «Language Contact and Bilingualism» Рене Аппель и Питер Муйскен отмечают, что «переключение кодов – это не изолированное явление, а ключевая составляющая билингвального речевого общения» [5, с. 117].

На данный момент существует большое количество статей и исследований, в которых переключение кодов рассматривается с различных точек зрения, и раскрываются факторы употребления данного языкового явления в речи. Наиболее подходящими к нашему исследованию оказались работы Г. Н. Чиршевой, детально исследовавшей двуязычную коммуникацию и функциональную специфику разных типов переключения кодов [6], а также работа А. К. Казженовы и Н. Н. Еркабыловы, исследовавшие основные модели кодовых переключений [7]. Над данной темой также работали Багана Ж., Блажевич Ю. С. [8], Ю. В. Балакина, Е. А. Проценко и другие.

Заинтересовавшись частым употреблением кодовых переключений в цифровом контенте, было решено отобрать 5 страниц блогеров в социальной сети Инстаграм, целью которых являются проинформировать аудиторию о всех аспектах поступления в зарубежные университеты и помочь своей аудитории с данным процессом.

Из изученного контента отобранных аккаунтов было выявлено 94 примера кодовых переключений. Путем подсчета всех кодовых переключений выяснилось, что данные блогеры в каждом сплошном тексте (посты / сториз) обращаются к переключению кода, как минимум, по пять раз. Это означает, что для полного понимания информации о поступлении в зарубежные университеты важно изучать и знать общепринятую терминологию на английском языке. Согласно изученной литературе, мы ориентировались на наиболее используемой классификации Г. Н. Чиршевой, основывающаяся на прагматических функциях как в устном так и в письменном материале [9, с. 1], которая состоит из 11 функций: предметно-тематическая, адресатная, эзотерическая, самоидентификация, фатическая, эмфатическая, металингвистическая, декоративная, эмоциональная, функция воздействия, экономия речевых усилий / времени [6, с. 37]. Также было решено к функциям, определенным Г. Н. Чиршевой, добавить дополнительный фактор - психолингвистический, который, согласно К. Бикеру, является наименее изученным из всех видов мотиваций. Необходимость в этом обосновывается тем, что нередко в отобранном материале встречаются примеры переключения кодов, не подходящие ни под одну из 11 функций. Такие кодовые переключения могут быть мотивированы подсознательной склонностью использовать определенный язык, случайно возникающую в какой-то момент при разговоре [10, с. 125] В ходе анализа функций всех кодовых переключений, которые нам встречались, из 12 функций были выявлены 6 самых распространенных: экономия времени, предметно-тематическая, психолингвистическая, эмфатическая, декоративная и эмоционально-оценочная. Функция экономии времени является преобладающей, так как блогерам важно четко и ясно доносить информацию своей аудитории. Так как экономия времени коррелируется с экономией используемых символов, переключение кода на короткий английский эквивалент делает текст визуально меньше и понятнее для восприятия, что помогает блогерам охватывать большую часть внимания аудитории. Кодовых переключений с такой функцией в изученном материале больше всего – 37,2 % (35 единицы).

Функции кодовых переключений

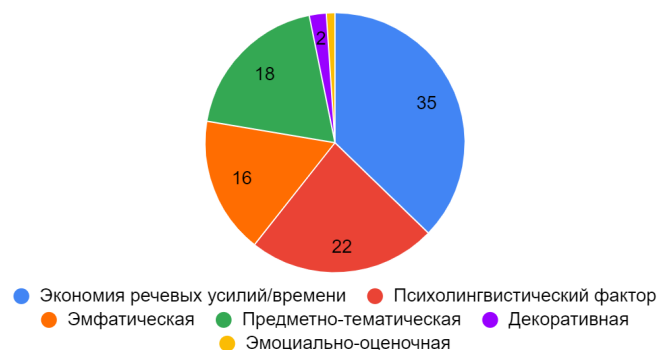

Рисунок 1 – Функции кодовых переключений

Учитывая тот факт, что отобранные страницы ведутся блогерами, которые обучались / обучаются в зарубежных университетах, нахождение в англоязычной среде повлияло на их частоту обращения к переключению кодов, поскольку психолингвистический фактор после функции экономии времени является вторым по распространенности в собранном материале. Множество кодовых переключений имеют психолингвистический характер и причиной этому может являться частое использование определенных фраз или слов на английском языке блогерами в устной речи, что в дальнейшем дублируется в их цифровом контенте. Блогеры используют те фразы и слова, которые вспоминаются им быстрее или которые, по их мнению, являются более подходящими в тексте. Например, в предложении «...ваш процесс гораздо менее competitive» блогер мог бы заменить английское слово «competitive» на обширно используемый русский эквивалент «конкурентный», однако, в силу того что она этого не сделала мы можем предположить о присутствии подсознательного фактора, который повлиял на ее выбор. Количество кодовых переключений с данной функцией в материале – 23,4 % (22 единицы).

Предметно-тематическая функция также является очень распространенной, так как включает в себя незнание или отсутствие определенной лексики в какой-то языковой системе, что делает обсуждение конкретных тем легче на одном языке, чем на другом. В нашем случае, из-за того, что преимущественно вся информация

о процессе поступления в высшие учебные заведения за границей на английском языке, многие термины и фразы вовсе не имеют точных эквивалентов в русском языке, поэтому блогеры в попытках проинформировать русскоязычную аудиторию часто переключают коды. Примеров с предметно-тематической функцией оказалось меньше – 19,1 % (18 единиц).

Кодовые переключения, выполняющие эмфатическую функцию, служат для рематизации, то есть выделения определенной информации в текстовом материале. Авторы могли обращаться к переключению кода с такой функцией с целью привлечь внимание читателей на определенное слово или фразу, поскольку оно являлось ядром высказывания. Так в примере «Эссе было о community, а именно о привилегии его поколения – выбирать свое community» можно понять, что «community» является ремой предложения, так как оно раскрывает основную мысль, сказанной в теме предложения. Переключений кодов, имеющие данную функцию в материале встречаются реже – 17,0 % (16 единиц).

Поскольку в социальных сетях в целом использование цитат и пословиц широко не распространено, декоративная функция встречается в контенте блогеров очень редко – 2,1 % (2 единицы). Два примера, выявленных в материале с декоративной функцией являются поговорками и использовались блогерами для того, чтобы изложить и обобщить определенную мысль.

Исходя из анализа кодовых переключений в собранном материале и их частоту использования можно уверенно сказать, что знание значений распространенных кодовых переключений необходимо для полного понимания информации о поступлении в высшие учебные заведения за границей.

Мы считаем, что телеграмм-бот, основанный на собранном практическом материале и их значениями является наиболее эффективным и удобным средством изучения общепринятой терминологии по поступлению в зарубежные университеты на английском языке. В телеграмм-боте были использованы слова и термины, которые встречались в отобранном материале из контента в социальных сетях и в целом в сфере поступления в зарубежные университеты. Для того, чтобы бот был более удобным и структурированным в использовании мы создали два раздела, по которым пользователь может найти значения нужных ему слов: по алфавиту и по подтемам. В первом разделе пользователь может выбрать любую букву из английского алфавита и ему

будут выданы все термины, начинающиеся на нее. Во втором разделе термины разделены на подтемы такие как заявление, университеты, финансовая помощь и другие. С помощью такого разделения ученикам легче найти значение любого слова или пополнить словарный запас терминологией из сферы поступления для упрощения дальнейшего поиска информации.

Для того, чтобы определить эффективность продукта, учащимся старшей школы было предложено оставить обратную связь о том, насколько телеграмм-бот был им полезен. Ниже представлена часть из них:

Учащийся №1: Этот телеграмм-бот помог мне разобраться в нужных терминах о процессе поступления понятным и быстрым путем. Особенно понравилась функция поиска слов по подтемам, так как таким образом мне было легче воспринимать информацию. Буду пользоваться, спасибо!

Учащийся №2: Бот сделан очень удобно и я с легкостью нашел и понял значение слов, которые мне были неизвестны до этого. С помощью бота искать значения слов оказалось куда удобнее, чем постоянно открывать браузеры и искать информацию там.

Учащийся №3: В телеграмм-боте содержатся не только переводы слов, но и доходчивое объяснение терминов, что облегчило в целом понимание их значений. Спасибо!

Таким образом, можно с уверенностью сказать, что результаты нашей работы достигли цели: мы создали телеграмм-бот, который, используя собранный материал, быстро и информативно отвечает на вопросы и запросы пользователей, которые столкнулись с языковым барьером при изучении информации о поступлении в высшие учебные заведения за границей из-за кодовых переключений в цифровом контенте. В дальнейшем планируется увеличить объем базы данных, на котором основываются ответы телеграмм-бота.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Остапенко Т. С. Становление понятия «переключение кодов»: междисциплинарный подход //Социо-и психолингвистические исследования. – 2014. – №. 2. – С. 171–176.
- 2 Ефремова Г. А. К вопросу о понятии и проблематике языковых контактов //Вестник Хабаровского государственного университета экономики и права. – 2019. – №. 3 (101). – С. 152–157.

3 Poplack, Shana. 2001. Code-switching (Linguistic). In Smelser, Niel & Baltes, Paul (eds.), International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences. Elsevier Science Ltd. 2062–2065.

4 Балакина Ю. В., Соснин А. В. Теоретические основы переключения кодов и функционирования заимствований с позиций контактной лингвистики //Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2015. – №. 2. – С. 5–11.

5 Appel R., Muysken P. Language contact and bilingualism. – Amsterdam University Press, 2005.

6 Чиршева Г. Н. Двухязычная коммуникация //Череповец: ГОУ ВПО ЧГУ. – 2004. – Т. 190.

7 Казкенова А. К., Еркабылова Н. Н. Переключение кодов и соблюдение / нарушение норм // Проблемы языкознания. – С. 57.

8 Багана Ж., Блажевич Ю. С. К вопросу о переключении кодов // Вопросы журналистики, педагогики, языкознания. 2010. №12 (83).

9 Исаева М. Г. Сопоставительный анализ прагматических функций кодовых переключений в русскоязычных и англоязычных журналах. // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 6.

10 Проценко Е. А. Проблема переключения кодов в зарубежной лингвистике (краткий обзор литературы за последние десятилетия) //Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2004. – №. 1. – С. 123–127.

NEW APPROACH TO PHRASAL VERBS IN PRESENT-DAY SPOKEN ENGLISH BASED ON THE ANALYSIS OF ANIMATED MOVIE «KLAUS»

AKHMETOVA M. Y., ZHASTILEK A. B.

students, Nazarbayev Intellectual School of Chemistry and Biology, Pavlodar

Having got interest in learning English, we are often faced with the idea that even if we show a very high level of language proficiency at school, we may face misunderstandings when communicating with people for whom English is their first language. Studying this issue, we found out that one of the reasons may be the lack of knowledge of phrasal

verbs, which are very often used by native speakers in conversation, but are often ignored when learning the language.

Thus, it became obvious that the analysis of the phrasal verbs would help us to identify certain patterns in phrasal verbs, which can be classified and systematized in such a way as to help English learners work more productively to replenish their vocabulary, improve conversational speech, which will further reduce the risk of misunderstanding when communicating with representatives from English-speaking countries.

By the hypothesis, the goal of the study was formulated: to systematize the phrasal verbs selected for study in a collection based on an effective classification that allows to introduce phrasal verbs into the student's speech. To achieve this goal, the following tasks have been defined: 1) to study the theory in the field of phrasal verb research, paying attention to the available types of their classification; 2) to choose a source of phrasal verbs that will be interesting for students to study, and will also reflect the modern colloquial style of the language; 3) select all phrasal verbs in the selected source by using the method of continuous sampling; 4) to choose the most convenient classification of phrasal verbs, which will allow learners to memorize and use them in speech most effectively; 5) to create a collection of phrasal verbs with illustrations, which will provide a step-by-step way to master phrasal verbs.

The study of the theory began with the definition of the term «phrasal verb». Jane Povey, the author of the famous book «Phrasal Verbs and How to Use Them», defines a phrasal verb as «a combination of a 'simple' verb and a postposition that results in a new lexical unit» [10, p. 6].

At the stage of replenishing theoretical knowledge, scientific articles, studies, dictionaries of phrasal verbs, books on the linguistics of the spoken English language were studied. The works of O. P. Dmitrieva, who studied the change in the popularity of the use of English phrasal verbs based on the material of silent films to the present [3, p. 12], as well as the work of M. Zhambylkyzy, who studied the structural and semantic features of phrasal verbs [3, p. 30], were the closest to our study. Y. V. Salamatina, I. G. Zhirona [5, 6], and others also worked on this topic.

Being interested in the study of phrasal verbs based on the material of films, it was decided to choose in favor of the full-length cartoon «Klaus». There are several reasons for choosing this cartoon as a material for research: 1) the cartoon was created in 2019, which gives us reason to assume that it uses modern colloquial English; 2) the main character of the cartoon is a young man, which means that he uses vocabulary that

is as close as possible to modern communication; 3) the cartoon contains a large amount of dialogue text.

Consequently, 164 phrasal verbs were selected from the 90-minute-long animated film. By rough calculation, it turns out that about every minute we came across two phrasal verbs. This fact confirms the importance of enlarging the vocabulary by learning phrasal verbs.

Next, we were faced with the question of which classification would be most effective for our peers learning English.

According to the studied literature, the most generally accepted classification is the division of phrasal verb units into transitive and intransitive [1, p. 24].

Transitive phrasal verbs are those verbs that require a direct object, such as «Did my father put you up to this?» (Did my dad bother you?) The object can appear either after the phrasal verb («You can look forward to a cosy spot in the gutter») or between the verb and the postposition («Sir, can I get my drawing back?»). In the cartoon, there were noticeably fewer phrasal verbs of this type – 34.8% (57 units) than intransitive ones.

Intransitive phrasal verbs are those verbs that do not require a direct object, i.e. have a full meaning even when used independently, for example, «Get out!» («Get out!»), «Shut up!» («Shut up!»), «Open up!» («Open it!»). There were more such verbs – 65.2% (107 units).

In addition to the above, there are classifications based on the signs of separability and the type of postposition.

Separability refers to the possibility or impossibility of separating a verb from a postposition [7, p. 54]. According to this classification, the phrasal verb «open up the door» is indivisible (open the door up - this variant is incorrect). And in the sentence «Sir, can I get my drawing back?» the phrasal verb postposition comes after the object. Knowledge of this feature of phrasal verbs is necessary, but it does not help in replenishing the vocabulary.

According to the type of postposition, prepositional verbs (verb + preposition) are distinguished, as in the sentence «Never saw a postman looking more miserable leaving than on the day they came in»; phrasal verbs (preposition + adverb) – «I must hunker down and rethink my priorities» and prepositional phrasal verbs (verb + adverb + preposition) – «You can look forward to a cosy spot in the gutter». Within the framework of this classification, it is obvious that the second type is the most common. However, it has no practical benefit for language learners.

In an attempt to derive our classification, which would be useful from a practical point of view for the study of phrasal verb units, we first

tried to trace a logical connection in the influence of the meaning of the postposition on the meaning of the phrasal verb. To do this, we compared the meanings of all phrasal verbs that have the same postposition. It turned out that the meaning of some postpositions (out, back, down, off) affects the meaning of the verb in its direct form. For example, the adverb ‘out’, which has the meaning of «movement outward» in almost all phrasal verbs, retains it and corresponds to the prefix «ВЫ-» in the Russian language: come/ go out – to go out; cheat out – to get out of the situation by deception; get out - to get out, to run away from some place; There are also phrasal verbs, where the meaning of the postposition is less noticeable, but nevertheless traced: weasel out / chicken out - both phrasal verbs have the meaning of «to coward» in the sense of «to try to get out of a situation by deception». However, the inadequacy of such an attempt lies in the fact that the meaning of the part of the postpositions (up, on, for) is often in no way related to the meaning of the phrasal verb. For example, the adverb “up” has the meaning of «upward movement», which is preserved in some phrasal verbs (grow up, wake up), but is completely lost in others: («I give up! Who are you?», «If you think I’m giving up, think again»), put up («Did my father put you up to this?»).

Having realized that the approach with postpositions is incorrect, we began to analyze the meaning of the verb itself, which is part of the phrasal unit, namely its meaning. It turned out that the degree of change, or distortion, of the meaning of the verb is different for all phrasal verbs: in some cases, the meaning was clear even without paying attention to the postposition: in some cases, the meaning was clear even without paying attention to the postposition: «Open [up] the door!0»; in others, the meaning of the phrasal unit could be elicited from the meaning of its components: burn + down = to burn to ashes («When’s the last time you saw a house burn down?»); and in some cases, the meaning of the constituents did not coincide at all with the components of the phrasal verb: give + up («If you think I’m giving up, think again.»).

Thus, we have divided all phrasal verbs into three types, with phrasal verbs of the first type represented in the speech of cartoon characters by 33 units (about 20 % of the total number), of the second type – 72 units (44 %), of the third type – 59 units (36 %). The table below shows examples of some of them:

Table – 1

	I type	II type	III type

Examples:	open [up] the door pass it [down] check it [out] leave [out] smth. Move [along]!	look around waltz back get out send back go down	give up go ahead come again? cheat out chicken out

Therefore, we concluded that by providing the phrasal verbs selected for our collection with a hint about the degree of distortion of the initial meaning of the component verb, we will give its user a hint about how difficult it will be for him to understand the meaning of the phrasal verb, which means that he will be able to effectively allocate his time and attention to learning new phrases.

To create the collection, we used screenshots of the cartoon «Klaus», the purpose of which is to make it more visual and attractive to study. For a complete understanding of the context, Russian and English subtitles were added with a separate translation of phrasal verbs. The test version of the collection reflects the classification developed in the course of the study through the distribution of phrasal verbs into three types, each of which contains 20 units.

In order to determine the effectiveness of the product, we conducted a survey among middle school students, who were given two weeks to familiarize themselves with the content of the collection. Survey participants were asked to provide feedback on how useful the compendium was to them. Below are some of them:

Student 1: «The collection was very exciting and useful. Now it will be easier for me to understand movies and I will use phrasal verbs in conversations».

Student 2: «I really liked the collection because it helped me learn phrasal verbs easily and quickly, and most importantly in an interesting way. Thank you!»

Student 3: «I think this collection is very useful and interesting. I think everyone would get bored of reading a solid text. But in this collection, screenshots of the popular cartoon are used, you can also find out at what moments the cartoon characters use certain phrasal verbs. For me personally, this collection was very useful. I would like to express my gratitude to the author of this collection!»

Student 4: «This collection of phrasal verbs helped me a lot. Before that, I didn’t really understand their meaning, but after the collection I learned quite a lot of new phrasal verbs, which will help me in the future. And the format that the girls made is very cool, because it was easier to understand and assimilate them. And for those who are starting to learn

English, this collection will help you learn phrasal verbs to improve your understanding of spoken English.»

Student 5: «I really liked the collection. I believe that this approach has helped me understand spoken language better, and I have also learned a lot of phrasal verbs. Thank you!»

Thus, it is safe to say that the results of the work have achieved their goal: we have managed to find a way to systematize phrasal verbs that will help students effectively distribute their attention when replenishing their vocabulary with phrasal verbs. In addition, we believe that our collection is effective in learning phrasal verbs with its design using screenshots from the cartoon, which helps to memorize information faster and more interestingly. In the future, it is planned to include all the main phrasal verbs from the cartoon in the collection, as well as leave room for the addition of other verbs by the students themselves.

REFERENCES

- 1 Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. М. : ЛИБРОКОМ, 2013. 216 с.
- 2 Виноградова Д.С. Фразовые глаголы в современном английском языке: терминология, особенности, классификация // Грамота, Том 12. Выпуск 12 – Тамбов, 2019 – С. 236–241.
- 3 Дмитриева О. П. Английский фразовый глагол как литературная норма и современная речевая практика (на материале кинофильмов от немого кино до наших дней) // Грамота №8 (86). Ч. 2 – Тамбов, 2018 – С. 324–328.
- 4 Жамбылқызы М. Общая характеристика и семантика фразовых глаголов и глагольных фразеологических единиц // Национальная ассоциация ученых. 2015. № 4-5 (9). С. 109-113.
- 5 Жирова И. Г., Дмитриева О. П. К вопросу о семантике фразового глагола в английском языке // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2016. № 7 (61). Ч. 2. С. 100-104.
- 6 Саламатина Ю. В. Классификация фразовых глаголов в английском языке [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-frazovyh-glagolov-v-angliyskom-yazyke> [retrieved 30.10.2023].
- 7 Фирстов Л. Ю. Переосмысление классификации фразовых глаголов английского языка // Litera. – 2020. – № 8. – С. 21 – 28. [Электронный ресурс]. - URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=33496 [retrieved 17.11.2023]

8 Macmillan [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.macmillandictionary.com/> [retrieved 15.01.2023].

9 Longman phrasal verbs dictionary: over 5000 phrasal verbs - Harlow: Longman. 2000.

10 Povey Jane, Phrasal verbs and how to use them. – М.: Higher institutes of learning, 1990. – 176 p.

THEORY OF THE LINGUISTIC EVALUATION OF HUMAN INTELLIGENCE

BALZHANOVA A. B.

Pupil Kanysh Satpaev Specialized gymnasium for gifted children
TURYSBEKOVA A. S.

Pupil Kanysh Satpaev Specialized gymnasium for gifted children
KONAKBAEV E. M.

Master of social sciences, English of the specialized gymnasium for gifted children
named after Kanysh Satbaev language teacher

The main problems of the evaluation in linguistics

Men interaction with the environment leads to forming the value worldview. Evaluative nature of human cognition is stressed by many researchers [1, 2, 3, etc.]. Z. K. Temirgazina attributes the evaluation to the number of actual human categories [1].

The evaluation as value category is researched in various knowledge fields, such as logic, psychology, ethics, and philosophy. Modern psychology finds that evaluation is linked indissolubly to the cognitive process: «a reflection of different objects properties and connection between them forming an image of the subject occurs in any cognitive process» [2].

Having thus a visible advantage, linguistics aims to define the evaluative concept and its role in the lives of native speakers. Consider the evaluation research in structural linguistics framework. We can allocate functional and pragmatic approaches, in which the following issues were considered in different ways: evaluation definition; evaluation structure; the concept of «norm», standard and evaluative stereotype; evaluation classification.

Nowadays insufficient attention is paid to certain elements of the evaluation structure such as stereotype, «norm» and standard. These evaluation research problems are covered under the functional approach to the language [3]. The value attitude to the world is based on the

separation of the norms from anomalies. According to C. Jayawardhena, the norm and anomaly are not separated by a wall. The concept of norm applies to anything that serves to person interests. A person perceives the world selectively and in the first place notices the anomalistic phenomena because they are always separated from the environment [3].

Ways of describing anomalies are much more than indicate it, which is natural because the normal situation often requires no special designation, while an anomaly is always noted. Therefore, the meanings corresponding to flanks of the gradation scale are richly represented in the language unlike the median part. This concept is important in the research of the evaluation of human intelligence.

According to representatives of the functional approach, a stereotype can take a different position on the evaluation scale. Thus, the norm is often correlated with the middle of the scale. However, there is another view, when the norm correlates with the positive part of the evaluation scale: «good» means «appropriate to the norm» and «bad» indicates an anomaly [1].

According to the evaluation logic, there are very clear standards for certain types of things, for others standards are vague. Therefore, R. M. Hare admits the existence of a rigid and non-rigid standard for evaluation. In his opinion, the standard for concept a «good egg» is definitely «fresh» and there is no clear standard for concept a «good poem» [4]. Similarly, there is no clear standard for concept «good intelligence»/«good intellectual abilities» what is relevant for the present research.

The semantic specificity of the evaluation meaning is explained through communicative goals in the pragmatic approach of evaluation, which have been used in linguistics lately [4]. The evaluation meaning is defined in terms of the communicative setting linking the utterance with the action. In particular, the evaluation implementation allows strengthening the utterance's perlocutionary effect, i.e. to affect the emotional state of the interlocutor, to change it.

In addition to the above elements of the evaluation structure, representatives of the pragmatic approach propose to introduce the concept of «evaluation receiver» because often the sole purpose of constructing and pronouncing the evaluation utterance is to effect the listener, to change his state. In other words, the evaluation receiver is the one for whom the evaluation is made [2].

Therefore, the evaluation structure under the pragmatic approach is a six-membered scheme where the evaluated is correlated with the evaluative standard, on the basis of this correlation the evaluative judgement is passed out, which defines the subject's attitude to the

evaluation object and can lead to a specific emotional reaction or a change of manner [1].

Accordingly, defining the evaluation category, scientists put into this concept the value attitude of person to the objects and phenomena of the surrounding reality. The evaluation is recognized as the major determinant of human world perception.

Until now, the research of the evaluation was mainly aimed at examining the general semantic features of the evaluation and the individual components of the evaluation structure. Accordingly, the researches of the evaluation category under the structural direction are more focused on the linguistic sphere, i.e. an analysis is limited to the level of the language. In this case, the language is considered outside of the connection with person as a closed, isolated system.

As a result of this approach to the description of linguistic phenomena, the process of the formation of evaluative meanings does not receive proper review. Therefore, in this research, we focus primarily on identifying common principles and mechanisms of formation of evaluation meanings, while we rely on the role of human factor in language, as well as on person's ability to perceive surrounding reality and its reflection in linguistic meanings. This determines the importance of correlating linguistic data with the processes of human thinking.

The concept of the «human intelligence»

The problem of human intelligence is controversial and has not been solved completely for the present. In support of this, scientists have not yet come to a completed definition of «intelligence» concept, although they operate on it in many sciences. The versatility of intelligence is one of the reasons why theorists find it difficult to define this phenomenon.

According to The Brief Dictionary of Cognitive Terms, intelligence / mind (from Latin intellectus – mind, intellect) is the general mental potential of the person, the degree of realization of abilities that he appropriately uses to adapt to life. A person can compare, form abstractions, concepts, judgments and conclusions by virtue of intelligence [5].

In English, the concept of intelligence is interpreted as: the ability to learn, understand, and make judgments or have opinions that are based on reason; the ability to learn, understand, and think about things; the ability to acquire and apply knowledge and skills [6].

As is evident from the above definitions, the concept of «intelligence» in English is related closely to the concept of «ability».

Abilities in general form are individual features of person, which are subjective conditions for the successful pursuit of a certain activity type.

According to the English explanatory dictionary, the ability is «the physical or mental power or skill needed to do something» [6].

In studying the intelligence problem in psychology, we rely on following works [7, 8].

There are two points on the intelligence nature. The first is that there is a single (general) factor of intellectual abilities, by which you can judge the intelligence in general [7, 8]. An example of the theory of intelligence integrity is the theory of computation intelligence quotient (IQ), which is derived by correlation of mental and chronological age of the individual. Statistic data shows that majority of the world's population IQ ranges from 80-120 points, 8 % of people have IQ below 80 points, 5.6 % of people's IQ is above 120 points, 2 % of the population have IQ of 130-135 points, and 0.4 % of people's IQ equal to 140 points and maybe even higher [7].

The second point on the intelligence nature implies the existence of multiple intelligence components that do not depend on each other [8]. The researchers give different classification based on different principles.

Thus, H. Gardner proposed the theory of intelligence multiplicity based on the potential of the person, which includes:

- linguistic abilities (verbal comprehension is the ability to understand and disclose the meaning of the texts and words; fluency is the ability to quickly choose a word by given criteria);
- logical-mathematical abilities;
- spatial ability (the ability to create a model of the spatial location of the object and use it in the mind);
- naturalistic ability;
- musical abilities;
- body-kinesthetic abilities (the ability to solve problems and shape the product, using the body (such as dancers do);
- interpersonal abilities (the ability to understand other people's motives and know how to work with people);
- intrapersonal abilities (the ability to form the correct model of oneself and use it for successful functioning in daily life) [8].

All data on the human intelligence above are theoretical knowledge and the result of scientific cognition. The presented theory were intended to fully describe the phenomenon of the human intelligence; to identify its basic components; to define the relationships between them; to show them in practice of human activity; etc. Psychology data have great value

in describing the conceptual field of the human intelligence. However, only a theoretical description is insufficient to determine fullness of investigated area.

Based on the proposition that cognition includes not only theoretical perception but also a simple world comprehension in human daily life [7]; we believe it is necessary to consider the intelligence phenomenon in human everyday consciousness.

As U. Neisser's research shows, the intelligence is not abstracted from whom it really belongs in ordinary thinking. Therefore, the definition of personality is the feature of intelligence (a clever man, a foolish man) [7]. The human intelligence is evaluated through its operation in various activities: creative, scientific, educational, professional, as well as through relationship with others. Person performs many social roles and he is the evaluation object precisely as a social personality. As a result, the human intelligence are characterized: as a family member (a responsible father, a kind brother, a wise mother, a clever sister); as a member of a particular group (a competent manager, an expert in shipbuilding, a bright student); as a member of society as a whole (an attentive passenger); as an individual personality (a noble person, a decent woman).

Accordingly, everyday knowledge, unlike scientific one, is not so strictly structured. From the point of everyday knowledge human abilities are enlarged, they are grouped into larger areas.

Consequently, taking into account both scientific and everyday knowledge, it can be concluded that «the human intelligence» conceptual field is a multidimensional knowledge and has a complex structure.

Intelligence is understood by us as a person's ability to think, make decisions, using his abilities to successfully performing a particular activity. The human intelligence include many components that are interrelated and implemented in the performance of various social roles.

The specificity of the evaluation of the human intelligence

The human intelligence is an abstract entity. Intellectual abilities include many components of intelligence from learning and imagination to musical and body-kinesthetic abilities, which manifest themselves in various human activities, his social status and moral qualities.

Each of these fields includes a number of components. Thus, activity includes: an active subject; activity process; activity kind; activity result; activity product [5].

The social status of a person consists of the following components: profession; education; wealth; life style; language competence; a social role [8].

Person's moral qualities are person properties determining his adherence to moral norms accepted in society (the ideals of right and wrong, duty, conscience, responsibility, justice, decency, tact, etc.) [5].

The evaluation of the human intelligence is reflected in language. Specific features of the human intelligence are represented precisely in linguistic units, based on which we divide them into classes and identify the best representatives of these groups, which is the essence of the evaluation.

The evaluation of the human intelligence is a complex process. The static aspect of the human intelligence evaluation is represented by lexical units of English directly expressing the intelligence evaluation by their meaning, which can be divided into three groups:

The first group. Lexical units naming the ability in general (ability, inability, capability, incapability, able, unable, capable, incapable, talent, gift, talented, gifted, etc.) and intelligence as person's special ability to think (intellectual, conscious, mental, intellect, mind, brain, consciousness, mentality, non-intellectual, unconscious, unconsciousness, etc.).

These words represent theoretical knowledge of abilities. Since the concepts of «ability» and «intellect» presuppose the evaluation (success of performing an activity), then the words name them contain an evaluative component. In this case, there is a rational evaluation.

The second group of lexical units is a subjective evaluation of the human intelligence. This includes words that are referred to intellectual ability and give it a positive or negative evaluation: clever, smart, stupid, intelligent, unintelligent and their synonyms: quick-witted, sharp-witted, active-minded, stolid, a blockhead, a dunderhead, etc. Analyzing dictionary interpretation of these units, we can conclude that these adjectives mean the presence of basic, constitutive components, such as «able/unable to easily understand and quickly think».

The subjective nature of the evaluation means it is made based on the speaker's personal judgements about intellectual abilities of certain people. In dictionary definitions, it is reflected with the help of personal pronouns and the corresponding semantics words (intelligent – having a high level of mental ability and good at thinking clearly and understanding ideas [6]).

The third group is lexical units that evaluate one of the manifestations of the human intelligence. In this case, assessed feature is compared with the standard that exists in human consciousness, and is evaluated relating his expectations.

The adjectival and nominative means of the language that directly expressing the evaluation subject's attitude to the evaluation object's intelligence are used in direct evaluation. In most cases, this process is implemented through the cognitive mechanism of profiling, where against the background of general conceptual features one of the most significant in this utterance is allocated.

The human intelligence evaluation are characterized by different level of abstraction and can relate to basic, superordinate or subordinate level. Linguistic means of assigning an object to the evaluation categories of basic level are high frequency, structurally simple and informative; they require the least amount of knowledge at their greatest abstraction. This level includes the subjective evaluation categories of «clever» and «stupid». The evaluation categories of inferior and superior levels require additional knowledge, in particular, knowledge of the specific features of intelligence manifestation for the subordinate level categories («wise», «foolish», «genius», «idiot», etc.) and knowledge of the entire set of intelligence feature for the superordinate level categories («able», «unable», «intellectual», «non-intellectual», etc.).

In summary, the process of the human intelligence evaluation proves to be conditioned, on the one hand, by cognitive mechanisms providing the dynamics of conceptual structures, on the other hand, by the linguistic mechanisms of the evaluative meaning formation.

REFERENCES

- 1 Темиргазина З. К. Оценочность как языковая категория. Павлодар: ТОО НПФ «ЭКО», 2005.– С.13–17.
- 2 Abisheva, K. Categorization and its main principles. *Issues of Cognitive Linguistics*, 2003, 21-31.
- 3 Jayawardhena, C. (2004) «Personal values' influence on e-shopping attitude and behavior», *Internet Research*, Vol. 14 Issue: 2, P.127–138
- 4 Hare, R. M. *The language of morals* / R.M. Hare. – 65:: 50: Univ. Press, 1967. – 202 p.
- 5 BDCT (1996) – *The Brief Dictionary of Cognitive Terms* / Kubryakova, E. S., Luzina, L. G. - M: Moscow University Press, 1996. – 245 c.
- 6 Cambridge *Advanced Learner's Dictionary*. Third Edition. 46: University Press, 2008. – 1799 p.
- 7 Neisser, U. *Intelligence: Knowns and Unknowns* / U. Neisser // *American Psychologist*, 1996. 77–101 p.

8 Gardner, H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences / H. Gardner. – New York: Basic Books, 1983. – 224 p.

THE USE OF TONGUE TWISTERS IN TEACHING ENGLISH IN ORDER TO DEVELOP THE STUDENT'S SPEECH

KAIRBEK A. J., BEISEBAEVA K. M.

students, «Zhas Daryn» specialized school-lyceum, Pavlodar

DAULBAYEVA K. M.

scientific supervisor, «Zhas Daryn» specialized school-lyceum, Pavlodar

This study is devoted to the study of tongue twisters in the English language. Pronunciation is known to be a special factor in learning a foreign language. Unfortunately, the speech of many schoolchildren is unclear and vague. Currently, many additional techniques have been invented to improve diction and pronunciation, to "bring them closer" to the features of native speakers. But still, one of the most popular and effective methods is the use of tongue twists. Tongue twists are very effective, as they improve the mobility of the tongue, the articulatory apparatus, develop auditory perception, and train the correct pronunciation of sounds.

The conducted work is aimed at familiarizing students with some twists of the English language and systematizing this knowledge, teaching children to use the learned material in their speech. Therefore, it can be said that if you use tongue twisters to increase the motivation of elementary school students to learn English, the effectiveness of the language learning process will increase. In this article, we will prove the effectiveness of using tongue twisters.

«Tongue twisters, a minor genre of English folklore, occupy a special place among the diverse works of oral folk poetry. Despite all the differences from proverbs, riddles, twists of language are short and stable in form [1, p.37]. Language twists in the form of short rhymes help practice speech, develop and improve children's memory. For example, Methodologists and teachers recommend adding tongue twisters at the very beginning of learning a foreign language. Thanks to them, freedom and clarity of speech appear. For older children, you can choose tongue twisters similar to short stories (For example: Esau Wood sawed wood. All the wood Esau Wood saw, Esau Wood would saw немеце I wish to wish the wish you wish to wish, but if you wish the wish the witch wishes, I won't wish the wish you wish to wish.)

Types of work on twisting the tongue are one of the main methods of developing beautiful English speaking. This will help students to better master the content of tongue twisters and their sound aspects. [Belikina, 2019] Let's consider some of them.

The first type of work in language twisting involves understanding it. That is, in order to learn to pronounce it quickly and clearly, you need to understand this language twist, and if necessary, translate it into your native language. The second way of working with tongue twisters involves its emotional coloring. In other words, in order to pronounce the language twists correctly, it is necessary to understand his mood. The third type of work with language manipulation focuses on highlighting each word. Frequent repetition of idioms helps students remember each word easily and pronounce it correctly with a certain intonation.

Thus, we would like to emphasize that there are many other types of work on tongue twisters and each of them contributes to the development of a clear and correct sound, but for the work on tongue twisters to be effective, the teacher must distinguish the most effective of each of them or offer the student an individual way of working with tongue twisters .

An important incentive and strong argument for the study of tongue twisters can be their use in the speech of famous and popular people. For example, Danny Kay is an American actor, singer and comedian who wrote the song «Tongue Twisters» for his wife Sylvia Fine.

This poem does not have any deep meaning, but it can be used in English lessons because it is interesting, dynamic and funny. It also contributes to the development of the articulatory apparatus and the correct and clear pronunciation of English sounds.

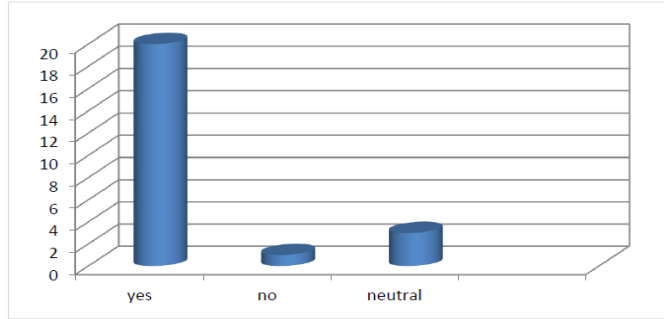
Language distortion is also found in literature. For example, Theodore Seuss Geisel (Doctor Seuss), an American writer and "Fox in socks". This book consists entirely of rhymes and tongue twisters.

The main characters of the book are Knox and Fox (in the form of a fox). The book is structured in such a way that Fox constantly slurs his tongue and Knox finds it difficult to cope with his language. This book will help you learn beautiful pronunciation.

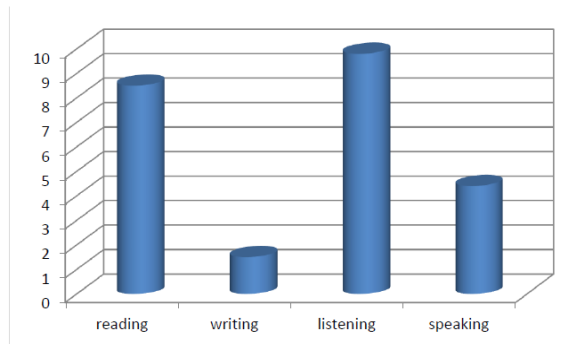
We conducted experiments with 12–15-year-old students of «Zhas Daryn» school-lyceum in Pavlodar. The purpose of the experiments is to reveal the merits of using short phrases, tongue twisters in speech and study. Experience #1.

A survey was conducted among 100 children in order to determine what features people pay attention to when reading a book (Appendix A). When performing the practical part, we used the following methods:

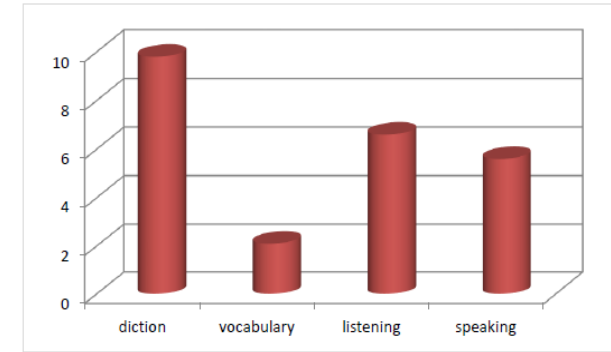
- 1 Asking questions (to find out the opinion of the interviewees).
- 2 Modeling (showing the obtained data using a diagram, table).
- 3 Digital counting method.

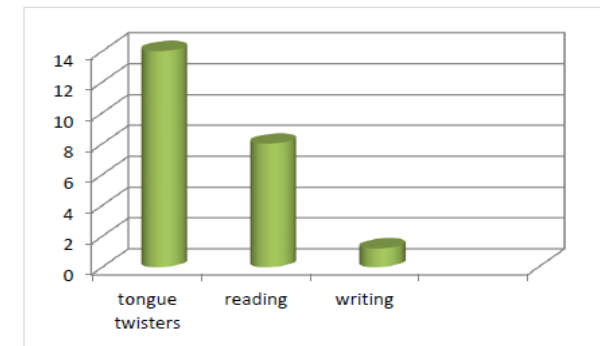
Picture 1 – The results of the survey conducted among children «Do you think tongue twisters play an important role?»

Picture 2 – The results of the survey conducted among children «What difficulties do you experience while learning English?»

Picture 3 – Results of a survey conducted among children «What improvements do language distortions contribute to?»

Picture 4 – The results of the survey conducted among children «Tell us what can help you in your successful study of English.»

Results of the survey: More than 73 % of children noticed difficulties in learning to read in English; It is interesting that 68 % of them have difficulty in speaking and 73 % in listening. That is, I read poorly, that is, I speak poorly, that is, I cannot recognize foreign words by ear. This means that reading, speaking and listening skills are improved by developing at least one of the speaking activities. Learning writing skills was difficult for 11 % of respondents. Also, during the experiment, we presented students with language twists that we wrote. Some of them are: «Fop in shop to shop a chop and mop»;

As a result of this, we came to the conclusion that the correct pronunciation of such simple language distortions, the motivation of students, and the dynamics of memory began to be observed. This tells us that our extensive vocabulary is being learned much faster and more effectively by students, especially younger students.

As a result of experimental testing of the effectiveness of using tongue twisters to increase motivation to learn English, the goals of the research were successfully implemented, in particular, the features of teaching English at the secondary level of education were considered. During the experiment, we noticed that the use of idioms in the English language class not only increases the motivation of students, but also has a positive effect on the quality of the phonetic aspect of speech. All types of speech were successfully taught with the help of language distortion tools: when writing language distortions, students remembered the correct spelling of words, when reading language distortions, pronunciation accuracy increased, during listening, students learned to recognize words by ear and when speaking language distortions, speaking skills improved, students learned the correct sounds and intonation mastered. Lessons developed by introducing language twists can be used in teaching English at the junior level of education, and the results of experimental testing can be used in further scientific research. So, it can be said that the effectiveness of the English language learning process will increase if we use language twists to increase the enthusiasm of primary school students.

REFERENCES

- 1 Solontsova L. P. Modern methods of teaching foreign languages. – [Pavlodar: ПГПИ, 2021.]
- 2 The third revival of Kazakhstan: global competitiveness [Almaty: Kazhastanskaya Pravda, 2018]
- 3 Nelyubin L. L. Translation and applied linguistics [Nelyubin L.L. 2022]
- 4 The modernization of foreign language education: the linguocultural – communicative approach. United Kingdom. London: Hertfordshire Press. – [2020, p. 294.]
- 5 Sepir E. Selected works on linguistics and cultural studies. [Samizdat. 2019]URL: http://www.4tivo.com/kultura_iskustvo/20756-sepir-je.-izbrannye-trudy-po.html
- 6 Garnett, C. The New York Review of Books//Project Gutenberg.-[11.05.2023]URL:

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕНУДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІНІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

БОЛАТ А.
оқушы, № 18 ЖОББМ, Екібастұз қ.,

Заман ағымына ілесетін заманауи адамның өмірін интернетсіз және цифрлық технологияларсыз елестету мүмкін емес. Қазіргі кезде адам қызметінің барлық дерлік салалары қандай да бір түрде интернетпен байланысты. Интернет адам еңбегі мен ойының ең керемет және маңызды жетістіктерінің бірі болып табылады.

Интернеттің көмегімен көптеген техникалық құжаттар, журналдық мақалалар, іскерлік хаттар, өлеңдер мен прозалар, пікірлер мен көзқарастар, ойындар мен әзілдер, бір сөзбен айтқанда, компьютерлік ақпаратқа айналдыруға және байланыс арналары арқылы жіберуге болатын барлық нәрсе беріледі. Бұл ретте сізге ақпараттың жылдам және қатесіз алмасуына, оған тез қол жеткізуге және өңдеуге кепілдік беріледі.

Интернет-ресурстарды қолдана отырып ағылшын тілін үйрену жаңа ақпараттық технологияларды қолдану қажеттілігімен және мұндай тілдік бағдарламалар туралы білімнің жеткіліксіздігімен байланысты. Қазіргі қоғамда біз болашақ мамандық алуға, саяхаттауға, қарым-қатынасқа деген қажеттіліктің артуына байланысты шет тілін меңгеру қажеттілігін байқаймыз. [1, 28–30 б.]

Ағылшын тілін үйретуге көмектесетін ең пайдалы және ыңғайлы интернет –ресурстарды анықтау мақсатында зерттеу жұмысы жүргізілді.

Енді бәрі Интернеттің үлкен ақпараттық мүмкіндіктері бар екенін біледі. Ағылшын тілін оқыту мен жетілдіруде электронды оқытудың заманауи мүмкіндіктерін пайдалану қажет екені сөзсіз.

Шет тілін үйрету – көп қырлы процесс, оның негізгі мақсаты мәдениетаралық қарым – қатынасқа қатысуға қабілетті және дайын тұлғаны дамыту және шет тіліндегі сөйлеу әрекетін өз бетінше жетілдіру.

Интернеттің басты артықшылықтарының бірі - жаңа ақпараттың шексіз көлеміне қол жеткізу және шынайы материалдардың үлкен таңдауы, мысалы, жаңалықтар оқиғалары, атақты адамдар мен шетелдегі құрдастарының өмірінен қызықты фактілер, заманауи әндердің сөздері, хаттар, жарнамалар, мәзірлер, қозғалыс кестесі,

дүкендегі белгілер, әуежай, поэзия, нұсқаулық бейнелер және т.б. [2, 14–18 б.].

Интернеттің біздің күнделікті өмірімізде қаншалықты пайдасы бар, рөлі қандай, қаншалықты ұтымды қолданып жүргенімізді анықтау үшін мынадай сұрақтардан тұратын сауалнама жүргізілді:

1 Интернетке кіру мүмкіндігіңіз бар ма?

а Компьютер

б Телефон

с Жоқ

2 Сіз Интернетті қаншалықты жиі қолданасыз?

а Күн сайын

б Аптасына 2-3 рет

с Жиі емес

3 Ағылшын тілі сабағына дайындалу кезінде интернетті қолданасыз ба?

а Иә

б Жоқ

4 Сіз мектептен бос уақытта ағылшын тілін үйренесіз бе?

а Мен тілді өз бетімше оқимын

б Мен ағылшын тілін репетитордың көмегімен үйренемін

с Мен мектептегі іс-шаралармен шектелемін

5 Сіз ағылшын тілін үйрену үшін оқу сайттарын қолданасыз ба? Егер солай болса, қайсысы?

6 Ағылшын тілін үйренуге қандай сайттар көмектесетінін білгіңіз келе ме?

а Иә

б Жоқ

Сауалнама нәтижелері. Сыныптастарымыз Интернетті оқу үшін қаншалықты жиі және өнімді пайдаланатынын түсіну үшін мен сыныптық зерттеу жүргіздік, сауалнамаға 25 адам қатысты. Оқушыларға ағылшын тілін үйрену кезінде компьютер мен интернетті қолдану тәжірибесі туралы 6 сұраққа жауап беру ұсынылды.

Бірінші сұрақ – «Интернетке кіруге мүмкіндігіңіз бар ма?» студенттердің басым көпшілігі интернетті пайдаланатынын көрсетті. Сонымен қатар, кіру компьютер арқылы да, телефон арқылы да жүзеге асады.

«Сіз Интернетті қаншалықты жиі қолданасыз?» деген сұраққа респонденттердің 96 % «Күн сайын» деп жауап берді. Ал 4 % ғана баламторды аптасына 2–3 рет пайдаланады.

Сонымен қатар, біздің сауалнама көрсеткендей, оқушылардың 56 %-ы ағылшын тіліне дайындық кезінде интернетті пайдаланады, алайда респонденттердің 44 %-ы «Сіз ағылшын тіліне дайындық кезінде интернетті қолданасыз ба» деген сұраққа теріс жауап берген.

Сауалнама нәтижесінде респонденттердің 4 %-ы тілді өз бетінше, 35 %-ы репетитордың көмегімен үйренетіні анықталды, ал оқушылардың 60 %-ы қанағатшыл және тек мектептегі жұмыспен шектеледі. Сонымен қатар, сауалнамаға қатысушылардың ағылшын тілін үйрену үшін оқу сайттарын пайдаланбағаны анықталды, тек санаулы оқушылар ғана.

Қорытындылай келе, респонденттердің 64 %-ы ағылшын тілін үйренуге қандай сайттар көмектесе алатынын білгісі келетінін білдірді, ал оқушылардың 36 %-ы мұндай білімдерден бас тартады. Мүмкін, олар шет тілін үйренудің маңыздылығын әлі түсінбеген шығар.

Жоғарыда айтылғандардың бәрінен біз Интернет көптеген оқушыларға үй тапсырмасын орындауға ғана емес, сонымен қатар тілді меңгеру деңгейін жоғарылатуға көмектеседі, яғни бұл процесті тездетуге көмектеседі деп қорытынды жасауға болады. Бұл біздің гипотезаны растайды.

Сауалнама нәтижесі бойынша оқушылардың басым бөлігі тілді үйренуге қандай сайттар көмектесетінін білгісі келеді. Осы тұста біз ағылшын тілін үйренуге және жетілдіруге көмектесетін бірнеше сайттарды зерттедік. Біз зерттеген сайттарда айтылымды, фразеологизмдерді, сленгтерді, американдық ағылшын тілін, диктанттарды және айтылымды талдауға арналған бөлімдер бар. Ағылшын тілін жақсартуға көмектесу үшін әр түрлі деңгейдегі грамматика мен лексика бойынша тесттер ұсынылады.

Веб-сайттардың көмегімен ағылшын тілін үйренуге арналған бағыттар:

1 Грамматиканы үйреніңіз және қолданыңыз

Ағылшын тілі грамматикасының теориялық негізін осы материалды дамытуға арналған кез келген сериядан оқуға болады. Бірақ жаттығумен не істеу керек? Шынында да, көптеген жаттығуларды орындағаннан кейін ғана, сіз бұл немесе басқа ереженің іс жүзінде шебер қолданылғанына сенімді бола аласыз. Онлайн жаттығулары бар сайттар бізге көмектеседі, оны аяқтағаннан кейін бірден тексеруге болады. Мысалы, мынадай ресурстар:

English-test.net – грамматикалық жаттығулар бұл сайттағы жалғыз материал емес. Сонымен қатар сізге сөздік жаттығулары ұсынылады. Tolearnenglish.com - жаттығулардың үлкен базасынан

басқа (10 000 -нан астам), ресурста белгілі бір тақырып бойынша сабақ түрінде ұсынылған грамматика бойынша теориялық ақпарат бар.

Grammar-quizzes.com – Әр түрлі грамматикалық аспектілер бойынша көптеген тесттер және пунктуациялық дайындық.

Englishgrammarsecrets.com – бұл ресурста ұсынылған әр грамматикалық аспект үшін шағын теориялық негіз бар. Бізге бұл сайттағы жаттығулар өте ұнайды, өйткені олар swf (flash) форматында ұсынылған және олар өте қызықты және мүлде жалықтырмайды.

Autoenglish.org – бұл немесе басқа жаттығуларды жасамас бұрын, сіз мұнда берілген теорияны оқи аласыз немесе осы грамматикалық ережені түсіндіретін бейнені көре аласыз. Тапсырмаларды жүктеу және басып шығару арқылы онлайн немесе жазбаша түрде орындауға болады.

Englisch-hilfen.de – Интернеттегі қызықты және әмбебап жаттығулардың үлкен базасы.

2 Сөздік қорын жақсарту

Бейтаныс сөзді қай жерден кездестірсеніз де, оның аудармасын екі тілді сөздіктен іздейтінііз сөзсіз. Бірақ, мысалы, орыс тілінен ағылшын тіліне аударғанда, сөздік сізге таңдаудың бірнеше нұсқасын ұсынса ше? Қайда тоқтау керек? Берілген контекстте қандай сөз қолданылатынын қалай білуге болады? Ағылшыннан - ағылшынша сөздіктері көмектеседі, онда сөздердің интерпретациясы мен қолданылу нұсқалары бар.

Learningchocolate.com – көптеген тақырыптар, сөздер айтылады. Сонымен қатар, сізге белгілі бір сөз табын үйренгеннен кейін әр түрлі жаттығуларды орындауға кеңес беріледі.

Learnenglish.de – анимациялық суреттер түріндегі сөздердің анықтамасы бар тақырыптық сөздік.

Іскерлік сөздікке қызығасыз ба? Videovocab.tv-ге жиі келуші болыңыз және іскерлік қарым-қатынас саласындағы түрлі тақырыптағы бейнелерді көру арқылы сөз үйреніңіз.

3 Тіл үйренуге арналған ең танымал сайттар:

BBC Russian – Сайт әр түрлі жағдайларда ағылшын тілін, тесттерді, ағылшын тіліндегі бейнелерді ұсынады (BBC тілшілерінің радио хабарлары). BBC әлемдік қызметі - көптеген тілдерде жаңалықтарды оқып қана қоймай, тыңдауға және аудиторияны «ақпараттық агенттікке» айналдыруға мүмкіндік береді.

Lingualeo.ru. Lingualeo.ru сайты, ең алдымен, тыңдау, оқу және дыбыстау дағдыларын жетілдіргісі келетіндерге арналған. Бұл сөздік қорын тез кенеіткісі келетіндер үшін де өте пайдалы.

City Net әр түрлі елдерге саябақтарға, ескерткіштерге және басқа да көрікті жерлерге баруға мүмкіндік береді. Мұнда сіз таңдаған ел туралы бәрін таба аласыз – ескерткіштердің фотосуреттерінен бастап, табиғи ресурстар мен өнер туралы толық есепке дейін.

Американың басты беті. Штаттар мен қалалар бойынша саяхат, американдықтардың тарихымен, мәдениетімен, тұрмысымен танысу.

Мектептің оқу бағдарламасында «Қалам досы» деген тақырып бар, оны қолдана отырып, қаламгерлерді табуға болатынын білдік: TESL-L-ge тиісті сұраныспен хабарласыңыз (istserv@cunyvm.cuny.edu/listserv@cunyvm.bitnet) немесе TESL-K (listerv@cunyvm.cuny.edu);

Мен оқыған сайттар тілді нөлдік деңгейден бастап үйренуге көмектеседі және белгілі бір қарым – қатынас дағдылары бар адамдар үшін сөздік қорын қосымша дамытуға, толықтыруға қолданылады.

4 Тыңдауды түсінуге дағдыландыру

Ағылшын тілін ұзақ уақыт оқи отырып, көптеген адамдар ағылшын тілінде сөйлеуді есту арқылы түсіну қиын екенін байқайды. Дәл осы дағды сөйлеу сияқты дамиды, өйткені ол көптеген факторларға, соның ішінде бай лексика мен грамматикаға, тілдің фонетикалық ерекшеліктерін білу мен дәйекті сөйлеуге, тілдің идиомалық жағымен танысуға және т.б. байланысты. Сондықтан біз біртіндеп үйрену үшін ағылшын тілінде жиі сөйлеуге және мүмкіндігінше жиі тыңдауға кеңес береміз. Бірақ сіз оны тыңдап қана қоймай, аудио материалмен жұмыс жасай аласыз. Қалай? Подкасттарды таңдау! Сіз олармен кез келген медиа құрылғыларды жүктеу арқылы сайттарда да, компьютермен де жұмыс жасай аласыз.

Eslpod.com – Біз екі күн сайын жаңартылатын бұл ресурсты қатты жақсы көреміз. Авторлар жаңа подкастты жүктеп отырады және оның әр түрлі бөлімдері бар (ойын - сауық, денсаулық және медицина, бизнес, күнделікті өмір, қарым - қатынас және т.б.). Подкаст келесі бөліктерден тұрады: баяу қарқынмен айтылатын диалог, барлық қиын сәттер мен ағылшын тіліндегі бейтаныс сөздердің түсіндірмесі, қалыпты сөйлеу қарқынындағы дауысты диалог. Әр подкасттың мәтіні қоса беріледі. Дегенмен, жаттығулар мен қосымша ақпарат бар 12 беттік материалды алу арқылы сіз әр подкастты одан да жақсы жасай аласыз. Бірақ мұндай мүмкіндікке eslpod тыңдаушылар клубына мүшелік ақысын төлегендер ғана ие.

Podcastsineenglish.com – Ағылшын тілі бойынша жіктелген тамаша жаттығу подкасттары.

Podomatic.com – Әр түрлі тақырыптағы подкасттар.

Dailystep.com – тілдің барлық нюанстарын егжей - тегжейлі талдай отырып, әр түрлі күрделілік деңгейіндегі подкасттар.

Els-lab.com – тыңдауды түсінуге үйрететін аудио жазбалардың үлкен таңдауы. Әр жазба тыңдалған материалды қаншалықты дұрыс түсінгеніңізді тексеретін тестпен және диалогта ұсынылған жаңа сөздерді қолдануға арналған жаттығулармен жабдықталған.

Englishlearner.ru – ағылшын тілінде тыңдауды түсіну дағдыларын қалыптастыруға арналған бейнеклипер.

Fonetiks.org – бұл тек тыңдалымды ғана емес, сонымен қатар орфографияны жаттықтыруға арналған өте пайдалы сайт. Және осы сайтта ұсынылған диктанттарды тыңдау және жазу арқылы қол жеткізіледі. Өз деңгейіңізді таңдап, жаттығыңыз.

Жоғарыда аталған барлық ресурстар белгілі бір дағдыларды қолдануға бағытталған. Төменде жалпы тілді зерттеуге арналған бірдей қызықты сайттардың тізімі берілген. Бұл ағылшын тілінің әр түрлі аспектілері бойынша грамматика сабақтары, сөздік мақалалар, аудио және бейне клиптер және басқа да көптеген пайдалы материалдар туралы көптеген материалдарды таба алатындығыңызды білдіреді. Мысалға:

Engvid.com – Ағылшын тіліндегі тегін ағылшын тілі сабақтары. 10-20 минутқа созылатын бұл сабақтарда ана тілінде сөйлейтіндер грамматикалық ережелер, сөздердің синонимдері, фразеологизмдер мен сленгтер, ең көп қолданылатын лексика және т.б.

Usingenglish.com – мақалалар мен тесттер, ағылшын тілін үйренушілер мен ағылшын тілі мұғалімдеріне арналған материалдар, форум. Ресурс үнемі жаңартылып отырады.

Learnenglish.de – жоғарыда айтылған ресурс. Ағылшын тіліндегі ойындар, диктанттар, айтылым, ағылшын тілі сабақтары, мұғалімдерге арналған ағылшын тілі – бұл пайдалы сайттың кейбір бөлімдері.

Ego4u.com және correctenglish.ru – үлкен мәзірі бар екі сайт, олардың бөлімдері ең талапшыл оқушыны қанағаттандырады.

Жүргізілген зерттеулер негізінде келесі қорытынды жасауға болады:

Сауалнама мен ғаламтордағы ақпаратты зерттеу нәтижелерінен қазіргі әлемде шет тілі жалпы дамуға да, түрлі мамандықтарды меңгеруге де, адамдармен қарым-қатынасқа да үлкен сұраныс

бар екенін біле алдық. Сондықтан тілді зерттеуге, сонымен қатар грамматикаға байланысты көптеген бағдарламалар қазіргі кезде сұранысқа ие болып келеді.

Біздің зерттеулер компьютерлік тілді оқытудың әр түрлі мүмкіндіктерін растайды, мысалы мультимедиялық оқулықтар. Онда сіз әр түрлі жастағы оқушыларға жеткілікті жаттығуларды таба аласыз («Профессор Хиггинс», «Акцентсіз ағылшын тілі» оқу бағдарламалары, «Oxford Platinum» және «Ағылшын» мультимедиялық бағдарламалары).

Зерттеу көрсеткендей, интернетті қолдану тек ойын – сауық үшін емес, ең алдымен бұл ақпарат алу әдісі. Компьютерлік бағдарламаларды таңдағанда, балалар компьютерлік ойындарды емес, оқу мен оқытудың компьютерлік бағдарламаларын таңдаса нәтиже болады. Оқушылар шет тілін білуге қызығушылық танытады, әр түрлі сайттар арқылы өзінің тілдік деңгейін көтере алады [4, 35–36 б.].

Осылайша, біздің жоғары технологиялар дәуірінде компьютерлер, планшеттер, ұялы телефондар ағылшын тілін үйренуде үлкен рөл атқарады, өйткені нақты сөйлеу тәжірибесінде жаңа байланыстар үшін қызықты және пайдалы мүмкіндіктер бар.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Дмитриева Е. И. Интернеттің компьютерлік телекоммуникация желілері арқылы шет тілдерін қашықтықтан оқытудың негізгі әдістемелік мәселесі. // ІҮASH – 2003 – №1 – б. 28–30

2 Кушниренко А. Г., Леонов А. Г., Кузьменко М. А. және т.б. Интернет дегеніміз не? Білім берудегі ақпараттық -коммуникациялық технологиялар. // Информатика және білім. - 2006.- № 5–7-б. 14–18

3 Лоскутова Г. В. Компьютер туралы ағылшын тілінде: Ағылшын тілінде оқу бойынша оқулық / Г. В. Лоскутова, Ю. В. Масленникова - СПб: КАРО, 2004 – 192 б.

4 Полилова Т. А. Пономарева В.В. Шет тілдерін оқытуда компьютерлік технологияларды енгізу // Ядролық медицина институты - 2007. – № 6.– б. 35–36

5 Мультимедиялық оқулықтар, «Профессор Хиггинс», «Акцентсіз ағылшын тілі» оқу бағдарламалары, мультимедиялық бағдарламалар «Oxford Platinum» және «English. Жетістікке жету жолы» және т.б.

СРАВНЕНИЕ КАК СРЕДСТВО ОБРАЗНОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЧЕЛОВЕКА (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКИХ И АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ)

БОЛАТОВА Е., АЛЫБАЙ А.

ученицы, 8 класса, Назарбаев Интеллектуальная школа ХБН, г. Павлодар

Образное сравнение принадлежит к числу важнейших приемов познания мира, направленных на выяснение сходства и различия реалий, с целью получить новые объективные данные о предмете речи, объяснить неизвестное через известное с помощью семантико-стилистических возможностей слова, изобразить определенное явление (предмет) через многообразные ассоциации, которые сопровождают его восприятие. Возникая спонтанно, одни образные сравнения порождаются ассоциативными связями человеческого сознания в определенный момент, другие характеризуются устойчивой воспроизводимостью, позволяя носителям языка «сохранять свою национальную идентичность, следовать традициям в быту, обрядах, промыслах, обычаях». Из этого следует, что сравнения отражают мировоззрение того или иного народа при этом расхождении образов в процессе передачи схожих идей указывают на различие картин мира у представителей разных культур. Сравнение и сравнительные конструкции являются предметом изучения в логике, когнитологии, риторике, стилистике, литературоведении. Исследованием сравнения в лингвистике занимались такие ученые как Д. И. Александрова, В. И. Бартон, В. В. Виноградов, В. Гумбольдт, В. И. Еремина, Е. А. Желунович, В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина, В. П. Москвин, Ю. Ю. Ушакова.

В данной статье рассматриваются сравнительные конструкции, использующиеся как средство образной характеристики человека на материале русских и англоязычных произведений художественной литературы, входящих в проект «100 книг», основанном на содержании учебных программ по русскому и английскому языку в 8 классах. Как отмечается в литературоведческом словаре, сравнение представляет собой вид тропа, уподобление соотносимых явлений (предметов, состояний), выраженное при помощи слов точно, будто, словно, как, что, как будто и др., при этом свойства или качества одного явления (предмета, состояния) переносятся на другое с целью его художественного описания [1].

Согласно определению Захаровой Т.В. «Сравнение – это одно из самых ярких средств языка, устанавливающих связи и отношения между предметами и явлениями действительности» [2]. Согласно исследованиям зарубежных лингвистов, сравнения могут иметь определенные функции. Так, К. Фромилхейг отмечает, что сравнение помогает коротко и ясно выразить свои мысли, способствует увеличению языкового запаса, а также служит инструментом для формирования мысли. Ж. Мутон считает, что сравнение раскрывает духовную и интеллектуальную жизнь автора и позволяет проникнуть в тайны подсознания [3].

Согласно Томашевскому Б. В., структура сравнительных конструкций включает в себя четыре составляющих: субъект сравнения, объект (эталон) сравнения, основание (признак) сравнения и показатель сравнения (сравнительный союз), но в отличие от устойчивых сравнений, в которых субъект сравнения отсутствует, в образных сравнениях он является неотъемлемым элементом, зависящим от контекста [4].

Анализ всей выборки примеров из англоязычных произведений, содержащих в себе сравнение, показал, что в структурном отношении рассматриваемые компаративные единицы представлены наиболее часто встречающимися моделями: as+adjective+as+noun, например: «Dumbledore's silver hair was the only thing in the whole Hall that shone as brightly as the ghosts», verb+like+adj+noun в предложении «Then, suddenly, Hagrid let out a howl like a wounded dog», like+adj+noun в предложении «A little man in a top hat was talking to the old barman, who was quite bald and looked like a gummy walnut», adj+noun+like+noun в предложении «Under a tuft of jet-black hair over his forehead they could see a curiously shaped cut, like a bolt of lightning», noun+adj+than+noun в предложении «The goblin was about a head shorter than Harry», as though+verb, например, «She let Harry watch television and gave him a bit of chocolate cake that tasted as though she'd had it for several years», as+ still+as+noun, например, «It was sitting as still as a statue, its eyes fixed unblinkingly on the far corner of Privet Drive», like + noun + preposition + noun, например, «Harry often said that Dudley looked like a pig in a wig», noun + like + noun, например, «Even Muggles like yourself should be celebrating, this happy happy day!», adj+as+noun, например, «She was stiff as a board, her eyes wide and staring», noun+verb+like+noun в предложении «Hermione, who had all her fingers crossed in her lap, was squinting fixedly at Harry, who was circling the game like a hawk, looking for the Snitch». Структура

авторских сравнений, в отличие от устойчивых сравнений, которые характеризуются жестким порядком слов, отличается большим разнообразием. Но тем не менее, неизменными и наиболее часто встречающимися компонентами сравнения являются союзы <like> (72 %) и <as> (23 %), гораздо реже встречается сравнительный союз <than> (3 %) и союзное наречие <as though> (3 %).

В результате проведенного тематического анализа объекта сравнения (т.е. того, с чем сравнивается), был установлен образ-эталон сравнения, применяемый авторами в исследуемых английских художественных произведениях. Как упоминалось ранее, под эталоном сравнения в работе понимается точный образец установленной единицы измерения; мерило, стандарт, образец для сравнения с чем-либо. Так, в структуре исследуемых примеров эталон был представлен следующими номинациями как животные – 23 %, человек – 19 %, предметы быта – 13 %, интеллектуальные особенности – 10 %, природа/природные явления – 8 %, части человеческого тела – 6 %, птицы, насекомые, продукты питания, мифические существа, спорт, места, игрушки в общем составили от 2 до 5 %.

Рисунок 1 – Образ-эталон сравнения в английском языке

В соответствии с рисунком 1, было отмечено, что единицы с образом-эталон «животные» являются самыми многочисленными: a wounded dog, like donkeys, a winded rhinoceros, a smart mouse, an angry bull, a fresh pickled toad и другие. Как отмечалось ранее, только животные помимо человека, обладают собственными повадками, особым поведением и образом жизни, свойственные каждому из них. Эти отличия очень часто используются людьми

для образного представления особенностей поведения, внешнего вида и духовного облика человека. Далее следует группа с образом-эталон «Человек». Эта группа отличается своим многообразием, поскольку в нее включены такие аспекты, связанные с человеком как статус, по которому индивида выделяют окружающие, определяет стиль жизни, круг знакомых, манеру поведения, с которым человека идентифицируют другие люди или с которым он сам себя идентифицирует. [5] Например, «He couldn't stop stammering his thanks, sounding just like Professor Quirrell», «Hermione Granger was almost as nervous about flying as Neville was», «We have some good times but I can't wait to be smart like my best friends Joe Carp and Frank Reilly», «I was more isolated than a man shipwrecked on a raft in the middle of the ocean». Здесь, образ-эталон, выраженный родом занятий человека, характеризуется тем, что образным представлением может являться поведение, особенности или же внешний вид представителей определенных профессий или людей, занятых в определенной сфере.

Разнообразие способов выражения сравнения в русском языке соотносится с разными уровнями языка: синтаксическим – участие союзов, предлогов, например, в предложении «А Тюлькин то, смотрите сопровождает нас, как луна в лесу, - заметил Чудинов» (Ход белой королевы), «Я же рос, как дикое деревцо в поле...» (Дети подземелья), «Мне было хорошо, как рыбе в воде, и я бы век не ушел из этой комнаты, не покинул бы этого места» (Первая любовь), «И даль такая, словно сам плывешь со звездами из края в край Вселенной» (Ход белой королевы). А также лексическим – при помощи прилагательных похожий, подобный.[6] Например, «Тут же, по соседству, я увидел парикмахера Дрыжика и нашу горопоподобную комендантшу тётю Липу» (Ход белой королевы), «Нож стал походить на большого рака» (Ход белой королевы), «Расположенный в естественном амфитеатре по склонам расхолодившихся воронкой гор, сверкая льдом хоккейного поля, весь в радужном блеске инея, стадион сам был похож на исполинскую хрустальную чашу.» (Ход белой королевы), «Совсем игрушечными выглядели прытко катившие вагончики – зелёный, красный, жёлтый и голубой» (Ход белой королевы).

В изученных русских произведениях наиболее часто встречающимися компонентами сравнения являются союзы «как» (82.6 %) и «словно» (9.2 %), в то время как сравнительные союзы «точно» (4.6 %) и «будто» (3.6 %) встречаются гораздо реже.

Эталоном сравнения являются следующие номинации: предметы быта – 36,8 %, человек – 25,3 %, животные – 23%, растения – 9,3 %, природные явления – 5,3 %.

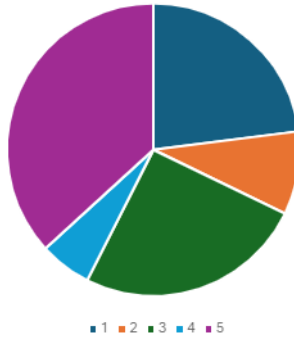

Рисунок 2 – Образ-эталона сравнения в русском языке

В соответствии с рисунком 2, было отмечено, что единицы с образом-эталонем «Предметы быта» являются самыми многочисленными: «А моя маленькая приятельница почти никогда не бегала и смеялась очень редко когда же смеялась то смех ее звучал как самый маленький серебряный колокольчик которого на десять шагов уже не слышно». Далее следует группа с образом-эталонем «Человек», например, в предложении «После школы крадучись как вор я шмыгал в сараюшку совал несколько картофелин в карман и убежал на улицу». Следующая группа представлена образом-эталонем «Животные», например, в предложении «В поздние летние вечера я прокрадывался по саду как молодой волчонок», далее следует группа с образом-эталонем «Растения», например, в предложении «-Ну, вас-то я хорошо знаю – сказала она – вы меня в прошлом году обошли в Москве, как во поле березоньку стоячую». Также можно выделить группу с образом-эталонем «Природные явления»: «Сани летели сквозь снежную бурю, словно сами порождённые метелью».

Проанализировав сравнительные конструкции в художественных произведениях в обоих языках, следует отметить, что сравнения помогают оказывать эстетическое воздействие на читателя. Автор стремится вызвать чувства, эмоции, ассоциации, и именно с этой целью в художественном тексте, как ни в одном другом, широко используются различные изобразительные и

выразительные средства языка, в частности, образные сравнения. В образной системе исследуемых нами произведений образное сравнение играет важную роль. Индивидуально-авторские образные сравнения создают индивидуальный образ мира авторов, именно они отображают особенности образного мышления. с природой в литературе помогают автору выразить свои идеи и эмоции через естественные явления и явления окружающего мира. Такие сравнения могут создавать определенное настроение или эмоциональную обстановку в произведении. Сравнения с животными очень разнообразны и специфичны, так как человек бессознательно проводит параллель между собой и животными, в поисках сходств и различий. Поэтому роль зоосемического элемента очень высока. Сравнение персонажа с животными довольно распространено в мировой литературе. Такие сравнения возникают в результате творческого осмысления мира, они формируются на основе общечеловеческих или национальных представлений о животных. Некоторые ученые считают, что разным народам известны в основном одни и те же наборы названий животных, выполняющих характеристическую функцию. И ассоциации людей с животными являются практически универсальными для всех языков. Также мы выяснили, что авторы изученных произведений, выросшие в краях с красивой и разнообразной природой, уделяют особую роль созданию образов в пространстве через применение сравнительных конструкций, отражающих великолепие природных явлений, таких как леса, озера, горы и другие природные достопримечательности. Образные сравнительные конструкции помогают читателям визуализировать персонажей, места и сами события в более красочной и запоминающейся манере и могут сделать описания событий или персонажей более эмоциональными, могут создавать комический эффект в произведениях. Сравнения со знакомыми предметами и явлениями помогают читателям лучше понять волшебный мир персонажей в произведении.

ЛИТЕРАТУРА

1 Белокурова С. П. Словарь литературоведческих терминов. – СПб. : Паритет, 2007. – 320 с..

2 Захарова Т. В. Концепт сравнение и его репрезентация в немецком и русском языках: Дис. ... канд. филол. наук: Уфа, 2009. – 201 с.

3 Паршукова. М. М. Сравнение как средство образности и выразительности в зарубежном языкознании. Вестник югорского государственного университета 2011 г. Выпуск 1 (44). С. 16–21.

4 Томашевский Б.В. Стилистика и стихосложение. Курс лекций. - М., Флинта, 2019 г.

5 <https://w.wiki/9S4C> Электронный ресурс. Социальный статус.

6 Елена Б. Бачурин. Сравнения как экспликатеры образов пространства в произведениях Н. С. Гумилева И Л. Н. Гумилева 2016 г.

ИНТЕРНЕТ-СЕРВИС «PADLET» КАК СРЕДСТВО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЛЕКСИЧЕСКИХ НАВЫКОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

БУШУЕВ Р.

ученик 8 класса СОПШДО № 17, г. Павлодар

ПАРШУКОВА М. Г.

учитель английского языка, СОПШДО № 17, г. Павлодар

Данное исследование посвящено изучению применения интернет-сервиса «Padlet» как средства совершенствования лексических навыков на уроках английского языка. Статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме сетевого взаимодействия обучающихся в образовательном процессе. Основное внимание в работе автор акцентирует на возможностях применения виртуальной доски Padlet на уроках английского языка. Автор приходит к выводу, что виртуальная доска Padlet имеет ряд достоинств и может быть продуктивно использована в процессе урочной и внеурочной деятельности.

Цель данной статьи – исследовать особенности интернет-сервиса «Padlet» как средства совершенствования лексических навыков на уроках английского языка у учащихся 8 класса.

Не секрет, что современные учащиеся – «поколение Z», или как его еще называют, цифровое поколение, живущее в эпоху мультимедийных технологий. Современные дети растут в информационном обществе, цифровая среда – это зона их комфорта. Они не могут и дня прожить без своих гаджетов и девайсов. К сожалению, виртуальный мир часто заменяет реальный. Наше юное поколение часто называют «homelanders» (домоседы), ведь всю информацию они черпают из Интернета, играют в онлайн-

игры, предпочитают общаться в социальных сетях и посредством мессенджеров [1].

Основной отличительной чертой «поколения Z» можно назвать «клиповость». Информационный поток воспринимается современными учащимися фрагментарно, зачастую отсутствует целостность восприятия информации. Они выхватывают только то, что им интересно, ориентируются на краткосрочный результат. Также стоит отметить их неусидчивость, рассеянность внимания и непостоянство.

Таким образом, организация самостоятельной работы учащихся превращается для учителя в определенный квест, состоящий из классических и новых образовательных технологий и интерактивного обучения, целью которого стоит достижение государственных образовательных стандартов.

Невозможно представить себе классную комнату без доски. Онлайн-обучение также переняло себе этот классический школьный атрибут, но усовершенствовав его во много раз. Хорошим примером такого веб-сервиса, вполне конкурентоспособного в современном вебе, является виртуальная доска «Padlet» (padlet.com).

Сервис Padlet предназначен для быстрого совместного создания веб-страничек. Padlet – это гибрид блога, записной книжки и платформы онлайн-обмена файлами. На стену можно прикреплять заметки, фото и видео (в том числе с камеры вашего устройства), тексты, ссылки на внешние ресурсы и другое [2].

Следовательно, Padlet – это онлайн-доска объявлений и отличный интерактивный инструмент, позволяющий проводить как индивидуальное, так и совместное обучение. С интернет-сервисом «Padlet» ученики имеют возможность практиковать язык аутентичным способом и в своем собственном темпе, что положительно влияет на развитие лексических навыков, повышении мотивации и интереса к изучению языка [3].

На основе вышесказанного можно выделить преимущества интернет-сервиса «Padlet», которыми является то, что он отлично подходит для словарной практики, групповых проектов, накопления базовых знаний и многого другого. Кроме того, это результативный инструмент для преподавания в классах смешанного уровня владения языком.

Меня заинтересовала эта тема, так как мне нравятся уроки с применением Интернет-сервис «Padlet». Поэтому, рассматривая

практические аспекты данной темы, было проведено анкетирование с учащимися 8 класса.

Цель анкетирования – выявить мнение учащихся 8 класса по применению на уроке учителем Интернет-сервис «Padlet».

Выборка исследования: в анкетировании приняло участие 29 учащихся 8 класса.

Описание методики: ученикам 8 класса были розданы бланки с вопросами анкеты и несколькими вариантами ответов на каждый вопрос, из которых учащимся предлагалось выбрать наиболее верный для них ответ:

1 Нравится ли вам использование на уроках английского языка интернет-сервиса «Padlet»?

2 Какие задания Вам больше всего нравится выполнять на интернет-сервисе «Padlet»?

3 Повысился ли у Вас интерес к изучению английского языка в связи с выполнением заданий на интернет-сервисе «Padlet»?

4 Как часто вы используете интернет-сервис «Padlet» для занятий английским языком?

5 Как Вы думаете, какая польза от интернет-сервиса «Padlet» на уроке иностранного языка?

6 Что бы ты хотел развить с помощью интернет-сервиса «Padlet» на уроке иностранного языка?

Представим полученные результаты по проведенному анкетированию на рисунках.

Ответы учащихся 8 класса на вопрос: «Нравится ли вам использование на уроках английского языка интернет-сервиса «Padlet»?» представлены на рисунке 1.

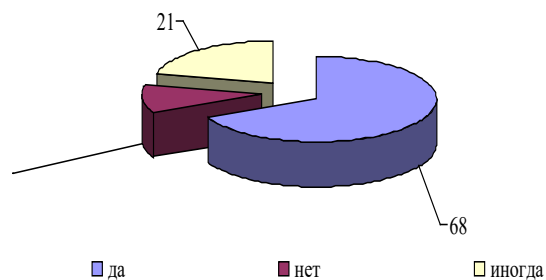

Рисунок 1 – Результаты анкетирования (Нравится ли вам использование на уроках английского языка интернет-сервиса «Padlet»?), в %

По представленному рисунку видно, что 6-ти учащимся (21 %) нравится иногда использование на уроках английского языка интернет-сервиса «Padlet», 3-м учащимся (11 %) не нравится использование данного интернет-сервиса, и 20 человек (68 %) ответили положительно, они с удовольствием на уроке занимаются на данной цифровой площадке. То есть большее количество учащихся ответили положительно.

Ответы учащихся 8 класса на вопрос: «Какие задания Вам больше всего нравится выполнять на интернет-сервисе «Padlet»?» представлены на рисунке 2.

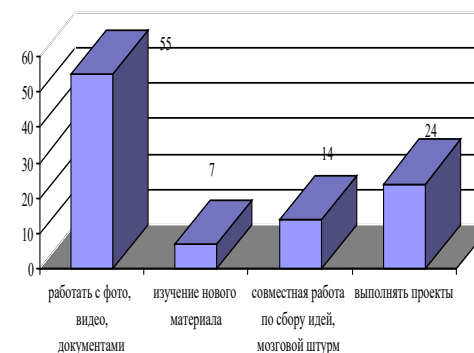

Рисунок 2 – Результаты анкетирования (Какие задания Вам больше всего нравится выполнять на интернет-сервисе «Padlet»?), в %

Результаты анкетирования по изучению наиболее привлекательных работ в интернет-сервисе «Padlet» для учащихся показали следующие результаты:

- работать с фото, видео, документами нравится - 16 учащихся (55 %);
- изучение нового материала - 2 учащихся (7 %);
- совместная работа по сбору идей, мозговой штурм – 4 учащихся (14 %);
- выполнять проекты - 7 учащихся (24 %).

То есть ученики в основном предпочитают использовать на уроках иностранного языка интернет-сервисе «Padlet» в качестве работы с фото, видео, документами. Им нравится и интересно,

что учитель может загружать и отображать видео, фотографии или документы для учащихся, чтобы они могли видеть и работать с ними. Все учащиеся участвуют в процессе обучения и могут комментировать одни и те же фотографии, видео или вносить в них другие источники. Ученики могут видеть ответы групп (каждый комментарий начинается с имени ученика). Готовой доской можно поделиться в социальных сетях. Используя сервис «Padlet», можно преобразовать материал в различные форматы и распечатать.

Ответы учащихся 8 класса на вопрос: «Повысился ли у Вас интерес к изучению английского языка в связи с выполнением заданий на интернет-сервисе «Padlet»» представлены на рисунке 3.

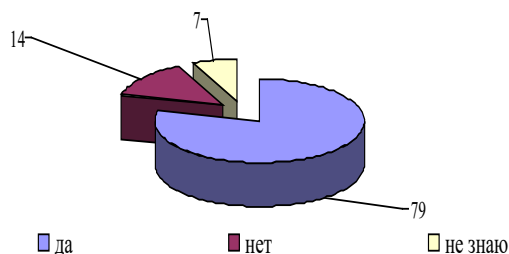

Рисунок 3 – Результаты анкетирования (Повысился ли у Вас интерес к изучению английского языка в связи с выполнением заданий на интернет-сервисе «Padlet»), в %

По представленным данным видно, что у 23 учащихся (79 %) повысился интерес к изучению английского языка в связи с выполнением заданий на интернет-сервисе «Padlet», у 4 человек (14 %) – не повысился, и 2 человека (7 %) затруднились ответить на данный вопрос.

Следовательно, в основном у учащихся 8 класса повысился интерес к изучению английского языка в связи с выполнением заданий на интернет-сервисе «Padlet».

Ответы учащихся 8 класса на вопрос: «Как часто вы используете интернет-сервис «Padlet» для занятий английским языком?» представлены на рисунке 4.

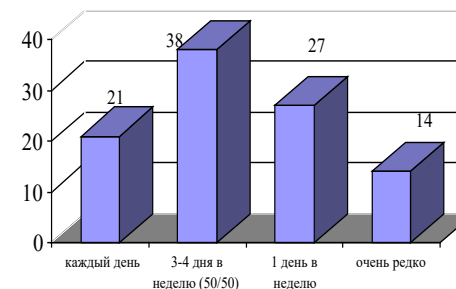

Рисунок 4 – Результаты анкетирования (Как часто вы используете интернет-сервис «Padlet» для занятий английским языком?), в %

Изучая ответы учащихся на вопрос «Как часто вы используете интернет-сервис «Padlet» для занятий английским языком?», мы выявили, что:

- каждый день – 6 учащихся (21 %);
- 3-4 дня в неделю (50/50) - 11 учащихся (38 %);
- 1 день в неделю – 8 учащихся (27 %);
- очень редко – 4 учащихся (14 %);

То есть, в основном, ученики 8 класса используют интернет-сервис «Padlet» для занятий английским языком 3-4 дня в неделю (50/50) – 38 % опрошенных.

Ответы учащихся 8 класса на вопрос: «Как Вы думаете, какая польза от интернет-сервиса «Padlet» на уроке иностранного языка?» представлены на рисунке 5.

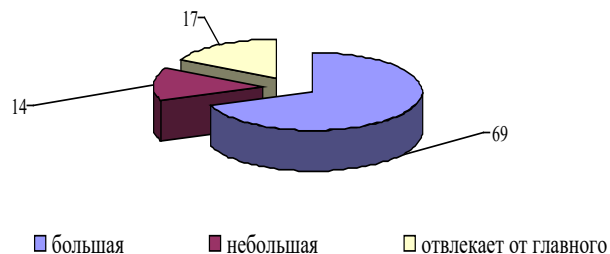

Рисунок 5 – Результаты анкетирования (Как Вы думаете, какая польза от интернет-сервиса «Padlet» на уроке иностранного языка?), в %

Выявляя у учащихся, какая польза от интернет-сервиса «Padlet» на уроке иностранного языка, были получены следующие ответы

- А) большая – 20 учащихся (69 %);
- Б) небольшая – 4 учащихся (14 %);
- В) отвлекает от главного – 5 учащихся (17 %).

Ответы учащихся 8 класса на вопрос: «Что бы ты хотел развить с помощью интернет-сервиса «Padlet» на уроке иностранного языка?» представлены на рисунке 6.

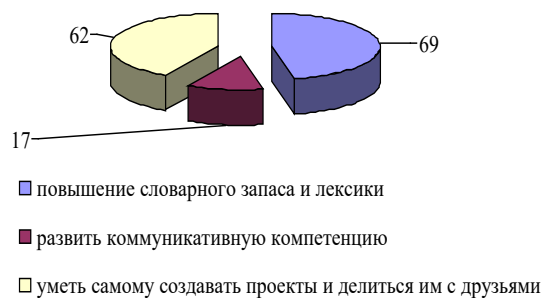

Рисунок 6 – Результаты анкетирования (Что бы ты хотел развить с помощью интернет-сервиса «Padlet» на уроке иностранного языка?), в %

Получая ответы на вопрос «Что бы ты хотел развить с помощью интернет-сервиса «Padlet» на уроке иностранного языка?», выявили, что

- повышение словарного запаса и лексики – 6 учащихся (21 %);
- развить коммуникативную компетенцию – 5 учащихся (17 %);
- уметь самому создавать проекты и делиться им с друзьями – 18 учащихся (62 %);

То есть в основном, большая часть опрошенных, хотела бы уметь самому создавать проекты и делиться им со своими друзьями.

Итак, в результате нашего исследования мы пришли к выводу, что

1) Веб-платформа «Padlet» способствует формированию словарного запаса у школьников, развивает коммуникативную компетенцию в области иностранных языков. Данная платформа позволяет учителю самостоятельно создавать интерактивный яркий и красочный наглядный материал, посредством которого объяснение новой темы становится наиболее эффективным. Более того учащиеся могут создавать свои уникальные творческие образовательные проекты, используя доску «Padlet» и ее ресурсы. Выбор электронного ресурса обусловлен доступностью и легкостью в использовании: нет необходимости в регистрации обучающихся. Еще одним преимуществом является наличие различных анимированных изображений, цветowych фонов, постов в сочетании со звуками, что является источником наглядности, развития познавательного интереса и раскрытия креативного потенциала у обучающихся [4].

2) Веб-платформа также хорошо подходит для работы в классе в качестве школьной доски, с размещенными на ней заданиями, которые в определённый момент можно легко использовать, активировав тот или иной элемент, содержащий заранее подготовленную информацию. Таким образом, Padlet можно считать виртуальной доской или цифровой стеной, на которой можно хранить файлы.

3) Преимущества заключаются в том, что учащимся предлагается сначала посмотреть обучающий ролик с объяснением темы в доступной для данного возраста форме, затем сделать упражнение на закрепление, пройти сначала пробный, а затем контрольный тест. Предложены дополнительные материалы, которые можно использовать, если осталось время, на уроке или дома.

4) Чем удобен этот ресурс для учителя? Сбор материала не занимает много времени, практически весь материал можно найти в Интернете. Можно добавлять и свой авторский продукт (тесты,

фотографии и т.д.) Работа по алгоритму практически не требует дополнительных консультаций [5].

5) В чем плюсы для обучающихся? Работа в режиме онлайн всегда привлекательна для ученика. Есть возможность вернуться на предыдущий уровень, если что-то не получилось. Можно добавлять свои материалы (это всегда предполагает режим работы), оставлять свои «впечатления».

6) Использование Padlet удобно для организации мозгового штурма на уроке-с помощью сервиса это возможно, даже если участники находятся на расстоянии. Мозговой штурм на уроке можно проводить среди всего класса или отдельных групп. При этом каждый участник может предложить свои идеи, а остальные увидят их и смогут оставить комментарий или поставить «лайк», свой комментарий. В итоге получается общий документ, которым можно пользоваться. Например, на английском языке можно подготовиться к написанию проблемного эссе: совместными силами определить, какую тему необходимо обсудить и с какого угла её рассмотреть. Учитель тоже может оставлять комментарии и делать выводы, поощрять [6].

Удобно для обсуждения проблемных вопросов. В этом инструменте обучения можно задать в описании тему урока или поставить неоднозначный вопрос, на который предлагается школьникам порассуждать. Ученики пишут свои размышления, видят все варианты учащихся своего класса и комментируют их.

Удобно для проведения опроса после изучения той или иной темы. Можете попросить учеников ответить на несколько вопросов: насколько хорошо они поняли тему, что осталось непонятым, что нового они узнали. Вы можете прокомментировать их ответы, добавив текст, ссылку, фотографию или видео. В будущем эту онлайн-доску можно будет использовать для повторения материала [7].

Удобно для совместного конспектирования. Виртуальная доска Padlet существенно облегчит работу учеников, когда нужно законспектировать лекцию или доклад, ведь можно сделать это общими усилиями. А на полях ребята могут задавать вопросы или писать комментарии. К тому же, такой конспект поможет разобраться в теме ученикам, которые пропустили занятие.

Удобно для создания совместных презентаций, проектов или коллекций учебных материалов по одной из тем предмета. Можно создать онлайн - доску со ссылками на учебные статьи, картинками, видеозаписями - всей необходимой информацией для того, чтобы

разобраться в теме или освежить знания по ней. Каждый ученик сможет внести свой вклад в создание такой коллекции. Доску можно использовать в будущем в работе с другими классами [8].

Следовательно, все это позволит повысить лексические навыки учащихся, развить коммуникативную компетенцию и мотивацию к изучению иностранного языка.

ЛИТЕРАТУРА

1 Чернов К. С., Косенко Е. А., Ермолаева В. В. Влияние информационных технологий на образование и главная проблема современного образования в России // Молодой ученый. – 2018. – № 22. – С. 358–360. [Электронный ресурс: URL <https://moluch.ru/archive/208/51049/> / <http://didaktor.ru/obnovleniya-padlet/>]

2 Прохоров Н. Н. Онлайн-инструменты на занятиях иностранного языка в вузе // Наука и образование в современном вузе: вектор развития: сб. материалов науч.-практ. конф. – Шуя: Изд-во Шуйского филиала ИвГУ. – 2020. – С. 139–141.

3 Смирнова Е.В., Гудкова Л.В. Подкасты в обучении английскому языку на платформе Padlet в средней школе // Научный поиск. – 2021. – № 3 (37). – С. 12–15.

4 Савотченко С. Е., Соболев М. В. Интерактивные доски в предметной деятельности педагога в школе. – Белгород: ГОУ ДПО «Белгородский региональный институт повышения квалификации и профессиональной переподготовки специалистов», 2019. – 183 с.

5 Шавкиева Д. Ш., Камалова Н. А. Применение интерактивных методов в процессе обучения иностранным языкам // Молодой ученый. – 2020. – №10. – С. 450-451

6 Ярмина Т. Н. Методический потенциал электронного сервиса Padlet // Иностранные языки в школе. – 2022. – № 11. – С. 38–44

7 Дьячкова Н. А. Использование онлайн-доски на уроках и внеклассных мероприятиях для повышения мотивации и познавательного интереса к изучению английского языка [Электронный ресурс: URL http://vio.uchim.info/Vio_138/cd_site/articles/art_2_3.htm]

8 Евжикова О. Как использовать онлайн-доску Padlet в классе [Электронный ресурс: URL <http://teachtech.ru/instrumenty-veb-2-0/kak-ispolzovat-onlajn-dosku-padlet-v-klasse.html>]

ИНФОРМАЦИОННО- КОММУНИКАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА. ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

ВАЛИВАЧ К. Д., ДАВЫДЕНКО М. В.

ученица, Школа-лицей № 8 для одарённых детей Павлодарская область

На сегодняшний день в современном мире формирование коммуникативной культуры является актуальной задачей образования. ИКТ является наиболее эффективным средством, которое способствует расширению образовательного пространства современной школы. Внедрение и использование ИКТ в учебном процессе повышает эффективность усвоения материала и способствует достижению высоких результатов. Согласно словарю Педагогического обихода (под ред. д.п.н. Л. М. Лузиной), информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) – это совокупность средств и методов преобразования информационных данных для получения информации нового качества (информационного продукта) [1]. Использование мультимедийных средств обучения – закономерный этап развития педагогических технологий.

Современному обществу характерна цифровизация всех сфер общественной жизни. Цифровые технологии играют большую роль в нашей жизни. Согласно посланию первого президента Казахстана Н. А. Назарбаева в своём послании народу 2012 года призывал всех казахстанцев активнее осваивать информационные технологии [2]. Стратегический курс развития национальной образовательной системы Республики Казахстан, направленный на глубокие преобразования на всех её ступенях тесно связан с информационными технологиями. Использование цифровых технологий в учебном процессе не исключение [3]. Информатизация образования продиктована требованиями, которые предъявляет современное общество к качеству обучения и подготовке подрастающего поколения. Основными задачами внедрения ИКТ в образовательный процесс являются:

Повышение качества обучения на основании использования в образовательном процессе ИКТ.

Повышение интеллектуальной и творческой активности учащихся, посредством применения активных методов обучения.

Осуществление интеграции различных видов учебной деятельности.

Осуществление адаптации ИКТ обучения в соответствии с индивидуальными потребностями и возможностями учащихся.

Осуществление преемственности и непрерывности в воспитании и обучении.

Осуществление совершенствования программного и методического обучения образовательного процесса.

Повышение уровня актуальности и современной системы образования и её соответствие требованиям со стороны общества и государства.

Внедрение цифровых технологий в образовательный процесс, подключение ресурсов и использование возможностей, предоставляемых интернет - средой, позволяют активно вовлекать всех его участников в образовательный процесс, повышая мотивацию обучения и, соответственно, качество обучения.

В наши дни, в эпоху информатизации, в Казахстане владение иностранным языком рассматривается как важный фактор научно – технического, социально – экономического и культурного прогресса. Потребность в изучении иностранных языков возрастает. Для формирования целостной и гармоничной личности необходимо систематическое включение её в самостоятельную деятельность, которая в процессе особого вида учебных заданий, а именно, самостоятельных работ, приобретает характер проблемно – поисковой деятельности. Анализируя все возможные подходы Кормиловой Н. В. и Шугаевой Н. Ю. можно за основу принять следующее определение: «Самостоятельная работа – это вид учебной деятельности, при которой учащиеся с определённой долей самостоятельности, а при необходимости, при частичном руководстве преподавателя выполняют различного рода задания, прилагая необходимые для этого умственные усилия и проявляя навыки самоконтроля и самокоррекции» [4].

Говоря о практическом применении различных видов информационных технологий на занятиях английского языка, можно отметить, что необходимость внедрения новых информационных технологий во все сферы человеческой деятельности все очевиднее. Трудно представить современный мир без информационных технологий. Сегодня уже трудно представить жизнь без мобильных телефонов, компьютеров и других гаджетов. Всемирная сеть даёт человеку огромное количество возможностей. Но Интернет - это то место, куда сбрасываются тонны информации различного качества,

и человек должен обладать определёнными навыками отбора получаемых данных.

В последние годы всё чаще поднимается вопрос о применении новых информационных технологий в изучении иностранных языков. Идея внедрения интернет технологий в ходе теоретических и практических занятий по иностранному языку, по мнению Э. Я. Соколовой, получила широкое распространение у преподавателей и методистов во всём мире. Дидактические аспекты компьютеризации обучения разрабатывались широко известными учёными и педагогами Э. Г. Азимовым, В.П. Беспалько, Б. С. Гершунским, И. О. Логиновым, Е. И. Машбиц, Р.П. Мильруд, Е. С. Полат, Н. Ф. Тлызиной, И. В. Роберт, А. В. Хуторской и другими. Это не только новые технические средства, но и новые формы и методы преподавания, новый подход к процессу обучения. Основной целью обучения иностранным языкам является формирование и развитие коммуникативной культуры школьников и студентов. Конечно, наиболее распространённой и используемой ИКТ при изучении английского языка является Интернет ресурс. Глобальная сеть Интернет создаёт условия для получения любой необходимой студентам, школьникам и преподавателям информации, находящейся в любой точке земного шара: новости, страноведческий материал, зарубежную литературу, включая официальные образовательные сайты и приложения, такие как British Council, Bilimland, Online Mектер, Инфоурок.

Прорыв в области ИКТ произошёл в нашей стране во время пандемии. Пандемия заставила пересмотреть вопросы организации образовательного процесса. Интернет может использоваться в качестве эффективного приложения для развития грамматических, лексических навыков и умений, проверки знаний. Для этого можно использовать официальные образовательные и развивающие сайты:

America's homepage, Lucent Technologies, City Net, Metro Link, BBC World Service, ABC News, CNN World News. BBC Learning English, British Council, ESL Flashcards, Mes-English, Vocabulary, VocabAhead, Minute, Englishpage, Useful English, Learn English, Feel. Good, <http://www.fluentu.com>, <https://www.conversationexchange.com>, <http://www.mosalingua.com/en>, <http://learningapps.org>, MinooAngloLink — полезные грамматические уроки, Dailydictation — американский английский с коротенькими диктантами и разбором произношения, Duncaninchina — коротенькие ролики обо всем

на свете на английском, EnglishLessons4U — огромный архив видеоуроков на самые разные темы.

- поиска необходимой литературы и информации с применением различных браузеров Chrome, Opera, Яндекс;

- Abbyu Lingvo (осуществляет русско-английский и англо-русский перевод, где можно общаться как с русскоговорящими людьми, так и с иностранцами); Promt (осуществляет перевод предложений с русского на английский и с английского на русский); Словарь Мюллера (новая редакция англо-русского словаря, содержит около 160 000 слов); Alternative English Dictionary (постоянно обновляющийся словарь английского сленга); New Words in English (словарь неологизмов английского языка). LingVista Lite, Active English – Russian Mini/ Big Dictionary, Google приложений и программ – переводчиков;

- общение со своими учителями, а также преподавателями зарубежных учебных заведений по средствам Internet, электронной почты, Google meeting, Whatsapp, Skype, Zoom;

- хранение и накопление информации в Облаке, WPS Office.

Известный американский учёный Дэвид Кристал в своей публикации «Язык и Интернет» определяет несколько причин целесообразности использования интернета в преподавании иностранных языков [6]. Он утверждает, что лингвистическая природа коммуникации в режиме онлайн необходима для совершенствования языкового изучения. Веб ресурсы создают благотворные условия для обучения письменной речи, так как сетевые ресурсы предоставляют аудиторию для письменного общения. Следующая причина, выдвинутая Дэвидом Кристалом состоит в том, что общение онлайн в несколько раз увеличивает мотивацию студентов к изучению живого языка [6]. В обучении с помощью компьютера создаётся особый процесс сотрудничества. При изучении английского языка Интернет помогает решить целый ряд дидактических задач: сформировать навыки и умения чтения, используя материалы глобальной сети; совершенствовать умения письменной речи; пополнять словарный запас; формировать устойчивую мотивацию к изучению английского языка. При обдуманном и грамотном использовании средств ИКТ в качестве новых форм обучения можно решать ряд важных задач дидактического характера:

- в первую очередь, добиваться совершенствования самого процесса преподавания;

- значительно повышать уровень самостоятельной работы учащихся, результативность самоподготовки;
- активизировать процесс обучения учащегося в направлении научно - исследовательской, поисковой деятельности;
- воздействовать на формирование мотивации учащегося к обучению;
- обеспечить процесс непрерывного и гибкого обучения и т.д.;
- для повторения и закрепления пройденного материала.

Выше перечислены положительные аспекты влияния на образовательный процесс средств информационных и коммуникативных технологий. Но, как всякий предмет, ИКТ имеет и обратную сторону. Их использование во всех формах обучения могут привести к ряду негативных последствий, среди которых:

- ухудшение физиологического состояния здоровья учащихся;
- снижение речевой активности учащихся, недостаток живого диалогического общения.
- нет единой информационно - методической службы для учащихся, их родителей и учителей.

Не стоит преувеличивать и значение Интернет как информационного источника. Во всемирной паутине миллиарды документов, приходится сомневаться в достоверности и качестве некоторых из них. Но главное, при использовании таких средств ИКТ срабатывает «принцип экономии сил»: зачем тратить собственную энергию и время на подготовку, если можно не затрачивая почти никаких усилий получить готовое решение проблемы? Для современного ученика такой способ обучения стал первичным и вполне приемлемым. В результате таких бесхитростных действий обучающийся не способен самостоятельно мыслить, формулировать и высказывать собственное мнение.

Электронные учебники. Достоинствами электронных учебников являются: во-первых, их мобильность, во-вторых, доступность связи с развитием компьютерных сетей, в-третьих, адекватность уровню развития современных научных знаний. А также, создание электронных учебников способствует решению и такой проблемы, как постоянное обновление информационного материала.

Эффективное владение иностранным языком предполагает, прежде всего, умение самостоятельно работать над изучением языка, поддерживать и постоянно пополнять свои знания,

совершенствовать свои умения, развивать коммуникативную и информационную культуру. В связи с этим самостоятельная учебная деятельность учащегося как основа продуктивного языкового образования становится важнейшим компонентом [5].

Как показало анкетирование, где в контрольную группу входило 30 учеников 9-11 классов использование компьютерных технологий, это не только источник наслаждения, но и способ получения информации. При выборе компьютерных программ, ученики 9-10 классов отдадут предпочтение все же игровым компьютерным программам (45,6 %), (53,4 %) соответственно. 11-классники предпочитают образовательные компьютерные программы (48,9 %). Использование компьютерных технологий на уроке повышает интерес к изучению иностранного языка (54,3 %), (52,3 %), (61,9 %), обогащает словарный запас (47,7 %), (62 %), (48,8 %), помогает в изучении грамматики (43 %), (62 %), (45,5 %).

Используя информационные ресурсы сети Интернет, можно, интегрируя их в учебный процесс, более эффективно решать целый ряд дидактических задач при самостоятельном изучении английского языка: а) формировать навыки и умения чтения, непосредственно используя материалы сети разной степени сложности; б) совершенствовать умения аудирования на основе аутентичных звуковых текстов сети Интернет; в) совершенствовать умения монологического и диалогического высказывания на основе проблемного обсуждения, представленных учителем или кем-то из учащихся, материалов сети; г) совершенствовать умения письменной речи, индивидуально или письменно составляя ответы партнёрам, участвуя в подготовке рефератов, сочинений, других эпистолярных продуктов совместной деятельности партнёров.

ЛИТЕРАТУРА

1 Использование современных информационных и коммуникационных технологий в учебном процессе [учебно-методическое пособие] / Д. П. Тевс, В. Н. Подковырова, Е. И. Апольских, М. В. Афолина. – Барнаул: БГПУ, 2006.

2 Назарбаев, Н. А. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н. А. Назарбаева народу Казахстана Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана Январь, 2012 г.

3 Нурманова Ш. К. Учебно-методический комплекс по дисциплине «Специально ориентированная методика обучения иностранным языкам». – Ақтобе, 2012. – 87с.

4 Торекеев Б. А., Шадкам З. The use of digital educational resources (DER) as a means of increasing motivation to learn a foreign language // Вестник КазНУ, Педагогикалық ғылымдар сериясы. №4 (61) 2019, 113-122.

5 Назарова Н. Б., Мохова О. Л. Новые информационные технологии в обучении иностранным языкам // Современные проблемы науки и образования. – 2016. – №3.

6 Кристалл Д. Язык и Интернет. – Вып. 2-й. – Кембридж: Изд-во Кембриджского университета, 2006. – С. 12–18

СРАВНИТЕЛЬНО-СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО ТИПАЖА «AMERICAN STUDENT» И «УЧАЩИЙСЯ НИШ»

АБЫЛКАЛЫКОВА А. Д., ЕСИМХАНОВА А. А.
ученицы, 10 класса, Назарбаев Интеллектуальная школа ХБН, г. Павлодар

Одной из ведущих парадигм современного языкознания является взаимосвязь языка и культуры, определившая активное развитие лингвокультурологического направления.

Лингвокультурный типаж представляет собой особую важность для аксиологического направления в лингвистике, поскольку отражает в себе закрепившиеся в социуме ценности, с одной стороны, и служит основой формирования новых ценностных ориентаций в обществе, с другой [1, с. 5]. По мнению известного лингвиста О.А. Дмитриевой, существует два подхода к изучению лингвокультурного типажа, который может быть изучен как концепт и как языковая личность [2, с. 5].

В данной работе лингвокультурный типаж «American Student» и «Учащийся НИШ» проводился в соответствии с алгоритмом, предложенным известным российским лингвистом О.А. Дмитриевой. Данный алгоритм предполагает поэтапный анализ понятийной, образной и ценностной составляющих лингвокультурного типажа.

Для того, чтобы выделить содержательные компоненты в структуре номинативной части типажей «American Student» и «Учащийся НИШ», были проанализированы основные дефиниции

толковых словарей «Толковый Словарь» под редакцией С. И. Ожегова, «Толковый Словарь» под редакцией Д. Н. Ушакова, «Webster Dictionary», «Oxford Dictionary», «Merriam–Webster Dctionary», «World English Dictionary», «Collins English Dictionary», которые позволили выявить наиболее важные смысловые доминанты, формирующие содержание исследуемого понятия.

1- A learner who is enrolled in an educational institution;

- A person who is studying at a university or other place of higher education;

- A person who attends a school, college or university;

2 -A learned person (especially in the humanities); someone who by long study has gained mastery in one or more disciplines;

3 A person engaged in study; one who is devoted to learning; a learner; a pupil; a scholar; especially, one who attends a school, or who seeks knowledge from professional teachers or from books; as, the students of an academy, a college, or a university; a medical student; a hard student.

4 One who studies or examines in any manner; an attentive and systematic observer; as, a student of human nature, or of physical nature.

Проанализировав словарные дефиниции «учащийся» были выделены такие понятия как: «обучающийся, посещающий учебное заведение», «исследователь, черпающий знания с книг и наставлений других в какой-либо области знаний», «активно саморазвивающийся субъект учебного процесса», «лицо, осваивающее одно из видов образовательных программ».

Понятийные характеристики лингвокультурного типажа также предполагают рассмотрение тезаурусных связей понятия «student» с другими понятиями английского языка на основании общих семантических признаков, также выявляются понятийные признаки изучаемого типажа и устанавливаются лингвистические средства их актуализации.

Онлайн словарь-тезаурус Thinkmap Visual Thesaurus дает возможность проследить семантические отношения с другими словами и понятиями, в которые вступает понятие «student».

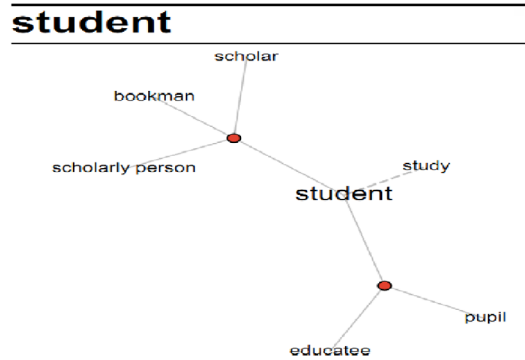

Рисунок 1 – Тезаурусные связи понятия «student»

Основываясь на тезаурусных связях данного понятия, student является производным от глагола study (изучать). Также, выделяются два фокуса рассмотрения данного понятия: обучаемый/обучающийся (educatee, pupil) и достигший высокого мастерства в какой-либо области знания путем долгого обучения (scholarly person, scholar, bookman).

Образ учащегося также занимает немаловажную часть в изучении лингвокультурного типажа. Поскольку объектом исследования служит личность, при изучении рассматривались внешний облик, черты характера, образ жизни, место жительства, сфера деятельности, а также ролевое поведение концепта. Воспроизведение объекта, информация о нём и его описание собрано на основе официальных интернет-сайтов американских общеобразовательных и частных школ, а также киносценариев художественных фильмов.

Важно отметить, что в американских школах нет единой формы, требуемой при обучении. Исключение составляют школы частного характера, на долю которых приходится 25 процентов школ страны, и в них обучается 10 процентов всех учащихся. Требование большинства частных школ США включают ношение общепринятой школьной формы. Интересно и то, что именно частные школы стали причиной появления известного всему миру «preppy style». Стиль преппи появился на рубеже 1900-х годов, благодаря форме элитных школ, которые назывались «подготовительными школами», «preparatory schools», отсюда и название нового модного

направления. На сегодняшний день существует множество брендов, отражающих стиль преппи, таких как «Ralph Lauren, Lacost, J. Crew».

Так, в Назарбаев Интеллектуальной Школе установлена единая школьная форма, разработанная с учетом возрастных особенностей обучающихся. Школьная форма тёмно-синего цвета включает пиджак, брюки и трикотажную жилетку для мальчиков и юбку для девочек. За пределами школы ученики предпочитают носить одежду в стиле casual style. Об этом свидетельствует тот факт, что в повседневной жизни учащиеся НИШ часто носят одежду от такого бренда как Qazaq Republic. Данный бренд известен тем, что предлагает высококачественные толстовки, футболки, штаны, кепки и прочие элементы одежды с патриотичными надписями. Например, «Born to be qazaq», «1465» - год создания Казахского ханства, а также надписи на казахском языке «Jagsy kunder» - хорошие дни, «Sen»-ты и другие.

Для уточнения образной характеристики лингвокультурных концептов «American Student» и «Учащийся НИШ» было проведено анкетирование носителей американской и казахстанской культуры для того, чтобы понять, с чем ассоциируется образ студента в данной культуре. В опросе участвовали учащиеся международной школы Бруклина г. Нью Йорк, средней школы Футхилла штата Калифорния, Старшей школы Южной Пасадены штата Калифорния. Респондентам американских школ было предоставлено слово «American student», а учащимся НИШ было предоставлена фраза «Учащийся Назарбаев Интеллектуальной Школы», на которые они должны были дать всевозможные ассоциации. Проанализировав результаты опроса, нами было определено, что в американском языковом сознании слово «student» имеет такие ассоциации как «responsibility», «hardworking», «somebody who is responsible for their future», «independent», «A's», «uniform», а также с некоторыми отрицательными ассоциациями как «insomnia», «debt», «broke», «boring» и другие. В то время как результаты опроса учеников Назарбаев Интеллектуальной школы имеют такой положительный ассоциативный ряд, как «познающий что-то новое», «образование», «новые знания», «трудолюбие», «стремление к чему-то новому», а также с отрицательными ассоциациями, как «страдающий», «бессонные ночи», «усталость».

Для анализа образа жизни учащихся нами было проведено анкетирование, посвященное исследованию графика рабочего дня американского ученика и учащегося НИШ. Анкетирование

включало в себя вопросы, касающиеся увлечений на досуге, распределения времени для времяпровождения с близкими, процесса учебы и времени, затраченного на вторичную занятость. Проанализировав результаты анкетирования респондентов, нами был составлен почасовой распорядок дня учащихся американской и Назарбаев Интеллектуальной школы.

Распорядок дня американского учащегося

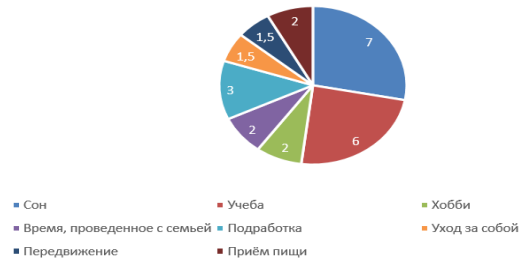

Рисунок 2 – Распорядок дня американского учащегося

Распорядок дня учащегося НИШ

Рисунок 3 – Распорядок дня учащегося НИШ

Е. В. Осетрова отмечает большую роль речевого портрета как составляющей облика говорящего в формировании целостного образа личности. Т.П. Тарасенко определяет понятие речевого портрета как «совокупность языковых и речевых характеристик коммуникативной личности или определённого социума в отдельно взятый период существования».

Языковое существование американца как члена лингвокультурной общности едва ли возможно без сленга, с которым он сталкивается повсюду, пользуется, слышит, читает.

В школе, особенно в старших классах, сленговые единицы, как правило, употребляются на каждом шагу. В данном случае уместно сослаться на С. Флекснера, который отмечает, что «Teenagers are an example of a large sub-group contributing many words» =Подростки являются примером большой подгруппы, которая дает сленгу много слов. [3, с. 5] Сленговые единицы также употребляются и в речи учащихся Назарбаев Интеллектуальных школ. В связи с тем, что в школе обучаются дети с казахским и русским языком обучения, в речи учащихся прослеживаются сленгизмы на обоих языках.

При исследовании ценностных характеристик лингвокультурного типажа нами были выделены ключевые предпочтения и приоритеты американской и казахской культуры. Сам лингвокультурный типаж может быть представлен одновременно как набор, так и разделение ценностей в системе ценностных ориентиров и может представлять оценочную характеристику общества. Такие ценности, как перемены, время, индивидуализм, равенство и справедливость, практичность и ориентация на развитие сформировались на основе уникального исторического развития США. Таким образом, равенство и справедливость, будучи ценностями, ставшими фундаментом осознанного, американского общества берут своё начало в 15 веке. В то время как в казахстанском обществе особо ценятся такие качества как равенство, вежливость, патриотизм, добросовестность, уважение к окружающим, терпеливость и ответственность. Сложившийся менталитет, отражающий подобные качества основывается на многовековой истории кочевого народа. Особое внимание заслуживают такие качества как добросовестность, равенство и ответственность, сформировавшиеся на основе этнических особенностей степного народа. Данные ценности прослеживаются в системе образования Назарбаев Интеллектуальной Школы в виде главного принципа обучения «Академическая честность», так и американских школ реализуемых под видом свода правил «Honor code».

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс – Волгоград «Перемена», 2002. – 187 с.
- 2 Дмитриева О. А. «Лингвокультурные типажи России и Франции XIX в.»: Монография. - Волгоград: Издательство ВГПУ «Перемена», 2007. – С. 58–64.
- 3 Flexner S.B. Preface // Dictionary of American Slang, 1975, P.766.

4 Бондаренко Т. В. Лингвокультурный типаж «Английский дворецкий», Волгоград 2009. - 25 с.

5 Potter, S. Language in the modern world/S. Potter. – Pelican books, 1964. – P. 321.

NEOLOGISMS OF THE ENGLISH LANGUAGE AS A MEANS OF COMMUNICATION IN KAZAKH AND RUSSIAN LANGUAGES

ZHASKAIRATOVA Z. E., KUZMENKO M. V.
students, School-lyceum №8 for gifted children

The Internet has firmly entered the life of modern man, providing, among other things, enormous influence on its language, which, like any developing system, also quickly adapts to new conditions. First of all, the changes are noticeable in vocabulary. Modern man is surrounded by a large number of borrowings, abbreviations and neologisms, the meaning of old familiar words changes, growth of new meanings. The Internet is both one of the reasons for such changes, and some kind of «archiver» of them, through which we can keep track of all these processes. Neologisms are known to appear in the language for the following reasons [1]:

1 The appearance in life of a new reality, object or concept that requires names.

2 The need to identify phenomena that were previously present in our lives, but did not have a corresponding designation in the language, since the very existence these phenomena were kept silent.

3 The emergence of a more convenient one-word designation for what used to be called using a phrase.

4 The need to emphasize the partial change of the subject in a changing society.

5 The influence that the culture of some other country currently has on Russian life, and is dictated by the fashion for foreign words included in the vocabulary of this countries.

Researchers divide neologisms into three groups: lexical, semantic, occasional [2]. The process of forming verbal Internet formations in a language simple, but at the same time high-tech, since the communication technologies themselves are the reasons for the emergence of new words.

With the advent of new Internet resources, neologisms appear. With them Education uses the entire arsenal of possibilities of the Russian language. As shown observations, neologisms appear in language

using internal methods of nomination (for example, compounding, abbreviation), or external (borrowing).

Many words that were professional in the early days of the Internet have now become commonly used, while maintaining their foreign-language origin. Transcription examples:

1) Chat – чат. Translated from English it means «болтать» It is distinguished by the frivolity of the conversation, and also by the fact that you can «chat» only in on the Internet, not in life [4].

2) Provider – провайдер. Translated from English – «поставщик». That's what they call it those companies that provide Internet access, i.e. «provide» the user this service.

Transliteration examples:

1) Web-, веб. Translated it means «сеть». This term people used as part of complex words (webmaster, website or web designer, web magazine, web services) when the concept being defined has something to do with the Internet.

2) Content – контент. Translated from English it means «содержание».

Most of the neologisms that have emerged in recent years are lexical with foreign root. Such as: ресепшн (from the English «receipt» - «приемная»), ланч (from the English. «lunch» – «обед», VIP (abbreviation for Very Important Person - «очень важная персона»), мерчендайзер (from the English «merchandise» – «специалист по выкладке товаров на полки магазина», коучинг (from English coaching» – «процесс тренировки», зафрендиться (from the English friend – друг), to become friends – to make friends; погамать (from English) game – игра); гаджет (from the English gadget - приспособление), лайкнуть (from English like – нравится) – put a sign that liked.

Abbreviation – a noun consisting of truncated words of the original phrases or from truncated parts of the original compound word. Last component abbreviations can also be a whole (not truncated) word [5].

With the development of science and technology and the entry of the Internet into everyday life, everything more people communicate with each other on social networks. Chatting, sharing people devote a significant part of their leisure time to instant messages, and The time-saving factor in such communication plays a big role. In modern in language, abbreviations are often used as a means of artistic expression, language game. In the spoken language of the Internet, the following are quite common: abbreviations:

АКА – (English also known as) «also known as»,
FAQ – (eng. frequently asked questions) (implies question-answer list)

LOL – (English laughing out loud) “laughing out loud”

OMG – (English oh, my god) – expresses surprise.

ИМНО – «in my humble opinion» (which, however, is not subject to contestation). An abbreviation for «in my humble opinion» [6].

In works devoted to the sign system of the Internet, there are such designations as the language of the Internet, sociolect, Internet slang, language subsystem, language Internet discourse. Concepts such as slang and jargon are also widely used. These the terms are not strictly synonymous, but at this stage of understanding by philologists features of the functioning of language on the network are used mainly in the analysis the same phenomena.

Linguistic scientist Yu.M. Skrebnev understands jargon as the words of professional and social groups that are informal and playful replacing words that already exist in the neutral sphere of the literary language. According to him opinion, formal and even neutral words are considered by jargon creators as too pedantic and even pompous [8]. The use of jargon suggests a certain disobedience in linguistic behavior.

In the language of the Internet, as in any other social sphere, be it professional community or subculture, its own jargon has appeared. According to the dictionary S. I. Ozhegova, «jargon is the speech of any social or other united by common interests of the group, containing many words and expressions different from the common language, including artificial, sometimes conditional» [9].

Among the network jargon in Russian, the following words can be distinguished:

Баян – a designation for outdated news, news.

Селфи – from English. selfie, derived from self, «himself», «oneself». This is a self-portrait made using a smartphone.

Фейк - English – fake – something erroneous, unreal, counterfeit.

Свайпать – from English, «swipe up.» This word is common in social network Instagram and means following a link in the Stories function.

Хейтер – from English, «hater.» Haters are those who openly expresses one’s hatred and dislike for someone or something. Most often considering one’s own opinion is the only correct one, while they behave aggressively towards the authors creativity they didn’t like.

This neologism is a tracing paper, that is, literal copying the original English word.

Пруф – from English. proof, «evidence», authoritative primary source. More often a derivative proof link is used – a link to an Internet page that proves some kind of statement.

Троллить – from English. trolling is a slang word that means «with the help of sarcastic, ironic or caustic remarks make a person angry Internet» and «publish on websites or social networks deliberately provocative messages with the aim of causing an explosion of negative emotions in readers.»

Сисадмин – from English. system administrator, «system administrator». Neologism is a shortened form of the English phrase.

Вебмастер – from English. webmaster, «the person who is responsible for debugging and running site on the Internet.» This neologism is a tracing paper, that is, a literal copy English word.

Мем - from English. meme, «a picture, phrase, or video that is shared among people and are always used by them in certain situations.» This neologism, again, is a carbon copy of the English slang word «meme».

While working on the research topic, we assumed that in the last time, there is a growing tendency towards the blurring of speech boundaries and the penetration of words network jargon into the living conversation of people, especially among young people. Was A survey was conducted among students of school-lyceum No. 8 – 40 people aged 13–14 years old answered 2 questions. They were shown a number of words and asked: «Do you know these words?», and also «Do you use them in everyday life?». According to the survey results, 100 % responded that they knew these words. 45 % responded that they use these words in daily life.

Thus, our assumption was confirmed. A lot of young people in their speech they use online jargon - anglicisms, acronyms and abbreviations, although many of these words can be replaced with Russian equivalents. Most often for this you just need to translate words from English into Russian, for example, not «доказательство», а «пруф»; not «подписчик», but «фолловер» and so on.

The phenomenon of new vocabulary formation in the Internet language cannot be assessed unambiguously. The modern Kazakh Russian language in its implementation in virtual communication is unthinkable without emotional component and speed of speech transmission. At the same time, the user must remember the norms of

the literary Russian language and not forget about when, with whom and in what circumstances the use of such newspeak is acceptable.

REFERENCES

- 1 Рахманова Л. И., Суздальцева В. Н. Современный русский язык. Лексика. Фразеология. Морфология. – 1997. – 480 с.
- 2 Р. Намитокова Р. Ю. Авторские неологизмы: словообразовательный аспект / Ю. Намитокова; Отв. ред. И. А. Ширшов; Адыг. гос. пед. ин-т. – Ростов н/Д.: Изд-во Рост. ун-та, 1986. – 156 с.
- 3 Краткий словарь лингвистических терминов [Электронный ресурс]. – URL: https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=279 (Дата обращения: 22. 03. 2019).
- 4 Справочная служба русского языка [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.rusyaz.ru/> (дата обращения: 22.03.2019).
5. Большая Российская Энциклопедия [Электронный ресурс]. – URL: <https://bigenc.ru/linguistics/text/4045832> (Дата обращения: 01.04.2019).
- 6 LifeHack.MD [Электронный ресурс]. – URL: <http://lifehack.md/abbreviatyry-v-internete-chto-e-to/> (дата обращения: 05.04.2019).
- 7 Говердовская Е. В. Новые существительные в лексике современного русского языка // Русский язык в школе. – 1992. – № 3. – С. 46–48.
- 8 Скрабнев Ю. М. Основы стилистики английского языка. Учебник для институтов и факультетов иностранного языка – 2-е изд., испр. – М.: Астрель, 2003. – 221 с.
- 9 Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов и Н. Ю. Шведова; Российская акад. наук, Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – Москва: А ТЕМП, 2006. – 938 с.

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫСЫН ДАМУДА АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ ФИЛЬМДЕРДІҢ, МУЛЬТФИЛЬМДЕРДІҢ, ТЕЛЕХИКАЯЛАРДЫҢ ӘСЕРІ

КАРСЕНОВА А. К.

мүғалімі, педагог-модератор, № 18 ЖОББМ, Екібастұз қ.

ЖАСҰЛАН Қ.

оқушы, № 18 ЖОББМ, Екібастұз қ.

XXI ғасырда шетел тілдерді меңгеру, шетел тілде сөйлеу білу өзекті мәселеге айналды. Ағылшын тілі әлемнің көптеген елдерінде ерекше орын алады, 19 елде мемлекеттік тілі болып табылады. 2000 жылдардағы мәліметтер бойынша әлем халқының ағылшын тілінде қандай да бір деңгейде сөйлеушілердің саны екі миллиардан астам. Ағылшын тілі – бұл халықаралық қатынастардың, ғылым және жаңа технологиялардың, бизнес пен журналистиканың барлық салаларда кеңінен қолданылатын тілдердің қатарына жатады. БҰҰ, ЮНЕСКО, Бүкіл Әлемдік Денсаулық Сақтау Ұйымы сияқты көптеген халықаралық ұйымдардың ресми тілі ретінде бекітілген, сол себепті қазіргі таңда ағылшын тілі – жаһандық тіл болып саналады.

Қазақстанның жалпы орта білім беру мектептерінде шет тілдерін оқытуда және жаңа технологияларды ұтымды пайдалануда ағылшын тілде фильмдерді көру әдісін сабақ кезінде қолданудың тиімділігі анықталды.

Ағылшын тілін үйренуді қалыптастыратын ең маңызды дағды – сөйлеу дағдысы болып табылады. Сөйлеу дағдысын тиімді әрі қызықты үйрену жолы – ағылшын тілде фильмдерді көру әдісі. Көптеген адамдар ағылшын тілін фильмдер мен телехикаялардан үйренгенді жөн көреді. Ағылшын тілін фильмдерден үйренуді бастамас бұрын белгілі бір дәрежеде дайындықтан өту керек екенін бірден атап өткен жөн. Кем дегенде, оқушыда бастауыш деңгей болуы керек: ағылшын сөздерін сенімді түрде оқу және айту. Уақыт жүйесі туралы түсінікке ие болу керек. Модальді етістіктерді қолдану ережелерін түсіну. Зат есімнің, сын есімнің, есімдіктің грамматикасын түсіну. 1500 бірліктен астам белсенді сөздік қорына ие болу керек. Егер оқушының білім сапасы осы стандарттарға сай болса, онда жаңадан бастаушыларға арналған ағылшын тілінде фильмдер мен телехикаяларды көруге болады.

Дегенмен, фильмдерден ағылшын тілін үйрену оңай жұмыс емес екенін білген жөн, себебі жаңа лексиканы үйрену және

ағылшын тілін тыңдау арқылы қабылдауды жақсарту үшін көп жұмыс істеу керек болады. Ағылшын тілде фильмдерді көру кезінде мұқият тыңдау, жиі үзіліс жасау, жаңа сөздерді жазу, олардың аудармасын іздеу керек.

Телехикаялар мен фильмдердің көмегімен ағылшын тілі сабақтары тиімді жүргізілсе, жақын арада келесі нәтижелерге қол жеткізуге болады:

- Тіл байлығы;
- Ауызекі сөйлеуді, жаргонды және тұрақты сөз тіркестерін

менгеру;

- Ағылшын тілді елдер мәдениеті мен дәстүрі туралы түсініктерін жетілдіру.

Фильмдер көру арқылы сөйлеу дағдысын дамыту факторлары:

- Грамматикалық жаттығулар жасау барысында үзіліс ұйымдастыру арқылы қызықты бейнефильмдерді көру мүмкіндік пайда болады;

- Тыңдалым дағдысы жақсарады;
- Сөздік қорын молайту;
- Басқа мәдениеттің ерекшелігін зерттеу мүмкіндігі пайда

болады.

- Ағылшын тілін үйрену техникасы:

Күрделікке сәйкес фильмдерді таңдау керек: Фильмнің жанрын қарастыру қажет. Ең қиын жанрлар - тарих пен фантастика.

Бұрын көрген фильмдерді көруге кеңес беріледі. Сол кезде сюжетті түсінуге болады және де сөздікті қолдану қажеті жоқ

Субтитрлерді қосу. Адамға бейтаныс сөйлеудің дыбысына үйрену қиынға соғады, тіпті таныс сөздерді естімейді. Содан кейін субтитрлерді қолданған жөн. Ағылшын субтитрлері ұсынылады. Субтитрі бар бейнелерді ана тілінде емес, аударылған тілде қарау әлдеқайда тиімді.

Сөздікпен жұмыс жасау. Бейтаныс сөздерді есте сақтау мақсатында жазып алып, жаттау керек.

Ана тілінде сөйлейтіндерге еліктеу. Фильмнің немесе сериалдың кейіпкерінен кейін фразаларды қайталау. Дыбыстарды айтуға ғана емес, интонация мен сөйлеу мәнеріне де еліктеуге тырысу.

Таблица 1 – Ағылшын тілін меңгерудің әр түрлі деңгейіне ұсынылатын фильмдер, мультфильмдер және телехикаялар

Elementary Бастапқы	Pre-Intermediate Бастапқы деңгейден жоғары	Intermediate Ортаңғы	Upper-Intermediate Ортаңғы деңгейден жоғары
- Casper the Friendly Ghost (м/ф) - Pocahontas (м/ф) - WALLE (м/ф) - Extra - Living English - The Men Called Flintstone (м/с) - The Jungle Book (м/с) - Peppa Pig (м/с) - Winnie the Pooh (м/с) - Aladdin (м/с)	- My Big Fat Greek Wedding - The Holiday - The Notebook - Garfield - The Lion King (м/ф) - Frozen (м/ф) - The Last Song - Xena: Warrior Princess - Smallville	- Harry Potter - Forrest Gump - Eat, Pray, Love - Batman (films) - Shrek (м/ф) - Superman (films) Телехикаялар - Friends - Desperate Housewives - The Walking Dead - The Vampire Diaries - The Mentalist - Bones	- The Matrix - Pirates of the Caribbean - Star Wars - The Green Mile - The Lord of the Rings - Interstellar - The Gone with the Wind - Requiem for a Dream - House M D - Doctor Who

Ағылшын тілін үйренуге көмектесетін фильмдер және мультфильмдер

1 Форрест Гамп

Бұл фильмде Том Хэнкс жай және мұқият сөйлейді. Тіпті жаңадан үйреніп жүрген адамдарға да түсінікті. Сонымен қатар фильмді бөліктерге бөліп қарауға болады.

Мысалы: Форрест ыңғайлы емес аяқ киімінің кесірінен көшеде торға кептеліп қалады, ал анасы оған шығуға көмектесіп, оған сәл күту керек екеніне сендірді: «Hold on!» – «Токта! Бір минут күт» біреуден күтуді сұраған кезде, бұл тіркесті телефон арқылы немесе тікелей сөйлесуде қолдануға болады.

Форрест өзінің армиядағы қызметі туралы былай дейді: «Now, for some reason, I fit in the Army.» «Енді қандай да бір себептермен мен армияға сай болдым». Орны табылған кезде, fit in – сәйкес болу етістігін қолдануға болады.

2 Әдемі мен әзірейіл

Тіл деңгейі орташадан төмен немесе балаларға арналған Дисней мультфильмінің түсінікті сөздері мен айтылуы ағылшын тілін қалыптастыруға толық мүмкіндік береді.

3 Джерри Магуайер Ағылшын тілінде сөйлеуге және ойлауға ұмтылу керек. Бұл фильмнің басты қаһарманы сізге өз ойыңызды анық жеткізуге, жүзеге асыруға көмектеседі. Үлкен өмірге қадам басқанда да септігін тигізеді.

4 Шрек Әр түрлі әуендері бар көңілді мультфильм балаларға да, ересектерге де ерекше туынды. Өйткені әртістердің дикциясы айқын. Мультфильм ерекше әсер қалдырады.

I'll stick with you. – Мен сенімен бірге барамын

Well, you know what I like about you, Shrek? – Шрек, сенің маған не ұнайтынын білесің бе?

Ok, let me get this straight. – Жарайды, осыны анықтауға рұқсат ет

You handle the dragon. I'll handle the stairs. – Сен айдаһарды өзіне ал. Мен баспалдақпен айналысамын

It's on my to-do list. – Бұл менің жоспарымда

That's not the point. – Бұл мәселе емес.

The sooner the better. – Неғұрлым тезірек болса, соғұрлым жақсы.

Shrek is ugly 24/7. – Шректің түрі үнемі қорқынышты

Ағылшын тілін үйренуге арналған сериалдар

1 Friends «Достар» – алты достың өмірі туралы баяндайтын комедиялық телехикая. Американдық телекөрініс тарихындағы ең үздік комедия жанрындағы телехикая және 1990-ыншы жылдардың ең таңымал тележобасы болып табылады.

Ағылшын тілі сөйлеу дағдысын дамытуда сонымен қатар уақытты көңілді өткізу үшін керемет телехикаялардың бірі.

2 THE CROWN / Патшайым

Netflix Патшайым Елизавета II-нің өмірі туралы керемет драма құрды, ол өзінің жас жылдарын еске түсіріп, басынан бастап әйгілі әйелдің оқиғасын айтып берді. Мұнда актерлік шеберлік керемет және британдық акцент нақты және әдемі естіледі

3 Озарк / Озарк

Бұл телехикаяның жанры қылмыстық драмалардың барлық жанкүйерлеріне арналған. Бұл серия Чикагодан келген қаржыгер туралы атипті оқиға, ол өзінің отбасымен бірге озаркқа көшуге мәжбүр болды, дәл сол кезде мексикалық картель олардың ақшаларын ұрлап кеткенін білді. Мұнда ағылшын тілін түсіну өте оңай, сондықтан субтитрлерді қосудың қажеті жоқ.

4 Көңілсіздік.

Симпсондарды жасаушылардың анимациялық комедиялық сериясы, оның әрекеті қиял әлемінде орын алады, онда бүлікші Ханшайым Бин үйлену тойынан қашады. Көңілсіздік телехикаясында өте қарапайым лексика қолданылады, сондықтан серия оңай қабылданады және миға жаңа лексика мен грамматиканы жүктемейді.

Ағылшын тілінде фильмдер, мультфильмдерді, телехикаяларды көруге арналған интернет ресурстар

English Central – бұл кішкентай бейнені көруге, күрделі сөздерді талдауға және содан кейін оларды субтитрлерге өздігімен

енгізуге шақыратын таңғажайып ресурс. Бұл жағдайда компьютер қателіктерді автоматты түрде тексереді және кенестер береді. Тегін есептік жазба айына 2 бейнеге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Orogo.tv – фильмді көріп отырған кезде субтитрлер бірден аударылады. Алайда, бұл ресурс ақылы. Тегін режимде күніне 50-ге жуық субтитр аудармасын көре алу мүмкіндік бар.

Puzzle-English-порталда сериалдардың көмегімен ағылшын тілін үйренуге мүмкіндік беріледі, ал көптеген параметрлер ағылшын тілін білудің бастапқы деңгейлерінде де, жетілдірілген деңгейлерде де сериалдарда ағылшын тілін үйренуге мүмкіндік береді. Барлығы 420-дан астам қос субтитрі сериалдар бар.

Netflix – ағылшын тілін үйренуге арналған телехикаяларды табуға болатын ең жақсы платформалардың бірі.

Show-english.com - барлық сүйікті телехикаялар, фильмдер, субтитрі бар клиптер және кіріктірілген аудармашы бар. Әр серияға/фильмге/клипке сөздік жасауға болады және бейтаныс сөздерді үйренуге арналған тренингтерден өтуге мүмкіндік бар.

N 18 мектептің 8 «г» сыныбының 12 оқушысынан сауалнама алынды.

Сауалнама сұрақтары:

1 Сіз ағылшын тілінде фильмдерді көруді ұнатасыз ба?

A) иә B) жоқ C) кейбір кезде

2 Сіз қандай жанрда ағылшын тіліндегі фильмді таңдар едіңіз?

A) комедия B) фантастика C) детективті

3 Сіз ағылшын тілінде фильмдерді көрген кезде субтитрлерді қосасыз ба?

A) иә B) жоқ

4 Ағылшын тілін үйренудің бұл әдісі тиімді және қызықты деп ойлайсыз ба?

A) иә B) жоқ C) кейбір кезде

Сауалнама қорытындысы бойынша мектеп оқушыларының көбі ағылшын тілінде фильмдерді көруді ұнатады, ұсынылған жанрлардың ішінен комедия жанрында ағылшын тілінде фильмдерді көруді қалады, ағылшын тілін үйренудің бұл әдісі тиімді әрі қызықты деп санайтындығы анықталды.

Фильмдерді көру арқылы шет тілін үйрене бастаған адамдар үшін бастапқыда орыс тіліндегі субтитрлері бар таныс фильмдер мен телешоуларды қарау жақсы болатыны анықталды. Бұл ағылшын тіліне біртіндеп үйренуге ықпал етеді, сондықтан орыс тілінен ағылшын тіліне күрт ауысу болмайтыны анықталды.

Балалық шақта шет тілін үйрену әлдеқайда тиімді болатынын атап өтуге болады, себебі ақпарат тезірек ассимиляцияланады. Балаларға мультфильмдер, бейнелер мен әндерді осы тілде ұсына отырып, ағылшын тілінде сөйлеуге үйретуге болады. Осылайша, бала шет тілінің атмосферасына енеді. Фильмдер, мультфильмдер мен телехикаяларды көру арқылы ағылшын тілін үйренудің қызықты тиімді әрі екендігі туралы анықталды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Качалова Н. В. Практикалық ағылшын грамматикасы. – М. : Орыс тілі, 1998. – 253 б.

2 Оксфорд ағылшын-орысша сөздігі. – Оксфорд – Мәскеу, 1999 – 612б.

3 <http://englex.ru/how-to-learn-english-by-films-and-tv-series/>-Фильмдер мен телешоулардан ағылшын тілін үйрену: 13 үздік әдіс

HARMONY IN THE POETRY OF MASHUR-ZHUSUP KOPEEV AND GEORGE GORDON BYRON

ZHUMABEKOVA SH. B.

English teacher, №11 General Secondary School, Ekibastuz

SHINGISOVA A.

student, №11 General Secondary School, Ekibastuz

Relevance of the research work. Teaching English through poetry. Stimulate students 'interest in English through poetry.

The study of the relationship of Kazakh poetry with the Western-European poetic school and the differentiation of continuity between them is one of the most urgent tasks in the field of literary studies. In particular, the study of the thematic – ideological, aesthetic, philosophical searches and methods of stylistic, linguistic expression, the formation of poetic expressions of Mashhur-Zhusup Kopeev and George Gordon Byron's poetry in the perception and expression of the phenomenon of the world in artistic thought is one of the most pressing problems in the Kazakh literary science.

The artistic and aesthetic basis that gave rise to the poetry of the two poets is an excellent example of the intersection of national and universal ideas in literature. Therefore, the main basis of the study is the roots of the creative and artistic world of Mashhur-Zhusup with Byron's works, the identification of harmony and features between them, the

recognition of the philosophical and aesthetic orientation. On the basis of this, the study of the work of the largest representatives of the two literatures from the point of view of cognition and artistry substantiates the relevance of the work.

It is known that the end of the XIX – beginning of the XX centuries is a special period that left an indelible mark on the spiritual and cultural life of the Kazakh people. In the same period, that is, in the literary process before the October Revolution, M. Zh. Kopeev also played a special role. He is one of the outstanding personalities who left an indelible mark on the Kazakh art of speech. As a poet, educator, historian and collector of folklore samples, famous Kazakh scientists and critics such as M. O. Auezov, A. Margulan, D. Abilov and others have always commented on him.

The first articles of Mashhur-Zhusup (even alive), which evaluated the works of collecting, publishing, research, etc. of folk heritage, were published by

Tolybayugly Mukhametgali in 1890 in the newspaper «Dala ualayaty» [1] The study of the life of Byron, the artistic level of the spiritual heritage of his work, the features of the worldview are reflected in the works of M. Alekseev, N. Dyakonova, A. Elistratova [2].

The purpose and objectives of the research work. The main goal of the work is to increase students 'interest in learning the language by comparing poetry in English and Kazakh. The main goal of the work is identification of the signs of consonance in the poetry of Byron and Mashhur-Zhusup. To implement this purpose, the following tasks were set for the work, analysis of artistic methods and techniques in works devoted to the themes in their poetry. Identification of common foundations of worldview, systematization of artistic harmony, proof of mutual spiritual connection [6].

The worldview harmony of Mashhur-Zhusup and Byron are characterized by the following stages:

1) The consonance of the poetry of Mashhur-Zhusup and Byron is harmony in the dialogical relationship between nations and cultures.

2) The presence of common features in the poetry of Mashhur-Zhusup and Byron is due to the similarity of the historical and social conditions in which they lived.

The novelty of the research work: A comparative approach to the study of two literary works in poetry contributes to a rapid understanding of the content of the work, memorization of new words and phrases, and an increase in vocabulary.

The structure of the research work.

The work consists of an introduction, a research section, a conclusion and a list of used literature.

The artistic and aesthetic basis of the work of the two poets is the continuity of the means of expression in the language of the two poets in literature. The fact that Mashhur-Zhusup's work is consonant with the work of Byron, a representative of English literature, lays the foundation for new ideas. Later, the main basis of special research is the connection of the creative and artistic world of Mashhur-Zhusup with Byron's poems, the identification of harmony and features between them. In this regard, when studying the poems, we see the continuity of the two poets in improving the means of expression of the language, as well as the proximity of the theme, the expression of ideas.

It is known that both Byron and Mashhur-Zhusup criticized the bad habits of their time. First of all, let's take the social inequality that has plagued the country of both artists, in particular, the increase in cunning, the loss of value of the word, the rule of various swindlers of the country, etc. For example, Mashhur-Zhusup in his works likens the good of the people to the lion (арыстан), the cunning to the fox (түлкі), the bureaucrats to the wolf (қасқыр) showing that the soldier became dependent on men:

Ақыртып арыстандай шерді жығып,
Үстінен ойнақтап жүр түлкі шығып,
Қабанға, қасқыр менен қалып торғай,
Жатақта арыстандар қалды бұғып [3; 152 p.].

Let's pay attention to the fact that Byron also responded to the strike against the ruling, tyrannical community of the English and sarcastically criticized them. The poet likens the good of the people to an eagle (бүркіт), the oppressors to a tiger (жолбарыс) with teeth, the poor to a dog (ит) that has no food to eat, and the cunning to a fox (түлкі):

The rascals, perhaps, may betake them to robbing,
The dogs to be sure have got nothing to eat –
So if we can hang them for breaking,
I will save all the Government's money and meat:
Men are more easily made than machinery –
Stockings fetch better prices than machinery –
Gibbets on Sherwood will heighten the scenery,
Showing how Gommerce how Liberty thives! [5; 235 p.]

(given «бүркітті» – the eagle, «жолбарысты» – the tiger, «итті» – the dog, «түлкіні» – the fox) – from the conclusion we see his dissatisfaction with social inequality.

From the examples given, the works of two poets are characterized by satirical sarcasm and sharp sarcasm. For example, both dead people delve into the inner essence of the mocking phenomena and find exactly the same scourge.

Summing up the work of the two poets, we note the relevance of the use of visual aids. For example, in the Kazakh people, the good ones, the heroes are called «арыстан», and the British call the Eagle (бүркіт).

According to the majestic nature of the lion, the metaphorical phrase «majestic as a lion» (арыстандай айбатты) was formed, and the English «to be sharp – sighted as the eagle» (бүркіттей қырағы) formed this phrase, taking into account the vigilance of the Eagle. The works used by the two poets are characterized by the ability to express the image, the phenomena of life that they add to the song in an artistic and thoughtful way. There is no doubt that this in itself is due to great skill.

This is what the harmony between Mashhur-Zhusup and Byron, the continuity of visual means will be about. That is, we note that the materialization of an abstract concept by two poets plays a huge role in expanding the meaning of the word, increasing the impressionability of the image.

For Example, Mashhur-Zhusup:

Ақыл – шам, керек оған май мен білте,
Сасарсың кеш боп қалса, ескер ерте.
Түн болмай күн барында жабдық ойлап,
Қолыңа түсіре бер бірте-бірте [9; p.185].

Byron:

Ақыл - сәуле, жер бетіне өмір беріп,
Тіршіліктің өшпейтін өңін беріп,
Көркіне көріністің құнықтырған [7; 93 p.].
The mind can make, substance and people planets of its own.
With beings brighter than have been and give
A breath to forms which can outlive all flesh [9; p.211]

In Mashhur-Zhusup the materialization of the abstract concept of «mind» was taken

from the word «lamp», comparison were carried out. And the lines «май мен білте керек», «сасарсың кеш боп қалса, ескер ерте» testify to the fact that the abstract

concept has a certain amount of intelligence.

In Byron, we see that the abstract concept of mind has become the owner of the soul.

That is, through the transfer of the abstract mind to the light, its giving of life to the Earth, the scattering of light is obtained figuratively and impressively. The poet refers to the mind as a «сәуле, күн нұры». In both poets, the word «mind» was taken as the giver of light, that is, Mashhur-Zhusup was given as «lamp», and Byron as «Ray». In short, the sun, the light are depicted in the image of human happiness. Both poets stand for the idea of enlightenment in obtaining a smart «Ray», «lamp». In their poems, they described the idea that education begins with high ideals.

Thoughts about the fate of the country are clearly reflected in the works of two poets. For example, in «Фибратнама» Mashhur-Zhusup describes the inequality within the people as follows: they cannot speak openly, for example, meets a nightingale with a hawk. He said to the Falcon: «your abode is in the right hand of the Kings».

Mashhur-Zhusup: «I cry in search of a red flower, I can't see it open and close either day or night, and I have more authority».

The hawk that answered the Nightingale:

Аузыңды ақылың болса, жабар едің,

Үндемей сабыр қылып бағар едің.

Тілі жоқ сықылды мылқау болсаң,

Бір күнде мың мұратты табар едің, [1; p.38] –

he is proud of his work, ridicules the behavior of the nightingale.

The Nightingale is deeply saddened by these words.

Құс болсаң, бозбалалар, бұлбұлдай бол,

Табылар ізденгенге бір қызыл гүл [1; p. 39].

The poet thinks so, a person who works for the good of people will achieve an aim. We find the symbols «Nightingale», «red flower» in the expression of the poet's idea. In the East, it is known that «the Nightingale» and «the flower» are symbols of happiness.

In addition, in Byron's poem «The Giaour» can also find the words «red flower» and «Nightingale»:

Қызыл гүл де жайнайды,

Келеді бұлбұл гүлге ынтық

Таңдайын безеп сайрайды,

Жүз рет дауысын құбылтып.

Ондай гүлге ғашық көп,

Үңгір бар онда, тыныш та,

Қарақшы бар қанқұйлы;

Тек бақыт жайлар бұл елді,

Жауыздар бар жайлаған!...

Азапқа құмар адамдар,

Қызыл гүлді таптайды. [5; p. 324-325] –

the poet describes that the old laughter does not exist, speaking about the violence committed by the villains. In Mashhur-Zhusup's poem «Мәшһүрдің ақындығымен қоштасқаны»:

Құс біткен қонағына кетті қайтып,

Осындай қыс боларын біздреге айтып.

Таусылып қызыл гүлдер, қалды тікен,

Сайрайды гүлстансыз бұлбұл қайтып?

[9;p159]. The poet skillfully implements the traditions of eastern poetry, emphasizing the injustice, good and evil that took place in society. So, summing up, we note that both poets used the symbol of happiness in the East especially skillfully. In Byron, «қызыл гүл» is given as red flower, «бұлбұл» – the Nightingales.

The symbols in the works of Mashhur-Zhusup and Byron describe the happy, unhappy life of the people, show harmony in the image of the language and express the poetic thought of poets.

In summary, in the works of two poets:

1 Harmony in the description of social inequality, violence.

2 The role of materialization of the abstract concept of «mind» in expanding the meaning of the word.

3 We note the consonance in the use of the words «Nightingale», «Red Flower».

Conclusion. Both poets show advanced thinking, raising topical issues of their time, criticizing the ugly behavior within the country, exposing the vices of the Tsarist governors. Both poets supported the idea of enlightenment. They understood that education is the beginning of high purposes. Thus, such coincidences in the artistic world of authors from two different schools of literary traditions, such as Mashhur-Zhusup and Byron, are proof of the existence of a relationship between nations and cultures. Evidence of this relationship is also seen in the of visual means in his works.

Also, the artistic harmony of two literary works, the purity of the language, the peculiarities of the national language give a very striking effect. Reading the works of poets, students become more interested in

English. in conclusion, the comparative teaching of Kazakh and English poetry in English lessons expands the cognitive sphere of students and has a beneficial effect on language learning.

In conclusion, the comparative teaching of Kazakh and English poetry in English lessons expands the cognitive sphere of students and has a beneficial effect on language learning.

REFERENCES

- 1 Zhusupov N. K. Mashhur-Zhusup and folklore. Pavlodar: Eco, 1999.93 P.
- 2 Dubashinsky I. A. George Gordon Byron. – Moscow: Prosveshchenie, 1985-141P.
- 3 Works Of M. Zh. Kopeyev. Volume 1. – Pavlodar: eco, 2003. - 436 P.
- 4 Saduakasov S. Kazakh literature.// People’s Council, No. 42, March 2, 1993.P. 9
- 5 Byron.Selected works. Volume 1. – Almaty: Kazakh state art publishing house, 1960. – 404 P.
- 6 Zhirmunsky V. Comparative Literature. –L.: Nauka, 1979. – 494 p.
- 7 Byron.Selected works. Volume 1. – Almaty: Kazakh state art publishing house, 1960. - 404 P.
- 8 Shygytbayev K. Rubailar. – Almaty: Science, 1981 – 232 P.
- 9 Kopeev M. Zh. Selective. Volume 1. – Almaty: Science,1990. -
-<https://poets.org/poem/giaour-unquenched-unquenchable>
-<https://allpoetry.com/George-Gordon-Byron>
-<https://kids.britannica.com/middle/article/Lord->

МҰҚАҒАЛИ МАҚАТАЕВ АУДАРМАШЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ АУДАРМА ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ШУКОЕВА Б. Т.

қазақ тілі және әдебиет пәнінің мұғалімі, «Дарынды балаларға арналған № 3 гимназиясы», Павлодар қ.

ТӨРЕХАН А.Е.

ағылшын тілі пәнінің мұғалімі, «Дарынды балаларға арналған № 3 гимназиясы», Павлодар қ.

ҚАЙРОЛЛА А.

оқушы, «Дарынды балаларға арналған № 3 гимназиясы», Павлодар қ.

М. Мақатаевтың поэзиясы орыс, ағылшын, неміс тілдеріне үзбей аударылып келеді. Көбінесе өзге тілдерге орыс тіліндегі

нұсқасы пайдалану арқылы аударылады. Орыс тіліндегі қателіктер, көркемдігі нашар аударма нұсқаларды пайдалану негізінде өзге ұлт өкілдері ақын даралығын, қайталанбас талантын өз дәрежесінде тани алмайды.

М. Мақатаев поэзиясын орыс тіліне әр кездері О. Жанайдаров, М. Курганцев, Ю. Александров, Л. Шашковалар аударған. Аудармаларын жинақтарда және мерзімді баспасөздерде жариялаған. М. Мақатаев поэзиясын орыс тіліне біршама жақсы аударғандардың бірі деп ақын, әдебиеттанушы, философ Ж. Баймұхаметовті айта аламыз. «Жанат Баймұхаметов Мұқағали поэзиясының жанын ұғынды. Ол өлеңдердің керемет аудармасын жасады. Бұрынғы аудармашылардың ешқайсысы мұндай қадам жасаған жоқ. Жанат Баймұхаметовтың еңбегі үлкен таңданыс тудырады» [1, 12 б]. 2015 жылы тұңғыш рет М. Мақатаевтың поэзиясы ағылшын тіліне аударылды. Ағылшын тіліне аударған американдық ақын Марина Карцева [2, 1 – б].

М. Мақатаев Шекспир драмаларынан бөлек 154 сонет қалдырған. Оның лирикалық сонеттері бірін-бірі толықтырып, өзара логикалық байланысын үзбейді. Махаббаттан да жоғары парасатты, шын ниетті адал достықты мадақтайды. Мәңгілік өлмеу үшін өз қаныңды ұрпағында қалдыру керек, сонда ғана өзіңнің өлмейтініне көзің жетеді.» [3, 101 б].

Кесте 1 – XIX сонетті М. Мақатаев аудармасымен салыстыру

Түпнұсқа	С . М а р ш а к т ы ң аудармасы	М. Мақатаевтың аудармасы
Devouring Time, blunt thou the lion's paws, And make the earth devour her own sweet brood; Pluck the keen teeth from the fierce tiger's jaws, And burn the long-liv'd Phoenix in her blood; Make glad and sorry seasons as thou fleets, And do whate'er thou wilt, swift-footed Time, To the wide world and all her fading sweets;	Ты притупи, о время, когти льва, Клыки из пасти леопарда рви, В прах обрати земные существа И феникса сожги в его крови. Зимою, летом, осенью, весной Сменяй улыбок слезы, плачем - смех. Что хочешь делай с миром и со мной, - Один тебе я запрещаю грех.	О, уақыт! Алып таста арыстанның тырнағын, Қабыланның азуын да жұлт дағы, Жер басқанның күлін көкке ұшыра бер, Қыбырлаған жәндіктерді қыр дағы. Қыста, жазда көз жасы боп өт мейлің, Күз, көктемде қасірет жауын төк мейлің. Аямағын дүниені де, мені де,

But I forbid thee one more heinous crime: O, carve not with the hours my love's fair brow, Nor draw no lines there with thine antique pen! Him in thy course untainted do allow For beauty's pattern to succeeding men. Yet do thy worst, old Time! Despite thy wrong My love shall in my verse ever live young.	Чело, ланиты друга моего Не борозди тупым своим резцом. П у с к а й ч е р т ы прекрасные его Для всех времен послужат образцом. А коль тебе не жаль его ланит, М о й с т и х е г о прекрасным сохранит!	Бір күнәңа еш рұқсат етпеймін! Бар сұмдықтың істесең де қандайын, Жан досымның шимайлама маңдайын. Бар ғұмырға оның әсем бейнесі, Үлгі болып тұрсын мәңгі, әрдайым. Оның нұрын аямасаң, алайда, Жырым менің сақтайды оны қалайда!

XIX сонетте Шекспир уақытты егеске шақырып, оған бұйрық беріп, рұқсат етіп немесе тиым салып тұр. (blunt, pluck т.б етістіктер – Imperative mood)

«Time» сөзі сонетте бірнеше рет қайталанып келеді. «Devouring Time», «Old Time», «Swift-footed Time», «Long Time», long lived, ousng. М. Мақатаев аудармасында да уақыт бейнесі көп кездеседі: ғұмыр, мәңгілік, О Уақыт!

Орыс тіліндегі аудармасы мен қазақ тіліндегі аударманы салыстырып оқыған адам Мұқағали Мақатаев аудармасынан, кез-келген аудармадағыдай, жетістіктері де, сонымен қоса, кемшіліктері бар екендігін байқайды [4, 34 – б].

Катереннің алғашқы жолдарын қарастырсақ:

Devouring Time
Sweet brood
One most heinous crime
Swift-footed Time
Wide world
О время
Один грех
Мир
О, уақыт!
Бір күнәңә
Дүние

С. Маршак аудармасында кейбір эпитеттер түсіп қалған, дәл солай М.Мақатаев аудармасында да эпитеттер жоқ.

To the wide world and all her falling sweets:

Что хочешь делай с миром и со мной –

Аямағың дүниені де, мені де,

«Wide world» тіркесінің дәл аудармасы «бүкіл әлем» эпитеті С. Маршак аудармасында тек «миром» деп, ал М.Мақатаев аудармасында да сәйкесінше «дүниені» деп аударылған, «Fading sweets» метафорасы мүлдем алынбаған. Оның орнына «со мной», «мені де» деген сөздер келтірілген.

Plack the keen teeth from the fierce tiger's jaws

Клыки из пасти леопарда рви,

Қобыланның аузын да жұп дағы,

Түпнұсқадағы дәлме-дәл аудармасы «айбарлы жолбарыстың өткір аузын жұл» деген жодан екі аудармашы ақын да айбарлы, өткір деген эпитеттерді түсірген.

С. Маршак аудармасындағы образдар түпнұсқаға қарағанда байсалдылау. Шекспир сөзінің орасан зор күші, жігері төмендетілген. М.Мақатаев аудармасында да осы образдар байсалдылау берілген.

Түпнұсқада Феникс құсының образы кездеседі (аллюзия тәсілі). Бұл құс мифологиялық құс. Ол өз өлімін сезгенде, өзін-өзі жағып жібереді де, күлінен қайта феникс балапаны пайда болады [5, 30 б].

Енді, Мұқағали Мақатаевтың америка поэзиясының белгілі ақыны Уолт Уитменнен аударған тәржімаларын қарастырайық. Ақын Уолт Уитменнің 20-дан астам өлеңін, орыс аудармашысы Чуковскийден аударған.

Уитмен өлеңдерінің аудармаларын оқи отырып, М. Мақатаевтың поэзияны еркін аударғанын байқаймыз. Орыс тіліндегі аудармасымен салысырып қарағанда, әрбір сөзді, сөйлемдерді сөзбе-сөз аударып қоймай мағыналық жағынан сәйкес етіп береді. Мысалы, «Мы двое, как долго мы были обмануты» өлеңін салыстырайық [7, 12 – б].

Кесте 2 – «Мы двое, как долго мы были обмануты» М.Мақатаев аудармасымен салыстыру

Түпнұсқа We Two, How Long We Were Fool'd	К.И Чуковскийдің аудармасы «Мы двое, как долго мы были обмануты»	М.Мақатаевтың аудармасы «Қаншама ұзақ алданғанбыз біз»

We are bedded in the ground, we are rocks, We are oaks, we grow in the openings side by side, We browse, we are two among the wild herds spontaneous as any, We are two fishes swimming in the sea together, We are what locust blossoms are, we drop scent around lanes mornings and evenings, We are also the coarse smut of beasts, vegetables, minerals, We are two predatory hawks, we soar above and look down, We are two resplendent suns, we it is who balance ourselves orbicand stellar, we are as two comets, We prowl fang'd and four-footed in the woods, we spring on prey, We are two clouds forenoons and afternoons driving overhead, We are seas mingling, we are two of those cheerful waves rollingover each other and interwetting each other, We are what the atmosphere is, transparent, receptive, pervious, impervious, We are snow, rain, cold, darkness, we are each product and influenceof the globe, We have circled and circled till we have arrived home again, we two, We have voided all but freedom and all but our own joy	Мы стали кустами, стволами, листвою, корнями, корою, Мы росли в земле, мы скалы, Мы два дуба, мы растем рядом на поляне в лесу, Мы, дикие обиды, пасемся средь дикого стада, мы, вольные, щиплем траву, Мы две рыбы, плывущие рядом, Мы как соцветья локуста, мы благоухаем в аллее по вечерам и утрам, Мы перегной растений, зверей, минералов, Мы хищные ястребы, мы парим в небесах и смотрим оттуда вниз, Мы два яркие солнца, мы планетарны и звездны, мы две кометы, Мы клыккастые четвероногие в чаще лесной, мы бросаемся одним прыжком на добычу, Мы два облака, мы целыми днями несемся один за другим, Мы два моря, смешавшие воды, веселье волны – налетаем одна на другую, Мы, как воздух, всеприемлющи, прозрачны, проникаемы, непроницаемы, Мы снег, мы дождь, мы мороз, мы тьма, мы все, что только создано землею, Мы кружились и кружились в просторах, и вот наконец мы дома, Мы исчерпали все, нам остались лишь воля да радость.	Күз жартаспыз, кара жерге қанымызбен байландық. Ормандағы қатар өскен, қос терек боп қалыппыз. Жабайымыз, жайыламыз, тағылармен бірге оттаймыз, қарықпыз Екеуіміз де қатар жүзген екі егіз балықпыз, Лағыл гүлдің шоқтарындай аллеяда жаныппыз. Өсімдіктер, минералдар, тағы аңдардан қалған біздер құнармыз, Біздер жыртқыш қаршығалар, көктен төмен қарағанға құмармыз. Құйрықты жүлдыз секілденіп, планетада қалғанбыз. Ормандағы төрт аяқты, азулы біз аңдармыз, Бір-ақ қарғып олжамызды опырамыз, жалмармыз. Біз - егіз бұлт, күні бойы бірі ілескен, Бірі салған ізбенен.

«Мы двое, как долго мы были обмануты» өлеңін «қаншама ұзақ алданғанбыз біз» деп аударма келіп, өлеңнің мағынасы мен пішінін дәл жеткізген.

Осы өлеңнің жолдарының аударылуын қарастырайық: Орысшасы: «Мы росли в землю, мы скалы» – Аудармасы: «Күз жартаспыз кара жерге қанымызбен байландық» – Орысшасы: «Мы две рыбы, плывущие рядом»-Аудармасы: «Екеуіміз де қатар жүзген екі егіз балықпыз» – Орысшасы: «Мы два облака, мы целыми днями несемся один за другим» – Аудармасы: «Біз егіз бұлт, күні бойы бірі ілескен, бірі салған ізбенен»

Мақатаев бейнелі сөдерді шебер колданып, өлеңнің көркемдік бейнесін арттырған. «мы» сөзін әр түрлі етіп, қосымша жалғаулар арқылы, сонымен қоса, «егіз балық», «егіз бұлт» «қос теңіз» «тентек толқын» деп, оқырмандарды ерекше әсерге бөлейді.

Қазақ әдебиетінің үздік шығармаларын ағылшын тілінде сөйлету – біздің арманымыз еді. Ұлы ақын Мұқағали Мақатаевтың шығармалары ағылшын тіліне аударылып, Нью-Йорктің «Metropolitan Classics» баспасынан «Мұқағалидің таңдамалы өлеңдері» («Selected poetry of MUKAGHALI») деген атпен тұңғыш рет жарық көрді. Бұл туралы белгілі ақын, «Жұлдыз» журналының редакторы Ұлықбек Есдәулет өзінің Фейсбуктегі парақшасында хабарлады. Жинақтың шығуына мұрындық болған «Қазақ ПЕН-клубының» президенті, танымал әдебиетші Бигелді Ғабдуллин, ағылшыншаға аударған американдық ақын Марина Карцева.» [8, 156 – 6].

Кесте 10 – Мұқағали Мақатаевтың «Үш бақытым» өлеңінің Марина Карцева аударма нұсқасымен салыстыру

Түпнұсқа	Марина Карцеваның аудармасы
Ең бірінші бақытым – Халқым менің, Соған берем ойымның алтын кенін. Ол бар болса, мен бармын, қор болмаймын, Қымбаттырақ алтыннан нарқым менің. Ал екінші бақытым – Тілім менің, Тас жүректі тіліммен тілімдедім. Кей – кейде дүниеден түңілсем де, Қасиетті тілімнен түңілмедім. Бақытым бар үшінші – Отан деген, Құдай деген кім десе, Отан дер ем! ... Оты сөнген жалғанда жан барсың ба? Ойланбай – ақ кел дағы от ал менен. Түтін түтет, Өс, өрбі, көгері бер,	The first thing that brings joy to my heart – my People, To Him I'd give my thoughts' precious gold, crystal. For if he lives on, so do I – I shan't despair. My worth'll be greater than gold, and more rare. The second joy in my life – the World, With it, stone hearts into pieces I've splintered. Even if, at times, I've found I'm sick of life's woes, My sacred language I would never disown. I have yet one more, third, joy – called Motherland, If you'd asked – what is god? The grand Motherland! Is there a person in this world whose soul has faded? Think not twice – hither comes, with my flame, you'll blaze..

Немерелер көбейсін, шөберелер. Жадында ұста : Жақсылық күтпегейсің! От емес, оқ сұрасаң менен егер!	For yourself, a family build. You must grow, bear fruit, and with blossoms be filled, May your grandsons and their sons multiply. Yet – you I'll cautiously remind, For, you may expect no kindness from me If, instead of my flame,a bullet you seek.
Үш бірдей бақытым бар алақанда, (Мені мұндай бақытты жаратар ма?!) Үш күн нұрын төгеді аспанымнан, Атырау, Алтай, Арқа, Алатауға!!! [13].	Three priceless joys in the palm of my hand lie. Life such luck did provide – hard to believe, at times! Three suns, their rays did emanate from my sky- To Atirau, to Arku, Alatau – and Altai! [25].

«Үш бақытым»

Первое счастье мое – это мой народ,
Если он есть, значит, живу и я.
Ему отдаю стихов своих сотовый мед,
Дороже золота эта светлая радость моя.

Второе счастье – это родной язык,
Сердце гранитное словом я размягчил,
Все потому, что народа я ученик,
Он меня правде и доброте научил.

Третье счастье мое – Родина-мать,
Кто-то за что стоит, за Родину – я.
...Разве погасший очаг может вновь запылать?
Друг, приходи, возьми огонь у меня.

Три счастья мои на ладони моей лежат,
Кто может сравниться со мной, поди, разузнай!
Три солнца в безоблачном небе моем горят,
Под ними Арқа, Алатау, Атырау, Алтай!

Орынбай Жанайдаровтың аудармасы
Шығармаларды аудару барысында өз тілінің ерекшелігін
ескеру керек, аударманы өз елінің мәдениетіне, рухына жақын етіп

ікемдеу керек. Бұл талаптың орындалуы еркін аударманың тууна алып келеді. М. Мақатаев Шекспирдің философиялық ойға толы көркем сөз образдарына, метафорлы теңеулерге, оралымды ұшқыр сөйлемдеріне М. Мақатаев қазақ тілінен сұлу, терең мағыналы өткір балама сөздерді, сөз айналымдарын табу арқылы семантикалық және стилистикалық сәйкестікті сақтаған [9, 64 – 6]. Мысалы, М. Мақатаев сонеттерді орыс тілінен қазақ тіліне аудару барысында Шекспирдің стилін сақтауды, түпнұсқадағы басты ойды толығымен жеткізуде ең басты принциптері деп санады. М. Мақатаевтың аудармасы еркін аудармаға жақын. Жалпы басты ойды жеткізуде түпнұсқаға өте жақын. М. Мақатаев аудармасы аударманың барлық талаптарына жауап бере алады, және сәтті шыққан аудармалар қатарына жатқызылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Баймухаметов Ж. «Ты Бытие мне посвяти!». М. Мақатаев в переводе, Алматы, 2011 г. – 12 б.
- 2 Мақатаев М. «Аманат». Алматы, 2012 ж. – 1 б.
- 3 Мақатаев М. «Үш бақытым» Алматы, 2009ж. – 101 б.
- 4 Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М., 1990 – 34 б.
- 5 Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика. – М., 1973- 30 б.
- 6 Федоров А. В. Основы общей теории перевода. – М., 1983- 78 б.
- 7 Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. – М., 1974 – 12 б.
- 8 Бархударов Л. С. Язык и перевод. – М., 1975 – 156 б.
- 9 Алимов В. В. Теория перевода. – М., 2005 – 64 б.

**ПРИМЕНЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА
ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ**

ХАЙРУЛИНА А. М.

учитель английского языка, Smart Technological school, г. Астана

КУАНЫШҚЫЗЫ А.

ученик, TOO Smart Technological school, г. Астана

Сегодня, нейросети достигают невиданных ранее результатов в области искусственного интеллекта, демонстрируя свою способность выполнять задачи, которые ранее считались возможными только

для человека. Применение искусственного интеллекта уже сегодня становится доступным и широко используется в образовательной деятельности. Современные технологии искусственного интеллекта могут быть интегрированы в образовательные онлайн-программы и платформы с целью создания интерактивной образовательной среды. Искусственный интеллект играет важную роль в организации образовательных процессов, способствуя созданию специальных обучающих сценариев и обогащая интерфейсы образовательных платформ.

Актуальность

Интеграция иностранных языков в нашу повседневную жизнь и профессиональную деятельность становится неотъемлемой частью мирового общества. Обучение иностранным языкам не только способствует обогащению культурного опыта, но и открывает новые перспективы в бизнесе, науке, туризме и международных отношениях. В связи с этим, использование ИИ в обучении иностранным языкам становится актуальным и востребованным, так как позволяет сделать процесс обучения более доступным, эффективным и интересным.

Цель

Целью применения искусственного интеллекта в изучении иностранных языков является создание инновационных образовательных средств и методов, которые позволят учащимся эффективно осваивать иностранные языки, преодолевать языковые барьеры и стимулировать интерес к культурам стран, говорящих на этих языках.

Для достижения поставленной цели были решены следующие задачи:

Разработка персонализированных обучающих платформ: Создание учебных платформ, адаптированных к индивидуальным потребностям и уровню знаний каждого учащегося. ИИ может анализировать данные о студентах и предлагать учебные материалы, соответствующие их уровню и целям.

Улучшение методик обучения произношению: ИИ может помочь студентам правильно произносить слова и фразы, а также анализировать их произношение, предоставляя обратную связь для улучшения навыков.

Автоматизация оценки и проверки работ: ИИ-системы могут автоматически оценивать письменные работы, задания и тесты, что упрощает работу преподавателей и улучшает точность оценок.

Исследование темы «Применение искусственного интеллекта (ИИ) в изучении английского языка» может включать разнообразные методы, которые помогут получить глубокое понимание этой области. Вот несколько методов исследования, которые могут быть применены:

Анализ литературы: Изучение существующей научной литературы, исследующей применение ИИ в обучении английскому языку, для выявления текущих тенденций, проблем и достижений.

Сбор данных: Проведение эмпирических исследований, включая сбор данных о процессе обучения с использованием ИИ-технологий. Это может включать в себя анкетирование студентов, сбор результатов их обучения и т.д.

Эксперименты: Проведение контролируемых экспериментов для оценки эффективности конкретных ИИ-систем в обучении английскому языку.

Интервью: Проведение интервью с учителями и студентами, использующими ИИ-технологии в образовании, чтобы выяснить их впечатления, опыт и мнения.

Анализ качества обучения: Оценка качества обучения с использованием ИИ путем сравнения результатов студентов, обучающихся с помощью ИИ, и студентов, использующих традиционные методы.

Преимущества искусственный интеллект

Использование искусственного интеллекта (ИИ) в изучении английского языка может принести множество преимуществ:

Персонализированное обучение: ИИ-системы могут адаптировать учебный процесс к индивидуальным потребностям и уровню знаний каждого студента. Это позволяет студентам учиться в своем собственном темпе и сосредотачиваться на тех аспектах языка, которые им наиболее необходимы.

Непрерывный доступ к обучению: Приложения и онлайн-платформы с ИИ доступны 24/7, что позволяет студентам учиться в любое удобное время и в любом месте, что особенно важно для занятых людей. Это позволяет ученикам расширить свой словарь и лучше понимать различные стили и диалекты.

Мгновенная обратная связь: ИИ может предоставлять мгновенную обратную связь о правильности ответов и произношении, что помогает студентам учиться более эффективно и корректировать свои ошибки немедленно.

Разнообразные методы обучения: Платформы с ИИ предлагают разнообразные методы обучения, включая тексты, аудио, видео и интерактивные упражнения, что делает процесс обучения более интересным и эффективным.

Анализ прогресса: Системы ИИ могут отслеживать прогресс студентов и предоставлять детальные отчеты о том, какие навыки были улучшены и где нужно сделать дополнительные усилия.

Поддержка в произношении: Некоторые приложения с ИИ могут помочь студентам улучшить свое произношение, что особенно полезно для изучения языка.

Эффективное использование времени: Системы ИИ могут оптимизировать учебный процесс, фокусируясь на наиболее важных и сложных аспектах языка, что позволяет студентам использовать свое время более продуктивно.

Использование ИИ в обучении английскому языку может значительно улучшить эффективность и доступность образования, делая его более доступным и интересным для широкой аудитории.

Мотивация: Использование ИИ в обучении может сделать процесс изучения более интересным и интерактивным, что может увеличить мотивацию учеников. [2]

Таким образом, ИИ может значительно улучшить процесс изучения английского языка, делая его более эффективным, доступным и увлекательным.

Трудности при использовании искусственного интеллекта

Несмотря на многочисленные преимущества, существуют и некоторые трудности и ограничения при использовании искусственного интеллекта (ИИ) в изучении английского языка:

Ограниченность контекста: ИИ может иметь трудности в понимании контекста и культурных нюансов, что может привести к неправильному или нелогичному переводу или объяснению.

Отсутствие интерактивности: Несмотря на то что некоторые системы на основе ИИ предоставляют возможность для разговорной практики, взаимодействие с ними всегда ограничено и не заменяет реального общения с носителями языка.

Недостаточная способность к творчеству: ИИ склонен работать по шаблонам и правилам, что может затруднить обучение сложным языковым конструкциям и творческому использованию языка.

Риск зависимости: Если ученик полагается исключительно на ИИ, это может привести к зависимости от технологии и

недостаточному развитию навыков самостоятельного обучения и анализа.

Ограниченные навыки анализа: ИИ может иметь сложности в анализе и понимании специфических лексических и грамматических особенностей английского языка, таких как идиомы, фразовые глаголы и диалекты.

Ограниченный доступ к ресурсам: Несмотря на доступ к большому количеству текстов и материалов, ИИ может иметь ограниченный доступ к актуальным и качественным учебным и образовательным ресурсам.

Зависимость от технической инфраструктуры: Использование ИИ требует наличия компьютеров или смартфонов и доступа в интернет, что может быть недоступно для всех учеников.

Проблемы с конфиденциальностью: Некоторые платформы с ИИ могут собирать и использовать личные данные пользователей, что может вызывать беспокойство с точки зрения конфиденциальности.

Ограниченная способность к оценке личных производственных навыков: ИИ может быть ограничен в оценке навыков общения и владения языком на практике, так как он не всегда способен оценить индивидуальные нюансы произношения и интонации [3].

Таким образом, важно помнить, что ИИ можно эффективно интегрировать в процесс изучения английского языка, но он не может полностью заменить роль наставника и живого общения с носителями языка. Наилучшие результаты достигаются при совмещении ИИ с традиционными методами обучения и активным взаимодействием с языком в реальных ситуациях.

ЛИТЕРАТУРА

1 Рассел С., Норвиг П., «Искусственный Интеллект, Современный Подход», 2е издание, М.: Вильямс, 2006, <http://aima.cs.berkeley.edu/>, Главы 1, 2

2 Славин Б. Информационные технологии и инновации // Инноватика и экспертиза, 15 (2), 2015. С. 28–37.

3 Шуравин А. История Искусственного Интеллекта [Электронный ресурс] // <https://wiki.programstore.ru/istoriya-iskusstvenno-intellekta/>

РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В РАЗВИТИИ SOFT SKILLS

ЛУХМАНОВА А. Ю.

магистр иностранных языков учитель английского языка,

СОШ N 11, г. Павлодар

МУСИН Т.

ученик 5 «А» класса, СОШ №11, г. Павлодар

Изучение английского языка является одним из приоритетных направлений для успешного развития системы образования в Республике Казахстан. Языковая политика в Республике Казахстан отвечает на вызовы современного образования, способствует успешному развитию конкурентоспособной поликультурной личности, обеспечивает лучшие карьерные перспективы [3, с. 2].

В современном мире знание английского языка становится необходимостью для успешного обучения, карьерного роста и полноценной жизни [1, с.11–13]. Для школьников изучение английского языка представляет собой не только учебное задание, но и ключ к миру новых возможностей и открытий. Английский язык – это не просто набор слов и грамматических правил, это мост, соединяющий с множеством культур и возможностей, расширяющий горизонты и перспективы каждого ученика. В данной статье рассмотрим, почему изучение английского языка является важным и зачем он нужен каждому школьнику?

В современном глобализованном мире знание английского языка открывает широкие возможности для профессионального и личностного развития [2, с. 65]. Особое значение английский язык приобретает в контексте развития Soft Skills, включающих в себя коммуникативные способности, умение работать в команде, критическое мышление и адаптивность. Данная статья посвящена изучению роли английского языка как средства и инструмента для формирования и развития этих навыков.

Через комплексный анализ литературы, опросов и интервью с лингвистами, педагогами, а также профессионалами различных отраслей, исследование направлено на выявление механизмов, через которые владение английским языком способствует развитию поликультурной и конкурентоспособной личности.

В рамках развития языковой политики Казахстана внедряется концепция трехязычия в образовании, потому что именно трехязычное обучение служит укреплению конкурентоспособности Казахстана и формированию поликультурной личности. Человек,

владеющий кроме родного языка языком другого народа, получает возможность общаться с большим количеством людей, приобщаться к материальному и духовному богатству, выработанному носителями языка другого народа, ближе и глубже знакомиться с его историей, культурой.

Для успеха развития современного образования очень важно, чтобы каждый гражданин был полезен своему Отечеству. Модернизация нужна всем казахстанцам. Интеграция Казахстана в мировое сообщество зависит сегодня от осознания и реализации простой истины: мир открыт тому, кто сможет овладеть новыми знаниями через овладение доминирующими языками.

Английский язык играет центральную роль в современном образовании. Большинство научных публикаций, академических исследований и международных конференций проводится на английском. Это делает его необходимым инструментом для ученых, студентов и профессионалов, стремящихся расширить свои знания и возможности для международного сотрудничества.

Перечислим преимущества знания английского языка.

– Международный коммуникационный язык: английский язык является основным средством коммуникации на международном уровне. Благодаря ему можно общаться с людьми из разных стран и культур, комфортно чувствовать себя за рубежом;

– Развитие карьеры: знание английского языка открывает двери для множества возможностей в карьере. Многие международные компании требуют от своих сотрудников владения английским, а также это может увеличить шанс на получение высокооплачиваемой работы;

– Доступ к знаниям и информации: английский язык является ключом к доступу к мировой культуре и знаниям. Множество важных научных и учебных материалов, литературы, кино и музыки публикуются и производятся на английском языке. Изучение английского позволяет школьникам получить доступ к этим источникам и расширить свой кругозор;

– Путешествия: путешествие за границу станет гораздо более приятным и безопасным, если вы будете говорить на английском языке. Можно беспрепятственно общаться с местными жителями, читать указатели и заказывать еду, свободно общаться в транспорте и т.д.;

– Культурное обогащение: изучение английского языка открывает доступ к англоязычной литературе, кино, музыке и

искусству. Можно полностью погрузиться в культуру англоязычных стран и лучше понять их историю и традиции;

– Развитие здоровых навыков и привычек: изучение нового языка стимулирует развитие мозга. Это тренирует память, внимание и логическое мышление, что может быть полезно во многих аспектах жизни.

Ели говорить об аспекте школьного английского языка, важно отметить развитие soft skills у учеников.

Коммуникативные навыки: Изучение английского языка помогает школьникам развить уверенность в общении на иностранном языке. Они научатся выражать свои мысли устно и письменно, понимать собеседника и эффективно взаимодействовать на английском.

Познавательные способности: Школьники при изучении английского языка учатся анализировать тексты, извлекать информацию, делать выводы и выражать свои мысли. Это способствует развитию критического мышления и умению работать с информацией.

Память и концентрация: Изучение нового языка требует запоминания большого количества слов, фраз и грамматических правил. Это способствует развитию памяти и улучшению концентрации внимания у школьников.

Логическое мышление: при изучении грамматики и структуры английского языка школьники развивают логическое мышление и умение строить связные рассуждения. Они учатся распознавать логические связи между словами и выражениями.

Творческие способности: Изучение английского языка может быть творческим процессом, особенно при написании сочинений или выполнении творческих заданий. Это помогает школьникам развить свою фантазию и креативность.

Уверенность и самооценка: Преодоление трудностей при изучении английского языка помогает школьникам повысить уверенность в себе и развить позитивное отношение к самому себе и своим способностям.

В мире бизнеса английский также занимает доминирующее положение. Он служит основным языком для международных встреч, переговоров и документации. Знание английского открывает доступ к глобальному рынку труда, новым технологиям и инновациям.

При изучении английского языка для учеников важно придерживаться нескольких принципов, которые могут способствовать более эффективному и глубокому освоению языка:

Практика: Регулярная практика является основой успешного изучения английского языка. Это включает в себя как устную, так и письменную практику, в том числе разговоры с учителями английского языка, выполнение упражнений, чтение текстов и письмо.

Систематичность: Важно создать систематичный подход к изучению языка, разбивая его на небольшие задачи и выполняя их постепенно. Это помогает ученикам организовать свое изучение и добиться стабильного прогресса.

Разнообразие: Изучение английского языка должно быть разнообразным и включать в себя различные виды активностей, такие как чтение, письмо, слушание и говорение. Разнообразие помогает ученикам развивать различные языковые навыки и улучшать свою коммуникативную компетенцию.

Адаптация к потребностям: Учителя должны адаптировать учебный процесс к индивидуальным потребностям и уровню каждого ученика. Это может включать в себя выбор подходящих учебных материалов, учет интересов и целей учеников, а также обеспечение дифференцированного подхода к обучению.

Постоянное обновление знаний: Язык постоянно развивается, и важно следить за его изменениями и обновлениями. Ученики должны быть готовы к постоянному обновлению своих знаний и навыков, изучая новые слова, грамматические конструкции и выражения.

Мотивация: Мотивация играет ключевую роль в успешном изучении языка. Например, поездка на отдых в каникулярное время и т.д.

Английский язык - это не просто средство коммуникации; он является важным инструментом для получения знаний, профессионального развития и межкультурного обмена. Владение английским открывает новые горизонты и предоставляет беспрецедентные возможности в глобализованном мире. Английский язык способствует межкультурному диалогу и взаимопониманию. Он позволяет людям из разных уголков мира обмениваться идеями, традициями и опытом. В туризме, киноиндустрии, музыке и интернете английский стал средством для распространения культурного разнообразия.

Таким образом, изучение английского языка – это не только способ общения с миром, но и инвестиция в собственное образование, карьеру и развитие личности. В целом, изучение английского языка в школе способствует комплексному развитию учеников, в том числе soft skills. Особый упор делается на коммуникативные, познавательные, когнитивные и творческие навыки, а также уверенность и самооценку. Соблюдение перечисленных принципов поможет ученикам добиться более эффективных результатов в изучении английского языка и повысить свою языковую компетенцию, личный успех и рейтинг.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Алпатов В. М. Языковая политика в современном мире: «одноязычная» и «двуязычная» практики и проблема языковой ассимиляции, «Comparative politics» № 2 (12) / 2013 – с.11 – 14.
- 2 В. Николаев, Н.А. Павлова. Языковая политика США: основные тенденции развития. «Общественные науки. Право» № 4 (32), 2014. – с. 62-65.
- 3 Нурсултан Назарбаев А. 2011. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана: «Давайте строить будущее вместе!»
- 4 https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/postlanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-14-dekabrya-2012-g

СОЗДАНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВЫМЫШЛЕННЫХ ЯЗЫКОВ В МИРОВОМ И КАЗАХСТАНСКОМ КИНЕМАТОГРАФЕ

МУСАХАНОВА А. М.

ученик, 10 класса, Назарбаев интеллектуальная школа ХБН, г. Павлодар
ЖАКСЫБАЕВА Ж. Ж.
учитель, Назарбаев Интеллектуальная школа ХБН, г. Павлодар

Введение

Вымышленные языки или артланги – это языки, служащие для общения и взаимодействия героев художественной литературы, кино, компьютерных игр; так же это один из видов искусственных языков, наравне с языками программирования, вспомогательными

языками (предназначенными для международного общения), информационными языками (языками баз данных) [1].

Сегодня вымышленные языки создаются не только учеными лингвистами, но и писателями, кинорежиссерами, продюсерами - людьми самых разных профессий. Например, в США объединение моделирования языков на 2016 год насчитывало 40 тысяч человек, создавших свой собственный язык, и 250 тысяч человек, которые изучали артланги [2].

На данный момент использование артлангов является не редким случаем, но с Казахским кинематографом дела обстоят иначе. Для исследования вопроса наличия в Казахском кино артлангов нами предприняты следующие действия: 1) изучена необходимая литература и обзор на 52 фильма; 2) просмотрены 26 фильмов казахстанского происхождения; 3) проведено анкетирование; 4) взято 2 интервью. По результатам обзора литературы и просмотра Казахских фильмов нами не обнаружены использование каких-либо вымышленных языков. Согласно результатам анкетирования, проведенного в рамках данной работы, 91,7 % опрошенных ответили, что не встречали фильм казахстанского производства, где есть вымышленный язык, а 8,3 % опрошенных отмечают, что встречали артланг в казахском кино. Но после просмотра тех фильмов, которые они назвали, обнаружилось, что использование артлангов там не наблюдается. Для получения ответа экспертов в кинематографе Казахстана о наличии либо отсутствии артлангов в отечественном кино, были проведены интервью с актером и продюсером, которые подтвердили, что в кинематографе Казахстана артланги отсутствуют. Вымышленные языки привносят интерес, загадку, реалистичность сюжета фильма. Поэтому для восполнения данного пробела и перехода казахстанского кинематографа на новый уровень, нами был создан вымышленный язык, который может быть использован в сюжете фильма фантастического жанра.

Цель нашего исследования: изучить вопрос использования артлангов в кинематографе и создать собственный вымышленный язык.

Задачи работы: 1) изучить различные источники информации по теме работы; 2) просмотреть фильмы Казахского происхождения; 3) провести анкетирование населения; 4) взять интервью у деятелей сферы кинематографа; 5) провести статистический и контент анализы полученных данных; 6) сделать выводы и предложить решение проблемы; 7) создать новый язык для фильма.

Объектом исследования являются художественные фильмы различных жанров. Предмет исследования: вымышленные языки, используемые в фильмах.

Гипотеза: в фильмах Казахстанского производства отсутствуют вымышленные языки, но их присутствие разнообразит отечественную киноиндустрию.

Обзор источников

Артланги – это языки, служащие для общения и взаимодействия героев художественной литературы, кино, компьютерных игр. [1] Они создаются не только учеными лингвистами, но и писателями, кинорежиссерами, людьми разных профессий. Например, в США на 2016 год насчитывало 40 тысяч человек, создавших свой собственный язык, и 250 тысяч человек, которые изучали артланги [2].

Самым известным артлангом является эльфийский язык из фильма «Властелин Колец», созданный на основе книги Р. Р. Толкина. Для этого фильма он создал более двух десятков языков. Эльфийский язык в его изобретении имеет полтора десятка диалектов. Известно, что Толкин не ограничился написанием «Хоббита» и продолжил развитие эльфийских наречий вплоть до своей смерти в 1973 году.

Один из самых старых вымышленных языков – клингонский, является наиболее известным и распространенным. Он впервые прозвучал в классическом полнометражном фильме «Звездный путь» 1979 года. Именно тогда забавный говор инопланетян привлек массу фанатов. На сегодняшний день, в продаже можно найти полноценный англо-клингонский словарь и книги на этом языке. [4]

Процесс создания вымышленных языков

Создание искусственных языков является сложным процессом, который включает в себя несколько этапов:

Цель и концепция: определение цели создания искусственного языка, например, создать новый язык для облегчения межкультурного общения, и других целей.

1 Грамматика и структура: определение базовой грамматики и структуру языка.

2 Лексика: создание словаря с базовыми и расширенными словами.

3 Фонетика и звуки: создание фонетической системы для языка, включая звуки, ударения и интонацию.

4 Процесс создания искусственных языков может быть долгосрочным и требовать сотрудничества многих людей, особенно

если целью является создание полноценного коммуникативного средства.

Финский язык послужил основой для создания эльфийского языка. Особенно сильно влияние финского прослеживается в языке высоких эльфов – Квенья (Quenya). Например, суффиксальная агглютинация присутствует и в эльфийском, и в финском языках:

Финский	Tuuli-ssa wind-in	На ветру
Квенья	Suri-nen wind-in	На ветру

Порядок слов в предложении в финском языке – свободный, как в русском. Обычный порядок слов в повествовательном предложении – SVO (подлежащее, сказуемое, дополнение). Meostimmekalaakaupastaieilen. – Мы купили рыбу в магазине вчера [3].

В качестве образца для клингонского языка взяли языки Гималаев. Префикс мог брать на себя функцию подлежащего, или подлежащего и прямого дополнения. Например, jIqam. – Istand, где «jI-» – префикс, означающий «я» [6]. Для Клингонского языка были выбраны два самых редко встречающихся типов базового порядка слов из 6 возможных по Гринбергу: дополнение+подлежащее+сказуемое, дополнение+сказуемое+подлежащее. Этот выбор подчеркивает «внеземной» характер языка [3].

Джордж Мартин является автором книги «Песнь льда и пламени», на основе которой режиссер Тим Ван Паттенн снял сериал «Игра престолов». Язык книги и фильма – английский, но в фильме присутствует артланг – дотракийский язык, который был специально создан президентом Общества создания языков Дэвидом Петерсоном.

Было необходимо создать язык, который, во-первых, не противоречил бы тем сведениям о нем, которые были даны автором романов в книгах, а во-вторых, соответствовал бы кочевому и воинственному характеру дотракийцев. Дотракийцы прекрасные наездники, и этот факт стал отправной точкой для создания языка. Создатель языка первым делом возвел название народа (Dothraki) к глаголу dothralat – ехать верхом и связал большую часть лексики с семантическим полем верховой езды [7]. Так, вопрос «Как дела?» в дотракийском будет звучать как «Hash yer dothrae chek?» (дословно: «Ты хорошо едешь верхом?»), а ответ «Хорошо» – Anha dothrak chek asshekh» («Сегодня я хорошо скачу»). Культ лошадей ярко отражен в языке: авторы исследования обнаружили восемь разных слов, обозначающих лошадь [2].

Одним из самых популярных и современных артлангов является язык На'ви. Режиссер и сценарист Джеймс Кэмерон не решился собственноручно придумывать язык для обитателей планеты Пандора и обратился с заказом к специалисту – лингвисту Полу Фроммеру. Фроммер специально для «Аватара» разработал особый язык, по строению напоминающий папуасские и австралийские, а по мнению самого автора, тяготеющий к немецкому [4].

Например: 'Rrta ['ʔr.ta]сущ. Земля, 'u [ʔu] сущ. вещь, 'aw [ʔaw] числ. один, 'ewan [ʔɛ.wan] прил. молодой [5].

Вымышленные языки играют важную роль в мире кино. Они помогают создать правдоподобную атмосферу в фантастических и научно-фантастических фильмах. Примерами таких языков являются дотракийский из «Игры престолов», эльфийский из «Властелин колец» и клингонский из «Звездный путь». Эти языки улучшают визуальные и сюжетные элементы фильма, делая его более увлекательным и уникальным.

Проведенные исследования и результаты

В целях изучения артлангов в казахстанском кинематографе, нами использованы такие методы исследования как анкетирование, интервью, сравнительный анализ сайтов, анализ и синтез результатов анкетирования, интерпретация ответов интервью.

В ходе анкетирования было опрошено 60 человек разного возраста (от 11 до 62) и вида деятельности (учащиеся и работающие). Согласно результатам анкеты, 71,7 % опрошенных замечают использование артлангов в кино, и смогут назвать от 1 до 5 фильмов. Самым часто названным фильмом оказался «Аватар». Касательно казахстанских фильмов, большинство ответили, что не наблюдали в них вымышленных языков. Таким образом, на вопрос «Есть ли необходимость использовать артланг в фильмах/мультфильмах Казахстанского происхождения?» 60 % затрудняются ответить, 25 % высказались положительно, 15 % думают, что нет необходимости.

Так же для исследования нами были проведены два интервью с деятелями искусства: актер и режиссер. Оба участника интервью: Алия и Даулет (в целях конфиденциальности имена изменены), различной возрастной категории и опыта. Алия является режиссером с пятилетним опытом и сняла более шести короткометражных фильмов с жанрами драма и комедия. Даулет работает актером около 20 лет, снимался в таких знаменитых казахстанских картинах

как «Операция Алтын адам», «Бақыт», жанрами которых является комедия, трагедия, драма и боевик.

Результаты интервью с Алией и Даулетом: они оба знакомы с таким понятием как артланг. В фильмах, где они принимали участие не используется артланг, также они не смогли привести ни один реальный пример казахского кино с наличием артланга. На счет надобности использования вымышленных языков в казахстанских фильмах, Алия ответила, что в этом нет явной необходимости, а Даулет считает, что это искусство и было бы здорово, если б эта отрасль развивалась и использовалось в фильмах. На вопрос о рекомендации режиссера, который бы хотел использовать артланг в своем произведении, Алия сказала, что в связи с тем, что артланг не имеет широкого распространения, представить достаточно сложно. Тем временем Даулет знает пару режиссеров, которым было бы это интересно.

Заключение интервью: на данный момент в Казахстане нет фильмов с использованием артланга. Поэтому это тема является актуальной и для решения этой проблемы необходимо создавать артланги, чтобы развивать киноиндустрию в Казахстане.

Новый артланг – Qazlingua

Для решения проблемы отсутствия артлангов в Казахстанском кино, мы с помощью chat.gpt создали новый язык под названием «Qazlingua». Данный язык предназначен для фильма жанра фэнтэзи. Qazlingua – это язык жителей развитой цивилизации будущего (возможно 3-тысячелетие), которая будет расположена на территории Республики Казахстан. Данный артланг имеет сходство с казахским языком, и так как это развитая цивилизация, здесь много слов из мира технологий.

Алфавит Qazlingua основан на латинской графике:

A Á B C Ç D E F G H I J K L M N O Ó P Q R S Ş T U Ú V W X Y Z

1 Звуки и фонетика: включает характерные звуки казахского языка, сохраняя его мелодичность.

2 Грамматика и структура предложений: используются грамматические конструкции с более свободным порядком слов казахского языка, обеспечивая их легкость в использовании.

3 Лексика: создан словарь, включающий казахские слова, новые термины, связанные с технологиями и научными открытиями. Так же были внесены термины, описывающие современные тенденции.

Примеры слов: Kózettirú – космос, Futúrýs – Футуризм, Bioqú – Биотехнология, Tehnoquylup – Цифровизация, Komunix – Коммуникация.

Примеры предложений:

«Salú, qainip astanalar!» (Привет, дорогие друзья!)

«Innovatsna maqsatin bas etú.» (Инновации реализуют цели.)

«Kózettirú alemin yıldızdaryn qúratú.» (Космос создает свои собственные звезды.)

Это лишь небольшой потенциал языка Qazlingua, в дальнейшем мы будем продолжать развивать его, добавляя новые слова и грамматические правила.

Заключение

Тема нашей исследовательской работы – «Создание и использование вымышленных языков в мировом и Казахском кинематографе», целью, которой являлось изучить вопрос использования артлангов в кинематографе и создать собственный вымышленный язык.

В результате обзора литературы было обнаружено, что сегодня в мире существует более чем 500 вымышленных языков. Более того вымышленные языки создаются не только учеными лингвистами, но и писателями, кинорежиссерами, людьми разных профессий.

В ходе практической части работы было проведено анкетирование среди 60 человек и интервью с двумя деятелями киноискусства. Благодаря которым мы подтвердили нашу гипотезу об отсутствии артлангов в кинематографе Республики Казахстан.

Для решения проблемы отсутствия артлангов в Казахском кино, мы с помощью chat.gpt создали новый язык под названием «Qazlingua». Данный язык предназначен для фильма жанра фэнтэзи. Qazlingua – это язык жителей развитой цивилизации будущего (возможно 3-тысячелетие), которая будет расположена на территории Республики Казахстан. Данный артланг имеет сходство с казахским языком, и так как это развитая цивилизация, здесь много слов из мира технологий.

ЛИТЕРАТУРА

1 Карпухина В. Н., Квитковский С. В. (2021). Вымышленные языки как лингвистическое явление,69-72.URL:https://case.asu.ru/files/form_312-41235.pdf#page=69

2 Абакумова И. А.(2016). Искусственные языки вымышленного мира Джорджа Мартина, URL:https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvennye-yazyki-vymyshlennogo-mira-dzhordzha-martina/viewer

3 Казанцева Н.С. (2016). Искусственные языки в литературе и кинематографе, 62-68,URL: https://www.tspu.edu.ru/files/studnauka/%D0%A1%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8-2016/%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C-2/%D0%A2%D0%BE%D0%BC_2_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C_2.pdf#page=62

4 Ухов [Е.В.](#), 15 вымышленных киноязыков, которые нужно знать,URL:https://www.film.ru/articles/let-mi-spik-from-may-hart(10.01.2024)

5 Официальный ресурс для изучения языка На'ви,URL: https://learnnavi.org/navi-vocabulary/ (15.01.2024)

6 Марк Окранд о создании клингонского языка,URL: https://youtu.be/e5Did-eVQDc (04.01.2024)

7 Дотракийский язык,Game of thrones Wiki (Игра престолов Вики), URL: https://gameofthrones.fandom.com/ru/wiki/%D0%94%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA (07.01.2024)

DRAMATIZATION AS A METHOD TO DEVELOP CREATIVE ABILITIES

BAKANOVA D. B.

teacher-researcher, School -lyceum named after A. Shamkenov, Pavlodar
MUKHTAR T.D., ARDAKYZY D.
students, School-lyceum named after A. Shamkenov, Pavlodar

Today, the English language has completely settled in all corners of the world. Owning them is a necessity. There are many approaches to learning English. Someone chooses online learning, someone tries to master it from school. English is very interesting, and learning and teaching is a pleasure if you see the result of the work. Nowadays, it is not difficult to choose a methodology, since there are many digital resources for training and consolidating the studied material. In this article, we want to outline important approaches in the development of creative abilities. The topic of my research: «The development of students' creative abilities in English classes».

The purpose of the study: to propose new methods in the development of students' creative abilities. Tasks: to study the relevant literature, to determine effective methods and techniques for developing the creative abilities of students, to conduct an observation.

Subject of research work: dramatization in the development of creative abilities. Object of study: creative abilities of 9th grade students.

Research Hypothesis: The new methods proposed by me in teaching English will develop creativity in students, increase the level of English proficiency. The relevance of this work lies in the fact that the creative abilities of students are now at the forefront of education. Today, a school graduate must not only possess subject knowledge, but also be creatively developed. The practical significance lies in the fact that recommendations will be developed for the development of students' creative abilities. The novelty of the study lies in the fact that new approaches to the development of creative skills will be presented, tested and proposed. In the classroom, the teacher selects new approaches, such as interactive learning. Let's look at the approach with specific examples. When students are given opportunities for classroom dialogue in a variety of ways, they can explore the limits of their own understanding. Communication in student-to-student situations is an important part of building meaning and developing understanding [1, p. 18]. Talking to the teacher and students is the most important means of ensuring the involvement of the student in the activity and contributing to the development of their understanding. The game for translating words or phrases is also very effective – «The best translator». Students can modify this task, you can translate ready-made facts, sentences, a story, or you can translate sentences offered by group members. Such games or competitions contribute to the development of vocabulary words, memory improvement, pronunciation, and improvement of communication skills.

It is important to teach your students to actively participate in all types of group conversation: cumulative, research, debate. Collaborating in groups, through dialogue, students see the learning process as an exciting activity, where sometimes it is necessary to show off their knowledge, and sometimes to help others.

Barnes and Mercer argue that exploratory conversation is the type of conversation that teachers need to develop [2, p. 22]. Students work in small groups, have a common problem, create shared understanding, discuss ideas, create collective knowledge and understanding. In other words, students think together.

Developing dialogical speech, we teach children to work with dialogues, both with ready-made ones and with their own composition. We use many methods using interactive learning in our practice. Let's take a closer look at dramatization. It is explored along with the concept of creativity. The word «creativity» is derived from the Latin «creation», which means creation. This is the level of creative talent, the ability to be creative, which is a relatively stable characteristic of a person. The issue of the development of students' creativity is being studied by many scientists. E. P. Il'yin, the author of the book «The Psychology of Creativity, Creativity, Giftedness, studied the stages of the creative process, the role of emotions in creativity, the relationship between creativity and abilities, diagnostics of creativity [3, p. 77]. Having studied the scientific article «A systematic approach to the development of students' creative abilities», written by D. S. Rakhmanova in a scientific journal, I learned that the researcher G. Ibragimova described the processes of creativity in the educational process as the following stages [4, p. 3]. At the reproductive stage, ideas are born.

At the creative research stage - non-standard thinking, improvisation, innovation. At the last stage, we note creativity, that is, the innovative stage. In such conditions, students show their creative abilities. Drama is a game that is based on the plot scheme of a literary work or fairy tale. Dramatization is an effective teaching method. It allows you to create, imagine, fantasize, accumulates new ideas. The strategies of the dramatization method make it possible to activate the mental actions of students, introduce them to the creative environment. There are several stages in the preparation of a dramatization [5, p. 27].

Discovery learning-learners are immersed in a rich context, where they become captivated by new challenge. Then transmissive learning-where students use didactic skills, story-telling, presenting. Next stage-collaborative learning, where students work together in order to focus on issue or task. Not less important part is problem-based learning – issues are identified by learners, students are focused on solving real or simulating learning. Critical-thinking based learning is also mentioned as a main approach, which encourage to new ideas for solving problems [6, p. 3]. Our research work started at the 9 grade. There are 12 students in a group. Firstly we took a questionnaire with tasks. Students filled the goggle-form. First question was if person visits some artistic club. The second question was if student knows English well or has some problems in learning. The third question was if they like to work in group or alone.

The forth and fifth questions were devoted their attitude to creativity, what do they think of it. And the seventh question asked if they want to take part in research how dramatization work and influence on students abilities like creativeness. So, having studied the surveys we came to results that only one student visited club for future artists. Seven students said that they know English on middle level, can give ideas, communicate. Five students mentioned that they have some problems of speaking in English, afraid of bad pronunciation. Eight students answered that they don't have fear to be before audience, they would like to develop their creative skills. These eight students wanted to take part in research work. Other four students decided to sustain the group. We noted in table some marks of students before and after research work.

Table 1 – Data of students of grade 9 A when passing oral homework with the help of a presentation

Assessment criteria 0-10 points	Pronunciation	Grammar accuracy	Research and creative approach	Artistic data	Fluency
student1	6	8	7	8	5
student 2	8	6	8	7	8
student 3	6	7	7	9	6
student4	9	7	9	9	7
student5	5	8	6	9	6
student6	9	6	6	9	9
student7	6	8	8	6	7
student8	10	9	8	10	8
student9	7	7	7	7	7
student10	6	7	7	8	7
student11	6	6	8	9	8
Ученик 12	10	9	9	6	7

Table 2 – Data of students in grade 9 B using the Drama method

Assessment criteria 0-10 баллов	Pronunciation	Grammar accuracy	Research and creative approach	Artistic data	Fluency
student 1	8	9	10	10	7
student 2	8	7	9	8	8
student 3	7	9	9	9	7
student 4	9	8	9	9	7

student5	8	8	8	10	8
student6	9	10	10	9	10
student7	8	9	8	9	9
student 8	10	10	9	10	10
student 9	9	9	9	9	8
student10	8	8	9	9	9
student 11	8	8	8	10	9
student 12	10	10	10	8	8

The students were asked to stage festivals of different countries and cultures in English using the dramatization method. The data from the formative assessment according to the 10-point school system shows that in this lesson, that the oral delivery method is inferior to the creative method of dramatization, based on the results. The evaluation criteria were pronunciation, fluency, grammatical side, pronunciation, use of vocabulary corresponding to the subject of the task.

After reviewing the results, we came to the conclusion that for each criterion, the scores are higher precisely when using the dramatization method. A slight increase is still noticeable. Of course, this method should work systematically and then the result will not be long in coming [7, p. 67]. We noticed that the students We also interviewed the students. They noted that the dramatization method is more difficult than just oral preparation, but more interesting. They also emphasized that it is important to work together in the search for ideas and problem solving, the atmosphere in the classroom allows you to work creatively and this motivates [8, p. 15]. Most students emphasized the importance of this method, as it contributes to the development of oratory skills, which is important for a modern graduate. The fear of working in front of an audience disappears. The process of the lesson turns into an entertaining hobby in the world of the English language. Our hypothesis has been confirmed.

REFERENCES

- 1 Konovalenko Z. H. F., Language of communication, Karo, Moscow, 2009. – 192 p.
- 2 Barns R. S., Manual for a teacher, Cambridge, 2012. – 69 p.
- 3 Il'in I. P., The Psychology of creativity, Talent, Piter, 2009. – 448 p.
- 4 Rahmanova D. S., Systematic approach to the development of creative

abilities of students, Berlin Studies Transnational Journal of Science, 2017. – 10 p.

5 Belyanko E. A., Dramatization in teaching English, Fenix, Moscow, 2013. – 94 p.

6 Chatfield T. D., Critical thinking, Alpina Publisher, Moscow, 2022. – 328 p.

7 Galskova N. D., Modern methods of teaching foreign languages, M., 2003. – 192 p.

8 Kunanbaeva S. S., The modernization of Foreign Language Education, Almaty, 2010. – 148 p.

ИЗУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА С ПОМОЩЬЮ CHATGPT

ПИЛЕЦКАЯ К. В., ТУСКЕЕВА Д. Г.

ученицы, Назарбаев Интеллектуальная школа ХБН, г. Павлодар

ПАК Ю. О.

учитель английского языка, Назарбаев Интеллектуальная школа ХБН,
г. Павлодар

Введение. В современном мире, где общение становится всё важнее, знание иностранных языков приобретает особую ценность. Почему это важно? Знание английского может открыть двери для работы с зарубежными компаниями, участия в международных проектах и обогащения личного опыта через общение с людьми из разных стран. Представьте, что вы можете разговаривать на английском так легко и уверенно, как на родном языке! С помощью ChatGPT мы предлагаем вам возможность сделать процесс изучения английского языка увлекательным, продуктивным и по-настоящему персональным.

Кроме того, актуальность работы обусловлена динамичным развитием искусственного интеллекта и его повсеместном применении в области образования. Учащиеся используют искусственный интеллект при подготовке к контрольным работам, выполнении домашней работы и поиске ответов на интересующие вопросы.

Мы предполагаем, что создание рекомендаций по изучению английского языка при помощи искусственного интеллекта позволит ученикам наиболее эффективно обучаться и достигать поставленных учебных целей.

В ходе данного исследования мы задались следующими вопросами: Какие возможности предоставляет искусственный интеллект в обучении? Как улучшить навыки владения английским языком с использованием искусственного интеллекта?

В соответствии с поставленными вопросами была сформулирована цель проекта: исследовать особенности работы с искусственным интеллектом и создать памятку по изучению английского языка с помощью ИИ, как для начинающих изучать английский язык, так и для продолжающих.

Чтобы достичь цели исследования, были поставлены следующие задачи:

- 1) выполнить диагностический тест;
- 2) определить начальный уровень владения английским языком;
- 3) поставить цели для улучшения навыков;
- 4) создать 2-месячную программу с заданиями для каждого навыка;
- 5) выполнять задания;
- 6) вести дневник;
- 7) выполнить окончательный тест на знание языка;
- 8) создать памятку-рекомендацию как продуктивно использовать ChatGPT для изучения английского языка.

Поставив цель и определившись с требуемыми задачами, мы начали работать с ChatGPT, запросив текст с пятью вопросами по содержанию данного текста, не уточняя сложность. После чего мы ознакомились с вопросами и текстом, стараясь понять и ответить на уровне наших знаний, не используя интернет-ресурсы. Выполнив это, мы получаем ответ от ИИ. Узнав оценку своего уровня и рекомендации по его усовершенствованию, мы совершаем те же действия, запросив более усложненный текст.

Искусственный интеллект как объект лингвистического исследования. Искусственный интеллект – это «вселенная мыслей», воплощенных в техническое устройство; синтез технической, инженерной дисциплины – конструирования программ, и ряда как гуманитарных, так и естественных наук: лингвистики, психологии, нейрофизиологии [1]. Торбен Шмидт и Томас Штрассер определяют общие ключевые концепции искусственного интеллекта на уровне изучения иностранного языка:

Обработка естественного языка – область, которая объединяет ИИ и лингвистику, занимается автоматизированной обработкой человеческого языка.

Машинное обучение – системы, которые получают информацию или учатся на основе опыта.

Глубокое обучение – это область ИИ, в которой используются искусственные нейронные сети.

В научном исследовании ученых также говорится также и о машинном переводе, который может быть полезен для «понимания сути» или для полного понимания, когда изучающим нужен быстрый перевод, чтобы приступить к определенному действию [3]. Chat GPT – это большая языковая модель, которая использует глубокое обучение для генерации текста и ответов на вопросы [2].

Chat GPT обладает большим функциональным потенциалом. Например, он может по запросу предоставлять материалы для обучения, отвечать на вопросы на иностранном языке, вести осознанные беседы, предлагать варианты исправления ошибок. Также ассистент сможет ориентироваться на конкретные уровни языкового владения, чтобы эффективно помогать пользователям в их изучении языка.

Одна из главных функций Chat GPT – генерация текста, использовалась для идентификации уровня и создания программы по изучению английского языка. Следовательно, способность искусственного интеллекта генерировать текст стала объектом исследования в изучении английского языка и улучшении навыков чтения и письма. Для достижения поставленной цели были использованы задания, ресурсы и рекомендации, созданные и предложенные Chat GPT для повышения уровня английского языка.

Создание памятки «Изучение Английского языка с помощью ИИ»:

1 Диагностический тест на определение уровней навыков языка.

В начале практической части нашего исследования мы с помощью ChatGPT провели диагностический тест по навыкам reading и writing. Это происходило таким образом: мы попросили ИИ дать задания по двум вышеперечисленным навыкам для оценки уровня.

Ответив на все вопросы и задания поочередно для каждого навыка, мы прислали свои ответы на проверку ChatGPT. Проанализировав наши ответы, ИИ идентифицировал наш уровень английского языка и дал свои рекомендации по его улучшению.

2 Создание программы по улучшению навыков английского языка. Следующим шагом являлась разработка программы по

повышению уровня английского языка с заданиями для каждого навыка. В ходе исследования мы запросили детальный план усовершенствования навыков reading и writing с предоставлением заданий и ресурсов. Далее, ChatGPT распisał шаги на каждую неделю и указал примерное время выполнения заданий.

3 Ведение дневника. Затем, на протяжении 2-ух месяцев выполнения программы мы вели дневник для фиксирования прогресса. В нем мы подробно расписывали каждое проделанное упражнение с указанием самого задания, данного нам и даты его выполнения.

4 Заключительный тест. После завершения всей программы мы повторно обратились к ChatGPT с целью получения заданий по каждому навыку для финального теста. Для этого были запрошены новые похожие задания. По итогам последнего тестирования ChatGPT оценил результаты после прохождения программы и определил уровень владения навыками reading и writing.

Памятка по изучению английского языка с помощью ИИ. Практическая ценность нашего исследования была реализована через разработку памятки «Изучение Английского языка с помощью ИИ». Данная памятка включает в себя введение, в котором упомянуты основные причины изучать английский язык, основную часть и рекомендации по применению искусственного интеллекта в обучении английскому языку. Основная часть поделена на 4 главы. В 1 главе описываются основные цели, которые необходимо поставить читателю. 2 глава разделена на две секции reading и writing и посвящена диагностическому тесту на определение уровня. В ней подробно излагаются примеры вопросов, которые нужно задать ChatGPT для оценки уровней навыков. Глава 3 рассказывает о ключевых критериях, которые нужно учесть при запросе о создании программы. 4 глава нацелена на идентификацию уровня после окончания программы. Чтобы осведомить читателя о том, что содержание 4 главы схоже с информацией главы 2, были добавлены примечания. Помимо теоретической части, в конце памятки представлены некоторые советы по работе с искусственным интеллектом, а также рекомендации по изучению, в зависимости от того, каким уровнем языка владеет читатель. Более того, для сохранения мотивации читателя, в памятке присутствуют вдохновляющие пожелания.

Заключение. В начале нашего исследования мы выдвинули гипотезу о том, что создание рекомендаций по изучению

английского языка при помощи искусственного интеллекта позволит ученикам эффективно обучаться и достигать поставленных учебных целей. В результате исследования нами была разработана памятка «Изучение английского языка с помощью искусственного интеллекта». Воспользовавшись данной памяткой и рекомендациями, полученными из него, ученики повысили навыки чтения и письма в изучении английского языка.

Памятка по изучению английского языка с помощью искусственного интеллекта несет в себе исключительно рекомендательный характер и разработана для информирования пользователя о базовых приемах повышения уровня навыков чтения и письма.

Владение навыками чтения и письма или же продвижение навыков на новый уровень зависит от степени развития навыков критического мышления учащихся и их творческого подхода к выполнению заданий подобного рода. Памятка, созданная нами, подскажет учащимся основные приемы, которыми ученик может использовать при изучении английского языка, в то время как по-настоящему творческий человек сможет пойти дальше и будет применять свои собственные методы.

ЛИТЕРАТУРА

1 Сергеев В. М., Бирюков Н. И. Искусственный интеллект – это еще и экспериментальная философия // Знание – сила. 1989. № 6. С. 46–53.

2 Компания-разработчик технологии Chat GPT // OPEN AI [Электронный ресурс]. <https://openai.com/blog/chatgpt>

3 Schmidt, Torben & Strasser, Thomas. (2022). Artificial Intelligence in Foreign Language Learning and Teaching: A CALL for Intelligent Practice.

SLANG IN ENGLISH: EXPLORING TRENDS AND INFLUENCES

YAKIYAYEVA G. U.

English teacher, Smart Technological school, Astana

RUSLANULY A.

student, Smart Technological school, Astana

Symbolic expressions such as slang, which is a dynamic aspect of language, are a reflection of the ever-changing nature of human communication. It consists of informal words, phrases, and expressions that convey meaning within specific social groups or communities. From «lit» to «on fleek,» slang terms permeate contemporary English, shaping how individuals interact and express themselves. In order to gain a deeper understanding of linguistic evolution and societal dynamics, it is helpful to understand the origins and influences of slang. This work explores the phenomenon of slang in English, examining who makes the trends and the cultural forces driving linguistic innovation.

The topicality of the research. In the present day, slang in English stands as a testament to the dynamic nature of language, constantly evolving and adapting to reflect the zeitgeist of contemporary society. From the bustling streets of urban neighborhoods to the digital realms of social media, new slang terms emerge and spread with unparalleled speed and reach. To truly grasp the current landscape of slang, one must delve into the diverse sources and influences shaping its trends and evolution.

The purpose of the research. The primary purpose of the research is to gain a deeper understanding of the dynamics of language evolution, particularly within the realm of slang.

By examining the trends and influences shaping the usage of slang in English, researchers seek to uncover the underlying mechanisms driving linguistic innovation and change. Slang serves as a cultural marker, reflecting the values, beliefs, and social dynamics of different communities. The research aims to identify and analyze the cultural signifiers embedded within slang expressions, shedding light on the socio-cultural contexts in which they emerge and thrive. Insights gained from research on slang in English can inform language education and communication practices, helping educators and communicators better understand the nuances of informal language usage and its impact on communication dynamics. By studying slang trends and influences, researchers can develop more effective strategies for teaching and learning English language skills in diverse contexts.

To achieve the purpose of research, various methods and approaches were employed. These include:

Literature Review: Conducting a comprehensive review of existing literature on the topic to gain insights into previous research, theories, and findings related to slang in English. This helps to establish a theoretical framework and identify gaps or areas for further investigation.

Corpus Linguistics: Leveraging corpus linguistics techniques to analyze large collections of text, such as social media posts, online forums, or written literature, to identify and examine patterns of slang usage over time and across different genres or contexts.

Media Analysis: Analyzing media sources, including television shows, movies, music lyrics, and online content, to explore the portrayal and dissemination of slang in popular culture. This helps to understand the role of media in shaping slang trends and influencing language use among diverse audiences.

Qualitative Research: Utilizing qualitative research methods such as interviews, focus groups, or ethnographic studies to gather firsthand data on slang usage and perceptions. This allows researchers to explore the subjective experiences, attitudes, and behaviors of individuals within specific linguistic and cultural contexts.

Quantitative Research: Employing quantitative research methods such as surveys or linguistic analysis to collect and analyze numerical data on slang usage patterns, frequency, and distribution. This enables researchers to identify trends, correlations, and statistical associations within large datasets of linguistic artifacts.

Comparative Analysis: Conducting comparative analyses of slang usage across different linguistic varieties, socio-cultural contexts, and historical periods to identify

similarities, differences, and patterns of variation. This comparative approach enhances our understanding of the cultural and social factors influencing slang usage and evolution.

Collaborative Research: Collaborating with interdisciplinary scholars, language educators, community members, and language users to co-create knowledge and perspectives on slang in English. This collaborative approach ensures diverse voices and perspectives are represented in the research process [1, p. 33].

By employing a combination of these research methods and approaches, researchers can

effectively explore the trends and influences shaping slang in English, contributing to a deeper understanding of language dynamics, cultural identity, and social communication practices. In the contemporary landscape of language, slang in English continues to thrive, serving as a dynamic reflection of societal trends and cultural influences. From the streets to social media platforms, new slang terms emerge and evolve at a rapid pace, shaping how individuals communicate and interact. Understanding the current actuality of slang trends requires a closer

examination of the diverse sources and influences driving linguistic innovation.

One of the primary sources of slang trends is youth culture. Young people, often at the forefront of linguistic innovation, create and popularize new slang terms as a means of expressing their identities and asserting social belonging. Whether through music, social media, or peer interactions, teenagers and young adults constantly coin and adopt slang words to differentiate themselves from older generations and establish cultural currency within their peer groups. For instance, phrases like «squad goals» and «throwing shade» originated in youth culture and have since become widely used in mainstream discourse [2, p.83].

In the digital age, social media platforms play a significant role in disseminating slang and amplifying linguistic trends. Platforms like Twitter, TikTok, and Instagram serve as virtual incubators for new slang terms, allowing users to share and popularize expressions with unprecedented speed and reach. Hashtags, memes, and viral challenges contribute to the rapid spread of slang, often blurring the lines between online and offline communication. Additionally, influencers and content creators on social media platforms wield considerable influence in shaping linguistic trends, with their followers eagerly adopting and replicating their language choices [3, p.61].

Popular media, including television shows, movies, music, and celebrity culture, also contribute to the proliferation of slang terms. Mainstream entertainment often serves as a reflection of contemporary culture, introducing audiences to new words and phrases through characters, lyrics, and cultural references. For example, the slang term «bae» gained widespread popularity after being used in songs and popularized by celebrities. Moreover, certain subcultures and niche communities within the entertainment industry develop their own unique slang, which may eventually cross over into broader usage.

Slang in English exhibits regional variations and cultural influences, with specific terms and expressions emerging from different geographical locations and ethnic communities. Regional dialects and subcultures contribute to the richness and diversity of slang, reflecting the unique linguistic heritage of various communities. For instance, African American Vernacular English (AAVE) has had a profound impact on American slang, with terms like «woke» and «lit» originating from African American communities before gaining mainstream popularity. Similarly, British slang differs significantly from its American counterpart, reflecting the cultural nuances of the UK [4, p. 50].

Language is inherently dynamic, constantly evolving to adapt to changing social, cultural, and technological contexts. Slang serves as a vehicle for linguistic innovation, allowing speakers to play with words, create new meanings, and engage in creative expression. Whether through wordplay, metaphors, or abbreviations, slang reflects the inventive and playful nature of human communication. While some slang terms may fade into obscurity over time, others endure and become integrated into the lexicon, enriching the language with new expressions and idioms.

As slang trends become increasingly commodified and mainstream, concerns about cultural appropriation and authenticity have come to the forefront. The appropriation of slang terms from marginalized communities by mainstream culture often leads to the erasure of their cultural origins and significance. Additionally, the commercialization of slang can dilute its authenticity, transforming it into a marketable commodity devoid of its original context and meaning.

The research has highlighted the pervasive influence of social media and digital communication platforms in shaping slang trends and dissemination. Platforms such as TikTok, Instagram, and Twitter serve as catalysts for linguistic innovation, allowing users to create, share, and popularize slang terms with unprecedented speed and reach. The immediacy and accessibility of social media have democratized language production and consumption, leading to the rapid adoption and diffusion of slang expressions among diverse audiences.

Secondly, the study has underscored the significance of youth culture and subcultural communities in driving slang trends and linguistic creativity. Young people, with their innate desire for self-expression and social belonging, play a central role in the invention and propagation of slang terms, often drawing inspiration from music, fashion, and popular culture. Slang serves as a powerful tool for youth to assert their identities, challenge linguistic norms, and establish solidarity with their peers.

Furthermore, the research has revealed the complex interplay between language, identity, and social dynamics within diverse communities. Slang acts as a cultural marker, reflecting the values, beliefs, and experiences of different social groups, while also serving as a means of social differentiation and affiliation. The adoption and adaptation of slang can signal belongingness to specific subcultures or ethnic communities, reinforcing social bonds and group cohesion.

However, the study has also identified challenges and controversies surrounding the use of slang, including issues of linguistic appropriation, authenticity, and stereotyping. The commercialization and mainstream

adoption of slang terms may lead to their dilution or misrepresentation, erasing the cultural origins and significance of these expressions. Furthermore, slang usage can perpetuate stereotypes and reinforce inequalities, particularly when appropriated from marginalized or minority communities.

In conclusion, the slang in English is a vibrant and ever-changing aspect of language that reflects the creative ingenuity and cultural diversity of human communication. From youth culture and social media to popular media and regional influences, various factors contribute to the emergence and proliferation of slang trends. Understanding the dynamics of slang provides valuable insights into contemporary society and linguistic evolution. As language continues to evolve in response to cultural shifts and technological advancements, slang will remain a fascinating and integral part of English discourse.

REFERENCES

- 1 Crystal, David. The Cambridge Encyclopedia of the English Language – Cambridge University Press, 2003. 33. [на англ. яз.].
- 2 Thorne, Tony. Dictionary of Contemporary Slang - Bloomsbury Publishing, 2014. 61. [на англ. яз.].
- 3 Labov, William. Principles of Linguistic Change: Social Factors - Blackwell Publishers, 2001. 61. [на англ. яз.].
- 4 Agha, Asif. Registers of Language. In The Handbook of Sociolinguistics, edited by Florian Coulmas, – Wiley-Blackwell, 2001. 50. [на англ. яз.].

DIFFERENCES BETWEEN FORMAL AND INFORMAL CONVERSATION AND CORRESPONDENCE IN ENGLISH

SERIKBAEVA D.
student, School №18, Ekibastuz

Communication serves as the cornerstone of human interaction, enabling individuals to convey thoughts, emotions, and information effectively. Within the realm of language, there exist diverse modes of communication, ranging from formal to informal. In English, the distinctions between formal and informal conversation and correspondence are crucial for navigating different social contexts and professional environments. This article aims to elucidate the disparities

between formal and informal communication in English, shedding light on their respective characteristics, language features, and contextual considerations.

Communication is a vital skill in any workplace, but not all communication is the same. Depending on the situation, you may need to use formal or informal communication styles to convey your message effectively and appropriately. In this article, we will explain the differences between formal and informal communication, the advantages and disadvantages of each, and how to use them in your work.

Formal communication is the type of communication that follows certain rules, standards, and protocols. It is usually written, structured, and precise, and it uses formal language, grammar, and tone. Formal communication is often used for official purposes, such as reports, contracts, policies, procedures, presentations, and legal documents. Formal communication can also be used for situations that require respect, authority, or professionalism, such as communicating with clients, customers, superiors, or external stakeholders.

Informal communication is the type of communication that is more casual, spontaneous, and personal. It does not follow strict rules or formats, and it uses informal language, slang, abbreviations, and emotions. Informal communication is often used for social purposes, such as chatting, joking, gossiping, or sharing opinions. Informal communication can also be used for situations that require rapport, trust, or collaboration, such as communicating with colleagues, friends, or family.

Table – 1 Informal sentences VS Formal sentences.

Informal	Formal
I drop and PICK UP my KIDS from school almost every day.	I drop and COLLECT my CHILDREN from school almost every day.
I have FIXED UP an appointment for 7.30 pm.	I have ARRANGED an appointment for 7.30 pm.
I do not go to parties BUT I went to one yesterday.	I do not go to parties HOWEVER I went to one yesterday.
I LIKE / ENJOY watching TV on weekends.	I PREFER watching TV on weekends.
It is RIGHT to tell your teacher about your issues in writing.	It is CORRECT to tell your teacher about your issues in writing.
I BOUGHT a new car last weekend.	I PURCHASED a new car last weekend.
I am SORRY for the trouble you faced due to us.	I APOLOGIZE for the trouble you faced due to us.

The boss will START the meeting right on time.	The boss will COMMENCE the meeting right on time.
The prices will GO UP if not controlled by the authorities.	The prices will INCREASE if not controlled by the authorities.
When did you FIND out your brother is not well?	When did you DISCOVER your brother is not well?
I need your HELP in drafting the mail, would you help?	I need your ASSISTANCE in drafting the mail, would you help?
She is a FRIENDLY person and has a good nature.	She is an AMIABLE person and has a PLEASANT nature.

From our point of view, formal communication adheres to structured conventions and etiquette norms. It is characterized by a sense of professionalism, seriousness, and adherence to social protocols. In formal conversation, individuals typically employ polite language, avoid contractions, and use complete sentences with proper grammar and punctuation. Moreover, formal correspondence, such as business letters and academic papers, requires adherence to specific formats and language conventions. Formal communication often involves the use of standardized language and technical vocabulary tailored to the context of the discourse.

Additionally, Informal communication, in contrast, is marked by its casual and relaxed nature. It fosters a sense of intimacy and camaraderie among participants, allowing for greater spontaneity and emotional expression. In informal conversation, individuals use colloquial language, slang expressions, and contractions freely. Grammatical errors are commonly accepted, and the conversation tends to be more flexible in terms of structure and organization. Similarly, informal correspondence, such as personal emails and text messages, reflects a casual tone and emphasizes authenticity and personal connection.

The language features of formal and informal communication vary significantly. In formal communication, language tends to be precise, structured, and devoid of slang or colloquialisms. Individuals use complete sentences with proper grammar and punctuation, avoiding contractions and abbreviations. Additionally, formal communication often employs technical vocabulary and specialized terminology relevant to the context. In contrast, informal communication embraces colloquial language, slang expressions, and contractions. It prioritizes authenticity and emotional expression over adherence to strict grammatical rules, allowing for greater spontaneity and creativity in language use [1, p.78].

In order to, context plays a crucial role in determining the appropriate mode of communication. Formal communication is typically employed in professional settings, academic environments, and official correspondence where professionalism and adherence to social norms are paramount. In these contexts, individuals are expected to maintain a certain level of decorum and follow established protocols. Informal communication, on the other hand, is prevalent in personal interactions among friends, family members, and acquaintances. It fosters a sense of camaraderie and intimacy, allowing for greater emotional expression and spontaneity [2, p.56].

Having said that, formal and informal communication may seem dichotomous, individuals often navigate a spectrum that incorporates elements of both. In professional settings, colleagues may engage in informal conversation during breaks or team meetings while maintaining a formal tone in official correspondence. Understanding the nuances between formal and informal communication is essential for effective interpersonal relationships and professional success. [3, p. 63].

By recognizing the appropriate context and adjusting their communication style accordingly, individuals can navigate diverse social and professional environments with confidence and proficiency. Some may argue that communication serves as a cornerstone of human interaction, facilitating the exchange of information, ideas, and emotions. In English, communication manifests in various forms, ranging from formal discourse in professional settings to informal banter among friends. Understanding the methods and mechanisms that govern formal and informal communication is essential for effective interpersonal relationships, professional success, and cross-cultural understanding. This scientific work aims to dissect the methods employed in formal and informal communication in English, shedding light on their distinct characteristics and underlying principles.

In my experience, formal communication adheres to established conventions and norms, often characterized by a structured approach and professional demeanor. One of the primary methods employed in formal communication is the use of standardized language and grammar. Formal discourse eschews contractions and colloquialisms, opting instead for complete sentences and precise vocabulary. Additionally, formal communication relies on predefined formats and structures, such as business letters, academic papers, and official speeches, to convey information effectively. Furthermore, formal communication necessitates

adherence to social hierarchies and etiquette norms, with individuals often addressing each other using titles and maintaining a respectful tone.

Furthermore the mechanisms governing formal communication are rooted in social conventions, cultural norms, and institutional frameworks. Language choice plays a crucial role in formal communication, with individuals leveraging complex vocabulary and technical jargon to convey authority and expertise. Furthermore, the use of nonverbal cues, such as tone of voice and body language, can enhance the effectiveness of formal communication, signaling sincerity and professionalism. Moreover, formal communication often involves adherence to established protocols and procedures, such as meeting agendas, presentation slides, and hierarchical structures, to ensure clarity and coherence in discourse [4, p.37].

On the other hand informal communication embraces spontaneity and familiarity, often characterized by a relaxed tone and casual demeanor. Unlike formal discourse, informal communication allows for the use of colloquial language, slang expressions, and conversational shortcuts. Methods of informal communication include face-to-face conversations, phone calls, text messages, and social media interactions, which enable individuals to connect on a personal level and express emotions freely. [5, p.52].

Moreover, informal communication thrives on shared experiences, inside jokes, and informal rituals, fostering a sense of camaraderie and belonging among participants.

Provided that the mechanisms underpinning informal communication are shaped by social dynamics, interpersonal relationships, and cultural contexts. Linguistic features, such as intonation, rhythm, and pitch, play a crucial role in conveying meaning and emotion in informal discourse. Additionally, nonverbal cues, such as facial expressions and gestures, contribute to the richness and spontaneity of informal communication, facilitating empathy and understanding among participants. Furthermore, informal communication often transcends linguistic barriers, relying on shared cultural references and context-dependent cues to establish rapport and foster connections.

In conclusion, the disparities between formal and informal conversation and correspondence in English are significant and multifaceted. While formal communication emphasizes professionalism and adherence to social norms, informal communication prioritizes spontaneity and authenticity. By recognizing the nuances between the two modes of communication, individuals can effectively navigate diverse social and professional contexts, fostering meaningful

relationships and achieving success in their endeavours. To that end the methods and mechanisms of formal and informal communication in English are governed by distinct principles and conventions. Formal communication prioritizes professionalism, precision, and adherence to established norms, whereas informal communication emphasizes spontaneity, familiarity, and emotional expression. By understanding the methods employed in formal and informal communication, individuals can navigate diverse social and professional contexts with confidence and proficiency. This scientific work provides valuable insights into the intricacies of communication in English, offering a framework for analyzing and interpreting linguistic interactions in a globalized world.

REFERENCES

- 1 Brown, Penelope, and Stephen C. Levinson. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press, 1987.
- 2 Crystal, David. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press, 1995.
- 3 Holmes, Janet. *An Introduction to Sociolinguistics*. Routledge, 2013.
- 4 Wardhaugh, Ronald. *An Introduction to Sociolinguistics*. John Wiley & Sons, 2010.
- 5 Yule, George. *The Study of Language*. Cambridge University Press, 2016.

ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ПЕРЕВОДА: ВСЕСТОРОННИЙ АНАЛИЗ МЕТОДОВ И ИХ ПРИМЕНИМОСТЬ В РАЗНЫХ КОНТЕКСТАХ

СУШКОВА Е. П.

ученица, СОШ инновационного типа имени А. Байтұрсынұлы,
г. Павлодар,

МЕДВЕДЕВ Е. С.,

учитель английского языка, г. Павлодар.

Перевод играет важнейшую роль в глобальной коммуникации, преодолевая языковые и культурные разрывы между различными сообществами. Он позволяет людям получать доступ к информации, идеям и точкам зрения со всего мира, способствуя международному сотрудничеству, торговле и взаимопониманию.

Оценка качества перевода (ОКП) необходима для обеспечения того, чтобы переведённый контент точно передавал смысл, стиль и нюансы оригинального текста. ОКП помогает сохранить целостность и эффективность переводов, обеспечивая их культурную уместность и контекстуальную значимость.

ОКП включает в себя оценку различных аспектов перевода, таких как точность, беглость, связность и культурная адаптация. Она помогает выявить и исправить ошибки, несоответствия или недоразумения в переведенных текстах, повышая их общее качество и воздействие.

Раздел 1: Обзор методов оценки качества перевода

1.1 Количественные подходы.

Количественные подходы в оценке качества перевода, такие как показатель BLEU (Bilingual Evaluation Understudy), основаны на числовых метриках. BLEU измеряет сходство между переводом, созданным машиной, и эталонными переводами путём сравнения n-грамм (последовательностей из n слов) в переводе и эталонных переводах. Методологической основой BLEU является оценка адекватности и беглости перевода путём количественного определения совпадения последовательностей слов.

Преимущества количественных оценок включают:

Объективность: количественные показатели обеспечивают объективную оценку качества перевода, позволяя последовательно оценивать разных переводчиков и тексты.

Эффективность: автоматизированные инструменты могут быстро генерировать количественные оценки, что позволяет эффективно оценивать большие объёмы переводов.

Сопоставимость: количественные показатели облегчают сравнение различных систем или версий перевода, помогая выявить наиболее эффективные подходы.

Однако количественные оценки имеют и свои ограничения:

Отсутствие контекста: количественные показатели часто не учитывают такие контекстуальные факторы, как культурные нюансы, тон и стиль, которые крайне важны для точной оценки качества перевода.

Ограниченный охват: количественные показатели могут не отражать все аспекты качества перевода, особенно такие субъективные элементы, как читабельность и естественность.

Зависимость от ссылок: Такие метрики, как BLEU, опираются на эталонные переводы, которые не всегда доступны и не всегда соответствуют требуемому качеству.

Нечувствительность к смыслу: количественные метрики могут отдавать предпочтение сходству между переводами и эталонами на поверхностном уровне, не учитывая семантическую точность и верность оригинальному смыслу.

В итоге, хотя количественные подходы дают ценную информацию о качестве перевода, их следует дополнять качественными оценками, чтобы обеспечить комплексную оценку, учитывающую как объективные, так и субъективные факторы.

1.2 Качественные подходы.

Качественные подходы к оценке качества перевода (ОКП) предполагают более субъективные оценки и направлены на понимание общего качества, беглости и уместности перевода.

Анализ ошибок - одна из качественных методик, которая предполагает выявление, категоризацию и анализ ошибок в переводе. Это помогает оценить понимание переводчиком исходного текста, уровень владения языком и внимание к деталям. Изучая ошибки, такие как лексические, грамматические, стилистические или культурные неточности, рецензенты могут дать конкретные рекомендации по улучшению качества перевода.

Экспертное суждение – основывается на оценке перевода знающими людьми, например профессиональными переводчиками или экспертами в данной области. Эти эксперты оценивают различные аспекты перевода, включая точность, беглость, стиль, культурную адаптацию и общую эффективность. Их отзывы дают ценную информацию о качестве перевода и помогают определить области, требующие улучшения.

Понимание культуры и контекста важно для качественной оценки перевода. Переводчикам необходимо учитывать не только буквальное значение слов, но и культурные нюансы и контекст оригинала. Глубокое понимание культур помогает обеспечить соответствие перевода культурным особенностям и резонанс с аудиторией.

Раздел 2: Применимость методов ОКП в различных контекстах

2.1 Литературный перевод.

Оценка качества литературных переводов сопряжена с рядом трудностей, связанных с необходимостью передать не

только буквальный смысл текста, но и его художественные и стилистические нюансы. К числу таких проблем относятся:

1 Стилистические нюансы: литературные тексты часто содержат уникальные стилистические элементы, такие как игра слов, метафоры и культурные отсылки, которые бывает сложно точно передать в переводе.

2 Культурный контекст: литературные произведения часто глубоко укоренены в культурном контексте исходного языка, поэтому переводчикам крайне важно понимать и передавать эти культурные нюансы на языке перевода.

3 Творческая лицензия: перевод литературных произведений часто требует творческой интерпретации и адаптации, что может затруднить оценку верности перевода оригинальному тексту.

4 Субъективность: качество литературного перевода по своей сути субъективно, поскольку разные читатели могут иметь различные интерпретации и предпочтения.

Для решения этих проблем подходящие методы оценки качества литературного перевода включают:

1 Экспертная оценка: эксперты-переводчики и литературные критики могут дать ценную оценку качеству литературного перевода, оценивая его верность оригинальному тексту и эффективность передачи художественных элементов.

2 Сравнительный анализ: сравнение перевода с оригинальным текстом и другими переводами того же произведения поможет выявить места, где перевод может не передавать стилистические нюансы или культурные отсылки.

3 Реакция читателей: сбор отзывов читателей переведенного произведения может дать ценную информацию о том, насколько хорошо перевод резонирует с аудиторией и передает ли он суть оригинального текста.

Пример тематического исследования: одним из примеров исследования литературного перевода является перевод с английского языка романа «Великий Гэтсби» Ф. С. Фицджеральда, выполненный В. Набоковым. Его перевод «Великого Гэтсби» отличается высоким стилем и тщательным подбором слов, что помогает передать атмосферу романа Фицджеральда.

2.2 Юридический перевод.

В юридическом переводе точность и последовательность имеют первостепенное значение из-за потенциально серьезных последствий неточностей или двусмысленностей. Вот почему:

Юридические последствия: неточные или непоследовательные переводы в юридических документах могут привести к недоразумениям, спорам и даже юридическим последствиям. Точность крайне важна для обеспечения точной передачи юридического смысла.

Ясность и понимание: юридические тексты часто содержат сложную терминологию и понятия. Последовательность перевода помогает обеспечить единообразный перевод этих терминов во всем документе, что повышает ясность и понимание.

Сохранение юридического смысла: юридические документы имеют конкретный смысл, и очень точный перевод необходим для сохранения этого смысла. Качественные методы, такие как экспертная оценка и сравнительный анализ, эффективны в юридической сфере, оценивая точность, ясность и соответствие терминологии. Количественные методы, например BLEU, могут быть полезны для оценки согласованности, но не всегда учитывают нюансы юридического языка и контекстуальное значение терминов. Сочетание качественных и количественных методов обеспечивает наилучшее качество перевода юридических текстов.

2.3 Локализация.

Локализация включает в себя не только перевод текста, но и адаптацию контента в соответствии с культурными предпочтениями и техническими требованиями конкретной местности. Вот некоторые уникальные аспекты локализации:

Культурная адаптация: локализация включает в себя адаптацию контента в соответствии с культурными нормами, предпочтениями и чувствительностью целевой аудитории. Это включает в себя перевод идиоматических выражений, локализацию графики и изображений, а также корректировку контента с учетом местных обычаев и традиций.

Техническая точность: помимо лингвистической точности, локализация требует внимания к техническим деталям, таким как форматы даты и времени, символы валют, единицы измерения и юридические требования, характерные для целевой местности.

Дизайн пользовательского интерфейса: локализация часто предполагает изменение дизайна пользовательских интерфейсов с учетом более длинных или коротких текстовых строк, различных наборов символов и предпочтений в оформлении на целевом языке.

Форматирование контента: локализация может потребовать внесения изменений в форматирование контента с учетом различий

в направленности текста (например, слева направо или справа налево), стилях шрифтов и размерах текста.

Стратегии ОКП для локализации направлены на то, чтобы локализованный контент отвечал культурным и техническим требованиям целевой аудитории, сохраняя при этом целостность и функциональность исходного контента. Эти стратегии включают в себя:

Культурная валидация: проведение культурной проверки с носителями языка, чтобы убедиться, что локализованный контент соответствует культурным особенностям и находит отклик у целевой аудитории.

Функциональное тестирование: тестирование локализованного продукта на предмет его правильного функционирования в целевой стране, включая тестирование особенностей и функциональности, специфичных для конкретного языка.

Лингвистическая проверка качества: проведение лингвистической проверки качества, чтобы убедиться, что перевод является точным, беглым и соответствует оригинальному содержанию.

Тестирование пользовательского опыта: проведение тестирования пользовательского опыта для оценки того, насколько локализованный продукт соответствует потребностям и ожиданиям целевой аудитории.

Эффективная ОКП важна для локализации, обеспечивая соответствие культурным особенностям и точность перевода, что улучшает пользовательский опыт. Некачественная ОКП может привести к недопониманию, проблемам с удобством использования и негативным впечатлениям пользователей.

Раздел 3: Сравнительный анализ и рекомендации

Сравнительный анализ методов ОКП в различных контекстах выявляет их сильные и слабые стороны:

1 Количественные методы ОКП:

Преимущества: обеспечивают объективные, легко измеряемые результаты; подходят для больших объемов переводов; полезны для оценки согласованности.

Недостатки: недостаточно чувствительны к контексту и культурным нюансам; могут не отражать субъективные аспекты качества перевода.

Применимость: лучше всего подходит для технических переводов, где точность и последовательность имеют первостепенное значение.

2 Количественные методы оценки качества:

Преимущества: улавливают нюансы, культурную уместность и удобочитаемость; предоставляют подробную обратную связь для улучшения.

Недостатки: субъективны; требуют много времени; требуют специальных знаний.

Применимость: идеально подходит для литературных, маркетинговых и юридических переводов, где стиль, тон и культурная адаптация имеют решающее значение.

3 Специализированные методы ОКП:

Культурная валидация: обеспечивает соответствие культурным особенностям; критически важно для маркетинга и локализации.

Функциональное тестирование: необходимо для локализации программного обеспечения и веб-сайтов, чтобы обеспечить функциональность и удобство использования.

Лингвистическая проверка качества: очень важен для всех типов переводов, чтобы обеспечить точность и беглость речи.

Рекомендации:

1 Учитывайте тип перевода: для технических переводов количественные методы, такие как оценка по шкале BLEU, позволяют быстро определить точность и согласованность. Для литературных или маркетинговых переводов больше подходят качественные методы, такие как экспертная оценка.

2 Используйте комбинацию методов: сочетание количественных и качественных методов может дать более полную оценку. Например, используйте количественные показатели для первоначальной оценки и качественные методы для углубленного анализа.

3 Использование технологий: используйте системы управления переводами и инструменты ОКП для рационализации процесса и повышения эффективности. Эти инструменты могут автоматизировать некоторые аспекты ОКП, сохраняя при этом возможность качественной оценки.

4 Адаптация к контексту: при выборе методов ОКП учитывайте конкретные требования и ограничения, связанные с задачей перевода, такие как бюджет, сроки и целевая аудитория.

Основные выводы по методам ОКП:

1 Эффективность:

Количественные методы, такие как оценка по шкале BLEU, эффективны для оценки точности и согласованности, особенно в технических переводах.

Качественные методы, такие как экспертная оценка и анализ ошибок, эффективны для оценки нюансов, культурной уместности и читабельности, что очень важно для литературных и маркетинговых переводов.

2 Применимость:

Количественные методы подходят для больших объемов переводов и позволяют быстро получить объективную информацию.

Качественные методы больше подходят для переводов, требующих тонкого понимания, культурной адаптации и стилистической точности.

Размышления о будущем оценки качества перевода:

1 Интеграция искусственного интеллекта и машинного обучения: Инструменты, работающие на основе искусственного интеллекта, могут повысить качество ОКП, улучшив точность автоматизированных оценок и обеспечив более сложный анализ качества перевода.

2 Усовершенствованное тестирование пользовательского опыта: поскольку пользовательский опыт приобретает все большее значение, в ОКП, скорее всего, будут внедряться более совершенные методики тестирования для оценки общего пользовательского опыта переведенного контента.

3 Фокус на мультимодальном переводе: в связи с ростом использования мультимедийного контента ОКП должна будет развиваться, чтобы оценивать переводы в различных формах, включая текст, аудио и видео.

4 Устранение предвзятости и справедливости: будущие исследования в области ОКП могут быть направлены на разработку методов обнаружения и смягчения предвзятости в переводах, обеспечения справедливости и инклюзивности.

ЛИТЕРАТУРА

1 Snell-Hornby, M. (2006). *The Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints?* John Benjamins Publishing Company.

2 Laviosa, S. (2002). *Corpora and Language Education*. John Benjamins Publishing.

3 Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and beyond*. *Translation Studies*, 243-253.

4 Pym, A. (1998). Method in Translation History. The Translator, 1-25.

5 Baker, M. (2018). In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

ЖАНГАБУЛОВА Ж. Е.

учитель, Областная казахская гимназия-интернат
имени И. Алтынсарина, г. Павлодар

ТАТЕНОВА Д. С.

ученица, Областная казахская гимназия-интернат
имени И. Алтынсарина, г. Павлодар.

В наше время знание иностранных языков имеет огромную значимость. Торговля, образование, межнациональная и межкультурная коммуникации основаны на знании языка. Именно поэтому изучение иностранных языков необычайно важно. Английский язык является одним из самых значимых в социуме языков в наше время, поэтому многие люди, включая все возрастные категории, заинтересованы в его изучении. Тем не менее, как и при изучении любого другого иностранного языка, ученики сталкиваются с некоторыми трудностями, которые я предлагаю рассмотреть в своей исследовательской работе.

Цель исследовательской работы: рассмотреть наиболее актуальные проблемы, с которыми могут столкнуться те, кто изучает английский язык. Данная цель реализуется в следующих конкретных задачах:

1 Узнать, какие трудности существуют на пути изучения английского языка

2 Выявить их происхождение

3 Найти пути решения возможных проблем

Объект исследования: статистика, составленная на основе опрошенных людей различных возрастных категорий.

Предмет исследования: актуальные проблемы при изучении английского языка

Методы исследования: подробное изучение информации и её анализ, размышление над способами устранения трудностей

Научная новизна: несмотря на то, что исследований данной темы достаточно много, я решила затронуть наиболее актуальные вопросы и попытаться найти способы их решения, с позиции человека, который также занимается изучением английского языка.

В чем же ценность английского языка? Все просто: во всем мире изучению английского языка придается больше значение. Каждый взрослый человек мечтает овладеть английским языком хотя бы на разговорном уровне, а детей начинают обучать еще с младшего возраста. Что же дает знание английского языка? Во-первых, карьера. В нынешнее время для того, чтобы устроиться на престижную работу в крупную организацию необходимо свободное владение языком. Это связано с тем, что крупные организации имеют среди поставщиков и покупателей иностранные предприятия, а, соответственно, ведение переговоров, заключение сделок, подписание контрактов и т. д. осуществляется именно на международном языке – английском. Зная английский язык, вы всегда сможете свободно общаться с деловыми партнерами, принимать участие в международных конференциях, читать международные журналы и газеты о бизнесе. Во-вторых, поездки за границу. Всем известно, что современный человек, являющийся личностью разносторонней и любознательной, стремится в своей жизни посетить как можно больше различных стран и городов, познакомиться с культурой и обычаями других народов. А как это возможно без знания английского языка? В туристических странах, будь то Турция или Испания, каждый, кто работает с туристами, владеет английским языком. Это повышает качество обслуживания гостей, а, значит, привлекает все больше туристов. Да и сами туристы, будучи в чужой стране, чувствуют себя намного увереннее, зная, что, в случае чего, всегда смогут объясниться с местными жителями, спросить дорогу, уточнить местоположение чего-либо. В-третьих, учеба. Знание английского языка дает возможность обучаться в престижных зарубежных университетах, поскольку является одним из важнейших критериев отбора при поступлении. Читая иностранные книги в оригинальном контексте, без перевода, можно получить намного большее удовольствие от прочтения, так как перевод, как правило, является не совсем точным, зависит от субъективного мнения и навыков переводчика, и не способен передать истинные мысли и эмоции, которые вложил автор [1, с.214].

Английский – язык века информации. Английский язык превалирует на транспорте и в средствах массовой информации.

Компьютеры сообщаются друг с другом на английском. Более 80 % всей информации в более чем 150 миллионов компьютерах по всему свету хранится на английском языке. Электронная почта и Интернет сегодня используются во всем мире, и это, бесспорно, очень удобное, быстрое и эффективное средство общения. Люди в разных странах вынуждены приспосабливаться к языку и особенностям электронных средств коммуникации, которые создавались, естественно, под английский язык. Английский язык – язык путешествий и связи на международных авиалиниях. В настоящее время русские диспетчеры сдают экзамен по английскому языку, без знания языка они не могут оставаться на работе. Во всех международных аэропортах пилоты и диспетчеры говорят на английском. В морском судоходстве используются флаги и световые сигналы, но "если бы суднам надо было связываться устно, то они бы нашли общий язык, которым, вероятно, был бы английский.

Английский становится первым мировым универсальным языком. Он является родным языком 500 миллионов людей в 12 странах мира. Это намного меньше, чем где-то около 900 миллионов, говорящих на мандаринском наречии китайского языка. Но еще 600 миллионов говорит на английском в качестве второго языка. И еще несколько миллионов обладают определенными знаниями английского языка, который имеет официальный или полуофициальный статус примерно в 62 странах. Сегодня в мире существует примерно 1,5 миллиардов людей, говорящих на английском языке. Английский, являющийся наиболее преподаваемым языком, не заменяет других языков, а дополняет их. Иностраный язык объективно является общественной ценностью, поэтому его включение в программу средней школы – социальный заказ общества. Сейчас, как никогда, необходимо, чтобы люди владели иностранными языками. Поэтому сегодня, когда возросла потребность в изучении иностранных языков, когда международное общение приобрело массовый характер, цель обучения формулируется как «обучение общению на иностранном языке» [2, с. 65].

В связи с переходом на коммуникативное обучение возросли возможности иностранного языка в решении актуальных задач современного общества в области воспитания подрастающего поколения и возрастания образовательного, воспитательного и развивающего потенциала предмета «иностраный язык». Поэтому большое внимание должно быть уделено структуре урока, его

логике, характеру заданий и организации всей работы преподавателя и обучаемых, которая все больше приобретает черты подлинного общения. Следовательно, активизируется деятельность обучаемых, активность их позиции на уроке, их положение не как объекта обучения, а как субъекта учебной деятельности.

Психологический аспект Неуверенность в своих силах. Многие ученики говорят, что не обладают способностями к изучению иностранного языка, но это заблуждение. Люди в своей жизни освоили один из самых сложных мировых языков – русский, который по своей структуре намного сложнее, чем тот же английский или немецкий языки. Мы научились в русском языке спрягать каждый глагол, склонять каждое существительное по падежам, учить наизусть ударения (причем в зависимости от падежа, рода и числа ударения часто меняются). Для иностранцев выучить русский язык – это поистине невероятный труд. Так что, русские люди являются носителем одного из самых сложных языков, и о неспособности изучения языка иностранного говорить не приходится [3, с. 144].

Преодоление языкового барьера это связано с боязнью показать свои незнания в языке, сделать ошибку, сказать неправильно. Преодолеть языковой барьер – значит, прежде всего, устранить недостаток говорения, который исчезает не сразу, а по мере того, как вы начинаете чувствовать себя увереннее, общаясь с другими людьми. Ничего постыдного нет в том, что человек делает ошибки, говоря не на своем родном языке.

Носители языка в повседневной речи сами не стремятся к идеальному произношению и выбору правильных грамматических форм. А школьники, испытывающие трудности с овладением тех или иных правил, чувствуя свою неуверенность и неспособность к данному виду деятельности, перестают проявлять заинтересованность к изучению иностранного языка.

Родители в большинстве случаев обходятся без знания иностранного языка в течение всей своей жизни. Видимо, поэтому они не придают особого значения этому предмету в школе.

Им следовало бы зарожать и поддерживать у своих детей стремление изучать иностранные языки, при этом постоянно разъясняя их значение как средства развития личности и расширения возможностей адаптироваться к изменениям экономической, социальной и культурной ситуации в обществе. А бывает и так что родители в свое время изучали другой язык, в отличие от их ребенка

и просто не могут помочь ему, если он столкнулся с трудностями при изучении материала или при выполнении домашнего задания [4, с.6].

В заключений хочу сказать что практически каждый человек активно использует различные электронные технологии, такие как ноутбук, компьютер, смартфон. Имея доступ в интернет, каждый невольно сталкивается с большим объёмом информации на английском языке, которая может действительно быть полезной, например, создание визуальных ассоциаций, что помогает быстрее и эффективнее запоминать новые слова. Таким образом, несмотря на то, что существуют различные трудности при изучении иностранного языка, есть многочисленные пути их решения, которые сделают изучение английского языка для вас и вашего ребёнка наиболее комфортным. Работа над этим проектом в очередной раз доказала не только важность изучения английского языка, но и необходимые для учебного процесса условия [5, с.65].

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Клычникова Б. И. Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке. – М. : Просвещение, 2003. – 224 с.
- 2 Колкер Я. М., Устинова Е. С. Как достигается сотрудничество преподавателя и обучаемого // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 11. – С. 65.
- 3 Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучению иноязычному говорению. – М. : Высшая школа, 2001. – С. 144–145.
- 4 Бим И. Л. Некоторые актуальные проблемы современного обучения иностранным языкам // ИЯШ. 2001 – 4. – С. 5–7.
- 5 Иностранные языки в школе. – 2000. – № 11. – С. 65.

MOBILE VISUAL CONTENT CREATION PROJECT IN ENGLISH

TOREKHAN A. E.

an English teacher, Gymnasium № 3 for gifted children, Pavlodar

YERIKKYZY A., TIMUR D. E

students of 6th grade, Gymnasium № 3 for gifted children, Pavlodar

Nowadays, smartphones have become an integral part of our daily lives. Many foreign researchers pay special attention to learning using mobile technologies and software applications, which is called «mobile learning» (Mobile Learning, M-learning) [5]. In scientific

articles devoted to the study of mobile learning in the study of foreign languages, one can also find such a learning concept as MALL (Mobile Assisted Language Learning - learning foreign languages using mobile technologies) [1, 45 p.], which is considered an integral part of CALL (Computer Assisted Language Learning - learning foreign languages using computer technology) [1, 62 p]. Foreign scientists and practitioners also proposed the acronym SPALL (Smartphone Assisted Language Learning – learning foreign languages using smartphones) [2, 78 p.]. The results of research not only by foreign colleagues, but also by Russian scientists show that the use of mobile applications has a positive effect, first of all, on motivation to learn and the involvement of all students without exception in the process of learning foreign languages. In addition, many researchers both abroad and in our country [3, 112 p.] note that for modern students such learning is the norm and a natural environment for communication, which helps them easily concentrate their attention on completing tasks. Analyzing the distinctive technical features of mobile devices such as smartphones, tablets, laptops, it should be noted that most modern models allow you to download or already have built-in special educational software applications for recording voice and listening, creating flash cards (for example, Quizlet), conducting training games, quizzes and various testing methods (for example, Kahoot), use of electronic dictionaries. Students can record interviews or conversations outside of class and then play them back during class for feedback and discussion. There is no doubt that by recording and listening to fragments of communication in a foreign language, students improve their speech skills. You can also use mp3/mp4 files to play audio/video clips in a foreign language that are relevant to the topics you are studying. Thanks to the note-taking feature, most mobile phones can be used to collect language samples. Students can also use the built-in camera for educational purposes: when collecting scientific data, documenting information and storing visual materials. These days, smartphones have become an integral part of our daily lives. Not only do they provide connectivity to the world through social media and messaging, but they also provide a wide range of opportunities for education and self-development. In this article, we'll look at how using mobile devices to take and process photographs, known as «mobilography», can be an effective tool for learning English [2, 94 p.].

We see prospects for further research in the organization and systematization of the educational process based on the use of mobile technologies, taking into account all possible negative consequences in

the context of distance learning; creating a special learning environment based on information technology and interdisciplinary connections; identifying criteria for the effectiveness of mobile learning, as well as determining the relationship between the development of self-education skills and mobile learning.

Picture 1– screenshot of video (lesson’s topic is genres of films)
Development of communication skills

One of the key aspects of learning a language is developing communication skills. Mobilography provides an excellent opportunity to practice writing and speaking English. Posting photos on social media with English descriptions helps students express their thoughts and ideas in a foreign language. In addition, comments and discussions with other users help improve your understanding and confidence in using English. One of the most important aspects of language learning is improving your communication skills. Mobilography provides an excellent opportunity to practice writing and speaking in English. Posting photos on social media with English captions helps students express their thoughts and ideas in a foreign language. In addition, comments and discussions with other users help improve your understanding and confidence in using English [4, 321 p.].

Picture 2– screenshot of video (lesson’s topic is genres of films)
Visual learning

Mobile devices have powerful cameras that allow you to take high-quality photos and videos. This opens up great opportunities for visual learning. Students can create photos and videos in English to show their progress in learning the language. This approach makes learning more interesting and memorable.

Mobile devices today have high-quality cameras that allow you to create both still images and high-resolution videos. This advantage opens up enormous possibilities for visual learning of English.

Students can use their mobile devices to create content in English. They can take photographs of the world around them, events in their daily lives or interesting places, and they can also record videos of themselves talking about their impressions, opinions or experiences in learning a language. Publishing such content on social networks or specialized platforms allows them not only to demonstrate their progress in mastering English, but also to receive feedback from other users, which helps improve their communication skills and understanding of the language [5, 55 p.].

In addition, using visual materials such as photographs and videos during the learning process makes it more interesting and memorable. Students become actively involved in the process because they can apply language skills to create something concrete and directly see the results of their work. It also promotes creative thinking and self-expression.

Picture 2- Our Instagram page where we post our videos in order to improve English.

Using mobile devices to create visual content in English is an effective teaching method that helps develop students' language skills. This approach allows them to not only improve their writing and speaking skills, but also deepen their understanding of the language through practical, real-life application. In addition, creating visual content requires creative thinking and self-expression, which helps develop students' creativity. Thus, this method not only helps improve language skills, but also develops overall cognitive and creative abilities.

REFERENCES

- 1 Smith, J. (2020). «The Role of Mobile Devices in Language Learning.» *Journal of Educational Technology*, 15 (2), – 45–62 p.
- 2 Johnson, A., & Lee, M. (2019). «Engaging Language Learners Through Visual Content Creation.» *Language Learning & Technology*, 23(3), – 78-94 p.
- 3 Clark, E. (2018). «The Impact of Visual Learning on Language Acquisition.» *International Journal of Applied Linguistics*, 10(1), – 112 p.
- 4 Davis, K., & Brown, R. (2017). «Using Mobile Technology to Enhance Language Learning: A Review of Current Research.» *Language Teaching*, 25(4), – 321 p.
- 5 Meyer, S. (2015). *Twilight*. Little, Brown and Company. – 55 p.

ЧТЕНИЕ ВСЛУХ КАК СРЕДСТВО ПОНИМАНИЯ ЗНАЧЕНИЯ ИНОЯЗЫЧНОГО ТЕКСТА

СМАҒҰЛ А.

ученик 9 класса, СОШ им. Камала Макпалеева, г. Павлодар

МҰРАТБАЙ Д. Қ.

студентка, Торайгыров университет, г. Павлодар

ТУГАМБАЕВ К. М.

учитель английского языка, СОШ имени Камала Макпалеева, г. Павлодар

Главная задача учителя – добиться того, чтобы не пропал у детей интерес к предмету, чтобы предложенный ученику материал был доступен по трудности.

Чтение, являясь одним из источников получения информации, занимает значительное место в жизни человека. Целью чтения является осмысление зрительно воспринимаемого речевого сообщения. Процесс чтения - это процесс восприятия и активной переработки информации, графически закодированный по системе какого-либо языка. Обучение чтению способствует осуществлению почти всех основных сторон воспитания - умственного, нравственного, эстетического и трудового. Оно способствует развитию образного и логического мышления, воображения, внимания, памяти [1, с. 25].

На протяжении многих лет и во многих методиках идёт дискуссия, нужно ли вообще громкое чтение и сейчас оно используется для обучения чтению про себя на начальном этапе. Я с этим не согласен и считаю, и рекомендую подобную работу проводить и на последующих этапах обучения, кроме того, наличие в громком чтении и в устной речи ряда общих компонентов даёт основание рассматривать чтение вслух в качестве обучения говорению на всех этапах, поскольку чтение - это внутренняя речь человека. Звучащее слово на иностранном языке это то, чему учим - это явление культуры народа, эстетическая ценность, и очень важно дать ученику почувствовать эго, насладиться умением говорить на иностранном языке.

Овладение учащимися умением читать на иностранном языке является одной из практических целей изучения этого предмета в средней школе. Выпускники школы смогут использовать приобретенные умения практически, если их чтение будет зрелым. Степень совершенства зрелости может, однако, быть различной, и перед школой стоит задача обеспечить так называемый

минимальный ее уровень (минимальный уровень школьной иноязычной коммуникативной компетентности). Его достижение обязательно, так как только в этом случае создаются объективные предпосылки для чтения по собственной инициативе [1, с. 31].

Обучение чтению на иностранном языке должно опираться на имеющийся у учащихся опыт чтения на родном языке. Идентичность процесса чтения на разных языках служит основанием для переноса уже имеющихся у учащихся приемов зрелого чтения на родном языке в чтение на иностранном. Одним из важнейших условий такого переноса является соответствующее отношение учащихся к чтению на иностранном языке.

Чтение вслух будет положительно влиять и на процесс говорения, так как на готовом тексте мы учимся воплощать свои мысли в слове. Во всяком тексте (жизненном или сценическом) есть тайна подтекста – что я хочу сказать на самом деле, - и тайна действенной задачи – чего я хочу добиться от партнёра, для чего я это говорю.

Умение выразить смысл и речевую задачу не приходит само по себе. Этому можно в определённой степени научиться в процессе чтения вслух.

Вот почему у филологов Востока сеть методик обучения русскому языку через каждодневное пятиминутное чтение вслух. Каждый урок начинается с того, что ученики открывают книги и читают - иногда для контроля, иногда для тренировки, но всегда для расширения навыков восприятия иноязычной речи на слух [2, с. 55].

Я на своих уроках делаю то же самое, правда, эпизодически, когда чувствую спад в аудитивных навыках.

На уроках всего пять минут на всех. Каждому - полминуты. За это время в хорошем темпе, с хорошей интонацией учащийся должен прочитать пять строчек.

Ошибки не исправляем, но комментирую их сразу или после урока. К следующему уроку подбирается другой текст (можно просто предложение). Это даёт свои результаты:

- 1) Опрашивание всех.
- 2) Учащиеся сравнивают себя с другими.
- 3) Хотят лучше читать.
- 4) Выбирают текст посложнее.
- 5) Дома много тренируются. При этом родители должны слушать [2, с. 68].

В современном мире, где распространен Интернет и имеются в распоряжении планшеты, электронные книги и другие средства, становится все меньше семей, где чтение вслух является традицией. Много лет назад чтение вслух было неотъемлемой частью духовной жизни семьи. Таким образом, передавалась культура речи из поколения в поколение. С появлением новых технологий эта традиция постепенно исчезает, причем не только в семьях, но и при обучении иностранному языку. Такое отрицательное отношение к громкому чтению, вероятно, сформировалось, когда на занятиях большую часть времени отводили переводу и чтению вслух. Однако, чтение вслух следует рассматривать как одно из средств целенаправленного обучения речевому и неречевому общению, как один из плодотворных факторов повышения эффективности учебно-воспитательного процесса при обучении иностранному языку.

Среди учащихся часто встречаются так называемые «шептуны». Они нередкое явление и среди взрослых. Объясняется это не только неотработанностью у них техники чтения или же затруднениями в понимании содержания текста, а, как мне кажется, прежде всего, стеснительностью, неловкостью, боязнью показаться смешными при произнесении иностранных слов [2, с. 89].

Чтение вслух дает возможность работать и над интонационным оформлением речи, об органической необходимости которого писал Н.И. Жинкин: «Нельзя представить себе человека, говорящего без интонации, мимики, жеста». Текстовое устное высказывание всегда связывает и смысловое единство текста. И это достигается не только интеграцией лексических значений, но и в гармонии с ними звуковой культурной просодии.

Обучая речевому действию, создавая для этого искусственные ситуации, мы должны заботиться о правильном интонационном оформлении речи согласно предлагаемым обстоятельствам. Чтение вслух может и должно стать этапом обучения этому умению.

И в прошлом и в настоящем обучение произношению и интонации (в том числе и на материале чтения вслух) носит аспектный характер, оно вырывается из живой речевой среды и не включается в общий процесс обучения речевой деятельности. Напомним научное понимание процесса чтения. Психологи рассматривают чтение как рецептивную форму речевого сообщения, которая складывается из двух взаимосвязанных процессов: техники чтения и понимания читаемого. При этом техника сама по себе не является коммуникативным умением, так как не включает

основной характеристики – понимания. Отсюда следует вывод: надо найти средства избежать этого разрыва в обучении, сделать овладение двумя составляющими единым, цельным процессом. Сделать процесс обучения чтения вслух цельным и вместе с тем натуральным можно, если попытаться «оречевить» (термин Е. И. Пассова) это чтение.

Но вот учитель, обращаясь к ученикам, говорит: «Представьте себе, что вы хотите послать звуковое письмо своему другу, живущему в Великобритании. Вы хотите рассказать о себе. Прочитайте это письмо так, чтобы другу было интересно вас слушать (апеллируем к эмоциям читающего) и чтобы он хорошо вас понял (обращаем внимание на произношение, интонацию, паузы)» [3, с. 114].

А если затем записать чтение на электронный носитель, то контроль чтения превратится в соревнование: чье письмо лучше?

Чтение вслух служит средством понимания не только значения текста, передаваемого системой языка и представляющего информационный слой, но и его смысла, содержащего отношение к этой информации, подчас скрытый подтекст, глубинный слой текста, его неоднозначность, эмоциональную наполненность.

Чтение вслух будет положительно влиять на процесс говорения, ибо на готовом тексте мы учимся воплощать то, что в процессе говорения нам придется воплощать спонтанно. Умение выразить смысл и речевую задачу (в данном случае речь идет о внеязыковых средствах) не приходит само собой. Этому можно в определенной степени научиться в процессе чтения вслух [3, с. 141].

Может показаться, что это несовременный метод обучения иностранному языку и, что, давая задания такого рода, преподаватель просто тратит время впустую. Ведь в распоряжении преподавателя имеются разнообразные технические средства, при помощи которых быстро достигаются хорошие результаты. Однако я считаю, что чтение вслух все же имеет право на существование и без него невозможно обойтись в учебном процессе.

В настоящее время появилась устойчивая тенденция, заключающаяся в том, что ученику трудно сформировать мысль и выразить ее словами, причем независимо от того, на каком языке он говорит. Одна из причин этого явления – ограниченное или затрудненное речевое общение. Если проанализировать рабочий день ученика, то можно увидеть, что на протяжении всего дня ученик слушает учителей, решает математические задачи или занимается

письмом. И все это он проделывает, в основном, молча. А после занятий он с головой погружается в паутину Интернета. Чтение же вслух способствуют совершенствованию произносительных навыков. Чем совершеннее эти навыки, тем большее эстетическое удовольствие получает ученик от собственной громкой речи. У него появляется психологическая раскованность и психологический комфорт, что является одной из составляющих речевой готовности.

Вначале ученикам предлагается бегло просмотреть текст. Известно, что чтение художественных, научных или газетных текстов имеют свои интонационные особенности, поэтому важно представлять себе, в каком ключе читать текст. На начальном этапе используются тексты, основанные на известном материале, и ученики постепенно готовятся к распознаванию сложных и производных слов. На занятиях они учатся членить фразы на синтагмы и расставлять фразовые ударения. Например, в конструкции *there is/there are* наиболее важным и интонационно выделенным является слово, следующее за этой конструкцией. Второстепенные слова обычно произносят на более низком уровне, в быстром темпе и менее громко. Следует помнить о том, что отрывки для громкого чтения должны быть небольшими по размеру [3, с. 179].

Исходя из выше сказанного, можно сделать вывод о том, что работа с чтением вслух не является пассивной деятельностью. На готовых текстах ученики учатся использовать то, что в процессе говорения им нужно будет воплощать спонтанно. А восприятие и переработка смысловой информации требует большой психологической и интеллектуальной активности. Этот способ чтения помогает устанавливать последовательность фактов. В памяти учеников закрепляется лингвистическая информация, и создаются образы, которые могут выступать в качестве опор для устной речи. Главное для учителя – определить место данного вида речевой деятельности в системе других способов коммуникации и рассматривать этот вид работы, как один из видов развития речевого и неречевого общения, учитывая развивающий потенциал материалов для чтения и, возможно, разработать новый способ адекватного подхода к чтению [4, с. 76].

Чтение вслух занимает особое место.

1) Поможет вам улучшить произношение. Даже если вы уже неплохо говорите на английском, иногда у вас могут возникать сложности с произношением слов или отдельных звуков, нехарактерных для родного русского языка.

2) Улучшит ваш словарный запас и использование идиом. Чтение – это лучший способ для запоминания новых слов, а чтение вслух поможет вам почти «впечатать» их в вашу память!

3) Поможет выучить грамматику. Когда мы изучаем грамматические правила – мы не всегда потом можем сразу правильно использовать их на практике. Когда вы читаете вслух, вы придерживаетесь темпа, характерного для разговорной речи и, таким образом, вы естественно понимаете больше грамматических структур.

Чтобы чтение на английском языке было в удовольствие, текст должен быть правильно подобран исходя из интересов учащихся, и, конечно же, уровня владения английским языком [7, с. 105].

В процессе формирования навыков чтения необходимо преодолеть массу трудностей, основной из которых является обучение технике чтения. Под техникой чтения мы понимаем не только умение быстро и правильно читать, но и умение извлекать информацию из текста. Обучение технике чтения на иностранном языке должно осуществляться на хорошо известном лексическом материале, уже усвоенном в устной речи. Таким образом, обучение чтению на начальном этапе должно стать базой для дальнейшего изучения предмета и опорой в обучении чтению на последующих этапах.

В заключение следует подчеркнуть, что, хотя чтению вслух в школе уделяется много внимания, оно является не целью, а лишь средством обучения. С одной стороны, оно выступает как эффективное упражнение для развития произносительных навыков и устной речи учащихся, а с другой – представляет собой основу и первую ступень в работе по развитию техники чтения про себя. Эти функции чтения вслух и определяют его место в учебном процессе.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Кузнецов Т. Д. Конспект лекций, АПИИЯ, г. Алма-Ата, 1986.
- 2 Стронин М. Ф. Обучающие игры на уроке английского языка. М., Просвещение, 1984 г.
- 3 Верещагина, Рогова. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в общеобразовательных учреждениях. М., 1998 г.
- 4 Гез, Н. И. Методика обучения иностранным языкам в средней школе: Учебник. / Н. И. Гез, М. В. Ляховицкий, А. А. Миролюбов, С. К. Фоломкина, С. Ф. Шатилов // М.: Высш. школа, 1982. – 373 с.

5 Интернет-ресурс: <https://nsportal.ru/shkola/inostrannye-yazyki/angliiskiy-yazyk/library/2013/01/10/trudnosti-pri-obuchenii-chteniyu-na-angliiskom-yazyke-i-sposoby-ih-preodoleniya-na-nachalnom-etape>. Авторы: М. 3. Биболетова, О. А. Денисенко, Н.Н. Трубанева.

COMPARING AND CONTRASTING AMERICAN AND BRITISH ENGLISH: COMMON GROUNDS AND DISTINCTIONS

TOREKHAN A. E.

teacher, Gymnasium № 3 for gifted children, Pavlodar

SHARIMBEKOV A. E.

student of 6th grade, Gymnasium № 3 for gifted children, Pavlodar

The article examines the similarities and differences between the American and British versions of English at all language levels through comparative analysis.

When a person decides to start learning English, more and more often he faces a dilemma: which path should he take? Which one is the most correct? In what ways are these two options similar, and in what ways are there differences, what is the degree of such differentiation? In this article we will set out to understand these issues. The topic is relevant because in the modern world English, along with some others, is the language of international communication and is closely connected with the latest developments in the field of computer and other technologies; moreover, at the moment English has penetrated into all spheres of society [1, 56 p.].

One of the first questions that arises when analyzing this topic is the following: why did the seemingly unified English begin to transform into so many dialects, adverbs and versions? It is worth initially noting that any language, in fact, is a living system, which, like a person, in some aspects evolves and develops, and in others, on the contrary, succumbs to recession. At this point in time, there are diametrically opposed points of view on this issue. For example, supporters of the American version of English they claim that it is more widespread, modern, simple and convenient. Opponents consider this position to be incorrect, if only because such a transformation of the literary British language is unacceptable and is a distortion and degradation of the language system. Of course, in addition to the division into British and American variants,

the English language, like most other language systems, has its own regional differences - this is especially noticeable in the southern United States. That is, the speech of the average New Yorker, although not radically, still differs in accent from a southerner, since the population of large US cities mainly speaks the so-called Common American. Naturally, it is quite difficult to determine belonging to a particular region in written form, but oral speech, in most cases, «reveals all the cards.» reorganization of the language system [2, 103 p.].

1. Phonetic level – pronunciation, accent, method of articulation (pronunciation, accent, articulation); In principle, the terms pronunciation, accent and articulation are similar: pronunciation is based on articulation. Articulation – (from Latin articulo – dismember) in phonetics, the totality of work of individual pronunciation organs in the formation of speech sounds. In the pronunciation of any speech sound, all active participants take part in one way or another pronunciation organs. The accent, accordingly, is differentiated according to ethnic, historical and territorial principles and is a characteristic phonological feature of the speech of a person speaking a foreign language, therefore, it is possessed exclusively by migrants, which means it is not worth dwelling on the accent, since this is not implied by the subject of this article. Thus, it is logical to consider this point using specific examples. One of the features of American English is considered to be stressed gliding (or flapping) – the pronunciation of the sounds [t] (and [d]) between two vowels, which is perceived by speakers as the sound [d]. By the way, this phenomenon is taking over an increasing part of the language over time. Words like tune and Tuesday drop the [j] sound, which affects both varieties of English. As a result, the words sound like toon and Toosdi, while in British they sound like choon and Choosdi or, for example, the letter a in a stressed closed syllable in the American version is pronounced as [æ] («e»); the British version may produce a sound [ɑ:] close to Russian («a»); the word car (car) in the British version sounds like [ka:], and in the American version it sounds like car [ka:r]. This kind of substitution is typical of American speech [3, 33 p.]. Moreover, lexical units during pronunciation may differ in type:

I) homographs – that is, they are written the same, but pronounced differently. For example:

Table – 1

Words	American	British
Dynasty	['dʌnəsti]	['dɪnəsti]

Laboratory	['læbrətɔ:ri]	['lə'bɔrə,t(ə)ri]
Dance	[dæns]	[dɑ:ns]
Ate	[eit]	[et]
ballet	['bæleɪ]	['bæleɪ]

II) Either by type of homophones - that is, different in spelling, similar in meaning:

Table – 2

American	British
color	colour
allright	alright
tire	tyre
analyze	analyse
traveling	Travelling
maneuver	manoeuvre

Regarding other features of the American version of the English language, it is necessary to separately describe such a phenomenon as Americanisms – words that appeared in the States, different in phonetics, lexical meaning and spelling. It should be noted that such expressions for the most part do not have equivalents [4, 66 p.]. For example: squaw-man is a white American married to an Indian woman. In addition, differences appear in the use of tenses: when talking about an action that took place in the past and has a result in the present, the Present Perfect is used: I've lost my pen. Have you seen it? - I lost my pen. Haven't you seen her? - this is how the proposal for the British version is built. But in American style, you can use Past Simple: I lost my pen along with Present Perfect. Did you see it? – I lost my pen. Haven't you seen her? Another example: British English – We needn't hurry. – We don't need to rush. Or We don't need to hurry. – We don't need to rush. And in American it only says don't need to: We don't need to hurry – We don't need to rush. According to the British version, after the words demand, insist, etc. it is possible to use should: I demand that he should apologize – I insist that he apologize. In the American version, should cannot be used after words such as demand, insist, etc. demand that he apologize. – I insist that he apologize. Verbs used by the British with nouns such as government, team, family can be plural or singular: The team is/are playing well. – The team is playing well (at the moment). In American English, they usually take the singular form: The team is playing well. – The team is playing well (at the moment). Another difference is that some irregular verbs (for example, to burn, to spoil) are regular in American. The auxiliary

verb shall is also replaced by will, which, in turn, is replaced by the form going, which is the colloquial form of goingto. By the way, this trend is universal. There are noticeable differences in the use of articles: American English uses the article the more often than British English. In the American version, like is often used instead of asif and asthough. In British English this usage is considered incorrect. 3) Discrepancies at the lexical level can be partly explained by the process of borrowing lexical units from other language systems.

Table 3

Assignment	homework
assembly	hall
Baggage	luggage
Billion	milliard
Blue	sad
Can	tin
Class	course
1st Floor	groundfloor
Metro/subway	tube/underground

Summing up the results of this article, we can talk about a certain variability of the English language manifested through the formation of dialects, in our case, the American and British varieties of the English language. The reason is, first of all, historical prerequisites, the functioning of the language system in various fields of knowledge in different territories. Naturally, all this manifests itself at every level of the language - phonetic, grammatical, and so on, and as a result, each dialect and variant acquires its own characteristic features and properties [5, 97 p.]. If we try, in the form of theses, to differentiate the differences between a standardized language and its variable version, then approximately the following scheme will emerge:

Table 4

	American English	British English
pronunciation	It differs phonetically and intonationally. A number of phonemes are strikingly different from British ones.	According to the norms of literary English.
spelling	Spelling differs in a number of words.	According to the norms of literary English.

vocabulary	A certain amount of concepts have been replaced; There are words that are unique to American English	According to the norms of literary English.
grammar	It is minimal, based on basic information, although there are some designs that are unique to the American one.	According to the norms of literary English.

Thus, when faced with the problem of which version of English to study in the first stages, we can say with all responsibility that it is better to start with the standardized British version, since mastering basic information in its original version without distortion should be a priority.

REFERENCES

- 1 Great Soviet Encyclopedia. – M.: Soviet Encyclopedia, 1969-1978. – 56 p.
- 2 Bondarchuk G. G., Buraya E. A. Key differences between British and American English. – Flint Science, 2008. – 103 p.
- 3 Buraya E. A. «Phonetics of modern English language.» – M.: Publishing center «Academy», 2006. – 33 p.
- 4 Evdokimov M. S., Shleev G. M. A short reference book of American-British correspondences. – 66 p.
- 5 H. L. Mencken «American language» M., 1957. – 97 p.

Секция 32

Тарих, өлкетну, археология және этнология
История, краеведение, археология и этнология

**Қ. И. СӘТБАЕВ – ҚОҒАМДЫҚ ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ
ҒЫЛЫМ САЛАСЫН ЗЕРТТЕУШІ**

АЙДОСҚЫЗЫ А.

9 сынып оқушысы, Жамбыл атындағы мамандандырылған мектеп-лицей
интернаты, Қарағанды қ.

ТАБЫНБЕКОВА М. А.

тарих пәнінің мұғалімі, Жамбыл атындағы мамандандырылған
мектеп-лицей интернаты, , Қарағанды қ.

Қ. И. Сәтбаев геолог, минералогия ғылымдарының докторы, профессор, көрнекті әлеуметтік-гуманитарлық зерттеуші, қазақ халқының талантты ұлы. Қаныш Сәтбаев – ғылым мен қоғамның дамуына қосқан үлесі баға жетпес. Оның жұмысы мен жарияланымдары күрделі әлеуметтік және гуманитарлық мәселелерге жарық түсіріп, бізді қоршаған әлемді тереңірек түсінуге көмектеседі. Сәтбаев фактілер мен құбылыстарды жай ғана талдап қоймай, олардың түп-тамыры мен салдарын зерттей отырып, басқа ғалымдар бұрыннан зерттеп келе жатқан тақырыптарға жаңаша көзқараспен қараған. Академиктің ғылым саласында алатын орны ерекше. Қаныш Сәтбаев гуманитарлық жетістіктерімен қатар, шығармаларында терең мағына мен сезімге толы талантты жазушы ретінде де танымал. Оның шығармалары мазмұнды ғана емес, сонымен қатар әдемі және оқуға оңай, бұл оның зерттеулерін кең аудиторияға қолжетімді етеді. Жас талант, жазушылардың жаңа буынының жарқын өкілі, оның шығармалары адам жанының тереңдігін ашады және біздің қоғам мәдениетінің дамуына үлес қосады. Қаныш өзінің барлық саналы өмірін қазақ халқының экономикасы мен мәдениетінің, ғылымының өркендеп өсуіне арнады, ғалымның өмір жолында тарихи мәні бар істер жатыр. Сондықтан, оны қазақ халқы өзінің мақтанышы деп біледі. Соғыстан кейінгі жылдары ғылымның табыстарын халық шаруашылығын қайта қалпына келтіру және оны өркендете беру ісіне Қаныш көптеген еңбек сіңіреді, оған басшылық етеді. Қаныш Ғылым академиясының Қазақстандық филиалын өз алдына жеке Ғылым академиясына айналдыруға күш салады, соған дайындық жүргізеді.

Оның ең танымал шығармаларының бірі – «Зерттеу» романы, ол ең үздік шығармаға айналды және бүкіл әлем бойынша мыңдаған адамдардың жүрегін жаулап алды. Бұл романда Қаныш Сәтбаев шебер суретші сияқты адам сезімдерінің тереңдігін сипаттай отырып, кейіпкерлердің рухани тәжірибелерін, олардың күмәндерін, қорқыныштары мен қуаныштарын зерттейді [1, 12 – б.].

Қаныш Сәтбаев 1926 жылы Томбы технологиялық институтын үздік тәмәмдап, қазақтан шыққан тұңғыш дипломы бар кәсіби инженер, геологы болды. Бұл оқиға жалғыз Сәтбаев үшін ғана емес, бүкіл елге қуаныш сыйлады. Міржақып Дулатұлы Еңбекші қазақ газетіне алғашқы қазақтың тау кен инженерінің диплом алып шығуымен құттықтап, мақала жазып, туған халқына пайдасын тигізетініне сенім білдірді. Гуманитарлық мектептер мен жоғары оқу орындарында оқып жүрген кезінде Қаныш академиялық жетістіктерімен ерекшеленіп қана қоймай, жазушылық өнерге деген құштарлығын ашты. Оның жұмысы ерекше деп танылды, ал жас кезінде ол халықаралық әдеби байқауға шақыру алды, онда ол үлкен марапатқа ие болды.

Қаныш Сәтбаев-экономика және гуманитарлық ғылымдар әлеміндегі көрнекті тұлға. Оның осы салалардағы кәсібилігі мен тәжірибесі дербес танылып және құрметтелді. Ғалым-экономист және гуманитар ретінде Қаныш Сәтбаев түрлі қызмет салаларына елеулі үлес қосты. Қаныш Сәтбаевтың мансабы экономика саласында басталды. Оның ақыл-ойы мен аналитикалық қабілеті оған күрделі экономикалық процестерді сәтті түсінуге және экономикалық тұрғыдан дұрыс шешім қабылдауға көмектесті. Ол өзін тез танытып, нарықтық экономиканы дамыту және инновацияларды енгізу жобаларында сұранысқа ие маман болды. Қаныш Сәтбаев қаржы нарықтары мен макроэкономикалық талдау саласындағы беделді сарапшы болып саналады. Қаныш Сәтбаевтың кәсібилігінің екінші аспектісі-оның гуманитарлық ғылымдарды зерттеуші ретіндегі қабілеті. Ол экономика әлемі мен гуманитарлық ғылымдар арасында сәтті тепе-теңдікті сақтап отырды, бұл оған күрделі мәселелерді шешуге жан-жақты көзқараспен қарауға мүмкіндік береді. Қаныш Сәтбаев әлеуметтанумен, саясаттанумен, философиямен және тарихпен байланысты зерттеулер мен жобаларға белсенді қатысады. Оның гуманитарлық саладағы жұмысы оқу орындарында және ғылыми зерттеулерде кеңінен қолданылады. Оның әдебиет жағынан да алатын орны ерекше еді. Қаныш Сәтбаев-өз кітаптарымен біздің санамызды және әлемге деген көзқарасымызды өзгерте алған адам.

Ол үшін жазу – оның жан дүниесінің көрінісі және сол эмоциялар мен ойларды кітап беттерінде жеткізу өнері [2, 3 – б.].

Балалық шағында білсем, көрсем деп табиғатқа қызыққан. Ұлан-асыр Сахарада ол ашқан қазба байлықтарының көзі Қаныштың қайратына қуат беріп, шабытына шуақ төгеді. Еңбекпен шыққан ер есімі ел жадына жатталып, тіпті ғарышқа дейін самғайды. Қазір Қаныштың атымен аталатын асқар шың, жаңа минералдар мен өсімдіктер, жер су атаулары мен көше қала, университеттер бар. Тіпті ғарышта да оның атымен аталатын жұлдыз бар.

Томбыда Қаныш геологияны ғана оқымай өзінің туған халқының тарихын зерттеуді қатар алып жүреді. Оны әсіресе Шоқан Уәлихановтың өмір жолы қатты қызықтырады. Еңбектерін зерттей жүріп Шоқан мен оның әкесі Шыңғыстың ел аузынан жазып алған Ер Едіге эпосымен танысады. Әдебиет пен тарихтан хабары бар Қаныш кейін осы еңбекке өзі білгендерін қосып, эпосты қайта жариялайды.

Сонымен қатар Қаныш Имантайұлы Сәтбаев еліміздегі тамаша геологтардың санатына енеді. Геология саласындағы аса көрнекті ғалымдардың бірі болып табылады. Яғни, ол геологиялық теорияның дамуына орасан зор үлес қосты және оның зерттеулері еліміздің бай табиғат қорларын, атап айтқанда, Қазақстанның мол табиғат қорларын ашуға көмектесті.

Жезқазған тағдырына байланысты мәселе – Қаныш Имантайұлының әрі азабы, әрі рахаты. Ол Жезқазған Ұлытау өңіріндегі этнографиялық мұраларды жинап, Жезқазған ауданындағы көне заман ескерткіштері атты еңбегін жазды. Тарих оның өмірлік серігі болды. Әкесінің жолын қуған – Қаныш Имантайұлы да, сөз ұстап бірнеше тілді меңгеріп, шежіре жинаумен шұғылданған. Орыс географиялық қоғамына мүше болған. Балалық шағында ақсақалдардың, келген қонақтардың әңгімесін қызыға тыңдайтын, барлық оқу орындарында, өзінің ауыл мектебінен бастап институтқа дейін тарих сабағына үнемі қатысып тұраты. Ол ақындар айтысын тыңдауға құмар еді. Ә. Марғұлан: «Әкесінің ықпалымен Қаныш Имантайұлы бала кезінде араб, парсы тілін қызыға оқыды. Хафиз, Науаи өлеңдерін жатқа айтты. Кейбіреулерін жақсы білгені соншалық, демалыс күндері, әсіресе курорттағы демалыс кездері ел алдында жатқа айтуды ұнататын. Әдеби, шығармашылық кештерді ұйымдастырып, өзі де қатысатын» – деп жазды.

Семейде тағдыр Қаныш Имантайұлы Сәтбаевты әйгілі Мұхтар Әуезовпен жолықтырады. Ол заңғар жазушымен бір бөлмеде тұрып,

бірге оқиды. Олардың достық қарым қатынасы өмірлерінің соңына дейін жақсы болды. Бір уақытта Мұхтар Әуезов және жүзге жуық тарихшыларды жұмыстан шығарып жібереді. Сәтбаев оны қолдады. Кейін екеуі Москваға барып, Мұхтар Әуезов сабақ берді, лекция оқыды. Қаныш Сәтбаев сондағы Кенес одағының академиясында мүше болады. Елден тыс жерде, сол жақта біраз жұмыс істейді. Себебі ел арасында екеуіне де жалған арыз жазып, тыныштық бермейді.

М. О. Әуезовтің «Қазақ халқының зор ғалымы» очеркінен: «Қаныштың бір ерекшелігі - ол химикпен де, биологпен де, физикпен де, медикпен де, тарихшымен және тілші-әдебиетшімен де өздерінің ғылыми тілінде сөйлесе біледі. Мамандық, тілдерімен үндесіп, ұғыса біледі. Ол әр ғылымның саласындағы әрбір кезеңде пісіп келген нақтылы, жауапты мәселелеріне қажет болған мәслихатын айтып, мықты басшылық, ете біледі. Жұмысқа мойымайтын үлкен ісшілік те бар. Өз басының білімін өсіруде жан-жақты, кең өрісті ғалым болуда тынымы жоқ, ізденуші Қаныш, Қазақстан ғылым академиясының ауқымында қызмет ететін ғалымдардың барлығына да анық ұстаз, үлгі боларлық білгіш» деген болатын.

Пайдалы қазбаларды барлау геологиясымен айналыса жүріп, ғалым тарихи аңыздар мен әпсаналарда айтылатын көптеген тарихи ескерткіштерді кездестірді. Ол әрқашан шатқалдардың, сай сала, жоталардың, өзен мен көлдердің атауларына назар аударатын. Барлау жұмыстарын жүргізу барысында ақсақалдардан сол жерлердің тарихы туралы сұрастырудан жалықпайтын. Орталық Қазақстандағы археологиялық ескерткіштерді зерттеуге де Қ. Сәтбаев үлесін қосты. Оның еңбегін тарихшылар мен археологтар жоғары бағалады. Мәселен, темір дәуірінің жазуы сақталған тас тақтайшаны Қ. И. Сәтбаев Алтышоқы жотасынан 1935 жылы тапқан еді. Тақтайша қазіргі кезде Санкт Петербургтегі эрмитаждың залында тұр.

Қазіргі уақытта техникалық прогресс пен ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы аясында гуманитарлық ғылымдар, өнер мен әдебиет біздің қоғам дамуының мызғымас тірегі болып қала береді. Қаныш Сәтбаев сияқты адамдар өз шығармаларында насихаттайтын идеялар мен құндылықтардың көрінісі болып табылады.

Осылайша, Қаныш Сәтбаев жай ғана кәсіби жазушы емес, ол бізді ақыл мен эмоцияның болашағына батыл жетелейтін гуманитарлық ғылымдар әлеміндегі маңызды тұлға. Оның таланты

мен гуманитарлық ғылымдарға деген адалдығы оны қазіргі әдеби сахнаның ажырамас бөлігіне айналдырады. Қаныш Сәтбаев-гуманитарлық ғылымдардың әлемді қалай өзгертіп, адамдарда жаңа ойлар мен идеяларды оятуға қабілетті екендігінің жарқын мысалы. Оның жұмысы кең аудиторияға әсер етеді және қазіргі әдебиетке үлес қосады. Қаныш Сәтбаевтың ауқымды жұмыс тәжірибесі оның жетекші ресейлік және халықаралық журналдардағы көптеген ғылыми жарияланымдарымен расталады. Оның зерттеулері жаңа идеялар мен шешімдерге бай. Олар академиялық орта үшін де, экономика мен гуманитарлық ғылымдардың әртүрлі салаларында практикалық қолдану үшін де маңызды. Жалпы, Қаныш Сәтбаев-экономика және гуманитарлық ғылымдар саласында мол тәжірибесі бар көрнекті жазушы, зерттеуші және ғылыми қайраткер. Оның еңбектері қазіргі білімге айтарлықтай әсер етеді, ал оның кәсібилігі мен интеллектуалдық қабілеті шынайы құрмет пен тануға лайық.

Ұлы Қаныш тағдыры – ел тағдыры. Академик Қаныш Имантайұлы Сәтбаев өзінің білімге деген күштарлығымен, өз жеріне деген махаббатымен, өзінің ерекше адами қасиеттерімен, еліне жасаған еңбегі үшін қазақтың жадында мәңгілік есте қалады. Қазіргі кезде Қаныш Сәтбаевтың біздің заманымызда алатын орны ерекше. Қаныш Сәтбаевтай тұлға бұл өмірде жоқ десек жаңылмаймыз. Қаныш атамның Қазақстанға, қазақ еліне қосқан үлесі өте көп. «Жақсының аты өлмейді, ғалымның хаты өшпейді» деген сөзді біздің халық осындай игі жайсаңдардың өнегесіне қарап айтқан. Сәтбаев ғұмыры - қазақ зиялыларының ортақ ғұмыры. Ендеше, сол ғұмырды жете танып білу одан үлкен ғибрат алу, оны насихаттау – үлкен-кішімізге мұрат және аманат!

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қаныш аға: академик К. И. Сәтбаев туралы естеліктер: биография отдельного лица / ред. А. Абдуллин [и др.] ; құраст. : Ш. Қ. Сәтбаева, Ф. О. Батырбеков, Ә. Қ. Жармағамбетов. – Алматы : Жазушы, 1989. – 399 бет :

2 Сәрсекеев, М. Медеу. Сәтбаев [Текст] : монография / М. Медеу. Сәрсекеев. – Алматы : Жалын, 1988. – 526, [1] б.

ЗНАНИЕ ПРОШЛОГО ДЛЯ ПОНИМАНИЯ БУДУЩЕГО.

АЛИЕВ А.

ученик 10 класса, СОШ № 9 акимата города Экибастуза
№ 9» г. Экибастуз

Хоч начать со слов нашего президента К. Токаева: «Священная земля, унаследованная от предков, – наше главное богатство. Эту огромную территорию казахам никто не дарил извне. Сегодняшняя история не измеряется 1991-м или 1936 годом. Наши предки жили и росли во времена Казахского ханства, Золотой Орды, Тюркского каганата, гуннов и саков. Если говорить кратко, то глубокие корни нашей национальной истории лежат в древности. Вообще, историю должны изучать историки, а не политики». [3, с. 8].

Современная наука беспредельно раздвигает границы человеческих знаний. Резкий прыжок в 21 век показал нам преимущества современных технологий. Недавно мы только могли мечтать побывать в музеях мира, а сейчас это реально, окупившись в 3 Д музея. Читали книги о космосе, луне, а сейчас это наши будни, наша реальность.

Но рассуждая о космосе, луне, изучая карту дна океанов или фото с Марса, мы не можем сказать элементарного, что находится под нами на глубине 10-20 метров. Что там может лежать? Клад? Или захоронения предков? Гробница хана?

Открытия последних лет в мире, в нашей стране можно назвать выдающимися, значимыми для современников и будущих поколений. Широкое использование новейших достижений и методов естественных наук позволило приблизить археологию к точным наукам. Современная археология – это комплекс сложнейших наук, тесно связанных с ядерной физикой, химией, биологией, этнографией, геологией и со многими другими очень точными и трудоемкими науками. На сегодняшний день развитие краеведения в нашем регионе желает лучшего. А ведь изучая археологические раскопки своего региона, мы погружаемся в историю родной земли, что способствует формированию исторического понимания значимости своей «малой» родины.

Наш Экибастузский регион очень разнообразен археологическими памятниками. В прошлом году мы посетили несколько памятников и были в восторге и ошеломлены. Первую писаницу мы посетили в селе Тай на реке Оленты (приложение 1). Дорога не близкая, но она того стоила. Олентинская писаница состоит

из нескольких плит с изображением петроглифов. *На плоскостях палеогенового песчаника вырезаны рисунки первобытного быка-тура, оленя и несколько антропоморфных фигур...* [1, с 3]

Ценность рассматриваемых рисунков заключается в том, что они в какой-то мере позволяют преодолеть психологический барьер в попытке отодвинуть нижнюю границу петроглифов Казахстана в условиях, когда мы все еще не можем выйти за пределы привычных стереотипных представлений и выработанных методических принципов хронологической атрибуции петроглифов бронзового века.»

На 17 плитах песчаника найдено более 50 изображений животных (быки, лошади, олени, верблюды, кошачьи, люди, сцены охоты). Петроглиф из Оленты изображен на гербе Павлодарской области.

Следующая наша остановка – это урочище Акбидайык (приложение 2). Оно расположено в нескольких километрах от станции Майкаин. Рисунки выполнены на выветренной ровной поверхности палеогеновых песчаников, покрытых коркой красного цвета. Первая группа петроглифов, представлена антропоморфными изображениями примитивного математического или знаково-символического характера. Они выполнены техникой простой точечной выбивки, грубым видимо, каменным инструментом [2, с 1] Это – фигурки «пляшущих» человечков с широко расставленными руками и ногами. Рядом с ними имеются изображения мифических животных. Вероятно, эти рисунки относятся к каменному веку- веку становления религиозных верований древних людей. Рассмотрев петроглифы и место расположения, мы решили, что это была пещера, которая со временем развалилась стечением времени и природных воздействий. [2, с 1]

Такие изображения обычно датируются эпохой энеолита и связаны с периодом становления производящего хозяйства, поэтому изображены прирученные животные – бык. Культ быка существовал у андроновских племен, с которыми, вероятно, нужно связывать данный сюжет. Следующий по хронологии сюжет связан со скифо-сакским периодом. Он представлен изображением горного козла, перекрывшего частично бегущего быка и самок оленей без рогов.

Следующей нашей станцией был сакский курган, расположенный возле озера Торайгыр в поселке Торайгыр. Этому кургану уже больше 2,5 тысячи лет. Он называется «Сакские курганы озера Торайгыр», который расположен в очень интересном месте.

Там, где сопки и горы окружают озеро есть открытая площадка, на которой расположено древнее сооружение – курган с «усами». Так называются древние святилища сакской эпохи. Они представляют собой каменную насыпь, от которой отходят две каменные дуги - выкладки из камней. Из-за того, что они расположены полукругом, их называют «усами». Эти выкладки всегда ориентированы от кургана к точке восхода солнца. Если встать между ними рано утром на рассвете, солнце начнет появляться над концами гряд.

Полна археологических ценностей наша казахстанская земля! Данные памятники облагорожены: ограждены забором, есть место для отдыха (грибки и скамейки). Но возникает проблема защиты артефактов от вандалов, природных воздействий. Я бы хотел поднять вопрос о защите наших археологических памятников старины Оленты и Акбидай. Хотя и Казахстан является страной в Центральной Азии и на постсоветском пространстве, которая приняла Государственную программу «**Культурное наследие**», **но реальной защиты всех исторических и археологических памятников мы не видим.**

В Оленты вместо 17 плит осталось 7 плит. Постарались черные копатели и современные «неандертальцы», которые оставляют свои автографы на наскальных рисунках. Акбидай рассыпается на глазах под воздействием природы. Плиты состоят из песчаника, под воздействием солнца, ветра, дождя плиты разрушаются и превращаются в песок. Прошу обратить внимание на эту проблему. Сегодня нам нужно прививать бережные отношения к прошлому. Современное поколение должно знать свои корни – ведь это наша история.

Вопросы сохранения культурного материального и нематериального наследия, в том числе и смешанного наследия, находятся в числе приоритетных направлений сотрудничества между Национальной Комиссией РК по делам ЮНЕСКО. В то же время, несмотря на богатейшее Культурное и природное наследие, по признанию экспертов Комитета всемирного наследия Казахстан слабо представлен в Списке всемирного наследия. В список Всемирного культурного наследия ЮНЕСКО вошли 8 объектов Казахстана. Хотя наше государство имеет гораздо больше археологических, архитектурных памятников истории. [3, с 5]

Для решения проблем сохранения археологических памятников, таких как Акбидайык и Олентинские писаницы, необходимо принять следующие меры:

1 «Охрана и защита»: Обеспечить постоянное наблюдение и охрану памятников, в том числе установить видеонаблюдение и ограничить доступ посетителей, чтобы предотвратить вандализм и разрушение.

2 «Научные исследования»: Провести комплексные научные исследования для изучения и документирования памятников, а также разработать программы по их сохранению и реставрации.

3 «Образование и просвещение»: Проводить образовательные программы и кампании, направленные на повышение осведомленности общественности о значимости и уязвимости археологических памятников.

4 «Международное сотрудничество»: Взаимодействовать с международными организациями и другими странами для обмена опытом и привлечения финансовой поддержки для сохранения памятников.

5 «Законодательство»: Усилить законодательство и наказание за вандализм и незаконные археологические раскопки, а также разработать специальные программы по сохранению археологического наследия.

Эти меры помогут обеспечить долгосрочное сохранение и доступность археологических памятников для будущих поколений.

Уходят из жизни старые люди – хранители древних легенд и преданий, хранители бесценных сведений о прошлом нашего города и наших сел. Надо, чтобы для будущего остались их воспоминания. Мы не должны вычеркивать из памяти целые пласты нашей истории. Так что для краеведов, археологов у нас поистине непочатый край работы.

ЛИТЕРАТУРА

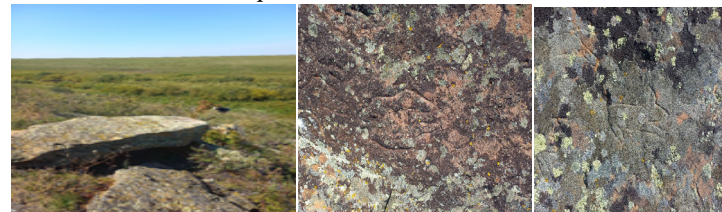
1 Олентинские писаницы – одни из древнейших петроглифов Казахстана // 8 августа 20218 года [Электронный ресурс]. – <https://yvision.kz/post/811900> //

2 Рогожинский А. Рисунки на скалах // [Электронный ресурс]. – <https://silkadv.com/en/content/akbidayk-retroglify>

3 Токаев К. Независимость превыше всего// Казахстанская правда от 06.01.2021года [Электронный ресурс]. – <https://kazpravda.kz/n/polnyy-tekst-stati-tokaeva-nezavisimost-prevyshe-vsego/>

Приложение 1

Фото из личного архива. «Олентинская писаница»

Приложение 2.

Наскальные рисунки «Акбидайык»

ҰЛТТЫҚ КИІМ ӘЛІППЕСІ» ТАНЫМДЫҚ ОЙЫНЫ

АМАНГЕЛДІ А. Б.

9 сынып оқушысы, ХБН Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

САПАРОВА Д. С.

9 сынып оқушысы, ХБН Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

ЕРЕЖЕПОВА А. Х.

қазақ тілі мұғалімі, Павлодар қаласындағы ХБН

Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

НОВОСЕЛЫЦЕВА Д. А.

оңер мұғалімі, ХБН Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

«Ұлттық киім әліппесі» танымдық ойыны арқылы балалар ұлттық киім туралы білімдерін толықтырып, жас ерекшеліктеріне сай дұрыс киім тандауға үйренеді. Бұл ойынды әзірлеуге киіз қолданылды. Киіз қолға ұстағанда жағымды, жұмсақ, түсі көзге тартымды, ең бастысы бала үшін қауіпсіз материал. Тәжірибе барысында бастауыш сынып оқушылары мен бала бақша

тәрбиеленушілері әліппеге үлкен қызығушылық танытты. Бұл ойын балалар үшін тек танымдық жағынан ғана емес ұсақ қол моторикасын, баланың фантазиясын да дамытуға септігін тигізеді. Болашақта осы танымдық ойын арқасында балаларда ұлттық киімдерге деген қызығушылық пайда болып, талғаммен, жас ерекшелігіне сай дұрыс киінуге үйренеді деген сенім бар. Кітапша мектепте немесе бала бақшада «Ұлттық киімдер» тақырыбын өту барысында көрнекі құрал ретінде қолдануға болады және танымдық құрал ретінде жалпы қолданысқа ұсынылады.

Ұлттық нақыштағы киімдерге қызығушылық пен сұраныстың артуына байланысты оның ерекшелігі мен адам жасына байланысты жіктелуін бала кезден бастап үйрету. Зерттеу барысында бақылау арқылы шынымен де ұлттық киімдерге сұраныс бары анықталды. Ұлттық киімдер туралы ақпараттар жинақталып, ішінен бірнеше түрі Әліппеге таңдап алынды. Гипотеза: Егер 5–7 жастағы балалар біздің құрастырған ұлттық киім әліппесі танымдылық кітапшасымен ойнайтын болса, ұлттық киімдердің ерекшеліктерін білетін болады. Жұмысымыздың мақсаты: 5–7 жастағы балалардың ұлттық киімдер туралы білімдерін саралап, ойын арқылы ұлттық киімдерге деген қызығушылығын арттыру және жас ерекшелігіне сай бас киім, сырт киім және аяқ киім түрлерін ажыратуға үйрету. Мақсатқа жету үшін төмендегідей жұмыс атқарылды: – Ұлттық киім туралы ақпараттар жиналды, зерттелді, сараланды; – Мәселені нақтылау мақсатында ұлттық киім тігетін тігіншілерден сұхбат алынды; – Ойынға қатысатын кейіпкерлер анықталып, жас ерекшелігіне сай оларға киім үлгілері таңдап алынды; – Киізден Әліппе кітапшасы, қуыршақтар мен олардың киімдері жасалды; – Бастауыш мектеп оқушылары мен бала бақша тәрбиеленушілерін қатыстырып, тәжірибеден өткізілді; – Жалпы қолданысқа ұсынылды.

Алдымен ұлттық киім туралы ақпараттар жиналды, зерттелді, сараланды. Киім – денені ауа райының, сыртқы ортаның зиянды әсерінен қорғайтын, адамның денесіне киюге арналған жасанды жамылғы түрі, тұтыныс бұйымы. Киім адамның өмір сүруіне аса қажетті негізгі құралдардың бірі бола отырып, белгілі дәрежеде олардың жас айырмашылығын, әлеуметтік жағдайы мен этникалық ортасы туралы мағлұмат беретін этномәдени белгі [4]. Ұлттық киім бай тарихи-мәдени мұра, оны зерттеу бізді өткен ғасырлардағы әдет-ғұрып, салт-дәстүр, халықтың хал-ахуалынан кең көлемде жан-жақты хабарлар етеді. Қазақ халқының киімі басқа ұлттардан өзгеше өзіндік қасиетке толы. Мұның басты себебі: қазақ халқының табиғат

төсінде өсіп, еркін ғұмыр кешуімен байланысты. Қазақтың ұлттық киімдері негізінен ертедегі көшпенділер киімдерін еске түсіреді. Қазір өзіміз күнделікті киіп жүрген бірқатар киім үлгілері сак дәуірінен бастау алады. Қазақтардың киімді солға қаусыратыны сак киімдерінде, орта ғасырларда түріктерде кездеседі. Көшпенділердің киім үлгілерінің тігілу мен пішілу тәсілінде сабақтастық сақталған. Көшпенділер адамзат тарихында атқа отыруға қолайлы болу үшін ойлап тапқан кең шалбар мен екі өңірі ашық, қаусырылатын кеуде киімі шапанды адамзат өркениетіне қосқан [1]. XX ғасырдың 20-шы жылдары Ойыл мен Сағыз бойын мекендеген қазақтардың киім-кешегін палеоэтнологиялық деректермен салыстыра зерттеген С. И. Руденко, күпінің қазаққа, оның ата-бабасына кем дегенде бұдан екі мың жыл бұрын белгілі болған киім үлгісі екенін дәлелдеген [2]. Киімдердің етек-жеңіне рәміздік ұғымды тұспалдайтын ою-өрнек элементтерін салу, үкі тағу, жын-перілерден, пөле-жаладан, ауру-сырқаудан қорғайды, магиялық күш әсер етеді деген сенімнен туған. Кейіннен үкінің тақия, сәукеленің төбелеріне, домбыраға, бесікке қадаған.

Мәселені нақтылау мақсатында қаламыздағы белгілі тігінші, ұлттық киім тігумен 8 жылдан аса айналысып жүрген, осы бағытта өзінің шағын бизнесін дөңгелетіп, бүгінде тігін салонын ұстап отырған Садыгазина Мархабат ханымнан сұхбат алынды. Мархабат ханым қазіргі ұлттық киімге деген сұраныстың көбею мен адамдардың көзқарасының өзгере бастауына қуана қарайтынын айтты. Бірақ әлі де болса әсіресе жастардың арасында білместікпен жасалып жататын көзге оғаш көрінетін нәрселер кездесіп жататынын атап өтті.

Мәселені анықтап алғаннан кейін, оны шешудің бір жолы ретінде «Ұлттық киім Әліппесін» дайындау жұмысы басталды. Алдымен жасалатын материал таңдалды. Ол – киіз. Киіз – қазақ жеріндегі көшпелі тайпаларда б.з.б. 1-мыңжылдықта белгілі болған. Ол жүнінен басылып жасалған және үй тұрмысында кең пайдаланылған. Көшпелі халық өмірінде киіздің алатын орны ерекше [1].

Одан кейін ойынға қатысатын кейіпкерлерді анықтау жұмысы басталды. Бұл жерде балаларға ұлттық киімнің жас ерекшелігіне сай әр түрлі болатынын көрсету үшін 3 түрлі жастағы қуыршақтарды таңдап алу керек болды. Сондықтан 7-8 жастағы қыз бала, 15-16 жастағы бойжеткен және 40-50 жастағы олардың анасы таңдалды (1-сурет).

Сурет 1 – «ҰЛТТЫҚ КИИМ ӘЛППЕСІ»

Киім үлгілеріне келетін болсақ: екі түрлі тақия мен жаулық, әр кейіпкерге көйлек, бешпент, камзол, кеудеше таңдалды. Осы кейіпкерлер мен олардың киімдерін салу үшін кітапша жасалды. Лазерно-гравировальный станок көмегімен кітапша, қуыршақтар мен олардың киімдері кесіліп әзірленді [5] (2-сурет).

Сурет 2 – «ҰЛТТЫҚ КИИМ ӘЛППЕСІ»

Танымдық ойынға 1-сыныптың 6-7 жастағы 5 қызы қатысты. Кітапшаның бірінші бетінде кейіпкерлері орналасқан. Олар: анасы мен екі қызы біреуі бойжеткен, екіншісі 5-6 жастағы қыз. Екінші бетінде осы кейіпкерлердің киімдері орналасты. Киім атаулары тағы бір рет қайталанып, қыздарға қуыршақтарды киіндіру ұсынылды. Қыздар сары түсті көйлекті бірден кішкентай қызға кигізді. Өйткені кішкентай балалар ашық түсті ұнатанынын олар

біледі. Анасы мен бойжеткен қызға келгенде оқушылар көйлектерді өлшем бойынша таңдап дұрыс киіндірді, ал камзол мен бешпентті шатастырды. Осы жерде оларға киімдердің жас ерекшелігіне сай сай бөлінетіні түсіндірілді. Нақтырақ айтқанда, қыздар киетін камзолдары белі қиылып тігіледі. Ал әйелдердің камзолдары кең болатыны. Қуыршақтарды киіндіргеннен кейін қыздарда ойынға деген қызығушылық туды[3]. Соңында қыздардан ойын туралы пікірлерін сұралды. Оларға әсіресе кітапшаның материалы, дизайны, ашық түстері ұнағаны анықталды. Қуыршақтарға киім кигізу мен шешіндіру өте ыңғайлы болғанын айтты. Қорытынды: қысқа уақыт ішінде бес қыз алты киім атауы мен екі әшекей бұйымын ажыратуды үйреніп алды. Жас ерекшелігіне сай киімдердің тігілу ерекшелігін білді. Бұл ойын балалар үшін тек танымдық жағын ғана емес ұсақ қол моторикасын, баланың фантазиясын да дамытатыны анықталды. Компьютер мен телефонға тәуелді болып кеткен балаларымызды бір мезгіл осындай ойындар арқылы ұлттық құндылықтарымызға тарта білсек өз міндетіміз біраз болсын орындалды деп санаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Хинаят Б., Сужикова А.У. Қазақ халқының ұлттық киімдері. Алматы. Алматыкітап баспасы. 2021 – 384 бет, суретті
- 2 <https://stud.kz/referat/show/66325> Қазақтың дәстүрлі киімі
- 3 Алмауытова Ә. Қазақ тіліндегі киім атауларының мәдени-танымдық уәжділігі. ҚР ҰҒА Хабарлары. Тіл, әдебиет сериясы. 2003, No 5, Қыркүйек қазан, 107–112–бб.
- 4 Казахский народный костюм. – А., Казгослитиздат, 1958.
- 5 Қазақтың дәстүрлі киім-кешектері. – Іле халық баспасы, 2006
- 6 Тохтабаева Ш. Ж. Функция казахской традиционной одежды // Известия НАН РК.

АБАЙ ҚҰНАНБАЕВТЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ҰЛТ ТАРИХЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР ЖҮЙЕСІ

СМАГУЛОВА К. Е.

тарих пәнінің мұғалімі, ДБА Абай атындағы гимназия, Павлодар қ.

АХМЕТҚАЛИҚЫЗЫ А.

10 «В» сынып оқушысы, ДБА Абай атындағы гимназия, Павлодар қаласы

ҚАЙРАТ Ә.

10 «В» сынып оқушысы, ДБА Абай атындағы гимназия, Павлодар қ.

Қазіргі уақытта тарихи сананы қалыптастыруға, қазақ халқының мемлекеттілігі мен ұлттық бірегейлілігін нығайтуға ерекше мән беріліп отыр. Ұлттық тарих қазіргі кезде өзінің кезекті жаңғырылу кезінен өтіп жатыр. Бұған серпіліс берген оқиғалардың бірі 2017 жылғы «Рухани жаңғыру» бағдарламасының енгізілуі және ұлттық тарихқа ерекше назар аударылу мәселесі. Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында көрініс тапты. Ежелгі аталарымыз «Өз тарихын білген ел ешкімнен жеңілмейді» дегеніндей, Елбасының бағдарламалық мақаласында халқымыздың тарихи санасын қалыптастырудың басым бағыттары айқындалған. Осы бағдарлама төңірегінде 6 бағыттың ішінде ұлттық тарихымыздың және мәдениетінің дамуына үлес қосқан 100 ұлы есім тізімі анықталып, олардың шығармашылығы мен қызметі кеңейтілген түрде қарастырылуда. Әрбір халықтың ұлы тұлғалары бар екені баршаға мәлім. Олар өз елінің мақтаныштары және сол елдің тарихын жасаушы тұлғалары. Түріктер Мұстафа Кемалды, мажарлықтар Шандор Петефиді, немістер Гетені, қытайлықтар Конфуцийді, үнділер Тагорды, өзбектер Науаиды, орыстар Пушкинді, ағылшындықтар Шекспирді, америкалықтар Джордж Вашингтонды, әзірбайжандар Низамиді, түркімендер Мақтымқұлұлын, аустриялықтар Моцартты, моңғолдар Шыңғысханды, қазақтар Абайды ұлылық деңгейіне көтерді [1, 2–3 – б.]. Осы есімдердің ішінде өз халқымыз үшін Ұлы Абай атамыздың шығармашылығы мен қызметі ерекше маңызға ие болатындығы сөзсіз. Өз заманының ойшылы мен дана тұлғаның біздер үшін қалдырған мұрасы мен нақыл сөздері өз маңыздылығы мен мәнін жоғалтқан жоқ.

Абай Құнанбайұлының шығармашылығындағы рухани құндылық мәселесі басты мәселе болып табылады. Жалпы, Рухани құндылық – ол адам баласына тән тәрбие, жақсы қасиеттерді қалыптастыру. Абай шығармашылығындағы ұлттық тарихты қалыптастыруда маңызды қосқан мәселелердің бірі ұлт деген сөзді тарихи ғылымға енгізілуі.

Тарихшы С.Қасқабасовтың айтуы бойынша: «Абайға дейін де, Абай тұсында да қазақ ақындары «ұлт» деген сөзді қолданбаған. Бұл – Алаш зиялылары енгізген ұғым. Абайда «қазақ, халық, ел, жұрт, алаш, ру» деп айту бар. Былай қарағанда, «ұлт туралы Абай не айтты екен» деген сұрақ тууы әбден орынды. Алайда, Абай ойларының байыбына зер сала қарасақ, «ұлт» деген сөзді қолданбаса

да, Абай «ұлт болу», «ұлтты жетілдіру» деген сияқты идеяларды поэзиясында да, прозасында да әдемілеп айта білген» [2, 2–3 – б.].

Бұл ретте Абайдың Алаш қайраткері Әлихан Бөкейхановпен таныстығы, оның шығармашылығына әсер еткенін байқауға болады. Яғни, Абай атамыздың ұлттың мемлекеттік мәселесі маңызды екендігін өз шығармашылығында ашып көрсетеді. «1905 жылы «Семипалатинский листок» газетасында һәм онан кейін Семейдегі географический обществоның шығарған бір кітабында Ғалихан Бөкейханов Абайдың тәржіма халін жазды, һәм кешікпей кітабы басылатынын білдіріп еді. Бірақ тез шықпады. 1909 жылы Абайдың балалары, һәм інілерінің ризалығы, һәм Ғалиханның ыждаһатымен Абай кітабы Петербургта Бураганский баспасында басылып шықты. Бұл біздің қолымыздағы кітап сол бірінші басылым», – деген еді Міржақып Дулатов [1, 3–4 – б.].

Абайдың шығармашылығындағы аз зерттелген және сирек кездесетін қолжазбалардың бірі – «Біраз сөз қазақтың түбі қайдан шыққандығы туралы» еңбегі айрықша мәнге ие. Мұнда ол сонау түркі-моңғол бірлігі заманынан бастап, қазақтың қалай өзінше ел болған кезіне дейінгі ұзақ тарихын қысқаша шолып өткен. Осы тұста Абай көне түркі қағанаты, исламның келуі, ислам мен ескі діннің күресуі, араласып кетуі, Шыңғыс ханның билігі, осы кезде қазақ жұртының мемлекеттік мәселеге араласып, Майқы бидің Шыңғысты хан көтеруге қатысуы, Жошы мен Шағатай мемлекеттері, Алтын Орда, Әмір Темір патшалығы, Моғолстанның пайда болуы, Бабырдың билігі, Қазақ хандығының өмірге келуі, міне, осының бәрін айта келіп, мынадай түйін жасайды: «Қазақтың бар қатты өсе бастағаны құба қалмақтың жұрты бұзылған соң, осы Сарыарқаға орныққан соң ғана болса керек». Демек, бұл кезеңде Қазақ хандығы күшейіп, жоңғардан жерін азат етіп, дербес ел болып, Қазақ мемлекеті атанып, жан-жағына өзін мойындатқан мемлекетке айналған. Олай болса, қазақ сол заманда-ақ ұлт болған деп айта аламыз. Осы жерде мына бір мәселеге көңіл аударайық [5, 35–37].

«Ұлт» дегенді қалай түсінеміз? Теолог маман А. Дүйсеннің айтуы бойынша: «Негізінде «ұлт» және «этнос» ұғымдары бірдей емес, осы терминдердің ұлттық гуманитарлық ғылымда көптеген анықтамалары кездеседі, бірақ олардың жалпы ортақ мағынасын талдайтын болсақ, мамандардың айтуынша «этнос» – сөзінің басты айырмашылығы – бұл тілі, мәдениеті, антропологиялық белгілері, тұрғылықты жері басқа халықтар қауымдастығын айтамыз. Ал «ұлт» – ортақ тілі, қалыптасқан мәдениеті, біріктіруші салт-

дәстүрлері мен діні бар адамдардың әлеуметтік бірлестігі. Сонымен бірге көптеген ұлттардың ортақ аумағы, ортақ экономикасы, сол ұлт өкілдерін біріктіретін мемлекет қауымдастығын айтамыз. Осыдан «ұлттық мемлекет» термині шығады [4, 24 – б].

Посткеңестік елдерде этнос пен ұлтты бір ұғым деп түсінсе, батыста ұлт дегенді азаматтық деп есептейді. Бірақ, бұл жерде де түрлі түсінік бар. Мысалы, АҚШ-та ұлт деп этностарды да айта береді. Францияда *nationalité* – азаматтық пен ұлт мағынасында қолданылады. Францияда мигрант азаматтық алған соң осы елдің ұлты болып саналады. Посткеңестік елдерде «ұлт» және «ұлыс» түсініктерін қалыптастыруда марксизм идеясы, соның ішінде ұлттың «сталиндік теориясы маңызды рөл атқарды». Сталиннің «Марксизм және ұлттық мәселе» ғылыми еңбегінде ұлт ұғымы былайша сипатталды: тілдік, аумақтық, экономикалық өмірі мен психикалық құрылымы негізінде тарихи қалыптасқан тұрақты адамдар қоғамдастығы. Ұлт туралы Сталин былай жазды: «Мемлекеттің ортақ тілі болуы міндетті болмаса, ұлттық қоғамдастықты ортақ тілсіз елестету мүмкін емес». Ұлттың белгісі тілінде. Ұлтқа мемлекеттілік түсінігі, яғни азаматтық қарсы қойылған. Сталиннің ұлт туралы теориясы бірқатар ғалымдардың сынына ұшырады. Мысалы, тарих саласының профессоры Василий Филиппов өзінің "Этностың кеңестік теориясы" очеркінде ғылыми тұрғыда сталиндік теория түкке тұрмайды деп жазған. Ғалым Сталин ұлт пен этнос түсінігін біраз шатастырғанын, немістің марксистік теоретигі Карл Каутстың еңбектеріне көп басымдық бергенін алға тартады [3, 23–24 – б.].

Осы аспектіден келгенде, Абай не дейді? Абай сөздерінен байқайтынымыз: қазақтың арғы бабалары есте жоқ ескі заманда, сонау түркі-моңғол тайпаларының бірлігі кезінде этникалық ұлт болып қалыптасқан да, түркі дәуірінде мемлекеттік ұлтқа айналған. Бірақ, сол мемлекеттік ұлт мәртебесін үнемі сақтап тұра алмаған. Бір мемлекетті екінші мемлекет басып алып, оның еркіндігін жоғалтқан сайын ұлт та біресе біреуге тәуелді болып, біресе өзінше дербес өмір сүріп отырған. Сөйтіп, қазақтың өз атымен жеке мемлекет құрып, мемлекеттік ұлт болуы Қазақ хандығы тұсына дөп келген. Бұл – құба қалмақтың басқыншылығын жойып, қазақ ұлтының шарықтаған шағы. Бұл ретте Абай атамыз мемлекеттік мәселесін қарастырып, қазақ ұлтының қалыптасу тарихындағы бір кезеңін сипаттап жазған. Бірақ Абай атамыз философ, ғұлама болғандықтан ұлт мемлекеттілігі жетудің рухани құндылықтар жүйесі бір амал

ретінде қарастырған осы сипатта ол өзінің 39 қара сөзінде: «... Рас, бұрынғы біздің ата-бабаларымыз бұл замандағылардан білімі, күтімі, сыпайылығы, тазалығы төмен болған. Бірақ, бұл замандағылардан артық екі мінезі бар екен... Ол екі мінезі қайсы десен, әуелі – ол заманда ел басы, топ басы деген кісілер болады екен. Көш-қонды болса, дау-жанжалды болса, билік соларда болады екен. Өзге қара жұрт жақсы-жаман өздерінің шаруасымен жүре береді екен. Ол ел басы мен топ басылары қалай қылса, қалай бітірсе, халықта оны сынамақ, бірден бірге жүргізбек болмайды екен. «Қой асығын қолыңа ал, қолайыңа жақса, сақа қой», «Бас-басыңа би болса, манар тауға сыймассың, басалқаңыз бар болса, жанған отқа күймессің» деп мақал айтып, тілеу қылып, екі тізгін, бір шылбырды бердік саған, берген соң, қайтып бұзылмақ түгіл, жетпегенінді жетілтемін деп, жамандығын жасырып, жақсылығын асырамын деп тырысады екен. Оны зор тұтып, әулие тұтып, онан соң жақсылары да көп азбайды екен. Бәрі өз бауыры, бәрі өз малы болған соң, шыныменен жетесінде жоқ болмаса, солардың қамын жемей қайтеді? [6, 39–41 – б.]

Екінші мінезі – намысқорлық екен. Ат аталып, аруақ шақырылған жерде ағайынға өкпе, араздыққа қарамайды екен, жанын салысады екен. «Өзіне ар тұтқан жаттан зар тұтады» деп, «Аз араздықты қуған көп пайдасын кетіреді», – деп, «Ағайынның азары болса да, безері болмайды», «Алтау ала болса, ауыздағы кетеді, төртеу түгел болса, төбедегі келеді», – десіп, «Жол қуған қазынаға жолығар, дау қуған пәлеге жолығар», – десіп. Кәнеки, енді осы екі мінез қайда бар? Бұлар да арлылық, намыстылық, табандылықтан келеді. Бұлардан айырылды. Ендігілердің достығы – пейіл емес, алдау, дұшпандығы – кейіс емес, не күндестік, не тыныш отыра алмағандық [5, 32–34 – б.].

Оның ойы бойынша, осы қасиеттерді қалыптастырған ұлт мемлекеттікке жетеді. Осы ретте Абай атамыздың меңзеп отырғаны ұлтты мықты көшбасшылар басқару керек, өз ұлтының намысын алға қойып, мемлекеттікке күрес арқылы емес, жеке қасиеттері мен білім арқылы жеткізетін тұлғалар қажеттігін көрсетті: «Ендеше, ел басқарған, басшы болған қайраткер – мемлекеттің күшті болуына, халықты бірлікте ұстауға міндетті болған. Абай айтқандай, билікті қолына алған адам «бұзылмақ түгіл, жетпегенінді жетілтемін деп, жамандығын жасырып, жақсылығын асырамын деп тырысады» екен... Оның бір себебін Абай былай түсіндіреді: «Оны (ел басын – А. А.) зор тұтып, онан соң жақсылары азбайды екен». Бәрі өз

бауыры, бәрі өз малы болған соң, шыныменен жетесінде жоқ болмаса, солардың қамын жемей қайтеді?». Мұның бәрі мемлекеттік ұлтты сақтау мен күшейтуге бағытталған деп көрсетеді.

Абайдың айтып отырған екінші қасиеті – қазақ жеке мемлекет болғанда ешкімге намысын жібермеуші еді, елдің бірлігі күшті еді. Аруақ шақырып, мемлекетті қорғауға барлық қазақ күш салушы еді деген идея. «...Кәнеки, енді осы екі мінез қайда бар? Бұлар да арлылық, намыстылық, табандылықтан келеді. ...Бұлардан айырылды!» дейді Абай. Неге айырылды? Орыстан жеңіліп, мемлекеттен айырылған соң, мемлекеттік ұлт та өз мәртебесі мен сипатынан ада болды. Абай тұсында мемлекеттігіміз де, ұлттығымыз да тәуелділікке түсті. Қазақ өз тағдырын өзі шешуден қалды. Өзгеге бодан болған жұрттың этникалық ұлт ретіндегі мінез-құлқы да, іс-әрекеті де, ой-арманы да басқаша болды.

Бас-басына би болған өңкей қықым
Мінеки бұзған жоқ па елдің сыйқын?
Өздерінді түзелер дей алмаймын,
Өз қолыңнан кеткен соң енді ырқын.

«Ырқын өз қолыңнан кетті» дегені Абайдың тікелей қазақ мемлекетінің жойылғанын, қазақ енді дербес ұлт ретінде жоқ екенін, енді ешнәрсені өз еркімен істей алмайтынын айтып отырғаны күмәнсіз [6, 40-42 б.].

Абайды қатты қинаған ендігі мәселе – қалай қазақты бұрынғы мемлекеттік ұлт қалпына келтіру болды. Оның осы ойларын қырық бірінші сөзінде байқаймыз: «Қазаққа ақыл берем, түзеймін деп қам жеген адамға екі түрлі нәрсе керек... Әуелі – бек зор өкімет, жарлық қолында бар кісі керек... Екінші – ол адам есепсіз бай боларға керек». Абайдың «қазақты түзеймін» деп отырғаны – сөз жоқ, ұлттығын қалпына келтіру деген ниет. Әрине, ол үшін қазақтың мемлекетін қайта құру керек [6,43–44 – б.].

Абай ағамыз өмір сүрген заманда қазақ халқы Ресей халқының қарамағында болған кезінде оларға қарсы шығуды емес, отарлықтан құтылудың жолы тек қана қарулы көтеріліс емес, басқа да, яғни халықты бос шығынға ұшыратпай, оның білімін көтеріп, елді ғылымға жетілдіріп барып іске асыруға болады деп түсінген. Абайдың ойы – Ресейдің құрамында болып-ақ халыққа жаппай білім беру мен оны ғылымға үйрету арқылы қазақты жаңа сапаға көшіріп, жаңа ұлт деңгейіне көтеру болатын. Сол себепті де ол орыс тілін, мәдениетін, өнері мен ғылым-білімін меңгеруге шақырады. Ол жайлы ол жиырма бесінші сөзінде жазады: «Орыстың ғылымы, өнері

- дүниенің кілті, оны білгенге дүние арзанырақ түседі. Ләкин осы күнде орыс ғылымын баласына үйреткен жандар сонын қаруымен тағы қазақты аңдысам екен дейді. Жоқ, олай ниет керек емес. Малды қалай адал еңбек қылғанда табады екен, соны үйретейік, мұны көріп және үйренушілер көбейсе, ұлықсыған орыстардың жұртқа бірдей заңы болмаса, заңсыз қорлығына көнбес едік. Қазаққа күзетші болайын деп, біз де ел болып, жұрт білгенді біліп, халық қатарына қосылудың қамын жейік деп ниеттеніп үйрену керек. Қазір де орыстан оқыған балалардан артық жақсы кісі шыға алмай да тұр. Себебі: ата-анасы, ағайын-туғаны, бір жағынан, бұзып жатыр. Сүйтсе де, осы оқыған балалар - ана оқымаған қазақ балаларынан үздік, озық. Не қылса да сөзді ұқтырса болады оларға» [6, 50–51 – б.].

Қарап отырғанымыздай, Абай ағамыздың шығармашылығында тек философиялық мәселелерді ғана емес, сондай-ақ біздің ұлтымыздың тарихының қалыптасуында маңызды: ұлт, ұлттық сана, ұлттық мемлекеттілік сияқты мәселелердің өзінің қара сөздері мен «Біраз сөз қазақтың түбі қайдан шыққандығы туралы» атты еңбегінде рухани құндылықтар жүйесінің қалыптасуы арқылы халық санасының өсуіне бағытталуын байқауға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 <https://e-history.kz/kz/news/show/32003/>
- 2 «Ұлы Даланың Ұлы есімдері. Мақалар жинағы» кітабы, 2-3 бб.
- 3 «Егемен Қазақстан» газеті Н.Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласы, 5 б.
4. [https://ruh.kz/2021/11/27/ uly-dalanyn-uly-esimderi//ruh.kz](https://ruh.kz/2021/11/27/uly-dalanyn-uly-esimderi//ruh.kz)
5. Сейіт Қасқабасов Абай және ұлттық идея //Қазақ газеті. – 2020, 11 қаңтар, 2-3 бб.
6. Абай Құнанбаев Қара сөздер мен очерктер – Атамұра, 2011, 43-45 б.

К ВОПРОСУ ИЗУЧЕНИЯ ФОЛЬКЛОРА В ИСТОРИЧЕСКОЙ НАУКЕ

АБДРАХМАНОВ Б. Н

к.и.п., асс. профессор Павлодарский педагогический университет

имени Ә.Марғұлан

БЕКИШЕВА В. Б.

магистрант, группа МИШ – 22 Павлодарский педагогический

Введение Устное народное творчество является неиссякаемым историко-культурным наследием любого этноса, народа и государства. На всем протяжении развития исторической науки, фольклорное наследие считалось одним из важнейших наряду с другими видами исторических материалов. Именно они помогают понять и осознать всю красоту, особенности, неповторимость культурно-исторического наследия прошлого любого народа. Источники устного народного творчества являются объектом исследования многих научных дисциплин, таких как история, этнография, этнология, этнолингвистика, этнопедагогика, этнопсихологии, искусствоведения и других наук.

Материалы и методы Научный интерес к устному народному творчеству всегда был актуален, а с середины XX века приобрел новое дыхание с формированием новых методологических подходов в исторической науке, таких как устная история, цивилизационный, антропологический подходы исследования, глобальная история и другие. Использование источников устного народного творчества позволяет раскрыть многогранность исторического процесса, оценить события и процессы через призму их осмысления народом в целом, как субъекта исторической действительности. В методологии изучения казахского фольклорного материала необходимо выделить дореволюционный, советский периоды и современные исследовательские подходы интегративного, междисциплинарного характера [1, с. 10–12].

Дореволюционный период характеризуется расширением имперских территорий Сибири, Кавказа, Урала, Казахстана и Средней Азии, народы которых имели бесписьменную историю, запечатлённую в устной традиции. Поэтому царизм использовал все имеющиеся на тот исторический период источники информации. Финансировались исследовательские экспедиции по изучению общественно-культурного, политического и экономического аспектов покоренных народов, в том числе особое внимание отводилось фольклорным источникам. В советский период в угоду идеологии фольклорный материал стал источником исследования литературоведов, филологов, лингвистов, которые изучали стилистические, жанровые, типологические, художественно-эстетические, культурные аспекты фольклора. С середины 40-гг. прошлого столетия прекратилось изучение фольклорных

источников в интерпретации исторических событий. Более того считалось, что фольклор возник в феодальном обществе, поэтому критический анализ реконструкции исторического прошлого посредством фольклорных источников был под идеологическим запретом. В настоящее время историческая наука располагает множеством методологических подходов в освещении исторического прошлого, что позволяет раскрывать, дополнять и расширять материал. Это все позволяет использовать фольклор как важный компонент этнической, этнополитической, этно-экономической истории. Начало XXI в. ознаменовалось «антропологическим поворотом» в фольклористике (как и в других гуманитарных науках второй половины XX в.) – интерес сместился от фиксируемого исследователем текста к контексту его произнесения; от «взгляда извне» к «взгляду изнутри» культуры; от описания моделей – или грамматики традиции – к использованию этих моделей в реальной жизни ее носителей, от «простого» описания – к «насыщенному», когда культурное событие изучается с трех сторон: что происходит, как люди объясняют происходящее, какие культурные схемы обуславливают эти типы объяснения [1, с. 8]. В отечественной науке историзму фольклорных источников отводится особая роль, поскольку преобладающая часть источников автохтонного характера периода Казахского ханства и начального периода колонизации составляют произведения устного народного творчества. Среди отечественных исследователей фольклора утвердилось понятие устной традиции, о чем резюмировал в своих исследованиях историк Алпысбес А.: «... сформировались своеобразные термины, самостоятельно обозначающие устную традицию как социокультурное явление: «степная историческая традиция» (Ч.Валиханов), «исторический фольклор» (Е.Бекмаханов, Л.Толстова и другие), «степная устная историография» и «степная устная историология» (В.Юдин), «жанры несказочной прозы» (С.Каскабасов), «народная этногония» (Потапов), «сказительская традиция» (К.Путилов) и т.д. Нередко используются значения «устное народное творчество», «народные генеалогии», «этногенетические предания», «генеалогическая летопись» и др. Причем Алпысбес А. выделил, что «следует делить эти понятия; разграничить понятия «устное народное творчество» и «устная историческая традиция», «бытовой фольклор» и «исторический фольклор» и определиться с дефинициями»

[2, с. 11]. Таким образом, современные исследования в изучении фольклорных материалов позволяют на новом уровне использовать их в исторической науке, раскрывать и обогащать исторические процессы «изнутри», чувствами, мыслями и самосознанием самого народа, интерпретировать события этнической истории для народов с бесписьменным прошлым. Поскольку «для них ещё до недавнего времени фольклор был одним из важнейших способов передачи культурной и исторической информации между поколениями, и одновременно мощным связующим материалом между всеми представителями этнического сообщества». Фольклорный материал является существенным историческим источником, поскольку имеет автохтонный характер, отражает чаяния, сущность, ценности народа изнутри в отличие от источников, пусть и многочисленных, письменных, но написанных колониальной администрацией.

Результаты Фольклорные материалы являются одним из разновидностей этнографических исторических источников, интерес к которым был обусловлен в зависимости от идеологических процессов в отечественной истории. В дореволюционное время в процессе колониальной политики царизма фольклорный материал был важным источником информации об историческом прошлом и социально-экономическом, политическом состоянии покоренных народов. В дореволюционное время устная народная традиция казахского общества была объектом пристального внимания и изучение. Сбор казахского фольклора впервые стал производиться в XVIII веке в рамках этнографических экспедиций Российской империи. Работу по сбору и публикации материала проводили видные русские этнографы: П. И. Рычков, П. С. Паллас, И. Г. Георги, И. Г. Андреев и др. [3, с. 17–18]. В результате целенаправленной политики царизма по изучению специфики казахского народа появились важные для отечественной истории материалы фольклора, зафиксированные в письменном виде. В результате экспедиции А. Ф. Негри в Бухару в 1820 году, капитаном Е. К. Мейендорфом, участником экспедиции (1826) была опубликована монография, в которой он описывает личную встречу с ханом Арынгазы и описывает исторические предания о ханах, султанах и биях, записанных со слов хана. Позже эти данные были переданы А. И. Левшину, который дополнил и опубликовал их в своем известном труде с использованием фольклорных материалов.

[4, с. 15]. В конце 19 века, используя материалы Мусабай жырау «Жанкожа батыр дын толғауы», Н. Г. Веселовский и И. В. Аничков

опубликовали собственные работы. Данные авторы будучи на службе царизма, были практически современниками происходящих событий, придавали огромное значение исторической памяти народа о своих батырах, ханах и биях, о исторических личностях периода колонизации и опубликовали их в ведущих издательствах России того периода, что указывает на значимость их результатов труда для научной общественности, для оценивания политических событий царского периода. Отдельно следует отметить труды дореволюционных казахских исследователей фольклора таких как, Ш. Валиханов, Ы. Алтынсарин, А. Кунанбаев, М. С. Бабаджанов, М. Шорманов, А. Бокейхана и др. Они стремились, вопреки колониальной политики царизма, выделить особенность казахского фольклора, подчеркивали, что казахи есть самоназвание народа, их этническая история отличается от истории, культуры соседних киргизов, кара-киргизов, дико-каменных киргизов. А. Бокейхан на страницах периодической печати впервые поднимает вопросы о сохранности и значении фольклора. В газете «Казах» 1913, № 12 он опубликовал рецензию на вышедший в 1911 году труд Ш. Кудайбердиева «Түрік, кыргыз-қазақ һәм ханлар шежіресі», в которой обозначил значимость изучения шежиры. Другие его многочисленные публикации указывают, что ученый подчеркивал необходимость сохранения эпосов Кобланды-батыр, Бекет-батыр, Едиге-мырза

(А. Бокейхан. Летопись тюрков, киргиз, казахов и ханов) и многих других фольклорных материалов. Ключевыми исследователями казахского устного творчества послевоенного периода стали С. Муканов, Б. Кенжебаев, Е. Исмаилов, М. Каратаев, М. Габдуллин, Б. Адамбаев, Г. Мусрепов и др. В 1950–1960-е годы были изданы научные издания образцов эпоса («Камбар-батыр», «Кыз-Жибек», «Алпамыш») и других жанров («200 казахских песен»), научно-популярные работы («Казахские пословицы и поговорки», 1950; «Песни о батырах», 1961–1964; «Казахские сказки», 1957–1964; «Айтыс», 1965–1966) и другие издания. В 1960-е годы выходит «Памятка собирателям фольклора», составленная Н. Смирновой и О. Нурмагамбетовой. Особо следует отметить труды Е. Бекмаханова, который, несмотря на идеологические запреты, опубликовал свой легендарный труд, посвященный восстанию К.Касымова. В своем исследовании автор привлек произведение жырау Нысанбай «Кенесары-Наурызбай». Поэме Нысанбай жырау «Кенесары-Наурызбай», которую Е. Бекмаханов использовал в качестве

исторического документа, писатель С. Муканов дал следующую оценку: «Поэма Нысанбай жырау имеет наряду с историческим важное литературное значение. Достоинство поэмы заключается в том, что она основана на реализме, поэт смог реальным событиям придать богатый сюжет, который имеет стройную композицию, в поэме четко показаны образы людей, их внешние и внутренние качества». Необходимо отметить революционный труд в тюркской и русско-славянской фольклористике О. Сулейменова «АЗиЯ», в котором автор привел факты о влиянии тюркской культуры на славянскую, используя русский эпос «Слово о полку Игореве». В советский период появляются новые исследования: «О казахском эпосе», «Козы Корпеш» (А. Кобыратбаев), «Акыны» (Е. Исмаилов), «Устная литература казахского народа» (М. Габдуллин) и др. Казахским научно-исследовательским институтом литературы и искусства им. М. Ауэзова были выпущены коллективные сборники: «Казахская фольклористика» (1972), «Проблемы казахских исторических эпосов» (1973), «Типология казахского фольклора» (1981), «История казахской фольклористики» (1988) и др. Исследователь Кобыратбай Т. А. отмечает, что «... на протяжении многих лет фольклор, в т. ч. эпическое наследие, рассматривался как искусство слова, тогда как этническое направление изучает его как народную память, отголоски истории, этнический источник. Необходимость изучения героического эпоса в качестве этнического источника объясняется ростом исторического сознания отдельных народов, включая потребности современной науки» [5, с. 5]. Каждый образец казахского героического эпоса характеризуется воспеванием героических деяний героя – выходца из одного племени. Например, Кобыланды является выходцем из племени кипчак, Алпамыс – коньрат, Ер Таргын – ногай, Камбар – керей и т. д. Примечательно то, что этническая принадлежность батыров ни в одной версии вышеуказанных сказаний не меняется. Поэтому мы говорим, что героический эпос представляет собой дополнительный источник для изучения этнической истории казахского народа. В настоящее время однозначное и полноценное трактование понятия фольклора в научной среде находится в стадии становления и совершенствования, поскольку фольклор является объектом исследования многих дисциплин. Каждая из отраслей знания, будь то этнология, этнолингвистика, история, фольклористика имеет свой предмет изучения, объединяющим или интегративным фактором является устный, этнический,

традиционно-исторический, идейно-ментальный характер фольклора. Таким образом, отраженные дискурсы имеют место для существования и научной интерпретации, однако отражают не сформированность методологического подхода к использованию фольклорного материала к изучению исторического прошлого. Алпысбес А. предлагает опираться на «опыт типологизации фольклора («народная мудрость» = «устное народное творчество») в вопросе подразделения на жанры бытового и исторического фольклора. Под бытовым фольклором и следует понимать «устное народное творчество» – действительно общенародное свободное творчество по созданию бытовых фольклорных произведений, к числу которых следует отнести обрядовые песни, пословицы и поговорки, колыбельные, детские сказки (не путать со сказками с историческими корнями), плач, реквием, песни хозяйственного цикла, религиозные песни, анекдоты и проч. Характер традиции устного исторического знания, очевидно, следует определять в контексте различных существующих форм устного изложения сведений, изустной интерпретации исторических фактов» [2, с. 10]. Алпысбес М. подчеркивает также ценность тюркских и казахских шежире в интерпретации исторических событий: «В основном данные шежире несут в себе информацию о происхождении человека, общин, сообществ (этнических групп, родов, племен); по поводу сущности политической власти (каганов, ханов, султанов), духовной элиты (кожа, сопы, баксы) и народной элиты (би, батыр, ақсақал), структур (хандық, ру, ел, жұрт); традиций (культов, верования, религии, обрядов, общин)» [6, с. 217]. При изучении исторических событий и явлений наиболее информативными по отношению к историческому содержанию станет применение исторического фольклора на уроках истории. Как отметила Тучкова Н. «Наиболее результативной является опора на тексты исторических преданий, так как именно этот фольклорный жанр обладает, во-первых, наибольшей степенью насыщенности конкретной исторической информацией, во-вторых, историческая информация в произведениях такого рода наименее «обработана» художественным способом (что весьма важно для исторических реконструкций)». Особый интерес в этом плане представляется изучение материалов шежире, героического эпоса, произведений жырау, акынов, исторических преданий. В силу идеологических представлений в советское время многие исторические личности, такие как батыры, бии считались вымышленными, исторический аспект

фольклора не был темой специальных исследований. Исследователи Пангереев А. Ш., Балтымова М. Р. изучили вариации героического эпоса «Кобланды батыр», проанализировали дополнительные источники, в том числе материалы археологических экспедиций сделали следующие выводы: «Эпос «Кобланды батыр» передает события разных эпох, сгущая и синтезируя их в описываемых картинах прошлого. Поэтому здесь отразился закон циклизации, свойственный фольклору в целом. Поскольку эпос «Кобланды батыр» охватывает несколько эпох, трудно выяснить, насколько исторически достоверна личность героя. В этом случае могут помочь анатомические, морфологические, антропологические исследования. В знаменитой лаборатории имени М. Герасимова были проведены антропологические исследования останков Кобланды батыра, извлеченных из его могилы в Жиренкопе, в результате которых было выявлено, что этот человек жил во второй половине XVII века. Таким образом, только благодаря комплексным историческим, филологическим и антропологическим исследованиям стало возможным решить проблему исторической достоверности личности героя. Свидетельством тому является личность Кобланды батыра, который из эпического героя вновь стал исторической личностью». Подобные комплексные исследования подчеркивают ценность исторического фольклора в освещении событий прошлого.

Заключение Таким образом, последние исследования показали, что фольклорные источники как часть историко-культурного наследия этноса, народа являются важным источником информации в исторической науке и дополняют бесписьменный период истории многих народов и этносов. Долгое время идеологическое прошлое оказало свое влияние на интерпретацию фольклора в научной среде. Однако междисциплинарный, интегративный подход, историзм, антропологизм фольклора, его этнический характер обусловили историко-антропологическую ценность. В первую очередь проблема не в том, «что изучать», а «как изучать», «как интерпретировать» бесписьменную, но «внутреннюю» историю в сочетании с письменной.

ЛИТЕРАТУРА

1 Методы и концепции в фольклористике и культурной антропологии (конец XX – начало XXI века): материалы XVI Междунар. школы-конференции по фольклористике,

социоллингвистике и культурной антропологии / Сост.: А. С. Архипова, С. Ю. Неклюдов, Д. С. Николаев, Н. Н. Рычкова. М.: РГГУ, 2016. 208 с.

2 Алпысбес М. О значении устных источников в исследовании отечественной истории//Вестник КарГУ. - 2006// <https://articlekz.com/article/5367>

3 Известия Общества археологии, истории и этнографии при Казанском университете. - 2020. - Том 40. – № 1–2. – С. 415

4 Левшин А. И. Описание киргиз-казачьих или киргиз-кайсацких Орд и степей. Алматы: Санат, 1996. 656 с.

5 Коныратбай Т. А. К методологии изучения этнического характера героического эпоса (историографические аспекты). - [Вестник Северо-Восточного федерального университета имени М. К. Аммосова: Серия Эпосоведение.](https://cyberleninka.ru/article/n/k-metodologii-izucheniya-etnicheskogo-haraktera-geroicheskogo-eposa-istoriograficheskie-aspekty)- 2020// <https://cyberleninka.ru/article/n/k-metodologii-izucheniya-etnicheskogo-haraktera-geroicheskogo-eposa-istoriograficheskie-aspekty>

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫМЫЗ ШОЛПЫ ЖАЙЛЫ ЗЕРТТЕУЛЕР МЕН ШОЛПЫНЫҢ САҚТАЛУЫ

БЕРІКТАЙ Б. А.

5-сынып оқушысы, С. Ғаббасов атындағы ЖББОМ, Абай облысы,
Аягөз ауданы
ҚҰДАЙБЕРГЕНОВ Ө. Б.

Абай облысы білім басқармасы тарих пәнінің мұғалімі, Аягөз аудандық
білім бөлімінің С. Ғаббасов атындағы ЖББОМ

Қазақ қызы арқасында жатқан қос бұрымды шолпымен әшекейлеп қойған. Шолпы – қазақ қыздарының әшекейлерінің ішінде сәнді әрі күрделілерінің бірі. Қазақ арасында оны байлықтың, баршылықтың белгісі деп те санаған. Қазақ салтында шолпыны қыздар мен жас келіншектер тағады, ал егде тартқан әйелдердің таққаны ерсі болады [1, 148 – б].

Енді сөздің шығу тегіні шол деген сөзден, яғни етістіктен жасалды деуге де дәйек бар екен. Шол – шол-у – алыстан байқау, бағдарлау сияқты қимылдың атауы деп болжаған.

Дыбыстық еліктеуіш сөзден де шыққан деп көрсеткен. Шолп етті – бір нәрсенің биіктен (алыстан) суға тускендегі дыбысы [2, 736 – б] Сөздің соңындағы «ы» дыбысы – шолп деген еліктеу сөзден

зат есім тудыратын жұрнақ болып тұр. Сәндік үшін әшекейлі алтын немесе күміс теңге таққан бұйым.

Аталуы басқа тура шолпы сияқты шашқа тағатын әшекей басқа ұлттарда да болған. Башқұрттарда – сулпы, тувиндерде – чавага [3,70 – б] алтайлықтарда – шанқы [4,6 б], татарларда – шулпы [5,2–б], туркмендерде – асық [6,5 – б] деп аталған.

(Алматы облысы, Кеген ауданы, III–IV ғ.ғ.) полихром стиліндегі аса нәзік те, әсем жасалған бұйымның бірі табылған. И.П. Засецкая шолпыны ғұн дәуірінің әшекейлеріне жатқызады. Шолпы – тас орнатылған бес ұяшықты. Ұяшықтар арасындағы ашық жерлер үшбұрыштардан тұратын түйіршіктермен толтырылған. Шетіне цилиндр пішінінен пирамидаларға ұласатын бейнеде түйіршіктер күйдіріліп жапсырылған. Табылған тағы бір алтын шолпының көз салынған ернеуі пирамида пішінді ою-өрнекпен қоршалған. Қазіргі қазақ шеберлері жасайтын кейбір сырғалар пішіндеріне қарай жоғарыда аталған шолпыға ұқсас болып келеді [7,30 б].

Шолпыны о баста әйелдер қара ниетті тылсым күштерден қорғану үшін де тағып жүрген. Халық сенімі бойынша адамның жарты жаны шашта болады деп, оны қорғау мақсатында шолпы, шашбау таққан. Кейде олардың салмағы 3 кг-ға жетке [9, 110 – б].

Зерттеушілердің айтуы бойынша қазақ әйелдері шаштарына темір ақша тәрізді әшекейлер таққан. XVIII ғасырда жазылған И. Георги жазбаларында: «Әйелдер шаштарына кең көлемді, жылтыратылған және әсемдетілген әшекейлер таққан» деген мәліметтер де кездеседі. Шаш әшекейлері алтындатылған күміс ақшалар немесе сақиналардың тізбегінен құрастырылған. Шаш әшекейлерінің тағы бір түрі – үш бөліктен тұратын алтын немесе күміс жалпақ тілікшелер. Оларға асыл тастар бекітілген [7,130 б].

Шолпылардың жалпыға бірдей ел арасына көп тараған сонымен қатар ғалымдардың зерттеулерінде көп ұшырасатын бірнеше түрлері:

1 Қоңыраулы (сылдырмақты) шолпы: Қоңыраулы шолпы біріне – бірі тізбектелген бірнеше ромбы бейнелес күміс құтышалардан құралады да, олардың ішіне сылдырмақтар салынады. Қоңыраулы шолпылардың әрбір детальдарын ұстап тұратын алтын, күміс алақандары бар [8, 148 – б].

2 Қозалы шолпы: Жас қыздар үшін кішкене күміс тиындарды үзбелеп қозалы шолпы жасайды. Оның сынғырлаған үні әдемі жарасып тұрады [8, 149 – б].

3 Қос үзбелі шолпы: Үзбелі, қос үзбелі шолпылар көбінесе арналып соғылған әшекейлі шаш теңгелерді, ақша теңгелерді біріне бірін үзбелеп жалғастыру арқылы жасалады. Теңгелер мен теңгелердің арасындағы үзбелер кейде лента сияқты күміс баулықтарды дәнекерлеп ұстау арқылы, кейде теңгелерді тесіп шығыр еткізу әдісімен тізбеленеді [8, 149 – б].

4 Көзді шолпы (асыл тас қондырылған): Қақталған күмістен үш бұрышты немесе сопақша пішінді етіп жасалады да, ортасына асыл тас орнатылады. Төменгі үлкен тұмаршасының етегіне шынжырлап немесе үзбелеп соғып, сөлкебай тіркелген бірнеше салпыншақ тағылады [8, 149 – б].

5 Көп үзбелі шолпы: күміс, алтын тиындарды көптеп тізіп, үзбелеп жасаған

шолпының бір түрі [8, 149 – б]

6 Сағат баулы шолпы: лента немесе тері пұшпағын алып, оны сағат баулы етіп сызып, ұшына темір, я болмаса күміс тағады [8, 149 б].

Семей қаласының тарихи – өлкетану мұражайында XX ғасырдың басында табылған тиындардан құрастырылған, көп үзбелі шолпы бөлігі сақталған. XX ғасырдың екі үзбелі шолпысы ондағы тиындар арқылы 1922 жылдан кейін жасалғанын көрінеді.

Семей қаласындағы тарихи – өлкетану мұражайында төрт тас орнатылған шолпы жайлы мұражай қорындағы деректе 1970 жылы өткізілгендігі және оның Тоғас руынан шыққан шебер Жуанышев Нұрғалидың қолынан шыққандығы айтылған. Бұл көзді шолпының тасы «Ақық тас» деп көрсетілген.

Сол жәдігерлермен бірге күмістен жасалған аметист пен кальцедон тастары орнатылған көзді шолпының бөлігі де сақталған.

Қарағанды облыстық тарихи – өлкетану музейінде XX ғ. басында жасалған 1984 жылы К. Жанбыбаев деген кісінің музейге 50 сомға тапсырған шолпысы сақталған. Шолпы қайын енесіне (Қаракесек руы) тиесілі болған. Шолпының орталық пластинасында өрнек бар. Шолпы 9 тиындардан құралады, бесеуі ресейлік 1896, 1897, 1899, 1913 жылдарғы 50 тиындар, төртеуі шығыс тиындары. Күміс, қолөнер тәсілі. Музей қорында Кооф 5367 номерімен сақтаулы.

Балқаш қаласындағы тарихи – өлкетану музейінде XIX ғ. жататын шолпы бар. Сопақша және толқынды шеттері бар үшбұрышты пластиналардан тұрады, бір-бірімен сақина арқылы жылжымалы түрде байланысады. Орталық бөлікке түсті тастар

салынған филиграньмен безендірілген 4 пластинадан тұрады. Екі орталықтың әр жағында түсті тастардан жасалған екі табақша бекітілген. Өсімдік текті оюмен өрнектелген. Музей қорында БКМ КП 13170 ИНВЮ 36 номерімен сақтаулы. Сонымен қатар БКМ КП 27585 ИНВ Ю 53 номерімен бір-бірімен ұзыннан ұзақ жалғасып біріктірілген кеңес заманының ақ металл, тиындарынан (1924, 1925, 1927 ж.) тұратын, шаштың ұшына тағылатын сәндік әшекей бұйым сақталған. Өлшемі: 3,2x2,5см

Қостанай облыстық тарихи – өлкетану музейінде Жетіқара қаласының тұрғыны Еспаева деген кісінің 1987 жылы өткізген ақ металдан жасалған шолпысы сақталған. 25x11 см. размеріндегі КП 6473 Дм278 номерімен сақталған шолпының көк түсті екі көзі түсіп қалған. 1992 жылы Науырзым аулының тумасы Т. М. Тазбековадан сатып алынған 18x4,2 см размерлі КП 8510 Дм167 номерімен сақталған шолпы бар. Ақ темірден жасалған сынығы бар ақық тас орнатылған.

Күмістен зер салып жасалған Қостанай қаласының тұрғыны. А. М. Әбішеваның 1999 жылы өткізген 40x6,2 см-лік шолпысы КП 12391 Дм126 номерімен сақталған. Шолпыда тастар сынығы орнатылған.

Атырау облыстық тарихи – өлкетану музейінде Молдахалықова Гүльбикенің 1979 жылы өткізген шолпысы КП 2866 Дм86 номермен сақталған. Зер салынып филигрань әдісімен өңделген темірден жасалған әшекейдің үстіне тас орнатылған.

Қазіргі кезде жастарымыз шет елдік үлгідегі киімдерге қызығып, ұлттық құндылығымызға аса мән бермеуде, шолпы арқылы ұлттық құндылығымызға деген сүйіспеншіліктерін оятуға болады, шолпы туралы деректерді жинап, құндылығы туралы, мәдениетке, қыздарымыздың сұлу да, сымбатты болып өсуіне, денсаулығына пайдасы туралы кейінгі ұрпаққа жеткізу, үйретуді жолға қойсақ нұр үстіне нұр болар еді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақтың зергерлік әшекейлері Алматы «Өнер» баспасы 1985 7-бет
- 2 Қазақ тілінің сөздігі Алматы 1999 «Дайк-Пресс» баспасы 736-бет
- 3 Қасиманов С. Қазақ халқының колөнері. Алматы: Қазақстан, 1969ж 148-бет 4.

4 Маргулан А. Х. Казахское народное прикладное искусство. Алматы «Өнер» баспасы 1986 жыл 171-бет

5 С.Асановы, А. Птицина Қазақтың ұлттық киімдері және колөнері тарихы.

Астана «Фолиант» баспасы 2016 жыл 30-бет

6 [<https://cyberleninka.ru/article/n/zhenskie-pricheski-i-nakosnye-ukrasheniya-tuvintsev-istoriko-etnograficheskiy-ocherk/viewer>]

7 [<https://school-science.ru/7/18/39914>]

8 [<http://vnesnii-oblik.ru/etnografiya/tatukr.html>]

9 [<http://raretes.ru/turkmenskije-nacionalnye-ukrasheniya/>]

ҚАНЫШ СӘТБАЕВ ҚАЗАҚ ТАРИХЫНДА, АРХЕОЛОГИЯСЫНДА ҮЛКЕН ІЗ ҚАЛДЫРҒАН ТҰЛҒА

НУРЛАНОВА А. ТАНАТОВ Б.

8 сынып оқушысы, №21 ЖОББМ Павлодар қ.,

ЕРКЕБҰЛАН Б. Қ

Тарих пәнінің мұғалімі, №21 ЖОББМ Павлодар қ.

Қазақ тарихына көз салсақ өткен ғасыр ұлтымыз талай зұлматты, қиындықты, аштықты бастан кешірді. Бірақ, қазақ даласы өткен ғасырда ұлты үшін жанын беруге әзір тұлға болар, ел болашағы үшін еңбек ете білген тау тұлғаларды да дүниеге әкеле білді. Шынында да, XX ғасыр тек қиындықпен күрескен ғасыр болып қана емес, қазақ тарихында білімге ұмтылу, ізгілікке ұмтылу, жаңалыққа ұмтылу ғасыр болып қала алды десек артық айтқанымыз емес. Өткен ғасырда қазақтың әдебиеті, мәдениетінде, ғылымында, тарихында даму, алға жылжу, том-том шығармалардың дүниеге келуі, халық ауыз әдебиетінде ойып орын алатын дүниелердің театрда сахналануы, қазақ ғылым академиясының құрылуы сынды үлкен-үлкен істермен де тарихта қалды.

Осы аталған істердің барлығы өздігінен орын алған жоқ, әр бір істің артында елін сүйген, ұлтының болашағын ойлаған, қазақтың қамын жеген мықты да майталман мамандар, елі үшін еміренген тұлғалар тұрды.

Сондай нар қасқа, қазақтың маңдайына туған ұлы тұлғалардың бірі – Қаныш Имантайұлы Сәтбаев. Биыл туғанына 125 жыл толып отырған Қаныш Имантайұлының қалдырған мол мұрасы, елі үшін еткен еңбектері сөзсіз тарихта өз бағасын алған. Бүгінде ел аузында да игі істері, жақсылықтары, қазақ халқына, оның болашағына

жасаған істері аңыз болып айтылып келеді. Бір бойында сан түрлі өнер мен білім тоғысқан, сол өнердің, сол білімнің барлығын еліне беріп кету үшін жан-жақты еңбек ете білген. Бойындағы барын қазақ үшін сарқып беруге тырысып, жанталасып жұмыс істеп, қолынан қаламы мен зерттеу құралы түспеген нағыз ұлтын сүйген тұлға. Ғалым, геолог, мемлекет және қоғам қайраткері, Қазақстан ғылымындағы геологиялық қызметтің негізін қалаушы, Қазақ ССР Ғылым академиясын ұйымдастырушы және оның тұңғыш президенті, геологиялық ғылымдар институтын құрушы, Қаныш Имантайұлы Сәтбаев қалай насихаттасақ та, қай қырынан айтып көрсетсек те мақтана аламыз. Иә, қазақтың ұлы, тек қазақ емес сол кезде Кеңес үкіметіне де білім мен біліктілігінің арқасында көмегі тиген. Ұлы Отан соғысы кезінде соғысуға қажетті пайдалы қазбалардың кені жау қолында қалып кетіп, шұғыл жаңа кен орындарын іздестіру жұмыстары жүргізіледі. Сол кезде қазақтың нар қасқа ұлы Жездіде жаңа кен орынын зерттеп, ашып, соғыстың шиеленіскен түйінін шеше білген. Бұл өте үлкен тарихи оқиға 1941 жыл сұрапыл соғыстың басталғанына 5 ай болған уақытта орын алып еді. Кеңес әскері барлық майданда шығынға ұшырайды, жеңіліп жатады. Фашистер Украина мен Кавказдағы марганец кен орындарын басып алды. Ол брондалған Болат танктерді жасауда маңызды қоспа болатын. Қазақ топырағында пайдалы қазба қорының бар екенін нақты расталады. Айналырған бір жыл ішінде Жезді кеніші бүкіл Кеңесті шикізатпен қамтамасыз ете бастайды. Кеңес армиясына болаттан құйылған жаңа танкілер жіберу осылай басталады. Міне, Қаныш Сәтбаевтың жасаған осынау ісі тарихта алтын әріптермен жазылып қалады.

Өмірі, еңбегі зерттеліп, зерделеніп жүрген Қаныш Сәтбаевтың қалдырған мол мұрасы сөзсіз қазақ ғылымы, тарихы әдебиеті мен руханияты, білімі үшін әлі талай қызмет ете берері сөзсіз. Себебі, ол тек қана геология саласын, тау-кен қазба байлықтары саласында ғана қызмет етіп қойған жоқ, ол тарихшы, әдебиетші, этнограф, математик-ғалым, математик-педагог болып, осы салалардың бәрінде қажырлы еңбек етіп, қазақ руханиятына өлшеусіз із қалдырды.

Жоғарыда атап өткеніміздей қазақтың бағына туған ұл көптеген тарихи оқиғалардың бастауында тұрғаны жасырын емес. Ол қазақтан шыққан тұңғыш геолог, ол тұңғыш қазақ ғылым академиясын құрушы, әрі тұңғыш басшысы, қазақта алғаш алгебра оқулығын жазған ғалым, қазақ топырағын тереңнен зерттеп, бүгінгі

мол пайдалы қазба қорларының көпшілігін болжап, айтып, анықтап кеткен ең мықты маман.

Қашын Имантайұлы тек геолог қана емес, ол сан саланы менгерген, сан қырлы тұлға болған. Оның бір ғана қырын зерттеп жазып шығуға бір кітаптың өзі аздық ететіні анық.

Қасиетті Баянауылдан түлеген ғалым өмірбаяны да ерекше оқиғаларға толы. Қаныш Имантайұлы Сатпаев 1899 жылы сәуір айының 12-сі Семей облысының, Павлодар уезінде (қазір Павлодар облысының Баянауыл ауданы, Тендік ауылы) дүниеге келді.

Қазақ даласынан нәр алған Қашын өмір қалайды елге игілік берсем деген арман-мақсаттан тұрғанын анық байқауға болады. Ол өзінің жер ананы сүйген, қазақтың тарихын сүйген болмысымен ерекшеленіп тарихта аты қалды. Қаныш Сәтбаев атын тарихта қалдыру үшін еңбек етке жоқ ол, қазақтың болашағы үшін еңбек етті.

Жігіттің мамандық таңдауына Томсктан Баянауылға 1921 жылы емделуге келген профессор Михаил Антонович Усов әсерін тигізді. Ол Қ. И. Сатпаевта туған жерінің кендерін зерттеуге, оны Отанға және адамдарға беруге құштарлығын оятты. Кейін Қ. И. Сатпаев: «Маған социалистік индустрияны көтеруге үлкен құрмет көрсетілді. Қазақстанда алдыға басарлық ғылым құру» деп жазды.

Осы бір ауыз сөзінен ақ, ғалымның қазақтың өзін емес, тарихын, болашағын да құрметтегенін, сол болашаққа үлкен арман мақсатпен қарағанын және тек айтып армандап қана қоймай сол мақсатқа жету жолында аянбай тер төккенін байқауға болады.

М. А. Усовпен кездесу өмірін күрт өзгерткен қазақтың қара баласы өзі армандаған мамандықты алып, 1926 жылы Қ. И. Сатпаев Томск технологиялық институтын сәтті бітіріп, тау-кен инженер-геолог дипломы бар бірінші қазақ болып, халық шаруашылықтың Орталық Кеңесіне жіберілді.

Қ. И. Сатпаев «Атбасцветмет» тресінің геологиялық бөлімін басқарды. Оның алдына үлкен міндет қойылды – Жезқазған-Ұлытау ауданында пайдалы қазбалар қорларының жоспарлы анықтау бойынша бірінші стационарлық геологиялық барлау жұмыстарын жүргізу. Жезқазған қорларын қарапайым деп есептеген ағылшындар мен ХКК-дағы Геологиялық Комитеттен айрықша Сатпаев осы аймақта кендердің үлкен қорлар бар болғанында күмәні болған жоқ.

1932 жылы Қ. И. Сатпаев бірінші ғылыми монография «Жезқазған мыс кендерінің аймағы және оның минералды қорлары» жариялады. Сол уақытқа қарай Жезқазғанда ХКК-дағы Геологиялық комитеттің қызметкерлері мен ағылшын мамандары айтқандай 60 мың тонна емес,

2 млн.нан астам мыс бар екені анықталды. Ол Қ.И.Сатпаевтың ғылыми болжаудың дәлелі болды

1934 жылы КСРО Ғылым Академиясының сессиясында Қ. И. Сатпаев «Мыс, көмір, марганец рудалары және Жезқазған-Ұлытау ауданының басқа пайдалы қазбалары» баяндамасымен сөз сөйледі, бұл баяндамада Жезқазған кен орнының және барлық ауданның үлкен перспективалары жан-жақты негізделген.

1937 жылы барланған мыс кендері Жезқазғанды әлемдегі ең үлкен кен орны деп атауға және осы жерде тау-кен кәсіпорынды салуға мүмкіндік берді. 1938 жылы ақпан айының 13-і Наркомтяжпромның Жезқазған тау-кен металлургиялық комбинат слау жөнінде бұйрығы шықты.

1941 жылы Қ. И. Сатпаев КСРО ғылым академиясының Қазақ филиалының Геологиялық институттың директоры болып тағайындалды, бір жылдан кейін ол осы бөлімше – Республиканың болашақ Ғылым Академиясының жетекшісі болды. [1]

1946 жылы Қаныш Сәтбаевтың тікелей ықпалымен Қазақстан Ғылым Академиясы құрылды. Ол орталық республиканың табиғи ресурстарын неғұрлым толық зерттеуге және пайдалануға, ел экономикасының ғылымы мен мәдениетінің өркендеп өсуіне үлкен мүмкіндік берді.

Қаныш Имантайұлы ғылым саласынан бөлек, тарих пен мәдениет саласында да мол еңбек қалдырды. Ш. Уәлиханов жазып алған Ер Едіге жырын қазақ оқырмандарына арнап, қайта дайындады. Сондай-ақ, Затаевичтің «қазақтың 500 ән-күйі» жинағына өз орындауында қазақтың 25 әнін қосты және оған орыс тілінде ғылыми түсініктеме берді.

Ол кісінің атқарған еңбектерінен бөлек, азаматтық болмысы да бүгінге аңыз болып жетті. Әсіресе, ағылшын премьерінің алдында «Менің халқым менен де биік» деп ұлтының мәртебесін асқақтатқан тұлғаны біз де ұлықтауға тиіспіз. [2]

Ол тек жерді ғана зерттеп зерделеугенін жоғарыдағы тарихқа, мәдениетке деген қызығушылығынан да аңғаруға болады. Ол тек зерттеуші, ғалым ғана емес терең жаза білетін, өз стилі қалыптасқан қаламгер ғалым болған. Оның қаламынан туған мақалалар, монографиялар мен зерттеу жұмыстары әл күнге қазақ геологиясына, қазақ тарихына үлкен үлес қосып келеді. Ол өз еңбектері арқылы көптеген қазақ ғалымдарының шоғырын, тарихшыларының шоғырын тәрбиеледі деуге де болады. Себебі, Қаныш Сәтбаев қаламынан туған көптеген тарихи ақпараттар,

деректер, зерттеу жұмыстары әлі күнге дейін өз өзектілігін жоғалтпаған. Әлі күнге дейін білім алушы, ізденуші жастар үшін ең қажетті, ең керекті бағдаршам болып тұрғаны хақ.

Қазақстан ғалымдарының зор армиясының ақылшысы, тәрбиешісі болды. Ол геология ғылымына қатысты әлемдік, одақтық, қазақстандық түрлі дәрежедегі толып жатқан комиссиялардың, комитеттердің мүшесі, басшыларының бірі; бірнеше мәрте КСРО және Қазақ КСР Жоғарғы Кеңестерінің депутаты, СОКП съездерінің делегаты, КСРО Министрлер Кеңесі жанындағы Лениндік және Мемлекеттік сыйлықтар жөніндегі комитеттің президиумының мүшесі. Ол төрт рет Ленин орденімен, Екінші дәрежелі Ұлы Отан соғысы орденімен марапатталып, КСРО Мемлекеттік және Лениндік сыйлықтардың иегері болған. Оның есімі институттар мен кен-металлургия комбинаттарына, Қазақстан қалаларының көшелеріне, мектептер мен шаруашылық аттарына берілген. Сондай-ақ, Алатаудың бір шыңы мен мұздағы, Қаратаудағы ванадий кенінің рудасынан табылған бір минерал (сәтбаевит) оның атымен аталады. Оған арналған бірнеше мұражайлар бар [3].

Қаныш Имантайұлының еңбек жолында тартысты сәттер де аз болмаған. Бір ғана Жезқазғанды зерттеу жолында қаншама қиындыққа тап болады. Қ. И. Сәтбаев келгенге дейін Жезқазғанда барлау жүргізген геологиялық комитеттің қызметкерлері Жезқазғанды шағын, келешегі жоқ кеніш деп санады. Бірақ қазақтың тұңғыш ғалымының тегеурінді тартысы, қажырлы еңбегінің арқасында өзінің дұрыстығын, бұл кеннің болашағы жарқын екенін дәлелдеп шыға алды. Міне, бұл да Қаныш бойындағы қазаққа ғана тән күрескерліктің белгісі деп ойлаймын.

Қазақ археологиясы мен тарихында өлшеусіз із қалдырған Қаныш Сәтбаев елі үшін, қазақ үшін, сол кездегі Кеңес үкіметі үшін де пайдалы да ең қажетті жұмыстарды атқарды. Солай бола тұрса да қудалаудан, түртпектен аман қалған жоқ. Қазақтың тұлғаларын, тарихын, болмысын жасыруға, құртуға тырысқан сол кездегі жүйенің шокпары Қаныш басына да тигені тарихи шындық. Бұл жайлы ел тәуелсіздігін алған соң, Қазақстан атты көк байрағы желбіреген ел болған кезімізде ашық айтыла түсті десек, бұл да тарихи шындық.

Жаппай қуғын-сүргін 1945 жылы екінші дүниежүзілік соғыс аяқталған соң, 1950 жылдардың басында қайта жалғасты. Оған қазақ ғылымының қаймақтары: Ермұхан Бекмаханов, Бек Сүлейменов, Есмағамбет Исмайылов, Қажым Жұмалиев, Ахмет

Жұбанов... т.б. ілікті. Ғылым Академиясының президенті, бүкіл әлемге белгілі ғалым-геолог Қаныш Сәтбаев пен жазушы Мұхтар Әуезов сынды халқымыздың көрнекті ұлдарын қызметінен айырып, республикадан кетуге мәжбүр етті.

Қазақтың қайраткер ақыны Қадыр Мырзалиев өзінің естелігінде: «Отызыншы жылдардың ойраны хақында ондаған, тіпті жүздеген материал оқыдым. Бір ғажабы – қуғын көрген, қамауға алынған бір де бір дәлдіріш, ақымақты кездестіре алмадым. Керісінше, асыл азамат, аяулы аруларды аяусыз аластау кезінде әлгіндей дәлдіріштердің бәрі Сталиннің жандайшап жеңдетіне айналған. Талантты тұлғаларды таптап, жаныштауды кімдерге тапсыруды Сталин жақсы білген», - деп нақты тарихи шындықты келтіріпті [4].

Міне, жоғарыда келтірілген деректер Қаныш тағдырының да қудалаудан аман болмағанына дәлел бола алады. Бір өзі бір ұлттың болашағы үшін осыншама еңбек етіп, осыншама тер төккен тұлғаның болмысы, оның тарихи тұлғасы, оның еткен еңбектерінің барлығы бір ғана мақалаға сыймайтыны анық. Дегенмен, бір өзі сан салада еңбек ете білген қазақтың Қанышының талантты ұлға, ұлты үшін туған ұл, тарихта тарихи істері арқылы аты қалған жан екенін барынша айқындай түсуге тырыстық.

Қаныш Имантайұлы Жездідегі марганецтің елімізге үлкен қорларын ашқан тұңғыш қазақ кәсіпқой геологы, қазақтан шыққан тұңғыш геология-минералогия ғылымдарының докторы, Қазақстан ғылымының гүлденуі мен оның толық практикалық қайтарым беруі жөнінде тынымсыз еңбек еткен. Қазақстан Ғылым академиясының тұңғыш президенті, Кеңес Шығыс республикаларының ішінен КСРО Ғылым академиясының тұңғыш академигі, ғылыми кадрлардың өсуіне қамқорлық жасаған, жастардың данышпан тәлімгері. Ол атын тарихқа ғана емес, аспан әлеміне де жазып кеткен қазақтың ұлы. Бүгін Қазақстан пайдалы қазбалары арқылы, экономикасы өркендеген, даму жолындағы ел болған болса, сол еңбектің артында Қаныш Сәтбаевтың да төккен маңдай тері, қажырлы жұмысы, үздіксіз, тоқтаусыз жасаған ұлы істері жатыр. Міне, бұл да тарих өшіріп тастай алмайтын шындық деп білемін.

Ұлты үшін ұлы тұлға болған Қаныш Сәтбаев 1964 жылы Мәскеуде ауруы асқынып қайтыс болады. Ғалым Алматыдағы орталық зиратқа жерленеді. 65 жылдық ғұмырында өмірін ұлтына арнаған тұлғаның бүгінде елімізде бірнеше ескерткіші, бірнеше музейі жұмыс жасап тұр. Қаныш Сәтбаев атында қала да бар. Өзінің

тарихи жолын адал еңбекпен ұштастырып кеткен ғалымның тура осылай дәріптелуі де еш жасандылық емес шынайылық екені анық. Себебі, ол ұлытының бағына туған ұл еді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Деректеме Сатпаев Қаныш Имантайұлы <https://museum.kstu.kz/kz/SatpaevKI.html>

2 [«Қазақтың Қанышы...», 12 Сәуір, 2019 жыл, «abai.kz» сайты, авторы- Нұрбике Бексұлтанқызы]

3 [Уикипедия ашық энциклопедиясы ашық деректерінен алынды. Сілтеме https://kk.wikipedia.org/wiki/Қаныш_Имантайұлы_Сәтбаев]

4 [«Қазақ зиялыларының қудалануы» 29 Мамыр, 2017жыл, «Егемен Қазақстан» газеті, авторы - Бекен Қайратұлы.]

ҚАНЫШ СӘТБАЕВТЫҢ ЖАСТАР ЖАДЫНДА АЛАТЫН ОРНЫ

ЗАРЛЫҚ А, ФАЙЗУЛЛАЕВА С.
оқушылар, Жамбыл атындағы ММЛИ, Қарағанды қ

Әрбір адамды, тұтас халықты ғұмыр бойы алға жетелейтін, тағдыр мен тарихтың бұралаң жолдарында қандай қиындықтарға тап болса да рухы сынбай алыстан бағдар сілтеп тұратын Темірқазық сынды жұлдыз тұлғалар болады. Қазіргі кез келген қазақ баласы үшін, барша қазақ халқы, тіпті бүкіл адамзат ұрпағы үшін Қаныш Имантайұлы Сәтбаев сондай тұлға.

1899 жылы 12 сәуірде Павлодар облысы Баянауыл ауданы Ақкелін болысында қазақ даласында тау қыраттарды аралап, түрлі тас жинағанды ұнататын ерекше бала өмірге келді. Әкесі оны нағыз «Ұлы Дала баласы» етіп тәрбиеледі. «Еңбектен адам өлмейді, қайта шындалып, намысың күшейе түседі» деп ержүректікке, төзімділікке және білімге баулыды. Кеңес Одағының және Қазақстанның металлогенді мектебінің негізін қалаушы, қазақтан шыққан тұңғыш академик [1, 16-6].

Қаныш Сәтбаев 1926 жылы Томбы технологиялық институтын үздік тәмамдап, қазақтан шыққан тұңғыш дипломы бар кәсіби инженер-геолог атанады. Бұл оқиға жалпы Сәтбаев үшін ғана емес, күллі елге қуаныш сыйлады. Міржақып Дулатұлы «Еңбекші қазақ» газетіне Қанышты диплом алып шығуымен құттықтап, мақала

жазып, туған халқына үлкен пайдасын тигізетініне сенімін білдіреді. Қ.И. Сәтбаев 1930-1940 жылдары әлемдегі ең ірі Ұлытау-Жезқазған мыс кен орнын ашты. Осы деңгейдегі кен орнын ашқан еңбегі үшін Қ.И. Сәтбаев КСРО-ның Ленин орденімен марапатталды. 1944 жылы Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Президиумы оған «Қазақ КСР-інің еңбек сіңірген ғылым қайраткері» атағын береді.

Қаныш Сәтбаев – Қазақстан тарихындағы жай ғана есім емес, ол – ғылыми жетістіктердің, биік талап пен зерттеуге берілгендіктің символы. Сәтбаев-өмірінің көп бөлігін Қазақстанның бостандығы мен ілгерілеуі үшін күресте өткізген көрнекті қайраткер және ойшыл. Оның геология ғылымына қосқан үлесі баға жетпес және оның мұрасы, оның ғылыми зерттеулері, бай тәжірибесі және адалдығы оны ел тарихындағы ең маңызды тұлғалардың біріне айналдырды. Бүгінгі күнге дейін оның есімі мен мұрасы жастар үшін айтарлықтай маңызға ие

1932 жылы Қазақ сахарасын аштық жайлайды. Голощекин реформасынан миллиондаған қазақ қырылды. Қаладан ауылына келген кезде аштықтан қиналған адамдар мен бұратылған бауырларын көріп, жаны қатты қамығады. Ақыры әйелі екеуі әпкесін, балаларын Қарсақбайға өздерімен бірге алып кетеді. Сөйтіп екеуі аштықтан 19 жанды аман алып қалады. Аяқтарынан тұрғызып, азамат қатарына қосады. Солардың бірі Алтын Адамды тапқан атакты археолог Кемел Ақышев болатын.

Қазақ елінде Қаныштың ерен еңбегі ерекше бағаланып, қазіргі кезде Қаныш атамның атында гимназия мектептері, Қарағанды облысының қаласы, көшелер, Баянауыл ауданының ауылы, Қазақстан Ғылым Академиясының «Геология институты», «Екібастұз инженерлік-технологиялық институты» мен «Қазақ ұлттық техникалық университеті» аталған. Сонымен қатар, Қаратауда табылған жаңа минералға Сәтбаев аты берілді және де Сәтбаев атты гладиолус гүлі де бар. Ал Жоңғар Алатауындағы Сәтбаев мұздығы Қаныштың есімін одан сайын биіктете түсті. Кеңестік астроном Николай Черных қазақтың ғалымының құрметіне 1979 жылы жаңа ашқан астероид, яғни Кіші ғаламшарға Сәтбаев атын берді. Қаныш Сәтбаевтың біздің заманымызда алатын орны ерекше. Қаныш Сәтбаевтай тұлға бұл өмірде жоқ десек жаңылмаймыз. Қаныш атамның Қазақстанға, қазақ еліне қосқан үлесі өте көп. Қазіргі Қазақстанның деңгейін Қаныш Сәтбаевтың қосқан үлестері көтерді десекте болады [1,518-6].

Қазақ халқының көрнекті ұлы 1964 жылы дүниеден өткеннен кейін:

Айырылдық деп жүрсек біз Қаныштан,
Өмір екен –
Өлімді өзі жанышқан!
Жұлдыз болып,
Нұрға толып,
Әне ол,
Жарқырап тұр
Аспан барып, алыстан.
Ерен ғалым...
Қатпар-қатпар жер қойнауын ақтарып,
Жер үстінің арманына жалғаған!
Тәтті ұйқысын бұзып талай машық қып,
Шұға емес, брезент киген жарықтық.
Жер кеудесін дүрбілеп те, үңгілеп
Кешті өмір,
Байлық іздеп халықтық! – деп қазақ халқы қайғыдан қан жұтты.

Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың құрметіне «Қазақстан Ғылым Академиясының жаратылыстану саласы бойынша сыйақы» тағайындалған. Қазақстан Ғылым академиясы ғимаратында ҚР ҒА алғашқы президенті Қ. И. Сәтбаев атындағы мемориалдық мұражай ашылған және де Қарсақбайдағы 1925-1940 жылдары Қ. И. Сәтбаев тұрған үйге мемориалдық тақта қойылған. Мәскеудің жаңа тарих мұражайында Қаныш атамның мемлекеттік марапаттары, құжаттары бар стенд қойылған. Қазақ халқының ерекше білімді, көрнекті ұлын есте сақтау үшін Қазақстанның көптеген қалаларында, мәселен Павлодар облысы Ақсу қаласында, Алматы, Атырау, Қарағанды қалаларында ескерткіштері бар [2,54-6].

Сонымен қатар С. Торайғыров атындағы ПМУ-да жыл сайын Сәтбаев оқулары өтеді. 1989 жылы Сәтбаевтың 90 жылдығы және 2019 жылы Сәтбаевтың 120 жылдығы дүркіреп атап өтілді. Қ. Сәтбаев ұлтының болашағы үшін көптеген ұлы істер жасады. Оның геология ғылымында ашқан жаңалықтары мен жасаған жүйелері әлі күнге дейін қолданыста.

Академик Сәтбаев 50-ден астам ғылым кандидаттары мен докторларын даярлады. Солардың қатарында белгілі ғалымдар Шахмардан Есенов, Евней Букетов, академик Өмірхан Аймағанбетұлы секілді өсіп-өнген азаматтар Қаныш жолын жалғастыратын лайықты ізбасарлар. Мысалы, Сәтбаев шәкірті

Букетов атында университет бар, Өмірхан Аймағанбетұлы Ленин орденімен марапатталған [3, 98-б].

Сәтбаев білімді және сыни тұрғыдан ойлайтын зиялы болды. Сәтбаевтың тарихты, экономиканы және саясатты зерттеуге деген ерекше көзқарасы көптеген жастардың назарын аударды. Ол ғылыми ойлауды белсенді насихаттаушы болды және білім беру мен дамуда үнемі жаңа идеяларды енгізді. Қаныш Сәтбаевтың жастар жадындағы орнын бағаламау мүмкін емес. Ол жай ғана ғалым емес, көпке ақылшы, көшбасшы, үлгі болды. Оның ғылыми ізденулерді қажет етуі, білімін жетілдіруге ұдайы ұмтылуы өскелең ұрпаққа тағылым. Сәтбаев ғылымға берілгендік пен жанқиярлықтың символына айналды. Кішіпейіл бастамадан халықаралық деңгейде мойындалғанға дейін оның өмір жолы үлкен жетістіктерге толы. Жастар арасында Қаныш Сәтбаевтың есте мәңгі сақталуы, оның білім мен ғылымға қосқан еңбегінің маңыздылығын көрсетеді. Оның өмірі көптеген жастарды білімге ұмтылуға және өзін-өзі үнемі жетілдіруге шабыттандырады. Ол зияткерлік дамудың маңыздылығын және оның ел болашағын құрудағы рөлін көрсетеді. Оның бостандық пен прогресс үшін үнемі күресі жастардың қызығушылығын тудырады және оның идеялары жаңа ұрпаққа ой салуды жалғастыруда. Сәтбаев жастарды саяси және әлеуметтік өмірдің белсенді қатысушылары болуға, алдына жоғары мақсаттар қоюға және елдің дамуына ұмтылуға шақырады. Көптеген жастарды өз қоғамының игілігі үшін әрекет етуге шабыттандырады. Қаныш Сәтбаевтың жастар жадындағы орны оның Қазақстан тарихындағы маңыздылығымен ғана емес, жастардың зияткерлік саласы мен білімін дамытуға қосқан үлесімен де байланысты. Жастар прогрессивті және тапқыр болуға тырысады және осы қасиеттерге ие адамдардың өмірлерімен танысады. Сәтбаев жастарды ақиқат жолына шабыттандырып, бағыттай алатын осындай көшбасшының жарқын үлгісі болып табылады. Қаныш Сәтбаевтың есімі жастар жадында мәңгі сақталады. Жастар үшін Сәтбаев – тарихи тұлға ғана емес, сонымен қатар өзінің жеке және кәсіби өсуінде үлгі алатын даналық пен басшылықтың символы. Сәтбаев – ғылымның, білімнің, табандылықтың арқасында мүмкін болмайтын нәрсенің болмайтынын қажырлы еңбегімен, тілегімен дәлелдеген жастарға үлгі-өнеге. Оның ғылыми ізденістері мен ашқан жаңалықтары жас ұрпақты алға қойған мақсатына жету жолындағы қиындықтарды жеңуге, дамуға шақырады. Олай болса, Қаныш Сәтбаеваның жастар

жадындағы орнын Қазақстанның ұлы ғалымдарының бірі және патриоттары ретінде дәріптеп, құрметтеуге болады.

Қаныш Сәтбаев жастар жадында мәңгі орын алу үшін көптеген байқаулар мен іс-шаралар, көрмелер, конференциялар өткізіп тұру қажет. Жастар Қаныш туралы ақпаратқа оңай қол жеткізу үшін Қаныш Сәтбаевның өмірі мен мұрасын көрсететін веб-сайт немесе бейнероликтер сияқты онлайн ресурстарды жасау керек. Білім саласында жастар оның ғылым мен білімнің дамуына қосқан үлесін білуі үшін білім беру бағдарламаларына Қаныш Сәтбаевтың өмірбаяны мен жетістіктерін енгізу. Осы орайда, Қаныш Сәтбаевты еске алу мақсатында мектепте оқушылар арасында «Ашық алаң» бағдарламасын өткіздік. Оқушылар Қаныш туралы білетін ақпараттарымен бөлісіп, ой алмасты. Нәтижесінде оқушылар Қаныш Сәтбаевты жақсы танытындарын, оның еңбектерін тани білетіндерін көрсете білді. Осы бағдарламаның түйіні жастар ұлы тұлғаларды ұмытпаған, әрдайым естерінде. Қаныш Сәтбаев туралы көп білуге құлшыныстары одан сайын ояна түсті. Бар болғаны 65 жас өмір сүріп, бар ғұмырын туған ұлтының тірлігін түзеуге сарп еткен Қаныштай ұлы тұлғамызға арнап басқа да мектептер мен жоғары оқу орындарында «Қаныштану» курстары өткізілсе дейміз... Қаныш Имантайұлы Сәтбаев есімі қазақ тарихында алтын әріптермен жазылған.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. А.А.Абдулин «Қаныш Сәтбаев және Қазақстан ғылымы»..., 1999 жыл.
2. Қазақ энциклопедиясы «Қаныш Сәтбаев энциклопедиясы»..., 2012 жыл.
3. Медеу Сәрсекке «Қазақтың Қанышы» Алматы «Атамұра»..., 1999 жыл.
4. Оразов Т «Қаныштың жастық шағы» Алматы..., 1971 жыл.
5. К.И. Сәтбаев «Письма и заметки» Алматы «Атамұра»..., 1998 жыл.

ХАЛҚЫНА ҚАЛҚАН БОЛҒАН БАТЫРЛАР ЖОЛЫ

ИМАНШӘРІП Н.

5 сынып оқушысы, Май ауданы Көктөбе жалпы орта білім беру мектебі.

АХМЕТОВА Б. Б.

жетекші тарих пән мұғалімі Май ауданы Көктөбе жалпы орта

білім беру мектебі.

Ұлттың бостандық жолындағы табанды күресінің арқасында Қазақ елі тәуелсіздігін алды. Егемен мемлекеттің құрылуына, оның іргесін бекіту жолында орасан зор еңбек сіңірген тарихи тұлғаларды жадымызда сақтап құрметтеуіміз қажет, – деді Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев.

Қазақта, жерін жаудан, елін езгіден, қызын күндіктен, ұлын күлдықтан қорғаған, ол – батырлар!

Ендеше, ұсынып отырған жұмысымды мемлекет басшысының сөзіне сүйеніп, Май және Баянауыл аудандарының жерлеріндегі сынды батыр бабаларымыздан басталатын ерлік істерімен, жүрген жолдары бойынша жолсілтемесі жасадым.

Қазақ халқының егемен елдікті қорғауға бағытталған ұлы күресі бірнеше ғасырға созылды. 1643–1759 жылдар аралығындағы жоңғар хандығының шапқыншылық жорықтарына қарсы қорғаныс шаралары сол күрестің құрамдас бөлігі болып табылады. Қазақ-қалмақ әскерлері арасындағы шайқастар Ертістің Кереку-Май-Баянауыл өңірінде де өтті.

Тарихи деректерге қарағанда, 1741 жылдың көктемінде Олжабай батыр бастаған қазақ қолы жоңғар әскерлерін Баянауылдан ығыстырып шығарыпты да, соңынан қуып отырып 60 шақырым қашықтықтағы Серектас тауы бөктерінде күйрете сокқы берген.

Сол кезден бастап әлгі тау Қалмаққырған атанған. Қалмаққырған тауы қазіргі кезеңде Павлодар облысы Май ауданы Ақшиман ауылдық кеңесінің аумағына қарайды

Шайқас жөнінде азды-көпті ғылыми зерттеу еңбектері, мақалалар, әңгімелер, поэмалар, өлеңдер жарық көрді, жергілікті зерттеушілер Ресейдің Омбы қаласы мемлекеттік мұрағатынан Қалмаққырған шайқасы жөніндегі деректерді, шайқасқа қатысқан тұлғалар жайындағы мәліметтерді, екі ел әскерлерінің іс-қимыл әрекеттері сызылған картаны тауып жариялады [1].

Олжабай батыр, Орта жүздің көптеген руларының ұранына айналды. Көптеген соғыс жорықтарында Қабанбай, Бөгенбай, Малайсары сынды батырлармен бірге шайқасты. Осы шайқаста немере інісі Жасыбай екеуі тұтқиылдан қалмақтарды күтеді.

Жасыбай әскерімен Шойынкөл тұсындағы асуда, Олжабай Торайғыр көлінің маңындағы асуда жауды күтіп тұрды. Мұны білген қалмақтар басқа жол тауып, Жасыбайдың әскерін таңдай қақтырды. Жасыбай ерлікпен қаза тапты. Олжабай көмекке келіп, жауларды қоршап, жойып жіберді. Оның қорқынышты түрін көрген

досы Төртұл Баймұрат батыр: «Енді тыныш бол, саған қарсы шығатын ешкім жоқ, қалғанын маған тапсыр», – дейді. Олжабай: «Мен әлі Жасыбайдың бір саусағы үшін кегін алған жоқпын», – деп жауап берді. «Қалмақтардың бұл жолы қырылғаны сонша, өліктері жолын ұзына бойына шашылып қалады» деп жазды орыс ғалымы Н. Коншин.

Туған елін, өскен жерін ата жаудан азат ету жорығында сан ерлігімен көзге түсіп, осы игі мақсат жолында қаза тапқан Жасыбай батырдың есімін ардақтаған халқы кейін Баян тауының ол қорғаған асуын – «Жасыбай асуы» деп, Жасыбайдың атымен аталып, Шойынкөл «Жасыбай көлі» деп аталады.

Баянауылдағы Жасыбай асуы бойына қойылған батыр моласын кезінде этнограф - ғалым Шоқан Шыңғысұлы Уәлиханов сипаттап жазып кеткен болатын. Ғұлама ғалым Әлкей Марғұланның пайымдауынша, 1741 жылы Баянауылда болған шайқасты Олжабай, Жасыбай жасақтары жоңғарларды талқандайды. 25 жасында қаза тапқан Жасыбай батыр 1716 жылы дүниеге келген деп жорамалдауға болады деген [2, 65-6].

«Абылай найза мекені» (Май ауданы)

«Абылай, найза мекені» немесе «Шабанбай жайылымы» деп аталатын тарихи жер Баскөл ауылының іргесінде жатыр. Бабалардың ізі қалған киелі мекен жайында аңыз-әңгімелер шежірешілерден және ауыл ақсақалдарынан жеткен. Жаугершілік заманда Жоңғар шапқыншылары Қалмаққырылған тауының етегінде үлкен тойтарысқа ұшырайды. Дәл сол жолы жауға қарсы атой салған қалың әскер Шабанбай деген дәулетті адамның жайылымына келіп үш күн аялдапты. Жаужүрек батырлардың жолсоқты кейпін көрген жомарт жан хан Абылайдың қарамағындағы жасаққа 500 сәйгүлік мінгізіп, киім-кешек пен ас-суларын әзірлеп берген деседі.

Тілеуқабыл батыр (Май ауданы)

18 ғасырдағы жоңғар шапқыншылығы кезінде ел қорғаған Тілеуқабыл Дәулетбайұлы – Абылайдың әйгілі батырларының бірі болған. Ол туралы заманында деректер көп болған, ал қағаз бетіне түсіп сақталғаны аз. Мәшһүр-Жүсіп Көпеев: «Тілеуқабыл деген аты қалып, батыр атанып кеткен», - деген жазба қалдырған. Ата қонысы осы, Жаңатілек ауылы, Май ауданы, қазіргі Баскөл ауылы

Малайсары туған жер (Май ауданы)

Малайсары 1700 жылы Павлодар облысы Май ауданында туған. Орта жүз батыры, биі. Абылай ханның сұлтан кезінен сенімді серігі болған. Ш. Уәлихановтың жазуына қарағанда, Абылай

хан Малайсарының батырлығына, ақылы мен қайратын жоғары бағалаған. Қазақ-қалмақ соғысын тоқтатып, екі хандық арасында бейбіт бітім жасау саясатын ұстанды. Ол жоңғарларға қазақтың елшісі болып барған

«Қалмакқырылған» шайқасы болған жері (Май ауданы)

1756 жылы Олжабай батыр бастаған Баянауыл мен Ертіс өзені аралығындағы қазақ-жоңғар шайқасына куә болған Серектас тауы аталған. Қалмақты қырған женістен соң тау «Қалмакқырылған» деп аталған.

Жоңғар шапқыншылықтарында батырлығымен көзге түскен батыр Олжабайдың ерлігіне Абылай хан сүйсініп, «Олжабай есен болса – ел аман», «Он сан Орта жүзге ұран болған ер Олжабай» деген атақ берген...».

Жасыбай қаза болған жер (Баянауыл ауданы)

Аңыз бойынша, бұл көл Шойын көл атанған. Көл жағасында қалмақ мергенінің қолынан қаза тапқан қазақ жауынгері Жасыбайдың атымен «Жасыбай көлі» аталған

Жасыбай батыр мазары (Баянауыл ауданы)

Жасыбайдың бейіті әлдеқашан шөп басқан. Бірақ оған апаратын жол тар, қазақ халқының даңқты перзентінің есімін ардақтағысы келетіндер осы жолдың бойымен өтеді

Абылайтас (Баянауыл ауданы)

Баянауылдың етегінде, Сабындыкөл жағасында ұлы әміршінің құрметіне аталған «Абылайтас» деген әдемі трактат бар. Аңыз бойынша, дәл осы жерде 1734 жылы Абылай ақ киізге шығып, Орта жүздің сұлтаны болып жарияланды. Сондықтан бұл жер Абылай жартас деп аталды.

Абылай хан ордасы (Баянауыл ауданы)

Абылай хан – қазақ ордасының ең ұлы хандарының бірі. Арқа өңірінде Абылай ханға қатысты жер атаулары аз емес. Соның бірі – Баянауыл жерінде. Ғылыми тұжырымға сүйенсек, академик Манаш Қозыбаев өз еңбегінде 1734 жылы Абылай ханды Сабындыкөлдін жағасында ақ киізге отырғызып, хан көтергенін жазады. Абылай хан Баянауылды 3–4 жыл қоныс қылған.

Жасап отырған жолсілтемесінің кітапша ретінде жасалған және жолсілтеме мақсаты: туристер жүріп өтетін бағытты күні бұрын жоспарлау арқылы тарихи орындар мен шайқас болған алаңдарын аралап танысуға бағытталған сонымен қоса табиғат сұлулығымен тамашалауға байланысты жол.

Тарихымызға көз салсақ, осындай ұлан-ғайыр кең дала ата-бабаларымыздың асқан ерлігімен, қанымен жеткен. Отан тарихындағы Абылай хан, Малайсары батыр, Олжабай батыр, Жасыбай батыр сынды тағы басқа елге қорған болған алып тұлғаларымыздың есімін жас ұрпақ ортасына кеңінен насихаттау

Қалмакқырған шайқасында жат жұрттықтардың әскерлеріне ойсырата соққы беріп, екі ғасырдан астам уақытқа созылған қазақ-жоңғар соғысының еліміз үшін жеңіспен аяқталуына айтулы үлес қосқан баһадүр бабаларымыздың ерлігін ұлықтау – бүгінгі ұрпақтарының азаматтық парызы. Қазақ-жоңғар соғысы тарихында Қалмакқырған шайқасының маңызы елеулі, жас ұрпақтың санасында тарихи таным шеңберін кеңейте түсуге, мемлекетшілдік сезімін қалыптастыруда мәні зор.

Тарихын білмейтін халықтың келешегі бұлыныр. Ондай халық түбінде әлем сахнасынан жойылып кетеді [3, 43-6].

«Өзінің тарихын жоғалтқан жұрт, өзінің тарихын ұмытқан ел – қайда жүріп, қайда тұрғандығын, не істеп не қойғандығын білмейді, келешекте басына қандай күн туашығына көзі жетпейді» деп Міржақып Дулатұлы атамыз бекер айтпаған.

Ұлан байтақ өлкені мекендеп, ат үстінде күн кешкен халықтар туған жердің әр пұшпағы үшін жанқиярлықпен күресіп, батырлық рухын бүгінгі ұрпаққа мұра етіп қалдырды. Бабадан мирас болып қалған бұл құндылықты дәріптеу, отансүйгіштікке баулудың бірегей құралы деп білеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 <https://sn.kz/sn-sayasad/90548-kalmakk-yrghan-shaikasy-otken-onirge-keshendi-eskertkish-ornatu-kerek-arman-kani>

2 Сейдімбек А. «Елтұтқа» Қарағанды: Қасым баспа үйі, 2001 ж. – 65 б

3 Нухұлы А. «Баянаула перзенттері» 1-кітап. – Павлодар: Новое издание, 2008ж. – 43б

ИСТОРИЯ КУКЛЫ И ЕЁ РОЛЬ В ВОСПИТАНИИ

НИКОЛАШИНА О. Л.,
педагог дополнительного образования, Школа национального возрождения
имени К. Б. Даржумана», г. Павлодар
ИСАТАЙ А.А.,
воспитанница финно-угорского отделения,
Школа национального возрождения имени К. Б. Даржумана,
г. Павлодар

Куклы в эпицентр моего внимания попали, когда мне было 11 лет. Случилось это после просмотра мультфильма «История игрушек». Суть мультфильма в том, что после того как люди переставали играть с куклой и уходили, куклы оживали и жили своей жизнью. Тогда я впервые задумалась, что кукла – это значительно больше, чем просто игрушка, напоминающая человека в миниатюре. На тот момент, я думаю это было больше детское психологическое «потрясение» от мысли, что мои игрушки за моей спиной тоже оживают.

Но самый настоящий интерес к куклам у меня появился на занятиях по декоративно-прикладному творчеству в нашем финно-угорском отделении, когда мы приступили к изготовлению кукол своими руками. Меня удивило как ловко наш педагог делает кукол и как она к ним относится. Своей любовью к куклам она пробудила во мне большой интерес и мне захотелось узнать о куклах всё. Заметив мой неподдельный интерес к куклам и всему, что с ними связано, Ольга Леонидовна предложила мне заняться исследовательской работой на тему «История кукол и её роль на воспитание».

В течении полутора лет проведена большая, кропотливая и очень увлекательная работа, с результатами которой буду рада поделиться.

Начну с этимологии слова «кукла», которое у разных народов имеет своё значение. Вот несколько из них:

а) Английское – doll (кукла) происходит – от греческого eidolon (идол) [1, с.6].

б) Три версии русского слова «кукла»: от греческого «киклос» («круг»), обозначает сверток, чурбачок, соломенный пучок; от латинского «сисulla» от древнеславянского корня «кук», означает клубок ниток, кулак [1, с.6].

в) В словарях Даля [3, с.119], Ожегова [3, с. 122] и Википедии значение слова «кукла» представлено почти одинаково – это подобие человека или животного, сделанное из какого-нибудь материала.

г) У большинства финно-угорских народов куклу называли акань, в переводе с финского и саамского языков обозначает «женщина, крестная мать» [4, с.142].

Особое место в своей работе я уделила истории возникновения куклы, её назначению и связи с народными традициями, т.к. многовековая история жизнедеятельности человека очень ярко демонстрирует, какое значение в формировании этнического самосознания и становления личности в целом имела игра, народная либо с игрушкой. Через игру воспитывались любовь и уважение к своему народу, национальной культуре, в процессе игры формировались основные навыки человека. И одним из главнейших народных достояний, поистине сакральным игровым элементом у каждого народа, была кукла. Играя с куклой, ребёнок учился проецировать свои представления о повседневной жизни взрослых, их быте и труде, учился решать спорные вопросы, справляться с трудностями. Поэтому, во все времена, роли куклы в жизни ребёнка уделялось большое внимание.

О точной дате появления куклы на Земле, ученые так и не пришли к единому мнению.

На сегодняшний день, по версии иерусалимских археологов, самыми древними куклами принято считать статуэтки, изготовленные примерно 500-230 тысяч лет тому назад. Этими находками стали Венера из Берехат-Рама— первая, найденана Голанских высотах, вторая —Венера из Тан-Тана, найдена в Марокко [6, с.10].

Рисунок 1 – Венера из Берехат-Рама

Рисунок 2 – Венера из Тан-Тана

По мнению европейских археологов самой древней куклой считается марионетка, сделанная из кости мамонта, обнаруженная на территории Чехии. По одним источникам она была изготовлена 28 тысяч лет назад, по другим 30–35 тысяч лет назад. Кукла была найдена не целой. И была собрана по осколкам. По мнению учёных данная кукла использовалась в ритуалах по исцелению и восстановлению суставов [6, с.12].

Рисунок 3 – части марионетки

Рисунок 4 – реконструкция марионетки

Одним из самых необычных экспонатов из древних игрушек принято считать куклу девочки по имени Креперейя Трифена, сделанную во II веке н. э., найденную в древнеримской гробнице в 1889 году. Фигурка куклы с пропорциональными частями тела, с подвижными ручками-ножками и лицом красавицы, была выполнена из слоновой кости [2, с.7].

Рисунок 5 – Фигурка куклы из древнеримской гробницы

Свои особенности имели и куклы древнего Египта. Чаще их находили в захоронениях египтян и это была деревянная, изображающая женщину фигурка с волосами из бусин, чаще без рук и ног. Изготовленная более 3,5 тысяч лет назад, она была призвана скрасить жизнь умершего [2, с.17].

Самая древняя кукла, найденная в гробнице египетского фараона, насчитывает 4 тысячи лет. Это шитая из грубого льна, набитая лоскутками и папирусом безликая кукла. Без лица шилась специально, чтобы в нее не вселялись злые духи [6, с.5].

Рисунок 6 – Египетская кукла без рук и ног

Рисунок 7 – Кукла Египетского фараона

Самой древней куклой Африки является акуаба. Она выполнялась из дерева и воплощала собой идеал красоты. Отцы, дарившие их своим дочерям, верили, что это принесёт им счастье [6, с.7-8].

В Японии первые куклы появились более 10 тысяч лет назад и назывались они – догу. Догу служили своеобразными посредниками между миром богов и миром людей [2, с.91].

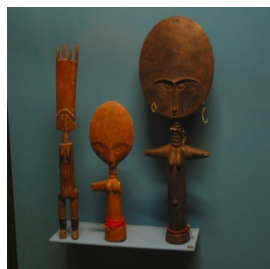

Рисунок 8 – Африканская кукла акуаба

Рисунок 9 – Японская кукла догу

У славянских народов первые куклы появились так же давно как и у других народов, но делали их из золы. Называли таких кукол-баба. Передавали их по женской линии от бабушки к внучке и только в день свадьбы. Эта кукла служила не игрушкой, а оберегом женщины и её дома [7, с.37].

Рисунок 10 – Славянская зольная кукла

В отличие от африканских, азиатских и европейских кукол о мусульманской кукле информации практически нет. Когда-то моей маме рассказывала её бабушка, что юные мусульмане не играли с куклами, т.к. в Исламе существует четкий запрет на их изображение, и если в доме была кукла, то во время чтения молитвы, куклу либо выносили из этой комнаты, либо переворачивали лицом вниз и накрывали кёрпе. Однако известный исламский ученый Юсуф аль-Карадави в своей книге «Разрешенное и запрещенное в Исламе» по этому поводу пишет следующее: «Есть некоторые виды трехмерных фигурок, которые не предназначены для поклонения или выставления напоказ ради демонстрации богатства их владельцев.

Ислам о них знает, но не видит в них вреда. Детские игрушки (к примеру, куклы в виде людей и животных) как раз попадают в эту категорию».

Пророк Мухаммед знал о том, что дети и молодые женщины играют куклами и не возражал. Об этом свидетельствуют несколько достоверных хадисов. Хадис – это предание о словах и действиях пророка Мухаммеда, затрагивающее разнообразные религиозно-правовые стороны жизни мусульманской общины.

По мнению авторитетного ученого прошлого Аш-Шаукани, эти хадисы являются достаточным доказательством того, что детям разрешено играть в игрушки, похожие на трехмерные статуэтки. В некоторых хадисах на такие игрушки есть косвенные указания, как например: «... С тех пор мы соблюдали пост сами и повелевали поститься нашим детям. И мы делали для них игрушки из шерсти, а когда кто-нибудь из них начинал плакать, (прося) еды, мы давали ему (такую игрушку), пока не наступало время разговения». Из этого следует, что в исламе дети не были лишены возможности играть в куклы. Сегодня народную мусульманскую игрушку можно встретить во многих уголках мира.

Одной из них является таджикская кукла-оберег «Лухтак» (или лухтаки ришта), её появление на территории Таджикистана датируется VII веком н.э.. В былые столетия в семьях, которые насчитывали до 20 человек, их делали старейшины по женской линии. Основу этой куклы составляют две палочки, скрепленные в форме креста и головы. В отличие от кукол-оберегов у славянских и финно-угорских народов **обереговая сила Лухтака** предназначена только для одного человека, в связи с этим при создании куклы всегда учитывали возраст, пол и статус будущих хозяйки или хозяина куклы.

Рисунок 11 – Основа куклы Лухтак

Рисунок 12 – Куклы Лухтак

Отдельного внимания, заслуживают истории кукол народов Севера. Их множество и большая часть схожа. Я остановлюсь на ненецкой кукле «Нгухуко» или «нгуху» – в переводе с ненецкого языка значит «кукла-игрушка». Своей матерью-прародительницей ненецкие народы считали птицу, поэтому брали для изготовления кукол клюв водоплавающей птицы [4, с.143].

Рисунок13 – Кукла «Нгухуко»

Рисунок 14 – Кукла «Игухуко» девочка

Образ жизни ненцев – это «уходящая вперед дорога», постоянное движение по тундре. Это значит, что дети растут в дороге, и женщина должна уметь быстро и качественно, на месте очередной стоянки, создавать дом. И чтобы девочки с самого раннего возраста приобретали все необходимые навыки, им дарили куклу «нгухуко». А отец или старшие братья мастерили для «нгухуко» целое хозяйство, как у настоящих ненцев, где есть: миниатюрная лодка-калданка, маленькая сеть для рыбы, модель нарт, олени и упряжь. Кукольное хозяйство позволяет обучить девочек женскому труду и подготовить будущих матерей и хозяек [4, с.144].

Кукла играет ведущую роль в формировании духовно-нравственных ценностей. Для детей кукла-первый друг и путеводитель в социализации, средство психического и физического развития и его обучения. Доказано: что игрушки, в которые ребенок играет в детстве, оказывают значительное влияние и на выбор его будущей профессии. В своё время, к такому же выводу пришел германский канцлер Отто фон Бисмарк, и приказал выпустить по государственному заказу игрушечные корабли и матросов. И уже через 15 лет, каждый второй мальчишка, выросший на этих игрушках, пошёл в моряки. Это для детей. А для взрослых, которые не задумывались о воспитательной роли кукол, - это возможность компенсировать данный пробел покупкой куклы, а в идеале - сделать её своими руками вместе с ребёнком. Также куклы - отличное хобби в плане коллекционирования. В целом, куклы делают нашу жизнь добрее и ярче.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Берстенева Е. В, Догаева Н. В., «Кукольный сундучок», Белый город, 2010, с.6
- 2 Голдовский Б.П. / Ред. Журавлёв А.Ю. – Большая иллюстрированная энциклопедия «Художественные куклы». – М.: Дизайн Хаус, 2009, с. 7, с. 17
- 3 Даль В. И Большой толковый словарь русского языка. – М, 2007, с. 119
- 4 Итгарма. Югория: Энциклопедия ХМАО. В 4-х. Т.1., [Е. В. Первалова]. – Ханты-Мансийск, 2003, с.142-144
- 5 Конькова О.И., Романова Н.Е. «Водская традиционная кукла», 2013, с.46
- 6 Левина М.С. «35 игрушек со всего света.» М., Рольф, 2000, с. 5-12

7 Лотман Ю. М. «Куклы в системе культуры» // Лотман Ю. М. Избранные статьи. В 3-х т.т. Т. I. Таллин, 1992, с. 37.

8. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. – М, 1996 с.122

9 Старостин А. «Мусульманская игрушка вчера сегодня, завтра ...» (Екатеринбург) [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://www.islam.ru/content/obshestvo/1670> [дата обращения 28.10.2023].

10 Хашимов М. Таджикская кукла «лухтак» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.silkroadadventures.net/ru/Tajikistan/14Culture/8Culture.html> [дата обращения 19.09.2023].

ҰЛТТЫҚ САЛТ-ДӘСТҮРДІ ДАМЫТАТЫН БАҒЫТ – ТЕРІ ЖӘНЕ АҒАШ ӨНДЕУ ӨНЕРІ

КАЙДАРОВА Г. С.

көркем өнер пәнінің мұғалімі, «Облыстық көпсалалы дарынды балаларға арналған лицей-интернаты», Павлодар қ.

МАНАРБЕК Г., ЕРБОЛАТҚЫЗЫ А.

11 сынып оқушылары Облыстық көпсалалы дарынды балаларға арналған лицей-интернаты», Павлодар қ.

Болашақ суретші, мүсінші, әнші, зергерлер өз істерінің әліппесін мектептен-ақ бастайды. Сондықтан мектеп – өте күрделі зертхана. Мектеп қабырғасынан әрбір оқушының алған білім мен тәрбие өзінің келешегі үшін өз қолындағы қажетті кілт сияқты. Сондықтан бүгінгі Тәуелсіз елімізде ұлттық өнеріміз қамқорлыққа өте зәру болып тұрғанда мемлекетіміз арнайы «Мәдени мұра» бағдарламасын қабылдауы қуанарлық жайт. Зерттеу жұмысының мақсаты: ғасырлар бойы сақталып, бізге дейін мұра болып жеткен ата-бабаларымыздың қолданбалы тері және ағаш өндеу өнер түрлерін талқылап жұмыс жасай отырып, жаңа заман талабына сай өзгерту жолын қарастыру.

Осы мақсаттарды орындаудағы міндеттеріміз ең алдымен ізденіс жұмыстар жүргізу болды, тері және ағаш өндеу өнерінің пайда болуы мен даму тарихы бойынша материалды зерделеп талдадық. Өнерлі адамдармен кездесіп және олардың тәжірибесін алдық. Тері және ағаш өндеу өнерінің технологиясымен таныстық. Былғарыдан, ағаштан бұйымдар жасадық.

Зерттеу объектісі: тері және ағаш өнері, тарихы, дамуы, заманауи қолдануы.

Зерттеудің өзектілігі: ұлттың өзіне тән ерекшеліктері бар. Оны музыка мәдениетінен, би өнерінен, қол өнерінен, тұрмысынан байқаймыз. Қазақ халқының салт-дәстүрі ерекше. Қазіргі таңда осы дәстүрдің бірін білсек, бірін білмейміз. Егер біз қазақ деген атамыз өшпесін десек, өз салт-дәстүрімізді жалғастырып дамытуымыз қажет. Ол тері және ағаш өнерін жаңғырту. Қазақ, рухы мықты, ойы үшкір, жүрегі кең, батылды мінезді, қонақжайлы, батыр халық – қазақтың болуы – ағаштан жасалған киіз үйінен бастап, киген киімі, ішкен асы, төселген төсегі, барлығы халқымның білімі мен өнеріне тіреледі. Сондықтан осы тақырыпты алып іске асырып, тек қана оқып қоймай зерттеу арқылы практикалық жұмыс жасадық.

Осылай жоспар арқылы жұмысты жалғастыра берсе, тері мен ағаш өңдеу өнерінің жаңа технологиясын зерттеп, меңгеріп, дәстүрлі технологиясы мен жаңа технологиясы арқылы дәстүрлі бұйымдардың жаңа түр-түрлерін жасап көбейтіп, әрі қарай осы шеберлікке өз ұрпақтарымызды үйретіп осы өнерді жалғастыруымызға болады. Келешекте былғарыдан, ағаштан бұйымдар жасау мектеп-шеберханасын ашуды армандаймыз. Ұрпақтарымызға ата-бабаларымыздың бізге жеткен өнерін жалғастыру біздің міндетіміз. Бұл дәстүрді сақтап, оны келесі ұрпаққа аманат етіп тапсыру біздің қолымыздан келеді.

Қазақ халқының қолөнері ғасырдан-ғасырға, ұрпақтан-ұрпаққа, атадан балаға жалғасын тауып келе жатқан бай қазына. Тері қол өнер бұйымдарының ішінде айырбасталмайтын шикізатқа айналды. Оны саз аспаптарының ішінде қобызға, шертпеге, адырнаға, ұрма аспаптарға қолданды. Теріден ыдыс бұйымдарын жасады; торсық, кесеқап, саба т.б. Мал терісін илеудің ел арасында кең тараған көп түрлері бар. Солардың ішінде негізгі екеуіне тоқталайық. Біріншісі: ағаш күбіге немесе басқа кең ағаш ыдысқа айраның сарсуына, ашыған іркітке ұн, кебек, тұз салып ашытады да теріні соған салады. Екіншісі: терінің бетіне ұн, тұз араластырылған іркіт жағу арқылы орындалады. Бұларды иі жағып илеу дейді. Тері иелеуге қойылатын талаптары бар:

1 Теріге өң беру.

2 Теріні неғұрлым су өтпейтін етіп шыйыршықтау [1 27 – б.].

Тері бояудың ең көп тараған әдісі – ағаштың қабығына салып бояу. Бұған талдың, теректің, еменнің қабықтары қолайлы. Теріні кейде талдың, еменнің, қара мойылдың, кейде май қарағайдың қабықтарымен бояйды. Теріні қынамен де бояйды. Қына – жерге жабыса өсетін өсімдік [2 12 – б.].

Теріден жасалынатын бұйымдар туралы айтып кетсек. Жазда ұрпағына мол мұра қалдырған әйгілі жерлесіміз, ғұлама ғалым, ақын, тарихшы, әулие атамыз Машхұр Жүсіп Көпейұлына биыл 155 жыл. Машхұр Жүсіп мұражайына барып мына теріден жасалған ертоқымды қызықтап, қамшыны көрдік, және де ағаштан жасалған бұйымдарды көріп фотоға түсіріп қызықтадық. Облыстық Потанин атындағы мұражайына бірнеше рет барып көне ұлттық бұйымдармен таныстық. Көп мағлұмат алдық.

Пышақ қыны, теріден жасалатын мүліктер, бөстек-адамдардың астына төсеуге арналған жұмсақ төсеніш, мес, торсық – қымыз, шұбат, айран, іркіт сияқты сүт тағамдарын құюға арналған ыдыс. Торсық ыдысын қалай жасағанын зерттедік. Жылқының жіліншігінде санына дейін - тарамыс деп аталатын сіріні болады екен. Сол тарамысты жылқы малын сойғанда алады екен. Оны кептіріп қойып, содан кейін Тарамысты тақтайдың үстіне қойып ағаш балғамен соқса - ол шашақтана тарамдалып кетеді екен. Ол жіңішке талшықтарға айналады. Тосықты өгіз терісінен пішінің қиып алып, жартылай өндеп суға салып жібітеді. Содан кейін ішкі жағын өткір пышақпен тазалайды. Содан кейін тарамыспен екі бөлігін біріктіріп тігеді. Тігілген торсықтың ішіне құм салады толтырып, торсық томпайып, торсық қалғанша. Сол сөзден торсық деп аталған. Тарамыспен тіккен тері ыдыстарға су құып, немесе қымыз құйып ішсе, тарамыс ылғалдана келе, сұйықтық өтетін тесіктерді бекітіп, бітеп қалады, өйткені тарамыс ылғал тисе ісініп отырады. Торсыққа құйылған сұйық тағам көп уақыт бұзылмайды екен. Торсық қымыздың, айранның дәмін сақтайды екен. Ал торсықтың мүйізделген орнында қалдық қымыз, немесе айран қалады да жаңа құйылған сұйық тағамға ашытқы боп тұрады екен. Сондықтан торсықтың пішіні мүйізді болғаны да бекер емес. Торсықтардың бірнеше түрлері болады екен; шимай торсық-оюланған, оюлармен әшекейленген торсық, мүйізді торсық, жан торсық- шөлдегенде су, қымыз құйып алып жанына байлап алатын торсық. Өркеш торсық-түйенің өркешінен жасалынатын торсық, оған айран құйып сақтайды [3, 15 – б.].

Көнек-шикі теріден тігілген, бие саууға арналған шүмекті ыдыс. Көнекпен сауғанда мал мазасызданбай жақсы иіп, сүтті мол береді.

Тағы басқа көптеген бұйымдар жасалынып отырған. Тері мен ағаштың емдік қасиеттері мол және пайдалы екенін қазақ халқы білген. Мысалы, жөке (липа) ағашы қабынғанға қарсы тұрады,

шетен (рябина) ағаш авитаминоздан сақтайды, қайың (береза) ағашының қабығынан ұн, жармаларды сақтауға арналған ыдыстар жасалады. Сонымен қатар қайың қабығы бактерияларды өлтіріп, түрлі ауруларды емдейтін қасиетке ие, емен (дуб) ағашы қабынуды болдырмайды және бұл ағаштан жасалған ыдысқа шырын құйып ішсе, ол өзіндік дәмі мен иісін береді, балқарағайдан жасалған ыдысқа тағамды құятын болса, оның дәмі жоғалмай, ұзақ уақытқа сақталады, қасиетке ғана емес отбасындағы келенсіздіктерді болдырмай, үй тыныштығын сақтауға көмектесе алады екен. Қараағаш (ольха) үйдегі жамандық атаулыны қуып шығып, адамға күш-қуат береді. Жаңғақ ағашы алғырлық пен көрегенділікті сыйлайтын қасиетке ие [4, 37 – б.].

Енді тері қасиеттерін айта кетсек... Мал терісі мен жүні адамның тәніне ғана емес, жанына да шипа. Қой терісі – энергетикасы ерекше, адамның жанына жақсы әсер етеді, Мал терісінен ланолин деген фермент адам ағзасына өте пайдалы. Ланолиннің аллергияға, ісінуге және қабынуға қарсы әсері бар, жараның тез жазылуына, жасушалардың, қандай да бір дене мүшесі сынғанда буын қозғалысының қалыпқа келуіне көмектеседі. Адам буындардың сырқырауынан, шаршаудан арылады. Буынның қабынуы, бұлшықет, сегізкөз ауруларына және басқа да сырқаттарға көмегі бар. Дене температурасын бірқалыпты ұстап тұрады. Қойдың терісі мен жүнінен жасалған түрлі заттар: күйзелістен құтқарады, қан қысымын қалыпқа келтіреді, созылмалы аурулардың алдын алады, омыртқа мен буын ауруларын емдеуде де рөлі зор, гайморит, құлақтың қабынуы, лимфа бездері ауруларына ем, сәби күтіміне де қолданған [5, 696 – б.].

Практикалық бөлімінде: Әлеуметтік сауалнама жүргіздік. Қазіргі уақытта тері және ағаш өңдеу техникасын қанша адам білетінін білу үшін келесі сұрақ қойылды: – **Сіз тері және ағаш өңдеуді, былғарыдан бұйым жасауды білесіз бе?**

Сұхбаттасқан 50 ересек адамның біреуі ғана оң жауап берді, 80 оқушының барлығы теріс жауап берді. Екінші сұрақтың мақсаты – шығармашылықтың бұл түрінің қаншалықты кең таралғанын анықтау: **«Сіз тері өңдеу, ағаш өңдеу өнерімен айналысатын адамдарды білесіз бе?»** – Адамдардың жалпы санының 6 %-ы оң жауап берді. Рас, ересектердің көпшілігі бұл адамдар өте аз екенін мойындады. Үшінші сұрақ арқылы тері өңдеу техникасында жасалған бұйымдарға сұранысты нақтылады. Адамдардың 70 %-ы **«Ұлттық тері өңдеу технологиясымен жасалған өнімдерді алғыңыз**

келе ме?» Адамдардың 100 %-ы оң жауап берді. **Төртінші сұрақ біздің тұрғындар арасында қандай өнімдер сұранысқа ие екені анықталды**, олар: суреттер, тұрмыстық заттар, сөмкелер, партмоне, әшекей бұйымдары, суреттер, паннолар, т.б. сияқты бұйымдар. **Осы сұрақтар арқылы біз қазіргі жастардың біздің халықтың дәстүрлі өнері туралы, ұлттық ыдыстарымыз туралы аз білетінін білдік және табиғи материалдан жасалған бұйымдарға сұраныстары бар екені қуантты.**

Павлодар облысының қолөнерші адамдармен кездесіп, сұхбат алып, тәжірибесін алдық. Тері өңдеу өнерімен айналысып жүрген адамдардың бірі – Сартай Қайдарұлы. Қазақ ұлттық музыкалық аспап-домбыра жасау шебері. Домбыраны жасау технологиясымен таныстырды. Мындай музыкалық аспаптарды әртүрлі ағаштардан жасай бермейді екен. Домбыраны жасайтын ағаштар болады екен. Ағаштардың ішіндегі ең шешені, ең сөйлегіші деп қарағайды таниды екен. Қарағайдан музыка аспаптарын шауып жасайды. Әсіресе, қарағай домбыраны қоңыр, күңіренген үні нағыз ежелгі аспапты жаңғыртқандай болады. Сартай Қайдарұлы қамшы өру өнерімен таныстырып үйретті. Қолөнершінің қолынан шыққан дүниелер аз емес. Тобылғы сапты қамшыны жасауды үйрендік. Бір қуантары – бұл бұйымдардың бәрі ежелгі әдіспен яғни дәстүрлі технологиясымен жасалыпты. Әр өрімнің өзіндік құпиялары бар. Барлық өрімдердің негізін үш өрімнен байқауға болады. Бұл өрім өте кең қолданылады. Өрілген қамшы сабын мүмкіндігінше тобылғыдан таңдаған дұрыс. Тобылғы өте мықты, қабығы түспейтін өсімдік. Сөйтіп қамшының өрімі шебердің талғамына қарай, тобылғыға бекітіліп әшекейленеді. Қамшыны өруді үйреніп жасадық.

Ағаштан жасалған диірменді көріп тамашаладық. Диірменді ертеде тастардан да жасаған. Біз ағаштан жасалған диірменді көріп зерттедік. Диірменге, екі бөлігінің астына шойын тістерін қағады. Бұл тістер бидайды ұнтақтайды. Еліміздің, кең даламыздың мелладарға бай. Халқымыз осындай керемет бұйымдарын осы металлдарды қолданған. Осы диірменмен жасалған талқанынан дәм таттық.

Ал өзіміз қазіргі заманда интерьерді әшекейлеу үшін былғарыдан панно жасадық. Көптеген бұйымдарды үйреніп жасаудамыз.

Қазақ халқының өнер саласындағы тәлім-тәрбиесі, мақал-мәтелдері шеберлікке, ұстамдылыққа, жігерлікке қолдау беріп

әсерін тигізіп отырған. Халқымыздың ұлы ойшылы, дана-ақын Абай атамыз:

«Демендер өнбес іске жұбаналық,
Ақыл тапсақ, мал тапсақ қуаналық.
Әуелі өнер ізделік, қолдан келсе,

Ең болмаса еңбекпен мал табалық», – дегендей қазіргі нарықтық экономикаға байланысты өнімді еңбекті жандандырып, ұлтымыздың баға жетпес қазыналарын жасап, әлем елдеріне, елімізге келген шет елдіктерге көрсетіп, біздің өзіндік өнеріміз бен дәстүр-салтымыздың қалыптасқандығын мақтанышпен айтатын кезіміз келді [6].

Біз осындай өнерді бағалаған елдің ұрпағы екендігімізді мақтан тұтуымыз қажет. Тері өңдеу өнерімізді жаңғыртып, қазіргі заманауи жаңа технологияларды қосып жұмыс жасауымды керек.

Егеменді елімізді бүкіл әлем мойындаған мына дәуірде, еліміздің келешегі жас жеткіншектерді туған елі мен ұлтын сүйетін, оның салт-дәстүрін құрметтейтін, бабалардан жеткен баға жетпес ғажап өнерімізді жаңғыртып келешекке алып баратын Отанының нағыз патриоты болуымыз керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан кәсіпкері – профессионал. Казахстан научно-методический журнал №1 (20) январь 2009 г. – Астана. – 27 б.

2 Мектептегі технология. – Республикалық әдістемелік журнал. – №7 – 2 (31-32) 2005 ж. – 12-14 бет.

3 Қазақстан кәсіпкері – профессионал Казахстана, научно-методический журнал №3 (4) июнь 2002 г. – Алматы, 15–17 б.

4 Қазақстан кәсіпкері – профессионал Казахстана научно-методический журнал №6 (7) 2002. – Алматы.

5 Сен білесің бе? эциклопедиясы. Құрастырған Қ. Ж. Райынбеков, Қ. Т. Байғабылова. – Алматы : «Аруна» баспасы. – 696 б.

[6 https://kk.wikibooks.org/wiki/Абай_өлеңдері/Бір_дәурен_кемді_күнге_-_бозбалалық](https://kk.wikibooks.org/wiki/Абай_өлеңдері/Бір_дәурен_кемді_күнге_-_бозбалалық)

НАГОРИЯ ТАРИХЫНЫҢ НЕГІЗІНДЕГІ ҚАРЖЫ МӘСЕЛЕСІ

КАСЕНОВА Г. Т.

тарих пәнінің мұғалімі, Quantum STEM school мектебі, Астана қ.

ДЖАЛАНКУЗОВА Д.

8-сынып оқушысы Quantum STEM school мектебі, Астана қ.

«Тарихты білмей өткенді, қазіргі жағдайды болжау мүмкін емес» деген дана қазақ халқы. Сондықтан да тарихты зерттеу арқылы келесі қадамымызды жоспарлауымыз керек. Қазақстан Республикасы қай саладан болсын дамыған болуы қажет, себебі біз бәсекеге қабілетті елдердің қатарына ену керекпіз. Тарихта ашылмаған тың мәселелер көп [1,1–5-б.].

Мақала ХХІ ғасырдың дамушы бағыттарының бірі интеграция арқылы зерттеу жұмысын жүргізу. Білім саласындағы интеграция дегеніміз пәндер арасындағы байланысты табу арқылы жаңа бағыттарды ашу. Осы зерттеу арқылы оқушылар елінің дамуына аз да болса үлес қосып, идеямен бөлісе алады. Соңғы кездері тарихты жанжақты зерттеу қолға алынып жатыр. Бұл зерттеу Фанагория тарихымен тығыз байланысты. Фанагория археологиялық қазбаларынан табылған монеталарды математикалық талдауға арналған зерттеулер жоқ. Математикалық талдау арқылы Фанагория жерінен табылған монеталардың ерекшеліктері мен байланысын анықтау.

Бүгінгі таңда Керчен бұғазын Ресей мен Украина сияқты екі үлкен мемлекет бөліп тұр. Ежелгі заманда гректер бұл жерді Еуропа мен Орта Азияның шекарасы деп, аумақтың стратегиялық маңыздылығын түсінген. Бұл аумақ дамыған жерге айналып, Басфор патшалығының астанасы болған. Осы жердің басшыларының бірі Фанагор есімді грек болған еді, сондықтан да бұл аумақтың атауының тарихын осы адаммен байланыстырады. Фанагория қаласы жылдам дамыды, бай аумақтардың біріне айналды, қаланың шекаралары кеңейді. Грек қалаларымен сауда жасау арқылы және егін егумен айналысып Фанагория қаласы дамыды. Қаланың экономикалық дамуына және саяси мәртебесіне қатысты фанагориялық монеталар мол мәлімет береді. Табылған кей монеталарды нақты тарихи оқиғалармен де байланыстыруға болады. Және де табылған монеталар осы жердегі экономикалық ахуалдың жоғары деңгейде дамып, дүние жүзі елдерімен маңызды байланыста болғандығын дәлелдейді.

Тек қана археологиялық қазбалар қаланың даму сатыларын анықтауға септігін тигізеді. Белгілі антикалық жазушылардың

енбектеріндегі мәліметтер де археологиялық мәліметтерді дәлелдейді. Археологиялық қазбалардан Фанагорияның әлемнің түрлі елдерімен экономикалық байланыста болғандығын анықтауға мүмкіндік ашылады. Монеталарды тарих пен математика пәндерінің итнеграциясы аспектіінде қарастыру маңызды. Жұмыстың тәжірибелік бөлігінде біз оған дәлел келтіреміз [2, 35-6.].

Қаржы математикасының тарихы ежелден басталады. Ең ежелгі археологиялық қазбалардың өзінен, оның ішінде сауда байланыстары, монеталардың қолданыста болуы, салықтың есептелуі бұған дәлел бола алады. Мысалы, ежелгі мәтіндерде жұмыс, көлік, салықтар немесе ақша өсуі үшін көптеген сауда есептер бар. Сонымен қатар, өсім мен өсу қарқыны белгілі болса, ерте заманда адамдар «бастапқы капиталды» табудың күрделі мәселелерін де шешкен. Бұл есептер күндер санына дейінгі дәлдікпен итерациялар арқылы шешілді. Кейінірек орта ғасырларда қаржылық математикаға уақыт компоненті енгізілді, демек, табыстылық нормасы туралы түсінік дүниеге келді. Фанагория тарихында коммерциялық несиелерге алғашқы сілтемелерді 8–20 % деңгейінде таба алуға болады, өйткені сауда капитал ағыны туған. Несиелер қысқа және ұзақ уақыт бойы беріліп, өтемақы болған жағдайда айыппұлдар ұсынылды. Мысалы, төлемді өтеуге айыппұлдар 50 % -дан қос қарызға дейін болды [3, 339–6.].

XIII ғасырдан бастап қолма-қол емес есептеу және ақша аудару биржалық хатты пайдалану кезінде пайда болады. Бұл ыңғайлы болды, себебі көп мөлшерде ақша алып жүру талап етілмеген. Осы аудармамен пайда 5-10 % құрады. Сондықтан, қаржы математика сол кезде қолданылған ақшалармен және монеталармен үнемі жұмыс жасады [3, 340–6.].

Ежелгі тарихта қаржылық математиканың өртүрлі атауларын табуға болады. Мысалға келтірсек, 18 ғасырда оны коммерциялық арифметика деп те атады. Сонымен қатар, Еуропалық және неміс көздері қолданылған кезде, саудагерлер мен банкирлерге арналған нұсқаулық құрылды. Алайда кітап Мәскеу сауда мектебінде танымал болды, өйткені оның көмегімен ең қысқа жолды есептеу мүмкін болды [3, 341–6.].

Қазіргі Қазақстан жері кеңінен мал шаруашылығымен айналысқан аумақ болып есептеледі. Негізгі күн көріс көзі мал шаруашылық өнімдері болып табылады. Дегенмен бұл жерде айырбас, сауда, ақша болған жоқ деп айта алмаймыз. Ақша қатынастарының пайда болуымен айырбас сауда шеттетілді.

Үлкен қалаларда мыс пен күмістен алғашқы монеталар соғылатын. Отандық археолог К. Байпақовтың пайымдауы бойынша Орта Азия аумағында он бестен астам монета соғатын сарайлар болған. Қай заманда болмасын монета жасау ісі бай адамдардың иелігінде болған. Шығыста да Еуропа елдерінде де қаражат адамның маңыздылығын көрсету мақсатында пайдаланылды. Сондықтан монеталарда белгілі адамдардың суреттері, атаулары жазылды. Өзінің маңыздылығын дәлелдеу мақсатында түрлі атаулар кездеседі, мысалы: Аспан ханы, Халық қолдаушысы және т.б [4, 87-6.].

Орта Азия аумағында ғалымдардың пайымдауы бойынша монета соғумен Тараз қаласы кеңінен айналысқан, тіпті ол жерде монета соғатын сарай болған. VII-VIII ғасырларда Орта Азияда Тан империясынан әкелінген монеталарды қолданған. Одан кейін ғана жергілікті монеталар қолданысқа енген. Мысалы, мыстан жасалған ортасы тесілген, төртбұрышты, иероглифтер жазылған монеталар кең көлемде шығарылды. Сонымен қатар, археологиялық қазбалардан Түркеш кезеңіне жататын қытайлық монеталарға ұқсас көп монеталар кездеседі. Монеталардың ортасында тесіктің болуы ақшаны жіпке тізбектеп ұстауға ыңғайлы болған. Монеталарды күміс, алтын сияқты бағалы металлдардан да, мыстан да жасаған. Қымбат металлдардың қоры азайған кезде мыс сияқты арзан металл монета жасауда қолданылады. Табылған монеталар арқылы мемлекеттің саяси тарихы мен нақты иерархияны байқауға болады. Монеталарда хандардың есімдері мен билік еткен жылдары да көрсетілген, қандай да бір маңызды тарихи оқиғалардың ізі байқалады. Археологиялық қазбалар арқылы табылған монеталар сол заманның қаржылық тарихы туралы толық мәлімет беретін аспектінің бірі. Фанагория археологиялық қазбаларынан табылған монеталар да көп тарихи мәлімет береді. Мысалы, Фанагориядан табылған амфораға салынған 80 мыс монета өрттен аман қалған, ғұндармен болған соғыстың және әлеуметтік теңсіздіктің дәлелі бола алады. Сонымен қатар, тек осы археологиялық ескерткіш монеталардың тарихы мен сол заманның экономикалық жағдайы туралы мәлімет береді. Біздің дәуірімізге дейінгі V ғасырдың аяғында Фанагория өзінің ақшалай монеталарын істеуге бастады. Ең алғашқы Фанагория монеталары біздің заманымызға дейінгі 4 ғасырдың бірінші жартысында пайда болды. Біздің заманымызға дейінгі II ғасырда Фанагория негізінен дәстүрлі Panticapaeum типті шағын мыс тиын: сатираның басы және жебе бар садақ шығарды. Көбінесе, Фанагория монеталарының материалы ретінде жиі

пантикапиялық монеталары пайдаланылды: әртүрлі пантикапиялық үлгілерде фанагория монеталарының көптеген қайта соғылуы бар [5, 350-б.].

Бет жағында сатира және сырт жағында жүзім шоғы бейнеленген Фанагория монеталары да анда-санда кездеседі. Алайда, бұл кішкентай мыс монеталармен қатар,

Фанагорияда бір сериялы күміс монеталарды шығарды. Оның сипаты: Артемиданың басымен бетінен және граната гүлімен керісінше босатылды. Күміс өнімдері ерекше назар аударуға тұрарлық, себебі алдыңғы үш ғасырлардан бастап Фанагорияда тауар айырбас жойылады немесе айырбастау құқығынан айрылады. Күміс монеталар толығымен ақша қатынасына жол ашады. Фанагория мәселелері орталық патшалық биліктің әлсіреуін көрсетеді. Сонымен бірге, Фанагорияның айтарлықтай экономикалық оқшаулануын және оның орталық үкіметке қарсы тұруын қалайтындығын көрсетеді. Артемиданың Фанагориялық күміс монеталарындағы бейнесі құдайдың осы қаланың дінінің рөлін растайды, ал ал анар гүлі Родос нумизматикасы немесе Кария қалалары – Афродизия, Плараса, Астира, Мегиста, Родоспен тығыз байланысты екені анық. Мүмкін, Фанагория бұл түрді Родостан алған, бұл белгілі бір дәрежеде Фанагорияның сол дәуірдегі қуатты теңіз державасына саяси бағытын көрсете алады [6, 101-б.].

Және де зерттеу тек тарих білім саласына қатысты болмауы үшін біз математикалық талдау жасау арқылы монеталар тарихында белгілі бір заңдылықты анықтауға тырыстық. Тарих пен математиканы байланыстырып зерттеу оқушылардың болашақта ізденісін одан әрі дамуына ықпал етеді. Оқушылар тарихтағы математикалық талдау арқылы қадағалайды және есептеу жүргізеді, мамандық таңдауға әсер етеді. Оқушылар нақты мақсат қоюға үйренеді, өмірдегі проблемаларды шешу үшін сыни ойлайды және шығармашылық дағдыларын қолданады. Интеграция үрдісі арқылы қандай да бір жаңалық ашылады, зерттеудің жаңа саласына үлес қосылады [7, 107-б.]. Математикалық талдау көмегімен, монетаның құндылығының қаншалықты өзгеше екенін анықтауға болады, монетаның салмағының немесе диаметріне тәуелділігі бар немесе жоқ екендігі, әр түрлі материалдан жасалған монеталар тек салмақта ғана емес диаметрі де басқаша болғандығын анықтауға болады. Сонымен қатар, математикалық талдаудың барысында монетаның жасы мен оның салмағы арасындағы тәуелділікті де анықтауға болады. Сонымен, тиісінше, монета неғұрлым заманауи болса,

соғұрлым оның салмағы аз болды, өйткені ол адамдарға ыңғайлы болды [8, 10-б.]. 1 кесте. Монеталар салыстыру кестесі:

Кесте 2 – Монеталар атауы

Аты	Жасаған жылы	Материал	Диаметр (мм)	Салмағы (г)	Сипаттамасы
Обол	90-80 б.з.д	Күміс	29.0	10.38	Авердің сипаттамасы: Мэн Құдайдың басы оң жақта Реверстың сипаттамасы: ΦΑΝΑΓΟΡΙΤΩΝ Дионис, плентердің сол жағында, монограмма саласында
Диобол	393-389 б.з.д.	Мыс	10.0	1.40	Бет жағындағы сурет: сол жақта гүл шоқтары бар коустық қалпақшадағы кабир басы Кері сипаттама: ΦΑΝΑ. Бұқаның тұмсығы сол жақта, дән оң жақта
Драхма (монета гунновэфталиты)	90-80 б.з.д.	Күміс	15.0	3.60	Аверстің сипаттамасы: Дионис басы оң жақтағы гүл шоқтарында Реверстың сипаттамасы: ΦΑΝΑΓΟΡΙΤΩΝ. Тирс
Дидрахма	90-80 б.з.д.	Күміс	22.0	9.12	Аверстің сипаттамасы: Дионис басы оң жақтағы гүл шоқтарында Реверстың сипаттамасы: ΦΑΝΑ-ΓΟΡ-ΙΤΩΝ. Гүл шоқтары, оның үстінде монограмма
Тетрахалк 1	109-100 б.з.д.	Мыс	21.0	7.09	Бет жағының суреті: Артемиданың басы оң жақ, сол иықтың артында иілу Кері сипаттама: ΦΑΝΑΓΟΡΙΤΩΝ Марал «сынған» гаста бар аңыздағы «Α» әрпі.

Тетрахаљ 2	80-75 б.з.д.	Мыс	22.0	6.92	Бет жағындағы сурет: оң жақта Артемиданың басы, сол жақта иықтың артындағы сауыттағы садақ және «кұлақ» қабаты Кері сипаттама: ΦΑΝΑΓΟΡΙΩΝ Марал «сынған» гаста бар аңыздағы «А» әрпі.
Тетробол	109-100 б.з.д.	Күміс	14.0	2.31	А в е р л е р д і ң с и п а т т а м а с ы : Артемистің басы, садақ сол жағында. Р е в е р с т ы ң с и п а т т а м а с ы : ΦΑΝΑΓ - ΡΙΤΩΝ. Гүл
Дихалк	130-125 б.з.д.	Мыс	11.0	1.40	Бет жағындағы сурет: Дионистің басы оң жақта. Кері сипаттама: ΦΑ . Жүзім шоғы оң жақта
Моңета					
Моңета	Диаметр (мм)		Салмағы (г)		
Диобол	10.0		1.40		
Дихалк	11.0		1.40		
Тетрахаљ 1	21.0		7.09		
Тетробол	14.0		2.31		
Обол	29.0		10.38		
Драхма	15.0		3.60		
Дидрахма	22.0		9.12		
Тетрахаљ 2	22.0		6.92		

Қорытындылай келе, тарих пен қаржы сияқты сұрақтарды байланыстырып, математикалық талдау жасау арқылы монеталар тарихы сияқты өзекті мәселені шешуге үлес қосуымызға көмектеседі. Қаржы тарихына мұқият үңіліп, математикалық талдау

жүргізу арқылы зерттесек болашақтың бағдарын толық жасай аламыз [9, 184-194-б.].

Ежелгі монеталар біз үшін өте құнды, өйткені олардың көмегімен біз халықтың тарихын, қаржы индустриясының қалай дамығанын және тіпті қандай пайдалы қазбалардың танымал болғанын көре аламыз. Ежелгі монеталар табылған заттардың өзектілігі - олар антиквариат болғандықтан, оларды жоғары бағамен сатуға болады. Ал біз үшін монеталардың қаншалықты ерекшеленетіні өте қызықты. Пайдалы қазбаларды сақтай отырып, біз табиғатты қорғаймыз. Дегенмен қазіргі заманда халықтың ақшасы телефонда, өйткені ол өте ыңғайлы. Демек, күнделікті өмірде аз және аз тиындар пайдаланылады және бұл тарихта қалады. Монеталардың әртүрлі жасына қарамастан, монеталардың салмағы мен диаметрінің арифметикалық орта мен медиана сандарының ұқсас мәндері бар, бұл олардың байланысын көрсетеді. Ежелгі монеталар халықтың тарихы туралы, қаржы индустриясының дамуы туралы, пайдалы қазбалардың қолданысының танымдылығы туралы толық ақпарат береді. Бүгінгі күнде де ежелгі монеталар құнды ескерткіштер болып табылады, бүгінгі күнде де олар қымбат. Ежелгі замандағы монеталардың өзгерісін зерттеу арқылы бақылау өте қызықты. Бірақ бүгінгі таңда заманауи адамдар ақшаны электронды түрде сақтайды, сондықтан да монеталарды қолдану тарихи оқиғаға айналууда [10, 85-88-б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Тоқаев Қ. Ж: «Біз озық ойлы ұлт ретінде тек қана алға қарауымыз керек // Егеменді Қазақстан. 3 қаңтар 2024 ж., 1-5б. [Электрондық ресурс]. – URL: <https://egemen.kz/article/40052-parlament> [сайтқа жарияланған күні 3.01.2024].

2 Кузнецова В.Д. Фанагория: результаты археологических исследований: сборник исследований/Кузнецова В. Д.- том 1.– М. : ИА РАН, 2015. – 35 б.

3 Беллюстин В. Как постепенно дошли люди до настоящей арифметики: очерки / Беллюстин В. – М. : Типография, 1999.– 339–341б.

4 Байпаков К. М. Средневековая городская культура Южного Казахстана и Семиречья. /Байпаков К. М. Алма-Ата:Атамұра, 1986.–87 б.

5 Синкевич Г. И. Возникновение финансовой математики как науки и формирование категории риска на материале торговых книг

эпохи позднего Средневековья и Возрождения: сборник / Синкевич Г. И. – Баку, 2014. – 350 б.

6 Абрамзон М. Г., Завойкин А. А., Кузнецов В. Д., Сапрыкина И.А. Монеты позднерархического и раннеклассического времени из раскопок Фанагории. М.:Наука, 2019.-101б.

7 Атавин А.Г., Чхаидзе В. Н. Средневековые монеты из Фанагории (к вопросу о бытовании городища в X-XVIII вв.) – М. : Наука, 2005.–107 б.

8 Фролова Н. А. Монеты из раскопок Фанагории с 1962 по 1975 гг. / Фролова Н. А.// Вестник древней истории.–№2. – 1981. – 10 б.

9 Абрамзон М. Г. Два клада медных монет первой половины I в. до н.э. из Фанагории/ Абрамзон М.Г.//Вестник древней истории. – № 4 (267) – 2008. – 184–194 бб.

Ворошилова О. М. Позднеантичное погребение с монетами из Некрополя Фанагории /Ворошилова О. М.- Новосибирск: Наука, 2011. – 85-88 бб.

ЭТИЧЕСКИЙ КОДЕКС СЕМЬИ – КАК МНОГОВЕКОВОЙ ОПЫТ ВОСПИТАНИЯ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ В ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА

ОСПАНОВА Д. Д.

учитель истории и географии, СОШ № 11, г. Павлодар

КОЧЕРГИНА Д. А.

учащаяся 7 класса, СОШ № 11, г. Павлодар

В обществе семья воспринимается в качестве одной из главных жизненных ценностей и как условие счастливой жизни. Платон считал семью основой государства. Аристотель утверждал, что семья - первый вид социального взаимодействия людей. Китайский философ Конфуций видел в семье самый естественный способ самореализации. В древнем казахском же обществе семья и брак считались самыми священными. [1, с.288]

В настоящее время особый интерес в сфере образования представляют этнокультурный подход, преемственность национальных традиций в обучении и воспитании молодого поколения.

Поэтому одной из важнейших задач воспитания в современных условиях является развитие человека на духовно-нравственной основе, этических нормах с учетом национальных традиций и

идеалов; формирование мировоззрения, отражающего диалектику взаимосвязи общечеловеческого и национального;

Этические черты народа складывались веками, они передавались из поколения в поколение как дань ушедших поколений новому потомству. Народы Казахстана изначально отличались высокой нравственностью, порядочностью, честностью, благородством.

В Казахском ханстве этический кодекс семьи был прописан в сводах законов. Например, в своде законов Касым хана «Касым ханның қасқа жолы» один раздел был посвящен закону общественности, межобщинной взаимопомощи, а также правилам устройству празднеств и дворцовому этикету. В законах Есим хана «Есім ханның ескі жолы» были затронуты материальные иски и положение женщин в обществе.

В законах Тауке хана «Жеті жарғы» хорошо прописаны семейно-брачные отношения, где устанавливался порядок заключения и расторжения брака, права и обязанности супругов, запрет на браки между родственниками, имущественные права членов семьи.

По Абаю, человек является уникальным созданием, обладающим неповторимой душой, высшей ценностью в мире, хозяином и творцом своей судьбы. Великий просветитель постоянно повторял мысль о том, что высший показатель человеческого гуманизма – творить добро, стремиться к красоте. Основное этическое кредо Абая: «Будь человеком!» («Адам бол!»).

В трудах Абая Кунанбаева можно также выделить основу этики человека – хороший человек тот, кто приносит пользу людям.

В воспитании детей, молодежи он призывал не гоняться за чинами, не поклоняться материальному богатству, достаточно быть благоразумным, чтобы работать без лени, чтобы в доме не иссякал достаток [4, с.91].

Традиции, передаваемые из поколения в поколение, прививаются и формируются именно в семье. Воспитание в казахской семье опиралось на определенные положения, которые можно охарактеризовать следующим образом:

Положение об уважении к старшим:

У казахского народа самыми почитаемыми людьми были дедушки и бабушки. Им оказывали необыкновенное уважение, говоря при этом: «Дом, где есть старики, полон славы и богатства». Старики и молодежь осваивают и понимают суть своих обязанностей в процессе отношений с родственниками, имеющими

детей. Такие отношения определяются прежде всего понятием «взаимоуважение».

-За дастарханом первым блюдо пробует самый старший из сидящих мужчин. Только после этого к еде может приступить молодежь

-Нельзя пересекать путь старшему, это признак неуважительного отношения. Кроме того, женщины стараются не пересекать путь представителям мужского пола, независимо от возраста.

- Перед отправкой в дальнюю дорогу и созданием семьи молодые получали благословения стариков - бата

- Уважать и слушать старших охватывает также этикет приветствия, в народе с детских лет прививают традицию вежливого и уважительного приветствия. Проявление такого приветствия являлось признаком воспитанности молодого человека.

-У казахов, вне зависимости от того, знакомы ли здоровающиеся, первым приветствует более младший.

-Забота о пожилых является прямой обязанностью детей - какое воспитание ты дашь ребенку, такое уважение ты получишь в старости [2, с.14-15]

И мы, в свою очередь, поддерживая наш национальный дух и традиции, возвращаясь к народным истокам, должны дома, в детском саду, средних и высших учебных заведениях возрождать традиции вежливого приветствия старших младшими, при посещении мест, где собирается большое количество народа. Также много повидавшие на своем веку уважаемые старики принимали активное участие в воспитании подрастающего поколения, как дома, так и за его пределами. Они умели быть покровителями, учить уму-разуму, потому что обладали глубокой, всеобъемлющей мудростью народа. Поэтому в казахском ауле в воспитании ребенка принимали участие все взрослые. Если они видели грубое, дерзкое поведение, то имели право остановить его, поругать или объяснить, что так делать нельзя [3, с.652].

«Тыйым сөздер»

Одним из воспитательных инструментов казахского народа являются «тыйым сөздер» запрещенные слова, действия. Эти слова предотвращали детей от вредных привычек, плохого поведения, например

- Нельзя делить хлеб одной рукой
- Звучно пить или громко жевать
- Нельзя пристально смотреть на человека, который ест

- Нельзя перешагивать через дастархан
- Нельзя уйти из-за стола или перестать принимать пищу задолго до гостей
- Есть одному, если рядом люди, принято угощать
- Не стоит убираться, если дома гости
- Дурной тон – опаздывать в гости или не приходиться, если уже пригласили
- Проходить между двух беседующих людей
- Обращаться к собеседнику сразу на «ты», как считали казахи, признак бескультурия
- Нельзя хлопать дверью или пинать ее, разговаривать через порог
- Говорить излишне громко, заводить пустые и бессмысленные разговоры – признак скудного ума, считали предки
- Нельзя сажать девушек у порога
- Нельзя зевать или смеяться человеку «в лицо», потягиваться прилюдно

В любой ситуации казахская семья оставалась воспитательным институтом, формировавшим из ребенка гражданина своего времени, а взрослые контролировали жизненный путь молодежи, требуя от него правильного, сформированного на основе традиции поведения. Следовательно, нравственное воспитание занимает одно из важнейших мест в жизни народа.

В казахском обществе ребенка приучали к справедливости, гуманизму, внимательному отношению к тому, что говорят родители, а также умели внедрить в сознание ребенка все - то доброе и хорошее, что имели.

У казахского народа самыми почитаемыми людьми были дедушки и бабушки. Им оказывали необыкновенное уважение, говоря при этом: «Дом, где есть старики, полон славы и богатства».

Когда несколько поколений проживали одной семьей, старшее поколение непосредственно участвовало в воспитании внуков, именно они приучали молодые семьи традициям и требованиям по уходу.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Аргынбаев Х. А., Казахская семья. Алматы. Кайнар, 1996 -288с
- 2 Акпанбек Г. А. Есть ли научная основа в казахских традициях? Ак желкен, 1995 г, № 1, стр 14-15
- 3 Кайдар А, Каков казахский народ? Алматы, Дайк – Пресс, 2008 652с
- 4 Кунанбаев А., Слова назидания. Алматы, Ана тілі 91 с
- 5 https://infourok.ru/doklad_na_eskih_cennostey_narodnyh-310059.htm
- 6 <https://articlekz.com/article/11921>
- 7 temupostroenie_processa_vospitaniya_na_osnove_obschechelovech

ИСТОРИЯ ПАВЛОДАРСКОГО ПРИИРТЫШЬЯ (ОТ МАЛЕНЬКОЙ МОНЕТЫ К ДРЕВНОСТЯМ РОДНОГО КРАЯ)

КУШЕНОВА А. Н.

ученик 5 класса, Школа-лицей № 8 для одаренных детей, г. Павлодар

ШОКЕЛЬ Л. И.

научный руководитель, педагог, Школа-лицей № 8 для одаренных детей,
г. Павлодар

Данная тема является актуальной, так как помогает понять историю родного края, узнать о науке, дает возможность общения с интересными людьми, развивает познавательную активность ученика, любознательность, умение делать выводы.

Особое отношение к родной земле, её культуре, обычаям, традициям – это основные составляющие такого понятия, как патриотизм. Патриотизм начинается с любви к своей земле, к своему аулу, городу, региону, с любви к малой Родине. В своем послании Президент страны Касым-Жомарт Токаев говорил, что будущее Казахстана в руках патриотичного подрастающего поколения. Одно из важных направлений этого года – возрождение и изучение многовековой истории нашей страны.

Человек не может жить полноценно на земле, не зная её истории. «Туған жерін сүйе алмаған сүйе алар ма туған елін?» или «С чего начинается Родина? Почему малая Родина?» Малая Родина – это место, где ты родился и вырос, а порой и прожил всю жизнь. Там горы, реки, достопримечательности, рассказы и мифы об их возникновении, имена людей, оставшихся в памяти народа.

Павлодарская область – это наша малая Родина. Это земля отцов и дедов, по которой сделаны первые шаги, где сказаны первые слова, которая навсегда останется порогом, от которого идёт счёт всех понятий, открытий и добрых дел. История нашего родного края необычайно богата и интересна. Более того, она затягивает, узнав один исторический факт хочется копнуть глубже и изучить всё детально. Наглядным примером является наша первая исследовательская работа над научным проектом: «История Павлодарского Прииртышья в маленькой монете», где мы рассказываем о случайной находке в посёлке Заря – монета достоинством 2 копейки серебром 1845 года, благодаря которой и произошло наше первое знакомство с удивительной наукой – историей. В процессе исследовательской работы мы узнали много новой информации о своем родном городе, встретились с интересными и значимыми в истории нашего края людьми, посетили культурно-досуговые места и учреждения. Находка вызвала огромный интерес, мы узнали, что в посёлке Заря местные жители часто находят разные монеты и почти в каждом доме они есть. Тогда же, мы узнали о том, что в Павлодаре есть люди, которые занимаются коллекционированием монет – нумизматы. Эти люди оказались просто фанатиками своего дела, для которых это стало и бизнесом, и частью жизни. Единственная крупная нумизматическая лавка в Павлодаре – «Полушка». Здесь представлена огромная коллекция исторических ценностей, монет и целый арсенал средств для их поиска. Название «Полушка» в старину означало – мелкая медная монета в четверть копейки.

Актуальность данной темы заключается в том, что в последние годы значительно возрос необычный интерес к краеведческой истории, к возрождению национальной культуры и традиций, желание вернуть утраченные и сохранить вновь обретенные ценности для будущих поколений. Общество начинает осознавать свою гражданственность, укрепляются чувства сопричастности с многовековой историей Казахстана и места, в котором ты родился.

Чтобы узнать подробнее о том, что скрывает маленькая монета достоинством 2 копейки и как она могла оказаться в наших краях мы обратились в историко-краеведческий музей им. Г.Н. Потанина и встретились с главным хранителем фондов Алией Зарлыковной Жомартовой, которая рассказала очень интересные факты из истории Павлодарской области. Мы долго беседовали и поняли, как и почему в Прииртышье люди часто находят монеты разного достоинства, посмотрели всю экспозицию. И были поражены тем, какое разнообразие монет представлено на витрине музея. Старинные монеты и ракушки «каури» использовали и для дизайна украшений, нашивали на одежду, к примеру, на жилетки (нагрудники).

Мы узнали о том, что история города связана с добычей соли, развитием торговли. В течение второй половины XVIII века Прииртышское укрепление теряло своё военно-стратегическое значение. Крепости и форпосты становились обычными сёлами и станицами, в которых появились женщины, дети. Коряковский форпост становится одним из центров соледобычи в Сибири. Выгодное положение станицы, расположенной на берегу большой судоходной реки, соседство с округами, где развивались разработки свинца, меди, серебра, перекрестье торговых путей с кочевой степью – все эти обстоятельства были очень выгодными для экономического развития станицы. Именно купеческое сословие, всё более увеличивавшееся численно, с середины XIX века начинает настойчиво добиваться изменения статуса казачьей станицы, что дало бы им право чувствовать себя здесь не гостями, а хозяевами. Так в 1861 году Коряковская станица была преобразована в заштатный город Павлодар и названа в честь великого князя Павла Александровича (сына императора Александра II). Из Омска пришел первый пароход «Ура» за Коряковской солью. Торговые отношения способствовали развитию города. Денежные знаки стали необходимы при продаже и покупке товара. На территории области находки монет 19 века не редкость.

В городе стали появляться торговые дома. Купцы торговали привезенным товаром, а обратно везли очень ценный продукт по тем временам – соль. Монеты были самыми ходовыми деньгами, так как они не рвались, не боялись влаги, имели вес и ценность. Монеты, которые чеканили в России стали популярны в нашей области. Они долгое время были основными денежными единицами при торговле и оплате.

Мы встретились с людьми, которые много знают о монетах и узнали, что 2 копейки в те времена были довольно крупной денежкой. На эти деньги можно было купить 10 килограммов соли. А ведь соль была очень дорогой, так как её добыча была трудоемкой и даже опасной для рабочих. Они добывали ценный продукт стоя по пояс в соленой воде и вручную, с помощью лопат грузили на повозки соль. Многие погибали от невыносимых условий. В истории Павлодарской области большой след оставил поэт, писатель Павел Николаевич Васильев. Он написал поэму «Соляной бунт» и посвятил её тяжкому труду соледобытчиков.

В процессе нашего исследования, при изучении найденной монеты, мы задались вопросом: а какие еще монеты были найдены на близлежащих территориях нашего края?! Основным проводником для ответа на интересующий нас вопрос стал археолог, ученый, директор Маргулановского археологического центра – Тимур Нурланович Смагулов.

Тимур Нурланович рассказал нам о нумизматических находках. К примеру, в ходе изучения некрополя Ауликколь археологической экспедицией под его руководством в период с 2006 по 2015 гг. было обнаружено 5 погребений, содержащих нумизматический материал. Всего там было обнаружено 39 монет.

Некрополь (в античном мире – кладбище) расположен на северо-востоке Республики Казахстан, в 60 км к северо-западу от города Экибастуз Павлодарской области. Со слов Тимура Нурлановича, проведенные предварительные исследования показали, что объект представляет собой обширный средневековый могильник, датируемый XIV-XV вв., состоящий из группы кирпичных мавзолеев, сырцовых оград-мазаров и курганов с земляной насыпью. Общая площадь памятника составляет не менее 10,8 га (гектар).

Все монетные кружки имели плотную жесткую корку темного цвета, состоящую из почвы (песка и глины). В результате их очистки до металла все экземпляры приобрели серебристо-белый

металлический цвет, но местами на поверхности сохранились черные пятна (роговое серебро), которые не мешают атрибуции монет. Все монеты оказались серебряными Джучидскими дангами (деньги) XIV века, Золотоордынский период по истории Казахстана. Тимур Нурланович отмечает сильную засолённость почвы, что вызывает поверхностную коррозию монетного металла и хрупкость самих монет.

На монетах видна арабская письменность. Обычно на лицевой стороне «аверс» обозначали имя правителя и место, где выпускалась монета, указывали чеканный двор. На противоположной стороне «реверс» рисовали характерные данной монете рисунки.

Находка Тимура Нурлановича была одна из масштабных и значительных не только в истории нашего края, но и в истории страны. Так как до этого были найдены всего две серебряные монеты Золотоордынского времени. Это были самые известные монеты Северного Казахстана. Их нашел Мир Касымович Кадырбаев – известный археолог, кандидат исторических наук, который на базе своих раскопок открыл тасмолинскую культуру. Монеты были найдены в 1961 году в урочище Тасмола, находящегося в 50 км к северо-западу от города Экибастуз, на правом берегу реки Шидерты.

Археологи рассказывают, что при захоронении монет использовались разные ритуальные обряды. Например, люди верили, что монета будет освещать загробную жизнь. Монеты находили и в ротовой полости, в пальцах, в платочках и т.д.

Мы выяснили, что интересные факты, связанные с монетами, присутствовали в Павлодарском Прииртышье и в области этнографии казахского народа. К примеру, в Баянаульском районе была найдена деревянная кесешка, с вставленными серебряными пятаками. И при нужном или удобном случае, знатные люди могли отщипнуть и презентовать данные монеты.

Во время познавательной-исследовательской экскурсии с Мерцом Виктором Карловичем кандидатом исторических наук, доцентом, археологом, краеведом в археологическом музее при НАО Торайгыров Университет мы узнали еще пару интересных фактов из истории монет касательно нашего края. Так к примеру, на территории Экибастузского района (разрез Экибастузский) эквивалентом первых денег был камень – кварцит. Они снабжали большую часть Сибири камнем в виде нуклеуса (ядро камня). Откалывали центр камня – нуклеус, и использовали для дальнейшей транспортировки, вес камня доходил до 25 килограмм. Камень по

равноценности обменивали: на спрессованный песок, рог лосий, меха (пушнина), краску.

Еще одним интересным эквивалентом первых денег были – каменные яйца бегазы-дандыбаевской культуры. Они были найдены в Баянаульском районе. Во время беседы с Виктором Карловичем, мы узнали, что на яйцах есть знаки (метки). И именно эти знаки давали свою определенную информацию, предположительно в товарно-денежных отношениях.

История нашего края необычайно богата и насыщена на события. Изложенное выше является ярким примером того, как случайная находка может вызвать интерес у детей к знакомству с исторической наукой и её углубленному изучению, как в обширном потоке исторической информации заинтересоваться и выделить для себя одну тему. В нашем случае, уже изученная тема монет, перетекающая в изучение древних находок родного края.

Занимаясь сбором информации взяли на заметку для дальнейшего изучения несколько вопросов в области археологии, чтобы поближе познакомиться с данным направлением. Мы задались вопросом: «А что мы знаем о своей Родине? И что было до нашего появления?».

Познание истории родного края, в том числе и древней, дает возможность понять, кто мы есть, кто наши предки, что они нам завещали, лучше оценить прошлое, понять настоящее, заглянуть в будущее, помочь духовному возрождению народа, а без знания археологического наследия не может быть полноценного представления об истории края. Этим то и удивительна история, что от современности мы переходим к древности, заглядывая в далекое прошлое.

Человечество живет на Земле около трех миллионов лет. А письменностью пользуется только пять тысяч лет. Поэтому о самых древних временах из письменных источников ничего нельзя узнать. Здесь может помочь только изучение археологических источников.

Археология – это наука, которая изучает жизнь людей в древности, по сохранившимся вещественным памятникам [1, с. 32]. Такие ученые, как К. Акишев, В. В. Бартольд, А. Маргулан, В. К. Мерц, Т. Н. Смагулов и другие сделали много важных открытий для археологической науки в Казахстане и Павлодарском регионе.

И сегодня, ежегодно в Павлодарской области проводятся археологические экспедиции, благодаря которым мы всё больше узнаём о нашем прошлом. Наиболее уникальными являются

раскопки у озера Борлы Лебяжинского района, доказывающее, что древнее население в V-IV веках до нашей эры, проживающее на территории Павлодарской области уже знало домашнее животноводство и для охоты приручили лошадь более 6000 лет назад, а не на много позже как считалось ранее.

Следы стоянок древнего человека найдены в Баянаульском, Экибастузском, Павлодарском, Лебяжинском и других районах Павлодарской области [2, с. 25].

Мы провели анализ материалов археологических раскопок в разных районах Павлодарской области, в разные доисторические периоды в каменный, бронзовый и железный века и получили следующие результаты.

Древнейшим памятником каменного века Павлодарского Прииртышья, которому более 1,5 миллиона лет, можно считать местонахождение галечных орудий у с. Лебяжье. Следовательно, этими орудиями пользовались древнейшие предки современного человека. Они свидетельствуют, что ранние обитатели Прииртышья охотились на лошадей, китайскую газель, оленей, носорогов и других животных, кости которых были найдены вместе с изделиями, использовались для разделки их туш.

В ходе раскопок в Экибастузском районе, на стоянке Шидерты в эпоху неолита (конец VII-VI века. до н.э) были обнаружены более сложные орудия (топоры, мотыги) которые говорят нам что древние люди занимались охотой, а по отсутствию жилищ мы можем судить о том, что они еще вели кочевой образ жизни. В чуть более поздний период на стоянке Пеньки в Железинском районе в ходе раскопок обнаружено большое количество керамики, найдены также украшения из клыков животных. Данные находки говорят нам, о том, что древние люди, жившие в этот период, вели уже оседлый образ жизни, имелось жильё, огонь, а из глины изготавливались сосуды, которые украшались рисунком, что говорит о зарождении культуры, а также найденные кости животных и рыб, говорят нам, что люди занимались охотой и рыболовством.

По черепу человека, найденному Павлодарскими археологами, ученые из Москвы восстановили облик древнего человека того периода [3, с. 96]. Это дает возможность нам узнать, как выглядели люди, жившие 130 км от Павлодара III тыс. до н.э. Если внимательно присмотреться, то можно утверждать о сочетании европейских и азиатских черт лица.

Со второй половины III века до н.э. на территории Павлодарского Прииртышья начинается эпоха бронзы. Материалы этой эпохи в Железинском, Иртышском, Экибастузском, Павлодарском районах. Найдены кости животных, фрагменты керамики, обломки бронзового ножа, каменные наконечники стрел, золотые украшения. Наличие бронзового ножа и золотых украшений говорит нам о металлургическом производстве.

VII-VIII век до нашей эры называется железным веком. В ходе раскопок, относящихся к данному периоду на месте могильников в Павлодарском, Экибастузском и Баянаульском районах были обнаружены бронзовые кинжалы и ножи с рукоятками в виде фигур животных, наконечники стрел, удила, воинское снаряжение. Это набор предметов ранних кочевников, которые занимались скотоводством, а воинское снаряжение говорит о столкновении между родами и племенами в борьбе за лучшие пастбища.

Итак, в результате проведенной нами работы получены следующие результаты: случайная находка ученика вызвала интерес к более углубленному изучению истории и археологии родного края, систематизированы места археологических памятников на территории Павлодарской области, выявлены наиболее перспективные для дальнейшего изучения; на основе материалов археологических раскопок в разных районах Павлодарской области (представленных объединенным научно-исследовательским археологическим центром им. А. Маргулана при НАО Торайгыров Университет) описаны особенности проживания древних людей в нашем регионе в различные исторические периоды до нашей эры; усвоены исследовательские и практические подходы к изучению истории родного края.

История монет, соединившаяся с древностями родного края, это начало коллекции материалов о родной Земле, которые мы охотно будем приумножать. А сколько еще впереди ждет информационных открытий, ведь мы загорелись изучением данного направления!

Полученные материалы исследования будут использовать при проведении внеклассных мероприятий, что позволит приобрести углубленные знания по древней истории родного края, определить место и значение региона в различные периоды исторического развития.

Сегодняшнее изучение истории Казахстана – это первый шаг подрастающего поколения внести свою лепту в реализацию программы заложенной Президентом нашей страны. Ведь

начинается патриотизм с малого – с любви к своему аулу, городу, региону. Затем рождается желание быть полезным обществу, вносить свой вклад в процветание края и страны в целом. Появляется понимание, что от каждого из нас зависят не только настоящее, но и будущее государства. Научно-исследовательские проекты в области истории, конкурсы зажигают в сердцах учащихся настоящее пламя любви к родной Земле, учат быть патриотами, гордиться достижениями своей Родины. И вместе строить новый, успешный Казахстан, ступая уверенными шагами по родной земле своей малой Родины!

ЛИТЕРАТУРА

1 Мерц В. К. Изучение памятников археологии Павлодарского Прииртышья: Сборник статей. – Павлодар.: НПО «ЭКО», 2002. – 179 с.

2 Мерц В. К., Сулейменов М.А. История, археология и этнография Павлодарского Прииртышья: Материалы научно-практической конференции. – Павлодар, 1999. – 67 с.

3 Инсебаев Т. А. Очерки истории Павлодарского Прииртышья. Ч. 1. С древнейших времен до начала XX века. – Павлодар.: НПО «ЭКО», 2000. – 240 с.

ЖЕТИ КӨЛДІҢ БІРІ – ӘУЛИЕКӨЛДІҢ СЫРЛАРЫ

ИСИНА О. Т.

тарих пәні мұғалімі, № 2 ЖОББМ, Екібастұз қ.

АҚБӨПЕ А. А

9 сынып, №18 ЖОББМ, Екібастұз қ.

Тасын түртсең, тарихтың қатпарлы сырлары сайрап қоя беретін Бурабай жерінің киелі екендігі бесенеден белгілі. Әрбір қойнауы бабалардан қалған аңыз-әңгімелерден сыр шертетін киелі өлкені қазақ даласындағы аса үлкен тарихи оқиғалар түйіскен мекен десе де болғандай. Бұл туралы халқымыздың шежірелі сыр сандықтарында ұзын-сонар әңгіме болып, ауыздан-ауызға айтылып келеді. Осы жеті көлдің бірі Әуликөл туралы, оның қазіргі таңдағы жағдайы, көлдің сырлары мәселесіне келер болсақ, қазіргі кезде өзекті болып табылатын экологиялық мәселелер толғандырады.

Қазіргі кезде өзекті мәселелердің бірі – Жер шарындағы экологиялық жағдай. Адамның іс-әрекеті табиғи сулардың

экожүйесінің түрлілігін қысқартуда. Әсіресе антропогендік ауыртпалықты өзен экожүйелері қатты тартуда. Соңғы онжылдықта республиканың жазықты аймақтарында орналасқан көптеген су нысандарының гидрологиялық режимі бұзылып, нәтижесінде өзен суының ысырапсыз шығыны мен пестицидтермен, ауыр металлдармен бүлінуі күшейді. Сондықтан адамдарға қазірден бастап табиғаттың, адамзаттың әрі қарай дамуына үлкен жауапкершілікпен қарау керек екенін көз жеткізу. Бурабай баурайында орналасқан Әуликөлдің қазіргі жағдайы мүшкіл. Себебі, жылдар өткен сайын, ол қартайып келеді десе де болады. Әуликөлін әсіресе жағалауға жақын аймақтарды өсімдік мол басып кеткен. Кезінде ол Иманай бұлағы мен Сарыбұлақ арқылы қоректенген, соңғысы оны Қотыркөл көлімен жалғаған. Қазір бұл Әуликөл көлімен байланысын жоғалтқан шағын жылға, ол да су жинау ауданының азаюына ықпал етті. Сондықтан да, осы көлдің азаю себептерін анықтау мақсатында, экологиялық жағдайын зерттеу өзекті мәселе деп танып отырмын [1, 54–6.].

Дүниеде атаусыз нәрсе жоқ, әр нәрсенің өз атауы бар, тіпті тау мен тастың, кішкентай бұлақтың немесе жотаның, белдің де өзіндік атауы бар. Өйткені әрбір зат болмаса тіршіліктегі кез келген құбылыстың алдымен аты ауызға оралары хақ, содан соң ғана сол аттың заты жөнінде ойланатынымыз ақиқат. Сондықтан ат пен зат үйлесімділігі қашанда маңыздылығын жоймайды. Кең-байтақ мекеніміздегі сан мыңдаған жер-су атауларының тарихында халқымыздың әдет-ғұрып, салт-санасы айқын бейнеленген. Қасиетті жеріміздегі төбе мен тау, көл мен өзен атауларының өзіндік сыры мен тарихи сипаты олардың әрқайсысына бабалар мұрасы ретінде қарауға негіз болады.

Қазақ халқының халық педагогикасындағы асыл мұралардың бірі-табиғатқа деген аса зор сүйіспеншілігі мен оған деген асқан адамгершілік қасиеті болды. Халық ұғымында табиғат деген қасиетті сөз туған жер, өскен ел, атамекен, аяулы өлке, ауылым деген тұла бойында нәр беріп, жүрегінді шымырлататын аса қымбат сөздермен қатар тұрады. Белгілі жазушы, әрі ғалым Ақсеуіл Сейдімбеков өз шығармаларында халқымыз бен табиғат арасында үндестікті, бірлікті, сабақтастықты ерекше атап өтті. «Көшпелі өмір салты табиғи географиялық дара бітімдегі биосфера бірден – бір үйлесімді. Ата-бабамыз туған жеріне кіндік қанын ғана тамызып қоймаған, қажет болса жүрек қанын да төге білген» – деп жазушы табиғат пен халқымыз арасында өзара

байланысты жоғары бағалаған. Халқымыздың табиғатқа деген зор сүйіспеншілігі табиғаттың көркем келбетін, ажарлы арайын сұлу сымбатын көре, сезіне білуінен бірте-бірте қалыптасқан. Табиғат сұлулығынан, әдемілегінен, әсемдігінен бойына қуат, жүрегіне шуақ алып, аса зор іңкәрлік сезімге бөленген және табиғаттың сұлулығының алдына бас иген. Халқымыздың қажырлы да қайсар, батыр да, батыл ұлдарының бірі Бауыржан Момышұлы атамыз «сұлулық дегеннің тамыры табиғаттану деген нәрседе жатыр. Мысалы, гүлді алайық сол гүлдерде біз сұлу емессің деп айта алмаймыз. Ол табиғаттың жасаған сұлулығы. Аңдардың ішінде де сұлуы аз емес. Құстарды алып қарағын. Олардың ішінде де қаншама сұлулар бар. Сол себепті сұлулық деген нәрсенің өзі табиғаттың творчествосы. Осы күнге ғалымбыз деп жүрміз, бірақ табиғатқа қарсылық ету күнә», – деп табиғат сұлулығын сезіне білу және оны аялау қажеттігін ерекше ескерткен болатын. Халқымыздың табиғатты жанындай жақсы көріп сүйе білуі және оған деген аялы алақаны мен абзал адамгершілік қамқорлығы қанымызға да, бойымызға да ананың ақ сүті арқылы дарығандығын зор мақтаныш сезіммен айтуымызға толығымен болады [2, 62–6.].

Абылай ханның ақ туының астында барлық ру басшылары мен батыр-билердің басын қосқан Арқа төсінде жиегі күміспен көмкерілгендей болып, көздің жауын алған, Бурабай деп аталған көл бар. Тұмса табиғаттың шебер үйлестіруімен айнадай болып алыстан көзге түсетін бұл жердің кезінде Әуликөл атанғанын біреу білсе, біреу білмес.

Қазақ елінің тарихындағы аса бір ауыр кезең – XVIII ғасырда көшпелі қазақ руларының басын қосуда аса зор мәнге ие болған бұл көлге Әуликөл деген есімнің берілуін тарихшылар әрқалай айтады. Әсіресе қазақ даласын қан сасытқан Жоңғар шапқыншылығы тұсындағы бабалардың Бурабай аймағы жайлы айтқан аңыздары халықтың есінде күні бүгінге дейін сақталған. Жан-жағын биік-биік қарағайлы орман көмкерген күміс көлді қасиетті деп білген ата-бабаларымыз Әуликөлге тәу етіп, түнеген деген де әңгімелер жұрт арасында кеңінен тараған. [1] Жеті көлдің бірі-Әуликөлдің сыры

Әуликөл–Павлодар облысы Екібастұз қалалық әкімдігіне қарасты Қаражар ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 2 км жерде орналасқан көл.

Әуликөл ауданы 1928 жылы құрылды. Ұзақ жылдар бойы Семиозерный деп аталды. Аумағы 11 мың шаршы шақырым. 180 мың гектар жерді егіндік, 36 мың гектарды орманды алқай алып

жатыр. Ауданда облыстағы ең ірі Аманқарағай орман ал қабы орналасқан. 47 елді мекенде 52 мың адам тұрады [3]. Қаражар дегеніміз – Ақкөлге ең таяу орналасқан ауыл. Атақты Естай ақынның кіндік қаны тамған мекен. Қазақ өнерінің ордасы болған жер. Ауыл жаз бойы балықпен, күспен көректенеді. Оның өзі мал басының өсуіне аса қолайлы жағдай жасайды. Жалпы ауыл адамдары өте малсақ, малжанды. Сауданың жөнін, ақшаның құнын жақсы түсінеді. Тіпті тұрғындардың жаз күні бие саумауы да шаруашылық мүддесінен туындайды. Жылқыдан гөрі бұл ауыл үшін сиыр бірнеше есе пайдалы. Қаражар ауылының адамдары негізінен аңшылыққа да бейім, балықшылықты жақсы игерген. Қайық жасайтын (сайтан қайық), ау тоқитын, қаза құратын (қамыстан жасалатын балық аулау құралы) қолы епті, өнерлі адамдары бар. Қаза – бүгінгі күні Қазақстанда тек Ақкөл – Жайылмада ғана кездесетін ерекше құрал. Сырдың бойында және Ертісте кездесетін Қазалы атаулары осы «қаза» құралымен байланысты. Көлдерге, тұйық суларға құрылатын қаза елді қысы-жазы балыққа көні қылады. Сібір түркілерінде осы сияқты балық аулау құралын «түнек» деп атайды. Қамшы, жүген, ағаш жабдықтарды өздері қолдан, дәстүрлі негізде жасап ала біледі. Бұл тұрғыдан Қаражар ауылы дәстүрлі этнографиялық орта есебінде тарихшыларды қызықтырады. Әуликөл маңында орналасқан Тай, Талдықамыс, Шұға, Көксыыр, Токқылы (Токкөл) сияқты ауылдар да этнографиялық зерттеуге сұранып тұрған сияқты [3, 15–6.].

Әуликөл көлі орташа ұсақ. Көлдің тереңдігі біркелкі емес, анағұрлым тереңі-солтүстік бөлігі, оңтүстік-батыс және батыс бөліктері айтарлықтай қашықтықта тайыз, қамыс және басқа өсімдіктер өскен. Әуликөл көлінің солтүстік жағасы тасты, шығысы-күмді, түбі-тегіс, күмді, таза, жағасында жағажай тікелей құрғақ қарағайлы орманға ауысады.

Әуликөл көлі-ағын сулы тұщы су айдыны. Көл негізгі қоректенуді Сарыбұлақ өзенінен алады, ол XX ғасырдың басында көлден оңтүстік-шығысқа қарай 12 км орналасқан Қотыркөл көлінен ағып шығатын. Қазір өзен Қотыркөл көлімен байланыстан айырылған және грунттық су мен атмосфералық жауын-шашын есебінен қоректенетін Әуликөл көліне оңтүстік-шығыстан құятын бұлаққа айналған. Сарыбұлақ өзенінен басқа көлге өз суларын үш бастау құяды. Ең ірісі-Иманай бұлағы бастауын Көкшетау жотасының негізгі беткейінде әжептәуір биіктікте орналасқан томардан алып, көлге батыстан қосылады. Оңтүстік жағада «Қызылтас» құзының жанында көлге өзінің темірге бай суын екінші

бұлақ әкеліп құяды. Үшінші бұлақ «Горелый» және «Кенесары үңгірі» арасында орналасқан «Тихий» шығанағына құяды. Бұл бұлақтардың барлығының және Сарыбұлақ өзенінің айқын көрінетін томарланған жайылмасы бар.

Бурабай көлін неге Әуликөл дейді? «Бурабай» Мемлекеттік қорығының еңбектеріне (Алматы, 1948ж), 7-бетке жүгінейік «Ақмола мен Семей облыстарының Жер және мемлекеттік мүлік басқармасының Орман кеңесі қаулысы құрылды, ол 1915 жылғы желтоқсанда «Көкшетау бұйратын, Синюха тауын және Бурабай орман шаруашылығында орналасқан Әуликөл көлімен құзды табиғат ескерткіштеріне бөлу туралы» шешім шығарды». Осы құжаттан құз-бұл Оқжетпес, ал Әуликөл-осы заманғы Бурабай көлі екендігін түсіну қиын емес. Жазушы Жанайдар Мусин өзінің «Жер шоқтығы Көкшетау» (Алматы, 1989ж) кітабында Бурабай көлін Біржан салдың: «Мөлт еткен көз жасындай күміс көлім, Майда ескен қоңыр салқын салқын самал желің» өлеңіне сілтеп Күміскөл деп атайды. Бұл жерде әйгілі ақын Біржан сал өзіне ұнаған кез келген көлді метафоралы Күміскөл деп атауы мүмкін. Мен тарихи құжат келтіріп отырмын. Сонымен Бурабай көлінің тарихи атауы-Әуликөл. Шынында да, қазақ үшін киелі табиғатпен қоршалған (Көкшетау, Жұмбақтас, Оқжетпес, Айнакөл) көл өзінің Әуликөл атауына әбден сай.

Көлдің су беті, негізінен, ашық, тек батыс және солтүстік-батыс жағалауының бойында қамыс пен құрақ өскен. Түбі тегіс, солтүстікке қарай еңіс, жағалары құмды және тасты, ортасы тұнбалы, тұнбаның қуаты көлдің теріскей бөлігінде 0,5–1,0 м, түстігінде 1,6м. Саласы жағынан шығару конусы жақсы көрінеді.

Көлдің бірнеше шығанақтары бар. Солтүстік-батыс шығанақта су бетінен 20 м. көтеріліп тұрған, пішінімен қыз бетінің қырын елестететін, жартасты арал «Жұмбақтас» бар.

Көлдің түстік, батыс және теріскей жағасы кей жерлерінде жарқабақ түрінде судан көтеріліп тұратын граниттен қаланған. Шығыс жағасы құмды, жайпақ, су кемерінің бойымен жалпақтығы 2–5м, биіктігі 1,5 м құмды жал созылып жатыр. Барлық жағалауына қарағайлы орман өскен. Бурабай көлінің төңірегі асқан көкркемділігімен ерекшеленеді.

Әуликөл көлінің суы тұщы. Минералдануы барлық жыл бойы 0,1–0,15г/л.

«Әуликөл» көлі таулы Көкшетау қыратының аясында Көкше тауының етегінде орналасқан. Су айдынының ауданы 11 шаршы

шақырымға жуық. Көлдің орташа тереңдігі 3,4 м, ең терең жері солтүстік бөлігінде байқалады және 7,0 метрге жетеді.

Әуликөл (Бурабай) көлі туралы айтатын тағы бір мәлімет, ол көлемі бойынша басқа көлдерден кем зардап шекті, өйткені оның қоректену аймағы аз-кем сақталып қалды. Бірақ мұнда да су жинау ауданының кемігендігі байқалады. Мамандар оны қартаю кезеңіндегі көлдердің қатарына жатқызады. Оның шұңқыры оңтүстік бөлігінде неғұрлым қалың және солтүстік бөлігінде шамалы тұнба қабатымен жабылған. Әуликөл көлін, әсіресе жағалауға жақын аймақтарды өсімдік мол басып кеткен. Кезінде ол иманай бұлағы мен Сарыбұлақ арқылы қоректенген, соңғысы оны Қотыркөл көлімен жалғанған. Қазір бұл Әуликөл көлімен байланысын жоғалтқан шағын жылға, ол да су жинау ауданының азаюына ықпал етті. Әуликөл көлін тұнбадан және су өсімдіктерінен тазарту қажет. Сондай-ақ Сарыбұлақ өзені мен Иманай бұлағынан арнасын да тазартса, олардың маңайындағы томарланған учаскелердің кемуі есебінен жер беті су ағыны артады [4, 70-б.].

Шынында да, қазақтың маңдайына біткен ару өңірінің қасиеттілігі мен киелілігін хәм тарихи жақтарын қалай айтсақ та, тұнық сыры таусылмайтындығы айдан анық. Әрбір табиғат жаратқан тылсым дүниенің өзіндік ғажайыптары мен құпиялығы әлі де болса ғаламат болып, барлық адамзат баласын таңдандырып келеді. Тылсым тұмса табиғаттың өзіндік ерекшеліктері мен сырларына қанша бойласақ та, оның түбі мен тұңғыығы одан сайын алыстай беретін сияқты. Өткен өмір белестерінде арғы-бергі тарихтың талай оқиғасына үнсіз куә болған Әуликөл де тарих шежіресін үнсіз ғана ішіне бүгіп жатқан сияқты. Дәл солай, ол өзінде жатқан құпия сырларын мәңгілік сақтап қала береді...

Көлдердің су режимінің нашарлау себептері үнемі артудағы коммуналдық шаруашылық қажеттілігіне қайтарымсыз су көлемдері, беткейлерде жер жырту, су жиналу алабы ауданында ағаштарды кесу болып табылады. Нәтижесінде көлдердің көпшілігіне шығыс бөлігі су жиналу алабы ауданынан ағып қосылатын және көл бетіне түсетін жауын-шашыннан тұратын кіріс бөлігінен біршама артық кері су теңгерімі қалыптасты. Осы бірегей жер бұрышы табиғат кешенінің айтарлықтай өзгеру қаупін ескере отырып, құрамына көлдерді сопропел қалдықтарынан тазартуға және олардың деңгейлік режимін ұстап тұруға бағытталған іс-шаралар кешені әзірленді.

Қазіргі кездегі экологиялық мәселелер бүкіл адам баласын ойландырып отырған кезде халқымыздың бұл салада қалдырған тағылымдық та, тәрбиелік те мәні зор асыл мұраларына көңіл бөлу ерекше қажет болып отыр. Халқымыздың табиғатқа деген сүйіспеншілігі мен оны көздің қарашығындай сақтап келуі жайында қазіргі ұрпақтарға өнеге – үлгі боларлық асыл мұралар, даналық ұғымдар түрінде, мақал-мәтел, нақыл сөз, аңыз әңгіме арқылы жетіп отырған. Осындай әрбір мұраның өзінде қаншама терең ой әрі тәлім – тәрбие жатыр. Сондықтан да әрбір ұстаз, әрбір тәрбиеші өзінің күнделікті жұмысында осындай халық педагогикасы асыл маржанына үнемі көңіл бөліп әрі пайдаланып отырулары тиіс. Өйткені қазіргі таңда табиғат тағдыры ешкімді де тебіренпей қоюы мүмкін емес. Бұл арада ардақты азаматымыз, ғұлама ғалым Қаныш Сәтбаевтың мына бір жан тебіренісі мен жүрек толғауы еріксіз ойға оралады: «Туған жердің тағдыры толғантпаған, жаны тебіреніп ол туралы ойланбаған жігітті қайтіп азамат дейміз? Туған жердің қара тасын мақтан ете білмеген азамат, бөгде жердің алтын тасын да мақтап жарытпақ емес».

Қорытындылай келе кейбір аңыздарға сенетін болсақ, ауылдың пайда болуы кезінде қатты құрғақшылық болды, мал азығы жоқ, құдықтарда су болмады, әйелдер мен қарттар, балалар шөлден қайтыс болған. Қасиетті адам Құдайға сыйынып, ылғи көмек сұрап дұға етті. Ол қайтыс болған кезде, жерлеуден кейін 7 күн бойы тоқтамастан жаңбыр жауа бастады. Ал қабірдің орнында 7 көл пайда болды. Тағы бір аңыз бойынша, егер сіз толық ай түнінде осы жеті көлді кесіп өтсеңіз, онда сіз мәңгілік өмір сүресіз деген сенім де бар екен [5, 12–6.].

Бұл өлкенің табиғаты бірегей. Таңқаларлық сұлу көлдер, иісі жұпар саф ауа, бұл жердің қуатты табиғи энергетикасы адамдарды өзіне еріксіз тартады. Еліміздің бірегей көрікті аймағы болып табылатын Көкшетау үстіртінің «Қазақстандық Швейцария» деп атайды. Бірақ, қазіргі таңда демалушылардың, туристтардың көбеюі салдарынан Солтүстік Қазақстан облысының экологиялық жағдайы күрт нашарлауда. Мұнда көркем таулар, қамалдар, қорған, ертегі кейіпкерлері бейнесіндегі әртүрлі бедерлі ғажайып күз-жартастар бар. Тауларды өрлей биік қарағайлар күнге ұмтылады. Төменде және жазықтарда, Әуликөл, Шортанкөл, Шабактыкөл көлдерінің жағалауында қарағайларға теректер мен бқталар жарыса өсіп тұр. Әуликөл көлінің солтүстік-батыс жағалауында «биші

қайындардың» тұтас орманы бар. Орман алаңқайларында қаптаған аулан түрлі гүлдер өседі.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 А. Қазбеков «Бурабай. Оқжетпес, Әуликөл», Көкшетау қаласы, 2011.-150б.
- 2 Ж. Мусин «Жер шоқтығы-Көкшетау», Алматы, Жалын, 1989.-240б.
- 3 Маркова О. «Воды леты», – Алматы, 2005.-320б.
- 4 Джарасова Г. С. О пропедевтике метода формальных аксиоматических теорий Г. С. Джарасова, Б. Н. Дроботун // «IV Сәтбаев оқулары» атты жас ғалымдар, студенттер және оқушылардың республикалық ғылыми конф. материалдары / С. Торайғыров атындағы ПМУ. – Павлодар, 2004. – Т. 6. – 64–70 б.
- 5 Семенов-Тянь-Шаньский «Қырғыз өлкесі», 1970.–70б.

ҰЛЫ ТҰЛҒА – КЕМЕЛ АҚЫШЕВ ЖӘНЕ АЛТЫН АДАМ

БАЖИКОВА Б. А.

тарих пәнінің мұғалімі, Сарышығанақ ауылының орта мектебі,
Павлодар облысы Ақсу к.,
МОНШАКОВА А. Б.
5 сынып оқушы, Сарышығанақ ауылының орта мектебі,
Павлодар облысы Ақсу к.

Қазіргі заманда қоғамның әлеуметтік-рухани өмірінің өзгеру кезеңінде ұлы тұлғамыз Кемел Ақышевтың ізденістері туралы білім беру, өскелен ұрпақты тәрбиелеу, археологтың еңбектерінің өзектілігі қызықтырады.

Менің ойымша, Кемел Ақышев Қазақстан археологиясын құрды деп айту артық айтқандық емес. Оның өмірбаяны-Қазақстан археологиясының тарихы болып саналады. Оның сақ археологиясында жасаған істері осы уақытқа дейін маңыздылығын жоғалтқан жоқ. Оның ортағасырлық археология үшін белгілеген міндеттері мен негізгі бағыттары қазіргі кезеңде де шешуші болып қала береді. Еуразиялық археологияның іргелі мәселелерін талдауға негізделген ғылыми болжам оған археологияның даму траекториясын қалыптастыруға мүмкіндік берді.

Археолог Кемел Ақышевтың өмірі мен қызметі. Кемел Ақышев 1924 жылы туған. Оның отбасы Павлодар облысының Баянауыл

ауданында Керегетас тауларында атасының қыстауында тұрған. Ол үлкен көпбалалы отбасында өсті, ол Ақыш пен Ғазизаның ұлдарының кенжесі болды. Ақышевтің анасы Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың үлкен әпкесі болған.

Ұжымдастыру және қазақтар үшін үлкен зұлмат ашаршылық жылдары ол бүкіл отбасынан айырылды. Кемел анасының ағасы Қаныш Сәтбаевтың арқасында тірі қалды. Қаныш Имантайұлы осы жылдары Жезқазған облысының Қарсақпай қаласында геологиялық барлау партиясын басқарды. Мектеп бітіргенге дейін Сәтбаевтың тегінде болған. 1942 жылы Кемел № 25 орта мектепті бітірді. Соғыс жүріп жатты. Барлық түлектер әскери мектептерге оқуға жіберілді. Кемел Самарқандта орналасқан Воронеж байланыс мектебіне түсті. Куәлікті алғанға дейін және әскер қатарына шақырылған Кемел ағасынан әкесінің тегін алуға рұқсат сұрады өз тегінде Ақышев болды.

Әскери училищеде оқу 9 айға созылды, 1943 жылдың көктемінде ол Воронеж маңындағы майданға 230 сталиндік атқыштар дивизиясының құрамында жіберілді. Осы жерден оның жауынгерлік жолы басталды. Кемел Ақышев Воронеж, Сталино, Донбасс, Одесса, Тираспольді азат етуге қатысты. Молдавиядағы Бендер шайқасында ол жарақат алды. Ол Одессадағы ауруханада бір ай, Днепропетровскіде екі ай жатып, демобилизацияланып, 1944 жылдың күзінде Алматыға оралды. Мұнда дәрігерлер оған операция жасап, икемділікті оң қолына қайтаруға тырысты, бірақ барлық сіңірлері үзілді. Ағасының кенесі бойынша К. Ақышев Қазақ мемлекеттік университетінің тарих факультетіне оқуға түсті. Оны 1950 жылы бітірді.

Ол алғашқы экспедицияға 1947 жылы студент кезінде кетті. [1]. Бұл Ә. Х. Марғұланның жетекшілігімен Орталық Қазақстан археологиялық экспедициясы болды. Онда ол әр студенттік жазда жұмыс істеді. Студенттік жылдары Кемел Ақышев Беғазының әйгілі жартас кесенелерін қазуға қатысады. 1948 жылы ол №1–4 плиткалық қоршауларды қазу күнделіктерін жүргізді, онда егжей-тегжейлі сипаттама қарындашпен мұқият беріліп, ыдыстардың эскиздері жасалды.

1947–1952 жылдары Ә. Х. Марғұлан экспедициясының құрамында ол Сарыарқаның түгелдей дерлік аралап, Бетпақ даланы бірнеше рет кесіп өтіп, Ембі өзенінің бойында барлау маршрутымен Батыс Қазақстанға барды. Олардың материалы кейіннен К. Ақышевтің кандидаттық диссертациясының негізіне айналды.

Кемел Ақышев экспедициядағы кандидаттық диссертацияның бірінші тақырыбын Алексей Натанович Бернштамның өзі айтқанын мақтанышпен еске алып, бұл парақты сақтайтынын айтты. Бұл Оңтүстік Қазақстан мен Шығыс Еуропаның ортағасырлық қалаларының тарихы мен археологиясын салыстыруға арналған үлкен идея болды. Кейінірек, ондаған жылдардан кейін Кемел Ақышев көптеген жылдар бойы осы мәселені дамытуға арнады.

1951–1952 жылдары Орталық Қазақстан экспедициясы құрамында Былқылдақ, Сарышоқы, Беғазы зерттеулеріне қатысады. Бүгінгі таңда бұл атаулар Еуразияның ежелгі тарихы мен археологиясының тұтас дәуірі болып табылады.

1950 жылы ҚазМУ бітіргеннен кейін К. Ақышев КСРО ҒА Археология институтының Ленинград бөлімінің аспирантурасына жіберілді. К. Ақышев «Орталық Қазақстанның қола дәуірі» кандидаттық диссертациясын 1953 жылы 4 желтоқсанда Мемлекеттік Эрмитаждың Ғылыми кеңесінде қорғады.

1953 жылдың күзінде К. Ақышев ҚазКСР ҒА тарих, археология, этнография институтының археология бөліміне қабылданды. 1995 жылы ол меңгеруші болды [1]ү

1989–2000 жылдары–археология институтының бас ғылыми қызметкері. 2000 жылы қазан айында Астана қаласына көшіп келіп, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде археологиялық қайта құру зертханасын құрды.

Бүгінде К. Ақышев қазақстандық археологияның патриархтары мен жасаушыларының бірі болды деп айтуға болады. Оның өмірбаяны – қазақстандық археологияның өмірбаяны. Ол тамаша ұйымдастырушы болды, ол археологтардың, ежелгі ғылымның барлық салаларының мамандарының жоғары кәсіби ұжымын құрды. Осы жарты ғасырлық кезеңде Қазақстан археологиясы дамып, 18–19 ғасырлардан бастап Археология тарихы есептелетін Қара теңіз, Сібір сияқты аймақтардың көне дәуірлері туралы ғылымға шықты.

Кемел Ақышевтың археологиялық ізденістері. Соғыстан кейін және әскери училищеде оқығаннан кейін К. Ақышев археология саласында әскери топография әдістерін қолданды. Болашақ ауылдардың карталары 2x2 км квадраттарға сызылды, ескерткіштер ең жоғары дәлдікпен және қысқаша сипаттамамен енгізілді. Кейін бұл қағида Қазақстанның археологиялық картасын ресімдеуде қаланды. Осылайша, 50-ші жылдардың соңында К. Ақышевтың басшылығымен қазақстандық археология Қазақстанның ежелгі тарихының түйінді мәселелерін шешуге дайындығы мен

жетілуінің жоғары деңгейін көрсетті. 50-жылдардың аяғында К. Ақышев Сақ дәуіріндегі бірегей қорым – Бесшатыр қорымының қазба жұмыстарымен ерекшеленді. Бұл К. Ақышевтің ең сүйікті ескерткіші болды. Бесшатыр қорымы-ежелгі сақтардың даңқы мен күшінің ескерткіші, керуен жолдарынан алыс, оңаша жерде тұрғызылған жұмбақ Геррос. Мұнда 18 қорған қазылды, оның үшеуі үлкен, қалғандары орта және кіші. Барлық қорғандар тастан тұрады, үлкен қорғандар көп тонналық тастармен қоршалған. Алынған материалдарды жан-жақты талдау барысында 1963 жылы К.Ақышев сақтардың таза көшпенділер емес, тұрақты қыстайтын жерлері мен жылы үйлері бар деп мәлімдейді. [2]

Сақ кезеңінде Жетісуда маусымдық жайылымдардан кейін кезектесіп жайылатын жайылымдық-көшпелі жүйе қалыптасты. Бұл монографияда археологиялық дереккөз негізінде К. Ақышев Орталық Қазақстанның андронов тайпаларынан археологиялық сақтардың пайда болуын негіздейді және Қазақстанның қола жебе ұштарының алғашқы жіктелуі мен хронологиясын ұсынады.

Жетісу металл бұйымдарының қазыналарына үндеу, сол жылдары ежелгі өнердің жоғары көркем туындыларын талдау ғалымның ғылыми ізденістерінің тағы бір бағытын - сақ өнерінің пайда болу проблемасын белгілеп, ежелгі уақытта Жетісуда қола күйеу өндірісінің металлургиясының дербес ошағы болған деген ойды білдіруге мүмкіндік берді. Бұл бағыт Есік қорғанын қазу және «Алтын адамның» ашылуы нәтижесінде дамыды.

80-жылдардың екінші жартысында Қ. Ақышев Есік қорғаны, Бесшатыр және Шілікті қорымдары сияқты таңдаулы патша қорғандарының жоспарларын үздіксіз барлау, картаға түсіру және аспаптық зерттеуді бастайды. Жалпы ауданы шамамен 1200x300 км болатын бұл кеңістікте 65 қорым табылды, оларда 5–2 ғасырларға жататын 350 патша қорғандары бар. [3] Мұндай ерекше қорғандар шоғыры К.Ақышев «Орталық Азия үшін феноменальды құбылыс» деп атады. Жазбаша дереккөздер мен археологиялық материалдардың мол қорына сүйене отырып, К. Ақышев күрделі теориялық мәселені зерттеудің әдіснамалық принциптерін жасайды. Оның жұмысының бір бөлігі 1987 жылы КСРО ҒА Археология институтының ғалымы сәтті қорғаған докторлық диссертациясының мәтініне енгізіліп, Қазақстан тарихының бірінші томында (1994) жарияланған. Осы мәселемен айналыса отырып, К.Ақышев Қазақ хандығы тарихының аз зерттелген даулы мәселелеріне жүгінеді. Оның мүдделерінің ауқымы әдеттен тыс кең болды. Кез келген

тарихи мәселені зерттеуде ғылыми зерттеулерде археологиялық тәсілді қолдану мүмкіндігі маңызды рөл атқарды. Нақты тарихи, мәдени және табиғи ландшафттық жағдайларды білу, ұзақ хронологиялық диапазондағы тарихи процестер мен құбылыстарды салыстыру арқылы қорытындыларды корреляциялау және тексеру мүмкіндігі теориялық тұжырымдарды кеңейтті және тереңдетеді. Дәл осы археологиялық материал К.Ақышевқа 15-16 ғасырлардағы Қазақ хандығының алғашқы шекарасын (1998) дәлелдейтін материалдық фактілер берді [4].

К. Ақышевтың ғылыми зерттеулерінің екінші негізгі бағыты – ортағасырлық қала мәдениетін зерттеу. Бұл міндетті К. Ақышев 60-жылдардың аяғында Қазақстан академик археологтарының алдына тұжырымдап, қойған болатын.

Соғыстан кейінгі кезеңдегі Қазақстан археологиясының даму нәтижелерін қорытындылай келе, Қемел Ақышұлының 60-жылдардың аяғындағы бірқатар мақалаларында алғашқы дәуір археологиясының жетістіктерін атап өтіп, ортағасырлық археологияның дамуындағы артта қалуға, әсіресе қала мәдениетін зерттеу, Қазақстанның оңтүстігіндегі ортағасырлық қалаларды зерттеу, Ұлы Жібек жолының тарихын жаңғырту қажеттігі алға қойылып, негізделді. Қемел Ақышев қазіргі уақытта белсенді жұмыс істеп жатқан археологтардың барлығын, өмірден озған көптеген ғалымдарды тәрбиелеп шығарды. Төрт жылдық еңбегінің негізінде жазылған Отырар туралы алғашқы ұжымдық монографиясында Қемел Ақышев Қазақстан археологиясының негізгі теориялық мәселелерімен қорытындылайды [5].

70-жылдардың басында К. Ақышев қазақтардың этногенезінің негізгі құрамдас бөлігі болған қыпшақтардың тарихы мен мәдениетін зерттеу мәселесіне көңіл бөледі.

Қемелдің Бозоқ қаласын табудағы еңбектері. Елді мекеннің қазба жұмыстары 1999 жылы басталды. Кейінгі барлық жылдарда бұл ескерткіш Есік археологиялық экспедициясының негізгі жұмыс нысанына айналды. Бозоқ қонысы – К.Ақышевтың соңғы ғылыми еңбегі [6]. Кез келген археолог өзінің археологиялық орындарын жақсы көреді. Сондықтан Қемел Ақышұлы өзі зерттеуге тиіс барлық ескерткіштерді жақсы көретін. Олардың бәріне қайта-қайта өлең арнаған.

Қемел Ақышев Қазақстан археологиясын жасады десем, артық айтқандық болмас деп ойлаймын. Оның өмірбаяны – Қазақстан археологиясының тарихы. Барлық археологиялық дәуірлердің

барлық өзекті мәселелері іс жүзінде оның көзқарасында болды. Бәлкім, ол тек тас дәуірімен ғана айналыспаған шығар. Оның сақ археологиясында жасаған істері әлі күнге дейін маңызын жойған жоқ. Оның ортағасырлық археологтардың алдына қойған міндеттері мен негізгі бағыттары қазіргі кезеңде де шешуші болып қала береді. Еуразиялық археологияның іргелі мәселелерін талдауға негізделген ғылыми көрегендік оған археологияның даму траекториясын қалыптастыруға мүмкіндік берді. Ол өмірінің соңғы күндеріне дейін жұмыс істеді. Ол көптеген жоспарларды, бағдарламаларды қалдырып, «Бозоқ» тарихи-археологиялық орталығын құруды белгілеп, Қазақстан Республикасы Президентінің қолдауымен оны жүзеге асырудың алғашқы қадамдарын жасады.

Кемел және Алтын адам. «Алтын адам» қазақ тарихының ажырамас бөлігі болып табылады. 1969 жылы Есік қорғанынан алғаш «Алтын адам» табылғанда әлем назары Қазақстанға ауған болатын. Міне, сол Есік өзенінің сол жақ жағалауындағы темір дәуірінен сақталған сақ обасынан табылған алтын киімді сақ жауынгерінің мүрдесін белгілі археолог Кемел Ақышев тапты. Бұл еліміз үшін – үлкен жетістік, тарихи оқиғалардың бірі болды.

Алтын адам V ғасырда өмір сүрген сақ ханзадасы деп жорамалданған. Алтын адам – Алматы облысы Есік қаласының солтүстігіндегі Есік өзенінің сол жақ жағалауындағы темір дәуірінен сақталған сақ обасынан табылған алтын киімді сақ жауынгерінің мүрдесі. 1969–1970 жылдары археолог К. А. Ақышев тапқан. Топырақ қорғандармен ұштасып жатқан қорым солтүстіктен оңтүстікке қарай 3 шаршы шақырым жерді алып жатыр. 40-тан астам обадан тұратын қорымның оңтүстік шетінде биіктігі 6 м, диаметрі 60 м үйінді төбе астынан екі қабір ашылды. Біреуі ертеректе тоналған. Екіншісінен жасы 17–18 шамасындағы сақ жауынгерінің мүрдесі ашылды. Қабір шырша бөренелерден жасалған, көлемі 3,3x1,9 м, биіктігі 1,5 м, сол жақ бөлігіне қойылған [7].

1963 жылғы сел тасқыны Есік өзенінің арнасын бұзып, оның жағалауында тұрған автобазаны шайып кетті. 1969 жылы автобаза үшін жер бөлінді. Оның бас инженері И. А. Дубкарт құрылысты бастамас бұрын жергілікті археологтардың келісімін алу керек еді. [9] Құрылыс үшін бөлінген аймақта Есік қорғандары орналасқан. Археолог Кемел Ақышев жердің жағдайын барлап қайту үшін жас маман Бекмұхамбетті жібереді. «Өзге төбелерден өзгеленіп тұрған қорғанды қорғауға алу керек» дейді. Осы өзгеше төбеден алтын адамды тауып алады. Кезінде Алтын киімді ханзаданы тонамақ

болған қарақшылар топырақ астында қалып, мерт болған. Бұған қорымның беткі қабатында шашылған адам сүйектері дәлел болды. Ғасырлар бойы тоналмай бізге жетуіне сол сүйектер себеп болғанға ұқсайды. Өйткені тонамақ болғандар топырақтың беткі қабатында шашылып қалған сүйектерді көргеннен кейін «бізге дейін бұл жерді қазған» деп ойлаған, – дейді.

Кемел Ақышевтың есімі Қазақстанның тәуелсіздігінің нышанына айналған алғашқы «Алтын адамның» табылуымен тікелей байланысты. Ғалымның еңбектері дала өркениеті мен Орталық Қазақстанның археологиясына қатысты мәселелерге арналған.

Ғылыми жобамды қорытындылай келе Кемел Ақышевтың еліміз үшін жасаған ерен еңбегін білдім, археологиялық қызметін талдап, Бозоқ қаласын ашқан ұлы тұлғаның өзі екенін дәлелдедім. Кемел Ақышев біз жастар үшін үлгі алатын – ұла тұлға дер едім. Кемел Ақышев тұтас Еуразия кеңістігіне әлемге мәшһүр болып отырған «Алтын адамды» тапқан археолог ретінде танылғанын зерттеп, оның Алтын адамына анимациялық бейнефильм құрастырып шығардым.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Акишев Кималъ Акишевич // Элита Казахстана, Алматы : Институт развития Казахстана. 1997. С. 30–31.
- 2 Древняя Сары-Арка и степная цивилизация, Акишев К. музей Казахстана 2003 №1 с 15–18.
- 3 Астана : ЕНУ 2004. 139с. Мобилизованный археологией к 80-летию Акишева Кималъ (1924 – 2003)
- 4 «Я концепция» школьников в различных психологических теориях/ Акишева К. А.
- 5 Вестник Джезказганского университета имени О.А.Байконурова 2012 №1, с 50–55
- 6 Бейсенов А.З. АқышевКемел. // Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. Алматы. 1998. Т.1. 236 б.
- 7 Из истории жилища народов мира. Акишев К. А.Музей Казахстана 2002 №1 (1) с.70–71
- 8 Из средневековой истории города Астаны Акишева К. А. Хабдулинна М. К. Казахстан Музейлері 2004 №1(1) с.34–38
- 9 Археология Казахстана с. 50–65

РЕАЛИЗАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРОЕКТА «БЕЗ СРОКА ДАВНОСТИ»

УДАЧИНА В., ШАМПАТОВА А.
учащиеся 11 «А» класса, №18 СОШ, г. Павлодар.
МУКАНОВ А.С.
учитель истории №18 СОШ, г. Павлодар.

Идут годы. Все прогрессивное человечество отпраздновало уже 78-ю годовщину Победы над фашистской Германией, за это время много произошло изменений в мире и в нашей стране.

Многие события Великой Отечественной войны значительно приукрашены, другие зловредно очернены и извращены. В таком виде они подаются зрителям в кино и на телевидении, проходят через газеты, журналы, художественную литературу.

Все больше и больше появляется изданий, в которых преуменьшается роль СССР в разгроме фашизма. Дело дошло до того, что некоторые государства – сателлиты Германии, раньше отрицавшие свою роль в войне против Советского Союза, теперь горделиво, открыто заявляют, что они «тоже пахали». Кто сколько дал солдат на пополнение гитлеровской армии, кто поставлял оружие и снаряжение.

После вступления в НАТО этим государствам терять стало нечего. Теперь они открыто говорят, что шли покорять недочеловеков, захватывать плодородные российские земли, освобождать Россию «от жидов и коммунистов».

Уже с первых дней войны на головы красноармейцев падали тонны листовок, которые являлись пропуском в «рай». Скрывать нечего, были и те, кто добровольно шел к немцам, но они находили лишь свою погибель. Все обещания были приманкой, в действительности все оказывалось намного проще – рабский труд, газовая камера или смерть от голода и болезней.

Однако следует отметить, что подавляющее количество попавших в плен приходится на первые два года войны, когда внезапное нападение гитлеровцев застало Красную армию в глубокой реорганизации. Зачастую в первые дни войны не все солдаты были хорошо вооружены, многие части, а иногда и соединения не имели необходимой связи, что сказалось на управлении войсками, приводило к отсечению высшего командования от непосредственных боевых частей. Нередко командование армий не знало, где находятся подчиненные им

корпуса, дивизии и части, и не могло своевременно поставить им боевые задачи и сосредоточить их усилия в нужном направлении. В результате сложившейся неразберихи многие части, соединения и даже армии попадали в окружение, что создавало противнику благоприятные условия для их уничтожения. Для этого были созданы специальные фабрики смерти, где уничтожались не только военнопленные, но и гражданские лица [1].

Воины Красной армии, попавшие в плен, фашистами сортировались. Раненых тут же расстреливали. Работоспособных отбирали для выполнения различных тяжелых работ. Советские военнопленные, в отличие от граждан других стран, направлялись на самые изнурительные работы. Условия труда и питания у них были губительные, и участь их была такой же. Слабых загоняли в непригодные для жизни бараки, сажали на голодный паек и ежедневно вывозили оттуда десятки и сотни трупов. Погибших бросали в заранее заготовленные рвы, засыпали землей. Затем укатывали танками или бульдозерами [2].

Потери мирного населения СССР в годы Великой Отечественной войны: на оккупированной территории страны в годы войны оказалось свыше 84,8 млн. мирных жителей, практически 44% населения СССР. 13 684 692 человека уничтожены, из них 11 520 379 – непосредственно на оккупированной территории. Остальные – 2 164 313 – погибли в изгнании на принудительных работах, это 40% от общего количества угнанных советских граждан.

Планы Третьего рейха по «освоению» захваченной территории согласно плану «Барбаросса» это было создание четырех рейхскомиссариатов: «Остланд», «Московия», «Украина» и «Кавказ». Если бы план «Ост» был реализован, то в живых остался бы только один человек из четырех.

Об этом говорят данные переписи 1959 года.

Численность жителей Смоленской, Псковской и Новгородской области

	Численность по переписи 1939 г.	Численность по переписи 1959 г.	% отношение к 1939 г.

Смоленская область	2 008 000	1 142 969	56,9
Псковская область	1 549 839	951 866	61,4
Новгородская область	1 152 392	736 529	64

И даже к 2010 году к примеру Смоленская область не сможет уже никогда достигнуть численности населения 1941 года

Направления реализации международного проекта «Без срока давности» в котором мы работаем это архивно-исследовательское (рассекречивание архивных документов, публикация сборников, документов и т.д.). Поисковое (обнаружение мест массовых захоронений жертв нацистов и их пособников). Просветительское (презентации на форумах, проектные школы для молодых поисковиков, школы исторической грамотности, прессконференции и т.д.). Слово «геноцид» уголовный кодекс РФ рассматривает в статье 357. Геноцид. Действия, направленные на полное или частичное уничтожение национальной, этнической, расовой или религиозной группы как таковой путем убийства членов этой группы, причинения тяжкого вреда их здоровью, насильственного воспрепятствования деторождению, принудительной передачи детей, насильственного переселения либо иного создания жизненных условий, рассчитанных на физическое уничтожение членов этой группы. Наказываются лишением свободы на срок от двенадцати до двадцати лет, либо пожизненным лишением свободы, либо смертной казнью.

Согласно данной статьи возбуждены уголовные дела по факту обнаружения мест массового убийства мирных граждан в период оккупации 1942-1943 гг. у деревни Жестяная Горка Новгородской области. По факту убийства воспитанников Ейского детского дома Краснодарского края. По факту массового убийства мирного населения в Карелии в период Великой Отечественной войны и по результатам изучения архивных материалов о массовых убийствах

мирных граждан в Ростовской области, а также в Орловской, Волгоградской и Псковской областях.

Факты геноцида : «Смерть граждан последовала от огнестрельных пулевых ранений, повреждений тяжёлыми предметами, и остро режущим оружием, а также перелома рёберных дуг».

В районе д. Жестяная горка в период оккупации 1942–1943 гг. было убито более 2600 мирных граждан и советских военнопленных. В ходе поисковых работ обнаружены останки 542 ЧЕЛОВЕК, ИЗ НИХ 52 ДЕТИ.

«Смерть граждан последовала от огнестрельных пулевых ранений, повреждений тяжёлыми предметами, и остро режущим оружием, а также перелома рёберных дуг».

В районе д. Жестяная горка в период оккупации 1942–1943 гг. было убито более 2600 мирных граждан и советских военнопленных. В ходе поисковых работ обнаружены останки 542 ЧЕЛОВЕК, ИЗ НИХ 52 ДЕТИ.

«Смерть граждан последовала от огнестрельных пулевых ранений, повреждений тяжёлыми предметами, и остро режущим оружием, а также перелома рёберных дуг».

В районе д. Жестяная горка в период оккупации 1942–1943 гг. было убито более 2600 мирных граждан и советских военнопленных. В ходе поисковых работ обнаружены останки 542 ЧЕЛОВЕК, ИЗ НИХ 52 ДЕТИ.

В районе деревни Моглино Псковского района был организован лагерь для содержания военнопленных и мирных граждан. В 1945 году в ямах-могилах найдены трупы мужчин, женщин, детей в возрасте от 2–3 месяцев до 60 лет. На большинстве детских трупов обнаружены переломы костей черепа от удара тяжелым твердым тупым предметом либо от удара головой ребенка обо что-то твердое. В 2020 г. в ходе поисковых работ на месте захоронения расстрелянных мирных граждан и советских военнопленных обнаружены останки более 188 человек.

В 2020 г. в ходе поисковых работ на месте захоронения расстрелянных мирных граждан и советских военнопленных обнаружены останки более 188 человек.

В районе г. Миллерово Ростовской области нацистами были организованы лагеря для содержания военнопленных и мирных граждан, в том числе «Дулаг-125», через который прошли более 40 тыс. узников. Основная часть вывезены на работы в Германию, несколько тысяч замучены, расстреляны, повешены.

В ходе поисковых работ в 2020 г. обнаружено место захоронения расстрелянных мирных граждан и подняты останки более 266 человек, из них не менее 23 дети и 80 женщины [3].

В 1941 году в Ейск из Симферополя был эвакуирован детский дом – около 300 детей и воспитателей. В конце лета 1942 года город был оккупирован противником. 9 и 10 октября фашистские каратели погрузили 214 детей-инвалидов в несколько машин – «душегубок», через 15 минут они были мертвы.

Из заключения по материалам дела об умерщвлении детей Ейского детдома от 5 августа 1943 г. «Все дети лежали беспорядочно, многие были обняты друг с другом, некоторые мальчики и девочки держали свои костыли».

В рамках уголовного дела по ст. 357 «Геноцид» в Волгоградской области эксгумированы останки 43 жертв нацистов, расстрелянных в д. Водино Ворошиловского района в 1942 г. из них 19 дети и подростки в возрасте от 8 месяцев до 18 лет. В захоронении обнаружены детские рисунки, обручальные кольца, брошка, стеклянные баночки и 43 стрелянные гильзы.

«17 июля 1942 г. немцы привезли из г. Смоленска на станцию Подбразде (Литва) три вагона детей в возрасте до 12 лет, которых начали продавать по три марки за каждого ребенка». Аналогичная торговля детьми имела место в г. Вильнюс, где немецкая ортскомендатура производит продажу детей совершенно открыто» [4].

Также совсем недавно в августе 2021 года в мой учитель истории Муканов Асхат Смагулович в ходе Международной военно- исторической вахты «Западный фронт. Варшавское шоссе» участвовал в подъеме и перезахоронении 132 мирных жителей сел Крюково и Бельцы Брятинского района Калужской области.

Приступая к поиску материалов по данной теме мы и не предполагали, насколько глубокий и до сих пор непаханный пласт истории придется вскрывать. К сожалению, наша история состояла не только из известных героических событий, но и из тяжелых потерь, окружений, концентрационных лагерей, без вести пропавших и погибших призывников, даже не успевших вступить в бой.

В ходе изучения данной темы можно сказать, что выдвинутая гипотеза подтвердилась: в ходе изучения и анализа документальных и архивных данных, подтвердились факты геноцида против мирного населения и военнопленных.

Результатом нашего исследования стали следующие выводы:

- в архивно-исследовательском направлении выпущено 23 тома где впервые в мире будет издана серия сборников документов о военных преступлениях нацистов и их пособников против мирного населения, охватывающая практически все оккупированные регионы в годы Великой Отечественной войны.

- рассекречено 623 архивных документа.

Тема геноцида против военнопленных и мирного населения была, остается и будет актуальной во все времена.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1 Муканов А. С. Доклад о геноциде против военнопленных и мирного населения в годы ВОВ// Международная конференция «Донести правду и сохранить память о тех, кто защитил мир!», посвященная 80-летию начала ВОВ Нур-султан, 2021 г.

2 Обществознание: профил. уровень. Учебник для 10 кл. Л. Н. Боголюбов, А. Ю. Лазебникова, Н. М. Смирнова и др. – М. : Просвещение, 2010.– 416 с.

3 Бормотов Алексей. Сайт проекта «Без срока давности». <http://www.stihi.ru/>

4 Иванова Е. А., Ад – 184 Советские военнопленные, бывшие узники вземских «дулагов», вспоминают – Москва.: Изд. Родина, 2021. – С. 410

КАЗАХСТАНСКИЕ ПОИСКОВЫЕ ОТРЯДЫ И ИХ ВКЛАД В ПОИСКОВОЕ ДВИЖЕНИЕ

МИРОНОВ М., СЕНТЮРОВ О.
учащиеся 10 «А» класса №18» СОШ, г. Павлодар.
МУКАНОВ А. С.
учитель истории №18» СОШ г. Павлодар.

Имя твое неизвестно – подвиг твой бессмертен.

Великая Отечественная война 1941–1945 годов – одно из самых ужасных испытаний, выпавших на долю советского народа. Ее тяжести и кровопролития наложили огромный отпечаток на сознание людей и имели тяжелые последствия для жизни целого поколения.

Нынешний 2024 год это год 79-летия со времени окончания Великой Отечественной войны, а память вновь и вновь возвращает

нас к тем героическим и трагическим дням. К сожалению, с каждым годом остается все меньше и меньше ветеранов.

Великая Отечественная война относится к тем событиям в истории страны, которые надолго остаются в памяти народа.

Война – это великий и страшный урок для всех людей. А Великая Отечественная война – в особенности. Я уверен, что нельзя забывать об ужасах войны, о страданиях людей, о смерти миллионов. Это было бы преступлением перед павшими, преступление перед будущим.

Помнить о Великой Отечественной войне, о героизме и мужестве народа, бороться за мир – обязанность всех живущих на Земле. В современных условиях, когда остро стоят вопросы патриотического воспитания граждан, и, в первую очередь, молодежи, формирования уважительного отношения к истории своей страны, гордости за Родину, Великая Отечественная война остается одним из самых значительных и драматических событий в истории нашего государства, ярчайшим примером подвига и героизма, совершенного настоящими патриотами.

В 2009-м году в Павлодарской области был создан Павлодарский поисковый исследовательский отряд «Майдан жолы» на базе АО «Казахстанский электролизный завод». Предмет и цели деятельности поискового отряда «Майдан Жолы»:

– Поиск останков солдат и офицеров (земляков-героев Казахстанцев) в местах боевых действий, погибших в годы Великой Отечественной Войны (ВОВ). Восстановить имена павших героев, утерянных братских могил,

– Установлены имен и судеб, погибших или пропавших без вести солдат, донести до родных и близких места захоронения;

– Увековечивание памяти героев - бесстрашных сынов Казахстана, защищавших свою Родину в годы Великой Отечественной войны, реставрация старых обелисков и установка новых памятников, которые будут служить не одному поколению людей, храня свидетельства героизма и мужества наших земляков в годы ВОВ;

– Воспитание и развитие у молодежи высокой социальной активности, гражданской ответственности, духовности, становление граждан, обладающих позитивными ценностями и качествами, способных проявить их в созидательном процессе в интересах страны, укрепления государства, обеспечения его жизненно важных

интересов и устойчивого развития, общественных интересов Республики Казахстан;

Укрепление межнационального единства и межрелигиозной толерантности, сохранение и укрепление мира и согласия, дружбы между всеми народами Евразийского пространства.

К сожалению, не всегда хватает средств установку новых и реставрацию памятников, на проведение поисковых экспедиций заложенных в основу деятельности поискового отряда «Майдан Жолы». В этой связи вызывает уважение поддержка деятельности по сохранению и увековечиванию воинских захоронений и памятных мест, связанных с участием казахстанцев в Великой Отечественной войне, одной из крупнейших горно-металлургических компаний – Евразийская Группа ERG. Компания ERG уже на протяжении 10-ти лет оказывает помощь поисковому отряду «Майдан жолы» реализуя международный патриотический проект «Батырлар жолымен – Дорогой славы». И это наглядный и единственный пример социальной направленности крупного бизнеса в лице крупной корпорации Евразийская Группа ERG.

Каждый год деятельности Павлодарского поискового исследовательского отряда «Майдан жолы» был значим. За весь прошедший период работы было найдено 240 останков безымянных солдат, установлено 16 новых памятников, гранитных стел и мемориальных плит, 4 бронзовых бюста героям землякам, отреставрировано три бронзовых памятника на территории России, Украины и Казахстана. Ширилась география проведения поиска, экспедиции проходили на территории Ленинградской, Псковской, Московской, Новгородской областях Российской Федерации, в Харьковской области Украины, в Белоруссии и Молдове.

В составе Павлодарского отряда «Майдан жолы» ежегодно отправляются: работники предприятий ERG, музеев и архивов, преподаватели и студенты вузов, колледжей и школ.

Первая экспедиция «Вахта памяти» Павлодарского поискового исследовательского отряда «Майдан жолы» прошла в 2009-м г. на территории Синявинских высот Ленинградской области РФ. Павлодарские поисковики присоединились к поисковому отряду «Мемориальная зона» из г. Астана. Экспедицию двух отрядов возглавил командир столичного поискового отряда «Мемориальная зона» – Майдана Коменкова Кусаинова, легендарный поисковик Казахстана, профессор Евразийского Национального университета им. Л. Н. Гумилева. Он уже больше 40 лет занимается тем, что

пытается восстановить пробелы в истории Великой Отечественной войны, имеет богатый опыт. Отряд не случайно был назван «Майдан жолы», которое имеет два смысла. Во-первых, в переводе на русский язык – это «Фронтная дорога». Во-вторых, отряд назван в знак уважения к имени легендарного поисковика Казахстана, профессора Евразийского Национального университета им. Л. Н. Гумилева, командира столичного поискового отряда «Мемориальная зона» и их наставника – М. К. Кусаинова [3].

В 2010-м, к 65-летию Победы на Сиявинских высотах Ленинградской области Павлодарским отрядом был установлен памятник воинам-павлодарцам, погибшим при обороне Ленинграда в составе 1076 и 1078 стрелковых полков 314-й стрелковой дивизии. На черном граните памятника были высечены слова: «Воинам - павлодарцам из Казахстана, мужественно сражавшимся и героически погибшим при обороне Ленинграда».

При открытии памятника ветераны войны, командиры российских поисковых отрядов выразили уважение и признательность: «Пусть мы живем в разных странах, мы единый народ. И огромное спасибо вам за то, что вы поставили этот памятник!».

В ходе поисковых работ были найдены, подняты и с воинскими почестями захоронены 40 останков безымянных солдат. Отслужен молебен по мусульманскому и христианскому ритуалам.

В том же 2010-м году, параллельно Ленинградской экспедиции, в Псковской области РФ была проведена работа по реставрации бронзовых памятников казахским героиням Алие Молдагуловой (г. Новоскольники) и Маншук Маметовой (г. Невель). Благодаря проекту «Батырлар жолымен» поистине новую жизнь обрели псковские памятники героическим казахстанцам. Новые постаменты, оградки с национальными узорами, мощные брусчаткой дорожки.

На центральном воинском захоронении были установлены новые стелы Маншук Маметовой, ее командиру полковнику – Абильхаиру Баймулдину, и снайперу Ибраиму Сулейменову. Насвинской средней школе Новоскольнического района - по инициативе отряда «Майдан жолы» торжественно было присвоено имя бесстрашной Алие Молдагуловой. Во дворе школы был открыт бронзовый бюст казахской девушке-воину работы Санкт-петербургского скульптора Бориса Сергеева.

В 2011-м году отряд направился в Псковскую область РФ в целях поиска погибших воинов 8-ой гвардейской дивизии

имени Панфилова. В ходе весенне-летней экспедиции бойцы Павлодарского поискового отряда «Майдан жолы» совместно с российским поисковым отрядом «Поиск» обнаружили и захоронили 194 останка воинов, погибших в составе 8-ой гвардейской дивизии имени Панфилова в братской могиле у деревни Монаково.

В 2012-м году бойцы отряда «Майдан жолы» доставили в Павлодарскую область останки воина-земляка Джумабая Бектурсунова, погибшего 70 лет назад в Новгородских лесах, найденного российским поисковым отрядом «Фронт» из города Кирова. В канун празднования дня Победы с почестями предали их родной земле.

Другая часть Павлодарского отряда параллельно работала в Харьковской области, на Украине, в поиске 106-й казахской кавалерийской дивизии, сформированной в 1942 году в городе Акмолинске.

В 2013-м году отряд продолжил экспедицию на Сиявинских высотах, в Ленинградской области РФ. Вернувшись с «Вахты памяти», бойцы отряда «Майдан жолы» привезли на родину из Новгородской области РФ останки еще одного солдата – рядового Жумабека Нуркенова, которого обнаружили поисковики российского отряда «Звезда» города Боровичи (Россия) в районе города Старая-Русса. Как выяснилось благодаря сохранившемуся медальону, солдат был родом из Качирского района Павлодарской области, чьи останки с почестями предали на родине героя.

В 2014-м Павлодарский отряд «Майдан жолы» отправился в экспедицию в двух направлениях, часть поисковиков продолжила поиск 314-й стрелковой дивизии на Сиявино в Ленинградской области Российской Федерации, совместно с поисковым отрядом «Мемориальная зона». Вторая половина в городе Невель Псковской области РФ установили мемориальную плиту на улице Ибраима Сулейменова, бронзовый бюст и открыта площадь имени гвардии полковника Абильхаира Баймульдина. Кроме этого бойцы отряда отреставрировали старое воинское захоронение в городе Невель, где покоятся более 600 советских солдат и офицеров.

В 2015 году к 70-летию Великой Победы на территории Псковской области России установили семь памятников героям Великой Отечественной войны. В г. Новоржеве в центре города на площади Победы бойцы отряда установили бронзовый бюст павлодарцу Павлу Дубовому.

Была выполнена большая работа по реконструкции воинского захоронения в селе Монаково, где покоятся 2,5 тысячи советских солдат и офицеров, в том числе 730 воинов-казахстанцев, в основном – это бойцы 8-ой гвардейской Панфиловской дивизии, - те, кто в 1941 г. сумели грудью заслонить Москву, не дав прорвать Кремлевскую стену. Именно поэтому на воинском захоронении необходимо было установить из кирпича фрагмент Кремлевской стены размером 20метров в длину и высотой 3метра, на которую установили мемориальные плиты с именами 2260 советских воинов. Столько же похоронено неизвестных солдат. На данной стене установили мемориальные плиты с портретами нашим героям-землякам Тлеугали Абдыбекову снайперу из города Семей, уничтожившему 397 фашистов и Григорию Постольникову (г.Атырау) в свой 21 год, повторивший подвиг Михаила Матросова.

2016 год – это год 75-летия Московского сражения в течение нескольких недель павлодарские поисковики отряда «Майдан жолы», совместно с поисковиками российского отряда «Панфиловец» занимались поиском без вести пропавших солдат, чтобы поднять и захоронить останки.

Был установлен из черного гранита новый памятник воинам из легендарной дивизии имени И. В. Панфилова на мемориальном воинском захоронении города Волоколамска. На памятнике, выполненном из чёрного гранита, увековечены слова: «Казахстанцам, мужественно сражавшимся и героически погибшим при обороне Москвы, в составе 316-й стрелковой дивизии, впоследствии преобразованной в 8-ю гвардейскую дивизию имени И. В. Панфилова».

В 2017 году бойцы отряда «Майдан жолы» нашли останки одного воина, опознать его не удалось, так как, он погиб от прямого попадания в окоп вражеского снаряда, и ни солдатского медальона, ни других документов не найдено. Завершилась миссия этого года установкой и торжественным открытием бронзового бюста Тулегену Тохтарову в парке имени 55-летия Победы в городе Старая Русса.

В 2018 году Павлодарский поисковый исследовательский отряд «Майдан жолы» провел поисковую работу в Волгоградской области России. Свою юбилейную экспедицию приурочил к 75-й годовщине Сталинградской битвы. Надо отметить, что впервые за 75 лет на территории легендарного Мамаева кургана павлодарцы первыми открыли гранитный мемориал воинам-казахстанцам,

где установлены ряд памятных знаков Героям Сталинградской битвы, посвященных воинам из Татарстана, Карачаево-Черкесии, Осетии, Вологодской области, Хабаровского края и других городов России. В 2019 году проведена Вахта Памяти в Кировском районе Ленинградской области на Синявинских высотах где неуязвимой славой покрыли себя 310 и 314 стрелковые дивизии из Казахстана. Был установлен гранитный памятник в городе Кингисеппе воинам-казахстанцам, бойцам знаменитой 314 Кингисеппской стрелковой дивизии. Также был поднят пулемет системы «Максим».

В 2019 году организована экспедиция по поиску безвести пропавших казахстанцев, по итогам работы обнаружен и захоронен 1 воин (безымянный). В городе Кингисепп Ленинградской области установлен и торжественно открыт гранитный памятник казахстанцам из 314-й стрелковой дивизии, погибшим и освободившим город Кингисепп, увековечив подвиг наших героев.

В 2020 году в связи с карантином и локдауном впервые отряд не выезжал в поисковую экспедицию.

В 2021 году отряд выезжал в Лодейнопольский район Ленинградской области. Совместно с Лодейнопольским поисковым отрядом «Переправа» организована экспедиция по поиску безвести пропавших казахстанцев 314-й стрелковой дивизии, по итогам работы обнаружен 1 воин (безымянный). На Аллее Славы города Лодейное Поле установили и торжественно открыли гранитный памятник 314-й стрелковой дивизии, оборонявшей город Лодейное Поле, увековечив подвиг наших героев. Сводный поисковый отряд «Опора» Челябинск-Санкт-Петербург в Кировском районе в 2020 году обнаружил останки красноармейца, принадлежавшего казахстанцу Асайнову Ембергену. ПО «Майдан жолы» нашел его родственников. И вот именно здесь его останки были переданы отряду «Майдан жолы». Чтобы предать его земле на малой Родине, отрядом доставлены останки в Казахстан и захоронены с отдаем воинских и духовных почестей. Также в июле этого же года под эгидой поискового отряда «Август» Республики Молдова организована экспедиция в поисках безвести пропавших советских воинов в Новоанненский район Республики Молдова, по итогам работы обнаружены и захоронены 4 воина (безымянные). На территории мемориального комплекса «Шерпенский плацдарм» установлен и торжественно открыт первый гранитный памятник, увековечивающий подвиг воинов казахстанцев, участвующих в освобождении Молдавии от фашизма в 1944 году.

И последняя экспедиция была проведена летом 2022 года на территории деревни Понизовье Дубровенского района Витебской области Республики Беларусь. В ходе поисковых работ подняты останки 28 советских солдат. Также при участии посольства Республики Казахстан установлен гранитный памятник на мемориальном памятнике в Дубровно, где похоронены казахстанцы участники обороны этого стратегического объекта в годы войны.

В 2023 г. отряд выезжал в Лодейнополюский район Ленинградской области. Совместно с Лодейнополюским поисковым отрядом «Переправа» организована экспедиция по поиску без вести пропавших казахстанцев 314-й стрелковой дивизии, по итогам работы обнаружено 5 воинов (безымянные).

Передача найденных орденов и медалей, медальонов родственникам.

В марте 2021 года в адрес Павлодарского поискового отряда «Майдан жолы» передали Орден Славы III степени под номером серийным № 72828, который обнаружил местный житель в пакете на улице в г. Павлодаре. Литовский поисковый отряд «Baltika» и поисковая организация «Патриот» помогли установить личность обладателя награды – гвардию мл. сержанту Суркову Петру Егоровичу, уроженцу Челябинской обл., Нижне-Увальского района, Красносельского сельсовета (УКВ). Дзюба Наталья Юрьевна, зам.руководителя Крымской Республиканской ассоциации общественнопоисковых организаций «Отчизна» оказала содействие и нашла родственников ветерана. Последний адрес проживания Петра Егоровича – ул.Бахчиванджи, 17, Приморско-Ахтарск, Краснодарский край, РФ. Удалось установить, что там проживает родная дочь – Валентина Петровна. – 4 марта 2021 года в Доме Дружбы г. Семей командир Павлодарского поискового отряда «Майдан жолы» торжественно передал правительственную награду атташе Генерального консульства РФ в РК для доставки и передачи родственникам.

В ходе поисковых работ в 40 км от Таллина обнаружили медаль «За отвагу» № 1813323. Эстонское военно-историческое объединение «Front Line» установило, что медаль была вручена гвардию рядовому 188 гв. ап 85 гв. сд Ефремову Николаю Павловичу, 1926 года рождения, уроженец Казахской ССР Восточно-Казахстанской области Лениногорского р-на. Павлодарский поисковый отряд «Майдан жолы» нашел родную дочь ветерана - Персиянову Ольгу Николаевну.

Также в поисковый отряд «Майдан жолы» обратились помочь отыскать родственников владельца медали «За боевые заслуги» №1050569. Ее обнаружили в районе разбитых домов Кустанайской области. Литовский поисковый отряд «Baltika» помогли установить, что медаль была вручена гвардию красноармейцу 263 арм. минометного полка 7 гв. Армия Локтеву Леонтию Никитовичу, 1917 года рождения, уроженец Казахской ССР Западно-Казахстанской области Чапаевского р-на п.Коловертное. Был найден родной сын ветерана – Локтев Владимир Леонтьевич, он живет в г.Уральск [1].

Патриотические и волонтерские проекты.

Туристический турнир «К вершине успеха» – для детей из социально-уязвимых слоев населения, воспитанников Качирского и Кенжекольского детских домов. Ежегодно в полевых условиях организует разные эстафеты туристической направленности на скорость, сообразительность и ловкость, упражнения по военно-прикладным видам спорта, интеллектуальные и творческие задания.

Конкурс детских рисунков «Мой Казахстан» - организуется среди юных художников. Конкурс рисунков «Мой Казахстан», в целях воспитания в молодом поколении патриотизма, национальной самоидентификации и гордости за свою Родину.

«Уроки мужества» - проводятся систематические встречи со школьниками в течении учебного года, где рассказывается история о Великой Отечественной войне, о поисковом движении и его месте в современном мире, демонстрируются экспонаты привезённые с мест боев.

Акция «Мы помним своих героев» – уборка и чистка территории могил ветеранов и братских могил Великой Отечественной войны. 9 июля 1941 года в город Павлодар прибыл первый эвакогоспиталь № 2448, с воинами направленными на излечения после получения ранений на фронтах ВОВ. Не все они смогли поправить своё здоровье, 13 человек навсегда остались в наших краях, и были захоронены в братской могиле на нынешнем Пахомовском кладбище.

22 июня и 3 декабря – митинг ежегодно организуется на территории музея Воинской Славы. Произведен ремонт памятного знака. 22 июня – торжественно открыт обновленный восьмиметровый обелиск, посвященный павлодарцам, погибшим в годы Великой Отечественной войны. Композиция дополнилась 2-мя гранитными плитами, на одной плите выгравирована информация

с именами фронтовиков-павлодарцев, на другой справочная информация о исторических событиях Павлодара.

«Школа юного поисковика» – реализация настоящего проекта создает условия для психологической подготовки школьников, будущих участников поисковых экспедиций, развития индивидуальных способностей, дальнейшего самообразования. Первый проект Школы юного поисковика «Izdey-Поиск» проведен на базе СОШ№18 в 2018 году, а второй проект Школы юного поисковика «Izdey-Поиск» был организован на базе СОШ№34 в 2019 году. Также в 2020 году отряд принял участие в конкурсе малых грантов и организовывал Школу юного поисковика «фронтовые дороги». В 2021 году – организована Школа юного поисковика на базе КГКП «Дворец школьников им.М. М.Катаева».

Акции «Аллея славы» – ежегодные организаторы акции Павлодарский поисковый отряд «Майдан жолы» совместно с Фондом «Подари Земле сад». Участники акции высаживают саженцы в память о своих дедах, погибших в Великой Отечественной войне, привлекая детей, приобщая их к высоким ценностям, бережному отношению к героическим страницам нашей общей истории, воспитывая подрастающее поколение в таком духе, чтобы они помнили о тех, кому мы обязаны своими жизнями и будущим, которое они нам дали. В прошлом году весной павлодарцы высадили 300 молодых деревьев, в сентябре высадили 700 молодых сосен. В 2021 году Акция проведена 6 октября.

Акция «Дорогой памяти» - передача капсулы/кисеты с казахстанской землей на места могил земляков, захороненных далеко от Родины.

По итогам 2021 года Павлодарский поисковый исследовательский отряд «Майдан жолы» удостоился Международной премии «Волонтер года» в номинации «За вклад в сохранение и развитие историко-культурного наследия» [2].

«Архивный поиск» – ежедневно поступают звонки, ведется помощь гражданам в установлении судеб фронтовиков, отработано свыше 1000 запросов поиска солдат, пропавших в годы Великой Отечественной войны. «Поиск родственников» – поступают запросы от коллег поисковиков стран СНГ, ведется помощь иностранным поисковикам по поиску родственников солдат, пропавших и найденных на полях сражений в годы войны, для передачи останков солдата родственникам на Родину. Акция «Уголок боевой славы» - в Павлодарскую область завезено более 800 экспонатов времен

войны и переданы в экспозиции музеев города, в боевые уголки школ, колледжей Павлодарского региона.

В данной статье была описана большая проделанная работа по восстановлению исторической памяти о Великой Отечественной войне. Все солдаты Советского Союза честно выполнили свой долг перед Родиной. Союзные отношения скрепляют постсоветские страны и сегодня, однако, родина она у каждого своя. Проявляя мужество в борьбе с захватчиками, солдаты думали о близких, родных, которые находятся в далеком от линии фронта. Поисковая работа будет продолжена, поскольку потребность в познании жертв принесенных во имя Победы в Великой Отечественной войне нашими дедами испытывают школьники. Сам факт, что дедушка или прадед ученика воевал, заставляет его гордиться, после пробуждается познавательный интерес, звучание фамилии подталкивает его к установлению родственной связи. Практическая значимость в восстановлении биографий фронтовиков заключается в накоплении материала для мотивирования подрастающего поколения к изучению истории Великой Отечественной войны. В результате патриотическо-волонтерской деятельности отряда «Майдан жолы в Павлодарскую область завезено более 800 экспонатов времен войны и переданы в экспозиции музеев города, в боевые уголки школ, колледжей Павлодарского региона. Советских солдат и офицеров РККА найдено – 274 чел. (безымянные). Памятных знаков установлено и отреставрировано – 23 ед. Останков земляков доставлено и захоронено на малой Родине – 7 чел.[4]. Проблема исторической памяти является важной проблемой любого времени и не теряет актуальности и в современном мире. Ведь история всегда была, есть и будет неотъемлемым компонентом жизни, который позволяет нам познавать наше прошлое, нашу историю и культуру. В этой связи вызывает уважение поддержка деятельности по сохранению и увековечиванию воинских захоронений и памятных мест, связанных с участием казахстанцев в Великой Отечественной войне, одной из крупнейших горно-металлургических компаний – Евразийская Группа ERG. Компания ERG ежегодно оказывает помощь поисковому отряду «Майдан жолы» реализуя международный патриотический проект «Батырлар жолымен – Дорогой славы». К сожалению, не всегда хватает средств на проведение поисковых экспедиций, увековечивание памяти подвигов и героев земляков, благоустройство прилегающей территории мемориальных зон. Павлодарским поисковым

исследовательским отрядом «Майдан жолы» ведется системная, результативная работа по поиску и захоронению погибших воинов, увековечиванию их памяти. Родственники узнают о судьбе своих близких, которые считались без вести пропавшими. Поисковые работы позволяют восстановить картины боёв, судьбы людей и военных подразделений. Поисковое движение объединяет взрослых и подростков, упрочивает связь поколений и чувство патриотизма. Поисковая деятельность формирует устойчивое неприятие любого насилия. Как сказал легендарный великий русский полководец Суворов Александр Васильевич: «Война не закончена, пока не похоронен последний солдат». Я верю, что эта работа будет продолжаться и дальше, потому, что когда молодые люди разных национальностей, объединившись, совершают благородные дела, у них проявляются человеческие качества, гражданские и патриотические чувства перед Родиной.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Муканов А. С. Доклад о вкладе казахстанцев в годы ВОВ// Международная конференция «Донести правду и сохранить память о тех, кто защитил мир!», посвященная 80-летию начала ВОВ Нурсултан, 2021 г.
- 2 Б. М. Хазыров. Павлодарская область в годы войны : Павлодариздат, 2010.– 416 с.
- 3 Сайт информационного проекта «Память народа», «ОБД Мемориал»
- 4 В. Д. Болтина и Л. В.Шевелева. Архивные данные павлодарской области в годы ВОВ – Павлодар.: Изд. , 2001. – С. 410

ШКОЛЬНАЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ ЛАБОРАТОРИЯ И ЕЕ РОЛЬ В ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

ДЮСЕНОВ Е.
учащийся 10 «А» класса №18» СОШ, Павлодар.
МУКАНОВ А. С.
Учитель истории №18» СОШ, г. Павлодар.

На сегодняшний день необходима выработка современной, обновленной концепции истории Казахстана. Эта, обновленная концепция необходима для формирования национальной идеи, столь

необходимой для дальнейшего продвижения вперед. А для создания этой концепции при поддержке государства нужно проводить многочисленные историко-культурные исследования.

Понимание на самом высоком уровне исключительной важности этноисторических исследований отражено в разработке и осуществлении государственных программ «Культурное наследие». Признавая значимость и своевременность мероприятий предусмотренных данными программами, следует отметить, что на данный момент все еще много в Казахстане малоизученных в историческом плане регионов. Одним из таких является Прииртышский регион.

Разработка данной тематики позволяет определить вклад и значение Прииртышского региона в развитие государственности и формирования национальной идеи Казахстана. В результате исследований, в научный оборот вводится новый для рассматриваемого региона исторический, этнографический и археологический материал, отражающий огромный пласт истории и культуры Прииртышского региона.

Полученные в ходе археологических исследований новые материалы помогут в дальнейшем продвинуться вперед в решении таких вопросов как датировка, культурная принадлежность, количество и виды исторических памятников в изучаемом регионе, их топография, соотношение и пространственно-временные связи с синхронными объектами в сопредельных регионах. Использование археологического материала в процессе изучения истории является важным звеном в процессе формирования разносторонне развитого гражданина, патриота своей Страны. Мы должны знать не только всемирную историю и историю Казахстана, но и историю своей «малой Родины», района, области и края.

Занимаясь исследованием этой темы в течении ряда лет, учащиеся нашей школы принимали неоднократное участие в археологических экспедициях и разведках, рекогносцировочных раскопках в Центральном Казахстане, Павлодарской области, Железинском, Качирском и Майском районах. Проводиться изучение научной литературы по археологии, используется газетный материал, ведется связь с архивом и научными археолого-этнографическими центрами Павлодарского государственного университета им. С.Торайгырова и Павлодарского государственного педагогического института «Маргулан-центр» [1].

В СОШ № 18 г. Павлодара действует школьная археолого-этнографическая лаборатория «Асыл мура». Её фонды состоят из палеонтологической, археологической коллекции и материалов по истории и этнографии Павлодарского Прииртышья. Древняя история края в эпоху камня отражена в экспозиции музея материалами о Железинском неолитическом могильнике. Эпоха бронзы представлена находками с поселения Вторы- 3. Эпоха средневековья представлена артефактами и стендом о средневековом некрополе Аулиеколь (Экибастузкий район), где начиная с 2015 года археологический отряд «Асыл – мура» СОШ № 18 работает совместно с археологической экспедицией ПГПИ в рамках Президентской программы «Культурное наследие» [2].

Наличие лаборатории позволяет использовать археологический материал на уроках истории. Это дает возможность преподавать историю на конкретном материале, позволяет указать общеисторические закономерности развития с историей родного края.

Одна из самых увлекательных разновидностей человеческого познания – наука археология. Именно археологические источники в силу их наглядности, осязаемости и вместе с тем загадочности вызывают у школьников наибольший интерес. Каждое лето отправляются школьные археологические экспедиции на встречу с загадочным прошлым.

Во время летних каникул кружковцы участвуют в исследованиях Павлодарской археологической экспедиции на средневековом комплексе Аулиеколь и сакральном Баянаульском Стоунхедже – Торайгыре. Такие экспедиции являются хорошей жизненной школой, которая очень многому учит учащихся. Помимо работы на комплексе, ребята слушают лекции по археологии, истории, почвоведению, этнографии, читаемые учеными института специально для них. Каждая экспедиция – это удивительный мир открытий необычайной красоты края, понимание того, почему наши далёкие предки выбрали именно эти места, прикосновение к чему – то необычайному, ощущение того, что твой народ и ты сам – частица мировой цивилизации, идущей из глубины веков.

После каждой экспедиции школьная лаборатория и музей пополняется новыми экспонатами: фрагментами керамической посуды, каменными орудиями труда, подъёмным материалом, наскальными рисунками, фотографиями [3].

Изучение памятников в Екибастузком районе показало, что они малоизвестны, их нужно восстановить, реконструировать то, что

возможно и создать музей под открытым небом, чтобы как можно больше людей познакомились с историей края. Надо отметить, что на многих памятниках Прииртышья еще не проводились системные научные исследования.

В ходе экспедиции были также зафиксированы курганные комплексы и останки поселений, относящиеся к раннежелезному и раннесредневековому периодам, собран подъемный материал, нанесены координаты по системе JPS (система глобального позиционирования).

Кроме этого участниками экспедиции был собран богатейший материал по этнографии местного населения. Записаны образцы устного творчества, генеалогия, особенности материальной культуры и т.д.

В целом результаты экспедиции могут быть использованы в дальнейшем для более углубленного изучения отдельных периодов истории и культуры Прииртышья в частности и Казахстана в целом. Кроме этого необходимо продолжить исследования на данном малоизученном отрезке Среднего Прииртышья [4]

После окончания полевых исследований, было проведено лабораторное изучение и техническая обработка полученного материала, изучение находок.

Получение новой достоверной научной информации поможет продвинуться вперед в решении таких вопросов как датировка, культурная принадлежность, количество и виды памятников городской культуры в изучаемом регионе, их топография, соотношение и пространственно-временные связи с синхронными объектами в сопредельных регионах. Изучение археологических памятников позволит получить и новые, важные в общеисторическом плане данные о таких сферах жизни как: социальные отношения, хозяйственный уклад, религия, политическая система, искусство, этногенез, торговля, ремесло и многих других аспектах культуры и быта кочевников Казахского Прииртышья. Это, в конечном счете, даст возможность по новому подойти к изучению истории края, ликвидировать белые пятна и наполнить историческим содержанием пустые страницы истории кочевников Прииртышья [5].

Закончив полевой сезон, юные археологи весь учебный год занимаются обработкой полевых археологических материалов в школьной лаборатории, пополнением своих теоретических знаний по археологии. В конечном итоге практически каждый участник экспедиции пишет научную работу.

Одновременно со всем этим, важной формы работы кружка является самостоятельная творческая работа школьников, результатом которой являются доклады на научно-практических конференциях.

Таким образом, школьная лаборатория может и должна быть центром изучения историко-культурного наследия нашей Родины. А привлечение школьников к делу сохранения историко-культурного наследия не только позволит значительно поднять уровень этой работы, но и вырастить людей, равнодушных к судьбе края, настоящих патриотов своей Родины. Конечно, далеко не каждый в будущем посвятит себя занятиям археологией, но любовь к родному краю, гордость за свою Родину, у которой такая богатая и яркая история, несомненно, сохранится у них на всю жизнь. А это самое главное!

Любовь к Родине всегда конкретна. Это любовь к своему родному дому, городу, селу, школе, а для того чтобы по – настоящему полюбить свой край, нужно его хорошо знать. Один из основных источников чувства гражданственности и патриотизма – память о прошлом [6].

Сотрудничество, соучастие, сопереживание – эти слова характеризуют наш союз юных археологов, укреплению которого способствует школьная археолого-этнографическая лаборатория «Асыл-мура».

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Артыкбаев Ж. О., Ерманов А. Ж., Жанисов А. Т. История и культура Павлодарского Прииртышья (иллюстрированный альбом).
- 2 Инсебаев Т. А. Очерки истории Павлодарского Прииртышья. Часть I. С древнейших времен до XX в.,
- 3 Маргулан А. Х., Акишев К. А., Кадырбаев М. К., Оразбаев А.М. Древняя культура Центрального Казахстана. Алма-Ата, Наука, 1966.
- 4 Смагулов Т. Н Археологическое наследие Павлодарского Прииртышья как краеведческий компонент в процессе обучения
- 5 Смагулов Т. Н. Использование материалов по археологии Павлодарского Прииртышья в учебно- воспитательном процессе. Сборник Павлодар 2006 год.
- 6 Борисова М. С.Методика историко-краеведческой работы в школе Москва Просвещение 1982 г.

КАЗАХСТАНСКИЕ ПОИСКОВЫЕ ОТРЯДЫ И ИХ ВКЛАД В ПОИСКОВОЕ ДВИЖЕНИЕ

МИРОНОВ М., СЕНТЮРОВ О.

Учащиеся 10 «А» класса №18» СОШ г. Павлодар.

МУКАНОВ А. С.

Учитель истории №18» СОШ г. Павлодар.

Имя твое неизвестно - подвиг твой бессмертен.

Великая Отечественная война 1941 – 1945 годов – одно из самых ужасных испытаний, выпавших на долю советского народа. Ее тяжести и кровопролития наложили огромный отпечаток на сознание людей и имели тяжелые последствия для жизни целого поколения.

Нынешний 2024 год это год 79-летия со времени окончания Великой Отечественной войны, а память вновь и вновь возвращает нас к тем героическим и трагическим дням. К сожалению, с каждым годом остается все меньше и меньше ветеранов.

Великая Отечественная война относится к тем событиям в истории страны, которые надолго остаются в памяти народа.

Война – это великий и страшный урок для всех людей. А Великая Отечественная война – в особенности. Я уверен, что нельзя забывать об ужасах войны, о страданиях людей, о смерти миллионов. Это было бы преступлением перед павшими, преступление перед будущим.

Помнить о Великой Отечественной войне, о героизме и мужестве народа, бороться за мир – обязанность всех живущих на Земле. В современных условиях, когда остро стоят вопросы патриотического воспитания граждан, и, в первую очередь, молодежи, формирования уважительного отношения к истории своей страны, гордости за Родину, Великая Отечественная война остается одним из самых значительных и драматических событий в истории нашего государства, ярчайшим примером подвига и героизма, совершенного настоящими патриотами.

В 2009-м году в Павлодарской области был создан Павлодарский поисковый исследовательский отряд «Майдан жолы» на базе АО «Казахстанский электролизный завод». Предмет и цели деятельности поискового отряда «Майдан Жолы»:

- Поиск останков солдат и офицеров (земляков-героев Казахстанцев) в местах боевых действий, погибших в годы Великой

Отечественной Войны (ВОВ). Восстановить имена павших героев, утерянных братских могил,

- Установлены имен и судеб, погибших или пропавших без вести солдат, донести до родных и близких места захоронения;

- Увековечивание памяти героев – бесстрашных сынов Казахстана, защищавших свою Родину в годы Великой Отечественной войны, реставрация старых обелисков и установка новых памятников, которые будут служить не одному поколению людей, храня свидетельства героизма и мужества наших земляков в годы ВОВ;

- Воспитание и развитие у молодежи высокой социальной активности, гражданской ответственности, духовности, становление граждан, обладающих позитивными ценностями и качествами, способных проявить их в созидательном процессе в интересах страны, укрепления государства, обеспечения его жизненно важных интересов и устойчивого развития, общественных интересов Республики Казахстан;

Укрепление межнационального единства и межрелигиозной толерантности, сохранение и укрепление мира и согласия, дружбы между всеми народами Евразийского пространства.

К сожалению, не всегда хватает средств установку новых и реставрацию памятников, на проведение поисковых экспедиций заложенных в основу деятельности поискового отряда «Майдан Жолы». В этой связи вызывает уважение поддержка деятельности по сохранению и увековечиванию воинских захоронений и памятных мест, связанных с участием казахстанцев в Великой Отечественной войне, одной из крупнейших горно-металлургических компаний – Евразийская Группа ERG. Компания ERG уже на протяжении 10-ти лет оказывает помощь поисковому отряду «Майдан жолы» реализуя международный патриотический проект «Батырлар жолымен - Дорогой славы». И это наглядный и единственный пример социальной направленности крупного бизнеса в лице крупной корпорации Евразийская Группа ERG.

Каждый год деятельности Павлодарского поискового исследовательского отряда «Майдан жолы» был значим. За весь прошедший период работы было найдено 240 останков безымянных солдат, установлено 16 новых памятников, гранитных стел и мемориальных плит, 4 бронзовых бюста героям землякам, отреставрировано три бронзовых памятника на территории России, Украины и Казахстана. Ширилась география проведения поиска,

экспедиции проходили на территории Ленинградской, Псковской, Московской, Новгородской областях Российской Федерации, в Харьковской области Украины, в Белоруссии и Молдове.

В составе Павлодарского отряда «Майдан жолы» ежегодно отправляются: работники предприятий ERG, музеев и архивов, преподаватели и студенты вузов, колледжей и школ.

Первая экспедиция «Вахта памяти» Павлодарского поискового исследовательского отряда «Майдан жолы» прошла в 2009-м г. на территории Синявинских высот Ленинградской области РФ. Павлодарские поисковики присоединились к поисковому отряду «Мемориальная зона» из г.Астана. Экспедицию двух отрядов возглавил командир столичного поискового отряда «Мемориальная зона» – Майдана Коменкова Кусаинова, легендарный поисковик Казахстана, профессор Евразийского Национального университета им. Л. Н. Гумилева. Он уже больше 40 лет занимается тем, что пытается восстановить пробелы в истории Великой Отечественной войны, имеет богатый опыт. Отряд не случайно был назван «Майдан жолы», которое имеет два смысла. Во-первых, в переводе на русский язык – это «Фронтальная дорога». Во-вторых, отряд назван в знак уважения к имени легендарного поисковика Казахстана, профессора Евразийского Национального университета им. Л. Н. Гумилева, командира столичного поискового отряда «Мемориальная зона» и их наставника – М. К. Кусаинова [3].

В 2010-м, к 65-летию Победы на Синявинских высотах Ленинградской области Павлодарским отрядом был установлен памятник воинам-павлодарцам, погибшим при обороне Ленинграда в составе 1076 и 1078 стрелковых полков 314-й стрелковой дивизии. На черном граните памятника были высечены слова: «Воинам – павлодарцам из Казахстана, мужественно сражавшимся и героически погибшим при обороне Ленинграда.

При открытии памятника ветераны войны, командиры российских поисковых отрядов выразили уважение и признательность: «Пусть мы живем в разных странах, мы единый народ. И огромное спасибо вам за то, что вы поставили этот памятник!».

В ходе поисковых работ были найдены, подняты и с воинскими почестями захоронены 40 останков безымянных солдат. Отслужен молебен по мусульманскому и христианскому ритуалам.

В том же 2010-м году, параллельно Ленинградской экспедиции, в Псковской области РФ была проведена работа по реставрации

бронзовых памятников казахским героиням Алие Молдагуловой (г. Новосokolьники) и Маншук Маметовой (г. Невель). Благодаря проекту «Батырлар жолымен» поистине новую жизнь обрели псковские памятники героическим казахстанцам. Новые постаменты, оградки с национальными узорами, мощеные брусчаткой дорожки.

На центральном воинском захоронении были установлены новые стелы Маншук Маметовой, ее командиру полковнику – Абильхаиру Баймулдину, и снайперу Ибраиму Сулейменову. Насвинской средней школе Новосokolьнического района – по инициативе отряда «Майдан жолы» торжественно было присвоено имя бесстрашной Алие Молдагуловой. Во дворе школы был открыт бронзовый бюст казахской девушке-воину работы санкт-петербургского скульптора Бориса Сергеева.

В 2011-м году отряд направился в Псковскую область РФ в целях поиска погибших воинов 8-ой гвардейской дивизии имени Панфилова. В ходе весенне-летней экспедиции бойцы Павлодарского поискового отряда «Майдан жолы» совместно с российским поисковым отрядом «Поиск» обнаружили и захоронили 194 останки воинов, погибших в составе 8-ой гвардейской дивизии имени Панфилова в братской могиле у деревни Монаково.

В 2012-м году бойцы отряда «Майдан жолы» доставили в Павлодарскую область останки воина-земляка Джумабая Бектурсунова, погибшего 70 лет назад в Новгородских лесах, найденного российским поисковым отрядом «Фронт» из города Кирова. В канун празднования дня Победы с почестями предали их родной земле.

Другая часть Павлодарского отряда параллельно работала в Харьковской области, на Украине, в поиске 106-й казахской кавалерийской дивизии, сформированной в 1942 году в городе Акмолинске.

В 2013-м году отряд продолжил экспедицию на Синявинских высотах, в Ленинградской области РФ. Вернувшись с «Вахты памяти», бойцы отряда «Майдан жолы» привезли на родину из Новгородской области РФ останки еще одного солдата - рядового Жумабека Нуркенова, которого обнаружили поисковики российского отряда «Звезда» города Боровичи (Россия) в районе города Старая-Русса. Как выяснилось благодаря сохранившемуся медальону, солдат был родом из Качирского района Павлодарской области, чьи останки с почестями предали на родине героя.

В 2014-м Павлодарский отряд «Майдан жолы» оправился в экспедицию в двух направлениях, часть поисковиков продолжила поиск 314-й стрелковой дивизии на Синявино в Ленинградской области Российской Федерации, совместно с поисковым отрядом «Мемориальная зона». Вторая половина в городе Невель Псковской области РФ установили мемориальную плиту на улице Ибраима Сулейменова, бронзовый бюст и открыта площадь имени гвардии полковника Абильхаира Баймульдина. Кроме этого бойцы отряда отреставрировали старое воинское захоронение в городе Невель, где покоятся более 600 советских солдат и офицеров.

В 2015 году к 70-летию Великой Победы на территории Псковской области России установили семь памятников героям Великой Отечественной войны. В г.Новоржеве в центре города на площади Победы бойцы отряда установили бронзовый бюст павлодарцу Павлу Дубовому.

Была выполнена большая работа по реконструкции воинского захоронения в селе Монаково, где покоятся 2,5 тысячи советских солдат и офицеров, в том числе 730 воинов-казахстанцев, в основном – это бойцы 8-ой гвардейской Панфиловской дивизии, - те, кто в 1941 г. сумели грудью заслонить Москву, не дав прорвать Кремлевскую стену. Именно поэтому на воинском захоронении необходимо было установить из кирпича фрагмент Кремлевской стены размером 20 метров в длину и высотой 3 метра, на которую установили мемориальные плиты с именами 2260 советских воинов. Столько же похоронено неизвестных солдат. На данной стене установили мемориальные плиты с портретами нашим героям-землякам Глеугали Абдыбекову снайперу из города Семей, уничтожившему 397 фашистов и Григорию Постольникову (г.Атырау) в свой 21 год, повторивший подвиг Михаила Матросова.

2016 год – это год 75-летия Московского сражения в течение нескольких недель павлодарские поисковики отряда «Майдан жолы», совместно с поисковиками российского отряда «Панфиловец» занимались поиском без вести пропавших солдат, чтобы поднять и захоронить останки.

Был установлен из черного гранита новый памятник воинам из легендарной дивизии имени И. В. Панфилова на мемориальном воинском захоронении города Волоколамска. На памятнике, выполненном из чёрного гранита, увековечены слова: «Казахстанцам, мужественно сражавшимся и героически погибшим при обороне Москвы, в составе 316-й стрелковой дивизии,

впоследствии преобразованной в 8-ю гвардейскую дивизию имени И.В. Панфилова».

В 2017 году бойцы отряда «Майдан жолы» нашли останки одного воина, опознать его не удалось, так как, он погиб от прямого попадания в окоп вражеского снаряда, и ни солдатского медальона, ни других документов не найдено. Завершилась миссия этого года установкой и торжественным открытием бронзового бюста Тулегену Тохтарову в парке имени 55-летия Победы в городе Старая Русса.

В 2018 году Павлодарский поисковый исследовательский отряд «Майдан жолы» провел поисковую работу в Волгоградской области России. Свою юбилейную экспедицию приурочил к 75-й годовщине Сталинградской битвы. Надо отметить, что впервые за 75 лет на территории легендарного Мамаева кургана павлодарцы первыми открыли гранитный мемориал воинам-казахстанцам, где установлены ряд памятных знаков Героям Сталинградской битвы, посвященных воинам из Татарстана, Карачаево-Черкесии, Осетии, Вологодской области, Хабаровского края и других городов России. В 2019 году проведена Вахта Памяти в Кировском районе Ленинградской области на Синявинских высотах где неуваждаемой славой покрыли себя 310 и 314 стрелковые дивизии из Казахстана. Был установлен гранитный памятник в городе Кингисеппе воинам-казахстанцам, бойцам знаменитой 314 Кингисеппской стрелковой дивизии. Также был поднят пулемет системы «Максим».

В 2019 году организована экспедиция по поиску безвести пропавших казаховцев, по итогам работы обнаружен и захоронен 1 воин (безымянный). В городе Кингисепп Ленинградской области установлен и торжественно открыт гранитный памятник казаховцам из 314-й стрелковой дивизии, погибшим и освободившим город Кингисепп, увековечив подвиг наших героев.

В 2020 году в связи с карантинном и локдауном впервые отряд не выезжал в поисковую экспедицию.

В 2021 году отряд выезжал в Лодейнопольский район Ленинградской области. Совместно с Лодейнопольским поисковым отрядом «Переправа» организована экспедиция по поиску безвести пропавших казаховцев 314-й стрелковой дивизии, по итогам работы обнаружен 1 воин (безымянный). На Аллее Славы города Лодейное Поле установили и торжественно открыли гранитный памятник 314-й стрелковой дивизии, оборонявшей город Лодейное Поле, увековечив подвиг наших героев. Сводный поисковый отряд «Опора» Челябинск-Санкт-Петербург в Кировском районе

в 2020 году обнаружил останки красноармейца, принадлежавшего казаховцу Асайнову Ембергену. ПО «Майдан жолы» нашел его родственников. И вот именно здесь его останки были переданы отряду «Майдан жолы». Чтобы предать его земле на малой Родине, отрядом доставлены останки в Казахстан и захоронены с отданием воинских и духовных почестей. Также в июле этого же года под эгидой поискового отряда «Август» Республики Молдова организована экспедиция в поисках безвести пропавших советских воинов в Новоанненский район Республики Молдова, по итогам работы обнаружены и захоронены 4 воина (безымянные). На территории мемориального комплекса «Шерпенский плацдарм» установлен и торжественно открыт первый гранитный памятник, увековечивающий подвиг воинов казаховцев, участвующих в освобождении Молдавии от фашизма в 1944 году.

И последняя экспедиция была проведена летом 2022 года на территории деревни Понизовье Дубровенского района Витебской области Республики Беларусь. В ходе поисковых работ подняты останки 28 советских солдат. Также при участии посольства Республики Казахстан установлен гранитный памятник на мемориальном памятнике в Дубровно, где похоронены казаховцы участники обороны этого стратегического объекта в годы войны.

В 2023 г. отряд выезжал в Лодейнопольский район Ленинградской области. Совместно с Лодейнопольским поисковым отрядом «Переправа» организована экспедиция по поиску безвести пропавших казаховцев 314-й стрелковой дивизии, по итогам работы обнаружено 5 воинов (безымянные).

Передача найденных орденов и медалей, медальонов родственникам.

В марте 2021 года в адрес Павлодарского поискового отряда «Майдан жолы» передали Орден Славы III степени под номером серийным № 72828, который обнаружил местный житель в пакете на улице в г.Павлодаре. Литовский поисковый отряд «Baltika» и поисковая организация «Патриот» помогли установить личность обладателя награды – гвардию мл. сержанту Суркову Петру Егоровичу, уроженцу Челябинской обл., Нижне-Увальского района, Красносельского сельсовета (УКВ). Дзюба Наталья Юрьевна, зам.руководителя Крымской Республиканской ассоциации общественнопоисковых организаций «Отчизна» оказала содействие и нашла родственников ветерана. Последний адрес проживания Петра Егоровича – ул.Бахчиванджи, 17, Приморско-Ахтарск,

Краснодарский край, РФ. Удалось установить, что там проживает родная дочь – Валентина Петровна. - 4 марта 2021 года в Доме Дружбы г. Семей командир Павлодарского поискового отряда «Майдан жолы» торжественно передал правительственную награду атташе Генерального консульства РФ в РК для доставки и передачи родственникам.

В ходе поисковых работ в 40 км от Таллина обнаружили медаль «За отвагу» № 1813323. Эстонское военно-историческое объединение «Front Line» установил, что медаль была вручена гвардию рядовому 188 гв. ап 85 гв. сд Ефремову Николаю Павловичу, 1926 года рождения, уроженец Казахской ССР Восточно-Казахстанской области Лениногорского р-на. Павлодарский поисковый отряд «Майдан жолы» нашел родную дочь ветерана - Персиянову Ольгу Николаевну.

Также в поисковый отряд «Майдан жолы» обратились помочь отыскать родственников владельца медали «За боевые заслуги» №1050569. Ее обнаружили в районе разбитых домов Кустанайской области. Литовский поисковый отряд «Baltika» помогли установить, что медаль была вручена гвардию красноармейцу 263 арм. минометного полка 7 гв. Армия Локтеву Леонтию Никитовичу, 1917 года рождения, уроженец Казахской ССР Западно-Казахстанской области Чапаевского р-на п. Коловертное. Был найден родной сын ветерана – Локтев Владимир Леонтьевич, он живет в г. Уральск [1].

Патриотические и волонтерские проекты.

Туристический турнир «К вершине успеха» – для детей из социально-уязвимых слоев населения, воспитанников Качирского и Кенжекольского детских домов. Ежегодно в полевых условиях организует разные эстафеты туристической направленности на скорость, сообразительность и ловкость, упражнения по военно-прикладным видам спорта, интеллектуальные и творческие задания.

Конкурс детских рисунков «Мой Казахстан» - организуется среди юных художников. Конкурс рисунков «Мой Казахстан», в целях воспитания в молодом поколении патриотизма, национальной самоидентификации и гордости за свою Родину.

«Уроки мужества» – проводятся систематические встречи со школьниками в течении учебного года, где рассказывается история о Великой Отечественной войне, о поисковом движении и его месте в современном мире, демонстрируются экспонаты привезённые с мест боев.

Акция «Мы помним своих героев» - уборка и чистка территории могил ветеранов и братских могил Великой Отечественной войны. 9 июля 1941 года в город Павлодар прибыл первый эвакогоспиталь № 2448, с воинами направленными на излечения после получения ранений на фронтах ВОВ. Не все они смогли поправить своё здоровье, 13 человек навсегда остались в наших краях, и были захоронены в братской могиле на нынешнем Пахомовском кладбище.

22 июня и 3 декабря – митинг ежегодно организовывается на территории музея Воинской Славы. Произведен ремонт памятного знака. 22 июня – торжественно открыт обновленный восьмиметровый обелиск, посвященный павлодарцам, погибшим в годы Великой Отечественной войны. Композиция дополнилась 2-мя гранитными плитами, на одной плите выгравирована информация с именами фронтовиков-павлодарцев, на другой справочная информация о исторических событиях Павлодара.

«Школа юного поисковика» – реализация настоящего проекта создает условия для психологической подготовки школьников, будущих участников поисковых экспедиций, развития индивидуальных способностей, дальнейшего самообразования. Первый проект Школы юного поисковика «Izdey-Поиск» проведен на базе СОШ №18 в 2018 году, а второй проект Школы юного поисковика «Izdey-Поиск» был организован на базе СОШ №34 в 2019 году. Также в 2020 году отряд принял участие в конкурсе малых грантов и организовывал Школу юного поисковика «фронтовые дороги». В 2021 году – организована Школа юного поисковика на базе КГКП «Дворец школьников им. М.М. Катаева».

Акции «Аллея славы» - ежегодные организаторы акции Павлодарский поисковый отряд «Майдан жолы» совместно с Фондом «Подари Земле сад». Участники акции высаживают саженцы в память о своих дедах, погибших в Великой Отечественной войне, привлекая детей, приобщая их к высоким ценностям, бережному отношению к героическим страницам нашей общей истории, воспитывая подрастающее поколение в таком духе, чтобы они помнили о тех, кому мы обязаны своими жизнями и будущим, которое они нам дали. В прошлом году весной павлодарцы высадили 300 молодых деревьев, в сентябре высадили 700 молодых сосен. В 2021 году Акция проведена 6 октября.

Акция «Дорогой памяти» – передача капсулы/кисеты с казахстанской землей на места могил земляков, захороненных далеко от Родины.

По итогам 2021 года Павлодарский поисковый исследовательский отряд «Майдан жолы» удостоился Международной премии «Волонтер года» в номинации «За вклад в сохранение и развитие историко-культурного наследия» [2].

«Архивный поиск» – ежедневно поступают звонки, ведется помощь гражданам в установлении судеб фронтовиков, отработано свыше 1000 запросов поиска солдат, пропавших в годы Великой Отечественной войны. «Поиск родственников» – поступают запросы от коллег поисковиков стран СНГ, ведется помощь иностранным поисковикам по поиску родственников солдат, пропавших и найденных на полях сражений в годы войны, для передачи останков солдата родственникам на Родину. Акция «Уголок боевой славы» – в Павлодарскую область завезено более 800 экспонатов времен войны и переданы в экспозиции музеев города, в боевые уголки школ, колледжей Павлодарского региона.

В данной статье была описана большая проделанная работа по восстановлению исторической памяти о Великой Отечественной войне. Все солдаты Советского Союза честно выполнили свой долг перед Родиной. Союзные отношения скрепляют постсоветские страны и сегодня, однако, родина она у каждого своя. Проявляя мужество в борьбе с захватчиками, солдаты думали о близких, родных, которые находятся в далеком от линии фронта. Поисковая работа будет продолжена, поскольку потребность в познании жертв принесенных во имя Победы в Великой Отечественной войне нашими дедами испытывают школьники. Сам факт, что дедушка или прадед ученика воевал, заставляет его гордиться, после пробуждается познавательный интерес, звучание фамилии подталкивает его к установлению родственной связи. Практическая значимость в восстановлении биографий фронтовиков заключается в накоплении материала для мотивирования подрастающего поколения к изучению истории Великой Отечественной войны. В результате патриотическо-волонтерской деятельности отряда «Майдан жолы в Павлодарскую область завезено более 800 экспонатов времен войны и переданы в экспозиции музеев города, в боевые уголки школ, колледжей Павлодарского региона. Советских солдат и офицеров РККА найдено – 274 чел. (безымянные). Памятных знаков установлено и отреставрировано – 23 ед. Останков

земляков доставлено и захоронено на малой Родине – 7 чел. [4]. Проблема исторической памяти является важной проблемой любого времени и не теряет актуальности и в современном мире. Ведь история всегда была, есть и будет неотъемлемым компонентом жизни, который позволяет нам познавать наше прошлое, нашу историю и культуру. В этой связи вызывает уважение поддержка деятельности по сохранению и увековечиванию воинских захоронений и памятных мест, связанных с участием казахстанцев в Великой Отечественной войне, одной из крупнейших горно-металлургических компаний - Евразийская Группа ERG. Компания ERG ежегодно оказывает помощь поисковому отряду «Майдан жолы» реализуя международный патриотический проект «Батырлар жолымен – Дорогой славы». К сожалению, не всегда хватает средств на проведение поисковых экспедиций, увековечивание памяти подвигов и героев земляков, благоустройство прилегающей территории мемориальных зон. Павлодарским поисковым исследовательским отрядом «Майдан жолы» ведется системная, результативная работа по поиску и захоронению погибших воинов, увековечиванию их памяти. Родственники узнают о судьбе своих близких, которые считались без вести пропавшими. Поисковые работы позволяют восстановить картины боёв, судьбы людей и военных подразделений. Поисковое движение объединяет взрослых и подростков, упрочивает связь поколений и чувство патриотизма. Поисковая деятельность формирует устойчивое неприятие любого насилия. Как сказал легендарный великий русский полководец Суворов Александр Васильевич: «Война не закончена, пока не похоронен последний солдат». Я верю, что эта работа будет продолжаться и дальше, потому, что когда молодые люди разных национальностей, объединившись, совершают благородные дела, у них проявляются человеческие качества, гражданские и патриотические чувства перед Родиной.

ЛИТЕРАТУРА

1 Муканов А. С. Доклад о вкладе казахстанцев в годы ВОВ// Международная конференция «Донести правду и сохранить память о тех, кто защитил мир!», посвященная 80-летию начала ВОВ Нурсултан, 2021 г.

2 Б. М. Хазыров. Павлодарская область в годы войны : Павлодариздат, 2010.– 416 с.

3 Сайт информационного проекта «Память народа», «ОБД Мемориал»

4 В. Д. Болтина и Л. В. Шевелева. Архивные данные павлодарской области в годы ВОВ – Павлодар.: Изд. , 2001. – С. 410

ШКОЛЬНАЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ ЛАБОРАТОРИЯ И ЕЕ РОЛЬ В ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

ДЮСЕНОВ Е.

учащийся 10 «А» класса №18» СОШ г. Павлодар

МУКАНОВ А. С.

учитель истории №18» СОШ г. Павлодар

На сегодняшний день необходима выработка современной, обновленной концепции истории Казахстана. Эта, обновленная концепция необходима для формирования национальной идеи, столь необходимой для дальнейшего продвижения вперед. А для создания этой концепции при поддержке государства нужно проводить многочисленные историко-культурные исследования.

Понимание на самом высоком уровне исключительной важности этноисторических исследований отражено в разработке и осуществлении государственных программ «Культурное наследие». Признавая значимость и своевременность мероприятий предусмотренных данными программами, следует отметить, что на данный момент все еще много в Казахстане малоизученных в историческом плане регионов. Одним из таких является Прииртышский регион.

Разработка данной тематики позволяет определить вклад и значение Прииртышского региона в развитие государственности и формирования национальной идеи Казахстана. В результате исследований, в научный оборот вводится новый для рассматриваемого региона исторический, этнографический и археологический материал, отражающий огромный пласт истории и культуры Прииртышского региона.

Полученные в ходе археологических исследований новые материалы помогут в дальнейшем продвинуться вперед в решении таких вопросов как датировка, культурная принадлежность, количество и виды исторических памятников в изучаемом регионе, их топография, соотношение и пространственно-временные связи с

синхронными объектами в сопредельных регионах. Использование археологического материала в процессе изучения истории является важным звеном в процессе формирования разносторонне развитого гражданина, патриота своей Страны. Мы должны знать не только всемирную историю и историю Казахстана, но и историю своей «малой Родины», района, области и края.

Занимаясь исследованием этой темы в течении ряда лет, учащиеся нашей школы принимали неоднократное участие в археологических экспедициях и разведках, рекогносцировочных раскопках в Центральном Казахстане, Павлодарской области, Железинском, Качирском и Майском районах. Проводиться изучение научной литературы по археологии, используется газетный материал, ведется связь с архивом и научными археолого-этнографическими центрами Павлодарского государственного университета им. С.Торайгырова и Павлодарского государственного педагогического института «Маргулан-центр» [1].

В СОШ № 18 г. Павлодара действует школьная археолого-этнографическая лаборатория «Асыл мура». Ее фонды состоят из палеонтологической, археологической коллекции и материалов по истории и этнографии Павлодарского Прииртышья. Древняя история края в эпоху камня отражена в экспозиции музея материалами о Железинском неолитическом могильнике. Эпоха бронзы представлена находками с поселения Вторы – 3. Эпоха средневековья представлена артефактами и стендом о средневековом некрополе Ауликколь (Экибастузкий район), где начиная с 2015 года археологический отряд «Асыл – мура» СОШ № 18 работает совместно с археологической экспедицией ПГПИ в рамках Президентской программы «Культурное наследие» [2].

Наличие лаборатории позволяет использовать археологический материал на уроках истории. Это дает возможность преподавать историю на конкретном материале, позволяет указать общеисторические закономерности развития с историей родного края.

Одна из самых увлекательных разновидностей человеческого познания – наука археология. Именно археологические источники в силу их наглядности, осязаемости и вместе с тем загадочности вызывают у школьников наибольший интерес. Каждое лето отправляются школьные археологические экспедиции на встречу с загадочным прошлым.

Во время летних каникул кружковцы участвуют в исследованиях Павлодарской археологической экспедиции на средневековом

комплексе Аулиеколь и сакральном Баянаульском Стоунхедже – Торайгыре. Такие экспедиции являются хорошей жизненной школой, которая очень многому учит учащихся. Помимо работы на комплексе, ребята слушают лекции по археологии, истории, почвоведению, этнографии, читаемые учеными института специально для них. Каждая экспедиция – это удивительный мир открытий необычайной красоты края, понимание того, почему наши далёкие предки выбрали именно эти места, прикосновение к чему – то необычайному, ощущение того, что твой народ и ты сам – частица мировой цивилизации, идущей из глубины веков.

После каждой экспедиции школьная лаборатория и музей пополняется новыми экспонатами: фрагментами керамической посуды, каменными орудиями труда, подъёмным материалом, наскальными рисунками, фотографиями [3].

Изучение памятников в Екибастузком районе показало, что они малоизвестны, их нужно восстановить, реконструировать то, что возможно и создать музей под открытым небом, чтобы как можно больше людей познакомились с историей края. Надо отметить, что на многих памятниках Прииртышья еще не проводились системные научные исследования.

В ходе экспедиции были также зафиксированы курганные комплексы и останки поселений, относящиеся к раннежелезному и раннесредневековому периодам, собран подъемный материал, нанесены координаты по системе JPS (система глобального позиционирования).

Кроме этого участниками экспедиции был собран богатейший материал по этнографии местного населения. Записаны образцы устного творчества, генеалогия, особенности материальной культуры и т.д.

В целом результаты экспедиции могут быть использованы в дальнейшем для более углубленного изучения отдельных периодов истории и культуры Прииртышья в частности и Казахстана в целом. Кроме этого необходимо продолжить исследования на данном малоизученном отрезке Среднего Прииртышья [4].

После окончания полевых исследований, было проведено лабораторное изучение и техническая обработка полученного материала, изучение находок.

Получение новой достоверной научной информации поможет продвинуться вперед в решении таких вопросов как датировка, культурная принадлежность, количество и виды памятников

городской культуры в изучаемом регионе, их топография, соотношение и пространственно-временные связи с синхронными объектами в сопредельных регионах. Изучение археологических памятников позволит получить и новые, важные в общеисторическом плане данные о таких сферах жизни как: социальные отношения, хозяйственный уклад, религия, политическая система, искусство, этногенез, торговля, ремесло и многих других аспектах культуры и быта кочевников Казахстанского Прииртышья. Это, в конечном счете, даст возможность по новому подойти к изучению истории края, ликвидировать белые пятна и наполнить историческим содержанием пустые страницы истории кочевников Прииртышья [5].

Закончив полевой сезон, юные археологи весь учебный год занимаются обработкой полевых археологических материалов в школьной лаборатории, пополнением своих теоретических знаний по археологии. В конечном итоге практически каждый участник экспедиции пишет научную работу.

Одновременно со всем этим, важной формы работы кружка является самостоятельная творческая работа школьников, результатом которой являются доклады на научно-практических конференциях.

Таким образом, школьная лаборатория может и должна быть центром изучения историко-культурного наследия нашей Родины. А привлечение школьников к делу сохранения историко-культурного наследия не только позволит значительно поднять уровень этой работы, но и вырастить людей, равнодушных к судьбе края, настоящих патриотов своей Родины. Конечно, далеко не каждый в будущем посвятит себя занятиям археологией, но любовь к родному краю, гордость за свою Родину, у которой такая богатая и яркая история, несомненно, сохранится у них на всю жизнь. А это самое главное!

Любовь к Родине всегда конкретна. Это любовь к своему родному дому, городу, селу, школе, а для того чтобы по – настоящему полюбить свой край, нужно его хорошо знать. Один из основных источников чувства гражданственности и патриотизма – память о прошлом [6].

Сотрудничество, соучастие, сопереживание – эти слова характеризуют наш союз юных археологов, укреплению которого способствует школьная археолого-этнографическая лаборатория «Асыл-мура».

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Артыкбаев Ж. О., Ерманов А. Ж., Жанисов А. Т. История и культура Павлодарского Прииртышья (иллюстрированный альбом).
- 2 Инсебаев Т. А. Очерки истории Павлодарского Прииртышья. Часть I. С древнейших времен до XX в.,
- 3 Маргулан А. Х., Акишев К. А., Кадырбаев М. К., Оразбаев А. М. Древняя культура Центрального Казахстана. Алма-Ата, Наука, 1966.
- 4 Смагулов Т. Н. Археологическое наследие Павлодарского Прииртышья как краеведческий компонент в процессе обучения
- 5 Смагулов Т. Н. Использование материалов по археологии Павлодарского Прииртышья в учебно- воспитательном процессе. Сборник Павлодар 2006 год.
- 6 Борисова М. С. Методика историко-краеведческой работы в школе Москва Просвещение 1982 г.

ҚАСИЕТТІ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ БІРІ – ЫРЫСБЕК ШАЙХЫ АТА

НҰРСАИН А.

6 «А» сынып оқушысы, №24 мектебі, Павлодар қ.
ШАРИФАТҰЛЫ Е.
тарих мұғалімі, №24 мектебі, Павлодар қ.

«Жер... Қасиетті де қастерлі жер.
Сен ыстықсың бәрінен де.
Сенің бойыңда өзекті жанды
өзіне тартып тұратын керемет күш бар.
Жер, қандай қасиетті сөз.
Осы бір сөзде бүкіл тіршілік тынысы тұрғандай.
Бұл сөздің терең мағынасын
адам тілімен айтып жеткізіп алар ма, сірә»
Ыбырай Жақаев

Қазіргі таңда отан тарихымыздағы киелі географияға қызығушылық пайда болған. Соның ішінде қасиетті жерлерге көп мән берілген.

«Қасиетті жер» – бұл табиғат орындары, қалалар, елді мекендер, қорғандар, қорымдар, храмдар, петроглифтер мен тарихи ландшафттар, сондай-ақ культтік немесе діни ғимараттар салынған діни, киелі орындар: қрестер, долмендер, мегалиттер,

т.б. Қасиетті нысандар көне тарихқа ие және кез келген халықтың діни-мифологиялық көзқарастарында үлкен рөл атқарады, олардың айналасында мәдени немесе «киелі ландшафтты» құрайды және киелі географияның ізденіс пәні болып табылады. Діни сәулет ескерткіштері, әдетте, бүгінгі күнге дейін жақсы сақталған және көбірек құрметке ие, әсіресе танымал.

Халық мұрасы ретінде рухани асыл қазыналар ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып, сабақтасады. Халқы үшін еңбек еткен адамдардың өмірі де, ұлт қалыптастырған мәдени жәдігерлер де – адам баласына қажетті рухани байлық.

Соның ішінде ұрпақ болмысының тереңдігін қамтамасыз етуде ерекше көзге түсетін дүние ұлттың руханияты мен төл мәдениеті. Әл-Фараби сомдаған адамға туа біте (рухани тәрбие, ұлттың тәжірибесі арқылы) берілетін тектілік қасиеттер, әсіресе оның негізгі өнімі (көрінісі) саналатын мінсіздік жеке адам мен халықтың бойына руханият, ұлттың мәдени құндылықтары (өнер, білім, тәрбие, даналық) арқылы ұялап отырған.

Ертіс өңіріндегі орналасқан киелі орындар тарихтағы ұлы тұлғалар есімімен байланысты. Олардың бірі – менің арғы атам – Шайхы ата. Қазақ халқының киелі де қастерлі жерінде туған, Баянауыл жерінде [1].

Солпы ұлы Ырысбек «Шайхы ата» 1871 жылы Павлодар облысы, Баянауылдағы Әулиелі Қызылтаудың онтүстік-шығысында дүниеге келген. Руы Орманшы Қайдауыл, Мат, Токқұлы. Ел арасында аты шыққан емші кісі болған.

3. Қожалымовтың пікірі бойынша: «емшілік – ата-бабадан ұрпақтан- ұрпаққа жалғасып берілетін киелі тектік қасиет. Ал емші – текті, білімді, зерттеуші, дана, көреген, емдеуші адам» [2].

Солпы ұлы Ырысбек ағамыз 1893 жылы Бұхара қаласындағы «Мірғарып» медресесінде оқығанда жын-перінің оқуы – Қасидин ілімін тамамдаған және 1895 жылы Түркістандағы Қарнак медресесінде діни білім алған.

Тарихқа сүйенсек, Қарнак қалашығындағы медреседе Қызылжар, Қарағанды, Атбасар қалаларынан екі жүзге жуық қазақ баласы келіп білім алған. Одан бөлек, Мұса Байзақұлы, Шортанбай Қанайұлы, Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлы сынды қазақ халқының зиялылары да тәлім алған. Солардың бірі де бірегейі – Кенесары Қасымұлы [3]. Оны бітіргендердің білім дәрежесі кезінде Бұхара, Самарқан, Ташкент қалаларындағы медреселердің шәкірттерінен кем болмаған.

Шайхы ата елге келген соң, Атақозы болысында бала оқытқан. Медресе ұстаған жерлері Бабалыда Байсерке молда Сатайұлының ауылында. Ресейде Уфа қаласында «Мірғалияда» оқып елге оралған.

1910 жылғы санақ деректерінде (Ф. Щербина) Солпы ақсақалдың балалары Ырысбек пен Батырбек Баянауыл ауданы, «Атақозы» болысының «Сары адыр» және «Жыра үұдық» елді мекендерінде малдың өнімімен күн көрген орта шаруалар деп жазылған. 1911–1912 жылдары Ырысбек 40 жасқа келген кезінде өзінен өзі бір күнде бұл кісіге сәуегейлік қасиет қонған көрінеді. Осы кісі ауырған адамдарды, әсіресе жынданып, есінен танып қалған жандарды, қолындағы сары-ала қамшысымен тартып жібергенде, жынданып ауырған адамдар тәуір болып кетіп отырған екен. Ырысбекке алғашқы сәуегейлік қасиеттер қонған кезде, бұл кісі сырқат адамдарды өзі іздеп барып емдеп жүріпті. Сол кездерде қырдағы қазақ ауылдары бір бірімен жақын қоныстанып отыратын, соның арқасында бұл кісінің сәуегейлік қасиеті ел арасына тез тарай бастайды. Содан ауырған адамдар енді өздері Ырысбекті іздеп келіп, емін алып, ауру-сырқаудан жазылған соң, өздерінің ризашылығын білдіріп, бұл кісіге ел болып Шайхы атағын береді. Кейіннен бұл кісіні бұқара халық Ырысбек – Шайхы ата деп атап кетеді [4, 69–70 бб.].

Мен осы тақырыпты зерттеу барысында Кенжекөл ауылында Мәдениет үйіндегі Шайхы атаға арналған мұражайына бардым.

Сурет 1 – 2019 жылы Кенжекөл аулында Ырысбек Солпыұлына мұражай бұрышы ашылды.

Сурет 2 – Мұражайда Шайхы атаның жеке заттары, шапан, бөрік.

Сурет 3 – Фотода Шайхы ата ұлдарымен Қоқыш пен Бүкен.

Ырысбек – Шайхы атаның Қоқыш, Бүкен атты ұлдары мен Құсни деген қызы болды. Қоқыш деген баласы соғыс және еңбек ардагері, көп жылдар бойы ауыл-шаруашылығында істеді, совхоздың бөлімше меңгерушісі және басқадай басшылық қызметтер атқарды. Ал екінші баласы Бүкен көп жылдар бойы Кенжекөл ауылының озат шопаны болып еңбек жасады. Совхоздың қой басын өсіруде қосқан табысты еңбегі үшін Бүкен бірнеше рет аудандық атқару комитетіне депутат болып сайланып, халықтың аманатын орындауға өз үлесін қосты. Бүкенді Кеңес Одағының тұсында «Еңбек Қызыл Ту», «Құрмет белгісі» ордендерімен және бірнеше медальдармен марапаттады [5, 73 – б.].

1938 жылы Кенжекөл аулына көшіп келді. Кенжекөл аулындағы мешітке 1997 жылы Шайхы атаның есімі берілген.

2024 жылдың 13 наурызында Шайхы атаның немересі Бүкенұлы Қаир ағаның үйіне барып, ол кісіден сұхбат алдым.

Сурет 4

Сұхбат алу нәтижесінде, Қаир аға Шайхы ата туралы келесі мәлімет берген: «Шайхы ата айтқан сөзді есту үшін ташпекті пайдаланған, яғни бір жағын өзі, екінші жағын сөйлеп отырған кісі ұстап сөз айтқан, солай ол кісі бәрін естіп, екеуара әңгімелесетін». Және де тағы да бір әңгіме, атаның киелілігін көрсететін: «Бір күні Шайхы ата ташпекті үміттіп, бір ауылға келіп, дұға оқып, қолын созып, ташпен алақанына түскенін айтады» [6].

1937–1938 жылдардағы Кеңес заманының саясатына байланысты молла мен діни адамдарға, қасиетті адамдарға қарсы жазалау басталды. Шайхы ата да бұл үрдістің құрбаны болған. Шайхы ата жөнінде Павлодар облысының мемлекеттік мұрағатындағы 646 қорында 551 және 574 істерінде құжат бар, яғни тіркелмеген моллалармен шейхтарға қарсы қылмыстық істерді қозғау жөніндегі хатта Павлодар ауданында үш адам тергеуге алынған, олардың ішінде Солпін Рыспек, яғни Шайхы ата [7, 192 б., 229 б.] және осы мәлімет Павлодар облысының мемлекеттік мұрағатының 19 ісінде де бар [8, 385 б.].

Шайхы ата төрмеде отырғанда төрменің құлпысы ашыла беретін, бірге отырған адамдар қашып кетіп, Шайхы ата өзі отыратын ішінде. Құлағы естімегендіктен төрмеде құлағына мылтықпен ататын, бірақта атаның қасиеттілігі мықты болған. Төрмеден шыққанда Ташкенттен жаяу үйге келген – Қаир ағаның айтылған мәліметінен.

Г. Н. Потанин атындағы тарихи-өлкетану мұражайының қорында Шайхы ата туралы біраз мәлімет бар. Шайхы атаға арналған папкасында атаның екі фотосы, «Сарыарқа самалы» мен «Руханият» газеттерінің үзінділері (нақты Қ.Әбдіқовтың естелігі мен Ы. Оразалыұлының мақалаласы) жиналған [9].

Сонымен қатар, Оразалыұлы Ы. жеке қорынан оның баласы Ырызалин Айдос атадан біраз мәліметті алдық. 2012 жылы «Сарыарқа Самалы» газетіндегі шыққан «Шайхы атаның құпиялары» атты мақаласымен таныстық [10, 10 б.]. Ол кісілерге үлкен ризашылығымызды білдіреміз!

Сурет 5

«Сакральный Казахстан» атты энциклопедияның 4 томында Шайхы атаға қатысты мәлімет жазылған [11, 60 б.].

Ертіс өңіріндегі діни-мінәжаттық киелі орындар бойына қасиет қонған керемет иелері - әулиелер, абыздар, хазірет, ишан, діни ұстаздар, жыр-аңыз кейіпкерлерінің есімдерімен тығыз байланысты. Халық жадында бойына ерекше қасиет дарыған әулиелердің жатқан орындары әркез киелі, қасиетті болып есептелген. Бұл орындарда халық тілек тілеп, дертке шипа, жанға ем іздеп зиярат жасап келеді. Халық бұл орындарды ерекше қастерленген [12, 233 б.].

Қарапайым көпшілік, әсіресе ауырған адамдар әулиені қадір тұтып, дұға оқып, зиратқа түнеп Шайхы атаның арауағына сыйынып, құлшылық жасайды.

Шайхы атамиздың жаны жәннатта болсын!!!

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Алпысбес М. А., Аршабек Т. Т., Қасен Е. Б., Кейкі Е. Көне Көктау, байырғы Баянаула байтағының тарихы (монографиялық зерттеу). – Астана: «Парасат Әлемі» баспасы, 2005. – 480 б.

- 2 Қожалымов З. Халық емшілерінің анықтамасы. Жеке емшілер жөнінде мәліметтер. – Алматы: «Шалкөде», 2016. – 310 б.
- 3 <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/o-am/item/624503-kenesary-o-y-an-medresege-eskertkish-ta-ta-ojyldy> (Дата обращения 11 марта 2024 года)
- 4 Әбдіков Қ. Ж. Орманшы (Жолболды) шежіресі. Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ, 2004 ж. – 360 б.
- 5 Сонда да, 73 б.
- 6 Сұхбат Шайхы атаның немересімен – Бүкенұлы Қ.
- 7 Болтина В. Д., Шевелева Л. В. Из истории ислама в Павлодарском Прииртышье 1919-1999. Сборник документов. г.Павлодар: ТОО НПФ «ЭКО», 2001. – 492 с.
- 8 Павлодар Облысының Мемлекеттік Мұрағаты, Қ. 646, Т.2с, І. 19, 385 Б.
- 9 Г.Н.Потанин атындағы тарихи-өлкетану мұражайының қоры – Шайхы ата туралы.
- 10 Оразалыұлы Ы. Шайхы атаның құпиялары // Сарыарқы самалы, 2012 – 24 сәуір – 10 б.
- 11 Сакральная Казakhstan, Энциклопедия, 4 том, Павлодарская область. Изд-во: ТОО «Полиграфкомбинат» Р К, Нур-Султан, 2020, 234 с.
- 12 Рахимов М. И. Ертiс өңірінің киелі мұрасы: монография. – Павлодар: Toraighyrov University. 2023. – 257 б.

СОХРАНЕНИЕ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО КОДА В АРХИТЕКТУРЕ КАРАГАНДЫ

РЕМЕННИКОВ Р. С.
ученик 11 «А» класса, «Лицей №2»
АБЖАППАРОВА М. Т.
учитель истории, «Лицей №2», г. Караганда
ИНДЖИГОЛЯН А. А.
к.с.н. доцент кафедры политологии и социологии
Карагандинский университет имени Е. А. Букетова, г. Караганда

Историко-культурный код – это уникальные особенности, доставшиеся нам от предков и позволяющие идентифицировать нас как отдельный народ со своей собственной историей, традициями и обычаями, культурой. Эти особенности являются бесценными не только для отдельного народа, но и для мировой культуры.

Сохранение и популяризация объектов исторического наследия является одной из главных задач государства. В настоящее время, большинство горожан не придают особого значения историческим архитектурным объектам, которые находятся на улице, по которой они проживают, не знают и не интересуются, почему и в честь кого названа та же самая улица, парк или район. Ещё большую актуальность данной теме придаёт малоизученность проблемы. В настоящее время небольшое количество исследований посвящено уникальности культурного кода города Караганды и работ, которые могли бы привлечь внимание общественности к данной теме.

Стоит немного углубиться в историю архитектуры нашего города. Поселения на территории Центрального Казахстана сформировались еще при царской России и представляли собой частные предприятия по добыче угля и меди, позже с приходом советской власти город Караганда окончательно был обоснован и соединен железнодорожными путями с другими крупными городами. Застройка же нового города происходила по генеральному плану и начиналась с проспекта им. И. Сталина (ныне пр. им. Бухар-Жырау), улиц Ленина (ныне им. Абая), Кирова (ныне им. С. Ерубаяева). Архитектура в книге Барага Т. Я. «Караганда» описывается следующим образом: «...у нее не было присущей старым городам исторически сложившейся планировки и архитектурных традиций. Первые здания, возведенные с внесением генплана и массовой застройкой первых улиц города, представляют из себя небольшие двухэтажные кирпичные дома. Их вид характерен советской архитектуре того времени, простые формы без излишеств, выражающие идею властвования пролетариата. Однако декор присутствует и часто предстает лепниной орнаментов у крыши или украшенными скульптурой арками, ведущими во внутренние дворы домов. Часто проглядывается национальный мотив, традиционные узоры и орнаменты украшают многие из декоративных элементов зданий. Административные здания и постройки превосходящие по своей значимости обычные двухэтажные жилые дома во многом напоминают сталинский ампир в скромных масштабах. Колонны и монументальность зданий, относительная многоэтажность для того времени, большое присутствие классицизма в стилистике архитектуры, все это является ярким отражением того времени и представляет огромную культурную и историческую ценность для всех нас» [1, с. 16]. В поздние года после принятия Постановления ЦК КПСС «Об устранении излишеств в проектировании и

строительстве» [2] облик городов Казахстана понес такую же судьбу, как и все остальные города СССР. Именно такими панельными типовыми домами различных годов строительства в большинстве своем застроен наш город.

Правительство Республики Казахстан за годы независимости разработало множество программ по сохранению культурного наследия с целью восстановления национального самосознания и суверенности. Такие программы, как «Культурное наследие» [3], «Рухани жаңғыру» [4] направлены на сохранение, восстановление, придание огласке и популяризации историко-культурного наследия Казахстана. Программы осуществляют свою деятельность во многих проектах. «Культурное наследие» занимается восстановлением исторических данных о Казахстане, «100 сакральных мест Казахстана» стремится создать сеть общенациональных святынь по всей стране с целью почитания и восстановления целостности культуры, из архивов различных государств, «Рухани жаңғыру» проводит работу по популяризации казахстанской культуры в мировом сообществе, модернизацию системы образования и открывает пути для реализации молодого поколения. Но ни одна из этих и множества других программ не специализируется на защите и поддержании целостности архитектурного наследия нашей Республики. Единственной правовой нормой в нашем государстве, регулирующей вопрос сохранности архитектурных памятников, является закон «Об охране и использовании объектов историко-культурного наследия» [5]. В нем даётся определение объектам историко-культурного наследия, а также рассказывается о видах этих памятников, одними из которых отмечены «памятники градостроительства и архитектуры». Данный законопроект способен осуществлять необходимую деятельность по защите архитектурных и иных памятников культуры, однако положения данного закона были приняты лишь 7 апреля 2020 года. И на данный момент мы видим последствия столь продолжительного отсутствия регулирования важной составляющей национального наследия – архитектуры.

На данный момент в нашем городе много проблем, связанных с сохранением архитектурных памятников Караганды в первоначальном виде и использованием городской среды, в первую очередь, для её комфортного использования горожанами. Внешний вид и состояния большинства памятников архитектуры на данный момент можно назвать критическим. Безразличное отношение

к эстетической составляющей облика города и соответствию принципам урбанистики серьезно портят впечатление о Караганде. Из-за отсутствия понимания важности сохранения стилистического кода, ремонтные работы и отделка фасада отличается друг от друга у каждого жильца одного дома. Такое отношение к наследию приводит к появлению пристроек, никак не гармонирующих с основным ансамблем окружения. Еще одной проблемой является рекламное оформление зданий, являющихся объектом исторического наследия. Часто такие здания оформлены яркими и несообразными вывесками, баннерами, которые нарушают цельность восприятия всего архитектурного ансамбля. Множество вывесок и объявлений без заданного единого стиля создают рябь и также нарушают гармоничность внешнего вида улиц.

Панельные дома поздних годов так же не облагораживаются, и «спальные» районы, по-прежнему остаются местами, где архитектура не выполняет своих эстетических функций. Районы современной застройки, которые часто интегрируются и возводятся около районов панельного многоэтажного жилья XX века, так же не соответствуют качественной архитектуре. Принцип частной застройки приводит к отсутствию какой-либо целостности архитектурного ансамбля. Инфраструктура направлена на удовлетворение потребностей транспорта, а не человека.

Изучив данные проблемы, мы попробовали создать проект реставрации памятника архитектуры г. Караганды. В качестве объекта был выбран дом, находящийся в историческом центре города, по улице Чкалова, 1. Этот дом был создан в 1938 г. по проекту архитектора А. М. Гениной и в нынешнее время признан памятником архитектурного наследия Караганды, о чем свидетельствует памятная табличка на его фасаде. Дом является важной частью целого ансамбля зданий, возведенных в тот период по этой улице, архитектуру которой можно назвать достоянием города. Представление того, каким может стать наш город при более четкой регулировке и регламентировании его облика должно быть выполнено в наглядном примере. С участием учащегося 11 «А» класса КГУ «Лицей №2» Ременниковым Р. была создана 3D модель здания.

Стилистика здания несет в себе большое количество элементов классицизма: гипсовая лепнина на карнизе, простые и строгие формы, наличие колонн и пилястр. Сохранение того, каким видел здание архитектор – основная задача проекта. Все воссозданные

или разработанные элементы здания мы старались выдержать в том стиле, который будет гармонировать с внешним видом дома.

Одна из основных причин неприятного внешнего вида здания – разрозненность его элементов. Самый первый и основной шаг, к восстановлению эстетической ценности здания – введение единого оформления окон и балконов для всех жильцов. Окна, как и весь фасад декорированы большим количеством элементов, выполненных по всей видимости из гипса. Вокруг каждого оконного проема видны фактурные гипсовые рамы. Задача, которой стоило придерживаться при проработке дизайна окон, – соответствие современным запросам жильцов в качественных окнах, которые позволят комфортно жить, но при этом не допустить визуального конфликта между соседствующими элементами. Таким образом современные пластиковые окна, рамы которых выполнены из белого матового материала, и с одинаковым застеклением помогут достичь всех необходимых задач.

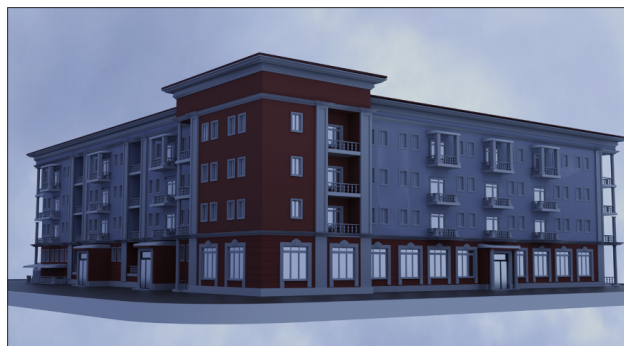

Рисунок 1 – 3D модель реставрируемого дома на этапе завершения работы

Балконы, которые находились на этом здании изначально, на данный момент практически не сохранились. Лишь по оставшимся немногочисленным элементам можно примерно понять изначальный внешний вид балконов. Вид балконов был разработан по фотографиям других зданий Караганды застройки того времени, сохранившимся до наших дней. Основными элементами реставрированных балконов стали: гипсовые ограждения из ряда балясин, колонны и пилоны, а также оформленные гипсовые навесы над балконами верхних этажей. Они скомпонованы в зависимости

от положения балкона, так как при внимательном рассмотрении здания можно заметить, что внешний вид балкона, расположенного на углу, отличается от того, который углублен в фасад дома.

Следующей серьезной проблемой этого дома были выявлены частные пристройки. Так как единственной изначальной и сохранившейся входной группой, которая выступала из фасада, был вход в промтоварный магазин, дизайн современных частных пристроек было необходимо создать на основе этого примера. Для сохранения единства фасада логичным является применение подобных остальным гипсовым элементам декора. Входные группы частных пристроек решено было сделать с монументальным и массивным силуэтом, таким образом современные пристройки могли бы не выбиваться из стилистики всего здания. Так же учитывалось расположение самих частных организаций в помещениях бывших квартир, расположенных на первом этаже здания. Соответственно размер входной группы должен позволять возвести внутри лестницы, ведущие на необходимую высоту, для возможности пройти в помещение, которое находится на значительной высоте от уровня пешеходов снаружи. Декор входных групп выполнен из пары колонн по сторонам от дверей, гипсового навеса подобного тому, дизайн которого был изначально разработан мной для укрытия в зимний сезон балконов жителей верхних этажей, и продолжения выступа на фасаде по уровню фундамента здания. Двери так же, как и окна должны были осуществлять, необходимые нынешним пользователям здания, функции и не выбиваться из ансамбля здания. Стекланные двери и большие панорамные окна позволят не только разместить все необходимые рекламные баннеры всех организация в одинаковом положении, а также будут гармонировать с современным видом окон жильцов.

Другим немаловажным фактором, влияющим на восприятие внешнего вида здания, является оформление вывесок, находящихся на нем. Для восстановления полноценной целостности облика дома мы также разработали дизайн-код рекламных баннеров. Дизайн был выполнен в цветах, гармонирующих с теми, в которых выполнено оформление самого здания. Шрифт и оформление вывесок стилизованы под эпоху середины XX века.

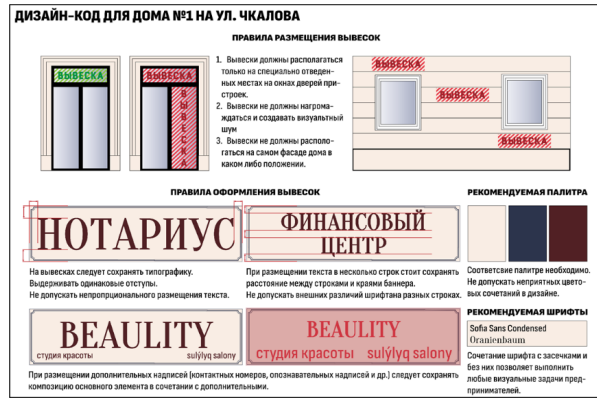

Рисунок 2 – Дизайн-код вывесок для реставрационного проекта

При реальной реставрации исторических зданий для жильцов эти изменения могут стать финансовой трудностью, однако при рассмотрении опыта других стран, можно найти уже отлаженные методы поощрения собственников и осуществления таких шагов. В Германии, например, собственников объектов, признанных памятниками архитектуры, побуждают к проведению реставрационных и ремонтных работ путем существенного снижения налоговой ставки. Если же владельцы финансово не способны к осуществлению таких работ, органы местного управления берут эту ответственность на себя и, если это осуществимо, окупают затраты бюджета дальнейшим использованием или продажей отреставрированного здания. Работа такого масштаба невозможна без содействия администрации города, а ее сохранение – без соответствующего законодательства.

Таким образом, мы в очередной раз убедились в значимости архитектуры в нашей жизни. Особенно важной она становится, когда эта архитектура окружает нас и мы находимся во взаимодействии с ней каждый день. Наш относительно молодой город имеет небольшое количество историко-культурных памятников архитектуры, но это и есть главная причина, по которой мы должны с особым вниманием следить за их сохранностью. Мы надеемся, что когда-то все здания, рассказывающие нам о истории нашего города, будут окружены вниманием и заботой, бесконечные слои рекламы на них наконец приведут в порядок, улицы не только в

центре, но и в отдаленных районах, построенных в более поздние времена, станут действительно приятными местами для горожан.

ЛИТЕРАТУРА

1 Барак Т. Я. Караганда. – Москва: Государственное издательство архитектуры и градостроительства, 1950. – 35 с., 15 л. ил.

2 Постановление № 1871 ЦК КПСС и СМ СССР от 4 ноября 1955 года «Об устранении излишеств в проектировании и строительстве». [Электронный ресурс]. – URL: <https://web.archive.org/web/20140716132943/http://sovarch.ru/postanovlenie55/>

3 Государственная программа «Мәдени мұра». [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/zhetysutaldykorgan/documents/details/275990?lang=ru>

4 Статья Главы государства «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». [Электронный ресурс]. – URL: https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya

5 Закон Республики Казахстан «Об охране и использовании объектов историко-культурного наследия» от 26 декабря 2019 года. [Электронный ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000288>

УДИВИТЕЛЬНЫЕ МЕСТА ПАВЛОДАРА В УНИКАЛЬНОМ АВТОРСКОМ КАЛЕНДАРЕ С QR-КОДАМИ

ЛАНГ Т. Ф.
научный руководитель, «Школа-лицей №8 для одаренных детей»
Павлодарская область
САДРИ Д. Р.
ученик, 4 «А» класс (за 5 класс), Школа-лицей №8
для одаренных детей, УО Павлодарская область

Город Павлодар ведёт свою историю с 1720 года, когда в ряду военных крепостей на Иртыше появился форпост Коряковский. Появление переселенцев в Павлодарском Прииртышье, рост богатства горожан дали возможность развиваться культуре, люди хотели читать, посещать библиотеки, ходить в театр, смотреть цирк, наблюдать живопись, слушать музыкальные концерты. Стремление к прекрасному стало причиной развития культурной жизни в

Павлодаре. На сегодняшний день Павлодар – это современный развитый областной центр Казахстана, где можно увидеть памятники разных культур и эпох, изучить историю и посетить необыкновенные места.

Задумывались ли вы когда-нибудь над тем, сколько библиотек в городе Павлодаре? А музеев? Знаете ли Вы, что многие даже не знают, где находится театр имени А. П. Чехова и никогда не видели выставку картин в художественном музее?

Желание узнать наш родной город с богатой историей и удивительными объектами культуры и искусства подвигло нас создать календарь, содержащий авторские фотографии, QR-коды и информацию о достопримечательностях города Павлодар на русском, казахском и английском языках. Наш календарь будет спутником любого человека: школьника, подростка, бизнесмена или домохозяйина, который позволит не только контролировать дни недели, даты и планировать свое время, но и привлечет внимание, обогатит знания об истории и культуре родного города, а также побудит посетить эти уникальные и интересные места.

Изучив различные источники информации, мы убедились, что исторических и культурных объектов в нашем городе много: одних только библиотек 22, 7 Дворцов и Домов культуры, 2 драматических театра, 9 музеев и т.д. [1].

Проанализировав полученные сведения, мы выделили для себя 12 интересных мест, которые хотели бы посетить в первую очередь и разместить на страницах нашего календаря в 2024 году:

- 1 Павлодарский областной театр драмы имени А. Чехова
- 2 Казахский музыкально-драматический театр имени

Ж. Аймауытова

- 3 КГУ «Школа-лицей № 8 для одарённых детей»

УО Павлодарской области

- 4 Павлодарский областной художественный музей
- 5 Мультимедийный музей «Ertis»
- 6 Центральная городская библиотека
7. Центр детского чтения имени С. Баязитова
- 8 Историко-краеведческий музей имени Г. Н. Потанина
- 9 Павлодарская областная филармония имени Исы Байзакова
- 10 Дворец школьников имени М. М. Катаева
- 11 Аллея Славы (Обелиск)
- 12 Палеонтологический природный памятник «Гусиный

перелёт».

Мы побывали в каждом из заявленных мест, пользовались услугами гидов для получения более ёмкой информации, а также находили интересующий нас материал в справочниках и библиотеках [2].

Экскурсоводы - настоящие мастера своего дела, очень интересно рассказывают удивительные, познавательные и необычные вещи.

Рисунок 1 – Общение с экскурсоводами

Посетив места, которые будут размещены в нашем календаре, собрав всю интересующую информацию по объектам и сделав нужные фотографии на смартфон, мы отредактировали текст и перевели его на казахский и английский языки.

Рисунок 2 – Моменты фотосъемки мест, входящих в календарь

Далее с помощью графической программы CorelDRAW, которая автоматически может создавать календарную сетку на 2024 год, мы скомпоновали текст на трех языках и расположили соответствующие фотографии. В итоге у нас получилось 12 листов для нашего календаря с удивительными местами города Павлодар [3].

Рисунок 3 – Работа в графической программе CorelDRAW

Теперь нам осталось сделать фон, который будет объединять все фото на одном листе и перетекать из страницы в страницу. Есть интересная техника: рисования «по-сырому». Мы сделали выкраски акварельными красками на специальной бумаге разными цветами. Для этого выбрали 4 фона, которые характеризуют времена года. Благодаря этому можно четко увидеть, где зимние месяцы, а где зеленое теплое лето. Затем, отсканировав готовые рисунки, мы смогли добавить их в дизайн нашего календаря.

Рисунок 4 – Создание акварельных фонов

Чтобы сделать наш календарь уникальным и современным, мы решили добавить QR-код, с помощью которого можно легко перейти на сайт понравившегося места и узнать режим работы или расписание мероприятий. Сейчас у всех, даже у первоклассника, есть мобильный телефон, нет ничего проще, чем навести камеру на QR-код, ссылка появляется автоматически, одним кликом происходит переход к более подробной информации.

Как создать QR-код? Да очень просто, существуют множество программ и сайтов, которые создают автоматически квадратик, в котором в отличие от штрих-кода, заложено очень большое количество информации. Мы воспользовались онлайн сайтом qr-online.ru – где очень просто происходит генерирование кодов.

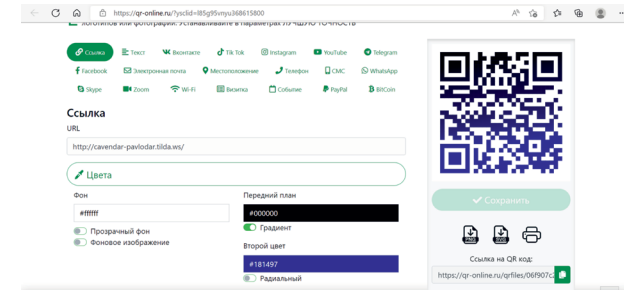

Рисунок 5 – Создание QR-кода с помощью онлайн сайта

В итоге у нас получился яркий красочный календарь с QR-кодами.

Рисунок 6 – Образцы листов календаря

Также нами было принято решение создать одностраничный веб-сайт на платформе Tilda. Мы разместили там информацию о проделанной работе и сам календарь. Страницы календаря имеют высокое расширение, поэтому текст на трёх языках легко читаем, QR-коды работают.

Сайт нашего календаря поможет жителям и гостям города, всем казахстанцам и любому желающему из любой точки земного шара беспрепятственно увидеть информацию, познакомиться с

достопримечательностями Павлодара, а с помощью QR-кодов узнать место расположения и режим работы каждого объекта [ссылка на веб-сайт: <http://calendar-pavlodar.tilda.ws>].

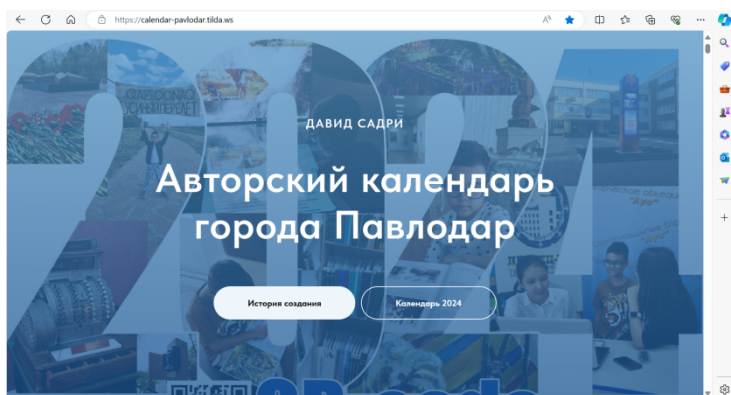

Рисунок 7 – Одностраничный веб-сайт на платформе Tilda

Когда мы пришли с готовыми файлами в рекламное агентство, они заинтересовались нашим проектом и предложили своим клиентам ТОО «Вязьма-Казахстан» расположить их логотип на календаре, за это взять на себя расходы на производство. В итоге, 100 календарей фирма подарила своим партнерам из других городов и стран ближнего зарубежья, а из наших 100 экземпляров мы распространили по 12 культурным объектам, вошедшим в наш календарь, а также раздали своим друзьям, одноклассникам, которые нуждаются в информации.

Мы также получили свидетельство об авторском праве!

Таким образом, такой интересный календарь с QR-кодами и веб-сайтом можно создать не только о культуре, но и о спорте, о науке, экономике, о знаменитых земляках и так далее. Благодаря подробному практическому руководству каждый сможет создать календарь и внести свой вклад в развитие любви к родному краю, своей малой Родине.

Рисунок 8 – Свидетельство об авторском праве.
Готовые календари разных форматов

Создав календарь, мы задумались над вопросом: «Как можно сделать его популярным среди своих ребят»? С этой целью мы подготовили презентацию и на электронной доске показали свои уникальные фотографии, рассказали о каждом объекте культуры на календаре и поделились впечатлениями об интересных экскурсиях.

Рисунок 9 – Презентация календаря одноклассникам

Одноклассники с воодушевлением приняли наш календарь, всем было очень интересно с помощью телефонов попробовать работу QR-кода в действии, переходя по ссылке, узнавая много новой информации об удивительных местах родного города.

Таким образом, мы пришли к выводу, что результаты нашего проекта необходимо предоставить широкой публике и использовать его в жизни: можно презентовать его в социальных сетях для того, чтобы как можно больше школьников, молодежи,

горожан узнали о нашем прекрасном культурном городе. Надеемся, что в туристических агентствах, в аэропортах, на вокзалах, в качестве подарка или сувенирной продукции наш календарь будет востребован. Также можно использовать календарь на факультативах по краеведению, истории, культурологии, этнокультуроведению, при съёмках документальных фильмов про город Павлодар. По такой несложной технологии можно создать календари на разные темы, тем самым донести до людей информацию о городе посредством фотографии и используемого в быту предмета – календаря.

Неожиданно для себя мы нашли источник самоокупаемости нашего проекта, и считаем, что многие предприниматели и руководители промышленных объектов нашего города готовы спонсировать такой интересный проект за размещение на нём своего логотипа и рекламы. Так наш проект смогут увидеть не только жители нашего города, но и люди из других городов и стран, тем самым узнать и познакомиться с удивительными местами культуры и искусства нашего города Павлодар.

ЛИТЕРАТУРА

1. Павлодар. - Википедия. [Электронный ресурс]. - <https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Павлодар> [дата обращения 10.09.2023].
2. Павлодар. Павлодарская область. Энциклопедия. Алматы: ТОО «ЭВЕРО», 2003г., 678 стр. [дата обращения 23.09.2023].
3. Программа CorelDRAW. [Электронный ресурс]. - <https://getprogram.net/index.php?id=114> [дата обращения 15.10.2023].

ЖАҢА МӘДЕНИ ПАРАДИГМА: ҚАЗАҚ ДҮНИЕТАНЫМДАҒЫ ЭКОСОФИЯ

ОЛЖАБАЙ А., САТЕНОВА Д.

9 «Ә» сынып оқушылары, Облыстық көп салалы дарынды балаларға арналған лицей-интерната, Павлодар қ.

Қазақ ұлттық әдет-ғұрыптарға бай халық қатарына жатады. Мысалы, туған елінің табиғатына деген көзқарасын, оны танып, түсініп, аялауы және дұрыс қолдануын, адамзат игілігіне жаратуын сөз етпекпіз. Оның ішінде ерте заманнан келе жатқан, қазіргі кезде ұмытыла бастаған табиғатқа сену мен табынуға байланысты әдет-ғұрыптарға тоқталамыз. Қазақ халқы ежелден-ақ табиғатты

аялай білген. Көшпелі өмір салтын ұстанған ата-бабаларымыз табиғатпен біте қайнасып, табиғат сырын терең ұғынған. Табиғатты бүлдірмеген, қайта оны қолынан келгенше сақтауға тырысқан, сондықтан қазақтар табиғатпен біртұтас болып кеткен. Халық ұғымында табиғат деген қасиетті сөз «туған жер», «туған ел», «атамекен», «аяулы өлке», «ауылым» деген тұла бойға нәр беріп, жүректі шымырлататын, рухты көтеретін сөздермен қатар тұрады.

Экософия – экологиялық проблемаларды шешудің ежелден қалыптасқан дәстүрлі амалын ұсынады. Бұл дегеніміз - бәрімізге ортақ табиғатты сүю, аң-құсты аман сақтайтын ілім. Табиғаттың, аң-құс, жәндіктердің киесі мен қасиетін насихаттайтын аңыз қисаларды қайта тірілтеді. Қоршаған ортаның кие – құтын арттыру арқылы экологиялық этикеті

Норвегия философы, эколог Арне Несс 1973 жылы «экософия» ойлап тауып, табиғатты қорғауда халық санасындағы аңыз-дастандарға сүйенуге үндейді. Негізгі ұстанымы: табиғаттың киелі мәніне үнілу, әр жануардың, құстың аңызын біліп, дәріптеуге шақыру. Ол балалардың қарлығашқа киелі құс деп қарауының, ал торғайды аямай өлтіруінің себебін іздеген. Егер торғай туралы да аңыз немесе ертегі болса, оны ешкім өлтірмес еді. Ғалым осылайша жануар мен туралы ғибратты әңгімелер барда табиғатты заңның араласуынсыз-ақ қорғауға болатынын дәлелдеген [1, 79 б.].

Саналы ғұмырын қазақ сахарасының сызылған өні мен күмбірлеген күйін зерттеуге арнап, ұлтының жоғын түгендеген Ақселеу Сейдімбек өз еңбектерінде халқымыз бен табиғат арасындағы үндестікті, бірлікті ерекше көрсеткен: «Көшпелі өмір салты табиғи географиялық дара бітімдегі биосфераға бірден-бір үйлесетін халық. Ата-бабамыз туған жеріне кіндік қанын ғана тамызып қоймаған, қажет болса, жүрек қанын да төге білген». [2, 92 б.]. Халқымыздың батыр да батыл, қайсар мінезді ұлы Бауыржан Момышұлы атамыз: «Сұлулық дегеннің тамыры табиғаттану деген нәрседе жатыр. Мысалы гүлді алайық. Сол гүлдерге біз сұлу емессің деп айта алмаймыз. Ол табиғаттың жасаған сұлулығы. Аңдардың ішінде де сұлуы аз емес. Құстарды да алып қарағын. Олардың ішінде де қаншама сұлулар бар. Сол себепті, қарағым, сұлулық деген нәрсенің өзі табиғаттың творчествосы, ұрпаққа табиғат сұлулығын сезіне білу және аялау қажеттігін ерекше ескерткен жөн» [3, 28 б.].

Халқымыздың табиғатқа деген сүйіспеншілігі мен оны көздің қарашығындай сақтап келуі жайында қазіргі жасөспірімдерге үлгі-өнеге боларлық мұралар даналық ұғымдар түрінде, аңыз әңгіме, мақал-мәтел, ырымдар мен тыйымдар, накыл сөздер арқылы жетіп отырған. Бұрынғы кезде халқымыз табиғаттың кейбір туындыларын киелі деп санап, оларды жоюға, қорлауға болмайтындығына ерекше мән берген. Сонымен бірге табиғат пен адамды бір-бірінен ажыратуға болмайды деп қараған. Сондықтан адам табиғаттан өзіне қажетті ресурстарды ғана алып қалғанына ешқашан кері әсерін тигізбеген. Саяхатшы-географ, көрнекті этнограф Ш. Уәлиханов: «Табиғат пен адам! Өзіңіз айтыңызшы, тіршілікте одан ғажап, олардан құпия не бар? Қазақтар киеге үлкен мән береді. Табиғаттағы кейбір жануарлар мен құстарды, көшпелі тұрмысқа қажетті заттардың киелі деп қастерлейді. Осы аталғандарды құрмет тұту, ырым жоралғысын жасап тұру адам баласына байлық пен бақыт, құт әкеледі» деп атап көрсеткен. [4, 77 б.].

Халық табиғаттағы өздері қастерлеген жерлерді «әулие бұлақ», «әулие ағаш» деп атап, оларды көздің қарашығындай қорғап отырған, ал қарлығаш, аққу, ұлар т.б. жануарларды жақсылықтың жаршысы, бақыттың бастамасы, игіліктің иесі деп ұясын бұзуға, балапанын жоюға не өздерін өлтіруге рұқсат етпеген. Әсіресе жабайы аңдардың буаз болған мерзімінде, төлдеген кезінде атуға болмайды, киесі ұрады деп есептеп, оларға да мылтық кеземеген. Мына жыр жолдары соның айғағы болмақ;

Қасиетті сөз бар еді «кие» деген,
Киеліге жоламас күйе деген.
Жерін, елін, Отанын сүйетіндер,
Ең алдымен бұл сөзді сүйеді ерен.
Тірі нәрсе – шөп деген, көгал деген,
Көкті жұлма болады обал деген.
Ата-анамыз жыланға үйге келген,
Ақ сүт құйып басына «жоғал» деген [5, 28 б.].

Халық даналығында халқымыз табиғатқа жанашырлық қасиетін көрсететін аңыз әңгімелер мол. Осыған орай накыл, даналық сөздер де көп. Мысалы, «Жері байдың, елі бай», «Күте білсең, жер жомарт», «Жер – байлықтың көзі», «Жер – тіршілік бесігі», «Жер ана, ел – бала» т.б. табиғаттың бар байлығы

жермен тікелей байланысты содан нәр алады. Сондықтан да бұл ғылымдағы табиғат заңдылықтары, құбылыстары бір – бірімен тығыз байланысты екенін білдіреді. Оны Шәкәрім атамның жырынан байқауға болады:

Шымды жерде көресіз кара топырақ,
Шіріген шөп, тозаннан болған құрақ.
Егер оған дым тиіп, күн жылытса,
Жан кіріп, шөп шығады гүл, жапырақ. [6, 27 б.].

Қорқыт атаның өскелең ұрпаққа мұра етіп қалдырған өсиет сөздерінде «Қаратауларын құламасын, саялы ағаш сынбасын, қанаттарың қырқылмасын» деген ұғымдар қоршаған ортаңды аялай біл деген сөз. Ал Қашаған ақын орманның адам үшін маңызына ерекше тоқталған:

Жаның сая табатын,
Орман болған бұл ағаш.
Қорыққанда
Қорған болған бұл ағаш:
Кәсіп болған бұл ағаш.
Бесік болған бұл ағаш. [7, 266.].

Осы жарық дүниедегі көркем өсімдіктер мен қыруар, рухани, таңғажайып тамашалар Жер-Ананың жүзінде өтіп жатады. Жер – Ана – бүкіладамзатқа ортақ мекен. Шынында жарық дүниенің өзі күннің сәулесі мен жылылығынан қуат алады. Сондықтан күн тұрған аспан әлемін қастерлеп, «аспанға қарап түкірме», «аспанға тас лақтырма» деп, ырым-тыйым жасайды. Отты халық қастерлеп «отты баспа», «отпен ойнама», «отқа түкірме» деп, тыйым жасап, кесір-қырсықты отпен аластап, отқа табынған. Отбасы, отағасы, отау деген сөздер оттың құдіретін қастерлеуден шыққан. Найзағайдың жарқылауы, мотордың от алуы, оқтың атылуы – бәрі де оттың әсері. Тек сол оттың әулиелігін қадірлеп, отты дұрыс пайдалана білу адамның ақыл, біліміне байланысты.

Қазіргі заманда күннің құдіретін бөгепп, аспандағы озон қабатын құртқан техникалық зардаптарға қарсы шаралар жүргізілуде. Қазақ «отбасы аман болсын», «шырағың сөнбесін» деп, отбасынан бастап бүкіл адамзаттың, барлық тіршіліктің анасы – күн амандығын тілейді. Жер-ана барлық тіршілікке нәр беріп, анамыздай асырап жатыр. Адам баласы ғасырлар бойы жерге таласып, қан төгіп, қырғынға ұшырады. Бірақ жер – ананы аялау, оны бүлдірмеу үшін, әрқилы әрекет жасауды соңғы 20

ғасырдан бастап қолға ала бастады. Қазақ халқы жер-ананы әулие тұтады. «Баптағанға – жер жомарт», «Жеміс – жерде, жеңіс – ерде» деп, жер-ананы аялайды, баптайды. Халық «жерді теппе», «топырақ шашпа», «жерді жамандама» деп, ырымдап, жер-ананы қастерлеуді үйретеді.

Жер бетіндені өмір сүрудің негізгі бір тірегі – су. өсімдік, жануар, адамзат сусыз өмір сүре алмайды. Судың шығып жатқан жерін «әулие бұлақ», «әулие көл» дейді. «Судың да сұрауы бар» деп, суды ысырап жасамау керек екенін ата-анамыз өз ұрпақтарына ескертіп отырады. «Сулы жер- нулы жер», «Өзен бар жерде өмір бар», «Бұлақ көрсең, көзін аш», «Судай таза, сүттей ақ бол» деп, халық өмір мен тұрмыстың жақсы болуы суға байланысты екенін, сондықтан бұлақтың көзін ашып, судың ағысына арна жасай білуді насихаттайды. «Суды улама» деп, судың тазалығын сақтауды талап етеді. Суды дұрыс пайдалана білмегендіктен, Арал теңізінің тартылуы, өзен-көлдердің улануы халықты күйзелтуде. Өзен-көлдерден құстар мен аңдардың кете бастауы – қасірет. Ел еңбектеніп, ұрпақтарын табиғат апатына қарсы күреске тәрбиелейді.

Жер бетіндегі өмір ырғағын жасап тұрған күдіретті нәрсе – ауа. «Ауа – өмір тынысы» дейді халық. «Асқар таудың ауасы- арудың дауасы», «Ауаны былғама, алланың демі» деп, халық кең ауаны, таза самалды қасиет тұтқан. Ең қымбатты, қажетті нәрсені «ауадай қажет» деп, халық ауаны жоғары бағалайды. «Ауаны қылышпен еспе» деп тыйым салады. Демек, тіршіліктің төрт тірегін қастерлеу – халық салты, өмір заңы.

Туған жерімізде «әулие тал», «әулие бұлақ», «хан тәңірі», «бесік тау» деген қасиетті атаулар бар. Атынан көрініп тұрғандай, бұл әулие әрікиелі жаратылысқа дақ салмай, аялап күтіп, ардақтап сақтау – әрбір адамның перзенттік борышы. «Бұлақ көрсең, көзін аш», «Жол үстінде тас жатса, алып таста», «Гүлді жұлма», «Ағашты жастай қырықпа», «Шыңнан тасдомалатпа», «Кұмырсқаның илеуін бұзба», «Судың да сұрауы бар», «Суды ысырап қылма», «Аққуды атпа», «Кұс ұясын бұзба», «Артында мал қалғанша, тал қалсын» т.б. тыйымдар мен мақалдар табиғатқа байланысты әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлердің ертеден қалыптасқанын көрсетеді. Ата-бабамыз

ұрпақтарына табиғатты аялауды әрқашан да әдеппен аңғартып отырған.

Табиғатты аялап, оның қызықтарын көре білген халқымыз табиғат заңдылықтары мен оның сиқырлы сырларын да жақсы білген. «Ай қораланса, аяғынды сайла, күн қораланса, күрегіңді сайла» деп, күн райының құбылуын ай бетіне, күн жүзіне, жұлдыздарға қарап болжаған. Ай шалқайып туса, «өзіне жайлы, шаруаға жайсыз» деп, ол айда жауын-шашын, жел, құбылмалы ауа-райы болатынын алдын ала біліп, күнделікті тұрмыста қолдана білген. Тіпті «Түнде жұлдыз жиі көрінсе, күндіз ашық болады», «Жатқанға дейін үркер жамбасқа келсе, жаз шықпағанда несі қалды» деп, көктемнің келуіне байланысты ауа-райының құбылыстарын күні бұрын болжап, жыл мезгілдерінің кезеңдерін айқындап, жақсылыққа жадырап, әсем табиғатты әдеппен қорғаған. Халық арасында туған жер туралы әндер мен күйлер өнер адамдарының, өнерпаз халқымыздың туған жерді ардақтай сүйетінін дәлелдейді. Құрманғазы атамның «Сарыарқа» «Алатау», Тәттімбет атамның «Саржайлау» күйлері кең даламыздың тамаша табиғатын көз алдымызға келтіреді.

Әрбір адамның табиғатқа деген қарым қатынасы оның жас кезінен бастап, жанұяда, балабақшада, мектепте, арнаулы орта және жоғары оқу орындарында алған тәрбиесіне тікелей байланысты екені белгілі. Біздің мақсатымыз – осы ата-бабамыздың асыл қасиетін ұрпақтан-ұрпаққа өтіп дамуына көмектесу. Сонда ғана ұстаздар, педагогика ғылымы өз асыл міндеттерін адал атқарып, асыл табиғатты адамның мәңгілікке сақтап қалуына көмектеседі. Айналадағы орта жайындағы білім пәнаралық және пән тұрғысында қарастырылуы керек, яғни экологиялық арнайы жеке пән деп қарамай, барлық оқу жоспарында пәндерді айналадағы ортаны қорғау идеясына бағындыру деп ұққан жөн. Сонда оқушылардың айналадағы табиғи орта туралы біртұтас түсінік алуына болашақ мамандардың айналадағы табиғи ортаға тигізетін нәтижелі тәсілдер ықпалы мен әсерін бағалай білуіне мүмкіндік туады. Дәстүрлі қазақ қоғамында атадан балаға мирас болып, әлі күнге дейін халық санасында ұмыт болмаған ырым-тиымдар, наным-сенім, әдет-ғұрыптар аз емес. Олардың кейбірі табиғат, өмір заңдылықтары арқылы, өзгелері діни сенім негізінде қалыптасып, қоғамның тыныс-тіршілігіне сіңісіп кеткен. Соның

катарына халықтың дүниетанымдық ерекшелігін айқындайтын ұғымдарды жатқызуға болады.

Қазақ халқында ерекше ұғымның бірі – «кие». Қазақ дүниетанымында кие қандайда бір заттың, жануардың, мекеннің т.б. сакральдылығын білдіретін ұғым. Қазақ әдеби тілінің сөздігінде «Кие – қандай да бір заттың немесе тіршілік иесінің ерекше тылсым күшке ие қасиеті» деп берілген.

Қазақ киесі бар нәрсені «киелі» дейді. Ол жайында Ш. Уәлиханов: «Сондай күдіретті күші бар жан-жануарларды «киесі бар» дейді, ал олардың өзін «киелі» деп атайды» деп жазған [4, 46 б.].

Халық арасында «киесі атты», «киесі ұрды», «киесі тиді» деген тіркестер бар. Бұл сөздердің мағынасында киелі заттар мен киелі тіршілік иесіне құрметсіздік, қорлық көрсеткен адамның зиянға ұшырайтындығын білдіріп тұр. Бұл жайлы Ш. Уәлиханов «... кейбір жануарлар мен құстарды, көшпелі тұрмысқа қажетті заттарды киелі деп қастерлейді. Осы аталғандарды құрмет тұту, ырым, жорасын жасап тұру, адам баласына байлық пен бақыт, құт әкеледі деп түсінеді. Ал осы кәделерді ұстамау, киелерді құрметтемеу – жоқшылыққа душар етеді... Жан-жануарлардың киесін қадірлемеу – киенің қаһарын туғызады. Киенің ашуы, қаһары – кесір деп аталады» [4, 94 б.].

Көшпелі өмір салтын ұстанған қазақ халқы аң-құсты, төрт түлік малдың киелілігіне ерекше мән берген. Олардың киелі болып саналғандарын ұрмайды, теппейді, олай жасайтын болса киесі ұрады деп қорқады. Мәжбүрлік болған жағдайда жануарларды аулау ісі тәңірге жалбарыну, кешірім сұрау арқылы орындалады. Яғни, аққудың еті емге қажет болса, адам өз денесінен қан шығарып барып: «Сенде жазық жоқ, бізде азық жоқ», – деп айтатын болған. Сонымен қатар халық жануарлардың обалына қалмау үшін буаз малды, жаңа төлдеген жануарларды да азық қылмайды.

Қазақ дүниетанымында киелі нәрселер тіршілік иесі де, зат та, мекен де болуы мүмкін. Қазақстан аумағында киелі орындар көптеп кездеседі. Киелі орын – ол тау, жайылымдық жер, өзен, көл, шатқал т.б. нәрселер болуы мүмкін. Әдетте киелі орындарда әртүрлі ғұрыптық іс-шаралар жасалады.

Киелі орындардың киелілігі туралы түсінік қандайда бір мекеннің халыққа қасиеттілігі мен ерекше артықшылығы танылып, көпшілікпен мойындалғаннан кейін ғана қалыптасады. Орынның қасиетті болуы сол манды мекендеген тұлғаның немесе тіршілік иесінің қасиетіне де байланысты. Мысалы, түркі халықтары

Түркістан өлкесінің қасиеттілігін мойындап «Киелі Түркістан» дейді. Түркістан өлкесінің бұлайша ерекше құрметтелуіне ортағасырлық ғұлама Қожа Ахмет Ясауидың Түркістан аумағын мекен етуі, оның зиратының осы өңірге орналасуы әсер етті. Түркістанды киелі мекен деп тапқандықтан бүкіл қазақ халқы батыр-хандарын, рухани қайраткерлерін осы өлкедегі Қ.А. Ясауи кесенесінің маңайына жерлейтін болған. Жалпы киелі орындарға кесенелер (мысалы Бекет ата, Арыстан Бап, Жуас бап, Айша Бибі), ел тарихында ерекше оқиғалар орын алған (мысалы Мәртөбе, Ұлытау, Ордабасы) және киелі жануар мекендейтін немесе киелі өсімдіктер өсетін жерлер жатады.

Қазақ халқы кейбір өсімдіктерді де киелі деп біледі. Соның бірі – адыраспан. Халық оның емдік қасиетімен қоса киелілігін мойындап, түтінімен аластап, үйге іліп қояды. Адыраспанды киелі деп санағандықтан жинайтын кісі дәретпен, таза күйде құдайға құлшылық жасап, «Бисмиллаһи-ир-рахман-ир-рахим! Мен келдім әр нәрсеге, адыраспан, Атыңды қойған екен Омар, Оспан. Бисмиллаһи-ир-рахман-ир-рахим!» деп айтып барып, адыраспанның сағағына қол тигізген.

Қазақ халқы музыка аспаптарына да ерекше көңіл бөліп «киелі домбыра», «киелі қобыз» дейтіні бар. Халық арасында домбыра мен қобыздың киелі болуына қатысты аңыз-әпсаналар жетерлік. Мысалы, домбыраға қатысты «Ақсақ құлан» күйінің шығу тарихында, қобызға қатысты Қорқыт туралы аңызда анық айтылады.

Көшпелі халқымыздың сөздік қорында киіз үйдің және ондағы әрбір жиһаз бен бұйымның қасиетіне қарап «киелі бесік», «киелі босаға», «киелі ошақ», «шаңырағы киелі» деген сөздер жиі қолданылады. Бұрында елімізде болған ғалымдар, саяхатшылар өз еңбектерінде қазақ халқының табиғатты бақылай білу қабілетін, оған деген қамқорлық қасиеттерін ерекше атап өткен. Бүгінгі күні экологиялық мәселелер бүкіл адамзатты ойларға итерген кезде халқымыздың бұл салада қалдырған тағылымдылық та, тәрбиелік те мәні зор асыл аманатына назар аудару ерекше қажет болып отыр.

Қазақ халқы өз тарихында қаншама қиын тағдырды бастан кешкеніне қарамастан «кие» туралы түсінікті ұрпақтан-ұрпаққа жоғалтпастан жеткізіп келеді. Бұл – қазақ дүниетанымын ерекшелейтін ұғым. Халық «кие» ұғымы арқылы болашақ ұрпаққа қасиетті жерлерді, тіршілік иелерін құрметтеуді үйретеді. Сол арқылы киелі заттарды қорлауды тыйып отырады. Сондықтан

бүгінгі буынның міндеті осындай түсініктерді келер ұрпаққа өзгеріссіз жеткізу болмақ. Қазақ дүниетанымында экософия іліміне негіз болар материал жетерлік. Киені құрметтеу болған жерде экологияға оспадар зиян келмес деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 <https://egemen.kz/>
- 2 А.Сейдімбек ҚАЗАҚ әлемі
- 2 Алматы «САНАТ» 1997 ж
- 3 Б.Момышұлы «Ұшқан ұя» 1956 Алматы
- 4 Ш.Уалиханов <https://sputnik.kz/20211017/Shoqan-Ualikhanov-omirbaian-18433027.html>
- 5 <https://ulagat.com/2021/02/08/казак-дүниетанымындағы-кие-ұғымы/>
- 6 Шәкәрім : Шығармалары. 1 том. Қазақ айнасы https://adebiportal.kz/kz/news/view/qasagan-zyrau-qolymdagy-qu-agas__

ЕРЛЕР МЕН ҚАТАРЛАС АТҚА МІНГЕН АРУЛАРДЫҢ ҚАЗАҚ ТАРИХЫНДАҒЫ АЛАТЫН ОРНЫ

САТЫБАЛДИНОВ Е. А.

Ғылыми жетекшісі, тарих магистрі,
тарих пәнінің мұғалімі Абай атындағы ЖОББМ,
Успен ауданы, Успенка ауылы
САҒАТБЕК Б. Е, САБАБАЕВ Д. Н

6 сынып оқушылары «Абай атындағы ЖОББМ Павлодар облысы,
Успен ауданы, Успенка ауылы

Қилы-қилы замандарды бастан кешірген қазақ тарихының талай парақтарын артына өшпес із қалдырған әйел-аналар толықтырып жатыр. Қиын-қыстау кезендерде қол бастап, тұтас елге басшы бола білген әйел-аналар талай толағайларды дүниеге әкеліп, ұрпақтар сабақтастығын жалғастыруды да ұмытқан жоқ. Ерлік істері дәуірден-дәуірге аңыз болып жеткен қазақ қыздары да жетерлік.

Қазақ қызының ұлтжандылығы, намысқойлығы, өткірлігі туралы сонау ықылым заманда-ақ ауыз әдебиетінде аңыз, қисса, жыр-дастан болып ұрпақтан-ұрпаққа беріліп қоймай, ол әлем тарихшыларының да назарынан тыс қалмапты. Ең бастысы, халық жадынан мәңгілік орын алған. Себебі қазіргі жастардың санасы өте төмен.

«Алып анадан туады» – дегендей біздің неше түрлі ғұламаларымыз, батырларымыз анадан туған. Әл-Фараби тіпті Фердоусидің өзі осы анадан туды емес пе? Ананың күдіреті өте күшті...

Түркі, оның ішінде қазақ даласында әлемді тандырған абзал аналар мен үкілі қыздар аз болған жоқ. Олардың бір сыпырасы киын кезеңде ер-азаматтармен бірге қолына қару алып, жауға аттанды. Ақын тілімен айтқанда:

«...Намысты бермеу үшін жатқа қолдан,
Арулар аз болды ма атқа қонған» [1,130 б.].

Өзектілігі: Батыр аналарымыздың есімдерін және олардың ерліктерін білу керек, себебі олардың тарихын бірі білсе, бірі білмейді. Сондықтан бұл қазіргі таңда жастардың негізгі парызы болып табылады.

Ғылыми жаңалығы:
Жастарды өз отаның тарихын сүйеге;
Аналарды қадірлеуге тәрбиелеу және құрметтеу;
Қазіргі қазақ қыздарына үлгілі болу керек.

Ал қазіргі таңда батырларымыз бен аталарымызды көтеріп жатырмыз ғой, ендеше сол батырлар мен ақындарды туған, ақылымен ел билеген және айбатымен жау қашырған Аналарымыз бен Апаларымызды - Қазақтың Қыздарының есімдерін келешек ұрпақтың есінде қалдыру мақсатында ұлықтайық. Шыны керек қазіргі жастардан «Қандай батыр аналарды білесін» деген сауалға жастар көбінесе Әлия мен Мәншүк ерліктерін айтып береді. Бірақ Қазақ даласы құрылғанынан бастап ХХІ ғасырға дейін талай қазақтың атқа мінген аруларды тарихын бірі білсе, бірі біле бермейді.

Қабанбай батырдың қызы жоңғарларға атойлап шапқан Назым, батырдың жары, бірнеше шешуші жорықтарда көзге түскен Гауһар, Абылай ханның қызы, талай ақтық шайқастарда ерен ерлік көрсеткен Айтолқын, найман жұртының батыр қызы Жанқай, Бұланбай батырдың жары Айбике, Кенесарының қарындасы, Ресей отаршылдарына қарсы соғыста ғажап ерлік көрсеткен алты ұлдың анасы Бопай. Осылардың ішінде мысалы хан Кененің қарындасы, Әбілқайыр сұлтанның келіні Бопай ханым үлде мен бұлдеге оранып, тыныш отырса да болар еді ғой. Ол үшін оны ешкім кінәламас еді. Бірақ ел еркіндігін жоғары қойыпты. «Оның (Бопайдың) қасында арғынның қызы Алтыншаш пен табынның қызы Ақбөкен де өзі сияқты ерге ердей, серіге серідей жолдас бола білетін қайратты

да айбатты қыздар еді», деп жазады қазақ ханымдарының өмірін зерттеп жүрген белгілі жазушы С.Ақтаев.

Сондай-ақ, көне дәуірден жалғасқан осынау ұлы ерліктің дәстүрі Ұлы Отан соғысында да ерекше байқалып, қазақ қыздары керемет қайсарлықтың үлгісін көрсеткені белгілі. Қазақстаннан майданға 5183 қыз-келіншек қатысты. Осы соғыста Орта Азия елдерінің ішінен Кеңес Одағының Батыры атағын алған да қазақ қыздары Әлия Молдағұлова мен Мәншүк Мәметова болатын.

Сондай-ақ аты-жөндері соңғы кездері ғана айтылып жүрген Рахима Жәнібекова, медициналық қызметтің капитаны Мәриям Сырлыбаева, майдан дәрігері Роза Момынова, радистер – Орынкеш Мысырова, Шәкира Ботақанова, Бикен Сәдуақасова, Шағила Құсанова, барлаушы Рахима Ералина, капитан Құралай Натулаева, пулеметші Зинат Оңайбаева, мерген Мәлике Тоқтамысова, медбикелер – Рәзия Ысқақова, Мая Ғабитова сияқты қазақтың қаһарман қыздары қаншама?

Ал Желтоқсан оқиғалары – ұлт тарихында өшпес ізі қалған оқиға. Сол кезді қазір ауызбен айтуға жеңіл болғанмен ақылмен ойлап, саналы түрде терең түсінген адамға оңай емес.

Ал атқа мінген арулардың тарихына тоқталсақ мынадай батыр нәзік жанды есімдеріне тоқталған жөн.

Домалақ ана. Бәйдібектің 2-ші әйелі, шын аты Нұрила (Бибисара). «Диһнат мама» (әулие ана) деген атаудан шығарылып, Домалақ ана есімімен аталып кеткен. Ұлы жүздегі Албан, Суан, Дулат - үш ру Жарықшақтан (Жарықбас) тарайды. Қазақтың бұл іргелі рулары негізінен Алматы, Жамбыл облыстарын мекен етеді - Бәйдібектің Домалақ Анадан тараған ұрпақтары. Домалақ Ананың өзі Қожа руынан, Мақтым ағзам қожаның немересі. Бәйдібек ауылының көші Ташкенттен Қаратауға көшіп бара жатқан жерде Балабөген өзенінің жағасында әулие ана намаз оқып отырған жерінде қайтыс болып, оған сол жазықтықтан кесене тұрғызылған. Домалақ ана кесенесі деп аталады. Қазір Астана қаласында Домалақ ана көшесі бар [5, 200 б.].

Айғаным Айғаным Сарғалдаққызы, Шоқан Уәлихановтың әжесі, Уәли сұлтанның кіші әйелі. Патша үкіметі Қазақ еліндегі хандық билікті жойғасын, Уәлиханның барлық мұрасы балалары арасында бөліске түскенде, «Хан Ордасының қызыл ағашы» - Үлкен ұлы Ғұбайдолла ұрпақтарына, ал Сырымбет кіші әйелі - Айғанымнан туған балалардың иелігіне қалады. Уәлихан қаза болғанда Шоқанның әкесі Шыңғыс 10 жаста болған. Ал Ғұбайдолла

ұзақ жылдар бойы айдауда жүріп қайтыс болады. Соның салдарынан Уәли әулетінде ел басқару ісі оның жесірі Айғанымның қолына тиді. Айғаным өз заманының алдыңғы қатарлы адамы болды, бірнеше шығыс тілдерін меңгерген. Петербордағы Сібір комитетімен, Ресей патшалығының сыртқы істер министрлігінің Азия департаментімен дипломатиялық хат жазысып тұрды.

Сібір Қазақтарының жарғысы қабылданғаннан кейін, солтүстік Қазақстан өңіріндегі көптеген мәселелердің шешілуіне оның оң ықпалы тиген. Айғанымның жергілікті халық арасындағы ерекше абырой-беделін көрген Патша үкіметі Қазақтарға қатысты мәселелерді шешу ісінде ол кісімен ақылдасып отырған. Бұл хаттар Ресей архивтерінде қазірге дейін сақталған. Александр I патша арнайы бұйрықпен Айғанымның өтініші бойынша Сырымбетте қыстау салдырып берген. Қыстау сыртынан қоршалған, ал қыстаудың ішінде үлкен үйі, мешіті және қонақ үйі, және үлкен бес бөлмелі бала оқытатын меткеп үйі, монша, диірмен, керме және сарайы т.б. болған. Батыс Сібірді тексеруге келген В.Безродный және Б.Куракидермен кездесіп, оларға халықтың мұң мұқтажы туралы жазылған хатты табыс еткен. 12 жасына келгенде Шоқанды да, оның шешесі Зейнептің қарсы болғанына қарамастан, Омбы қаласына оқуға жіберген. Айғаным әжесі Шоқан Уәлихановтың ұлы ғалым, қоғам қайраткері болып қалыптасуына тікелей ықпал еткен адам [2, 300 б.].

Айтолқын Ару. Ақтөбе облысындағы Терісбұтақ өзенінің бойында «Айтолқын күмбезі» деп аталатын сәулетті бір белгі бар. Сұр тастан жымдастыра қаланған ескерткіш күмбез халық ықыласының айғағындай. Халық жадында сақталған аңыз-өңгіме бойынша Айтолқын қалмақтармен болған қанды шайқастарға көп қатысып, солардың бірінде ерлікпен қаза тауыпты дейді. Келесі бір аңыз-өңгімеде Айтолқын Абылай ханның қызы еді деген дерек те айтылады. Айтолқын әкесі Абылай ханмен бірге жорықта жүреді екен дейді.

Ақбикеш. Ел жадындағы аңыз-өңгіме бойынша Ақбикеш Кіші жүз алшын елінің батыр қызы еді дейді. Қаратаудың солтүстік өңірін қоныс еткен елге келін болып түскен екен. Ол кездің жаугершілігі көп болса керек. Ақбикеш келін екенмін демей, елдің ер-азаматтарымен тізе қосып, жауға бірге аттанып жүреді. Талай-талай шайқастарға қатысып, жаудан тайсақтамайтын әбжіл қимылдарымен көзге түседі.

Күндердің бір күнінде қазақ пен қалмақ арасында қамданып келіп тірескен қанды шайқас болады. Екі жақтан да талай ерді шығындаған осы соғыста Ақбикеш ерлікпен қаза табады. Елі мен жері үшін құрбан болған аруды халқы ардақ тұтып, арулап жерлеп, басына биік мұнара орнатады. Халық ол мұнараны кейін «Ақсүмбе» деп атап кеткен.

Ақбикеш Ару. Есім ханның шолғыншы батырларының бірі. 17 ғасырда өмір сүрген. Есім хан жасақтарының Бұхараға, Қашғарға Қалмақ жеріне жорықтарына қатысқан ержүрек қыз. Ол негізінен алыстағы жау жасақтарының орналасқан тұсын дәл болжау арқылы Қазақ жасақтарына көп көмектескен. Аңыз бойынша оның көргіштік және болжағыштық қасиеті ерекше болған екен. Ақбикеш еліне оралған соң, Қаратау өңірінен биік мұнара тұрғызып, сол мұнарадан төңіректі шолып тұратын қарап тұратын болған. Және сол аңыз бойынша Ақбикешті Жоғарлар қапыда қолға түсіріп, өшікеннен оның көздерін ойып алған дейді[2].

Бопай ханым. Бопай ханшайым – Абылай ханның немересі, Қасым төренің қызы, Кенесары ханның қарындасы Бопай (Бопы) 1837-1847 жылдардағы Ресей отаршылдығына қарсы жүргізілген көтерілістің көрнекті тұлғасы. Қасым төреден туған Санжар, Есенгелді, Ағатай, Көшек, Кенесары, Наурызбай сияқты алты ұлдың ортасында ерке де еркін өскен Бопай ел ісіне ерте араласып, ақыл-көркімен жұрт аузына ілінген. Төре Әбілқайырдың Сәмеке деген ұлына тұрмысқа шыққан Бопай одан алты перзент көрген. Ағасы Кенесары Ресей отаршыларына қарсы ашық күреске шыққан кезде, яғни 1837 жылы Бопай өзінің қайын жұртын көтеріліске қосылуға үгіттейді. Алайда, қолдау таппаған соң, алты баласын ертіп көтерілісшілерге келіп қосылады. Ел тағдыры сынға түскен шақта Бопай өзінің есейген балаларын жорыққа баулып, жауапты шайқастарға салып отырған. Бұған Бопайдың он жеті жасар баласы Төреханның (Нұрхан) қанды шайқаста ауыр жараланып, орыстардың қолына түскені айғақ (Е.Бекмаханов. Қазақстан в 20-40 годы XIX века. – Алматы, 1947. 211-б).

Бопай арнайы жасақталған 600 адамнан тұратын қолды бастап, көтерілісшілерді азық-түлікпен, қару-жарақпен, киім-кешекпен қамтамасыз етуде айырықша қажыр-қайрат көрсеткен. Ол сын сағаттарда қол бастап, қару алып, соғысқа да қатысады, тұтқынға да түседі. Соның бәрінде де ерлік-табандылығымен, ақыл-парасатымен танылып отырған.

Кенесары ханның қырғыз жеріндегі ақтық шайқасында Бопай бірге болған.

Гауһар. Қазақ пен қалмақ арасындағы ұлы сүргін соғыс кезінде (XVIII ғ.) ерлік істерімен ел есінде қалған аяулы арулардың бірі – Гауһар. Ол әйгілі Қаракерей Қабанбай батырдың жан жары, бәсентиін Малайсары батырдың туған қарындасы. Саны мол, қауып-қатері көп жорық жолдарында Гауһар айырықша табандылық көрсетіп, Қабанбай батырмен тізе қосып талай рет қанды шайқастарға қатысқан. Гауһар қылышын қынапқа салмаған батыр атанған. Қабанбай мен Гауһардың тұла бойы тұңғышы – Назым қыз да ерлік істерімен танылған.

Айғыз Көшкінбайқызы (1876-1918). Айғыз – елдегі 1916-18 жылдардағы көтерілістерге және елдегі азамат соғысына қатысқан, Семей облысы Аягөз ауданында туған. Сермопольдегі қорғанысқа қатысып, жаралы жауынгерлерге көмек көрсеткен, тамақ тасыған. Ақ казактардың атаманы Колчактың әскерлері Айғызды азаптап өлтірген. Оның өмірі мен ерлік істері туралы жазушы Қ.Исабаевтың «Айғыз» атты романы бар.

Бақты (Бақтықыз). Әкесі әйгілі батыр болған текті жердің қызы екен дейді. Бақты – Алашорда көсемдерінің бірі, азаттық қозғалысының алыбы Мұстафа Шоқайдың әжесі, Торғай датқанын бәйбішесі болып келеді. 19 ғасырдың орта кезінде Бақты қыз әкесімен бірге Түркістанды жаулаушы орыс отаршылдарына қарсы күресіп, жау торабын барлаушылық қызмет атқарған. Оның тапқырлықтары мен жүрек жұтқан батырлығы туралы аңыз-әңгімелер ел арасында көп сақталған.

Кете Ботагөз. Оқиға былай өрбіген: 1749 жылы Барак сұлтанның қолынан Әбілқайыр хан қаза табады. Оның орнына тағына баласы Нұралының отыру рәсіміне Әжібай би елдің бас көтерер бар азаматтарын ертіп Орынборға аттанып кетеді. Соны пайдаланып, Еділ қалмақтары қорғансыз оңашадағы шал-шауқан, бала-шаға, қатын-қалаш қалған бейбіт ауылды тауып алып, қанға бөктіріп, бүкіл малды барымталап айдап кетеді. Бұндай содырлы сойқанды естіген Есет Көкұлының қызы Ботагөз – аз уақытта өз руының жігіттерін «Келбатыр» ту төбеге жиналуға үндеп, ата жауға тойтарыс беруді ұйымдастырады. 150-дей сарбазды бастап барып, оқыста Ойыл өзені бойында қамсыз жатқан қалмақтарға аш бөрідей тиіп, қанға қан, жанға жан алып кек қайтарады. Сол жерде жауын тұтқындап алып келіп, тартып алынған мал-мүлікті еліне қайтарады.

Сапура (Көктемір) батыр. Сапураның - 22 жасар жас келіншектің бірінші күйеуін қашқын қалмақтар өлтіріп кетіп, әменгерлікпен қайнысы Жанболатқа қосылады. Ол Досалы сұлтанның ауылымен қоңсы екі мың кісімен Қобда бойында көшіп-қонып жүреді. Ресей патшалығында шаруалар күресін басуға шыққан орыс әскерлеріне қарсы күрестің аңызға айналған қолбасшысы. Әйел басымен қол бастауға қымсынғандай, далада жүретін бір құпия тұлға - «Көктемір» туралы аңыз таратады. Барлық іс-қимылды соның атынан жүргізіп, көзге көрінбейтін күрескер келіншек шайқасқа шығады. Алайда, орыс әскерлері оның әйел екендігі туралы ғана емес, тіпті кім екенін білмейді, «Көктемір» деген атын ғана білетін болған. «Көрінбейтін Көктемір батыр» туралы алып-қашпа әңгімелер тараған[4,384 б].

Кейін көтерісшілерден әбден ығыр болып, оған қарсы мәліметтер жинау үшін Орынбор губернаторы Рейнсдорп деген шенеуік Сейітов слабодкасының татарлары жасауыл Ғұбайдулла Адгамов пен Рақымқұл Ибраевты қазақтардың ішіне жансыз етіп жұмсайды. Сонда Сапура «Көктемірдің» атынан бұйрық беріп: «Сендер губернатордың атынан қырғыз (казак) халқы туралы тың тыңдауға келдіңдер. Сіздер ана жақты қиратқансыздар, енді осы жерді бүлдіргілеріңіз келеді, – дегенге бәрін ұйытады.

Орыс дереккөздерінде Пугачев көтерілісі кезінде казак даласындағы «ұстатпайтын ұстын», «көзге көрінбейтін жан» деп аталған Сапура Мәтенқызы да жұмбақ жағдайда өмірден өтеді. Алайда азаттықтың ақ таңы үшін арпалысып, жанын құрбандыққа шалғандардың арқасында армандай бостандық жолы бізге жақындай түсті. Көктемір Сапура қыз туралы ғалым Н.Бекмаханова «Көрінбейтін адам туралы аңыз» атты зерттеу еңбегін жазған. Көктемір (Сапура) батыр туралы Әбіш Кекілбаев, Аян Нысаналин т.б. жазушылардың мақалалары жарық көрген[4,385 б].

Осыған орай Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде Қазақ хандығының 550 жылдығына арналған «Қазақ хандығы тұсындағы ханымдар мен арулар атты ғылыми-тәжірибелік конференция өтті. ҚР-ның еңбек сіңірген қайраткерлері қол үзіп қалған немесе есімдері ұмытылып кеткен ел мақтаншытарының есімін анықтап, қалпына келтіруге бағытталған зерттеулерді жүргізу маңыздылығын атап өтті.

«Қазақ хандығының 550 жылдығы ол қазақ даласындағы әйел затының біздің мемлекеттігіміздің қалыптасуында атқарған рөлін түсіну болып табылады. Егер біздің салт дәстүріміз генетикалық ақпараттық кодымыз болса, онда ол кодты алып жүрушілер әйелдер

қауымы. Қазақ хандығының тарихында жау жүрек жауынгер болған әйелдер, әділін айта білген қазылар мен хандарымыздың данышпан кеңесшілері қатарында әйел баласы болған.

Ұлты мен ұрпағы үшін қан майданда да қайсарлық танытып, иманды ісімен халқының қадір-қасиетін иеленген батыр қыздарымыздың ерлік рухы ел тарихымен бірге қайнап, бірге жасай берсе екен.

Осындай аты аталған азаматшаларға қарап бүгіннің қыздарында қазақ қызына тән батырлықты, салиқалы, салмақтылықты, сұлу жан болып бой түзесе деген ойымызды да жасырмаймыз.

Қазақ қыздары деген уақытта мақтанышпен еске алатын Мәншүк Мәметова, Әлия Молдағұлова, Хиуаз Доспанова сынды батыр тұлғаларымыздың қай-қайсысы да өз алдына бөлек тарих. Олар салған іздің өшпей, ұрпақтан-ұрпаққа ұлы аманат ретінде жалғасып келе жатқаны да сондықтан. Қазақ әйелдерінен жеткен тағылымды тарихтың бір парасы осындай...

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 «Жеті Қазына» С.Кенжеахметұлы 2 бөлім Алматы қ.«Ана тілі» 2007 ж.
- 2 Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы. «Қазақстан» Алматы қ.2010 ж.
- 3 «Сен білесің бе?» Энциклопедиясы.Райымбеков Қ. Ж., Байғабылова Қ. Т Алматы қ.«Аруана» баспасы – 700 бет.
- 4 Балалар энциклопедиясы 6 бөлім Алматы қ. «Атамұра» 2008 ж. 535 б.
- 5 «Алаштың ардағы» Астана қ. «Руханият» 2010ж. 264 бет

ТУҒАН ЖЕРГЕ – ТАҒЫМ

СЕРИКОВ Д. С.

тарих пәнінің мұғалімі, №1 ЖОББМ, Павлодар облысы, Павлодар ауданы, БАЙБОЛАТ Н.

6-сынып оқушысы, №1 ЖОББМ, Павлодар облысы, Павлодар ауданы,

«Бізге ешкім сыртан келіп, ештеңе жасап бермейтіні анық, бәрі өз қолымызда. Сондықтан баршаңызды Жаңа Қазақстанды Құруға бір кісідей жұмылуға шақырамын. Халықтың қолдауымен мақсатымызға жетеміз деп сенемін»

Қасым-Жомарт Тоқаев

Қазақтың қай ауылына барсаң да, ғасырлардың куәсіндей әр жерде қадау-қадау боп қалып қойған саялы бәйтеректерді кездестіресің. Біздің ауылымыздың да сондай тамыры терең болып, жапырағы жайқалған бәйтеректер бар. Барлығы да бұтақтарын кең жайып, жанға сая самалымен бауырында өскен балапандарын желпи түсіп, адасқанға жол көрсетіп, жөн сілтеп отырады. Әр адам өзінің туған өлкесінің тарихын, шежіресін білуі шарт. Бұл жөнінде Елбасымыз да өз жолдауында айтып кеткен болатын. «Патриотизм кіндік қаның тамған жеріне, өскен ауылына, қалаң мен өңіріне, яғни туған жеріне деген сүйіспеншіліктен басталады» деп тереңнен қозғаған. Расымен де, былай алып қарасақ, елге деген сүйіспеншілік өзіңнің бала кезден туып өскен, ыстық ықыласқа бөленген жеріңнен, яғни кішкентай отаныңнан, туған жеріңнен бастау алады. Мәселен қазіргі кезде қалалық өмірге бет бұрған адамдардың, қаланың күйбелең тірлігінен шаршап, ауылға келіп, «Ай, қайран ауылым», «Алтын бесігім, иісің әлі де балалық кезімдей» деген ыстық сағыныш сөздерін жиі естуге болады. Елбасымыздың жолдауында «Туған жерге, оның мәдениеті мен салт-дәстүрлеріне айрықша іңкәрлікпен атсалысу – шынайы патриотизмнің маңызды көріністерінің бірі. Бұл кез келген халықты әншейін біріге салған қауым емес, шын мәніндегі ұлт ететін мәдени-генетикалық кодының негізі.» деген сөздерінен туып өскен ортамызды, ауылымызды, туған жерімізді ұмытуға болмайтынын айқын көруге болады. Н. Ә. Назарбаев айтқандай халықтың ұлттық коды болмаса, ешқандай жаңғыру болмайды. Ал меніңше ұлттық кодтың мәнісі дәл осы туған жерде, оның тарихында жатыр. Сондықтан да белгілі бір нәтижеге жету үшін, ең алдымен туған жеріңнің тарихын түпкілікті білу міндетті. Тағы да «Патриотизмнің ең жақсы үлгісі орта мектепте туған жердің тарихын оқудан көрініс тапса игі» деген сөзінен менің ойымда сан алуан сұрақтар туындаған болатын. Шынында да, ауылымыздың тарихынан балалар беймәлім. Бұны бей-жай қалдыруға болмайды деп, мұғалімнің қолдауымен ауылдың тарихын зерттей бастадым. Барынша нақты әрі қызықты мәліметтер жинауға тырыстым. Бұл жинақтаған жұмыстарды өңдеп, талдаудан өткіздік.

Республиканың шығысында Ертістің көк таспасы оңтүстіктен солтүстікке қарай желдейді. Ол Павлодар облысын екі тең бөлікке бөледі. Ертіс бұрыннан бері халық қоныстанатын мекен болды. Ертіс өзінің жасыл жайылымдары, бай және әр алуан фаунасымен қызықтырды. Ғасырлар бойы көшпелі тайпалар уақыт өте келе бір-бірімен ығысып, өзгеріп отырды. XVII ғасырдың

басынан бастап XVIII ғасырдың ортасына дейін қуатты әрі күшті жоңғарлар Ертістің оң жағалауының иесі болды. Ертістегі ресейліктердің пайда болуы ежелгі дәуірден бастау алады. XVI ғасырдың соңы XVII ғасырдың басында, Батыс Сібірде ресейлік қалалар, бекіністер мен ауылдар салынды. XVI ғасырдың соңында Тюмень, Тобольск, Верхотурья, Тара, ал XVIII ғасырдың басында Омбы қаланды. Бұл қалалар Батыс Сібірдегі экономикалық өмір орталықтары болды. Осы қалалар арқылы Орталық Азия мен Қазақ хандығының сауда керуендері мен елшіліктері Ресейге барып отырды. Орыс қоныстанушыларының қызығушылығын тудырған ең басты себеп - Ямышев ауылының жанында орналасқан Ямышев көлінде ас тұзының бар болуы [1249–2516].

1715 жылы Петр I бағыты бойынша Иван Бухгольцтің басшылығымен 3 мыңға жуық жасақ Ертіс өзеніне жіберілді. Бөлімше жүзден астам қару-жарақ пен мортирмен қаруланған еді. 1716–1717 жылдардың күзі мен көктемі толығынан Гагариннің жоңғар және қырғыз-қайсақ иелерімен өте іскер дипломатиялық қарым-қатынасында өтті, ол Сібір патшалығының Губернаторы атынан жазбаша және елшілер жіберу арқылы олардың бірін, яғни жоңғарларды Ертістің жоғарғы бойымен әскер жібере отырып, бір жағынан Мәскеу мен Жаратқан иеміздің басқа да патшалығының кен орындарын іздестіруге деген тілегін орындайтынына, екінші жағынан, қытай және қайсақ ордаларымен күресте жоңғарларға көмек жіберетініне сендірді; ал Түркістандағы қырғыз хандығына олардың жоңғар қонтайшысымен күресін толығынан қоштап және қолдап, жоңғарлар күшінің бір бөлігін өзіне тарта отырып, ол өзі де қырғыздарға көмектесетінін жазды. Осылайша бұлтара және ордалықтарды бір-біріне айдап сала отырып, ол жоңғарлар күші мен соңғы уақытқа дейін мазасызданып келген қырғыз шекарасында орналасқан орыс қоныстарын Жетісу мен солтүстік-батыс қытайлық Монғолиядан тысқары алыс оңтүстікке қарай аударды. Экспедицияның мақсаттары өте үлкен еді: алтын іздестіру, Ямышев көлінде бекініс салу, Ресейлік сауда-саттықтың өсу мүмкіндігін іздестіру, басқа елдерге шығу жолдарын, мүмкіншіліктерін табу. 1715 жылдың күзінде олар Ямышев бекінісін салды. 1716 жылы Омбы бекінісі, 1717 жылы Железин, 1719 жылы Семей, 1720 жылы Өскемен бекіністерінің негізін қалады. Сонымен, 1720 жылы ұзындығы 930 шақырымдық Ертіс әскери шебі бекіністерінің құрылысы аяқталды. Ертістің орта және жоғарғы ағыстарының оң жағалауындағы Ресей әскери отаршыларының тірек пункттерінің

кұрамына нақты бес бекініс кірді: Омбы, Железинка, Ямыш, Семей және Өскемен. Колбасун бекінісі тұрғындардың жоқтығынан көп ұзамай бос қалды және толығынан қирап бітті, Үбі бекінісі – форпостқа ауысты, ал Долон бекінісі артық деп есептеліп, 1722 жылы жойылды [2].

Бекіністер арасында байланыс орнату үшін Ертіс әскери шебінде жеті аралық форпост салынды: Ачаир, Шарлақ, Осьмерыжск, Чернорецк, Коряковка, Семияр, Үбі. Форпостар мен бекіністер сол кездегі әскери ғылымның барлық қағидалары бойынша жасалды, оларға ағаш қоршаулар жасалып, айналасы ормен және жер дуалдармен қоршалды. Бұрыштарына артиллериядан ататын бастияндар орнатылды. Қарулар зеңбіректен, фальконеттен, пишальден, гаубицадан тұрды. Ертіс әскери шебі қолбасшысының резиденциясы Ямыш бекінісінде орналасты. Сонымен қатар Батыс Сібір қалаларынан, Доннан шамамен 800-ге жуық қазақтарды осы жаңадан құрылған бекіністерге міндетті түрде бір жылдық қызмет етуі үшін жіберді. Олардың көпшілігі мұнда қызмет аяқталғаннан кейін тұрақты тұру үшін қалды. Ертіс әскери шебі қолбасшысының резиденциясы Ямыш бекінісінде орналасты. 1763 жылы Сібір жолы қолбасшысы болып генерал-поручик И. И. Шпрингер тағайындалды. Шпрингер өзінің тұратын жеріне Омбы бекінісін таңдады да, қолбасшының бас кеңсесі Ямыш бекінісінен осында көшірілді. Омбы бекінісі Ертістен 500 м қашықтықта, 12–15 м биіктікте Омь өзенінің тік жағасына салынды. Бекініс шамамен 6 гектар алаңды алып жатты, тереңдігі 3м, ені 4 метрлік құрғақ ормен қоршалды. Ордан кейін биіктігі шамамен бір метрлік жер дуал келеді, оның ішкі бетіне биіктігі 3,5 метрлік, тігінен жерге қазып және бір-біріне тақап орнатылған басы үшкір ағаштан қоршау орнатылған. Бекіністің сыртқы ұштары бұрышталып, оларға артиллериялық батареялар орналастырылған. Бекініс орнынан 25 м қашықтықта рогаткалар мен қысқа бағаналар қатар түзген. 1734 жылы Омбы бекінісінде болған ресейлік тарихшы, Сібірді зерттеуші Герард Фридрих Миллер (1705–1783) «ол Омь өзенінің оңтүстік жағалауында, Ертіс жағалауынан 50 сажень қашықтықта тұр және барлық айналасы 100 саженге тұрақта төртбұрышты жер дуалынан тұрады және барлық бұрыштарында бастияндары бар» деп атап өтті. Железинка, Семей және Өскемен бекіністері Омбы бекінісінің ұқсас түрлері болып табылады. Олар қоршаумен, ормен және жер дуалымен, төртбұрышты бекініс қамалмен қоршалған. Көп ұзамай Железинка және Семей бекіністері мықтап нығайтылды, әрбірінде

екіден большеверктері бар алтыбұрышқа кеңейтілді. Академик Петр Симон Паллас 1770 жылы Ертіс бойымен өткенде: «Железинка бекінісі өзінің атауын осылайша аталатын қырғыз жағынан Ертіске қарай ағатын бұлақтың атынан алған» – деп жазды. Бекіністі салған кезде, Ертіске құятын бұлақтың суы тотық, темір түсті екені байқалған. Онда суды темірлі, тотық түске бояйтын қоныр түсті темір (батпақ кенінің) бар екендігі айқын болған. Осыдан барып бұлақ Железинка деген атауға не болған.

Ямыш бекінісі Ямыш тұзды көлімен қатар орналасқан. Жергілікті қазақ тұрғындары Ямыш-Ямыс көлінің атауын бір кездері осы көлдің жағасында тұрған адамның есімімен байланыстырады. Кейбір ғалымдар Ямыш сөзін пошта станциясын белгілейтін монғол сөзі деген болжам жасайды. Бекіністің жер дуалы «қанаттарымен Ертіске түйіскен жазыққа созылған үш большеверк» сияқты жартылай алтыбұрыш түрінде келген. Осьмерыжск форпосты Талқара шатқалында орналасқан. Кейіннен Пятирыжск форпосты салынды. «Өздерінің атауларын биік жағалаулардан алған, Ертістің бергі жағында қатты жыныстар шоғырымен жалғасып отыратын Железинка станицасының біріншісі Пятирыжская деп, одан кейінгісі Осьмерыжская деп аталады. Қазір мұнда жарлар рыжки деп аталады және Железинкадан жоғары қарай өрлей отырып, Пятирыжская бесінші, ал Осьмерыжская сегізінші биік жағалауда жатыр. Ал Чернорецк форпостының атауы жақын жерден ағып өтетін Қара өзен атынан алынған.

Павлодар облысы Солтүстік Қазақстанның бес облысының бірі болды, онда 1954 жылдың ерте көктемінде алғашқы эшелондар, тың игерушілер, қуатты ауыл шаруашылық техникасы, құрылыс материалдары, көлік құралдары әкелінді. Тек қанатыңигерудің бірінші жылында 10 мыңнан астам жаңа қоныстанушылар келді. Жергілікті тұрғындар желтоқсан айының қақаған аязында сарбаз жігіттер келгенін әлі ұмытпайды. Олар ерекше көзге түсіп, ынта-жігерімен жанған. Олар совхоз салуды бастады. «Пресновск» совхозының бірінші құрылысшылары құрылысшы Константин Иванович Арютовтың техникасы бригадасынан 15 жігіт болып келді. Олар далаға қойылған екі вагонға қоныстанды. Олардың қолдарымен совхоздың үй-жайы бұзылды. Бірінші құрама үйлер үшін орын бөлінді. Ал жаңа 1955 жылдың қарсаңында 31 Желтоқсанда вагондардың жанында коттеждердің бірінің қаңқасы көтерілді. 1954 жылы совхозда тың игерушілерге арналған 14 үй салынды. Совхозда жалпы 3 машина

және 5 трактор болды. Алғашқы тың игерушілер арасында Донецк Григорий, Костина Антонина, Андрушина, Парийская Людмила болды. Жаңа совхозда алғашқы соқа аударған іздерді Репин басқаратын бригаданың тракторшылары жасады. Тың жерлер мол болды. Сондай-ақ адамдардың жасаған еңбегін ұмыт қылуға болмайды. Ең жоғары астық түсімі 1956 жылы болды. 1962 жылға дейін шаруашылық астық бағытында болған еді. Ал 1963 жылдан бастап Пресновск совхозының шаруашылығы ет-сүтбағытына ауысты. 1969 жылы совхоздың директоры болып талантты ұйымдастырушы, бастамашыл басшы, Қаз ССР халық ағарту ісінің үздігі – Трунов Василий Петрович тағайындалды. Совхоз толығымен көгалдандырылды. «1 Мая», «Трунова», «Восточная» атты көшелер толық асфальтталды. Ертіс пен шалғынның жағалауы да көгалдандырылды. Бұрынғы АТС орнына «Колос» стадионы салынды. Совхозда асхана, дүкен, жазғы театр, клуб, монша, балабақша, мектеп, балалар үйі салынды.

1978 жыл жемісті болған еді. Мемлекетке астықты тапсыру туралы үшжақты жоспар құрылып, жүргізілген болатын. Жүргізушілер ұшауысымдық мезгілде астықты астық қабылтайтын пунктіне апарып жүрді, ал автокөлік паркінің ұжымы республикалық қызыл белгіге ие болды. Кейль Егор, Кейль Александр, Чижиков Федор, Искра Василий секілді белгілі тасымалдаушы жүргізушілер түні бойы астық апарып жүрді. Совхоздың бастығы Василий Петрович Трунов, ал автокөлік паркінің бөлім бастығы еңбек ардагері Плешков Василий Андреевич болған еді. Бау-бақшаға байланысты топ құрылған да болатын. Бригадирдің рөлін Тарасенко Андрей Егорович атқарған еді. Мал тұқымын арттыру мақсатында қызанақ, қияр, картоп, кузика және қызылша өнімдерін отырғызды. Жаз айларында оқушылар арнайы мектеп практикасы уақытында кузика мен қызылшаның арамшөптерін тазалауға көмектескен болатын. Ал күзде оны жинауға, яғни, теруге көмектесті. Содан кейін терілген кузика мен қызылшаны малдарға жақсы сауылуы үшін берді.

Пресновск совхозында 4 бөлімше болды. 1 және 2 бөлімшелерде сүтті астық бағытындағы сүт сауу ауданы, 3 бөлімше Қаракөл. Онда қымыс цехы орналасты. Қымыз жасаушы Абдрахманова Қалимаш болатын. Ал 4 бөлімшеде Карачилик атты малдарды семіртетін цехы болды. Семей ет-комбинатына және Павлодар ет-комбинатына жас, әрі өте майлы, ірі қара мал жіберілген болатын. Семей қаласына ірі қараны не үшін апарды деген сұрақ туындауы мүмкін. Оның

себебі Семей қаласында еттің бағасы қымбат еді. Сондықтан да ЗИЛ дриномер трал атты көлігі арқылы жас малды дәл сол қалаға апарды. Көліктің жүргізушілері Қасымов Наурызбай Сұлтанұлы, Штремель Виктор Петрович, Шуканов Асылхан Жұмабекұлы, Фельклер Александр Иванович болған еді. Сондай-ақ совхозда кірпіш зауыты орналасты. Кірпіш зауытында қызыл ионикалық кірпіш әзірледі. Құрылыс алаңына Шалдайдан арнайы орманды тасымалдады. Тағы да құрылыс алаңының өзіндік пилорамасы болған еді. Шалдайдың арнайы орманын кесіп, құрылысқа қажетті тақталарды өндірді.

Халық қозғалмаса, жамандық атауы жеңіске жетеді. 90-жылдардың басында Омбыдан Павлодар қаласына апаратын жол мінсіз күйде болмаған еді. Алайда оның орнына көз құмартатын Ертіс өзені ағып жатты. Жол бойында ауылға кіре берісте, ауылдың аты бейнеленген «Арка» құрылған. Әрі қарай Әбу-Шаһман атындағы мешіт орналасты. Орман шаруашылығы, емхана, зауыттар мен мал фермалары, әкімшілік, диірмен, май өндіру алаңы, мектеп, наубайхана орналасты. Бірақ бұл тек 1997 жылға дейін ғана жалғасты. Одан кейін совхоздың басшысы ретінде Алимбаев Булхаир Шарипұлы болып өзгерді. Алғашқы кезде келгенде барлығы да керемет болатын. Алайда екінші ретте бұндай жағдай қайталанбады, керісінше ауылдағы зауыттар мен мал фермалары, наубайхана, диірмен жұмыстары тоқтатылды. Кейбіреулерінде ғана мал қалған болатын. Кейінірек, аудан әкімінің қолдауымен совхоз басшысы Байбулатов С. К. болып өзгертілді.

Қазіргі кезде Чернорецк ауылдық округінің аумағында 4 ауыл орналасқан. Ол Чернорецк, Достық, Қаракөл және Пресное, тұрғындардың жалпы саны 3015 адам тұрады, 850 аула бар. Округ бойынша 56 шаруа қожалығы және 1 фермерлік қожалығы бар; 3 ЖШС бар; «Тоғас С» ШҚ, «Мактасар Сервис», «Авангард ПВ»; 2 АТК, «Қаракөл» және «Садинур». Округте 4 мектеп (№1 Чернорецк ОЖББМ, Пресновская ОЖББМ, Достық ОЖББМ, Қаракөл БМ) бар. Оқушылар саны 386 адам. Мұғалімдер саны 79. Округте 1 амбулатория бар, 12 медицина қызметкері мен 3 фельдшерлік пункті бар. 1 мәдениет үйі, 2 клуб және 2 кітапхана бар. Барлығы 199,8 мың теңге соммасына 93 мерекелік шара өткізілді. Кітапхана қоры 14421 дананы құрайды. Сонымен қатар 2017 жылы бойынша ауылдық округте төмендегідей жұмыстар атқарылды: көшедегі жарықтарды жөндеу, қоқыс жиналған жерлерді тазалау жүргізілді, көшеттерді сатып алу, Чернорецк және

Пресное ауылдарындағы даңқ аландары мен Қаракөл және Достық ауылдарындағы балалар аландарын жөндеу және Қаракөл ауылында автобустың аялдамасын орнату. Тағы біздің ауылымызда сан алуан жануарлар мен құстар мекен етеді. Олар: қояндар, түлкілер, андатра, тырналар, ақ бүркіт, үкі, қаздар, аққулар және т.б. Сонымен қатар Орынтай, Қайсар, Кротовский, Ақ көлшік, Копь көлшігі және кара көлшіктер баршылық. Бұл мәліметтермен ауылымыздың орманшысы Абылғазинов Тілеубек Саттарұлы ағамыз бөлісті.

Ауылымыздан табылған құндылықтар да баршылық. Мәселен 2009 жылдың мамыр айында археологтар ауылымызда б.з.д. VIII ғасырдың ертеректе айтылған Қимақ хандығының зиратын, жерлеуін ашты. Ежелгі жерлеуде орта жастағы ердің және әйелдің, сондай-ақ екі жас баланың қалдықтары табылды. Сонымен қатар әскери жабдықтарды, асыл тастар, сүйек пен ат әбзелдерін, күміс зергерлік инкрустелген қалдықтарын тапқан болатын.

Археологтардың айтуынша, мазардағы безендіруге қарағанда оған жерленген адамдар жоғары лауазымда туылған адамдар екендігін көрсетеді. Сонымен бірге ғалымдарәлі жауап беруге тиісті сұрақтар бар.

«Біріншіден, қимақ қағанатының дәуірі үшін бұндай жерлеу сирек кездесу. Екіншіден, бұл жерлеуде ересектер мен балалардың бірге орналасуы нәліктен, – деп археологиялық экспедицияның басшысы Тимур Смағұлов атап өткен болатын.

Бірақ ең үлкен «танданыс» – бұл тас мүсін. Археологтардың айтуынша, жасалған шикі кірпіш өнеркәсіптік орталықта шығарылуы мүмкін. Бұл жерде қимақтардың ежелгі қалаларының бірі де орналасуы мүмкін, ежелгі, айтулы географтар мен саяхатшылардың еңбектерінде көптеген сілтемелердің барына қарамастан, әзірге оны бірде-бір зерттеуші таба алмады. Ал жақында 2018 жылдың тамыз айында ауылымыздың тұрғыны Бельчиков Николай Ертіс өзенінен өзі ойламаған жерден мамонттың мүйізінің бірін тауып алды. Оның айтуы бойынша, ол әдеттегідей өзінің сүйікті ісі – балық аулауға барған. Суға спинингті лақтырып, тартқан кезде судан бұл мүйіз шыға келді. Мүйіздің салмағы шыныменде ауыр, шамамен 5–7 кг. Бұндай табылудың құны көк тиін емес екені айдан анық. Бұл мүйізбен ендігі уақытта не істемекшісіз дегенде, әзірше білмейтінін айтты. Осындай тарихи жәдігерлер алда тағы табылатынына сенімдімін. Бұл жасаған зерттеу жұмысымен ендігі уақытта мектепте кішігірім көрме жасап, таныстыру ретінде жұмыс

атқарғым келеді. Мектептегі әр оқушы ауылымыздың тарихын білсе екен деймін. Бұл да біздің жанғыруға қосқан үлесіміз деп ойлаймын.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Абсалям С.М. «О чем молвит Арка», 2018 жыл Кітапханадағы «Ауыл тарихы» атты мұрағат құжаты, 2004 жыл

2 Петр Симон Паллас ПУТЕШЕСТВИЕ ПО РАЗНЫМ МЕСТАМ РОССИЙСКОГО ГОСУДАРСТВА http://www.vostlit.info/Texts/rus6/Pallas_3/text3.htm текст – Томанский Ф. 1786, сетевая версия – Thietmar. 2013, OCR - Сирик В. 2013, дизайн – Войтехович А. 2001

ВЕЛИКИЙ ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ – КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ НОМАДОВ

КАИРЛЫЕВА Р., КУЗНЕЦОВА. А.

ученики 5 класса, СОШ имени М. Ауэзова, г. Павлодар
СҮЛЕЙМЕН Ж. С.

учитель истории, СОШ имени М. Ауэзова, г. Павлодар

В статье рассматривается история Великого Шелкового пути, который был главной торговой магистралью на протяжении многих веков. Автор анализирует его роль и значение с точки зрения истории. Описывается происхождение пути, причины его названия, территория, которую он охватывал, особенности перевозки товаров, а также причины прекращения его существования и необходимость разработки аналога. Великий Шелковый путь является одним из самых значимых достижений человеческой цивилизации, который соединял между собой различные страны и народы, способствуя обмену товарами, идеями и технологиями.

Путешественники были неустрашимы перед трудностями, которые они встречали во время своего долгого и тяжелого путешествия. Они не боялись нападений разбойников и безводных пустынь в Азии, которые иногда делали путь непроходимым и единственным ориентиром становились «кости людей и животных» [1].

После многовекового существования, Великий шелковый путь доказал свою важность в экономическом, политическом и культурном прогрессе в регионах, через которые он проходил. Это объясняет постоянные дискуссии о его возрождении. Исторически

Великий шелковый путь возник естественным образом, в результате экономических потребностей регионов, но для создания его аналога сегодня требуются дополнительные политические и экономические меры. Также, маловероятно, что он будет соответствовать потребностям нашей страны, которая заинтересована в развитии других торговых маршрутов [2].

В настоящее время, в период перед третьим тысячелетием, люди столкнулись с необходимостью искать новые способы сотрудничества или восстановления давно забытых, таких как Великий шелковый путь. Решение этой проблемы остается актуальным и в наши дни, так как история шелкового пути показала, что межкультурное общение и обмен имеют важную роль в мире и развитии человечества.

Исходя из анализа различных источников, можно утверждать, что Великий шелковый путь представлял собой единую систему торговых маршрутов, которая соединяла страны Западной Европы и Китая. Он существовал с II века до н.э. (или с III века до н.э. по другим источникам) и продолжал функционировать до XV века [3].

Географ Ф. Рихтгофен в 1877 году предложил термин «шелковый путь» для описания связей между Востоком и Западной частью Евразии. Этот путь был назван «Великим» из-за его важности в истории Евразии и длины - более 7 тысяч километров в течение средневековой эпохи. Несмотря на то, что название подразумевает единственный путь, на самом деле было несколько путей. Великий шелковый путь был разделен на несколько частей: Лазуритовый путь, который соединял Среднюю Азию и Средний Восток с Средиземноморьем и Индией, Нефритовый путь от Восточного Туркестана до Китая и Степной путь, который простирался от Черноморья до берегов Дона, а затем к сарматам в Южном Приуралье и далее в Прииртышье и к озеру Зайсан. Однако во II веке эти пути начали объединяться и в конце концов остались только две основные трассы, соединяющие Восток и Запад [4].

Южная дорога – от севера Китая через Среднюю Азию на Ближний Восток и Северную Индию;

Северная дорога – это путь, ведущий от севера Китая через Памир и Приаралье к Нижней Волге и бассейну Черного моря. Между этими двумя маршрутами существовали небольшие пути, соединяющие их. Основные караванные маршруты периодически перемещались с северной дороги на южную и наоборот.

Историки считают, что возникновение Великого шелкового пути стало возможным благодаря существованию больших государств, таких как Китай, Средняя Азия, Индия, Ближний Восток и Средиземноморье. Для функционирования этого пути необходимо было создать развитую систему международного разделения труда в производстве и обеспечить инфраструктуру для транспортировки товаров. Так как торговля предполагала преодоление больших расстояний, были необходимы перевалочные пункты, специализированные рынки, караван-сарай, стабильная валюта и т.д.

Великий шелковый путь проходил через множество городов, которые возникли благодаря ему. Путешествие от одного города до другого занимало всего один день, но сейчас дороги засыпаны песком пустынь. Раньше здесь собирались множество людей, так как здесь были различные торговые точки, где купцы и их сопровождающие могли найти ночлег, еду и питье. Великий шелковый путь способствовал развитию Среднеазиатской цивилизации.

Многие города, расположенные на Великом шелковом пути, имели неравномерное развитие: некоторые из них были огромными, в то время как другие служили небольшими станциями для отдыха. На различных участках Великого шелкового пути существовали различные вероисповедания и убеждения.

По древнему торговому маршруту, известному как Великий шелковый путь, перевозились разнообразные товары, включая шелк, драгоценности, военное оборудование, кожу, шерсть, ковры и прочее. Но почему этот путь получил именно такое название?

Существует несколько причин для этого.

1 Шелк обладает важным свойством - он не привлекает вши, блох и клопов, поэтому «не только знатные люди и аристократы, но и простолюдины стремились приобрести такую ткань» [5].

2 Легкость транспортировки и высокая цена на шелковые изделия.

3 Шелк стал первым и основным товаром, который начали перевозить с Востока на Запад

Китай был родиной шелководства и владел монополией на его производство до V–VI веков. Однако даже после этого он оставался одним из ведущих центров производства, вместе с Средней Азией. В средние века Китай также экспортировал фарфор и чай. Страны

Южной и Юго-Восточной Азии поставляли в Европу специи, продукты и материалы для изготовления лекарств.

Во время торговых сделок европейцы приобретали дорогие товары из Востока, но не могли предложить взамен товары равной ценности, поэтому платили золотом или серебром. Это свидетельствовало о неблагоприятном торговом балансе между Западной Европой и Востоком. Шелковый путь был важным каналом для перевозки драгоценных металлов из Европы на Восток в течение всего периода своего существования. Влияние на денежную систему. Поэтому, европейские лидеры устанавливали ограничения на приобретение товаров из Востока и вывоз драгоценных металлов в виде золота и серебра на Восток. Однако эти меры имели незначительный эффект. Конкурентоспособность европейских товаров сравнивалась с восточными только в XVIII веке.

Торговля по Шелковому пути не только позволяла передавать товары, но и информацию о них и технологии их производства. Например, производство шелка, изначально доступное только в Китае, стало популярным благодаря этому пути. Также с бумагой: европейцы сначала покупали ее, а затем начали производить сами с XIII века. Китайцы, в свою очередь, благодаря Шелковому пути узнали о таких продуктах, как фасоль, лук, огурцы, морковь и т.д. Однако некоторые технологии, например, производство фарфоровой посуды и оружия, европейцы так и не смогли освоить.

Несмотря на высокий спрос на товары, которые перевозились по Великому Шелковому пути, и его развитие и процветание, этот путь со временем начал угасать и к концу XV века полностью прекратил свое существование. Вместе с ним упали и многие города, расположенные на его пути. Главной причиной этого стало открытие европейцами морского пути в Индию и Китай. Эта причина является основной, так как один корабль может перевезти столько же товаров, сколько тысяча верблюдов. Кроме того, корабли доставляют товары намного быстрее, чем это делается по суше, что снижает затраты на перевозку.

Несмотря на многочисленные преимущества морской перевозки товаров, многие страны в настоящее время рассматривают возможность восстановления Великого шелкового пути. В то время как в эпоху Великого Шелкового пути Центральная Азия была высокоразвитой, сейчас Азиатский банк развития сообщает, что менее 1 % торговли между Европой и Азией происходит через страны Центральной Азии [6].

В заключение хочу отметить, что Великий шелковый путь имел огромное значение для экономики и политики народов Азии и Европы. На его пути существовали множество кочевых государств, начиная с усуней и кангюев. Этот путь не только соединял две цивилизации, но также был маршрутом для этнических миграций. Именно по нему с Востока на Запад двигались многочисленные потоки кочевых племен, таких как скифы, сарматы, гунны и т.д.

ЛИТЕРАТУРА

1 Макогон Ю. В., Грузан А. В. Роль Великого шелкового пути в развитии цивилизации. Возрождение Большого пути через трансформацию Евразийских транспортных коммуникаций: региональный аспект. Донецк, 2009, 306 с.

2 Котляров И. Д. Геоэкономическое значение трансевразийского транспортного коридора // Записки Горного института. 2009. Т. 184. С. 225–230.

3 История Казахстана. URL: <http://www.e-history.kz/ru> (Дата обращения 14.03.2024).

4 Кюннер Н. В. Китайские известия о народах Южной Сибири, Центральной Азии и Дальнего Востока. М., 1961. 391 с.

5 Валянский С. И., Калюжный Д. В. Другая история Средневековья. М.: Крафт + Леан, 1998. 419 с.

6 Pradumna B. Rana, Wai-Mun Chia. (2014) The Revival of the Silk Roads (Land Connectivity) in Asia. S. Rajaratnam School of International Studies Singapore. P. 31.

ТРАДИЦИИ, КУЛЬТУРА, БЫТ НАРОДОВ СЕЛА УЗЫНСУ

ХАЗАЕВА Л. Ш., ДАУТОВА А. А.

учителя истории, Узьнеская школа Иртышский район

ХАЗАЕВА САЦИТА

ученик 8 класса Узьнеская школа Иртышский район

МУСАБЕКОВА З.

ученик 9 класса Узьнеская школа Иртышский район

Казахстанские просторы привлекают нас не только природными красотами, но и разнообразностью традиции и обычаями разных народов. Они пришли из глубины наших предков и передавались из поколения в поколение. Именно традиции отличают одну нацию от другой. На просторах нашей Родины проживают очень много

народов, со своими красивыми старинными обычаями, традициями и нравственными законами [1, с.15].

Традиции и обычаи – это отражение сущности нации, показатель того, чем она живет, о чем думает, во что верит. Сейчас под гостеприимным, мирным казахстанским небом живет большая и дружная семья: казахи, русские, татары, ингуши, чеченцы, поляки, украинцы, немцы. Только в нашей родной школе обучаются представители более 15 национальностей. Ведь стремление к человеческому согласию, в которой прекрасно уживаются, живет в крови каждого народа, но особенно оно развито у нас, казахстанцев. Это порождено щедростью казахской земли и характером самого казахского народа, распахнувшего широко душу всем, кого волею судьбы забросило в эти суровые края. Мы чтим историю своей страны, ее уникальную культуру. Старейшины говорят, что если ты не знаешь ничего о своей стране, то ты похож на человека, потерявшего память. Не зная прошлого, невозможно понять настоящее и тем более строить будущее. Восприятие Казахстана как Отечества, одинаково присуще как самому казахскому народу, давшему название этой земле, так и всем другим народам, живущим на этой многострадальной земле. Наша страна – Республика Казахстан. А все мыт – казахстанцы. «Знание чужого языка и культуры делает человека равноправным с этим народом, он чувствует себя вольно, и если заботы и борьба этого народа ему по сердцу, то он никогда не сможет остаться в стороне», так когда-то сказал великий Абай [2, с. 23].

Наше государство является многонациональным. Для того, чтобы все народы жили в мире и согласии, мы все должны знать обычаи и традиции тех людей, которые живут рядом с нами. Жители села Узынсу разных национальностей рассказывают о традициях и культуре своего народа, рассказывают много интересного. Представители национальностей села бережно хранят традиции и обычаи своих предков. Жители села отмечают национальные праздники, рассказывают своим детям народные сказки, готовят национальные блюда. Культура каждого народа интересна всем народам, проживающим у нас селе.

У казахов существует великое множество традиций, которые передаются из поколения в поколение и с удовольствием перенимаются молодыми. Среди прочего славится гостеприимство казахского народа. У казахов на протяжении веков формировалось особое отношение к путникам и приглашенным гостям. Их всегда встречали с

распростертыми объятиями, особым радушием и щедрыми угощениями. Казахский народ вел кочевой образ жизни, поэтому с пониманием и уважением относился к путешественникам. Таких людей всегда с радостью встречали в казахских юртах [3, с. 11].

Отголоски старины, славянские корни русских дают о себе знать и в современной жизни. Не одно столетие россияне продолжают отмечать языческие праздники, верят в многочисленные народные приметы и предания.

Самый любимый языческий праздник у россиян – это масленица и Новый год. Во время первого люди пекут блины в течение целой недели. Сейчас возобновилась традиция сжигать чучело Масленицы. Этот обряд символизирует собой приход весны и прощание с зимой [3, с. 23].

С давних пор жизнь украинцев сопровождали различные обряды, связанные с работой, семейным бытом, календарными праздниками. В семейной жизни обряды сопровождали все этапы человеческой жизни: рождение, свадьбу, похороны и т. п. Исполнение обрядов должно было обеспечить благосостояние и счастье в доме, высокий урожай и плодovitость скота. Обряды должны были уберечь семью от всяческого зла [4, с. 13].

Немцы ценят обычаи и следуют им неукоснительно. Традиции они любят, а их великое множество, хотя большинство скорее местного, чем национального происхождения. Значительная часть более или менее тщательно продуманных ритуалов связана с потреблением невероятного количества пива. Рождество – праздник праздников, средоточие традиций и обычаев, и самое любимое в Германии время года. В рождественский пост входную дверь украшают гирляндой. Детям дарят специальный рождественский календарь, чтобы они могли считать дни до праздника, рассматривая рождественские картинки, и находить сладости, спрятанные в календаре за маленькой дверцей [4, с. 29].

У многих народов праздник «Нэуруз» по старому календарю праздник Нового года. «Нэуруз мобэр экбад!» с этими поздравительными словами из уст стариков пришел этот праздник. Каждый год 21 марта они вместе с весной встречали Новый год. 21 марта – день весеннего равноденствия. Это и астрономическое время и настоящее время прихода весны в природе [2, с. 36].

Сдержанность – основная характеристика чеченского мужчины практически во-всем, что касается его домашних дел. По обычаю, мужчина не будет даже улыбаться жене при посторонних, не возьмет

при посторонних ребенка на руки. Он очень скупно отзывается о достоинствах жены, детей. При этом должен строго следить, чтобы на жену не пали никакие мужские дела и обязанности. Особенно ярко проявляется гостеприимство в сельском быту [2, с. 41].

Азербайджан – страна свято соблюдающая свои национальные традиции. Традиции сопровождают азербайджанцев с момента рождения и на протяжении всей жизни: сватовство, рождение детей, праздники, сбор урожая и многое другое. Кроме того, многие традиции Азербайджана воплощены в гостеприимстве этого народа, их культуре, народных верованиях, национальной одежде, народных гуляниях и развлечениях [2, с. 45].

Наиболее красноречивы Молдавские традиции связанные с проведением свадеб, венчаний и крестин. На такого рода мероприятиях довольно ярко представлены все аспекты Молдавского культурного наследия – начиная с порядка рассаживания гостей и заканчивая посудой в которой подается еда. Молдавия расположена в регионе богатых природных возможностей, [винограда](#), [фруктов](#) и разнообразных [овощей](#), а также [овцеводства](#) и [птицеводства](#), что обуславливает богатство и разнообразие национальной [кухни](#). Молдавская кухня складывалась под влиянием [греческой](#), [турецкой](#), балканской, западноевропейской, а позднее – [украинской](#) и [русской](#), а также [еврейской](#) и [немецкой кухонь](#), тем не менее она отличается самобытностью. Наибольшее количество блюд готовят в Молдавии из овощей – их употребляют в свежем виде, варят, жарят, пекут, фаршируют, тушат, солят [3, с.25].

Обычай в Болгарии хранятся бережно. Во всех сферах жизни можно проследить прежние подходы. Например, начинается любое дело с того, что под ноги человеку выплескивают воду. Это для того, чтобы все шло гладко - «как по воде». Традиционен обряд, связанный с хлебом-солью, который присущ общественным торжествам. Хлеб обмакивают в соль, в чабрец и запивают красным вином, красный цвет – символ здоровья [3, с.42].

Традиции и обряды Беларуси имеют много общего с таковыми у своих славянских соседней. Белорусы (беларусы) относятся к восточноевропейскому типу средневропейской расы, их предками были восточнославянские племена дреговичей, кривичей, радимичей, отчасти древляне, северяне и вольняне. Культура страны представляет собой, пожалуй, наиболее хорошо сохранившийся среди восточноевропейских славян набор древних языческих обычаев и традиций [3, с.47].

Электронный учебник, представляющий интерактивно–мультимедийное приложение «Традиции жителей села Узынсу» создано с помощью программы AutoPlay Media Studio. Электронный учебник содержит видео материал на сайте [YouTube](#) о культуре народов, проживающих в селе, история этносов в Microsoft Word, презентации Power Point, сведения о национальных праздниках и костюмах. Сведения по истории народов, традициях и обычаях, интервью с представителями национальностей жителей села, фото материал содержатся в справочном пособии по истории народов села Узынсу.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Большая Энциклопедия, 2010-2020 г. г.
- 2 Время новых свершений. Буров И.М.. Учебное пособие. 1976 г.
- 3 История Павлодарского Прииртышья. Учебное пособие. 2003 г
- 4 История Иртышского края 1917–1965: Хрестоматия в помощь учителю истории.
- 5 История Прииртышья в эпоху Казахского ханства. Житецкий И. А., 1982г.

СПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОИСКОВОЙ РАБОТЕ (ЭЛЕКТРОННАЯ КНИГА ПАМЯТИ СЕЛА)

ХАРЛАМОВ М. И.

ученик 9 класса, Новопокровская средняя школа

Бородулихинский район, область Абай

МУКАНОВ А. Ш.

научный руководитель, учитель истории Новопокровская средняя школа

Бородулихинский район, область Абай

Патриотическое воспитание молодежи – одна из ключевых задач, стоящих перед современным общим образованием. Именно в детские и юношеские годы закладываются основы гражданственности и нравственности, чувства любви к Отчизне, большой и малой Родине. Перспективными моделями гражданско-патриотического воспитания молодого поколения являются модели воспитательной работы, спроектированные на основе

информационно-коммуникационных технологий (далее ИК-технологий). Они современны, интересны нам, имеют большой воспитательный потенциал, позволяют удовлетворить наши познавательную и досуговую потребности, создают условия для развития их интеллектуальных и творческих способностей. Сумеет ли мы стать достойными гражданами? Это зависит от того, как мы уже сейчас относимся к происходящему вокруг, к собственным поступкам, от того, сумеем ли мы сказать человеку, что думает о его неправильных действиях [2, с. 384].

Великая Отечественная война унесла десятки миллионов жизней, горечь утрат коснулась каждой семьи. Всё дальше и дальше в историю уходят от нас эти исторические и грозные годы. Уже выросло не одно поколение, которое не испытало на себе горячего дыхания великой битвы и знает о ней из уроков истории, книг, фильмов и от тех, кто прошёл эту войну. Но ветераны уходят от нас, время берёт своё. Сегодняшняя правда такова, что героев, которые прошли все те страшные годы, становится всё меньше. А значит, исчезает живая память. Все же хочется, чтобы слова: «Никто не забыт и ничто не забыто», всегда были актуальными. И разбудить человеческую память – наша задача. Поэтому священный долг каждого поколения: сохранить имена солдат-защитников Родины, тружеников тыла, детей военной поры для своих потомков. Солдаты Великой Отечественной войны, живые и павшие, являются примером того, как надо любить Родину, отстаивать её честь, достоинство и свободу. Воспитание памяти о своем роде, своей семье, о себе самом – начало воспитания такого человека, который понимает, как тесно соприкасаются события семейной истории с жизнью всего народа, страны, города с жизнью других людей. Понимание этого очень важно в юном возрасте, когда происходит формирование жизненной позиции, личностных качеств, мировоззрения. Ведь именно сегодняшним детям предстоит стать тем мостиком между поколениями, которые понесут славу нашей Победы дальнейшим поколениям. Обращение к историческим корням создает почву для формирования гражданско-правовой компетентности, отвечает задачам персонификации образования [1]. Память – наша история и, чем дальше уходит время, тем спокойнее будут воспринимать люди, в том числе дети, жесточайшие факты войны. Но никогда не должны они перестать волноваться, узнавая о них. Поэтому бережное отношение к семейной памяти, ценностям, которые являются источником нравственной силы, идейной убежденности,

духовной преемственности поколений, является актуальной задачей в настоящее время.

Данная статья – это подведение итогов работы нескольких поколений учащихся.

Работа над созданием Книги Памяти была начата школьниками и учителями нашей школы в 2005 году, первоначально был создан печатный вариант. В список были включены погибшие и пропавшие без вести односельчане.

Книга памяти содержит следующую информацию: ФИО участника ВОВ; годы жизни участника ВОВ; где воевал (по имеющимся данным); где и когда и при каких обстоятельствах погиб, или умер (в том случае, если участник погиб, или умер); где, когда и при каких обстоятельствах пропал без вести (в том случае, если участник пропал без вести); фотографии, отсканированные письма, выписки из списков безвозвратных потерь воинских частей, списки умерших в госпиталях, в концлагерях.

Для достижения поставленных задач мы использовали различные источники информации. Мы изучили и обобщили документы, связанные с периодом Великой Отечественной войны, которые сохранились в семейных архивах, систематизировали фотоматериалы, семейные реликвии. Проанализировали базы данных интернет-сайтов: ОБД «Мемориал», «Подвиг народа», «Память народа», «Саксонские мемориалы», «Солдат.гу», «Бессмертный полк», переписка с Комитетом по увековечению памяти советских солдат МО РФ. Был определен список пропавших и погибших на войне новопокровцев и на основе этого списка на собранные населением средства были установлены мемориальные плиты [3,4].

Стремительная информатизация общества, цифровизация жизни современного человека, глобализационные процессы, сопровождающиеся ростом поликультурности общества, предъявляют свои требования и вносят коррективы в систему традиционного гражданского и патриотического воспитания. Сегодня уже ясно – только применение информационно-коммуникационных технологий позволяет сделать эффективным процесс воспитания молодого поколения в условиях цифровизации и информатизации общества, вовлечь в данный процесс самих воспитанников как субъектов образовательного пространства на основе развития у них самостоятельности и творчества, оказывать избирательное влияние как в целом на гражданско-патриотические

чувства и поведение воспитанников, так и на составляющие (компоненты) рассматриваемого социально ценного личностного качества современного человека [2, с. 386].

В 2020 году нашей группой было внесено предложение о создании Книги Памяти в электронной версии, так как появится возможность, используя ссылку на адрес Книги Памяти, распространить её по всему миру. Необходимость в этом возникла, так как очень много односельчан в данный момент проживают за пределами села и печатный вариант для них недоступен. Кроме того, к сожалению, сейчас в селе не осталось ни одного живого участника войны. Опираясь на данный факт, было принято решение внести в Книгу Памяти всех участников войны.

При поиске и анализе данных важно:искать по всем возможным сочетаниям данных и написаниям ФИО. Искать, постепенно уменьшая количество реквизитов. Сделать максимально широкую выборку поисковых результатов. Обратит внимание на автора и время создания документа, лежащего в основе результата. Соотнести полученные данные с современным административно-территориальным делением. Учесть возможные ошибки в написании имен собственных.

Интересен пример по поиску места гибели Климук Владимира Яковлевича, который долгое время числился без вести пропавшим 21.08.1941 года на территории Украины. Благодаря, рассекречиванию архивов немецких концлагерей, мы подали электронный запрос в «Архивы Арользена» и получили сканированные документы о том, что Климук В.Я. погиб в лагере Маутхаузен 25.05.1944. Тем самым была установлена судьба солдата и родственники получили документы. Также наша группа, благодаря социальным сетям, получила возможность работать с поисковиками нашей республики. Через сеть Фейсбук мы нашли данные по двум нашим воинам, защищавшим Брестскую крепость – Иванчихин Алексей и Дынный Павел, которые также погибли в плену. Через данную сеть мы сотрудничаем с профессором Ахметовой Л., которая является автором труда, посвященного казахстанцам – защитникам Брестской крепости [5].

На данный момент работа по созданию Книги Памяти в электронном варианте завершена, но будут вноситься корректировки, так как более 100 односельчан пропали без вести и их места захоронения неизвестны. В Книгу внесены фамилии

536 односельчан – погибших, пропавших без вести и умерших в мирное время.

Таким образом, благодаря информационным технологиям появилась возможность и облегчилась, работа в архивах России и Германии. Сейчас мы вышли на работу с архивами Норвегии.

Подводя итог сказанному, отметим: стремительное развитие ИК-технологий затрагивает все сферы жизни общества и не может не влиять на процесс формирования мировоззрения современной молодежи. Как следствие, система воспитания в целом и система гражданско-патриотического воспитания школьников в частности должны модернизироваться. Применение ИК-технологий в поисковой работе влияет на гражданско-патриотическое воспитание детей и подростков. Позволяет расширить географию поисковой работы в архивах.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Патриотический Акт «Мәңгілік Ел»
- 2 Чиркова В.В., Чиркова Л. Н. ИТ-технологии в патриотическом воспитании молодежи. Северный федеральный университет - Архангельск , 2021 год. – 384–386 с
- 3 <https://obd-memorial.ru/html/>
- 4 <http://podvignaroda.ru/?#tab=navHome>
- 5 <https://память-поколений.kz>

Секция 33
Көптілділік білім берудің өзгеріс үрдісі ретінде
Полиязычие как тренд образования

ПОЛИАЗЫЧИЕ КАК ВЕЛЕНИЕ ВРЕМЕНИ

АБАЙ А., САҒАДАТ А.

ученики 9 класса, СОШ №18, Павлодарская область г. Экибастуз

Многоязычие или языковое разнообразие в гетерогенном обществе создают необычные проблемы и пространство для политики, которая может иметь важные экономические последствия для формирования потоков межрегиональной или международной торговли, инвестиций и миграции. Учитывая часто бескомпромиссный характер языковых конфликтов, языковая политика и особенно выбор официальных языков должны учитывать предпочтения тех групп людей, чьи культурные, социальные, исторические ценности и чувства могут быть затронуты. При оценке языковой политики важную роль играет динамичный характер языковой среды, обусловленный индивидуальным выбором изучения других языков.

Полиязычие, или языковое разнообразие, является важным социальным явлением, которое может приносить выгоды или убытки в результате экономического взаимодействия между отдельными людьми, регионами или странами. Последствия полиязычия в последнее время вышли на передний план дебатов по государственной политике. Лингвистические проблемы и, в частности, обращение с языками меньшинств почти не имеют себе равных с точки зрения их взрывоопасности и эмоциональной привлекательности, гораздо больше, чем любой другой вопрос распределения ресурсов или разделения ответственности внутри государства. Как отметил Бреттон, «язык может стать самой взрывоопасной проблемой во всем мире и с течением времени». Это главным образом потому, что сам по себе язык, в отличие от всех других проблем, связанных с национализмом и этноцентризмом, так тесно связан с индивидуальностью. Страх быть лишенным навыков общения, похоже, доводит политические страсти до апогея».

Полиязычие в образовании - это стратегия, которая поощряет использование нескольких языков в учебном процессе. Этот тренд в образовании становится все более популярным в связи с

мировой глобализацией и увеличением многоязычных обществ. Вот некоторые особенности полиязычного образования:

Развитие языковых навыков: Полиязычное образование способствует развитию навыков общения на нескольких языках, что может быть полезно в многоязычной среде.

Улучшение когнитивных способностей: Исследования показывают, что полиязычное образование может способствовать улучшению когнитивных способностей, таких как внимание, память и ментальная гибкость.

Подготовка к мировому рынку труда: В условиях глобализации знание нескольких языков может быть преимуществом при поиске работы и ведении бизнеса.

Социокультурное понимание: Полиязычное образование способствует пониманию различных культур и способов мышления через изучение разных языков.

Полиязычное образование может быть реализовано различными способами, включая двуязычные программы, международные школы и университеты, а также использование нескольких языков в учебных материалах и ресурсах.

Введение

Полиязычие имеет ряд важных преимуществ и пользы, включая:

Культурное понимание: Изучение нескольких языков помогает людям лучше понимать и оценивать различные культуры, традиции и обычаи, что способствует толерантности и взаимопониманию между различными общностями.

Лучшее когнитивное развитие: Полиязычие может улучшить когнитивные способности, такие как логическое мышление, способность к решению проблем, ментальная гибкость и многие другие.

Преимущество на рынке труда: В мире, где глобализация становится всё более важной, знание нескольких языков может стать преимуществом при поиске работы и развитии карьеры.

Улучшение коммуникационных навыков: Изучение нескольких языков помогает развивать коммуникационные навыки, что может быть полезно как в профессиональной сфере, так и в личной жизни.

Снижение риска когнитивных заболеваний: Некоторые исследования показывают, что полиязычие может снизить риск развития когнитивных заболеваний, таких как деменция и болезнь Альцгеймера.

Таким образом, полиязычие имеет множество польз как для индивидуального развития, так и для общества в целом.

Полиязычие способствует развитию общения междунациональных общностей следующим образом:

Улучшение понимания других культур: Изучение различных языков помогает людям лучше понять и ценить культурные особенности других народов. Это способствует взаимопониманию и уважению к различиям.

Создание мостов между общностями: Знание нескольких языков облегчает установление контактов и связей между различными национальными общностями. Люди могут общаться напрямую на родном языке, что способствует укреплению доверия и улучшению отношений.

Улучшение межкультурного диалога: Полиязычие способствует расширению возможностей для взаимодействия между различными культурами, что в свою очередь способствует улучшению межкультурного диалога и сотрудничества.

Снижение языковых барьеров: Знание нескольких языков позволяет преодолеть языковые барьеры, улучшая коммуникацию и обмен информацией между представителями различных национальностей.

Таким образом, полиязычие способствует развитию общения междунациональных общностей путем укрепления взаимопонимания, устранения языковых барьеров и улучшения межкультурного взаимодействия.

Формирование «полиязычия» - процесс сложный и длительный, очень важный с позиции сложившихся политических и экономических реалий современности. Полиязычие помогает сохранить исчезающие языки и культуры, способствует консолидации общества,

Ч. Айтматов писал о «полилингвизме» следующее: «бессмертие народа – в его языке. Каждый язык велик для своего народа. У каждого из нас есть сыновий долг перед народом, нас породившим, давшим нам самое большое свое богатство – свой язык: хранить чистоту его, приумножать богатство его. Но вот мы сталкиваемся с новой диалектикой истории. Современное человеческое общество находится в постоянно всевозрастающем контактировании, что все более становится общей жизненной и культурной необходимостью. В этих условиях каждому человеку надо владеть несколькими языками».

Полиязычие открывает различные направления и возможности, включая:

Профессиональные возможности:

Работа в международных компаниях: Знание нескольких языков может открыть двери для работы в международных компаниях, где требуется коммуникация на различных языках.

Карьерные перспективы: Полиязычие может значительно расширить возможности для карьерного роста, особенно в глобальной экономике.

Международное образование: Обучение за рубежом: Знание нескольких языков облегчает возможность обучения за рубежом и получения международного опыта.

Участие в академическом обмене: Полиязычие может способствовать участию в академическом обмене, открывая новые образовательные возможности.

Межкультурное взаимодействие:

Туризм и путешествия: Знание нескольких языков облегчает путешествия и взаимодействие с различными культурами.

Международные отношения: Полиязычие может быть полезным для работы в международных организациях или в сфере международных отношений.

Таким образом, полиязычие открывает широкий спектр возможностей в профессиональной, образовательной и межкультурной сферах, что делает его ценным навыком в современном мире.

Полиязычное образование представляет собой образовательный подход, ориентированный на развитие многоязычных навыков и компетенций учащихся. Оно включает в себя следующие аспекты:

Изучение нескольких языков: Учебные программы включают изучение нескольких языков, обеспечивая учащимся возможность освоить не только родной язык, но и другие языки, часто выбранные из числа мировых языков.

Развитие мультязычности: Полиязычное образование направлено на развитие мультязычных навыков, включая умение говорить, читать, писать и понимать несколько языков. Этот подход способствует формированию более широкого языкового кругозора.

Интеграция культур: Обучение в рамках полиязычного образования также уделяет внимание интеграции культур через изучение языков, литературы, истории и культурных особенностей различных стран и народов.

Подготовка к глобальной среде: Полиязычное образование готовит учащихся к взаимодействию в глобальной среде, где знание нескольких языков и уважение к различным культурам являются важными компетенциями.

Поддержка языковой плюрализации: Полиязычное образование поддерживает языковую плюрализацию, способствуя сохранению и развитию различных языков и культур в многоязычном обществе.

Таким образом, полиязычное образование представляет собой комплексный подход к обучению, ориентированный на развитие мультиязычности, межкультурного взаимодействия и подготовку к участию в глобальном обществе.

«Сейчас в Казахстане в основном утвердилось двуязычие как важнейшее направление культуры межнационального общения. Человек, владеющий кроме родного языка языком другого народа, получает возможность общаться с большим количеством людей, приобщаться к материальному и духовному богатству, выработанному носителями языка другого народа, ближе и глубже знакомиться с его историей, культурой» [1, с. 33].

В Послании народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире» Глава государства предложил начать поэтапную реализацию культурного проекта «Триединство языков». Именно с этого момента и начинается отсчёт новой языковой политики независимого Казахстана, которая сегодня может служить примером для других стран мира по степени популярности в обществе и уровню своей эффективности. Гармонично войдя в процесс духовного развития народа, языковая политика неотделима от общей политики масштабной социальной модернизации. Президент считает, что для успеха модернизации очень важно, чтобы каждый гражданин был полезен своему Отечеству. Модернизация нужна всем казахстанцам. Только при таком понимании может быть достигнут широкий общественный консенсус и успех [1]. «Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, неоднократно подчёркивал Президент, – население которой пользуется тремя языками. Это: казахский язык - государственный язык, русский язык - как язык межнационального общения и английский язык - язык успешной интеграции в глобальную экономику» [2].

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Назарбаев Н. А. Новый Казахстан в новом мире // Казахстанская правда.- № 33(25278)-2007. – 1 марта
- 2 Назарбаев Н. А. Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда // Казахстанская правда. – 2012. – № 218–219. 10 июля.
- 3 Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011–2020 годы // ru

В МИРЕ СЛОВ: ГЛАВНЫЕ ЯЗЫКИ (КАЗАХСКИЙ, РУССКИЙ, АНГЛИЙСКИЙ) КАК КЛЮЧИ К НАШЕЙ ИСТОРИИ

СУЛЕЙМАНОВА А. В.

учитель английского языка, Школа-лицей № 8 для одаренных детей,
г. Павлодар

АГИНТАЕВ А. Б.

ученик 6 класс, «Школа-лицей № 8 для одаренных детей, г. Павлодар

Язык играет важнейшую роль в жизни любого человека. Именно язык является средством, благодаря которому люди могут общаться друг с другом, понимать друг друга и выражать свои мысли. Это касается не только наших с вами друзей, родственников и людей, с которыми мы сталкиваемся каждый день. Язык – это то средство, благодаря которому мы познаем мир, доставшийся нам от наших предков (в том числе и самых дальних, живших несколько веков назад). Именно поэтому мной для исследования была выбрана этимология слов в трех языках, наиболее распространенных в нашей стране – казахском, русском и английском.

Говоря о казахском языке, нельзя не вспомнить о его принадлежности к семейству тюркских языков. Так, родственными ему являются турецкий, азербайджанский, узбекский, татарский, башкирский, чувашский и некоторые другие языки. Каждый из них имеет свои особенности, связанные с местом проживания и природными условиями, характерными для жизни соответствующего народа. Говоря о казахском языке, профессор ЕНУ им.

Л. Н. Гумилева М. Аламбекова указывает на следующий факт: многие слова в казахском языке связаны со скотоводством, а не с земледелием. Объясняется это тем, что именно кочевое скотоводство было наиболее подходящим из всех видов хозяйствования на тех

землях, которые впоследствии станут территорией Казахстана. Она (ссылаясь на историка Н. Масанова) приводит следующие цифры: территорию Казахстана на 50 % составляют пустыни, на 25 % – полупустыни, на 20 % – степи, и лишь 5–7 % территории составляют лесостепи [2, с.233]. В качестве примера М. Аламбекова приводит разнообразие слов, используемых для обозначения овечьей шерсти. Так, она упоминает слова жабағы жүн – шерсть весенней стрижки, күзем жүн – шерсть осенней стрижки, өлі жүн – «мертвая» шерсть, когда животные линяют, биязы жүн – тонкая, нежная шерсть, ұяң жүн – шерсть без щетинок, мамық жүн – мягкая шерсть, пух, қылшық жүн – грубая, с шерстинками [1]. Другим примером в казахском языке, непосредственно указывающим на неразрывную связь истории народа со степями, является упоминаемая известным переводчиком Г. Бельгером особенность казахского языка: в художественных произведениях часто встречаются слова, описывающие обобщенные названия растений (деревьев, цветов, ягод и др.), в то время как флора и фауна Казахстана описываются более конкретными и частными словами [3, с.71].

Говоря о Казахстане, нельзя не упомянуть и язык, являющийся одним из официальных и носящий характер языка межнационального общения – русский. Русский язык относится к славянским языкам (если точнее – к восточно-славянской подгруппе). Самыми близкими к нему языками являются украинский и белорусский. Славянские корни русского языка можно увидеть в самых простых словах, произносимых нами чуть ли не каждый день. К таковым можно отнести слова «дар» и «дарить». Схожие по звучанию и написанию слова имеются во многих славянских языках (например, польское слово «podarunek», обозначающее «подарок»). Все эти слова относятся к общему славянскому корню «дать» [5]. Впрочем, в русском языке хватает и слов, заимствованных из других языков. В частности, довольно распространены слова, пришедшие из тюркских языков. К таковым следует отнести слова «базар» (рынок), «аул» (деревня, село), «буран» (метель, снежная буря) и многие другие. Однако многие заимствования отличают русский язык от казахского. В частности, слово «тетрадь», пришедшее в русский язык из древнегреческого, контрастирует с казахским словом «дәптер», имеющим схожее произношение и написание и в других тюркских языках (например, татарском и узбекском).

Мы переходим к рассмотрению этимологии слов в третьем из выбранных нами языков – английском. Английский язык на данный

момент является главным глобальным языком в большинстве сфер – от науки и бизнеса до спорта и компьютерных игр. Английский язык относится учеными к германской группе. Другими языками из германской группы являются немецкий, голландский, шведский, датский и многие другие. Говоря об английском языке, следует отметить схожесть слов, употребляемых в английском языке, не только с немецким и прочими родственными языками, но и с другими европейскими (например, французским). Например, слово «butter», обозначающее в английском языке сливочное масло, в немецком языке не просто имеет то же самое значение – оно пишется абсолютно одинаково. Схожесть же английских слов с французскими можно показать на примере слова «metro» (метро), одинаково пишущегося в обоих языках. Данное явление имеет простое объяснение: европейские государства расположены в близости друг от друга. Хотя Британия и является островным государством, она часто вела войны на европейском континенте (в частности, Столетнюю войну, прославившую Жанну д'Арк). Это, конечно же, привело к постоянным контактам между языками и восприятию слов из обоих (а впоследствии – и многих других) языков.

Речь о том, как языки отражают историю стран и народов, нельзя вести без разговора о влиянии языков друг на друга. Данное явление очень хорошо рассматривать на примере географических названий. Для примера возьмем взаимное проникновение русского и казахского языков. Например, на территории Акмолинской области существует множество названий как русских, так и казахских. Это говорит о невероятно тесном контакте двух языков и двух народов на протяжении долгих лет. Например, в Акмолинской области можно найти села Вишневка, Макинка, Целинное, Коргальджино, Ерейментау и многие другие. Другие географические названия, указывающие на тесный контакт двух языков – озеро Кривое, озеро Малое Камышное, озеро Жаркел, а также озеро Тастыкел [4, с.159].

Нельзя говорить о влиянии языков друг на друга, не рассматривая при этом русский и английский язык. Часто можно услышать рассуждения об избытке английских слов в русском (и многих других) языках. Но важно помнить: язык – живой организм, который постоянно изменяется. Он не может стоять на месте в движущемся мире. Примером тому могут стать многочисленные слова на компьютерную тему (такие, как «сервер», «провайдер», «принтер» и, наконец, собственно «компьютер»). Другим примером

могут быть слова, связанные с кино, компьютерными играми и другими развлечениями («спойлер», «тизер», «геймер» и многие другие). Как мы видим, использование именно английских слов объяснить очень легко: английский язык является глобальным, а англоязычные страны (в первую очередь, США) играют главную роль в упомянутых сферах. Конечно, это не значит, что другие страны не адаптируют заимствования в новых сферах к своим условиям и своей культуре. Например, слово «Интернет» в русском языке часто сокращается до «инет» или просто «нет». Другим примером является слово «спойлер» и разговорное производное от него «заспойлерить» (рассказать незнающему человеку подробности сюжета). Это тоже выражает особенности принятия иностранных слов людьми, говорящими и понимающими тот или иной язык. Зачастую слова, переходящие в другие языки, являются всего лишь модным течением (как, например, недавно проникшее в русский язык слово «кринж», означающее неловкость за кого-то другого). Это заслуживает внимания, но не должно пугать людей: слова, не соответствующие современным условиям, рано или поздно «отвалятся» от языка, так как люди не будут чувствовать в них необходимости.

Много было сказано о словах, родившихся в английском языке и воспринятых русским языком. Но есть и слова, появившиеся в русском языке и занявшие своё место в английском! Среди известных слов можно выделить «спутник», «матрешку», «самовар» и некоторые другие, выражающие сугубо русские особенности. Объяснить это легко – новые слова проникали в английский (и многие другие языки) вместе с эмигрантами, оставившими Россию после Октябрьской революции. Стоит остановиться на двух словах – «sputnik» и «babushka». Первое слово появилось в английском языке после запуска первого искусственного спутника Земли Советским союзом и ознаменовало собой приход принципиально другого космического времени. Долгое время это слово употребляется наравне с пришедшим из латинского языка словом «satellite». Другое слово интересно изменением своего значения в английском языке. Оно означает не родственника (как в русском языке), а платок, который носили на голове русские пожилые женщины (что повлияло на ассоциации, зародившиеся в английском языке). И на этих примерах можно заметить, что английский язык (будучи один из самых популярных и значимых языков в мире) тоже может быть

гибким и воспринимать в себя слова, соответствующие новым, неизвестным вещам и явлениям.

Язык – одна из важнейших вещей в жизни человека. Он является его опорой, его связью с прошлым и настоящим, со своим народом, своей страной и всем миром. Казахстан – это страна, где пересекаются несколько языков. Это и казахский, и русский, и немецкий, и английский, и многие другие. Благодаря этому, мы можем лучше понимать мир вокруг нас, оставаясь при этом собой. Ведь люди (как и языки), взаимодействуя друг с другом, обогащают друг друга, наполняя своё существование новым смыслом.

ЛИТЕРАТУРА

1 Начиная с 1937 года накоплена картотека, состоящая из 2 млн. 400 тыс. казахских слов, что свидетельствует о богатстве и мощи языка. // Казахстанская правда. 19 августа 2021 г. URL: <https://kazpravda.kz/n/nachinaya-s-1937-goda-nakoplana-kartoteka-sostoyashchaya-iz-2-mln-400-tys-kazahskih-slov-chto-svidetelstvuet-o-bogatstve-i-moshchi-yazyka/>

2 Бельгер Г. Казахское слово // Гармония духа. – М. : Русская книга, 2003. -288 с.

3 Масанов Н. Э. Кочевая цивилизация казахов: основы жизнедеятельности
номадного общества. Алматы «Социнвест» Москва «Горизонт», 1995, 320 с.

4 Омарова Г. Т., Альбекова А. Ш. Перманентный характер взаимодействия казахского и русского языков // Национальная ассоциация ученых - №4(20) – 2016. С.158–159

5 Этимологический словарь русского языка Под ред. Н. М. Шанского. URL:<https://gufo.me/dict/shansky/dar>

ТЕКСТА В КОМИКСАХ НА РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ. (СОЗДАНИЕ СОБСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ В ВИДЕ КОМИКСА)

АЛЫКПАШОВА Н. А.
учитель английского языка, Назарбаев интеллектуальная школа,
ХБН г. Павлодар
КАРИМОВА А., МАРДЕН А.
ученицы 10 и 9 классов, Назарбаев интеллектуальная школа,
ХБН г. Павлодар

Комикс – это рассказ в картинках, они быстро читаются, потому что в них мало текста, но порой картинка может рассказать о сложном очень просто и ясно. Считается, что визуальный материал лучше усваивается и запоминается, и поэтому комиксы так популярны. И совсем не обязательно быть героем подросткового сериала, чтобы читать комиксы, так как комиксы – это не всегда только детская литература. Известные книги создают талантливые художники и писатели, а профессор канадского Уинсорского университета пришел к выводу, что при чтении комиксов мозг читающего работает не так, как при чтении текстовой книги [1]. Мозг обрабатывает разрозненные компоненты: изображение, пространство между изображениями и текст, и интегрирует их, чтобы понять историю. Реплики персонажей и слова мы понимаем с помощью нарисованных картинок, а эмоции и действия героев передает не только текст, но и изображение.

Креолизованные тексты получают все большее распространение в современной коммуникации и являются одним из наиболее успешных ее средств. Справедливым представляется стремление лингвистов более детально изучить отношения, устанавливающиеся между компонентами креолизованных текстов, использования в них тропов и интертекстуальных связей [2]. В нашем исследовании понятие «креолизованный текст» употребляется для определения любого печатного материала комикса, рассматриваемого как совокупность гетерогенных знаков, в котором необходимо установить соотношение между его вербальными и невербальными составляющими [3]. Как известно, в комиксе информационная емкость и прагматический потенциал паралингвистических средств часто выше, чем у вербальных средств, поэтому лингвистика комикса и преобразуется в лингвистику семиотически осложнённого знака [4].

Особый интерес представляют комиксы для тех, кто изучает английский язык, так как новые слова будут запоминаться в два раза быстрее с помощью визуализации значений слов. В созданном нами комиксе фразы героев не содержат сложных грамматических конструкций и терминов, а это значит, что учащиеся могут запоминать самые распространенные слова и выражения на английском языке. Многие слова повторяются, что способствует запоминанию. В речи наших героев присутствуют сленговые выражения, что тоже хорошо для изучения иностранного языка, а также мы включили слова, которые обозначают эмоции или звукоподражающие слова, которые активно используются носителями языка, и зачастую сложно найти их значение в словарях, поэтому именно комиксы станут отличным ресурсом для изучения языка и развития разговорной лексики [5].

Воспитательный аспект нашей книги-комикса содержится в сюжете, характере и поступках героев. В наших историях не все отрицательные герои плохие, не всегда их взгляды однозначны, поэтому через сюжет учащиеся могут рассуждать о моральной стороне поступков. Прежде чем приступить к реализации проекта мы провели опрос среди школьников 7-9 классов, из 425 учащихся 315 отметили, что интересуются разными видами комиксов: манги 25 %, манхвы 48 %, а также комиксы Marvel 27 %.

Цель исследования: на основе опроса и анализа написать сценарий и создать книгу-комикс для улучшения практики русского и английского языков

Задачи:

сделать анализ языковых особенностей популярных комиксов со словами и фразами на английском и русском языках
создать комиксы на популярные темы для школьников нашего возраста, включая фразы на английском и русском языках
с помощью комиксов улучшить практику русского и английского языков

Методы исследования: при написании работы использовались методы теоретического исследования и анализа научной литературы, а также метод опроса и моделирования.

Таблица 1- Анализ популярных комиксов

Ономатопы	—The Incredibles	«Экслибриум»
человек	A-choo – апчи, Punch – наносить удары кулаком	Топ-топ – стук, производимый ногами при ходьбе, Хрум – есть
неодуш. предметы	Krash – крушение, Vree – звук пропеллера	Вжух – шум мотоцикла, Поинг (отскок)
звуки природы	Zwoosh – звук рассекаемого воздуха, Drip - капать	Бульк – капли дождя, Плим-пам - капли дождя

Таким образом, ономатопы в английском и русском языке выполняют очень важные стилистические функции в комиксах, передают звуковую образность, а также придают эмоциональную окраску высказываниям.

Так, например, для английского языка характерно использование звукоизобразительных ономатопов. Как в русском, так и в английском языке они служат для того, чтобы сделать речь богаче и красочнее. Для комиксов звукоподражание имеет особое значение. Для анализа мы выбрали несколько популярных манхв о школьной жизни, о магии, а также приключениях, так как по результатам опроса данные тематики наиболее популярны среди учащихся. («Волейбол», «Дочь великого мага», «Dam of the Forest», «Несравненная Чу Е Су», «Кофейный вор», «The God of High School») В этих комиксах широко используют звукоподражания, и это объясняется тем, что тематическая специфика комиксов заключается в драках, конфликтах, ударах и криках, а также служит как языковая компрессия, позволяя передать больший объём информации [6]. Например, комиксы DC и Marvel часто содержат следующие англоязычные примеры ономатопеи:

- boom (звук, когда что-то рвётся)
- pow (звук удара)
- sizzle (звук огня или приготовления еды)
- rip (звук энергии, лазеров)
- roof (звук внезапно появившегося облака дыма)

Для многих комиксов, в особенности тех, в которых действие происходит в выдуманных, фантастических мирах, характерно использование неологизмов и окказионализмов, например [7,8]:

Professor Xavier is a jerk! (Профессор Хавьер болван!)

Summers has gotta be nuts (Саммерс окончательно рехнулся)

Our students are fleeing the school, you half-wit (Послушай недоучка, у нас дети сбегают из института)

Можно отметить и использование метафор:

We've all got shadows in our past... (А скелеты есть у каждого в шкафу...)

Poor dear... I clouded his mind just enough... (Бедняга... Я затуманила его разум...)

а также использование эспрессивной лексики:

Я сама ЯРОСТЬ!

Но по нашим наблюдениям чаще всего встречается оценочная лексика:

Ты такая глупая!

Занимает важное место

Все провозгласили его гением

Данный анализ показывает нам, что в комиксах используется не только простая и понятная для всех разговорная лексика, но и метафоры, неологизмы, окказионализмы. Мы думаем, что нужно активно использовать более сложную лексику для улучшения практики русского и английского языков, потому что тексты в комиксах небольшого объема и ребенок, сталкиваясь с этими словами, не пропускает их, а, наоборот, понимает его значение с помощью иллюстрации, поддерживающей текст.

Создание собственного комикса

Начиная свое исследование, мы, прежде всего, опирались на собственные предпочтения и видели, что многие наши друзья и знакомые увлечены чтением разных комиксов. Проведя опрос, мы подтвердили актуальность этого направления и узнали, что подростки сейчас очень увлечены чтением манхв и их интересует тематика школьной жизни, увлечений подростков с элементами волшебства или фантастики. Таким образом, нам пришла идея создать собственный комикс, учитывая потребности основной целевой аудитории. Целью создания комикса стало повышение мотивации учащихся к изучению языков.

В нашем комиксе мы хотели создать повседневную реальность – то, что объединяет наш и нарисованный мир, а также мы подарили нашим двумерным героям волшебные способности – то, что мы хотели бы иметь сами в реальности. В академии, в которой учатся наши главные герои, мы хотели отобразить, по нашему мнению, три самые важные ценности: отвага, креативность и интеллект. Каждый факультет академии представляет собой одну

из ценностей, и наши герои отображают в себе данные качества. В ходе изучения стилистики различных комиксов, манг и манхв, мы отметили отличительные особенности каждого, но и собрали много общего. К примеру, одним из таких клише является количество главных героев. В роли протагонистов во многих мангах и манхвах, например: «Клинок рассекающий демонов», «Моя геройская академия», «Человек бензопила», «Евангелион», «Берсерк», «Я стала соперницей главных героев», «Закон бессоницы», выбрать трех главных персонажей было выигрышным вариантом по многим причинам, включая зрительский интерес, развитие сюжетных линий, отношений между персонажами и раскрытие идеи комикса, несущие в себе послание читателям. В общем, динамика трех персонажей намного интереснее для создания сюжета. Как правило, в комиксах с трио, двое персонажей компании конфликтуют, когда третий поддерживает гармонию в их отношениях. Благодаря чему это добавляет юмористического характера, как мы и планировали. Таким образом, мы получили три персонажа с разными характерами, но взаимодействующими друг с другом. При выборе локации и событий в комиксе мы основывались на предпочтениях наших читателей. Над локациями не пришлось работать настолько долго, насколько, например, с дизайном комикса. Тем самым, мы хотели повысить качество нашего комикса, опираясь и на другие работы художников. Начиная от тональности цветов в палитре, использованной для помещений и заканчивая оттенком волос, глаз и рубашек для наших персонажей.

Фраза: «Well done Chad!» - использовалась мисс Уайт для того, чтобы похвалить Чада за его исключительную отвагу, одну из важнейших ценностей его фракции. (Рисунок 1) С целью показать свою отвагу, Чад сказал: «Состязание на силу! В котором я конечно же получу первое место!». (Рисунок 2)

Рисунок 1

Рисунок 2

можно определить креолизованный текст как текст, при создании которого наряду с вербальными применяются иконические средства, а также средства других семиотических кодов. Под вербальными и иконическими средствами понимаются элементы соответствующего семиотического кода, которые передают информацию, которую хотел донести автор текста. Иконический код – система, которая устанавливает соответствие между графическим знаком, выступающим в качестве означающего, и отличительными чертами означаемого по принципу формального или структурного подобия. Исходя из этого, можно определить комикс как креолизованный текст, построенный из последовательности изображений (панелей), сочетающих вербальные и невербальные

компоненты (графику и параграфемике), и призванный передать информацию или вызвать у зрителя эстетический отклик [9].

Проделанный анализ позволил выявить языковые особенности популярных комиксов. Было выявлено, что основной группой языковых средств комикса являются фигуры замены, наиболее широко представленные метафорой. При анализе тропов комикса была отмечена тесная взаимосвязь графического и вербального компонентов, как креолизованного текста, способствующая усилению образности и в русском, и в английском языках. В функционально-стилистическом аспекте язык исследуемых комиксов часто представлен лексикой сниженного стилистического тона, которая способствует осуществлению развлекательной функции, а также звукоподражанием и междометием, но чаще всего использовалась оценочная лексика. Все виды оценочной лексики, которые рассмотрены в настоящей работе, обогащают текст, помогая авторам сообщений достигать поставленных прагматических целей с использованием суггестивных технологий и учетом когнитивных особенностей целевой аудитории.

Кроме того, мы считаем, что комиксы относятся к вспомогательным, ориентированным на ученика визуально-текстовым средством обучения английскому языку. Существует огромное количество материала и возможностей, чтобы, читая комиксы на английском языке, расширять свой лексический запас. Хотим отметить, что созданный нами комикс был зарегистрирован в государственном реестре объектов интеллектуальной собственности. Также, мы монетизировали идею созданного нами комикса через разработку мерча по образам героев комикса. Наши друзья с удовольствием носят футболки и кепки с мерчем нашего комикса.

ЛИТЕРАТУРА

1 Алексеев Ю. Г. Креолизованный текст в межкультурной коммуникации (на матер. этнопсихолингвистического эксперимента) // Уч. зап. УлГУ. Актуальные проблемы лингвистики и лингводидактики. Сер. Лингвистика. Вып.1(6). Ульяновск, 2001. С.58-65.

2 Федосенко М. А. Комиксы на английском языке для детей: как способ изучения английского. 2019 г. <https://crownenglishclub.ru/baza-znanij/komiksy-na-anglijskom-yazyke-dlya-detej-kak-sposob-izucheniya-anglijskogo.html>

3 Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов): учеб. пособие для студ. фак. иностр. яз. вузов. – М.: Academia, 2003. – 128 с.

4 Ворошилова М. Б. Политический креолизованный текст: ключи к прочтению: монография. Екатеринбург: Уральский гос. пед. ун-т, 2013. 194 с.

5 Максименко О. И. Поликодовый vs креолизованный текст: проблема терминологии // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия «Теория языка. Семиотика. Семантика». 2012. № 2. С. 93–101.

6 Мельников В. А. К Вопросу Об Использовании Креолизованного Текста На Занятиях Иностранного Языка (На Примере Комиксов), Baltic Humanitarian Journal. 2019. Т. 8. № 4 (29), С. 287

7 https://cyberleninka.ru/article/n/opisanie-yazyka-komiksov-iegos-petsifiki?gclid=CjwKCAiAwZTuBRAYEiwAcr67OWuLfelrETvpsueKe3h0_5jqGYc1qOJl61mm6RYrUHvbQOLzMfTuTxoCj7EQAvD_BwE (дата обращения: 25.02.2023)

8 Garcés, C. V. Onomatopoeia and Unarticulated Language in the Translation of Comic Books. The Case of Comics in Spanish / C.V. Garcés // Comics in Translation. – Manchester: St. Jerome Publishing, 2008., – pp. 237–250.

9 Guynes, S. A. Four-Color Sound: A Peircean Semiotics of Comic Book Onomatopoeia / S.A. Guynes // The Public Journal of Semiotics 6.1, – Boston: University of Massachusetts, 2014., P. 58–72.

КӨПТІЛДІ ТҰЛҒА – КӨПМӘДЕНИЕТТІ ТҰЛҒА

АУКЕНОВА С. Р,

қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, №43 ЖООМ, Павлодар қ.

ЩЕГЛОВА О. С.

5 «Д» сынып оқушысы, №43 ЖОМ, Павлодар қ.

Тіл – халықтың игілігі, ол ұлттың бірлігі мен елдігіне ықпал етеді, отбасындағы, күнделікті өмірдегі адамдардың қарым-қатынасында бір-бірін өзара байланыстыратын тәрбие құралы болып табылады. Ұлтты, оның тілін сақтау үшін ең қарапайым және қол жетімді нәрсені жасау керек: өз тілінде сөйлеу, жастарды, балалар мен немерелерді ауызекі сөйлеуге үйрету, оларды ұлттық мәдениетті құрметтеу рухында тәрбиелеу, халықтың мәдениеті

мен өнері, салт-дәстүрі мен тарихын дәріптеу. Өз халқының мәдениетін терең және жан-жақты игеру – басқа мәдениеттерге интеграцияланудың міндетті шарты.

Қазіргі жағдайда шет тілдерін білу маңызды болып келеді, өйткені біз жаһандану жағдайында әлемнің қалған бөлігінен оқшауланып өмір сүре алмаймыз. Қазіргі білімді адам, бір жағынан, белгілі бір қауымдастық пен халыққа жататындығын сезінуі керек, оның мәдени қажеттіліктері қалыптасуы керек: адамгершілікке, мағыналы іс-әрекетке, сұлулыққа, жоғары рухани принциптерге ұмтылу, екінші жағынан, өз мәдениеті арқылы ол басқа мәдениетті түсініп, қабылдауы керек. Өзге елдің тілі мен мәдениетін білу адамды осы халықпен теңестіреді, ол өзін еркін сезінеді.

Шет тілдерін білу әр түрлі халықтар мен мәдениеттердің өкілдерімен қарым-қатынас жасауға, қарым-қатынас арқылы өз мәдениетін таныстыруға, өз мәдениетін байытуға, жаңа білім мен тәжірибе алуға мүмкіндік береді. Біздің уақыт экономиканың жаһандануымен, саяси, мәдени және экономикалық өмірдің интеграциясымен, әртүрлі салалардағы елдер арасындағы байланыстардың нығаюымен ерекшеленеді. Жоғары білікті маман болу үшін терең кәсіби білімнен басқа шет тілдерін де білу қажет. Адам неғұрлым көп тіл үйренсе, соғұрлым көп біледі. Біздің мақсатымыз – әлемнің кез-келген елімен тең дәрежеде сөйлесетін, дамыған ғылымы мен экономикасы бар мықты және бәсекеге қабілетті Қазақстан болу.

Ана тілінде коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру процесі шет тіліндегі коммуникативті құзыреттілікке үлкен әсер етеді. Нәтижесінде білім алушылардың жалпы коммуникативтік әлеуеті артып, кеңейеді, олардың танымдық қызығушылығы дамиды, олардың ішкі әлемі байытылады және олардың туыстарымен диалогында жаңа мәдениет негізінде жеке өсуі мен рухани жетілуі жүреді.

Қазақ әдебиетіндегі ұлы тұлға, ұлы ақынымыз және қазақ әдебиетінің классигі Абай Құнанбаев тұңғыш рет қазақ халқын орыс классикалық әдебиетімен таныстырды. Ана тілінен басқа ол орыс, араб және парсы тілдерін де меңгерген. Абай басқа тілдерді үйренуге, олардың көмегімен басқа мәдениеттегі ең жақсы және прогрессивті нәрселерді үйренуге және қабылдауға шақырды. Абайдың педагогикалық жүйесінде адамгершілік үлгісі мен тілдеріне басымдық беріледі.

Қазіргі уақытта білім беру адам дамуы индексінің негізгі компоненттерінің бірі болып табылады. Бірыңғай ақпараттық-білім беру кеністігін құру мақсатында білім беру жүйесін ақпараттандыру, оқу процесіне оқытудың жаңа ақпараттық және педагогикалық технологияларын енгізу жөніндегі іс-шараларды жүзеге асыру бойынша жұмыс жүргізілуде. Қазақстанда этникалық топтардың бірегейлігін сақтауға және сонымен бірге басқа мәдениеттердің құндылықтары мен стандарттарын игеруге бағытталған білім беру моделін құру жұмысы жүргізіледі. Қазіргі әлемде мәдениеттердің өзара әрекеттесуі қоғамның дамуының негізін құрайды және адамдардың құндылық бағдарларында жетекші орын алып, бірінші кезектегі маңызға ие. Жаңа тілді меңгеру әлеуметтік бағдарланған қарым-қатынас қажеттілігін қанағаттандыруға және білім алушының әлеуметтік белсенді тұлғасын қалыптастыруға ықпал етеді. Оқу орнында көп тілді тұлға мәдениетін қалыптастырудың арнайы жүйесі тұлғааралық өзара әрекеттесуді үйлестіру мақсатында коммуникативті және мәдениетаралық құзыреттілікті дамыту нысаны болып табылады. Жергілікті емес тілді оқытуда тілдік коммуникация мәдениетін дамыту оқушылардың шет тілдік қарым-қатынаста шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруына ықпал етеді. Осыған байланысты оқу орнында мәдениет адамын тәрбиелеу тәсілдерін анықтаудың теориялық және практикалық мәселесі туындайды. Оқушылардың тілдік білімінде осы идеалға қол жеткізу құралдарының бірі әлеуметтік, коммуникативті, логикалық-ойлау, ақпараттық және эмоционалды мәдениетті қамтитын көп тілді тұлға мәдениетін қалыптастыру болуы мүмкін.

Шет тілдерінің білім беру және өзін-өзі тәрбиелеу функциялары, олардың мектептегі, колледждегі, жоғары оқу орнындағы, жалпы еңбек нарығындағы кәсіби маңыздылығы едәуір өсті, бұл халықаралық қарым-қатынас тілдерін үйренуге деген ынтаның артуына әкелді. Сондай-ақ, шет тілін үйренудің қарым-қатынас мәдениетіне, ана тіліндегі сөйлеу әрекеттеріне пайдалы әсерін атап өткен жөн. Сонымен, шет тілінде сөйлеу дағдыларын қалыптастыру оқушылардың сөйлеу қабілетінің барлық деңгейлерінің дамуына ықпал етеді: есту, көру және мотор сезімдері. Шет тілі қоғам өмірінің барлық салаларымен тығыз байланысты: экономика, саясат, өнер, білім, менталитетті, өзі қалаған елдің мәдениетін бейнелейді. Кез-келген шет тілін үйрену біздің алдымызда жаңа мүмкіндіктерді ашады, рухани әлемімізді байытады. Алайда, осы

шет тілдерін оқыту кезінде мұғалімдер мен оқушыларға арнайы талаптар қойылады.

Қазақстанда көптілді білім беру үрдісі қалыптасты. Көптілділік адамзат дамуының маңызды бағыты ретінде бұрыннан белгілі болды. Қазақстанның әлемдік білім беру кеңістігіне кіруі көптілді білім беру проблемаларын ерекше түрде өзектендіреді, оларды шешудің тиімділігі негізінен білім беру жүйесінің барлық деңгейлері мен буындарының сабақтастығына байланысты. Бүгінде еліміздің әрбір азаматы тек білім мен кәсіби құзыреттілік халықтың мәдениеті мен менталитетін қалыптастыратынын, «білімді, сауатты адамдар – XXI ғасырдағы адамзат дамуының негізгі қозғаушы күші» екенін түсінеді. Қазіргі уақытта бірнеше тілде сөйлейтін, түсінетін және әртүрлі қарым-қатынас жағдайларында шет тілдерін қолдана алатын жастар көп деуге болады.

Көптілділік – адамзат дамуының маңызды бағыты ретінде бұрыннан белгілі болды. Бүгінгі таңда өзге елде адамдар тек бір тілді білетін елдер бар деп елестету мүмкін емес. Шындығында, бір ғана ұлт өмір сүретін өркениетті мемлекеттер жоқ. Кез-келген көпұлтты мемлекеттің қалыпты жұмыс істеуі үшін көптілділіктің қалыптасуы өте маңызды. Қазір Қазақстанда да көптілділік негізінен ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетінің маңызды бағыты ретінде қалыптасты. Ана тілінен басқа өзге халықтың тілін меңгерген адам көп адамдармен қарым-қатынас жасауға, басқа халықтың ана тілінде сөйлейтіндер жасаған материалдық және рухани байлыққа қосылуға, оның тарихымен, мәдениетімен жақынырақ және тереңірек танысуға мүмкіндік алады.

Қазіргі әлемдегі шет тілдік коммуникация проблемаларына қызығушылықтың артуы жаһанданумен байланысты, бұл тек бизнес интеграция процестерінде ғана емес, сонымен қатар ақпараттық кеңістікті кеңейтуде, жаңа ақпараттық технологияларды дамытуда, іскерлік және жеке байланыстарды нығайтуда көрінеді. Мемлекетаралық қатынастардың, шет елдермен сауда-экономикалық байланыстардың кеңеюімен, ғылым мен техниканың дамуымен, ғылыми-техникалық ақпаратпен тұрақты алмасумен сипатталатын қазіргі қоғамда шет тілінің әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық және жалпы мәдени прогрестің ықпалды факторы, әртүрлі халықтардың өкілдері мен олардың арасындағы ауызша және жазбаша қарым-қатынас құралы ретіндегі маңызы артып келеді.

Басқа халықтың мәдениетін түсіну, сол мәдениетті құрметтеу және сол мәдениетке бейімделу – табысты қарым-қатынастың маңызды бөлігі. Шетелдік мәдениетті зерттеу жастарға мәдени айырмашылықтарды ғана емес, ұқсастықтарды да түсінуге, сондай-ақ өздерін жақсы түсінуге көмектеседі. Мәдениетаралық қарым-қатынастың негізгі дағдылары олардың шет тілі мәдениеті ортасында күнделікті және кәсіби қарым-қатынастың таныс жағдайларында шет тілін сәтті қолдану үшін қажетті және жеткілікті білім мен дағдылардың минималды жиынтығы болып табылады.

Білім мен біліктілік ақпараттық қоғам жағдайында адам өміріндегі басым құндылықтарға айналатынын түсіне отырып, болашақ мамандар әлемдік тәжірибеде өз кәсіби саласының дамуынан хабардар болуға ұмтылуы керек. Осыған байланысты шет тілінде сөйлеуді меңгерудің объективті маңыздылығы маманның жеке басын қалыптастырудың маңызды сапасы және болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың жетекші факторы болып табылатындығын атап өткен жөн.

Көптілді білім беру – көптілді тұлғаның қалыптасуының негізі, оның қалыптасу деңгейі көбінесе адамның әлеуметтік қатынастардың қазіргі жағдайында жеке өзін-өзі жүзеге асыруының оң сипатын, оның кәсіби бәсекеге қабілеттілігін анықтайды. Көптілді тұлға – бірнеше тілдің белсенді сөйлеушісі және көптілді тұлға – көп мәдениетті тұлға. Сондықтан көпмәдениетті тұлғаны дамыған лингвистикалық санасы бар адам деп түсінуге болады. Көп тілді тұлғаны қалыптастыру – көпмәдениетті білім беру кеңістігін дамытудың негізгі бағыттарының бірі. Себебі көптілді құзыреттілік бірнеше шет тілдерін меңгеру ғана емес, ол лингвистикалық білім жүйесін меңгеру, әртүрлі тілдердің лингвистикалық ұйымында ұқсас және әртүрлі тілдерді анықтай білу, тілдің жұмыс істеу механизмдерін және сөйлеу әрекеттерінің алгоритмдерін түсіну, метакогнитивті стратегияларды және дамыған танымдық қабілеттерді меңгеру. Ол шет тілдерін үйрену әдістері мен процесін түсінуді жетілдіреді және жаңа жағдайларда қарым-қатынас жасау және әрекет ету қабілетін дамытады. Тілді білу жастарға кез-келген ортада коммуникативті бейімделуге мүмкіндік береді, өйткені үш тілді меңгеру қазіргі қоғамда адамның жеке және кәсіби қызметінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Бірнеше тілді игерумен қатар, қазіргі кезде және болашақта шешілуі тиіс мәселелер де бар, мысалы: мемлекеттік тілді қолданудың сұранысы мен беделін арттыру; ағылшын және басқа

да шет тілдерін үйрену; көптілді білім беру ортасын қалыптастыру; көптілді білім беру саясатын жүзеге асыру. Бұл мәселені жеке, жалғыз ғана емес, қоғамның барлық мүшелерінің күшімен ғана шешуге болады.

Бірнеше тілді білу қоғамда әлеуметтік жағынан да, кәсіби жағынан да беделді позицияны алуға нақты мүмкіндік береді. Ана тілін, яғни мемлекеттік тілді және шет тілдерін білу адамның ой-өрісін кеңейтеді, оның жан-жақты дамуына ықпал етеді. Көптілділік қазіргі маманның кәсібилігінің маңызды компоненттерінің бірі болып табылады.

Қорыта айтар болсақ, көптілді білім беру бағдарламасы аясында үш тілді меңгеру тәжірибесін жинақтап, әлемдік деңгейде көтерілуіміз керек. Бұл оқушылардың халықаралық жобаларға қатысуын кеңейту, шетелдік әріптестермен ғылыми байланыстарын нығайтуға, шетел тілдеріндегі ақпарат көздеріне қол жеткізуіне мүмкіндік береді. Еліміздің ертеңі – рухани бай, өресі кең, дүниетанымы мол, кемел ойлы білікті де білімді азаматтар, соларды өсіру үшін бүгінгі ұрпаққа ұлттық рухани қазынаны әлемдік озық ой-пікірімен ұштастырған сапалы білім мен тәрбие берілуі қажет. «Тіл тағдыры – ел тағдыры» екендігін жадымызда ұстай отырып, ел бірлігінің негізі – тіл бірлігіне қол жеткізу жолында қызмет етуіміз қажет. Осылайша, жас ұрпақтың қазақ тіліне деген сүйіспеншілігін, өзге тілдерді оқып-білуге деген қызығушылықтары мен ұмтылыстарын арттыру арқылы олардың Отанға деген махаббаттарын оятып, өз тағдырын ел тағдырымен мәңгілікке байланыстыратын ұрпақ болып қалыптасуына қол жеткізуге ат салысуымыз қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Садықова А. Н. «Көп тілді білім беру: мәселелері мен болашағы». 12 жылдық білім. ғылыми әдісгемелік, ақпараттық-сараптамалық журнал, №3 2008ж. 13 б.

2 Ақиқат. 2013 жыл, №1. «Қазақстан – 2050» Стратегиям! – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы.

3 Солнцева-Накова Е. Об основных тенденциях и перспективах развития двуязычного образования. Образование и наука №9 (98), 2012 г. С. 129 .

4 Кинжекова Р.С., Туқешова А.М «Мектеп жасына дейінгі балалардың үштұғырлы тілін дамытудың педагогикалық негізі, Атырау мемлекеттік университетінің Хабаршысы №3 (46), 2017ж. 140 б.

5 Жұмабекова Ф. Мектепке дейінгі педагогика: Оқу құралы. - Астана Фолиант, 2008. - 336 б.

6 Баймуратова Б.Б. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту методикасы. – А, 1991ж.73 б.

7 Жетписбаева Б.А. Көптілді білім беру: теория және әдіснама. – Жоғары Мектеп, 2008. - 343 б.

MULTILINGUALISM AS AN EDUCATIONAL TREND

СЫЗДЫКОВА М. К.

учитель английского языка Специализированная гимназия для одаренных детей имени Каныша Сатпаева.

АЙТКЕНОВ А., ЕСЕЛЬБАЕВ А.

ученики 10-класса специализированной гимназии для одаренных детей имени Каныша Сатпаева.

Abstract

The deliberate inclusion of several languages in educational program, teaching and learning is known as multilingualism in education. This commentary examines the benefits, advantages, challenges, and strategies related to the increasing use of multilingual education in educational systems around the world.

As a result of our globalized society being more interconnected, multilingualism has become a major educational trend. This is more than just learning a language; it's also about developing cognitive flexibility, cultural sensitivity, and improved communication abilities. This article explores the value of multilingualism in education and its consequences for personal growth and society advancement by drawing on findings from scholarly research.

Multilingualism is becoming increasingly popular in modern education for several reasons. First, multilingualism is increasingly desirable in the face of globalization and intercultural communication. Second, studies show that learning a second language stimulates brain development and improves adaptability. In addition, multilingualism creates new avenues for professional development and cross-border collaboration in today's environment.

Fundamentally, being multilingual is beneficial to one's cognitive development since multilingual people are more flexible, creative, and capable of addressing problems. According to research, people who speak multiple languages exhibit improved executive function, including improved attention span, task switching, and conflict resolution ability. These lifelong cognitive advantages support better academic and professional performance.

Additionally, being multilingual promotes cross-cultural communication and understanding. People can access a variety of viewpoints, customs, and worldviews through language acquisition, which promotes empathy and cross-cultural communication abilities. In a world growing more and more multicultural, this cultural competency is essential for fostering social cohesiveness, tolerance, and an awareness of diversity. By providing extensive language programs and supporting international exchange activities, educational institutions are essential in fostering this cultural awareness.

Furthermore, being bilingual improves one's ability to communicate, allowing one to successfully cross linguistic and cultural barriers. The ability to speak and understand numerous languages is becoming more and more important in today's linked world, especially in the fields of commerce, diplomacy, and education. Those who are multilingual have an advantage in the global labor market because they can interact with a variety of stakeholders, negotiate in a variety of linguistic contexts, and support international collaboration.

Promoting multilingualism from an educational standpoint necessitates a comprehensive strategy that includes curriculum development, teacher preparation, and institutional support. In addition to linguistic skill, language education should place a strong emphasis on cultural competence, inspiring pupils to learn about the subtle cultural differences inherent in each language. In order to improve language learning and cross-cultural comprehension, educators should also make use of cutting-edge pedagogical strategies like immersion programs, digital resources, and experiential learning opportunities. Notwithstanding the numerous advantages of multilingualism, there are still obstacles in the way of its integration into educational institutions. These difficulties include everything from linguistic prejudices and sociopolitical tensions to curriculum standards and budget limitations. In order to overcome these obstacles, legislators, educators, and other interested parties must work together to promote inclusive language

laws, fair access to language instruction, and the acknowledgement of linguistic diversity as a social issue.

The formation of many languages occurs in conditions of globalization and interdependence, that is, the transition to the educational and cultural sphere. In educational institutions, curricula are adapted to the needs of a multilingual and dynamic environment. Recognizing the importance of multilingualism, culture and society, teachers can help students to shape a globalized society.

In addition, it is necessary to develop teaching methods related to the field of education. It is possible to use advanced language learning methods, use advanced technologies in the world and develop linguistic cultural skills. In addition, the effective placement of tools and tools should be a top priority in order to improve a multilingual educational environment. The legislator should, above all, pay attention to a common language policy so that all students have equal access to a single language education. Decision-making processes can support a holistic and fair education system that takes into account linguistic and cultural differences, overcomes linguistic differences and overcomes obstacles in order to promote multilingual values.

Multilingualism as an important direction of human development has been recognized for a long time. Today it is impossible to imagine that anywhere else there are countries whose people would speak only one language. And in reality, there are no civilized states where only one nation would live. The formation of bilingualism and multilingualism is very important for the normal functioning of any multinational State.

The language policy of the Republic of Kazakhstan. Kazakhstan is a multinational country. Life has developed in such a way that people of different nationalities live here in one big friendly family, get acquainted with the languages of representatives of other nationalities, study their languages. According to the survey (the survey covered 1,392 respondents from 5 regions of Kazakhstan), conducted by R. B. Absattarov and

T. S. According to Sadykov, «each respondent reported that he lives next door to representatives of at least five different nationalities, 83.1 % of respondents have close friends among representatives of other nationalities, more than 50 % – close relatives, 91.9 % – invite and visit people of other nationalities themselves”

Being admirable owner of the numerous languages as a country is beneficial. This encourages respect for cultural diversity and the existence of many official languages. As a result, there could be

fewer intercultural differences and greater community acceptance. In addition, many people can communicate more successfully in their native language, which is political interaction, access to information and education. In addition, several official languages can support the growth of Tourism and the economy. This enables more travelers and investors to speak different languages, promote knowledge exchange and company growth. In addition, multilingual countries can communicate better globally, establish stronger diplomatic relations and collaborate on various projects.

The most widely spoken and understood languages in the world are English, Spanish, Mandarin Chinese, Arabic and French. Because English is widely used in Commerce, Education, Science and technology worldwide, as well as the official language of many countries, it is often considered the most effective language to use. Furthermore, the increasing influence of China on the political and economic system made the Chinese language-Mandarin-very important.

Defining one of the world's major languages as a national language has several advantages.

1 * Economic development: * recognizing these languages can help develop the national economy by providing access to foreign markets, investment and technologies.

2 * International cooperation: * the use of widely used languages promotes the development of diplomatic relations, international cooperation and exchange of experience in various fields including science, education and culture.

3 * Tourism: * the ability to communicate in this language helps to provide better service and hospitality to foreign guests, which can attract more tourists.

4 * Intercultural understanding: * increasing the number of official languages can promote greater tolerance and understanding beyond cultural differences and can lay the foundation for more peaceful social interaction in a multilingual environment.

5 * Access to knowledge and education: * The use of popular languages in education opens up access to global research, educational materials and study opportunities abroad, which contributes to the intellectual and cultural development of the population.

The ability of a country to attract foreign investment and strengthen its position in the international community can be improved by recognizing the popular languages of the world as official languages. For example, a country can attract more foreign investors and multinational

companies that want to do business in English if they declare English as the official language.

In addition, the use of different official languages contributes to the elimination of language barriers in one country due to the collapse of prejudices and inequalities between different language groups. Social stability and development largely depend on the social cohesion and solidarity to which it can contribute.

In summary, multilingualism is a revolutionary movement in education that benefits both individuals and societies in terms of communication, culture, and cognitive development. By accepting multilingualism as a fundamental aspect of education, we may enable students to prosper in a globalized society, cross cultural barriers, and make a positive and prosperous contribution to the global community.

REFERENCES

- 1 Саттарова Э. Р. Полилингвальность как фактор современного образования.
- 2 Муртазаева М. М., Эльдарова Н. М. Полилингвизм и его перспективы в условиях современной школы
- 3 Вильянова И. Э. Современные тенденции полилингвистического образования
- 4 Научный журнал «Успехи современного естествознания»

ПОЛИЯЗЫЧНАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ОНЛАЙН ПЛАТФОРМА «HYPTHESEIZE»

ЖАКУПОВ Н. Р.

Учитель, Назарбаев интеллектуальная школа ХБН, г. Павлодар.

ҚАНАШ Р. А.

Ученик 11 класса, Назарбаев интеллектуальная школа ХБН, г. Павлодар.

На юбилейном форуме международной стипендии «Болашақ» Глава государства призвал всех казахстанцев развивать толерантность и трехкомпонентную языковую политику: 85 % из 10 миллионов изданных в мире книг издаются на английском языке. Наука, развитие, информационные технологии – все распространяется на английском языке. «В Казахстане работают 3500 иностранных компаний. Мы будем говорить с ними на английском языке, и за счет этого языка мы увеличим наши производственные мощности», – сказал Президент [1, с. 3]. Кроме того, работа по освоению

английского языка начинается еще в школе, поэтому научные предметы преподаются на английском языке. Поэтому цель работы – разработать полиязычную онлайн платформу, которая будет содержать учебные материалы профильных предметов (физика, химия и другие.).

Задачи для достижения цели:

Определить как создать сайт

Найти источники информации для содержания сайта

Создание прототипов и дальнейшее развитие сайта

Актуальность работы: существующих полиязычных онлайн платформ очень мало.

Гипотеза: если ученики используют вебсайт, то знания английского языка улучшится.

Методология исследования:

Изучение статей и документации

Полиязычное образование в Казахстане играет важную роль и направлено на подготовку высококвалифицированных, конкурентоспособных специалистов [2]. В стране, где проживает более 130 национальностей, обучение осуществляется на государственном (казахском) и языке межнационального общения (русском) в школах, колледжах и вузах [3]. В учебных планах всех учебных заведений предусмотрено изучение, кроме русского, еще, как минимум, одного иностранного языка [3].

Президент Республики Казахстан Н. А. Назарбаев в своих выступлениях неоднократно подчёркивал важность реализации в Казахстане уникального проекта триединство языков [3]. Согласно этому проекту, необходимо развитие трех языков: государственного языка – казахского, русского как языка межнационального общения и английского как языка успешной интеграции в глобальную экономику [3].

Таким образом, можно с уверенностью говорить, что в Казахстане уже сформировалась двуязычная ситуация и имеются предпосылки к формированию и развитию полиязычного образования [3]. Это помогает студентам быть конкурентоспособными на международном уровне и способствует развитию многонационального общества [2].

Согласно статистике, в 2020 году государственным языком владели 90,5 % населения, а в 2021 году этот показатель увеличился до 91 % [4]. По итогам социального исследования в 2021 году доля населения, владеющего государственным языком, составила 93 % [4]. Доля населения, владеющего тремя языками (казахским,

русским и английским), в 2020 году составила 20 %, а в 2021 году – 21 % [4].

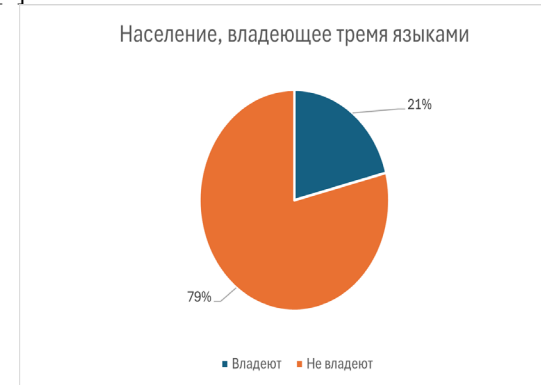

Рисунок 1 – Население, владеющее тремя языками

Что касается английского языка, то, несмотря на то, что он является одним из обязательных предметов национальной учебной программы во всех школах страны, Казахстан занимает 54 место из 63 стран по владению английским языком [5]. В 2020 году Казахстан занял 92-е место по индексу уровня владения английским языком среди 100 стран мира [5]. Однако, уровень владения английским языком среди взрослого населения Казахстана был значительно улучшен - на 11,23 балла за последние 7 лет [5].

Важно отметить, что в Казахстане есть несколько университетов, где основным языком обучения является английский [6]. Также, согласно исследованию, в Казахстане уровень владения английским языком выше всего в Нур-Султане, Алматы, Караганде и Кокшетау [7].

Для повышения общего уровня знания английского языка и обеспечения доступа всех учеников к учебным материалам важно иметь образовательный онлайн ресурс. Для этой цели была выбрана система управления содержимым Wordpress, которая обеспечивает широкий функционал сайта, включая возможность проведения тестов и создания заданий для учеников. Учебные материалы взяты портала openstax.org, который бесплатно их распространяет. Благодаря этому можно составлять курсы на английском языке.

Hypothesize – это образовательный веб-сайт, который сосредоточен на полиязычном образовании и предлагает программы обучения по профильным предметам, таким как физика, химия

и другие. Платформа «Hypothesize» специально разработана для старшеклассников, находящихся на этапе подготовки к поступлению в университет или выбору будущей профессии. «Hypothesize» предоставляет им необходимые инструменты и ресурсы для успешного освоения сложных научных материалов.

Использование WordPress обеспечивает простоту в управлении контентом на платформе «Hypothesize», что позволяет быстро обновлять и добавлять новые материалы, а также создавать интерактивные задания и тесты для учеников. Таким образом, сочетание функциональности Wordpress и уникальной образовательной концепции «Hypothesize» делает этот ресурс мощным инструментом для улучшения образования и подготовки старшеклассников к будущим академическим и профессиональным вызовам.

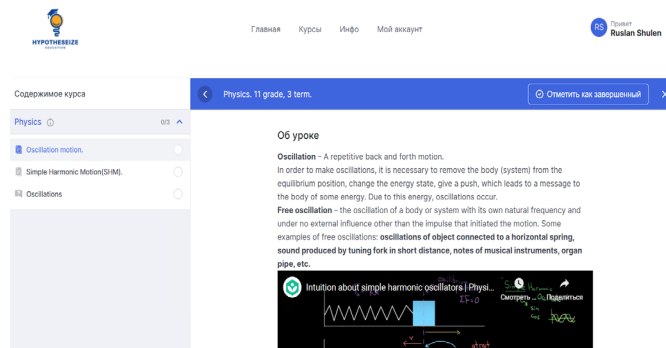

Рисунок 2 – Урок

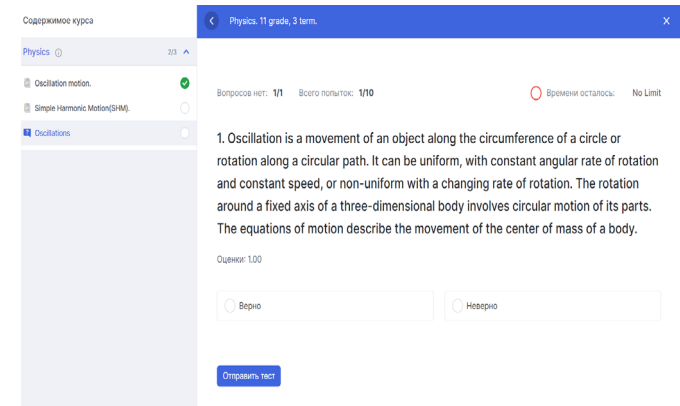

Рисунок 2 – Тест

После создания прототипа появилось первое впечатление вебсайта. В дальнейшей работе количество учебных материалов будет увеличиваться.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Образование на трех языках. [Электронный ресурс]: URL: <http://okmpi.kz/ru/node/2174>. Дата: 25.10.2018.
- 2 Триединство языков: <https://collegu.ucoz.ru/publ/67-1-0-22242>
- 3 Развитие полиязычного образования в республике Казахстан в условиях поликультурной толерантной среды: <https://articlekz.com/article/18215>
- 4 Улучшение знания языков: <https://www.gov.kz/memleket/entities/bko/press/article/details/951?lang=kk>
- 5 Рейтинг Казахстана по знаниям английского: https://forbes.kz/stats/kazakhstan_zanimaet_54_mesto_iz_63_stran_po_vladeniyu_angliyskim_yazyikom/
- 6 Английский язык как необходимость для развития Казахстана <https://www.eurasian-research.org/publication/english-language-as-a-prerequisite-for-the-development-of-kazakhstan/?lang=ru>
- 7 Уровень владения английским языком в Казахстане <https://informburo.kz/novosti/uroven-vladeniya-angliyskim-yazykom-v-kazahstane-snizhaetsya-tretiy-god-podryad.html>

ЯЗЫКОВОЙ БУМ ТЕМИРТАУ: ПОЛИГЛОТЫ В ТРЕНДЕ. МОДА ИЛИ ЖИЗНЕННАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ

БИРЮКОВА У. А.

ученик 9 класса, Гимназия №1» г.Темиртау

МАКАРОВА Е. А.

ученик 9 класса, г.Темиртау

ПАХОМОВА О. Б.

научный руководитель, педагог – исследователь,

Гимназия №1, г. Темиртау

Сколько раз вам попадалась реклама различных языковых курсов? «Выучи японский за три месяца!», «Познай немецкий за пять дней», «Вы – уже британец!». Как мы можем заметить, в последнее время наблюдается неумолимый рост популярности на изучение языков. Языковые курсы все более востребованы, онлайн - платформы переполнены, а встретить человека, который не занимается ни в одном языковом кружке почти нереально! Поэтому мы решили разобраться: это простая мода или же отражение реальных потребностей современного общества? А также захотели выяснить, какие вообще языки можно изучать в городе Темиртау и куда для этого обращаться.

Изучение иностранных языков всегда было востребовано в обществе. Приведем в пример Россию XIX века: в то время аристократия преимущественно общалась на французском языке, что придало ему статус «языка высшего общества». Этот феномен особенно прослеживается в культуре писателей того века. Влияние французской революции, иммиграции и западной интеграции оказали на это существенное воздействие. В то время считалось, что все «западное» – показатель престижа. Истинное проявление погони за модой [1]. Или другая ситуация – русский язык получил широкое распространение на территории Казахстана в XX веке, после того как установилась советская власть. Из истории мы знаем о широкомасштабном переселении и депортации различных этносов на территорию современного Казахстана и политики русификации в тот период времени. Поэтому тогда русский язык по факту занял позицию языка межнационального общения. В то время знание языка стало насущной потребностью.

А что сегодня? На наш взгляд, ни то, ни другое. Вместо того чтобы быть просто модой или показателем статуса, знание языков стало частью нас самих, адаптируясь к требованиям глобализации

и быстрого обмена информацией через Интернет. Сегодня владение несколькими языками не только выражает стремление к культурной разнообразности, но и является необходимостью в различных областях, таких как бизнес, наука и искусство. Мировые коммуникации и международные связи делают языковые навыки ключевым элементом успешной адаптации в современном многокультурном мире. Преимущества полиязычия простираются за эти пределы. Исследования показывают, что полиглоты обладают лучшим когнитивным развитием, улучшенной памятью и способностью к аналитическому мышлению [2]. Эта тенденция также отражает новый взгляд на образование, сфокусированный не только на усвоении знаний, но и на разностороннем развитии личности. В итоге, владение несколькими языками в современном мире перестает быть просто навыком – это становится стратегическим преимуществом. Поэтому сегодня быть полиглотом – это не только интеллектуальное богатство, но и ответственность перед будущим обществом, стремящимся к гармонии и взаимодействию.

В Казахстане, где многообразие этносов является главным достоянием и неотъемлемой частью нашей культурной среды, важность владения различными языками особо выделяется. Разнообразие этнических групп, каждая из которых внесла свои традиции и языки, привело к уникальному сочетанию культурного богатства нашей Республики. А Ассамблея народов Казахстана - это олицетворение единства, целью которого является стремиться к общенациональному согласию [3].

В Казахстане проживают более чем 125 национальностей, что подчеркивает многогранность и пестроту нашего общества. В нашем родном городе тоже проживает много национальностей, и нам стало интересно, а как изучают языки жители Казахстанской Магнитки.

Темиртау – это промышленный город, расположенный в Карагандинской области, в центральном Казахстане. Он довольно молодой, в этом году ему исполняется всего 79 лет. История нашего города началась относительно недавно, когда в 1905 году первые 40 семей переселенцев начали осваивать побережья реки Нура. Тогда поселение получило название Жауыр, а позже будет переименовано в поселок Самаркандский. К 1945 году население составляло свыше 15 тыс. человек и поселок получил новое название – Темиртау. В 1950-е годы началось строительство Казахстанской Магнитки, на которое съезжались люди со всех концов Советского Союза. Таким образом, к 1979 году общая численность населения

перевалила за отметку в 200 тыс. человек [4]. На сегодняшний день, по данным переписи 2021 года в нашем городе проживает свыше 185 тыс. человек (См. Таблица 1), около 15 % жителей города имеют национальность отличную от казахов и русских [5].

Таблица 1 – Национальный состав города Темиртау.

Национальность	Количество, человек	% соотношение
Русские	96228	51,90%
Казахи	65373	35,26%
Украинцы	5879	3,16%
Немцы	4020	2,16%
Татары	3823	2,00%
Корейцы	1641	0,88%
Белорусы	1363	0,70%
Чеченцы	919	0,47%
Греки	719	0,40%
Азербайджанцы	558	0,29%
Узбеки	508	0,27%
Башкиры	456	0,25%
Поляки	406	0,22%
Молдаване	331	0,18%
Чуваши	269	0,15%
Мордва	237	0,14%
Литовцы	164	0,09%
Другие	2512	1,35%
Всего	186216	100%

В таком разнообразном сообществе, как вы видите, очень важно обеспечить эффективное взаимопонимание. В этом контексте специальные центры по изучению языков играют ключевую роль, создавая платформу для обмена культурным наследием и обеспечивая гармонию в обществе. Эти центры становятся мостом, укрепляющим связь между различными этносами и способствующим развитию культурного диалога в нашей многонациональной среде.

Так какие же языки самые востребованные для изучения в нашем городе? Согласно реализации проекта «Триединство языков», казахский язык является государственным, русский – языком межнационального общения, а английский – языком интеграции в мировую экономику и мировое сообщество, поэтому каждый гражданин Республики должен знать три языка. Трехязычная политика Казахстана впервые обсуждалась в 2006

году и до определенного момента развивалась согласно «Дорожной карте развития трехязычного образования на 2015–2020 годы» [6].

В поле нашего исследования попало изучение всеми этими языками. Казахский язык - национальный язык нашего государства, поэтому владение им – долг каждого казахстанца. С его освоением в нашем городе великолепно справляется «Центр развития языков города Темиртау», который был создан при поддержке акимата в 2014 году. С того года по настоящее время в центре было обучено 5296 слушателей, из них 3211 прошли курсы казахского языка, 1852- английского языка, 233 – русского языка. Центр оборудован в соответствии с требованиями нового времени. Созданы все условия для овладения гражданами государственным языком [7]. В центре имеется мультимедийный кабинет, кабинет казахского языка (15 мест), кабинет английского языка (18 мест), оснащенный большим телевизором и другими техническими средствами, и кабинет русского языка с проектором и экраном. Но центр предоставляет услуги взрослым жителям города, а где же могут заниматься дети?

Маленькие жители Темиртау обязательно изучают языки в школах, но можно также воспользоваться услугами образовательно-репетиторских центров. Например, одним из самых популярных является центр «Indigo», в котором можно изучать и другие иностранные языки. К слову, о других языках. Поскольку английский считается языком международного общения, он самый популярный для изучения в нашем городе. Этот универсальный язык преподают во всех образовательных учреждениях города, но его изучение также доступно в рамках дополнительных занятий. Образовательные центры, языковые школы, онлайн-курсы и клубы разговорного английского предоставляют отличные возможности для погружения в языковую среду.

В Темиртау прекрасно работают такие образовательные центры, как «ABC», «Picadilly», «Lingua House» и многие другие, чтобы расширить свои знания и навыки в изучении английского языка. Кроме английского языка, в нашем городе можно изучать и другие иностранные языки. Для освоения доступны не только европейские языки, такие как французский, немецкий или испанский, но и восточные языки, включая китайский. Предлагаются индивидуальные и групповые занятия, обеспечивая качественное и глубокое погружение в изучаемый язык. Независимо от вашей цели – обогащение культурного опыта или подготовка к международным

коммуникациям. Вы можете сделать ваш собственный путь к владению языками.

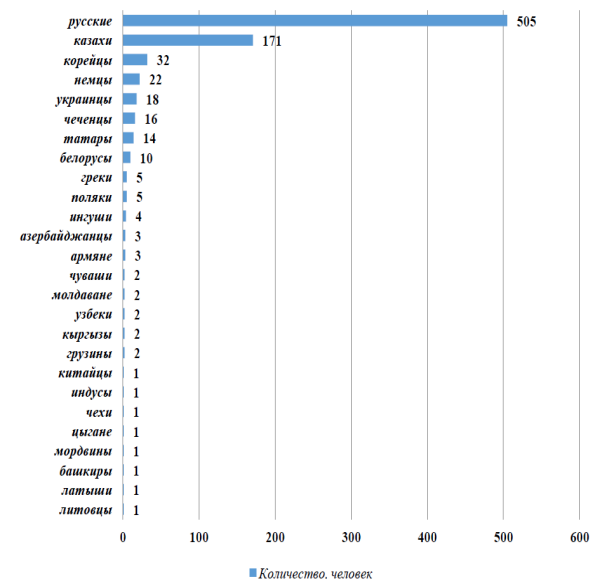
Надо отметить, что в городе ведут свою активную языковую деятельность и этнические диаспоры. Одним из ярких представителей диаспор является греческий культурный центр «Понтос», который с радостью знакомит горожан с греческими национальными обычаями и традициями. А еще, польский центр «Полония», который также активно проводит мероприятия на родном языке для жителей и гостей города. Этот центр не ограничивается лишь организацией мероприятий. Он активно взаимодействует с городской общественностью, предоставляя поддержку в вопросах образования, например, помогая жителям города с поступлением в высшие учебные заведения Польши.

Немецкий центр города Темиртау «Видергебурт» также ведет ежедневную оживленную деятельность. Здесь предлагаются услуги изучения немецкого языка, организованы молодежный клуб и даже вокальный ансамбль! Центр приглашает познакомиться с немецкой культурой всех желающих, и регулярно проводят «дни открытых дверей».

Бережно хранят свой язык и обычаи «Объединение корейцев города Темиртау», они активно сотрудничают с корейскими культурными объединениями области и всего Казахстана. Это инициатива, которая не только укрепляет идентичность корейской общины в городе, но и способствует укреплению связей между различными этническими группами в стране.

Познакомившись ближе с информацией о работе различных национальных центров и языковых школ города, мы решили провести свое мини-исследование и узнать – какие этнические группы есть у нас в гимназии и занимаются ли ребята в какой-либо из выше перечисленных городских организаций. В ходе исследования, проведенного на базе КГУ «Гимназии №1» ОО города Темиртау УОКО была получена информации о национальностях 826 учащихся (данные были взяты из электронной системы Bilimal). Данные показали нам интересными (См. Диаграмма 1).

Диаграмма 1– Национальный состав «Гимназия №1» города Темиртау.

В результате проведенного анализа мы установили, что в гимназии обучаются дети разных и даже необычных национальностей, включая, например, ингушей, цыган, китайцев, индусов и представителей других этнических групп (150 чел).

Ученики гимназии, в которой мы учимся, активно интересуются изучением языков и даже являются регулярными посетителями и членами этнических диаспор. Они всегда открыты для общения и коммуникации. И поэтому следующим шагом нашей работы нам предстояло выяснить: где обучаются языкам наши гимназисты. В течение 2 четверти 2023–2024 учебного года на базе 8–11 классов гимназии №1 города Темиртау проходил опрос в формате Google формы (5 вопросов), охвативший 264 учащихся. Мы выяснили, что 34 человека совсем не занимаются в языковых школах и не посещают культурные центры. 132 человека изучают английский язык, 65 гимназистов – казахский, 23 ученика – европейские языки и 14 учащихся увлекаются изучением восточных языков. Также оказалось, что 39 человек

посещают этнические центры. Также же порадовало, что некоторые гимназисты обучаются сразу нескольким языкам.

Мы пришли к выводу, что наша гимназия отражает этнические показатели города Темиртау в частности и всего Казахстана в целом. Также результаты нашего мини-исследования ярко подчеркивают интерес учеников гимназии к изучению различных языков. Языковой бум в нашем городе свидетельствует о понимании значимости полиязычия в современном мире, где умение общаться на различных языках открывает новые возможности для образования и культурного обмена. Кроме того, наши гимназисты активно делятся культурным и языковым опытом, участвуют в различных международных программах и республиканских конкурсах, демонстрируя хорошее владение языками. Желание учиться языкам выражает не только стремление к знаниям, но и стремление к настоящему культурному обогащению.

Полиязычие становится прочной основой для становления толерантного общества, способного преодолевать границы и строить диалог между разными сообществами. В обстановке необходимости развития языкового образования оно становится неотъемлемой частью комфорта городской среды, способствуя интеграции различных языковых и культурных элементов в общественной жизни. Мы поддерживаем слова Президента Казахстана Касым-Жомарта Кемелевича Токаева: «Мы должны чтить свой язык, и это правильно. Но нельзя отказываться и от изучения других языков. Не зря говорят: «Родной язык - залог единства, другой язык - залог благополучной жизни»».

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Шпаковский Ю. Г. «Французский язык в Российской империи» // Вестник Университета имени О. Е. Кутафина (МГЮА), выпуск №1 от 2021 г. – с.190-194
- 2 Садохин А. П. «Межкультурная коммуникация: учебное пособие» – Альфа-М с.62–72
- 3 Коршунов В., Чеботарев А. Е. «Особенности национальной политики в Казахстане» // Центр актуальных исследований «Альтернатива», №22, 11. 06. 2007
- 4 Кабанова Г. «Территория жизни темиртаусцев» // Еженедельная газета «Магнитка Плюс». 13 октября 2011 года

5 Город Темиртау [Электронный ресурс]. – URL:<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%83> [дата обращения: 28.11.2023]

6 Послание Первого Президента народу «Новый Казахстан в новом мире» от 2007 года, Указ Президента Республики Казахстан от 29 июня 2011 года № 110 «О Государственной программе функционирования и развития языков»

7 Официальный сайт КГУ «Центр развития языков города Темиртау». – URL: <https://tildertemirtau.kz/?lang=ru> [дата обращения: 05.12.2023]

ПОЛИЯЗЫЧИЕ В МОЕЙ ШКОЛЕ: ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ЯЗЫКОВ И КУЛЬТУР

ПЕДАШЕНКО А. С.

ученик 5 «В» класс, Луганская общеобразовательная школа, г. Павлодар

В современном всё более взаимосвязанном и разнообразном мире язык, который мы используем для общения, играет ключевую роль в формировании наших взглядов и оказывает значительное влияние на наш познавательный опыт. Язык является не только средством коммуникации, но и неотъемлемой частью нашей культурной идентичности, позволяя нам артикулировать наши мысли, эмоции и стремления. В образовательном контексте важно учитывать воздействие многоязычия и языкового многообразия в школьной аудитории. В современном мире много людей говорят на нескольких языках. Это называется полиязычием. В моей школе также есть ученики, которые говорят на разных языках. Мы встречаемся каждый день и общаемся, обмениваемся идеями и знаниями. В этой статье я расскажу о том, как полиязычие влияет на нашу школьную жизнь и как мы учимся друг у друга.

При исследовании воздействия языкового разнообразия возникают важные аспекты, требующие более глубокого рассмотрения. Одним из таких вопросов является принадлежность санскрита к непосредственному языку изучения. Другим важным аспектом является роль языка в повседневной жизни и уроках. Однако наибольший интерес вызывает влияние многоязычного окружения в классе на процессы обучения и усвоения знаний. В данной публикации мы сосредоточимся на этих вопросах, проведем

анализ изменяющейся вариативности языков в образовательных учреждениях. Путешествие в мир языкового разнообразия в классе представляет собой важное педагогическое исследование, направленное на поиск глубокого понимания данной проблематике.

В моей школе есть дети из разных стран и культурных сред. У нас есть ученики, говорящие на английском, испанском, китайском, русском и других языках. Когда мы обедаем вместе или работаем над проектами, мы слышим много разных языков. Иногда мы даже учимся говорить на языке друг друга!

Полиязычное образование тесно связано с основными принципами Болонского процесса, включая соответствие учебных планов европейским стандартам образования и согласование программ обучения. Одним из ключевых механизмов реализации этого подхода является концепция «двойного вхождения знаний», где языковое образование осуществляется как через изучение языковых дисциплин, так и через преподавание определенных предметов, например, математики и естественных наук, на иностранных языках, а социогуманитарные дисциплины изучаются на родном языке.

В ежегодном послании бывшего Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева к народу Казахстана отмечается значимость полиязычного обучения, в связи с тем, что многоязычие и многоязычие являются важными ценностями и преимуществами нашей страны. Программа полиязычного образования нацелена на разработку новой модели образования, способствующей формированию конкурентоспособного поколения в условиях глобализации, обладающего языковой культурой. Владение казахским, русским и английским языками предоставляет молодежи доступ к мировым рынкам, науке и новым технологиям, а также способствует формированию мировоззрения на основе приобщения к этническим, казахстанским и мировым культурам. В последнее время были предприняты конкретные шаги по внедрению новой модели образования в высших учебных заведениях: происходит пересмотр стандартов образования, а также открытие специализированных отделений в вузах, где преподавание ведется на трех языках [1].

Как известно, полиязычное образование привлекает внимание международных организаций, таких как UNESCO. Американская Ассоциация психологов также проводит специализированные исследования, направленные на изучение когнитивных возможностей

полиязычия в сфере образования и политики. Проблемы, связанные с полиязычием, образованием и культурой, ежегодно обсуждаются на заседаниях Комиссии Европейского Сообщества начиная с 2007 года. Кроме того, Европейская Комиссия выделяет финансирование для проведения исследований по полиязычию с использованием средств электронного обучения [2].

В казахстанской образовательной сфере уже накоплен значительный опыт реализации полиязычного образования как в средних, так и в высших учебных заведениях. Этот опыт включает в себя практику полиязычного обучения, проводимую в Назарбаев Интеллектуальных школах, казахско-турецких лицеях, а также в школах для одаренных детей «Дарын» и других образовательных учреждениях

Внедрение полиязычного образования в школьную практику Казахстана представляет собой значимый этап модернизации образовательной системы. Этот процесс направлен на создание условий для эффективного освоения казахского, русского и английского языков учащимися в соответствии с многоязычной и многонациональной средой обучения.

Внедрение полиязычного образования тесно связано с выполнением основных принципов Болонского процесса, включая стандартизацию учебных планов согласно европейским стандартам. В рамках Концепции 12-летнего образования рассматривается предложение по внедрению программы foundation, призванной обеспечить подготовку студентов к изучению фундаментальных наук на первом курсе высшего учебного заведения. Это предложение предусматривает продолжительность обучения на бакалавриате в 5 лет (с учетом 1 года программы foundation и 4 годов основного обучения).

Согласно данному предложению, специализированные дисциплины должны изучаться с учетом определенной пропорции языков: на государственном языке – половина, на русском – четверть и на английском – также четверть для групп с казахским языком обучения. Для русскоязычных групп это распределение будет отличаться. Такой подход позволит студентам пройти необходимый общеобразовательный блок и углубленную языковую подготовку.

Внедрение программы foundation помимо решения проблемы полиязычного обучения и перехода на 12-летнее образование, также направлено на решение проблемы формирования полиязычных кадров, способных вести обучение на различных языках.

Важным аспектом внедрения полиязычного образования является адаптация учебных программ и методик обучения, учитывающих специфику языковой группы и особенности обучения на различных этапах образовательного процесса.

Одновременно с этим особое внимание уделяется профессиональной подготовке педагогического персонала, включая повышение квалификации и обучение новым методикам преподавания в полиязычной среде.

Внедрение полиязычного образования предполагает создание благоприятных условий для многоязычного обучения, что включает в себя оснащение учебных помещений современным оборудованием и учебными материалами на разных языках, организацию культурно-просветительских мероприятий и поддержку интеркультурного взаимодействия.

Общий результат внедрения полиязычного образования заключается в развитии языковых и культурных компетенций учащихся, их подготовке к эффективному взаимодействию в многоязычном обществе и успешной интеграции в глобальное образовательное пространство.

В Республике Казахстан утвердили концепцию языковой политики на 2020-2025 годы, тем самым планируется увеличение доли населения, говорящего на казахском языке с 81 % до 84 % к 2029 году. Долю же населения, которое будет владеть тремя языками планируется увеличить до 32 % [6].

В современном мире, где мировая миграция и культурный обмен становятся все более распространенными, вопросы мультилингвизма и культурного плюрализма в образовательных учреждениях приобретают особую актуальность. Рассмотрим опыт школьной среды в Казахстане, где многонациональная среда формирует уникальный контекст для изучения и взаимодействия языков и культур.

В нашей школе присутствует представительство учеников из различных стран, таких как Китай, Кыргызстан, Монголия, Украина, Беларусь, Германия, Татарстан, Узбекистан и других. Этот многообразный культурный состав создает уникальные условия для изучения и взаимодействия различных языков и культурных традиций.

Примером может служить сопоставление опыта полиязычного образования в Казахстане с аналогичными исследованиями и программами, реализуемыми в зарубежных странах. Например,

в Германии существует подход к полиязычному образованию, включающий изучение немецкого, английского и французского языков. Подобные программы в США также стремятся к развитию мультилингвистических навыков, предлагая обучение национальным языкам различных эмигрантских групп.

Кроме того, важным аспектом полиязычного образования в нашей школе является проведение мероприятий, посвященных празднованию Дня народов, где ученики представляют и празднуют культурное наследие своей страны. Этот опыт может быть сопоставим с мероприятиями, проводимыми в мультикультурных образовательных учреждениях в других странах, таких как Франция, где ежегодно отмечается День многообразия культур.

Полиязычное образование в контексте учебной среды представляет собой систематическую практику, охватывающую изучение и применение нескольких языков в процессе обучения. В нашей школе реализуется полиязычная методика, в рамках которой обучающиеся активно занимаются изучением казахского, русского и английского языков.

Этот подход направлен на содействие мультиязычному и мультикультурному развитию учащихся, обеспечивая им уникальную возможность погружения в разнообразие языковых и культурных контекстов. В результате стимулируется культурное и лингвистическое разнообразие, а также способности адаптации к разнообразным межкультурным ситуациям.

Проведение различных мероприятий, включая праздники и культурные мероприятия, дополняет образовательный процесс и способствует углублению понимания различных культур и традиций. Эти мероприятия предоставляют учащимся возможность продемонстрировать свои знания и умения в области языков и культур и расширить свой кругозор.

Таким образом, полиязычное образование в нашей школе играет важную роль в формировании культурной компетенции учащихся, способствуя их глобальной грамотности и развитию межкультурного понимания.

ЛИТЕРАТУРА

1 Закон Республики Казахстан «О языках» от 11 июля 1997 года. [ЭР]. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000>

2 Закон «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III // Казахстанская правда. 2007 г. № 127. 15 августа

3 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011 – 2020 годы. Астана, 2010.

4 Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А.Назарбаева народу Казахстана «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана». Январь, 2012 г. <http://www.akorda.kz>

5 Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А.Назарбаева народу Казахстана «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана». Январь, 2012 г. <http://www.akorda.kz>

6 <https://kz.kursiv.media/2023-10-19/zmzh-kazakhstan-9/>

МИГРАЦИЯ - ЯЗЫКОВАЯ МОБИЛЬНОСТЬ

КОПБАЕВА Ж. А. САРДАРОВ Б. К.

ученики 10 «А» класса СОШ имени Музафара Алимбаева г. Павлодар

САБИТОВА А. Т.

учитель русского языка и литературы,
СОШ, имени Музафара Алимбаева г. Павлодар

Процессы глобализации, возрастающие миграционные потоки, расширение международных контактов, обострение межнациональных конфликтов обуславливают актуальность полиаспектного исследования концепта миграции как языковой мобильности. Миграция изучается в различных науках в качестве сложного социально значимого процесса, затрагивающего практически все сферы человеческой деятельности. Язык – не исключение. Центральной единицей анализа выступает усвоение русского языка во всех сферах жизни. Язык рассматривается как объект, анализ которого необходимо осуществлять, обращаясь одновременно к изучению сознания, культуры и общества. В рамках данной работы затрагиваются такие вопросы как адаптация, языковой барьер, культура поведения, межкультурные связи, толерантность. В 2023 году в странах СНГ объявлен год изучения и поддержки русского языка. Владение гражданами русским языком позволяет создать для иммигрантов благоприятную языковую среду в межнациональном пространстве [1]. Изучение того как миграция влияет на языковые изменения и как это влияет на людей, которые переезжают в другую страну.

Для достижения поставленной цели необходимо было решить следующие задачи:

- выявить учащихся иммигрантов в данной школе;
- определить среду, влияющую на развитие их языковых навыков;
- определить их уровень знания русского языка;
- выявить навыки устной и письменной речи путём практических заданий;
- определить уровни владения семьёй иммигранта-учащегося, через устную беседу, диалог.

Теоретическая и практическая основа исследования основывается на уровне владения языком иммигрантов, практические задания по русскому языку, на знание и применение языка. В перспективе данные могут рассматриваться и в таких науках как лингвистика, социология.

Изучение уровня владения русским языком иммигрантов позволяет выявить их языковой потенциал через устную и письменную речь для достижения результатов в общении и усвоении языка как человека, находившегося на территории Республики Казахстан.

Совершенствование изучения языка у иммигрантов, динамика развития и взаимодействия их в поликультурном обществе далее будет рассмотрено в статье.

Казахстан в эпоху глобализации является страной, привлекающих мигрантов. Причиной этому служат различные факторы, географическое положение, экономическая и политическая стабильность даёт возможность не только временно пребывать в стране, но и представлять трудовые цели, получая возможность получения статуса гражданина Республики Казахстан. Многих мигрантов Казахстан привлёк именно этим. Для уроженцев республики Казахстан вернуться в свою страну означало проявить патриотизм, любовь к Родине. Интерес к изучению языков у учащихся в школе имени Музафара Алимбаева высок.

Главной целью изучения русского языка как иностранного является практическая цель, достижение которой позволяет успешно овладеть языком, а также изучение языка сводится к овладению новыми способами выражения мыслей. В целом, можно выделять такие виды адаптации иммигрантов как производственная, экономическая, социальная, бытовая (а также множество других) с приоритетом экономического и психологического встраивания

в новые условия жизни. В данных видах адаптации важную роль играет язык.

Методика изучения русского языка как неродного все же рассчитана на иностранцев – которые, знакомы с русским языком, с русской культурой и ментальностью, сверхзадача является «превращение русского языка во второй родной язык «инофона» [2].

Всего в школе имени Музафара Алимбаева 6 иммигрантов, иммигрировавших в Казахстан с Афганистана, Египта, России, Турции. В семье Рамазан из Афганистана все дети учатся в классах с русским языком обучения по-разному преодолевая языковой барьер. Основными языками их общения является афганский и английский. Имеют большой интерес к изучению русского языка. Харир свободно владеет русским языком, Рамазан Хамас, ученик 1 класса, Рамазан Атмар, ученик 4 класса, Рамазан Харир, ученица 2 класса, Жамшибай Кеусар, ученица 7 класса, Мукашева Самира, ученица 8 класса, Ташкенова Карина, ученица 6 класса. Семья Рамазан мигрировала с Афганистана в Казахстан в 2022 году. По национальности – афганцы. Русский язык семья освоила так как проживала некоторое время в Российской Федерации. В Казахстан переехала по причине трудовой деятельности, так как Павлодарская область приграничная с Россией. Русским языком семья владеет не вся, мама не владеет языком, папа имеет элементарный уровень. Исследование 4 учащихся из 6 детей иммигрантов, речь и грамотность письма которых мы изучали, не осведомлены о реалиях русского языка в обществе, практически не имеют представления о культуре и менталитете русскоязычного общества Казахстана. Все 6 иммигрантов выполнили данные им письменные задания. В задании нужно было выполнить все пункты различной сложности:

- вставить пропущенные буквы;
- вставить пропущенное слово;
- заменить букву слов.

По результатам выполненных заданий, получили следующие результаты:

Учащиеся с семьи Рамазан Атмар и Хамас слабо владеют навыками письма, допуская типичные ошибки в окончаниях слов, в корнях слов, не могут применить то или иное слово. Рамазан Харир меньше допускает ошибок, правильно указывая гласные, окончания слов. Харир владеет свободно русской речью. Аналогичные ошибки допускает и Жамшибай Каусар.

Ташкенова Карина и Мукашева Самира отлично справились с заданием. Показали высокий результат знания русского языка.

В семьях детей-инофонов разговаривают только на родном языке, что усложняет ситуацию в освоении русского языка. Исследовав данную семью, побеседовав с родителями пришли к выводу, что родители являются «инофонами». Владеют русским языком на бытовом уровне, что является большим препятствием для донесения верной информации на русском языке. В семьях детей-инофонов разговаривают только на родном языке, что усложняет ситуацию в освоении русского языка. Данные условия создают необходимость учитывать индивидуальный подход при обучении русскому языку как иностранному детей-инофонов [3].

В классах, где учатся данные дети создается корпоративная культура. Дети стремятся донести доступно информацию, прибегают часто к переводу, стимулируют мигрантов быстрее адаптироваться, тем самым стремятся наладить дружеские отношения.

Все 6 иммигрантов выполнили данные им письменные задания

По результатам выполненных заданий, получили следующие результаты:

Учащиеся с семьи Рамазан Атмар и Хамас имеют элементарный уровень владения языком, Рамазан Харир – разговорным, аналогичный уровень ошибки у Жамшибай Каусар, Ташкенова Карина и Мукашева Самира свободно владеют русским языком, при этом Самира учится в классе с казахским языком обучения.

Уровень знания русского языка показали их практические задания, где выявлены следующие результаты:

- в семье, где лишь отец говорит по-русски, дети менее владеют языком;
- в семье, где мама также свободно владеет русским языком, учащийся лучше усваивает язык через общение с ней;
- дети, рождённые в Казахстане и, разумеется в России лучше владеют языком, нежели уроженцы другой страны;
- классы, в которых есть иммигранты создают благоприятную среду для изучения языка, создается корпоративная культура [4].
- у иммигранты путём перевода информации появляется стимул для учебного потенциала.

Подводя итоги, изучение и мониторинг уровня знаний русского языка у детей-инофонов и их родителей в форме письменных и устных заданий(интервью) – действующий способ изучения среднего уровня русского языка у иммигрантов Казахстана для

будущего поддержания статуса многонациональной страны и улучшения качества жизни иммигрантов [5]

В заключении хотелось бы процитировать президента К.Токаева, который произнёс на заседании совета глав государств стран СНГ: «Символично, что сегодня мы примем историческое решение о подписании учредительного договора и устава международной организации по русскому языку, важно отметить, что в мире в этом году будет повсеместно праздноваться юбилей русского поэта А. С. Пушкина, Казахстан – не исключение. Данная организация станет самостоятельной международной структурой, будет правосубъектной» [6].

В продолжении хотелось бы добавить о значимости для иммигрантов политики государства как благоприятной не только языковой среды, но и других аспектов деятельности для развивающегося будущего иностранных граждан нашего процветающего Казахстана».

В заключении также стихотворение собственного сочинения, посвящённое юбилею геолога, первого Президента Академии наук Сатпаева Каныша Имантаевича

Я – Сатпаев
 Я вырос, где жили батыры
 Где Родиной горы зовут
 На подвиг людей вдохновляет
 Великий мой Баянаул.
 Я сильный, кумысом излечен
 Я гордо Канышем звучал,
 Когда наук академию
 На Родине кремль открывал.
 И Томск покорил я не ростом
 Я медь в Джекказгане открыл,
 Когда обо мне Уинстон Черчель
 С высоких трибун говорил
 Я счастлив, я жил для народа,
 Я уголь однажды открыв,
 На Родине месторождений
 Сильнее тщеславья ценил.
 Я верный, я скромн душою
 Я образ великих людей
 В науке и тяготах создал
 И жизни другой не хотел

Удача успешных и сильных
 С любовью к народу живет
 Когда-то быть может на небе
 Планетой меня назовут!

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Специфика взаимной адаптации и интеграции принимающего населения и мигрантов в молодёжной среде // Социальная политика и социология. № 4. Том 2. Часть 1. С. 108–120
- 2 Конституция Республики Казахстан. Статья 7 С. 21
- 3 Нагорная А. В. Языковой туризм в эпоху глобализации (Научно-аналитический обзор) // РАН. ИНИОН. – М., 2015. – С. 146–157. 6. Титульная нация. – [Электронный ресурс].
- 4 Зайончковская Ж. А. 2005. Перед лицом иммиграции // Pro et Contra. № 3 (30). С. 72–87.
- 5 Ивахнюк И. В. 2016. Язык как фактор интеграции мигрантов // Проблемы языка в глобальном мире. Монография / Под ред. Ганиной Е. В., Чумакова А. Н. и др. М., Проспект. 208 с.
- 6 Новостной сайт Тенгриныйос.

ПОЛИЯЗЫЧИЕ КАК ВЕЛЕНИЕ ВРЕМЕНИ

АБАЙ А., САФАДАТ А.
 ученики 9 класса, СОШ №18, г. Экибастуз
 БЕЙСЕМБИНА Г. Н.
 учитель-соавтор, СОШ №18, г. Экибастуз

Многоязычие или языковое разнообразие в гетерогенном обществе создают необычные проблемы и пространство для политики, которая может иметь важные экономические последствия для формирования потоков межрегиональной или международной торговли, инвестиций и миграции. Учитывая часто бескомпромиссный характер языковых конфликтов, языковая политика и особенно выбор официальных языков должны учитывать предпочтения тех групп людей, чьи культурные, социальные, исторические ценности и чувства могут быть затронуты. При оценке языковой политики важную роль играет динамичный характер языковой среды, обусловленный индивидуальным выбором изучения других языков.

Полиязычие, или языковое разнообразие, является важным социальным явлением, которое может приносить выгоды или убытки в результате экономического взаимодействия между отдельными людьми, регионами или странами. Последствия полиязычия в последнее время вышли на передний план дебатов по государственной политике. Лингвистические проблемы и в частности, обращение с языками меньшинств почти не имеют себе равных с точки зрения их взрывоопасности и эмоциональной привлекательности, гораздо больше, чем любой другой вопрос распределения ресурсов или разделения ответственности внутри государства. Как отметил Бреттон, «язык может стать самой взрывоопасной проблемой во всем мире и с течением времени». Это главным образом потому, что сам по себе язык, в отличие от всех других проблем, связанных с национализмом и этноцентризмом, так тесно связан с индивидуальностью. Страх быть лишенным навыков общения, похоже, доводит политические страсти до апогея».

Полиязычие в образовании - это стратегия, которая поощряет использование нескольких языков в учебном процессе. Этот тренд в образовании становится все более популярным в связи с мировой глобализацией и увеличением многоязычных обществ. Вот некоторые особенности полиязычного образования:

Развитие языковых навыков: полиязычное образование способствует развитию навыков общения на нескольких языках, что может быть полезно в многоязычной среде.

Улучшение когнитивных способностей: исследования показывают, что полиязычное образование может способствовать улучшению когнитивных способностей, таких как внимание, память и ментальная гибкость.

Подготовка к мировому рынку труда: в условиях глобализации знание нескольких языков может быть преимуществом при поиске работы и ведении бизнеса.

Социокультурное понимание: полиязычное образование способствует пониманию различных культур и способов мышления через изучение разных языков.

Полиязычное образование может быть реализовано различными способами, включая двуязычные программы, международные школы и университеты, а также использование нескольких языков в учебных материалах и ресурсах.

Полиязычие имеет ряд важных преимуществ. Изучение нескольких языков помогает людям лучше понимать и оценивать

различные культуры, традиции и обычаи, что способствует толерантности и взаимопониманию между различными общностями.

Лучшее когнитивное развитие: полиязычие может улучшить когнитивные способности, такие как логическое мышление, способность к решению проблем, ментальная гибкость и многие другие.

Преимущество на рынке труда: в мире, где глобализация становится всё более важной, знание нескольких языков может стать преимуществом при поиске работы и развитии карьеры.

Улучшение коммуникационных навыков: изучение нескольких языков помогает развивать коммуникационные навыки, что может быть полезно как в профессиональной сфере, так и в личной жизни.

Снижение риска когнитивных заболеваний: некоторые исследования показывают, что полиязычие может снизить риск развития когнитивных заболеваний, таких как деменция и болезнь Альцгеймера.

Таким образом, полиязычие имеет множество польз как для индивидуального развития, так и для общества в целом.

Полиязычие способствует развитию общения междунациональных общностей следующим образом: **улучшение понимания других культур.** Изучение различных языков помогает людям лучше понять и ценить культурные особенности других народов. Это способствует взаимопониманию и уважению.

Создание мостов между общностями: знание нескольких языков облегчает установление контактов и связей между различными национальными общностями. Люди могут общаться напрямую на родном языке, что способствует укреплению доверия и улучшению отношений.

Улучшение межкультурного диалога: полиязычие способствует расширению возможностей для взаимодействия между различными культурами, что в свою очередь способствует улучшению межкультурного диалога и сотрудничества.

Снижение языковых барьеров: знание нескольких языков позволяет преодолеть языковые барьеры, улучшая коммуникацию и обмен информацией между представителями различных национальностей.

Таким образом, полиязычие способствует развитию общения междунациональных общностей путем укрепления

взаимопонимания, устранения языковых барьеров и улучшения межкультурного взаимодействия.

Формирование «полиязычия» – процесс сложный и длительный, очень важный с позиции сложившихся политических и экономической реалий современности. Полиязычие помогает сохранить исчезающие языки и культуры, способствует консолидации общества, Ч. Айтматов писал о «полилингвизме» следующее: «бессмертие народа – в его языке. Каждый язык велик для своего народа. У каждого из нас есть сыновий долг перед народом, нас породившим, давшим нам самое большое свое богатство – свой язык: хранить чистоту его, приумножать богатство его. Но вот мы сталкиваемся с новой диалектикой истории. Современное человеческое общество находится в постоянно всевозрастающем контактировании, что все более становится общей жизненной и культурной необходимостью. В этих условиях каждому человеку надо владеть несколькими языками».

Полиязычие открывает различные направления и возможности, включая **профессиональные возможности**: работа в международных компаниях: знание нескольких языков может открыть двери для работы в международных компаниях, где требуется коммуникация на различных языках.

Карьерные перспективы: полиязычие может значительно расширить возможности для карьерного роста, особенно в глобальной экономике.

Международное образование: обучение за рубежом: знание нескольких языков облегчает возможность обучения за рубежом и получения международного опыта.

Участие в академическом обмене: полиязычие может способствовать участию в академическом обмене, открывая новые образовательные возможности.

Межкультурное взаимодействие: туризм и путешествия: знание нескольких языков облегчает путешествия и взаимодействие с различными культурами.

Международные отношения: полиязычие может быть полезным для работы в международных организациях или в сфере международных отношений.

Таким образом, полиязычие открывает широкий спектр возможностей в профессиональной, образовательной и межкультурной сферах, что делает его ценным навыком в современном мире.

Полиязычное образование представляет собой образовательный подход, ориентированный на развитие многоязычных навыков и компетенций учащихся. Оно включает в себя следующие аспекты: **изучение нескольких языков**. Учебные программы включают изучение нескольких языков, обеспечивая учащимся возможность освоить не только родной язык, но и другие языки, часто выбранные из числа мировых языков.

Развитие мультязычности: полиязычное образование направлено на развитие мультязычных навыков, включая умение говорить, читать, писать и понимать несколько языков. Этот подход способствует формированию более широкого языкового кругозора.

Интеграция культур: обучение в рамках полиязычного образования также уделяет внимание интеграции культур через изучение языков, литературы, истории и культурных особенностей различных стран и народов.

Подготовка к глобальной среде: полиязычное образование готовит учащихся к взаимодействию в глобальной среде, где знание нескольких языков и уважение к различным культурам являются важными компетенциями.

Поддержка языковой плюрализации: полиязычное образование поддерживает языковую плюрализацию, способствуя сохранению и развитию различных языков и культур в многоязычном обществе.

Таким образом, полиязычное образование представляет собой комплексный подход к обучению, ориентированный на развитие мультязычности, межкультурного взаимодействия и подготовку к участию в глобальном обществе.

Сейчас в Казахстане утвердилось полиязычие как важнейшее направление культуры межнационального общения. Человек, владеющий кроме родного языка языком другого народа, получает возможность общаться с большим количеством людей, приобщаться к материальному и духовному богатству, выработанному носителями языка другого народа, ближе и глубже знакомиться с его историей, культурой.

В Послании народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире». Глава государства предложил начать поэтапную реализацию культурного проекта «Триединство языков». Именно с этого момента и начинается отсчёт новой языковой политики независимого Казахстана, которая сегодня может служить примером для других стран мира по степени популярности в обществе и уровню своей

эффективности. Гармонично войдя в процесс духовного развития народа, языковая политика неотделима от общей политики масштабной социальной модернизации. Президент считает, что для успеха модернизации очень важно, чтобы каждый гражданин был полезен своему Отечеству. Модернизация нужна всем казахстанцам. Только при таком понимании может быть достигнут широкий общественный консенсус и успех. «Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, неоднократно подчёркивал Президент, – население которой пользуется тремя языками. Это: казахский язык – государственный язык, русский язык – как язык межнационального общения и английский язык – язык успешной интеграции в глобальную экономику».

ЛИТЕРАТУРА

1. Назарбаев Н.А. Новый Казахстан в новом мире // Казахстанская правда. – № 33(25278)–2007. –1 марта
- 2 Назарбаев Н. А. Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда // Казахстанская правда. – 2012. – № 218–219. 10 июля.
3. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы // ги

ПОЛИАЗЫЧИЕ КАК НОВЫЙ ТРЕНД ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

САҒАДАТ А. Қ.
ученик, СОШ № 25 г. Павлодар
САМБЕТБАЕВА У. А.
учитель английского языка, СОШ № 25 г. Павлодар

Полиязычие - использование нескольких языков в определенной социальной группе или среде, а также выбор языка в зависимости от контекста общения. Этот тренд развития в современном Казахстане подчеркивает единство языковой культур.

В современном обществе акцент сделан на развитие многоязычия как важного аспекта образования. Воспитание молодого поколения нацелено на формирование их способности не только выживать и приспосабливаться, но и проявлять свою

значимость и конкурентоспособность в обществе. Развитие многоязычия обеспечивает благоприятную среду для формирования личностных качеств, которые способствует успешной реализации индивидуальных компетенций в выбранной профессии. [статья «Полиязычия как важный критерий образования»]

В Казахстане уделяется значительное внимание изучению языков различных этнических групп, проживающих в стране. Казахский язык является официальным государственным языком, а русский язык широко используется в качестве языка межнационального общения. Все школы включают в свои учебные планы изучение иностранных языков, и в большинстве учебных заведений обучение ведется на казахском языке и русском языке, с дополнительной программой по изучению по меньшей мере одного иностранного языка. Это свидетельствует о том, что в Казахстане формируется двуязычная среда и наблюдается тенденция к полиязычному образованию.

В современном Казахстане двуязычие стало важным направлением культурного межнационального взаимодействия. Президент Республики Казахстан Н. А. Назарбаев в своём послании к народу в 2009 году подчеркнул, что этот подход необходим для обеспечения конкурентоспособности страны и её граждан, предложив поэтапную реализацию этой стратегии. Владение двумя языками позволяет людям расширить круг общения, погрузиться в материальное и духовное наследие других народов, а также глубже познакомиться с их историей и культурой, способствуя более глубокому и плодотворному взаимодействию между различными этническими и языковыми группами в обществе. Такое утверждение двуязычия как важного элемента культурного и социального развития отражает стремление к разностороннему и гармоничному общению в многоязычной среде Казахстана. [статья «Полиязычия как тренд развития современного Казахстана»]

Мы провели исследование. в результате которого, выяснились самые эффективные способы внедрения иностранных языков.

1 Образовательные программы: Разработка учебных планов с изучением казахского, русского и английского языков.

2 Лингвистические центры: Организация интенсивных курсов по изучению языков и доступ к онлайн-ресурсам.

3 Языковые курсы и тренинги: Проведение обучающих мероприятий для студентов и педагогов.

4 Мультимедийные ресурсы: Создание мультимедийных материалов для эффективного обучения.

5 Культурный обмен: Организация мероприятий и фестивалей для повышения интереса к различным языкам.

6 Интеграция в учебные планы: Внедрение изучения языков в школьные программы и высшие учебные заведения.

7 Партнерство с зарубежными учреждениями: Установление сотрудничества для обмена опытом и реализации совместных проектов. [<https://natural-sciences.ru/ru/article/view?id=32605>]

Трехязычие в Казахстане

Количество книг и статей: в 2011 году издано 550 тысяч книг и 78 тысяч научных публикаций на английском языке, в то время как на русском языке было издано в пять раз меньше книг, а на казахском языке – более чем в 200 раз меньше. Также в медицинской отрасли на английском языке опубликовано 14 тысяч работ, в то время как на казахском всего лишь 147. Это подчеркивает преимущества владения английским языком для доступа к передовым знаниям и технологиям.

Статистика владения языками в Казахстане:

Рисунок 1 – Уровень владения языками граждан разных национальностей

Практические примеры полиязычного обучения

Примеры успешного внедрения полиязычного обучения в различных подчёркивают его эффективность и потенциал. Они демонстрируют, как полиязычное образование способствует не только развитию языковых навыков, но и культурному обмену, межкультурному взаимопониманию и глобальной компетентности студентов. Примеры включают в себя многоязычные программы обучения, международные проекты совместного обучения и виртуальные обмены студентами.

Полиязычие действительно играет важную роль в образовании. Владение несколькими языками открывает новые горизонты, раскрепощает характер человека. Так же, обогащает интеллектуальный потенциал личности и развивает память.

В Казахстане уделяется очень большое внимание изучению языков народов, населяющих эту страну. Здесь казахский язык является государственным, а русский язык- язык межнационального общения. По государственной программе учебники нового поколения издаются в стране на шести языках: казахском, русском, уйгурском, узбекском, турецком и немецком. Иностранные языки изучаются во всех школах. Если учесть, что обучение осуществляется на государственном, казахском, и языке межнационального общения-русским языком в школах, колледжах и вузах, а в учебных планах всех учебных заведений предусмотрено изучение, кроме русского, еще, как минимум, одного иностранного языка, то можно говорить, что в Казахстане уже сформировалась двуязычная ситуация и имеется тенденция полиязычного образования.

Поэтому, мы считаем что развитие полиглотизма следует рассматривать как стратегическую задачу, способствующую формированию глобально мыслящих и культурно образованных специалистов.

ЛИТЕРАТУРА

1 <http://7-semey.mektebi.kz/kz.php?query=main%2F35-poliyazychie-kak-trend-razvitiya-sovremennogo-kazahstana.html>

2 <http://kuam.edu.kz/ru/poliyazychie-kak-vazhnyy-kriteriy-sovremennogo-obrazovaniya#gsc.tab=0>

3 <https://natural-sciences.ru/ru/article/view?id=32605>

4 Бюро национальной статистики

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА И РОССИИ

ЛУХМАНОВ Д. В.

ученик 8 «А» класса, СОШ №11, г. Павлодар

ШИЯНБИНА Ж. Ж.

учитель казахского языка, СОШ N 11, г. Павлодар

Государственная языковая стратегия играет ключевую роль в формировании общества, поскольку ее цели и меры могут значительно оказывать влияние на развитие поликультурной и конкурентоспособной личности и общества [1, 6]. Кроме того, она оказывает огромное воздействие на социокультурную среду страны и ее экономику.

В данной статье рассмотрены особенности развития языковой политики на примере двух стран, а именно: Казахстана и России. Из анализа исследования важно отметить, что необходимо продвигать многоязычное образование, применяя передовой опыт из других наций и инновации в сфере образования.

Языковая политика является ключевым аспектом культурной и социальной жизни любого государства, определяя не только способы использования языков в официальных сферах, но и влияя на межэтнические и межкультурные отношения внутри страны.

Актуальность темы обусловлена необходимостью формирования поликультурного конкурентоспособного общества.

Языковая политика страны оказывает огромное влияние на социальную жизнь страны, ее культуру и экономику. Поэтому языковая политика должна разрабатываться не только с учетом мнения социальных групп, но и в том числе политических деятелей. Так как они учитывают основные потребности и особенности жителей страны и долгосрочных целей развития страны. Политические деятели государства могут существенно влиять не только на социальную жизнь страны, ее культуру и экономику, но также и на языковую политику.

Стратегия языковой политики может быть как конструктивной, так и деструктивной характер. Под конструктивной языковой политикой имеется в виду политика, направленная на расширение функций языков, сферы их применения, их социально-коммуникативной роли, на создание и развитие литературных языков и формирование поликультурной личности.

Важно также различать централизованную и децентрализованную языковую политику. Централизованный характер носит обычно языковая политика, проводимая государством и предусматривающая систему общеобязательных мероприятий. Децентрализованной является политика местных органов власти, не имеющая обязательной силы за пределами данного региона, а также не пользующаяся государственной поддержкой политика отдельных партий и общественных движений.

Кроме того, можно выделить виды языковой политики в зависимости от типов языковых ситуаций: во-первых, языковую политику в условиях одноязычного государства, во-вторых, языковую политику в условиях многоязычного государства и, в-третьих, языковую политику за пределами данного государства.

За последнее время произошли серьезные изменения в социальной структуре мирового сообщества, активизировались миграционные процессы, происходит переориентация языковых общностей с одних языков на другие, смена языковой компетенции и т.д. Есть страны, где периодически возникает вопрос о выборе языка для общегосударственного и межэтнического общения.

Проанализировав стратегии языковой политика Казахстана и России, выделены следующие сходства:

- Многоязычие: Как Казахстан, так и Россия официально признают многоязычие и поддерживают использование нескольких языков в образовании, СМИ и государственном управлении.

- Государственный язык: В обеих странах есть государственный язык, играющий центральную роль в официальных сферах: казахский в Казахстане и русский в России. Эти языки считаются ключевыми элементами национальной идентичности.

- Защита и поддержка меньшинств: Обе страны признают необходимость защиты языков и культур национальных меньшинств, хотя конкретные подходы и меры поддержки могут отличаться.

К основным различиям в области языковой политики можно отнести:

- Статус русского языка: В Казахстане русский язык официально признан языком межэтнического общения, что отражает его широкое использование и важное положение в стране. В России русский язык является единственным государственным языком, хотя языки национальных меньшинств также получают определенную поддержку на региональном уровне.

- Политика лингвистической интеграции: Казахстан проводит активную политику лингвистической интеграции, нацеленную на расширение использования казахского языка во всех сферах жизни. В России фокус делается на поддержке русского языка как средства интеграции и сохранения культурного наследия страны.

- Языковая политика в образовании: В Казахстане осуществляется переход на обучение на казахском языке, хотя русский язык также остаётся значимым в образовательной сфере. В России русский доминирует в системе образования, но региональные и меньшинские языки могут использоваться в качестве дополнительных языков обучения на определённых территориях.

- Программа трехязычия в образовании [1,5]: Человек, владеющий кроме родного языка языком другого народа, получает возможность общаться с большим количеством людей, приобщаться к материальному и духовному богатству, выработанному носителями языка другого народа, ближе и глубже знакомиться с его историей, культурой. В Казахстане практически в каждой школе есть классы, где внедряется трехязычное обучение. Трехязычие это основа формирования поликультурной личности. Основная цель трехязычия заключена в том, чтобы каждый ученик, заканчивая школу, владел тремя языками: казахским, русским и английским. В Казахстане не только активно изучают английский язык, но и внедряют преподавание предметов ЕМЦ на английском языке. В России же напротив статус английского языка снижен.

Политические деятели государства могут существенно влиять на языковую политику [2]. Влияние и вклад некоторых политических деятелей является достоянием человечества. Их вклад очень высоко оценивается с каждым последующим поколением [4].

Вектор развития языковой политики задают именно политические деятели. Успех и развитие страны напрямую зависит от их роли и вклада. При выборе эффективной стратегии развития языковой политики, происходит формирование поликультурного конкурентоспособного населения.

Проанализировав деятельность политических деятелей Казахстана и России, установлено, что большой вклад в развитие языковой политики внесли:

Казахстан: Ыбырай Алтынсарин, Ахмет Байтурсынов, Абай Кунанбаев, Каныш Сатпаев, Нурсултан Назарбаев, Касым-Жомарт Токаев.

Россия: Петр I, Екатерина II, Елизавета I.

Важно отметить, что все деятели, оказавшие влияние на языковую политику получили образование. Также наблюдается знание языков. Их наставниками были не только знаменитые в то время педагоги, поэты, знатные и богатые люди, но и родные люди – отцы, бабушки, мужья, жёны, что доказывает важность воспитания и привития семейных ценностей, заложенных при становлении личности. Большинство из них жили в большой семье, где были не только старшие, но и младшие дети. Также, следует отметить, что практически все политические деятели рождены в полных семьях.

Языковая политика Казахстана и России имеет как сходства, так и различия, отражающие уникальные исторические, культурные и социальные контексты каждой страны. Обе страны стремятся сбалансировать между поддержкой государственного языка и обеспечением защиты языкового и культурного многообразия, хотя и выбирают различные пути для достижения этих целей. Сравнительный анализ позволяет лучше понять вызовы и возможности, стоящие перед многоязычными обществами в современном мире.

В рамках проведенного анализа, было выявлено, что в Казахстана наиболее современная и эффективная модель языковой политики. Если выбрать эффективную стратегию построения и роста языковой политики, то вместе с этим будет развиваться поликультурная и конкурентоспособная личность, что приведет не только к успеху, но и прогрессу, процветанию страны. Тем самым, возрастает необходимость внедрять трехязычие и формировать поликультурную личность [3].

Ключевые моменты развития языковой политики:

- эффективная стратегия языковой политики;
- высококвалифицированные политические деятели;
- развитие поликультурной и конкурентоспособной личности.

Внедрение данной формулы приведет страну к прогрессу и процветанию в разных областях: экономика, наука, культура и т.д. Ее можно применить и адаптировать к любой стране.

Языковая политика является важной составляющей государственной политики любого государства. Она определяет статус, использование и защиту языков в рамках страны.

Полиязычным и конкурентоспособным можно назвать человека, говорящего, понимающего и умеющего в различных ситуациях общения пользоваться иностранными языками. О полиязычном образовании можно говорить в тех случаях, когда на изучаемом

иностранным языке преподаются еще другие учебные дисциплины, например, литература изучаемого языка, страноведение и т.п.

По результатам проведенного анализа, можно уверенно сказать, что трехязычие необходимо каждой развивающейся, и необходимо проводить дальнейшую работу над усовершенствованием данной программы.

Годы развития суверенного Казахстана показывают, что полиязычие в обществе не только не ущемляет права и достоинства казахского языка, но и создаёт все необходимые условия для его развития и прогресса. Успех внедрения трехязычного образования зависит от каждого казахстанца.

Учителям в школах следует приобщать подрастающее поколение к универсальным, глобальным ценностям, формировать у детей и подростков умений общаться и взаимодействовать с представителями соседних культур и в мировом пространстве. Очень важно мотивировать школьников изучать казахский, русский и английский.

ЛИТЕРАТУРА

1 Нурсултан Назарбаев А. 2007. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана: «Новый Казахстан в новом свете». https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-28-fevralya-2007-g

2 Вайнрайх, Уриэль. 1953. Языки в контакте: Выводы и проблемы.

3 Ричард, Такер Г. 1999. Глобальная перспектива двуязычия и двуязычного образования.

4 Ян, Нельсон. 2015. 9 многоязычных стран мира.

5 Елена, Мэдден. 2008. Наши трёхязычные дети.

6 Проблемы в реализации языковой политики: <https://www.zakon.kz/pravo/6390029-kakoy-budet-yazykovaya-politika-kazahstana.html>.

Секция 34
Заманауи білім беру және әлеуметтік жұмыс
Современное образование и социальная работа

КАК СФОРМИРОВАТЬ АНТИКОРРУПЦИОННОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ У ШКОЛЬНИКОВ

ГУПАЛО В. В.

учитель, Специализированная школа-лицей №1 для одаренных детей г. Экибастуза, г. Экибастуз

БАГАЦКАЯ Е. В.

ученица, Специализированная школа-лицей №1 для одаренных детей г. Экибастуза», г. Экибастуз

ЗОЛОТУХИНА Д. С.

ученица, Специализированная школа-лицей №1 для одаренных детей г. Экибастуз, г. Экибастуз

Каждый человек мечтает жить в благополучном обществе, где нет места несправедливости. Однако, в современном мире коррупция стала частым явлением. Она отрицательно влияет на государственную систему, наносит вред власти, вызывает недоверие общества политическим деятелям. Наблюдается в любом государстве, и Казахстан, к сожалению, не является исключением. Существует мнение, что наше государство входит в число одного из самых коррумпированных. Республика Казахстан занимает 39 место в рейтинге коррупции во всем мире на 2023 год [1]. Считаем, что казахстанцы заслуживают жить в обществе, где коррупции нет и поэтому разработали проект, желая внести свой вклад в решение данной проблемы.

Для того, чтобы добиться снижения коррупции, действий только со стороны власти недостаточно, так как без поддержки социума добиться этого невозможно. Мы пришли к выводу, что если будет сформирована нетерпимость к коррупции с раннего возраста, то это будет способствовать снижению ее уровня в целом. Существует множество понятий «коррупции». Правоведы Казахстана считают, что коррупция – это только правонарушение, ассоциируемое с общественно-вредным виновным деянием, которое идет в противовес требованиям правовых норм [2]. Западные правоведы в свою очередь увеличивают рамки коррупции до неприемлемого поведения политической элиты, иначе говоря, в большой степени ведут речь о нарушении этических и моральных

норм. Коррупция – незаконное использование государственного положения в целях получения личной выгоды [3].

В современном мире коррупция стала одной из самых важных проблем, которая препятствует поступательному развитию государств. Решением этой проблемы может стать определение слагаемых антикоррупционного мировоззрения и действия, направленные на его формирование. В качестве примера можно рассмотреть страны, которые успешно осуществляют борьбу с коррупцией. Например, Сингапур и Швеция. Одним из основных тезисов правительства данных стран является нулевая терпимость к коррупции, то есть антикоррупционное мышление [4]. В условиях гражданского общества, усилий со стороны государства недостаточно, чтобы преодолеть данную проблему. Для ее решения необходимо участие всех и каждого. К. Ж. Токаев отмечает: «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны» [5]. А возможно такое участие лишь при сформированном антикоррупционном мировоззрении.

В ходе изучения теоретической части было сформулировано свое рабочее определение:

Коррупция – незаконное использование государственной должности в личных интересах. А также определены основные виды коррупции: бытовая, деловая, политическая. И сформулированы основные причины коррупции: низкий уровень жизни населения, невысокие зарплаты государственных служащих, безнаказанность, низкий уровень конкуренции, незаинтересованность общества в искоренении коррупции.

Коррупция существует с древних времен. Она упоминается в истории таких государств как Египет, Китай, Индия. Изначально, люди делали небольшие подарки высокопоставленным лицам в целях получить их одобрение или добиться расположения. Например, Гай Юлий Цезарь хорошо понимал, что в благополучном государстве коррупции быть не должно, однако, он также осознавал чрезвычайную сложность ее искоренения. В следствие этого, правитель установил смертную казнь за взятки для судей и огромные штрафы для чиновников. Современник Цезаря Цицерон утверждал, что «взятничество достигло апогея» и назвал его «явлением самым преступным и наиболее постыдным» [6].

В современном Казахстане вопрос о коррупции также поднимается довольно часто. Например, президент Казахстана К.Ж. К. Токаев утверждает: «Коррупция – это большое зло, которое

приходит очень легко, но искоренить его очень сложно. Может быть очень поздно, если мы не будем бороться сейчас. Одна из моих приоритетных целей – это борьба с коррупцией» [7]. На данный момент в Казахстане действуют следующие нормативно-правовые документы, направленные на противодействие коррупционным актам: «Концепция антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022-2026 годы», Закон «О государственной службе Республики Казахстан», Закон «О противодействии коррупции», Кодекс об административных правонарушениях, Указ «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года».

На данный момент в Казахстане зафиксировано очень много случаев коррупции. Так например, из различных новостных источников узнали о крупных фактах коррупции в сфере образования:

Ущерб от коррупции в результате анализа деятельности в образовании достиг 200 млн тенге в Жамбылской области.

В Северо-Казахстанской области выявили статистику по совершению коррупционных актов [8].

В государстве проводятся различные мероприятия, направленные на просвещение и осведомление о вреде коррупции, но они пока не приносят должных результатов. Например, такие как «Часы добропорядочности» в колледжах и ВУЗах; мероприятия по формированию антикоррупционного иммунитета у студентов; движение «Антикоррупционные волонтеры» и другие. Существуют информационные памятки, в которых указаны меры наказания за совершение коррупционного правонарушения или дети выполняют творческие задания на эту тему [9].

Для определения уровня знаний казахстанцев о коррупции, изучения их мнения о способах предотвращения и источниках осведомленности проведено анкетирование. Анкета состояла из 10 вопросов для людей разного возраста: 14-17 лет, 17-30 лет, 30-50 лет, старше 50 лет. Было опрошено 297 человек (респондентов). Анализ результатов анкетирования позволил сформулировать следующие выводы:

Казахстанцы в основном имеют представление о коррупции, ее видах и об ответственности за совершение коррупционного акта, большинство опрошенных убеждено, что коррупция во благо невозможна, убеждение о вреде коррупции формируется в

достаточно взрослом возрасте, в период обучения в колледжах, ВУЗах или через СМИ.

В школе тема коррупции поднимается на уроках предмета основы права, начиная с 9 класса, где ученики узнают о существующих антикоррупционных мерах.

Изучив данный вопрос, стала понятна важность расширения уровня знаний учащихся о коррупции и необходимости организации мероприятий, направленных на воспитание антикоррупционного мировоззрения, начиная с более раннего возраста, так как изучение в старших классах представляется несколько запоздалым.

Процесс формирования нетерпимости к коррупции достаточно сложный и, в зависимости от возраста, проходит несколько стадий: от простого страха до личных убеждений. Было решено данный процесс представить в виде модели.

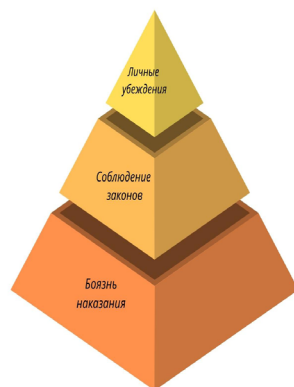

Рис.1 – Модель формирования антикоррупционного мировоззрения

Наиболее оптимальным процесс достижения антикоррупционного мировоззрения представляется нам в форме пирамиды, состоящей из трех основных ступеней: боязнь наказания, понимание и соблюдение законов, личное убеждение неприятия коррупции (антикоррупционный иммунитет).

На первой стадии человек, чаще всего в молодом возрасте, испытывает страх перед наказанием за совершенное деяние;

В более осознанном возрасте люди понимают необходимость соблюдения законов, неотвратимость наказания, и у них больше сформировано чувство уважения к закону. Люди часто следуют примеру, поэтому честное и законопослушное поведение лидеров может вдохновить других. Такой пример мы можем наблюдать в Сингапуре, одной из наименее коррумпированных стран Азии, где высшие органы власти искренне заинтересованы в снижении уровня коррупции, поэтому ведут скромный образ жизни [10]. Личные убеждения формируются в процессе воспитания и образования. Они определяют моральные и этические ценности, по которым человек оценивает свои действия и поведение окружающих. Когда человек считает коррупцию недопустимой, у него формируется антикоррупционный иммунитет.

Исходя из вышесказанного, формировать антикоррупционное мировоззрение необходимо с детства. С целью реализации данной проблемы нами была разработана программа мероприятий для школы.

Таблица 1 – План мероприятий

Национальность	Количество, человек	% соотношение
Русские	96228	51,90%
Казахи	65373	35,26%
Украинцы	5879	3,16%
Немцы	4020	2,16%
Татары	3823	2,00%
Корейцы	1641	0,88%
Белорусы	1363	0,70%
Чеченцы	919	0,47%
Греки	719	0,40%
Азербайджанцы	558	0,29%
Узбеки	508	0,27%
Башкиры	456	0,25%
Поляки	406	0,22%
Молдаване	331	0,18%
Чуваши	269	0,15%
Мордва	237	0,14%
Литовцы	164	0,09%
Другие	2512	1,35%
Всего	186216	100%

Академическая честность - ценности и принципы учащихся, которые не позволяют применять нечестные способы при выполнении

заданий и получении оценок. Иначе говоря, речь идет о списывании. Списывая, ученик обманывает не только своих учителей и родителей, но и самого себя. Будучи учащимися 11 класса, твердо убеждены, что каждый ученик хоть раз в жизни получал свои оценки нечестным путем. Печальнее всего, что некоторые родители поощряют это: они готовы на что угодно ради хорошей оценки, а именно выполнить задание за ребенка, нанять репетитора, обратиться к Интернету; их в меньшей степени волнует качество знаний, главное – хорошая оценка. Таким образом, если обучающиеся будут приучены к честности с раннего возраста, в будущем они будут заинтересованы в достижении успеха только честным путем. Поэтому была разработана памятка-обращение для родителей о том, как воспитать академическую честность у своего ребенка, так как знания намного важнее оценок, особенно заработанных несправедливым путем.

Таблица 2 – Памятка «Как воспитать академическую честность» (для родителей)

Правило	Краткое содержание
Будь честен в учебе	Объясните значение академической честности: расскажите ребенку, что означает быть честным в учебе
Что будет под запретом (Правило «вето»)	Установите ясные правила и ожидания относительно академической честности и убедитесь, что ребенок понимает их. Обсудите, какие действия считаются недопустимыми
Проблемы обсуждаем вместе	Поддерживайте открытую коммуникацию: создайте открытую и поддерживающую атмосферу, в которой ребенок может задавать вопросы и обсуждать свои заботы, проблемы
Будь самостоятельным и инициативным	Поощряйте самостоятельность и творчество: стимулируйте ребенка развивать собственные идеи и мышление, поощряйте нестандартные пути решения
Умей отстаивать свое мнение	Способствуйте развитию критического мышления: учите его исследовательским навыкам, таким как поиск надежных источников, правильное цитирование и аргументирование

Таким образом, можно сделать вывод, что коррупция как явление существует и с ней надо бороться общими усилиями: государства и всех его граждан. Если у каждого казахстанца будет сформировано антикоррупционное мировоззрение, то наше общество станет более справедливым и добропорядочным. А мы стремимся этому способствовать на своем уровне.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>
- 2 <https://sci-book.com/kriminologiya/ponyatie-korruptsii-vidyi-formyi-69461.html>
- 3 <https://www.gov.kz/memleket/entities/kgdalmaty/press/news/details/442380?lang=ru>
- 4 <https://vestnik.zqai.kz/index.php/vestnik/article/view/1038> - Вестник «Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан»
- 5 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Единство народа и системные реформы - прочная основа процветания страны» от 01.09.2021 г. <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>
- 6 <https://infourok.ru>
- 7 <https://www.nur.kz/poitics/kazakhstan/1798893-tokaev-o-korruptcii-esli-my-sejcas-ne-budem-s-nej-borotsa-budet-pozdno/> - цитата Касым-Жомарта Токаева
- 8 <https://www.nur.kz/incident/crime/2034133-uscherb-ot-korruptsii-v-sfere-obrazovaniya-na-200-mln-vyyavil-antikor-v-zhambylskoy-oblasti/> В СКО выявили многомиллионные хищения бюджета в сфере образования <https://www.zakon.kz/propishestviia/6402058-v-sko-vyyavili-mnogomillionnye-khishcheniya-byudzheta-v-sfere-obrazovaniya.html>
- 9 https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32202092 – «Коррупция в Республике Казахстан и методы борьбы с ней».
- 10 Учебник всемирной истории 11 класса Р. Р. Каирбекова, А. С. Ибраева, Г. Н. Аязбаева

ВЛИЯНИЕ КОМИКСОВ НА ТВОРЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ МОЛОДЕЖИ

БЕКБАЙ А.

ученица 10-класса, IQanat High School of Burabay

ШАЯХМЕТОВ А. Р.

руководитель R&D Bureau Школы исследований и проектов ODEP Lab

Комиксы (comic – полоса, strip – рисунок) представляют собой органическое сочетание литературы и изобразительного искусства. Они выражаются через последовательность кадров, где рисунок и текст создают целостное смысловое единство. Этот уникальный

способ повествования позволяет переносить сложные идеи и сюжеты простым и наглядным образом, делая их доступными и запоминающимися. Несмотря на небольшое количество текста, комиксы оказывают значительное воздействие, особенно благодаря своей визуальной привлекательности. Очевидно, что комиксы из молодого жанра уже давно выросли в самостоятельный раздел современного искусства. Также очевидно, что они распространены по всему миру. Однако из этого не следует, что данная индустрия развита в Казахстане. Так, например, руководитель ведущего комикс-издательства КНАН, Оразхан Жакуп, отмечает, что в сравнении с американской, европейской и японской индустрия комиксов казахстанская явно уступает [1]. Разумеется, эта индустрия постепенно растет, но растет медленно, что является первой проблемой.

Вторая проблема заключается в том, что влияние комиксов до сих пор не исследовано всесторонне (за исключением исследований о применении комиксов в сфере образования). О подобных исследованиях, целевой аудиторией которых является казахстанская молодежь, и говорить не приходится. Тем не менее проведение подобных работ поможет лучше понять молодежь Казахстана, ее эстетические предпочтения.

Первое упоминание об образовательном потенциале комиксов относится к 1845 году, когда педагог Родольф Тёпфер высказался на эту тему. Образовательные комиксы были в ходу уже в 1930-е годы и издавались такими крупными издателями, как Marvel и DC Comics [4]. С тех пор началась дискуссия о том, насколько комиксы могут быть полезным средством обучения. По оценкам профессора У. Д. Соунса из Питтсбургского университета, между 1935 и 1944 годами в Соединенных Штатах было опубликовано более ста работ в педагогической и образовательной литературе о возможности использования комиксов для обучения детей в различных дисциплинах.

Существует множество образовательных комиксов, включая серии о физике, математике, программировании, биохимии, астрономии, истории, философии и изучении иностранных языков [2]. Эти комиксы помогают студентам лучше понимать сложные концепции благодаря доступному и остроумному изложению материала. Они также способствуют развитию воображения, улучшению памяти и расширению словарного запаса. Кроме того,

они могут стимулировать интерес к чтению и мотивировать на изучение новых произведений.

Комиксы, сочетая текст и изображения, активизируют оба полушария мозга: левое – при чтении и анализе сюжета, а правое – при восприятии визуальной информации и эмоциональном восприятии [3]. Это способствует интеграции полушарий, улучшает когнитивные способности и развивает творческое мышление. Чтение комиксов существенно влияет на развитие творческого мышления. Во-первых, они развивают нестандартные идеи: комиксы часто содержат необычные сюжеты и персонажей, заставляя читателей мыслить нестандартно, что способствует креативному мышлению и новаторским подходам. Во-вторых, они дают дорогу интерпретации символов. Многие комиксы используют символику и метафоры, требующие творческого мышления для ассоциации с определенными концепциями и эмоциями. В-третьих, они развивают воображение. Фантастические миры и приключения в комиксах помогают читателям видеть мир с новой, нестандартной перспективы. Наконец, они могут поднять вдохновение и мотивацию. Дело в том, что уникальные истории и персонажи в комиксах могут вдохновлять читателей на творческое самовыражение, например, на рисование или написание собственных историй. В общем, чтение комиксов не только развлекает, но и способствует развитию творческого мышления, обогащает воображение и вдохновляет на новые идеи.

В нашем исследовании мы провели социальный опрос, интервью и эксперимент в виде интерактивного занятия.

Метод опроса эффективен тем, что он позволяет собрать мнения и оценки большого количества людей для повышения точности проверки наших теоретических гипотез, вследствие чего мы сможем также подтвердить наличие взаимосвязи между комиксами и творческим мышлением. В опросе участвовали 200 человек с 10-18 лет, это – учащиеся школ (IQanat, НИИШ г. Караганды и Астана и др.). Итоги опроса по вопросам таковы:

1 Ваш возраст. Большинство респондентов – подростки и юноши 12-16 лет (88 %)

2 Любите ли вы читать? Более половины респондентов (57 %) считают, что они не любят чтение как таковое.

3 Знаете ли вы, что такое комикс? 74 % респондентов знакомы с комиксом.

4 Читаете ли вы комиксы? Интересно, что хоть и 57 % респондентов не любят читать, 68.5 % читают комиксы, то есть мы можем сказать, что им нравится чтение таких более простых жанров.

5 Если нет, то планируете ли вы читать?

6 Почему вы читаете комиксы?

a Много картинок (12.5 %)

b Интересный сюжет (51.5 %)

c Необычные персонажи, герои (28.5 %)

d Небольшой объем (7.5 %)

7 Как вам легче воспринимать информацию?

a Сплошной текст (12.5 %)

b Иллюстрации с текстом (73.5 %)

c Иллюстрации (13.5 %)

d Слух (0.5 %)

8 Как вы думаете, как комиксы влияют на человека?

a Развивает воображение (15.5 %)

b Развивает мечтательность (49.5 %)

c Развитие нестандартного мышления (24.5 %)

d Помогает генерировать новые идеи (10.5 %)

9 Скучно ли вам в ваше свободное время? Данный вопрос был поставлен для установления корреляции между чтением комиксов и интересным времяпровождением. В результате чего мы видим подтверждение этой гипотезы. Большинство респондентов (88.5 %) считают, что им не скучно в свободное время, в то время как большинство респондентов (68.5 %) читает комиксы.

Но у опроса есть объективный недостаток, заключающийся в том, что за цифрами не видно каждого отдельно взятого человека. Интервью решает эту проблему, позволяя подробно обсудить тот или иной вопрос, связанный с темой. Более того, дабы получить более разностороннее исследование, мы решили провести интервью не с читателем комиксов, а с молодым начинающим автором комиксов Данияром, студентом-первокурсником Назарбаев Университета (специальность Computer Science). Были заданы следующие вопросы:

Когда вы начали рисовать комиксы?

Почему вы начали рисовать? Читали ли вы комиксы до этого?

Какой комикс/манга/др. Больше всего повлияли на Вас?

Вы – мангака (или планируете профессионально рисовать), или просто занимаетесь хобби?

Как влияют комиксы на творческое мышление человека?

Можно ли применять комиксы как метод обучения?

Интересная сторона интервью касается 5-вопроса. Данияр отметил, что, рисуя комиксы, он больше начал обращать внимание на искусство всякого рода, то есть больше вглядываться в картины, так как я уже понимаю, что это нелегко, как кажется на первый взгляд. То есть он отметил, что, занимаясь этим делом, он начал видеть те вещи, на которые не обращал внимания раньше. Безусловно, это означает о развитии нестандартного и творческого мышления у человека.

Наконец, дабы не терять связь между теорией и практикой, мы решили провести эксперимент в виде интерактивного мероприятия с применением комиксов для прямой проверки наших теоретических взглядов. Ученики 10-11 классов школы IQanat High School of Burabay должны были нарисовать за полчаса небольшой комикс на тему «Как искусственный интеллект влияет на мир?». Наша гипотеза заключалась в том, что за короткое время они могут учиться генерировать новые идеи, а также работать в команде с привлечением навыков рисования. Процесс заключался в следующем: поделить учеников на две команды, дать задание нарисовать комикс на тему, презентовать и поделиться рефлексией.

Рисунок 1 – Интерактивное мероприятие (эксперимент)

Вопросы для рефлексии были следующими:
 Каково было твоё впечатление от процесса?
 Какие различия ты заметил между методами обучения через текст и методами обучения через рисунки?

Как ты думаешь, может ли такой подход повлиять на творческое мышление человека?

По словам одного из учащихся, подобный метод обучения помогает человеку задуматься, чем он читает... Другой ученик говорит, что нарисовать комикс самим было сложно, но благодаря команде мы пришли к идее и нарисовали комикс. В плане творческого мышления комикс помогает выразить рисунком то, что есть в голове.

Подводя итоги нашей работы, мы можем сказать, что комиксы положительно влияют на творческое мышление молодежи. Изучение литературы по этому вопросу дает нам понять, что комиксы развивают оба полушария мозга, а их применение в сфере образования помогает лучше понять материал. Практическая же часть нашей работы подтверждает эти теоретические послышки. Опрос и интервью, взятые у людей разных позиций (читатель и автор комиксов), а также мнение учеников, прошедших через наш эксперимент, соответствуют тому, что отмечается в литературе. Самостоятельная работа над комиксами стимулируют в том числе и командную работу учащихся. Мы можем подытожить, что комиксы могут быть успешно применены в сфере образования для развития креативности учащихся.

ЛИТЕРАТУРА

1 Б. Б. Хорун. Комикс как вид несплошного текста. URL: https://www.shakarim.edu.kz/upload/science/conference/document_1705299301.pdf

2 Комиксы в образовательном процессе. URL: – <https://www.informio.ru/publications/id6793/Komiksy-v-obrazovatelnom-processe>

3 Левое и правое полушарие мозга: два пути восприятия и мышления. URL: <https://pionerart.ru/mozgl/>

4 Rackham, Neil. Comics versus Education (англ.) (неопр.) // New education. – London, England: Cornmarket Press, 1968. – October (т. 4). – С. 9.

РАЗРАБОТКА ПРОГРАММЫ ПО ИЗУЧЕНИЮ ВЫДАЮЩИХСЯ ЛИЧНОСТЕЙ КАЗАХСТАНА.

АРИНГАЗИНОВА А. М.

магистр технических наук, учитель информатики, Назарбаев
 Интеллектуальная школа ХБН г. Павлодар

КАБДЫКАЛЫКОВА Ж. Д.

ученик 11 класса, Назарбаев Интеллектуальная школа ХБН, г. Павлодар

История – это наука, которая полностью изучает развитие общества и природы. Однако поскольку объем информации является значительно большим, изучение дат, личностей и событий не всем легко удается. «История Казахстана» предмет, который содержит в себе огромное количество выдающихся личностей. Программа была разработана с целью улучшения запоминания личностей с использованием картинок по предмету «История Казахстана».

Созданное приложение представлено в виде интерактивного курса, которое поможет улучшить знания по предмету «История Казахстана».

Для получения данных для исследований был проведен опрос среди учащихся 7-12 классов.

В опрос были включены вопросы следующего характера:

Какие методы вы предпочитаете для изучения выдающихся личностей?

Играли ли вы ранее в интерактивные игры, посвященные изучению истории или культуры определенного региона?

Как часто вы пользуетесь компьютером в школе?

Что, по вашему мнению, делает игровой подход к изучению истории личностей более привлекательным?

Считаете ли вы важным изучать выдающиеся личности для понимания истории и культуры Казахстана?

Анализируя полученные ответы на первый вопрос было обнаружено, что учащиеся отмечают методами для изучения следующие:

- Чтение;
- Просмотр видеороликов;
- Интерактивные игры.

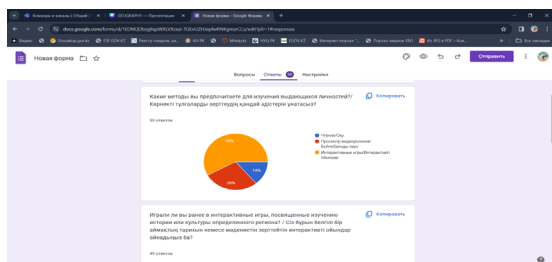

Рисунок 1 – Ответы на первый вопрос

Результаты ответов на вопрос «Какие методы вы предпочитаете для изучения выдающихся личностей?» показали, что более 26 учащихся выбрали метод изучения, такие как интерактивные игры, следующие 14 учащихся выбрали «Просмотр видеороликов»

Третий вопрос учащимся был задан вопрос об изучении тем с помощью игр. Из 50 учащихся, больше половина изучала темы, используя интерактивные игры. На рисунке 2 представлен результат в виде диаграммы.

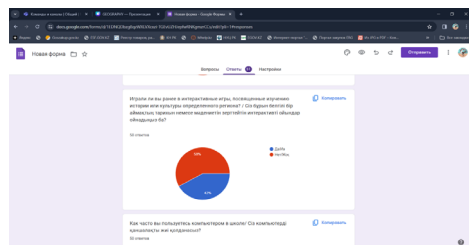

Рисунок 2 – Результаты ответов на третий вопрос.

Применение игровых технологий при осуществлении интерактивных образовательных задач привлекает значительное внимание у учеников к соответствующей области знаний. 89,5% учащихся согласились с этим утверждением. Следовательно, это указывает на то, что интерактивные игры действительно способствуют изучению различных тем в различных областях.

Одни из главных вопросов являлся «Как часто вы используете компьютер в повседневной жизни?». Получив результаты ответов было выявлено, что 56,9% учащихся используют компьютер для изучения тем. На рисунке 3 продемонстрирована диаграмма результатов на этот вопрос.

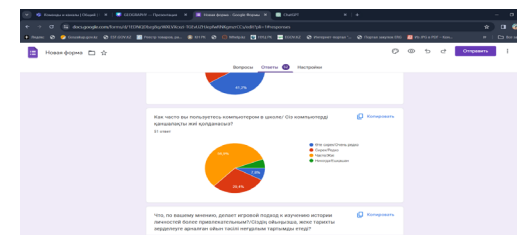

Рисунок 3 – Результаты ответов на четвертый вопрос

Современное обучение невозможно без сильного интереса у учеников, поэтому был включен вопрос «Что, по вашему мнению, делает игровой подход к изучению истории личностей более привлекательным? На рисунке представлены результаты ответов на этот вопрос.

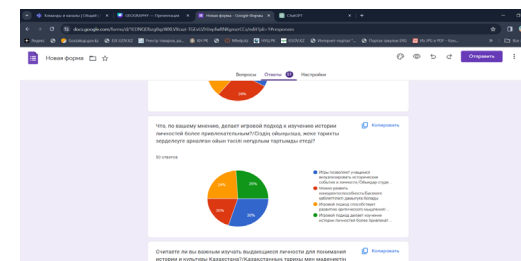

Рисунок 4 – Результаты ответов на вопрос

На основании полученных результатов было решено, что:

- включить видеоролики, которые могут помочь в изучении информации
- разрабатываемое приложение должно быть ориентировано на использование персональным компьютером, так как изучение указанных тем потребует длительного сопровождения за ПК;
- включить задания в виде интерактивных игр;
- включить автоматизированную проверку полученных результатов;

В интерактивном курсе представлены 6 личностей:

- Абай Кунанбаев;
- Султанмахмут Торайгыров;
- Абылай Бокейханов;
- Царица Томирис;

- Ахмет Байтұрсынов;
- Аль-Фараби.

Главное окно программы представлено на рисунке 5.

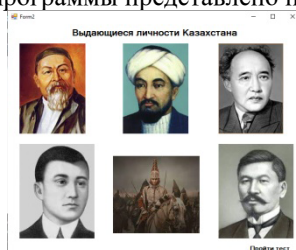

Рисунок 5 – Содержание интерактивного курса по анатомии

Все представленные темы организованы так, чтобы сохранить интерес у пользователя. Пример задания представлен на рисунке 6. В упражнении необходимо ответить и выбрать один из представленных ответов. Программа дает возможность проверить на правильность ответов и в случае необходимости отобразить правильный ответ. После заполнения правильных ответов программа выдает сообщение об их корректности.

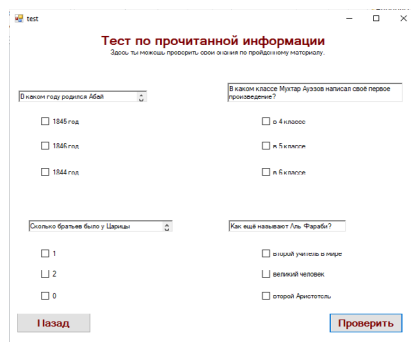

Рисунок 6 – Интерфейс теста по прочитанной информации

На рисунке 7 представлены другие варианты интерактивных заданий, например видеоролик.

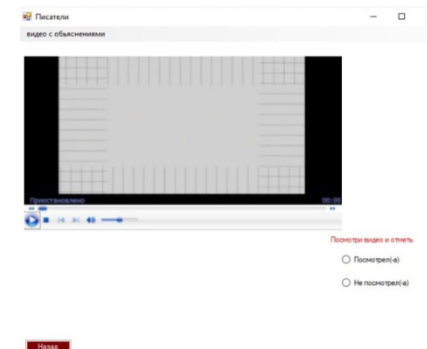

Рисунок 7 – Интерфейсы раздела «Видеоресурсы»

По данному видеоролику, было представлено задание, на рисунке 8.

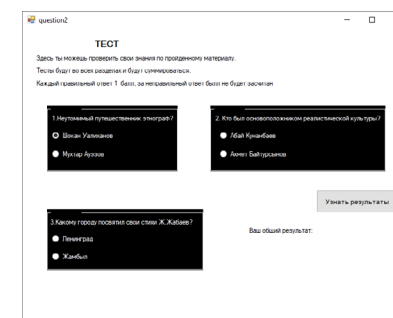

Рисунок 8 – Интерфейс интерактивного задания

Разработанное приложение было сделано на уроках истории Казахстана при изучении тем выдающихся личностей Казахстана и личностей, изменивших историю казахского народа.

Использование приложения учащимися Назарбаев Интеллектуальной школы химико-биологического направления г. Павлодар помогли создать пользователям комфортные условия при проверке знаний по выделенным темам из предметов «История Казахстана» и «Казахская литература». Любой пользователь этого приложения смог получить обратную связь по пройденному материалу. Раздел «Видео-ресурсы» помогли пользователю ознакомиться с материалом, который будет способствовать устранению проблемных вопросов при изучении анатомии.

Дружественность интерфейса приложения создано с инструментов объектно-ориентированной среды Visual Studio. Именно это среда программирования дает возможность разрабатывать программы с дружелюбным интерфейсом.

В приложении имеются задания, которые имеют разные формы представления. Данные задания можно проверить автоматически после завершения решения.

Одним из достоинств является, что задания пользователь может выполнять без подключения к Интернету. Обратная связь по пройденной теме дает возможность выполнить работу над ошибками и пройти тесты и задания заново. Новизна заключается в том, что таких приложений по выбранным темам казахской литературы и истории Казахстана на сегодняшний день не использовалось в образовательном пространстве Назарбаев Интеллектуальной школы химико-биологического направления. Также на основе проделанной работы было получено авторское право на приложение.

ЛИТЕРАТУРА

- 1) Ашимова Д. Т., Бегалина Д. Б., Турарбеков Д.М. А 97 Қазіргі әлемдегі Қазақстан: 11-сыныпқа арналан оқулық. Жоғары мектептің «Қазақстан тарихы (Қазіргі әлемдегі Қазақстан)» пәні бойынша оқу бағдарламасына сәйкес әзірленген (2019 ж. 4-нұсқа)/ Нур-Сұлтан: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2021. – 224 б., сур. ISBN 978-601-328-914-4 ISBN 978-601-328-914-4 © «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2021 © Shutterstock, Inc., 2003-2021 © Alamy Ltd
- 2) Использование информации с платформы: <https://www.nur.kz/>
- 3) Использование картинок с платформы: <https://e-history.kz/ru>

МАҒЖАН ЖҰМАБАЙДЫҢ «ПЕДАГОГИКА» ЕҢБЕГІНІҢ ЗАМАНАУИ БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕДЕГІ ӨЗЕКТІЛІГІ

СПАНОВА А. С.

жетекші, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Қ. Мырза Әлі атындағы Vinom school мектеп - лицейі.

НУРМУХАНОВА А. Е.

11 «F» сынып оқушысы
Қ. Мырза Әлі атындағы Vinom school мектеп -лицейі.

«...тәрбиедегі мақсұт «адам» деген атты құр жала қылып жапсырмай, шын мағынасымен адам қылып шығару» М. Жұмабай

Шығыс халқында: «Бір жылдығын ойлаған халық бидай егеді, жүз жылдығын ойлаған халық ағаш отырғызады, мың жылдығын ойлаған халық бала тәрбиелейді» – деген керемет даналық сөз бар. Шынымен де, кез келген елдің, ұлттың сан ғасырлық тарихындағы жеткен жеңісі, алған асуы, сол халықтың ұрпақ тәрбиесіне қаншалықты көңіл бөліп, ел болашағының тізігін ұстар жас өрендерді қалай баулып, қалай тәрбиелегеніне тікелей байланысты. Бала тәрбиесі бір ғана тәжірибемен, қалыптасқан қағидаларды ұстанумен шектеліп қалмайды. Бала тәрбиесінде педагогтар сан құбылған көңіл-күйге, сан түрлі жағдаятқа, сан түрлі жас ерекшелікке, ұлтқа, отбасылық тәрбиеге, әлеуметтік тұрмысқа, ата-текке т.б. көптеген факторларға байланысты қиындықтармен кездеседі. Біздер, педагогтар өз пәніміз бойынша тек білім беріп қана қоймай, үздіксіз бала тәрбиесімен айналысамыз. Мағжан Жұмабайдың «Педагогика» кітабын педагогтар үшін ең басты маңызыды көмекші оқулық ретінде қарастырамын. Автор Педагогика пәнін 5-ке бөліп қарастырады: 1. Жалпы педагогика. 2. Дидактика. 3. Методика. 4. Мектепті басқару. 5. Педагогика тарихы. Мағжан педагогикасының мақсаты: 1. Ақыл тәрбиесі. 2. Құлық тәрбиесі. 3. Сұлулық тәрбиесі. 4. Дене тәрбиесі. [3]

Мағжанның ғылыми еңбегінің заманауи білім беруде маңызы қандай? Аталған оқулық қазақ педагогика ғылымының тарихының төрінен орын алады. Бұл кітап бүгінгі ұрпақ тәрбиесінде әр педагогтың жұмыс үстелінде әрқашан тұруы тиіс құрал. Біріншіден, кітап ұлттық таным-түсінік тұрғысынан, халқымыздың болмысына, отбасылық құрылымына, қазақ қоғамының ерекшелігіне лайықталып жазылған; екіншіден, тілі өте қарапайым, түсініксіз сөздер мен терминдерден ада, үшіншіден, келтіріліген мысалдар мен тұжырымдардың өміршеңдігі жойылмаған, бүгінгі тәрбие ісінде, сабақты ұйымдастыру, баланы сабаққа тарту бағытында да өзектілігін жоймаған. «Педагогика» оқулығы: «Тәрбие кең мағынасымен алғанда, қандай да болса бір жан иесіне тиісті азық беріп, сол жан иесінің дұрыс өсуіне көмек көрсету деген сөз. Ал енді адамзат туралы айтылғанда, адамның баласын, көміл жасқа толып, өзіне-өзі қожа болғанша, тиісті азық беріп, өсіру деген мағынада жүргізіледі» [3], – деп басталады. Бұл жерде азық беру деген сөздің қолданысына мән берсек, тәрбие беру ісі – азық бергендей үздіксіз, ұдайы жүріп отыратын үрдіс екенін еске салады. Адам азықсыз қандай мүшкіл халге түссе, тәрбие азығынсыз одан сорақы жағдайға жетеді. «Тәрбие төрт түрлі: дене тәрбиесі, ақыл тәрбиесі,

сұлулық тәрбиесі һәм құлық тәрбиесі. Егерде адам баласына осы төрт тәрбие тегіс берілсе, оның тәрбиесі түгел болғаны. ...Балам адам болсын деген ата-ана осы төрт тәрбиені дұрыс орындасын» –дей келе баланың осы төрт түрлі тәрбиесінде ақау кетсе, оның қандай адам болмағы, тұлға ретінде қалыптасуы оның ата-анасы мен өміріндегі ұстаздарының жауапкершілігі мен ұжданының ісі екенін түсіндіреді. Олай болса, алдымызда отырған баланың кім болып, қандай болып шығуына ата-анадан кейін педагогтар өте жауапты. Бердібек Соқпақбаевтың әйгілі «Менің атым Қожаһасында» Ахметов ағай «Сұлтаннның шырағын жаға алмадым – деп өкініш білдіретін. Көшеде, қоғамда болып жатқан түрлі келеңсіз оқиғалардың кейіпкерлері де бір кездегі ұстаздарының педагогикалық қызметінде кеткен кемшіліктің салдарынан “шырағын жаға алмаған» шәкірттер екені даусыз. Заманауи педагогикада баланы қалай тәрбиелейміз? Қандай қағидаға сүйенеміз? Ұлттық педагогика дұрыс па немесе ғылыми педагогика дұрыс па деген сұрақ үнемі қозғалады. Осы бағытта әртүрлі пікірталас үнемі жүреді. Мағжан Жұмабай өз еңбегінде көп сауалдың нақты, анық жауабын берген. Ең алдымен, әр педагог өз тәжірибесіне сүйенеді, яғни өзі қалай тәрбие алды, әр тәрбиешінің өз тәрбиесі – аса қымбат нәрсе, себебі адамның жүріп өткен жолы, өз тәжірибесі жақсы – жаман жағы көз алдында сайрап тұрады, бірақ бір адамның тәжірибесі бір жақты болады, жеке тәжірибе барлық жағдайға кәдеге жарай бермейді. Екінші – ұлт тәрбиесі. Ұлт тәрбиесінің жақсы жағы көп болғанмен жаман, зиянды жағы да жетерлік. Сондықтан тек ұлт тәрбиесі адастырмайтын жол деуге келмейді. Үшінші – педагогика ғылымы, тәрбие майданында әбден ысылған тарландардың тәжірибелерін, түрлі ұлттан түрлі заманда шыққан тәрбие ғалымдарының ойларымен, педагогикамен жақсы таныс болуы керек деп тұжырымдайды. Тәрбиедегі мақсұт баланы өзіндей қылып емес, өз заманына лайық етіп тәрбиелеу болғандықтан, Өз тәжірибеңнің бала үшін қажеттісін, ұлттық тәрбиенің жақсы жағын, әлемдік педагог ғалымдардың тәжірибесін жақсы біліп, үшеуінің басын қосып біртұтас тәрбие деген құралға біріктіріп, адамды, толық ұлтты, жалпы адамзатты тәрбиелеп шығаруды мақсат ет дейді [1]. Осы үш бағытты үйлестіре ұстаным еткен педагогтың білім майданындағы білімі де, білігі де келіскен маман болары анық. Тәрбиенің нәтижесінде адамды, ұлтты, адамзатты бақытты ету керек деген Мағжан ұсынған өсиет бүгінгі әр ұстаздың басты ұстанымына айналуы тиіс. Сонда алдымыздан шыққан әр шәкірт «Адам» деген киелі атқа лайық болып шығады.

[4] Мағжан Жұмабайдың еңбегінде баланың тәрбиесінің, мінез-құлқының дұрыс болуының үш негізін көрсетеді. Біріншіден, оның айналасы, өскен ортасының дұрыс болуы, яғни ата-анасының, туысқандарының, достарының дұрыс болуы және бала күнінен өнегелі істер туралы әңгімелерді тыңдап өсуі; Екіншіден, үйде ғана емес мектепте де тәрбиенің дұрыс берілуі: ізгі қасиеттерге тәрбиелеу, баланың табиғатына тән әрекеттеріне (ойнау, жүгіру) ерік бере отырып тәрбиелеу, тәрбиеші балаға өте жақын болу, сеніміне кіру; Үшіншіден, баланы жақсы қасиеттерге ойлапта отырып үйрету: түрлі істерді салыстырып, сынап үйренсе, ізгі қасиет туралы берік ұғым қалыптасады [4]. Бала мінезін тәрбиелеуде жоғарыда аталғандарды былайша тарқатады. 1. Баланың өзіне ерік бере отырып, өз қолынан келетін істі жасауға ұмтылуына мүмкіндік беріп, қолынан келмейтін іске көмек көрсетіп қолдау жасау маңызды, күші келмейтін ауыр тапсырманы мойнына арта салу оның ұмтылысын бәсеңдетеді, өзіне деген сенімін азайтады. 2. «Құбылмайтын темірдей тәртіпке бағындыру», еркіндік батылдыққа, ерлікке үйретсе, темір тіртіп шыдамдылыққа, төзімділікке, табандылыққа үйретеді. 3. Балаға тапсырма бергенде ақырмай – бақырмай салмақпен беру және былай жасаса да болады деп сүйей салдылыққа салып, табансыздық танытуға да болмайды, себебі бала еліктегіш, тәрбиеші қандай болса, соған еліктейді. Балаға қандай да бір тапсырма бергенде, оны істеудің де, істемеудің де маңызын, оны орындаудың себебін ерінбей – жалықпай дұрыс түсіндіру керек, сонда бала теріс істен тыйылатын болады. [4] Баланың білімді жақсы қабылдап, дұрыс сіңіруі үшін мынандай ұсыныстар береді: 1) Әсердің күштілігі. Әсер күшті болса, есте ұзақ ұсталады. Мысалы, қатты дауыл, сұрапыл боран сықылды күшті көріністер тез ұмытылмайды. Баланы құмар қылу үшін мұғалім өзі құмар болу керек. Мұғалім сабақ бергенде өзі есіней түсіп, ыңылдап тұрса, шәкіртте құмарлық бола ма? 2) Сыртқы сезімдердің көбінің қатынасуы. Бір затпен танысқанда сыртқы сезімдердің көбі қатынасса, ол зат ұмытылмайды. Міне, балаға бір нәрсені білдіру керек болғанда, осы жолды ұстау керек. Мысалы, бір заттың түрін де көрсет, дыбысын да естірт, ұстатып та көр, иіскет, дәмін татқыз, сипат, суретін салғыз. 3) Жаңа білімді бұрынғы біліммен байлау. Бір нәрсенің еске тез алынуы һәм естен тез шықпауы үшін ол нәрсенің бұрын есте бар нәрсеге байлануы шарт. Яғни бір нәрсені бала есіне тез алсын һәм есінде ұзақ ұстасын десе, балаға жаңа беретін білімді жат күйінше бермесін, баланың бұрынғы таныс білімдеріне байлап

берсін. 4) Пысықтау. Бала жаңа білімді неғұрлым көп пысықтаса, есінде сонша берік болып қалады. Бұрынғы Рим елінен қалған бір дұрыс мәтел бар «пысықтау – білудің анасы» деген. Мұғалім балаға оқытқан нәрсесін көп пысықтату керек. Бірақ, мұғалім, құрғақ жаттауға кірісіп, баланы бұзып алып жүрме. Бала тәрбиесінде ата-ананың да, педагогтың да тарапынан кететін көп қателік мадақтау мен жазалау барысында болады. Баланы мадақтау мен жазалау туралы: Балаға жаза қылу дұрыс емес. Баланы жазамен қорқыту еш дұрыс емес. Жазамен қорқытқанда бала нәрсені істегісі келіп істеп, болмаса істемегісі келіп істемейді емес, жазадан қорыққаннан ғана не істейді, не істемейді. Жаза – бала өтірік айтуға, алдауға үйренеді. Баланы ұру, соғу ісі – адамшылыққа ұнамайтын іс. Ұрылып, соғылып тәрбие қылынған бала жанының бар жақсы мінездерінен, ақылынан, есінен айрылып, миғұла болады. Өтірікші, алдаушы болады. Су жүрек, жасқаншақ болады. Ұру баланың денесіне де көп зиян келтіреді.

Мақтағанда мақтауға тұрарлық ісін мақта. Баланың жеңіл істерін мақтай беру балада менмендік, ретсіз тәкаппарлық туғызады. Қайта бір жеңіл дұрыс ісі болса да, нашар шәкіртті мақтау керек. Қалайда мақтауға мырза болу жарамайды. Бір шәкіртті, бір баланы мақтау басқа балалардың рухын түсіреді, ынтасын өлтіреді. Ал енді жақсы оқуы, дұрыс құлқы үшін шәкірттерге сый (наград) беру, үлестіру тіпті дұрыс емес. Мұндайда сый алған балалар сый алу үшін ғана тырысып, кеуделеріне орынсыз менмендік, ретсіз тәкаппарлық кіріп, сый алмаған балалар күншіл һәм өзіне-өзі сенбейтін жасық болып шығады.

Сөзімді Мағжанша тұжырымдасам, «Тәрбие деген – баланы бетке қақпай, бетімен жіберу емес. Яки отырса басқа, тұрса аяққа ұрып, көрбала қылып өсіру де емес. Баланы тәрбие қылу – тұрмыс майданында ақылмен, әдіспен күресе білетін адам шығару деген сөз» [3]. Әрі қарай тарқатып айтсам, бала шәкірт біздің дұрыс берген тәрбиенің нәтижесінде өмірге көзқарасы қалыптасқан, жақсы мен жаманның айырмасын білетін, алдынан шыққан күрделі мәселені төзімділікпен саналы түрде шеше алатын, адалдық үшін күресе алатын Абай дана айтқан «Толық адам», «Кемел адам» болып шығады. Ал бүгінгі педагогикалық қызметтің басты мұраты да осы. Осы мұратқа жетуде Мағжан Жұмабайдың аталған еңбегі біз үшін ең түсінікті, ұлттық дүниетанымға сай жазылғандығымен маңызды, құнды оқулық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Жарықбаев Қ., Қалиев С. «Қазақтың тәлімдік ой-пікір анатологиясы». II том Алматы, 1998.
- 2 Жарықбаев Қ., Қалиев С. «Қазақтың тәлім-тәрбиесі», Алматы, 1995.
- 3 Жұмабаев М. «Педагогика». Алматы, 1993.
- 4 Көшенова Р. Н. «Мағжан Жұмабаевтың педагогикалық көзқарасы», Алматы, 1995.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НЕЙРОСЕТЕЙ ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ КАЗАХСКОМУ ЯЗЫКУ

АНТОНОВА А. А.

учитель Информатики, СОШ имени А. Байтұрсынұлы, г. Павлодар
КИБАШЕВА Б. С.

учитель казахского языка., СОШ имени А. Байтұрсынұлы, г. Павлодар
ХМЕЛЬ Д. Е.

ученица, СОШ имени А. Байтұрсынұлы, Г. Павлодар

Нейросеть – это компьютерная программа или аппаратное устройство, созданное на основе математической модели, которая имитирует работу биологических нейронных сетей. Она состоит из множества взаимосвязанных «искусственных нейронов», которые позволяют системе обучаться на основе данных, анализировать информацию и делать прогнозы или принимать решения. [1, с.1]

Нейросети используются во многих областях, включая обработку изображений, распознавание речи, анализ текста, управление автономными системами и многое другое. Их уникальная способность – это способность к обучению на основе опыта и адаптации к новым данным, что делает их мощным инструментом в современных технологиях и искусственном интеллекте.

Нейросети, или искусственные нейронные сети, представляют собой мощный инструмент, который преобразует образовательный процесс. Вот несколько способов, как нейросети могут помочь в сфере образования:

- персонализированное обучение: нейросети могут анализировать данные обучающихся и создавать индивидуальные образовательные планы (позволяет студентам учиться в своем собственном темпе и наиболее эффективным способом);

- автоматизация оценки: нейросети способны автоматически оценивать задания, тесты и домашние работы (сокращает нагрузку на преподавателей и позволяет им уделять больше времени обучению);

- обнаружение и поддержка студентов с особыми потребностями: нейросети могут помочь выявить студентов, которым нужна дополнительная помощь или адаптированные учебные материалы, улучшая доступность образования;

- создание интерактивных образовательных приложений: нейросети используются для разработки интерактивных обучающих приложений, которые делают обучение более увлекательным и привлекательным для студентов.

Нейросети помогают исследовать и анализировать большие объемы образовательных данных, что способствует выявлению трендов, улучшению учебных программ и принятию более обоснованных решений в образовании [2, с. 2].

В нашей Республике Казахстан особое внимание уделяется укреплению образовательной системы и цифровизации, как важнейшему инструменту достижения современных образовательных и развития стратегических целей. В своем послании к нации, Глава государства Касым-Жомарт Токаев поднимает несколько актуальных вопросов, которые заслуживают внимания и дальнейшего обсуждения [3, с. 3].

Выбор казахского языка для создания пособия оправдан, учитывая официальный статус языка в Казахстане. Это предоставляет учащимся уникальную возможность интегрироваться в общество, понимать его особенности и развивать межкультурное взаимодействие. Кроме того, знание казахского языка открывает двери к множеству профессиональных и образовательных возможностей в Казахстане.

Тема создания учебного пособия для изучения казахского языка значимо в современном образовании, учитывая актуальность усилий по сохранению и развитию языка. Наша разработка также уникальна по той причине, что в настоящее время нейросети и автоматизированные методы обучения языкам обычно ориентированы на крупные мировые языки, и часто отсутствует локализация на казахский язык.

Пособие будет способствовать повышению языковой грамотности, помогая учащимся освоить грамматику, произношение и письмо на казахском языке. Кроме того, такое пособие будет

поддерживать образовательную систему, предоставляя студентам и учителям дополнительные ресурсы для эффективного обучения.

Создание учебного пособия, поддержанного нейросетевыми технологиями, позволит значительно упростить и усовершенствовать процесс изучения казахского языка. Интерактивные уроки, аудио и видео материалы, практические задания сделают обучение увлекательным и эффективным. Пособие также включает в себя информацию о культурных аспектах Казахстана, способствуя сохранению и продвижению культурного наследия страны. Кроме того, оно может быть полезным не только для учащихся в нашей стране, но и для иностранцев, стремящихся изучить казахский язык для работы, путешествий или учебы в Казахстане.

Таким образом, создание пособия по изучению казахского языка не только обогатит лингвистический опыт учащихся, но и поддержит культурное разнообразие Казахстана, способствуя лучшему пониманию и взаимодействию в многонациональном обществе. Данная тема раздела была выбрана, не случайно, «Образование. Наука. Инновации» она отлично отражает цели и направление нашего исследования. Эта тема показывает стремление к созданию образовательных материалов, способствующих интеграции образования, науки и инноваций, что является важным аспектом современного образования.

Особенностью применения электронных учебных пособий является возможность самостоятельной работы обучающихся, включающие кроме основного текста, также справочный материал и гиперссылки (дополнительный текст, указатели, списки определений, мультимедиа) [4, с. 4].

С помощью специальных разработанных нейросетей и цифровые платформы для обучения и помогающим в работе создаем прототип электронного пособия – Canva, Midjourney, ChatGPT, Coreapp. ai, Runway, TeachAnything, Visper и Videoleap. При создании электроого пособия, был разработан план составления одного раздела на выбранную тему, разработан и отснят дополнительный медийный материал для демонстрации всех возможностей ИНС, при необходимости записывали и добавляли звуковое сопровождение, всплывающие окна с текстом или картинками. После этого электронное пособие размещается на выбранном сайте.

Так как проект является социальным и на данный момент нет возможности использовать платное программное обеспечение

или хостинг сайта, был выбран бесплатный сайт для создания и публикации пособия по казахскому языку Cogearr.ai.

Для определения инструментов необходимых для реализации проекта были рассмотрены наиболее распространенные нейросети: ChatGPT – это языковая модель на базе искусственного интеллекта, разработанная OpenAI [5, с. 5]. Нейросеть Midjourney – нейросеть нового поколения, которая умеет создавать изображения по предложенному ей тексту [7, с. 7]. Notion AI – нейросеть для создания документов и презентаций. Cogearr.ai – децентрализованная онлайн-платформа конструирования образовательных материалов и проверки знаний с аналитической системой выработки индивидуальных рекомендаций для пользователей.[6, с. 6]

В рамках реализации исследования использован сайт для конструирования и размещения пособия, а также ChatGPT для разработки заданий. Информационная база для формирования четырех заданий была создана на основе материалов из научных и публицистических статей, направленных на исследование искусственных нейронных сетей (ИНС).

В нейросетях существует необходимость локализации казахского языка. Тем не менее, благодаря самообучению ChatGPT удалось сформировать содержательные задания для пособия, несмотря на некоторые недочеты.

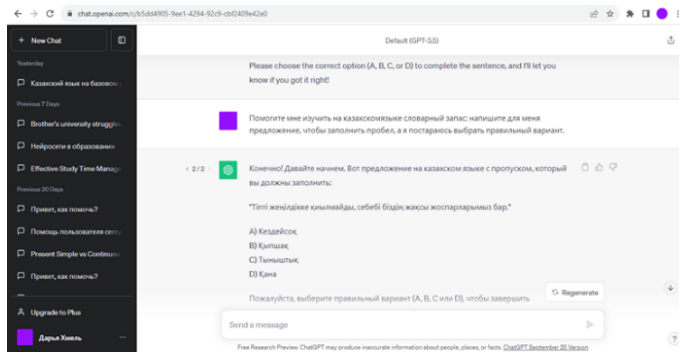

Рисунок 1 – Диалоговое окно «ChatGPT»

Для визуализации учебного материала использовалась нейросеть Midjourney, создающая адаптированные иллюстрации под информационный блок. Несмотря на ограничения бесплатной версии, были найдены более доступные аналоги.

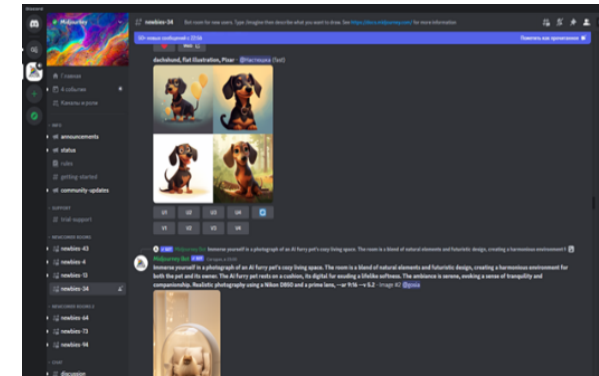

Рисунок 2 – Диалоговое окно программы «Discord» нейросеть Midjourney

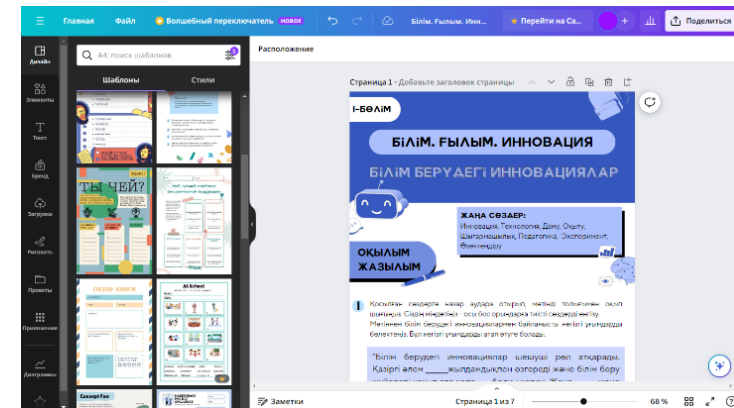

Рисунок 3 – Макет электронного пособия в Canva

Мы продолжили поиски новой масштабируемой платформы или программы, для создания электронного учебного пособия, состоящего из разных форматов информации. Ведь в данном случае нейросеть сможет продемонстрировать свою интерактивность и доступность.

Для создания анимационного ролика из обычного видео применялись несколько ИНС, включая Runway, CapCut и Movavi, улучшая визуальное восприятие учебного материала.

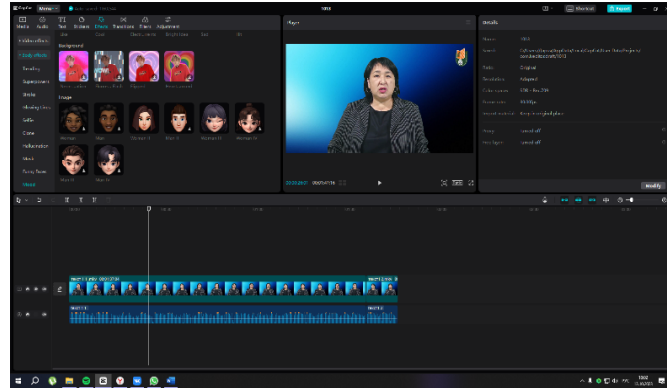

Рисунок 4 – Обработка материалов для пособия

Поиск масштабируемой платформы для создания электронного учебника привел к выбору Coreapp.ai, обеспечивающей интерактивность и легкую адаптацию под потребности учеников.

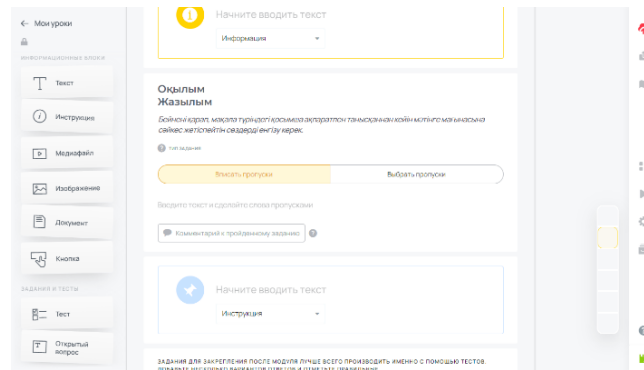

Рисунок 5 – Разработка заданий на цифровой платформе Coreapp.ai

Загрузив все необходимые медиафайлы и уроки на Coreapp.ai, создавалось электронное учебное пособие с учетом различных форматов информации. Особое внимание уделялось языковой теме и грамматическим заданиям.

Уникальность данного пособия в интерактивности, ведь открыть электронный учебник можно как на телефоне так и на ПК.

На данной платформе есть возможность мониторинга выполненных заданий [8, с. 8].

В ходе исследования, направленного на оценку возможностей нейросетей в контексте обучения казахскому языку, были получены значимые результаты. Анализ проведенных исследований и экспериментов позволяет сделать следующие ключевые выводы.

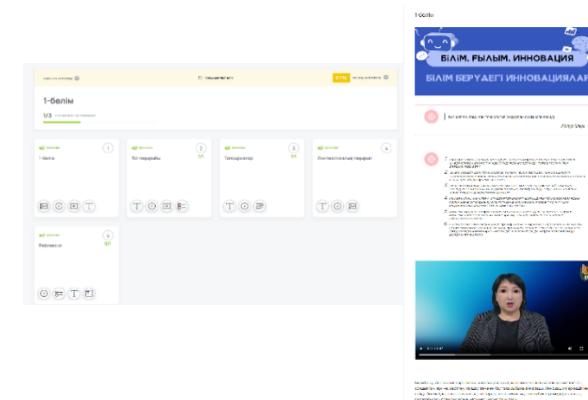

Рисунок 6 – Вид пособия со стороны ученика

Применение нейросетей в обучении казахскому языку является эффективным инструментом, предоставляющим преимущества, как для преподавателей, так и для обучающихся. Эффективность обусловлена способностью нейросетей адаптироваться к индивидуальным потребностям каждого ученика, автоматизировать оценку прогресса и создавать интерактивные образовательные материалы. Результаты работы над проектом подтверждают, что нейросети могут значительно улучшить процесс освоения казахского языка и способствовать более эффективному овладению государственным языком.

Итоги проведенного исследования предоставили рекомендации по оптимальным методам интеграции нейросетей в учебный процесс. Эти рекомендации станут ориентиром для педагогов и разработчиков образовательных материалов. Значительным достижением проекта является концепция вовлечения самих обучающихся в формирование методических материалов при использовании цифровых платформ и нейросетей. Это способствует активному участию студентов в образовательном процессе и

развитию цифровых навыков, что приобретает особую важность в современном мире.

Область практического применения результатов этого проекта охватывает как учебные заведения, так и онлайн-платформы, которые могут внедрить созданные методики в свои образовательные курсы. Таким образом, данный проект открывает новые перспективы для обучения казахскому языку и другим дисциплинам с использованием инновационных методов.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 <https://www.unisender.com/ru/glossary/chto-takoe-neiroseti/>
- 2 <https://skillbox.ru/media/code/chto-takoe-neyroset-i-kak-ona-rabotaet/#stk-4>
- 3 https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president_poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana 10 июля 2023 года
- 4 https://rep.bntu.by/bitstream/handle/data/39463/EHtapу_sozdaniya_ehlektronnogo_uchebnogo_posobiya_i_ego_strukturnye_komponenty.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- 5 <https://echatgpt.org/ru/#:~:text=ChatGPT%20-%20это%20чат-бот%20на,образования%20и%20автоматизации%20процессов%20взаимодействия>
- 6 <https://coreapp.ai/>
- 7 <https://discord.com/invite/midjourney>
- 8 <https://coreapp.ai/app/player/lesson/6523931fc863b11bf9e94683>

Секция 35

Психология ғылымының даму мәселелері
Проблемы развития психологической науки

THE INFLUENCE OF ART ON THE LEVEL OF PSYCHOLOGICAL STRESS AMONG GRADE SEVEN STUDENTS

ADAMBAYEVA A. S.

Nazarbayev Intellectual School of Chemistry and Biology Karaganda

Stress has become a part of every person's life, including children. According to V. R. Bildanova's definition, «stress is a nonspecific (general) reaction of the body to a stimulus (physical or psychological) that disrupts its homeostasis, as well as the corresponding state of the nervous system of the body or the body as a whole» [1]. There are physiological and psychological stress.

Scientists from various fields have been trying to solve the problem of stress in recent years. Various methods of stress relief have been identified, including art therapy.

«Art therapy is one of the areas of practical psychology that uses various types of creativity to provide psychological assistance to clients in solving their personal problems» [2]. Despite the loss of interest in it in the era of digitalization, art is one of the most interesting and multifaceted aspects of life. With its help, a person can not only enrich himself spiritually, but also relieve psychological stress. Every year, several dozen teenagers enter the seventh grade of the Nazarbayev Intellectual School of Karaganda (NIS) and undergo adaptation to new learning conditions. This stage is extremely stressful for 12–13-year-old children, as the new environment requires them to make great efforts to master the curriculum and integrate into the new environment. Observations show that seventh graders experience the greatest stress during periods of summative assessment.

The object of this study are grade seven students at NIS.

The subject of the study is the influence of art on the level of psychological stress among grade seven students at the NIS.

The purpose of this study is to explore the influence of art on the level of psychological stress among grade seven students at NIS.

Based on the literature dealing with the positive impact of art on the psychological condition of a person, we put forward the hypothesis that

contemplation of art and visual arts classes can help reduce the level of psychological stress among grade seven students at NIS.

The objectives of the study include exploration of how contemplation of art affects the level of psychological stress among grade seven students at NIS; and how visual arts classes affect the level of psychological stress among grade seven students at NIS.

The topic of stress is reflected in the works of psychologists, physiologists, sociologists, and medical doctors. The psychodynamic direction in the study of stress is based on the theory of Sigmund Freud. Conflict theory, in turn, argues that stress is based on social aspects. Stress is considered as a behavioral response to socio-psychological stimuli. In addition, according to the cognitive theory of psychological stress by R. Lazarus, stress is associated with a subjective assessment of the threat of adverse effects and one's ability to overcome stress [1].

The founder of art therapy is considered to be A. Hill, an English artist and researcher who coined the term «art therapy» when describing his visual arts activities with hospital patients, and the author of the book «Art Against Illness» (1945) [2].

Numerous studies have shown that visual arts have a stabilizing effect on individuals, reducing stress, increasing self-reflection and self-awareness, and changing behavior and thinking patterns. They affect brain wave patterns and emotions, the nervous system, and may even increase serotonin levels. Art influences overall academic achievement, social and emotional development, and develops the nervous system, which provides a wide range of benefits from fine motor skills to creativity and improved emotional balance [3].

In addition, there are studies of the influence of contemplating art on a person, which have shown that when viewing paintings, the «anterior insula» of the brain is activated, which is responsible for the conscious formation and perception of emotions. Another study found that viewing art can put a person into a similar state, changing their perception of reality. More than 340 people took part in the 2020 study, and some of them noted their high degree of concentration when viewing paintings [4].

In order to study the influence of art on the level of psychological stress among grade seven students at NIS, an experiment was conducted with the participation of 96 students in six seventh grades. They were divided into three groups: control group (CG), experimental group 1 (EG1), experimental group 2 (EG2). Each group included two classes of 16 people.

At the first stage of the experiment, in anticipation of the summative assessment of the first term, all three groups were asked to take a test that determined the level of educational stress in the student environment [1]. The test was adapted in accordance with the specific challenges of the school students.

The majority of the respondents (72 %) responded that their stress levels had increased significantly in the time leading up to the exam, and 94 % of respondents rated their anxiety levels at 6-7 points. Among the leading reasons for increased stress levels were «strict teachers,» «heavy course load» and «fear of the future» Among the manifestations of stress, respondents most often named «a feeling of helplessness, inability to cope with problems» and «increased distractibility, poor concentration.»

The second stage of the experiment was carried out before the start of the summative assessment of the second term. EG1 attended two art classes, during which students drew what they wanted and could choose materials. Before starting the summative assessment, EG2 was asked to look at three pictures and discuss their impressions. No interventions were used in the CG. Next, all the three groups took the test of educational stress level again.

In EG1, the majority of the respondents (86 %) again noted an increase in the level of stress in the time preceding the exam, but 97 % of the respondents rated the strength of their anxiety at 5-6 points. Among the reasons for the increased level of stress were «strict teachers» and «heavy study load.» Among the manifestations of stress, the respondents most often reported «a feeling of helplessness, an inability to cope with problems.»

In EG2, the majority of the respondents (94 %) also noted an increase in the level of stress during the period preceding the exam, while 94 % of the respondents rated the strength of their anxiety at 5-6 points. Among the reasons for increased stress levels, the leading one was «heavy academic load.» Among the manifestations of stress, the respondents most often named «a feeling of helplessness, inability to cope with problems,» but 38 % chose the answer «other» and explained that stress in their case is a reflection of the general mood in the study group.

According to the results of repeated testing, the CG showed results close to the initial ones: 66 % of the respondents noted an increase in stress levels in the time preceding the exam; 91% of the respondents rated the strength of their anxiety at 6-7 points. Among the reasons for the increased level of stress were «strict teachers» and «heavy study load.» Among the manifestations of stress, respondents most often named «a

feeling of helplessness, inability to cope with problems» and «increased distractibility, poor concentration.»

The results of the experiment on the use of art to reduce the level of psychological stress among students before exams show that both visual arts and contemplation of art help reduce the level of psychological stress of students, which confirms the hypothesis of this study. Fine arts activities and contemplation of art can be recommended for students to reduce stress during exam periods. The prospects for further research on the topic are to study the influence of various types of art on students of different age groups.

REFERENCES

1 Psychology of stress and methods of its prevention: educational manual / Author's compilation. – Art. Rev. V. R. Bildanova, associate professor G.K. Biserova, associate professor G.R. Shagivaleeva. – Yelabuga: Publishing House EI KFU, 2015. – 142 p.

2 Kopytin A. I. Modern clinical art therapy. Textbook by A. I. Kopytin. – «Cogito-Center», 2015.

3 Akimenko G. V., Seledtsov A. M., Kirina Yu.Yu. Art psychotherapy: How museums help people improve mental health. The practice of creative healing: Contemporary art therapy in education, medicine and the social sphere. – 2022. – P. 25–34.

4 Titova T. A. The influence of fine art on the emotional state of a person. Scientific leader. – 2023. – No. 43.

«ЖАСӨСПІРІМ ШАҚТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ИКЕМДІ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ»

БАЙБЕКОВА Г. З.

жетекші, Абай атындағы гимназиясы, Павлодар қ.

АЙТБАЙ Б. Б.

8 «А» сынып оқушысы, Абай атындағы гимназиясы, Павлодар қ.

Қазіргі ғылымда икемді дағдылар субъектіге жеке маңызды мақсаттарға жету үшін қажет әмбебап құзыреттіліктер аясында қарастырылады. Бұл жағдайда икемді дағдылар танымдық емес дағдылар тобына жатады, солардың бірі soft skills (икемді дағдылар) hard skills-ті (арнайы кәсіби дағдылар) толықтырады деген болжам жасалуда. Икемді дағдылар басқа адамдармен тиімді және үйлесімді қарым-қатынас жасауға мүмкіндік беретін әмбебап кәсіби емес дағдылар жиынтығы ретінде қарастырылады. Икемді дағдылар жасөспірімдердің жеке әлеуетін ескере отырып, оқу және оқудан тыс әрекетінің кәсіби және кәсіби емес салаларында тұлғааралық өзара әрекеттесуді орнатуда табысты болуына мүмкіндік беретін қабілеттер ретінде анықталады. Сондай-ақ, икемді дағдыларды саналы әрекеттің автоматтандырылған элементтері ретінде анықтауға болады, олар оны орындау барысында қалыптасады және мотор, сенсорлық, когнитивті немесе психикалық мәселенің бір немесе басқа түрін шешудің үйлестірілген қабілетін білдіреді.

Адамның кәсіби және өмірлік өзін-өзі тануының әлеуетті алғышарттары бүгінде hard skills (кәсіби білім, дағдылар) емес, ең алдымен soft skills немесе кәсіби қызметтің ерекшелігіне және оны іске асыру бағытына қарамастан табысты қамтамасыз ететін «икемді» дағдылар болып табылады. Осы себепті қазіргі зерттеушілер «икемді дағдылар» ұғымын қабылдау, ғылыми қызығушылықтар арқылы қарастыруға тырысады. Бұл бүгінгі күні «икемді дағдылар» терминінің жалпы қабылданған және бір мағыналы түсіндірмесінің жоқтығын түсіндіреді. Әртүрлі зерттеулердің теориялық талдауы басқа адамдармен тиімді және үйлесімді қарым-қатынас жасау және кәсіби және жеке әл-ауқат үшін қажетті икемді дағдылардың бірыңғай психологиялық сипаттамаларын анықтауға мүмкіндік береді.

Жасөспірім шақта кездесетін психологиялық дағдарыстар және тұлғалық ерекшеліктер жасөспірімдер өмірінде едәуір қиындықтар әкелуі мүмкін, өйткені бұл кезеңде «Мен-тұжырымдамасы» айтарлықтай қалыптасатыны сөзсіз. Атап айтар болсақ, ата-

анасымен, құрбыларымен, сыныптастарымен, мұғалімдер қарым-қатынас барысында көптеген келіспеушіліктер туындайды. Осы жағдайда оларға эмоциясын басқара білу, тиімді қарым-қатынас жасай білу, эмпатиясын дамыту, уақытты басқара білу, сыни ойлау қабілеттері қажет екені сөзсіз. Ал, осы дағдылардың жиынтығы ретінде икемді дағдыларды қарастыруға болады.

«Икемді дағдылар» – салыстырмалы түрде жаңа термин (бұл дағдылар жұмсақ немесе өтпелі деп те аталады). Бітірушінің біліктілігі мен кәсіби құзыреттеріне тікелей қатысы бар «қатты дағдылардан» айырмашылығы, әмбебап, мамандандырылған емес және көбінесе жеке қасиеттері мен әлеуметтік дағдыларымен байланысты [1].

Икемді дағдылар – бұл белгілі бір техникалық білімге жатпайтын, бірақ кез-келген кәсіпте жетістікке жету үшін маңызды дағдылар жиынтығы. Оларға коммуникация, уақытты басқару, мәселелерді шешу, бейімделу, шығармашылық, топтық жұмыс және т.б. сияқты дағдылар кіреді.

«Икемді дағдылар» термині өте жаңа. Ол 90-шы жылдардың соңында ғана пайда болды, дегенмен «икемді» дағдыларды зерттеу Америкада XX ғасырдың 60-жылдарында басталды. Бүгінгі таңда әлемдік үрдістерге байланысты кәсіби сала да сапалы деңгейде өзгерістер орын алуда. Жұмыс берушілер мамандардан олардың тез өзгеретін жағдайларға бейімделуіне және кәсіби қызметті тиімді жүзеге асыруға көмектесетін жақсы дамыған икемді дағдыларды талап етеді. Т. А. Яркова, И. И. Черкасова бұл дағдылар маңызды білім беру нәтижесі болып табылатынына басты назар аударады, сондықтан олардың білім беру процесі шеңберінде мақсатты дамуын ұйымдастыру қажет деп тұжырымдайды. Д. Татаурщиковаң пікірінше, маман мансаптық сатымен көтерілген сайын, икемді дағдыларды көп мөлшерде өз қызметінде пайдалана бастайды және кәсіби дағдылар – бұрынғыдай маңызды болмайды [2].

А. Г. Нагорная атап өткендей, икемді дағдыларға жеке тұлғаның кәсіби қалыптасуына, мансаптық дамуына, еңбек нарығының қазіргі жағдайында өзін-өзі жүзеге асыруға әсер ететін әртүрлі міндеттерді шешуге және басқа адамдармен жұмыс істеуге көмектесетін дағдыларды жатқызуға болады [3].

Л. Липпам, Р. Райберг, Р. Карней, шетел авторлардың айтуы бойынша педагогикалық шеберлігі – көп көлемді жеке тұлғаның компоненттерінің жиынтығы, яғни адамдарға олардың ортасында тиімді бағдарлауға, басқалармен жұмыс істеуге, өз жұмысын тиімді

орындауға, сондай-ақ өз мақсаттарына қол жеткізуге мүмкіндік беретін дағды ретінде, құзыреттіліктің, мінез-құлықтың жеке қасиеттердің кең жиынтығы [4].

Л. К. Сальная тұлғаның басқа компоненттерін қолдана отырып, осы тұжырымдамаға келесі анықтама береді: «маманға кәсіби жетістікке жетуге мүмкіндік беретін белгілі бір жеке қасиеттердің, эмоционалды интеллекттің, коммуникативті құзыреттіліктің үйлесімі» [5].

Жасөспірім кезінен бастап балалар өздерінің болашақ мамандықтары туралы ойлана бастайды. Олардың кейбіреулері hard skills болашақ жұмысқа байланысты дағдыларды күшейтеді. Осы кезеңде мамандықты сәтті таңдау стратегиясы икемді дағдыларды дамыту бойынша одан әрі жұмыс болып қала береді. Өз ісінде кәсіпқой болу үшін көп білімді игеру керек. Жақсы есте сақтау, логика және тапқырлық болмаса, бұл мүмкін емес.

Жаңа технологиялардың дамуы қызметкерлерге қойылатын жаңа талаптарды, күтпеген және қиын жағдайларда дұрыс ойлау және әрекет ету, сондай-ақ жасанды интеллектті басқару қабілетін білдіреді. Бірде-бір маман өз ойларын басқаларға жеткізе алмаса, бағыныштылардың жұмысын ұйымдастыра алмаса және өз жұмысын ұйымдастыра алмаса, зейінін шоғырландыра алмаса және ең бастысы екінші деңгейден бөле алмаса, сәтті болмайды. Жақсы дамыған икемді дағдылар адамға өмірдің барлық салаларында тиімді болуға көмектеседі. Келіссөздер жүргізу дағдылары бізге клиенттермен немесе серіктестермен қарым-қатынас жасау үшін ғана емес, мысалы, күнделікті өмірдегі шекараларымызды белгілеу үшін қажет [6].

Икемді дағдылар-бұл болашақта қандай мамандық таңдағанына қарамастан, баланың табысты болуына көмектесетін әмбебап дағдылар. Бұл баланың болашағы мен оның оқу мен жұмыстан бастап жеке қарым-қатынасқа дейінгі барлық тиімділігіне негізделген негіз. Оларға стандартты емес ойлау, қарым-қатынас жасау, уақытты және басқа дағдыларды сауатты бөлу қабілеті жатады. Бүгінгі таңда ата – аналар ең бастысы-баланың өмірлік маңызды дағдыларын қалыптастыру арқылы оны ересек өмірге дайындау екенін түсінеді.

Сонымен қатар, қазіргі білім беру жүйесі әлі күнге дейін баланы нақты білімге үйретуге бағытталған. Ересек жаста бұл білім әрдайым қолданыла бермейді. Нақты өмірде олар жеткіліксіз. Өмірдің негізгі дағдыларының ішінде мыналарды атап өтуге болады:

коммуникативті дағды, сыни ойлау, командада жұмыс істеу қабілеті, өзін-өзі оқыту, өзін-өзі ұйымдастыру дағдысы.

Зерттеу Павлодар қаласының Абай атындағы гимназиясының 7 сынып оқушыларына жүргізілді. Экспериментке 7 «А» (эксперименталды топ) мен 7 «Б» (бақылау топ) сынып оқушылары қатысты. Эксперименталды тобында 23 оқушы және бақылау тобында 24 оқушы.

Эксперименттік жұмыс үш кезеңде жүргізілді:

1 Жасөспірімдерде икемді дағдыларды дамытудың бастапқы диагностикасы жүргізілген анықтау кезеңі.

2 Қалыптастырушы эксперимент. Эксперименттік топта жасөспірімдерді дамытуға арналған арнайы жаттығулар.

3 Жасөспірімдердің икемді дағдыларын дамытуды қайта диагностикалау жүргізілген бақылау кезеңі.

Оқушылардың икемді дағдыларын дамыту диагностикасы келесі әдістемелер бойынша жүргізілді:

1 Ряховский тесті. Тест адамның қарым-қатынас деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. 16 сұрақтан тұрады. Алынған ұпайлар жинақталады және жіктеуіш бойынша субъектілердің жеті санаттың қайсысына жататыны анықталады.

2 Көшбасшылық қабілеттерін анықтауға арналған Жарикова Е. және Крушельницкийдің Е. сауалнамасы. Бұл әдістеде субъект 50 сұраққа жауап береді және оның осы сұрақтарға берген жауаптары бойынша оның көшбасшыға қажетті жеке психологиялық қасиеттері бар-жоғы туралы қорытынды жасалады.

«Жасөспірім шақтағы балалардың икемді дағдыларын дамыту» тақырыбы қазіргі қоғамда өте өзекті және маңызды екендігін байқаймыз.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді теориялық талдау, жасөспірімдерде икемді дағдыларды қалыптастырудың тренингтік бағдарламасын сынақтан өткізу бойынша эксперименттік жұмыс нәтижесінде келесі қорытындылар жасалады:

Икемді дағдыларға жаңа жағдайларға бейімделу, әртүрлі тапсырмалар арасында жылдам ауысу, қоршаған ортадағы өзгерістерге икемді және тиімді жауап беру және шешімдер қабылдауға мүмкіндігі кіреді.

Зерттеу барысында икемді дағдыларды дамыту жасөспірімдердің табысты болуына жәрдемсетіні болып табылатыны анықталды. Осылайша, зерттеу жасөспірімдердің жеке тұлғаны сәтті дамыту үшін икемді дағдыларын қалыптастырудың маңыздылығын

анықтауға және білім беру іс-әрекеті процесінде оларды дамытудың практикалық тәсілдерін ұсынуға мүмкіндік берді.

Зерттеу нәтижелері біз әзірлеген жасөспірімдердің икемді дағдыларын дамыту бағдарламасының тиімділігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Себебі, айқындаушы және бақылаушы эксперименттерінің деректерін салыстырмалы талдау жасөспірімдердің икемді дағдыларын дамыту бойынша жүргізілген тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижесінде эксперименттік топтағы барлық үш әдістедегі оң өзгерістерді көрсетті деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, жұмысымызда қойылған мақсат пен міндеттер шешілді, болжам дәлелденді деп айтуға болады. Сонымен қатар, бұл зерттеуді жасөспірімдердің икемді дағдыларын дамыту бағытын зерделеуде бір үлес ретінде қарастырған жөн.

Алынған нәтижелер тәрбиешілер, психологтар және жасөспірімдермен жұмыс істейтін басқа мамандар үшін практикалық маңызы бар.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Ж. А. Жусупова. Педагогикалық шеберлік: Оқулық. Алматы, 2011.

2 И. И. Черкасова, Т. А. Яркова. Педагогика высшей школы: учебное пособие для аспирантов / Авт.-сост. – Тобольск: ТГСПА имени Д. И. Менделеева, 2012. – 171 с.

3 Л. К. Раицкая, Е. В. Тихонова. Обзор как перспективный вид научной публикации, его типы и характеристики. Научный редактор и издатель, 4 (3–4), (2019). С. 131–139.

4 М. А. Абушаев. Лидерские качества педагога в структуре индивидуального стиля педагогического общения. Екатеринбург, 2017. – 120 б.

5 Л. К. Сальная. Обучение профессионально ориентированному иноязычному общению / Под ред. И. А. Цатуровой. – Таганрог: Изд-во ТТИ ЮФУ, 2009.

6 Н. А. Котелевцев. Воспитательные возможности развивающей социальной среды в контексте развития soft-skills / Н. А. Котелевцев. – Текст: непосредственный // Развитие субъектов образовательного процесса в современных условиях: Материалы Международной научно-практической конференции. Памяти профессора И. Ф. Бережной посвящается, 17 сентября 2020 года / под общей

редакцией Л. А. Кунаковской, О. Б. Мазкиной, С. В. Поповой. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 2020. – С. 129-132. – ISBN 978-5-9273-3092-8.

БАЛАЛАРДЫҢ СОЛАҚАЙЛЫҒЫН ЭКСПЕРИМЕНТАЛДЫ ЗЕРТТЕУ

ОМАРОВА А. У.

мұғалім, «Жас Дарын» мамандандырылған мектеп-лицейі, Павлодар қ.

АУЕЗОВА Ж. Р.

6-сынып оқушысы, «Жас Дарын» мамандандырылған мектеп-лицейі,

Адам жан дүниесінің қилы-қилы қыр сыры мен тіршілік әрекеті зерттейтін психология ғылымы – бірден-бір жетекші ғылым психология болғандықтан, оның қарастырар мәселелері қашан да маңызды.

Психология сферасы өте кең және қызықты бүгінгі таңда да көптеген шешілмеген сұрақтар, жасырын феномендер және де түсініксіз құбылыстарға толы. Солақайлық – баланың оқу мен тәрбие үрдісінде ерекше ескеретін маңызды және бас ерекшелігінің бірі. Ол ауруда, кемістікте емес. Солақайлық мидың жарты шарларының негізгі қызметінің арасындағы бөлісу ерекшелігіне байланысты болып келеді. Солақайлардың ми қызметінің өзіндік ерекшелігі бар.

Солақай – баланың оқу мен тәрбие үрдісінде ерекше ескеретін маңызды жеке бас ерекшелігінің бірі. Ол ауруда, кемістікте емес. Солақайлық мидың жарты шарларының негізгі қызметінің арасындағы бөлісу ерекшелігіне байланысты болып келеді. Солақайлардың ми қызметінің өзіндік ерекшелігі бар [1].

Кіші мектеп жасындағы балалардың солақайлығының психологиялық диагностикалау.

Солақай балалардың оқу іс-әрекетіндегі оң қолды балалармен салыстырғандағы айырмашылығы, ерекшелігі бар болғанын анықтау әдістемелері балалардың қабілеттеріне жасалған ұзақ уақыт бойғы бақылаулардың нәтижесін растай түсу үшін, сондай-ақ күшті және әлсіз психологиялық сапаларын дәлірек анықтаумен қажетті психологиялық-педагогикалық көмекті ұйымдастыру үшін қажет. Солақай балалардың оқу іс-әрекетіндегі әсер етуінің анықтауда кең ауқымды түрлі әдістер қолданылады:

- арнайы психологиялық сұрақнама, әдістемелер;
- баланың іс-әрекетін мұғалімдер, ата-аналар, психологтар тарапынан экспертті бағалау;
- балалардың шығармашылық жұмысының нақты нәтижелерін мамандар тарапынан сараптау;
- түрлі танымдық әрі пәндік олимпиадалар, конференциялар, спорт жарыстарын, шығармашылық байқаулар, фестивальдар және т.б. ұйымдастыру;
- белгілі дарын түрін талдау міндеттеріне байланысты түрлі әдістерді пайдалана отырып, психодиагностикалық зерттеу жүргізу.

Ақыл-ой дарындылығы едәуір басым оқушыларды ойлауды бағалау диагностикасын жүргізу арқылы анықтауға болады. Диагностика арқылы оқушының ақыл-ой дамуы, танымдық әрекетіндегі тұлғалық ерекшеліктері толық мағлұмат алуға болады.

«Бейнелі ойлауды» анықтайтын әдістеме.

Зерттеуді жүргізу үшін 4 сурет бейнеленген 5 түрлі карточкалар қажет; секундомер және жауаптарды белгілейтін протокол керек.

Зерттеуді жүргізу индивидуалды түрде өтеді. Зерттеуді бастамас бұрын сенімді қарым-қатынас орнату қажет. Нұсқауы бойынша көрсетілген карточкадағы 3 зат жалпы бір қасиетті бейнелейді, оларды бір топқа, бір атпен атауға болады, ал қалған біреуі олардан ерекшелінеді және ол сызылып тасталу керек. Зерттеуші уақытты белгілеп протоколға тіркеп отырады.

Үшінші әдістеме жоғарыда көрсетілген құрылым бойынша жүзеге асады. Онда біз баланың оқуға бағытталған мотивациясын анықтаймыз. Негізінен екі әдістеме жүргіздік.

Біріншісі – «Білім алуға бағытталу» әдістемесі.

Бұл методика негізінен тесттік сұрақтамалар жиынтығынан құралады.

Екіншісі – «Баға алуға бағытталуы» әдістемесі.

Бұл методиканы С. П. Ильин және Н. А. Курдюкова ұсынған. Негізінен сұрақтар беріліп оған «иә», «жоқ» деген жауап қойылады.

Төртінші әдістеме «Оқу іс-әрекетінің ерекшеліктерін анықтауға арналған сұрақтама». Бұл сұрақтаманың мақсаты – Солақайлықтың оқу іс-әрекетіне әсерін анықтау.

Негізінен бұл сұрақтама мұғалімге қойылатын арнайы сұрақтардан тұрады. Бұл жерде мұғалімнің солақай оқушының оқу іс-әрекетіндей ерекшеліктерін, оның оң қолды балалармен салыстырғандағы айырмашылығы жайлы айтылады. Және де оқу

сұрақтамада мұғалімнің солақай балалардың оқу іс-әрекеті кезіндегі ерекше көріністері, қиыншылықтары туралы пікірін білдіреді.

Зерттеу мәліметтерін сандық және сапалық талдау жасау

Ақпаратты қабылдаудың басым модальділігін анықтауға байланысты жүргізілген әдістеме нәтижелерінің пайыздық қорындысы.

Солақайлар:

1) 100% ≠ 15

$x = 5$

$$x = \frac{100 \cdot 5}{15} \approx 33,3\% \text{ – визуалдар}$$

2) 100% ≠ 15

$x = 7$

$$x = \frac{100 \cdot 7}{15} \approx 46,6\% \text{ – аудилдар}$$

3) 100% ≠ 15

$x = 3$

$$x = \frac{100 \cdot 3}{15} \approx 20\% \text{ – кинестетиктер}$$

Онақайлар

1) 100% ≠ 15

$x = 4$

$$x = \frac{100 \cdot 4}{15} \approx 26,5\% \text{ – визуалдар}$$

2) 100% ≠ 15

$x = 6$

$$x = \frac{100 \cdot 6}{15} \approx 40\% \text{ – аудилдар}$$

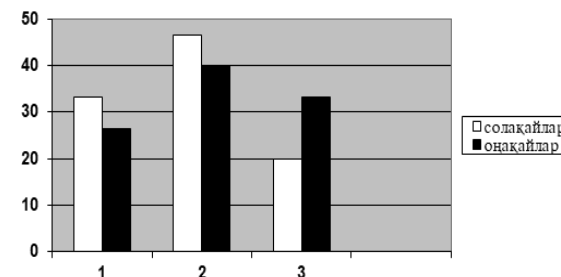
3) 100% ≠ 15

$x = 5$

$$x = \frac{100 \cdot 5}{15} \approx 33,3\% \text{ – кинестетиктер}$$

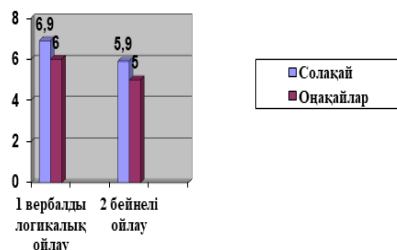
Кесте 1 – Солақайлар мен оңақайларда кездесетін қабылдау типтерінің пайыздық көрсеткіштері.

№	Солақайлар	Оңақайлар
Визуал	33,3%	26,5%
Аудил	46,6%	40%
Кинестетик	20%	33,3%

Сурет 2 – Солақай мен оңақайлардың басым модальділігінің көрсеткіші

Яғни, солақай балалар мен оң қолды балаларда информацияны өңдеуді қамтамасыз ететін ойлаудың бір түрі, бейнелі ойлау бойынша статистикалық мәнді айырмашылық бар екені көрінеді.

Сурет 2 – Солақайлардағы ойлау түрінің ерекшелігін көрсету

Сонымен, біз оң және сол қолды балаларда ойлаудың екі түрі бойынша статистикалық мәнді айырмашылық бар екенін дәлелдедік. Бірақ бізг ойлаудың оқу іс-әрекетіне әсерін түсіну үшін басым түрін анықтау керек. Ол үшін біз Розенбаум критеріін қолданамыз.

Әлеуметтік-экономикалық дамудың қазіргі кезеңінде, оқу-тәрбие жұмысының жаңару заманында білім беру саласының әр сатысында шешуін күткен келесі мәселелер тұр. Атап айтқанда, ол балалардың жеке басын дамыту, психикалық дамуын, даралық ерекшеліктерін, ішкі потенциалдарын анықтап, жан-жақты зерттеу негізінде оқу-тәрбие жұмысының балалардың жақын арадағы даму аймағын бағыттау.

Дегенмен, баланың мектептегі оқу іс-әрекетін зерттеп, оның мектеп табалдырығына аттағанынан бастап кездесетін қиыншылықтарын болжап, зерттеу нысанынан тыс қалып қоятын бір мәселе бар.

Ол ұзақ уақыттар бойы педагогика саласында «келеңсіз», «қайта үйретуге тиіс», «икемсіз», «дарынсыз», «қабілетсіз» деген атпен белгілі болған солақайлық мәселесі. Бұл мәселе көпшілік балада кездеспесе де, ішінара жекелеген балада байқалатын өзіндік ерекшелік. Бүкіл оқу іс-әрекетінде қоятын талабы, оқу құрал-жабдықтары, сабақтың гигиеналық, психологиялық талабы тек оң қолды баланың жағдайына сәйкестендіріліп құрылғандықтан, мектептік өмірдің алғашқы кезінде солақай балада қиындық туғызып, бейімделу үрдісі өте баяу, тіпті оқуға қызығушылығыда төмендеп, эмоциялық жағынан мазасыздану байқалады. Сондықтан баланың мектеп кезінде сирек кездесетін болса да, солақайлық

мәселесі назардан тыс қалмауы керек. Олардың бастауыш сынып кезіндегі кездесетін ерекшеліктерін ескеріп жұмыс істеу керек.

Біздің ойымызша, осы бастауыш сыныптағы солақай қолды балалардың ерекшеліктерін ескере отырып дамыту жұмыстарымен айналысу кеңрек, яғни осыған байланысты жұміс жүргізудің маңызы зор.

Біз өз жұмысымызды солақайлықтың оқу іс-әрекетін зерттеуге бағыттадық. Біз өз зерттеуіміздің барысында әдістемелер жүргіздік. Сол арқылы солақайлардың оқу іс-әрекетіндегі ерекшеліктері бар деген қорытындыға келдік.

Қорыта келгенде, зерттеудің мақсаты мен міндетін жүзеге асыру барысында әдістемелер арқылы жүргізілген зерттеуде болжам толығымен расталып, бітіру жұмысы өз мақсатына жетті деп айтуға болады.

Біздің ойымызша, бастауыш сыныптағы солақай балалармен жеке түрде жұмыс істесе:

1 Олар жоғарғы сыныпқа барғанда оқу үлгерімі онақай балалармен тең түрде болады.

2 Оқу іс-әрекеті кезінде байқалған қиыншылықтармен жұмыс істесе, нәтижесінде үлкен табыстарға жетеді.

Адам жан дүниесінің қилы-қилы қыр сыры мен тіршілік әрекеті зерттейтін психология ғылымы – бірден-бір жетекші ғылым психология болғандықтан, оның қарастырар мәселелері қашан да маңызды.

Солақай – баланың оқу мен тәрбие үрдісінде ерекше ескеретін маңызды жеке бас ерекшелігінің бірі. Ол ауруда, кемістікте емес. Солақайлық мидың жарты шарларының негізгі қызметінің арасындағы бөлісу ерекшелігіне байланысты болып келеді. Солақайлардың ми қызметінің өзіндік ерекшелігі бар.

Осылайша, балалармен жұмыстың теориялық және практикалық аспектілері қазақстандық ғалымдардың жұмыстарында елеулі орын алды. Дегенмен зерттеліп отырған тақырыбымыз толық зерттеленбеген. Солақай баланы қайта үйрету мәселесі әрбір нақты жағдайға ағзаның физиологиялық және психологиялық ерешеліктерін, баланың әлеуметтік – бейімделуші қабілеттерін ескере отырып, қатаң түрде дербес шешілуі тиіс. Сонымен, біз солақайлықтың психологиялық негізінің теориялық мәселелерінің түсінігін ашып, алғашқы міндетімізді шештік.

Екінші міндетімізді, яғни солақайлықтың оқу әрекетіндегі қиындықтар мәселелерін зерттеп, солақайлықтың пайда болуының

негізгі себебі туралы нақты пікір жоқ. Кейбір зертеушілер генетикалық яғни тұқым қулауға негізделеді деп тұжырымдаса, кейбір зерттеушілер, солақайлық бала организмнің дамуының алғашқы кезеңіндегі сол жақ жарты шаралардың зақымдалуынан деген тұжырым жасады.

Солақай балалардың оқу іс-әрекетінің психологиялық ерекшеліктерін қарастырғанда, оқу іс-әрекеті құрамына екі жүйе немесе іс-әрекет енетін құрамдық іс-әрекет болып табылады. Біріншісі жүйе ретінде немесе оқудың іс-әрекеті ретінде қарастырылуы мүмкін оның негізгі функционалдық бөлшегі болып табылады. Оқу іс-әрекетінің дайындық функционалдық бөлшектері басқа жүйеге-оқыту іс-әрекетіне біріктіріледі. Психологиялық талдау іс-әрекетті күрделі, көп өлшемді және көп деңгейлі, динамикалық дамушы құбылыс ретінде қарастыруды ұсынды. Әртүрлі концепциялар іс-әрекеттің жекелеген аспектілерін (жақтарын) қарастырды; екіншісі – іс-әрекеттің мотивациялық аспектісін зерттеуді негіз етті; үшіншісі – іс-әрекеттің реттеуші механизмдері қарастырды. Бұл көзқарастардың бәрі құнды ғылыми нәтиже берді. Алайда, олардың біреуі де жалпылама бола алмады.

Жүргізілген әдістемелер арқылы келесі нәтиже шықты:

1 Ақпаратты өңдеу кезінде солақайлар мен оңақайлар арасында айырмашылықтар бар және ол статистикалық мәнділіктің жоғарғы деңгейіне сәйкес келеді.

2 Ақпаратты қабылдауда модальділігі бойынша мәнді айырмашылық байқалған жоқ.

3 Солақай балаларда бейнелі ойлау басым болып шықты.

4 Оң қолды балаларда вербалды ойлау басым шықты.

5 Оқу мотивациясы бойынша мәнді айырмашылық бар.

6 Солақай балаларда білім алуға байланысты мотивацияның басым болуы.

Сонымен, барлық міндеттер шешілді және біз жұмыстың мақсатына жеттік, яғни бастауыш сыныптағы солақайлықтың оқу іс-әрекетіндегі стилі ерекше, өзгеше екенін анықтадық. Негізгі болжамымыз дәлелденді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Спингер С. Левый мозг, правый мозг. Асимметрия мозга. М. 1998. – Б. 17–81

2 Хомская Е. Д. Нейропсихология индивидуальных различий. Российское педагогическое агентство. М. 1997. – Б. 23–33

3 Римская Р. Практическая психология в тестах. М., 1999. – Б. 14-27 б.

4 Выявление леворукости и психология леворуких детей (методологические рекомендации) МЗ/1985. – Б. 21–27

5 Бланки В. Л. Механизм парного мозга. Л. 1989.

6 Буева Л. П. Человек: деятельность и общение. Минск, 1978.

7 Сатова А. К. Становление психологической науки и психологического образования в Казахстане. Вестник АГУ им. Абая №1. (1) – С. 37–41

8 Акажанова А. Т. Становление и развитие возрастной и педагогической психологии в Казахстане: Автореф. дис. канд. психол. наук. – Алма-Ата, 1989. – 23 с.

9 Бодалев А. А. Психология общения//Избранные психологические труды. М. – Воронеж. 1996.

10 Безруких М. Леворукий ребенок в школе и дома. – Б.10-19

ӨЛКЕМІЗДІҢ КИЕЛІ ОРЫНДАРЫНЫҢ ҚАСИЕТІ.

БЕКМҰХАМБЕТ С.

5 сынып оқушысы, Көктобе ЖООМ Май ауданы

АХМЕТОВА Б.Б.

жетекшісі, тарих пән мұғалімі, Көктобе ЖООМ Май ауданы

... Шәкәрім Құдайбердіұлы қазақ қоғамын қалай құрудың тұжырымдамасын жасап кеткен адам. Алдымен адамның жан дүниесі таза болумен байланыстырған. Адам жаны әрдайым тазаруға және кемелденуге зәру. Сондықтан жаны, ойы, көңілі, сабырлы болу үшін киелі орындарға барып рухани тазарған. «Тазарғың келсе – киелі орындарға бар» деген бабам қазақ [1].

Май елінде яғни туған өлкемде осындай киелі орындармен сіздерді таныстырамын және қазақ халқы арасында ерте кезде шипагерлік қызмет атқарған адамдарды емші деп атады. Ендеше өлкемдегі атақты емші, бақсы, тәуіп, би, батыр жерленген орындармен таныс болыңыздар.

Сонымен қатар киелі орындармен байланысты халқымыздың наным – сенімдері қатар жүрген «психология» бағыты да өте терең және адамның мінез – құлқысына да маңызы өте зор екенін зерттеу барысында анықтадық.

Халқымыздың тарихынан елеулі орын алатын қасиетті орындарын баршалық және ұлттық ұстаным деңгейіне жоғарлап

келеді. Қазақ халқының ұлттық санасының ерекшелігі – туып-өскен жері, өнген ортасын кие тұтып, оның қадір – қасиетін бағалауымен күнды.

Туған жер мен елдің халық санасына сіңген рухани құндылығының ұлттық қалыптасуында, дамуында айрықша рөлі бар. Ерекше бағаланатын табиғи мұра ескерткіштері. Ел аузында киелі аталып кеткен, кейбіреуі қазірдің өзінде мемлекет қарауында тұрған құбылыстарының нәтижесінде пайда болған орындар [2].

«Сенім» сөзі әрқашан Құдайға қатысты емес. Көбіне адамның өзіне деген сенімі. Ұзақ уақыт бойы ауырған адам дәрігерлердің болжамына емес, өзіне сенді адамның өз денсаулығына қалай қарау керектігін өзгерту ойларды, рухани қуаттарды жинап, проблемаңызды шешуге кірісу мүмкіндігі киелі жерлерді не етеді? Сенім ұялатады, үміт береді, көпті күйзелістен, тіпті өлімнен құтқарады. Киелі жерлерге барғаннан кейін адамда кәдімгі плацебо әсері пайда болады, яғни дененің ішкі күштері белсендіріледі.

Әр киелі жердің басқалардан бөлек өзіндік тарихы бар. Біз өз бойымызда сенім мен қасиеттіге құрмет рухын тәрбиелеуіміз керек. Адамдар рухани азыққа тартылады. Қасиетті орындарда жан дүниесі күйбең тіршіліктің ауыр жүгін тастап, жан дүниеге ерекше тыныштық пен тыныштық орнайтын жаңа, мейірімді атмосфераға тап болғаныңызды бірден сезінесіз. Ішкі әулие ағартушылық деп бекер айтпаған.

Тарихи тұлғаларға қатысты қасиетті орындар. Қазақстан тарихында елеулі орын алатын, бүкіл өмірін қазақ елінің бостандығы мен егендігіне арнап, үш жүздің батыр-билерін жиып, елдік маңызды мәселелерді шешкен хандар, қазақ хандығының тәуелсіздігі үшін күрескен батырлар, ұлт-азаттық қозғалысының жетекшілері, қолбасшылар, ғылым мен білімге, мәдениетке үлес қосқан мемлекет және қоғам қайраткерлері, ақындар, ғалымдар, ағартушылар туралы мәні зор орындарда баршалық. Саяси, тарихи оқиғаларға байланысты қасиетті орындар. Қазақ даласында қазақ халқының бірлігі үшін болған шайқастарды, ерлікті, батырлықты, қайсарлықты насихаттайтын, елдің бірлігін білдіретін ескерткіштер мен ел жадында өшпес із қалдырған қасиетті орындар мен қоғамның, мемлекеттің тарихында ерекше орны бар мемлекетіміздің жаңа нышандары да орын алады[3].

Ұлттық байырғы құндылықтарымызды осы нысандар арқылы қайта түлету, нақтырақ айтқанда рухты жаңғыртып, халықты рухтандыратын осы қасиетті мекендер деп санаймыз. Мысалы, қазақ

батырларын алайық, бұлардың ерлік істері ұлт рухын жаңғыртудың бірден – бір тетігі. Өйкені біздің бүгінгі таңда жаңғыртып отырғанымыздың өзі – осы батырлық.

Павлодар облысының Май ауданында қасиетті жерлерін таныстыру мақсатында, өлкенің қасиетті орындар арқылы тарихты жүйелі түрде біледі, еліміздің біртұтас тарихын білу ұлттық бірегейлікке жетелейді.

Қазақта назардан тыс қалмаған елеулі орындарды киелі, қастерлі, қасиетті, әулиелі деген бірнеше атпен атайды. Бүгін біз жобамызға енген барлық нысанды киелі деп атауға болады. Себебі біз үшін маңызды құнды.

Қазақ халқының көнеден келе жатқан салт-дәстүрінің бірі – Әулие аралау – киелі жерлерге зиярат ету. Адамдар көптеген себептермен әулиелерге жүгінеді: біреулер аурудан айыққысы келеді, басқалары отбасындағы мәселелерді шешуді сұрайды, ал енді біреулер жақындары үшін дұға етеді.

Көне заманда адамдар әулиелердің зиратында түнейді. Олар түс көреді және мағынасын білу үшін аудармашыларға барады. Ал енді аудармашы немесе түс болжаушы, адамның жағдайын жақсарту барысында түсті аят ертіңде немесе болашаққа жол ашу ретінде, денсаулықты жақсартуға бағыттаған.

Кесте 1 – Зерттеу жұмысы барысында адамның психологиялық тұрғысы

Адамның қасиетті орындарға бару себебі	Психологиялық тұрғыдан
Ұзақ уақыт бойы ауырған, қатты күйзеліске ұшыраған, үмітінің жоғалуы	Сенім ұялатады, үміт береді, көпті күйзелістен шығарады. Тіпті сенім артуы соншалықты өлімнен де құтқарады. Өмірге деген ынтасы артады.

Адамдар өмірлік дағдарысқа немесе моральдық күйзелістерге тап болған кезде шешім іздеу үшін қасиетті орындарға барады

Кесте 2 – Зерттеу жұмысы барысында адамның психологиялық өзгеріске түсуі

Наным – сені	Қасиетті орындарда болғаннан кейінгі жағдайы (психологиялық тұрғыдан)

Әулие, қасиетті адамдардың аруықтары күш – қуат береді деп сенген. Қасиетті адамның аруағы жолын ашады деп сенген	Киелі жерлерге барғаннан кейін адамда кәдімгі плацебо әсері пайда болады, яғни дененің ішкі күштері белсендіріледі.

Қасиетті жерлерге бару тағзыммен қатар, адамдарға тыныштық пен тыныштық сезімін береді.

Кесте 3 – Зерттеу жұмысы барысында адамның психологиялық азықтануы

Қасиетті орындардың тиімділігі	Психологиялық азық
Адамдар рухани азыққа тартылады. Ішкі әулие ағартушылық деп бекер айтпаған	Қасиетті орындарда жан дүниені күйбең тіршіліктің ауыр жүгін тастап, жан дүниеге ерекше тыныштық пен тыныштық орнайтын жаңа, мейірімді атмосфераға тап болғанды бірден сезінеді

Қасиетті жерлерге барған кезде пайда болатын негізгі эмоционалды тәжірибелердің бірі - қорқыныш күйі. Ғибадатханалар мен ғибадатханаларға баратын адамдар киелі орынға және құдайлық күштерге құрмет пен құрмет сезімін сезінеді, бұл терең эмоционалды сезімдерді тудыруы мүмкін. Бұл құрмет күйі күшті рухани байланыс пен діни дәстүрге қатыстылық сезімін тудырады.

Май ауданының киелі орындарының маршруты

Тілеуқабыл батыр. 18 ғасырдағы жоңғар шапқыншылығы кезінде ел қорғаған Тілеуқабыл Дәулетбайұлы – Абылайдың әйгілі батырларының бірі болған. Ол туралы заманында деректер көп болған, ал қағаз бетіне түсіп сақталғаны аз. Мәшһүр-Жүсіп Көпеев: «Тілеуқабыл деген аты қалып, батыр атанып кеткен», – деген жазба қалдырған. Ата қонысы осы, Жанәтілек ауылы, Май ауданы, қазіргі Баскөл ауылы.

Бәкі Басарұлының зираты Май ауданы Кентүбек ауылында. Әкесі – Басар би, атасы – Тілеке батыр. Бәкі би ауыл молдасынан хат танып, 1819 жылы Омбыда білім алған. Мектепті бітірген соң, ел билеу жұмысына араласады. Бәкі би қазақша әрі орысша жүйрік, жан-жақты білімі бар, зиялы адам болған. Бәкі би әрдайым адамгершілікті, береке-бірлікті, татулықты жоғары ұстаған. Бәкі Басарұлы қазақтың арасында беделді тұлға, би болған. Ертіс бойына қоныс тепкен қазақтың мүддесін қорғап отырған.

Малайсары туған жер. Малайсары 1700 жылы Павлодар облысы Май ауданында туған. Орта жүз батыры, биі. Абылай ханның сұлтан кезінен сенімді серігі болған. Ш. Уәлихановтың жазуына қарағанда, Абылай хан Малайсарының батырлығына, ақылы мен қайратын жоғары бағалаған. Қазақ-қалмақ соғысын тоқтатып, екі хандық арасында бейбіт бітім жасау саясатын ұстанды. Ол жоңғарларға қазақтың елшісі болып барған.

Әбділдә (Ақбалық) хазірет Бытыұлы (1833-1918). Әбділданың әкесі Быты беделді, дәулетті адам болған екен. Елге Омбыдан ұлты татар молла әкеліп, балаларды оқытуды ұйымдастырған. Өзі де сол молладан дәріс алып, орысша сауатын ашып, хат таныған. 20 жылдай старшиналық қызмет атқарады. Әбділдә Ақбалық хазірет шамамен 1833 жылдары дүниеге келген. Әбділдә 20 жасында елден кетіп, Ташкент медресесінде 3 жыл оқиды. Одан кейін Бұқардың медреседе оқуын жалғастырады. Он екі пәнді түгел тауысқан діни білімнің ғұлама ғалымы болып шығады. 44 жасында хазірет атанады. Білім алып, елге оралған Ақбалық хазірет ата қоныстары - Май ауданына қарасты Бестау өңірінің орта тұсында орналасқан Сарытау ауылында мешіт салдырып, медресе ашқан екен. Оның ғалым, тұлға болып қалыптасқан кезі – 1902–1909 жылдар, бұл Ресейдің Қазақ еліне толық саяси үстемділігін орнатып, жері мен суын өз мемлекетінің меншігі деп жариялаған кезімен тұспа-тұс келеді. Осы кезеңде Ақбалық хазірет және басқа да қазақтың білімді, ықпалды азаматтары қарсылық білдіріп, қазақ жерінде ислам дінін сақтап қалуға көп еңбек сіңірген [4].

Қайса Нұрғазыұлы (1878–1976). Май ауданының тумасы, бақсы. Арғы атасы Елқонды да ірі бақсы болған. Өртүрлі ауруға шалдығып, дертке-шипа, жанға-дауа іздеушілер келген. Ал Қайса атаға көбіне көтерме, елірме сияқты ақыл-есінен алжасып, психикалық ауруларға шалдыққандар келген. Мұндай ауруларды дәрігерлер емдей алмай, көбінесе жындыханаға жіберетіні белгілі:

- қол-аяғының жаны кетіп, бет-аузы қисайғандар, шемен, күйдіргі сияқты сирек кездесетін аурулар;
- көңіл-күйі бұзылып ішқұса, уайым-қайғы т.с.с. рухани дертке шалдыққандар;
- мал-мүлкінен айрылған, жоқ іздеушілер;
- әр түрлі мұқтажы (балаға, медетке, батаға т.б.) бар адамдар, болашағын болжағысы келетіндер, т.б.

Осындай мұқтажы бар адам келе жатса, Қайсекең алдын-ала сезіп-біліп мазасызданып, бір орнында отыра алмай, қозғала

бастайды екен. Қайжақтан келе жатқанын да болжап: «Шайларыңды дайындай беріңдер. Қазір келеді» – дейді екен. Немесе: «Көлігі болдырып, өзі шөлдеп келеді. Атқамініп, сусыналып, пәленше жолдан қарсы ал» – деп баласын жібереді екен.

Кесте – 4

Киелі орындар	Адамдардың қандай жағдайда осы орындарға барған
Тілеуқабыл батыр	Қолдау керек болғанда
Бәкі Басарұлының	Қолдау керек болғанда
Малайсары туған жер	Қолдау сұрау, жол ашу мақсатында
Әбділдә (Ақбалық) хазірет Бытыұлы	Аурулардан арылу, қолдау сұрау, жол ашу
Қайса Нұрғазыұлы (1878-1976)	Бала сұрап келу, депрессияға ұшыраған кезде, аурудан арылу, қолдау сұрау, жол ашу

Көптеген сенушілер киелі жерлерде өздерін тыныштық пен қорғалған сезінетінін айтады, бұл стресс пен алаңдаушылықты азайтуға көмектеседі. Бұл психологиялық жайлылық жағдайы адамның жалпы эмоционалдық жағдайына оң әсер етуі мүмкін.

Қасиетті жерлерге барғанда адам рухани азық алады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 <https://stud.kz/referat/show/58469>
- 2 Қазақ энциклопедиясы- II том. Алматы «Өнер»1987. – 83 б.
- 3 Қазақ ұлттық энциклопедиясы. Алматы «Білік» 2001. – 69 б.
- 4 <https://mazhab.kz/kk/maqalalar/din-men-dastur/abdilda-aqbalyqhaziret-bytyuly-1833-1918-8646/>

ӘЛЕУМЕТТІК ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ ДЕБАТТЫҢ РӨЛІ»

ШАЙМАРДАНОВА Н. Т.

психолог, Қ. Сәтбаев атындағы дарынды балаларға арналған мамандандырылған гимназия Ақсу қ.

ПАРТИЯҚЫЗЫ А.

10 сынып оқушысы,

Қ.Сәтбаев атындағы дарынды балаларға арналған мамандандырылған гимназиясы, Ақсу қ.

ЖАНАРБЕКҚЫЗЫ Ж.

10 сынып оқушысы, Қ.Сәтбаев атындағы дарынды балаларға арналған мамандандырылған гимназиясы, Ақсу қ.

Әлеуметтік психология-психология құбылыстарының заңдылығын зерттейтін психологияның бір саласы, яғни: мінез құлықтың ерекшелігін, адамдардың қарым-қатынасын, индивидтердің кіші және үлкен әлеуметтік топтарға қосылуын, т.с.с.

Әлеуметтік психологияның зерттеу объектісі:

- адамдар арасындағы ақпарат алмасу және өзара әрекеттесу заңдылықтары;

- таптар мен ұлттар сияқты ірі және еңбек ұжымы мен отбасы сияқты шағын әлеуметтік топтардың психологиялық мінездемелері;

- тұлғаның әлеуметтік психологиясы, оның коммуникативтік сапалықтарына талдау жасау, әлеуметтену мәселелері, мақсаттарының қалыптасуы;

Осыдан шығатын әлеуметтік психологияның негізгі бөлімдерінің бірі тұлға психологиясы арқылы адам бойында болу керек мінездемелерге тоқталсақ:

Эмпатия – өзге адамдардың жан дүниесін түсіну мен жайкүйін ұғыну қабілеттілігі. Эмпатия адам бойында жиі кездесетін, өзіндік мән-мағынасы бар ерекше сезім. Оның айқын көрінісі – өзге адамдардың қиыншылықтарына ортақтасып, оларға жанашырлық білдіру. Ал, эмоционалды интеллект дегеніміз – адамның өз эмоциясын қабылдап, кәдеге жарата білуі. Кез келген тапсырманы тиімді шешу үшін эмоциясын игеру қабілеті. Эмоция – энергияның көрінісі. Сондықтан барынша эмоциялық ойлауды дамыту керек.

Көшбасшы – жол таба білетін, өзгелерге жол көрсете алатын, өзіне жүктелген міндетті сезіне білетін, ауыртпашылығына төзе білетін тұлға.

Көшбасшының негізгі қызметі топтың мақсатына жетуге жәрдемдесу, әрі оны нығайта түсу. Ол сарапшы ретінде қызмет

етеді, топ ішіндегі қарым-қатынасты реттейді және көпшілікті сонынан ерте біледі, өз тәжірибесімен бөлісе біледі.

Көшбасшының бойынан табылатын қасиеттер:

1 Салмақтылық. Өзін ұстай алмайтын, тез ашуланатын көшбасшы сыныптастарын тығырыққа тіреуі мүмкін. Сондықтан ол әрдайым сабырлы болуы тиіс.

2 Өзін көрсете білу. Алдына қойған мақсатына жетуге деген күштарлық. Ол алдына үлкен мақсаттар қойып, оған жетіп, өзгелерге үлгі бола білуі керек. Мысалы, мұғалім берген тапсырманы өзгелерден бұрын әрі дұрыс орындау.

3 Дұрыс шешім қабылдау. Ол ситуацияға жылдам баға беріп, қиын мәселенің шешімін дұрыс табады. Өзін де, сыныбын да табысқа жеткізетін мүмкіндіктерді қалт жібермейді.

4 Ынта. Көшбасшы барлық іске ынталы келеді. Ол өзінің мінезімен өзгелерге үлгі бола алады.

5 Табандылық. Көшбасшы үнемі қозғалыста болып, сұрақтың мәнін түсінеді. Сұрағына жауап алмайынша тынбайды. Ойға алған жоспарларын міндетті түрде жүзеге асырады.

6 Өзіне деген сенімділік. Көшбасшы жүрегі мен ақылын қатар тындап, аяғында нық тұрады. Мұнымен қатар эмоционалды тұрақтылығы бар.

7 Психологиялық дайындық. Сыныптағы әрбір адамның пікірімен санасады. Өзгелерді тындау арқылы жаңа ақпараттар жинайды. Мәселелерді ортаға салып талқылайды.

8 Шынайы көзқарас. Оптимистер үнемі алға тартып, армандап жүрсе, пессимистер кейін жүреді. Ал реалистер барлығына дұрыс баға береді.

9 Білімге деген күштарлық. Өз бетінше ізденіп, жаңа технологияларды толығымен меңгереді. Сыныпты басқаруда өзінің білімділігін де пайдаланады.

10 Әділеттілік. Әділетті болған жағдайда ғана өзгелердің сеніміне ие бола алады.

11. Байсалды. Қандай жағдай болмасын байсалды. Ашу мен күлкінің тек уақытша эмоциялар екенін жақсы біледі.

12 Мінсіздікке ұмтылу. Барлық жерде үздік болуға тырысады. Бір орында тұрмай, өз бетінше дамумен болады.

13 Өзгеше ойлау. Ойын да, жоспарларын да ситуацияға сәйкес өзгертіп, жаңашылдықты тез қабылдайды. Барлығының да ерекше болғанын қалайды.

Бұл аталған қасиеттердің барлығын қалыптастырып, тәрбиелеп, дамытуға болады. Ол үшін оқыту мен дамытудың әдістері мен тәсілдерін, арнайы бағдарламалар, технологиялар т.с.с. қолданылады.

Бүгінгі таңда азаматтық позициясын, көзқарасын еркін білдіретін көшбасшылар өте аз. Бұл демократиялық қоғам үшін жеткіліксіз. Адамдар өз ойларын ашық жеткізуден қарағанда көпшіліктің сөзімен, ойымен жүруді жөн көреді. Заман адам ықпалымен өзгеріп отырады. Белсендік өмірлік позициясы бар адам әлемді жақсы жаққа өзгертеді. Сол себепті еліміздегі азаматтардың көшбасшылық қасиетін дамыту өзекті болып отыр. Ал дебат технологиясы осы мәселенің бір шешімі бола алады.

Пікірсайысшы – жарқын тұлға. Оның ойлау, сөйлеу мәнері, рухы, тәжірибесі, ішкі мәдениеті, дүниетанымы, мінбедегі тәртібі көрерменді қызықтырмай қоймайды. Ал рухани қабілеті (реттеу, жүйелеу, жіктеу, ойлай білу, себеп пен салдарды тексеруі) айрықша пікірсайысшыда ұшан-теңіз образдар мен оралымдардың қоры болады. Талқыға түсетін тақырып болса – болашақ хабардың арқауы, дінгегі ғана. Пікірсайысшының міндеті- соны жеріне жеткізе зерттеу, көрермен қауымды еліктіріп, барлық қыры мен сырын тану, мән-жайын толық ашу. Сол арқылы пікірталас қақтығысын ұйымдастыру. Томас Эдиссон айтқандай: нәтижелі еңбектің 98 %-ы тер төгумен, 2 %-ы ғана дарынмен келеді.

Адам басқа адамдармен ынтымақтаса алса, өмірлік мұратқа қол жеткізе алады. Дамыған коммуникативті мәдениетке немесе оларды өмір сүретін және жүзеге асыратын қоғамда қабылданған білім нормалар мен мінез-құлық жүйелеріне ие болған кезде ғана бақытты бола алады. Бүгінде адамдардың эмоционалды қарым-қатынас проблемалары айтарлықтай шиеленісе түсті. Тұлғаның коммуникативті мәдениетін дамыту ойлау, сөйлеу, әлеуметтік көзқарастар мен коммуникативті дағдыларды дамытуға бағытталған құралдар жүйесін дамытуды қамтиды.

«Пікірсайыс» технологиясы тұлғаның осы дағдыларын жетілдіруімен дамуы үшін тамаша мүмкіндік береді.

Пікірсайыс процесінің сапасы негізінен барлық пікірсайыс қатысушыларының дайындығымен анықталады. Бұл ұйымдастырушылық, танымдық, психологиялық, моральдық, әлеуметтік, шығармашылық жақтарды білдіреді.

Пікірсайыс біздің өмірімізде қандай рөл атқарады? Дебатта екі көзқарастың біреуін әділ сынап дәлелдеу көзделеді. Бұл жерде

өртүрлі тақырыптар беріледі. Мысалы, әлеуметтану, психология, педагогика және тағы басқа салалардан келеді. Осындай сан түрлі тақырыптар арқылы дебатқа қатысушы көптеген салалар туралы білімін кеңейтеді. Дебат арқылы әрбір оқушы өз бойындағы көшбасшылық қасиеттерін дамыта алады. Өз тәжірибеміз бойынша біз соңғы 3 жылда бойымыздағы көшбасшылық қасиеттерді жарыққа шығарып, әрі қарай дамыту үстіндеміз. Тек қана көшбасшылық қасиеттер ғана емес, өз бойымыздағы басқа да қасиеттерімізді жарыққа шығардық: толық әрі ашық айтуға үйрендік, шешендік өнерімізді дамытып, белгілі бір аудиторияның алдында сөйлеу, өз-өзімізді ұстай білуге дағдыландық. Оқушы дебат технологиясына қатысу арқылы мәселеге бір жақты емес әр түрлі қырларынан қарауға үйренеді. Өзімізге деген сенімділігіміз артып, күнделікті өмірде өзіңді сенімді ұстап, еркіндікті сезінесің. Тек сенімділік қана емес, өмірде әр құбылысқа, оқиғаға жеке көзқарасыңды білдіре аласың және өз позицияңды нық ұстана аласың. Мысалға алсақ, өмірде болатын үлкенді, кішілі түсініспеушіліктер болған жағдайларда өз позицияңды соңына дейін қорғап, келісімге келе аласың. Осы дебат арқылы өз ойыңды еркін айтуға әрі ойыңның дұрыс екенін күмәнсіз толық жеткізесің. Дебат ежелден келе жатқан өзекті технологиялардың бірі. Біздің ойымызша осы ежелгі Грецияда пайда болған технологияны еліміздегі әрбір адамға жеткізу әрі оны дамыту ең дұрыс шешім болып табылады деп есептейміз.

Пікірсайыс ойындарының барысында оқушы ең алдымен өзінің пікірі мен қарсыласының пікірінен тиісті қорытынды шығара білуге, қайшылықтарды байқап, олардың арасындағы логикалық байланыстардың бар немесе жоқ екендігін аша білуге үйренеді.

Белсенді қоғамдық позиция – адамның белсенді әлеуметтенуі үшін қажетті элемент. Әрбір адам айналадағы болмысқа өз ықпалын тигізе алады. Яғни, дүние адамдардың ықпалымен өзгеріп отырады. Белсенді өмірлік позициясы бар адамдар тұрмысты түзетуге, дүниені жетілдіруге мүдделі. Ондай адам өзінің жағдайын ғана ойлап қоймайды, ғаламдық мәселелерге де алаңдайды. Белсенді өмірлік позиция барлық адамға тән болмайды. Дүниені жақсартуға тырысу көптеген тұлғалық қасиеттерді қажет етеді. Яғни бар нәрсеге көңілі толмайтын адамды ғана өмірлік позициясы бар адам деп айтуға болмайды. Бір нәрсені сынау мен бұздан бұрын жаңа нәрсе, ойдағы жоспардың жетістігі неде екенін елестетіп көру керек қой. Белсенді өмірлік позиция бәрінен бұрын іскерлікті керек етеді. Тек айтып қана қоймай, осы бағытта еңбектену қажет. Ол

үшін іс-әрекет, ой – таным мен идеялар қажет. Бір нәрсені жасау үшін оны қалай болса солай бастай салмай, әуелі мың ойланып, барлық жақтарын қарастырып, кемел жоспар құрып барып кіресің. Болашақ жұмыстың нәтижесі қалай боларына көз жеткізіп, сенімді серіктестер тауып алып кіріскен жұмыс қана өз нәтижесін береді.

Ал бүгінгі таңдағы дебат үйірмесіне мүше оқушылар да түрлі деңгейдегі турнирларға қатысып, өз тәжірибелерін шыңдауда. Біздің қатарымыз әрдайым жаңа оқушылармен толықтырылып тұрады. Ал тәжірибе жинаған спикерлер пікірсайыс ойындарында төрешілік қызметін атқарады. Дебат үйірмесіне қатысатын балалардың еркіндік деңгейінің артуы олардың белсенділік, қосымша мүмкіндік аймақтарының артуынан байқалды. Бұны сонымен қатар олардың мінезіндегі сенімділік, ерік, батылдық қасиеттерімен сипаттауға болады. Мысал келтіре отырып дәлелдер болсақ осы үйірмеге қатысатын оқушылардың барлығы дерлік қоғамдық жұмыстарға белсене араласады (диаграмма).

Кез-келген мектепшілік іс-шараларға ерекше сенімділікпен, белсенділікпен қатысады. Өз білімін шыңдау кезінде көп пайдасы болғандығы ұстаздар тарапынан да, оқушылардың өз байқауларынан анықталды.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы демократиялық қоғамда дамып, өз жемісін береді. Қоғамдағы демократия - ол еркіндік, конституция мен заң шеңберіндегі сана еркіндігі. Толыққанды, демократиялық және ашық қоғамды дамыту үшін сын тұрғысынан ойлай алатын және аналитикалық, ұйымдастырушылық, кәсіби дағдылары қалыптасқан көшбасшыларды тәрбиелеу қажет. Ал пікірсайыстарды жүргізуге негізделген дебат технологиясы осы мәселенің бір шешімі бола алады.

Біраз жылғы тәжірибемізге сүйене отырып, дебат технологиясы туралы мәліметтерді жинақтап, реттеп, жүйелеп дебатқа қызығушылық білдіретін әрбір адамға көмекші құрал бола алатын әдістемелік жинақ құрастырдық.

Қорытындылай келе пікірсайыс жеке тұлғаға үлкен ықпал тигізеді деп есептейміз. Осы ықпалды дұрыс қолдана білу керек. Әрі пікірсайыс ол күнделікті өмірде азаматтық позицияны қорғауға, қоғамда өз ойыңды айта білу үшін өте керек.

Дебат технологиясы оқушылардың өз бетімен іздену, білім алу және шығармашылық белсенділігін арттыруды көздей отырып, ашықтыққа, толеранттылық пен эмпатияға тәрбиелейді. Ал бұл

қасиеттер бүгінгі таңда өте қажет. Пікірсайыс әрқашан өзекті болып қала бермек.

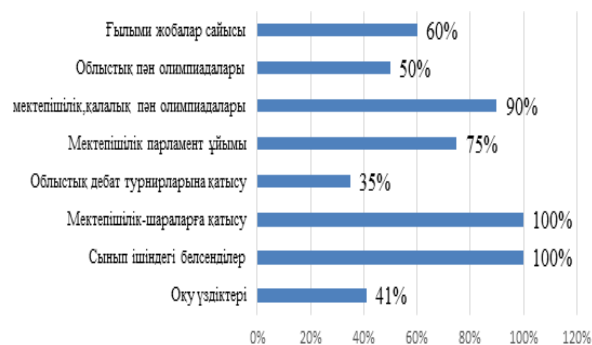

Диаграмма 1 – Дебат үйірмесіне қатысатын оқушылардың белсенділік аймағы

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Ұлттық пікірсайыс орталық қоғамдық қоры. «Білім мен қоғамды демократияландырудағы пікірсайыстың ролі» конференция материалдары, Алматы, 2004. 5, Б. 15–17

2 Радлов В. В. «Образцы народной литературы северных тюркских племен», 1885, Б. 3–4

3 Общественный Фонд «Национальный Дебатный Центр». «Дебатные форматы», Алматы, 2005. Б. 6–73

4 Майғанова Ш. Ұлттық мектеп үлгісін орнықтырсам деп еді /Егемен Қазақстан газеті, 8 бет, 1 ақпан, 2002.

5 Садуақасов Ә. Халық педагогикасы дәстүрлерін қазақ мектептерінің оқу-тәрбие процестерінде пайдаланудың шарттары //Ұлт тағлымы, №2, 2002.

6 Пікірсайыс - шыңдалу мектебі //Қазақстан мектебі, №9, 2003.

7 Телеграм канал «Пікірсайыс қозғалысы/Дебатное движение».

8 Н. Т. Шаймарданова «Дебат – кеше және бүгін», (авторлық жинақ, 2002ж)

9 <https://balbal.kz/bilip-jur/pikirsayyis-tarihyi-zh-ne-ony-i-zamanai-t-rleri/>

НЕЙРОСЕТЬ КАК РЕФЕРЕНТ ДЛЯ СОЗДАНИЯ УВЕРТЮР МЕТАФОЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПОКОЛЕНИЯ NEXT

ЖУСУПОВА З. С.

ученица 9 класса, Средняя общеобразовательная школа с гимназическими классами Щербактинский район, Павлодарская области

Использование нейронных сетей началось давно – в начале 20 века. Однако такие сети широкую известность получили в основном в наше время. На данный момент можно легко смоделировать нейронную сеть средней сложности на любом персональном компьютере.

Основная идея – создание увертюры посредством нейронных сетей, способных генерировать музыкальные композиции по заданным параметрам, на основе произведений классического уровня.

Благодаря успехам в развитии искусственных нейронных сетей, с помощью компьютера можно создавать сложные музыкальные композиции не только увертюрного формата, но и для оркестра.

Нейронная сеть представляет из себя совокупность нейронов, соединенных друг с другом определенным образом.

Рассмотрим нейрон:

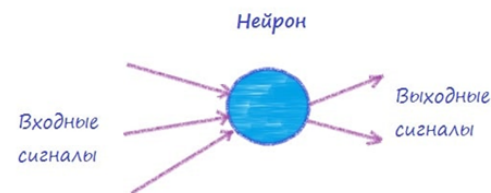

Рисунок 1 – Нейрон

Нейрон представляет элемент, который вычисляет выходной сигнал (по определенному правилу) из совокупности входных сигналов. То есть основная последовательность действий одного нейрона такая:

- Прием сигналов от предыдущих элементов сети;
- Комбинирование входных сигналов;
- Вычисление выходного сигнала;

- Передача выходного сигнала следующим элементам нейронной сети.

Между собой нейроны могут быть соединены абсолютно по-разному, это определяется структурой конкретной сети. Но суть работы нейронной сети остается всегда одной и той же. По совокупности поступающих на вход сети сигналов на выходе формируется выходной сигнал (или несколько выходных сигналов). То есть нейронную сеть упрощенно можно представить в виде черного ящика, у которого есть входы и выходы. А внутри этого ящика сидит огромное количество нейронов [1].

Нейросети представляют собой математическую модель, компьютерный алгоритм, работа которого основана на множестве искусственных нейронов. Суть этой системы в том, что ее не нужно заранее программировать. Она моделирует работу нейронов человеческого мозга, проводит элементарные вычисления и обучается на основании предыдущего опыта, но это не соотносимо с ИИ [2].

Попробовав написать песню с помощью нейросети, я убедилась, что она хорошо пишет музыку и стихи, но по отдельности. Полноценные песни ИИ пока не научился генерировать, слышно, что поет робот.

Бесплатной версии обычно хватает, чтобы понять, стоит ли покупать программу. Каждый раз нейросеть выдает разные результаты даже по одинаковому запросу. Она проигрывает многовариантность.

Музыка – то, что лечит душу.

Общеизвестный факт, который уже стал аксиомой в мировой практике. Произведения Моцарта признаны феноменальным явлением в области воздействия музыки на живые организмы. Существует такое понятие, как «эффект Моцарта».

Был проведен эксперимент: Влияние различных стилей музыки на организм и поведение человека.

Эксперимент 1.

Влияние классической музыки на учеников.

1 часть. Перед экспериментом, участникам замеры пульса в абсолютной тишине. В течении 3-х минут прослушивались произведения классической музыки. После прослушивания участникам было снова предложено замерить пульс.

Сделан вывод: У 6-х пульс не изменился. 9 учеников подтвердили, что их пульс стал спокойнее.

2 часть. Влияние поп-музыки.

На второй день эксперимента, одноклассники в тишине измерили пульс, а затем включили несколько популярных современных мелодий. Произошли внешние изменения, ребята стали активнее вести себя, сидя на своем рабочем месте. 3-е из них начали пританцовывать. После отключения треков, повторно измерили пульс.

Вывод следующий: пульс стал частым, хоть и незначительно, 12 учеников подтвердили свое улучшенное настроение.

3 часть. Влияние рок-музыки.

Третий день эксперимента у 15 учеников также измерялся пульс. И ребята ровно 3 минуты слушали рок-музыку.

Вывод: пульс участился на 30-35%, по сравнению с обычным своим пульсом поведение, 5-ро из учеников прикрывали уши во время прослушивания, 1 ученик попросился выйти, так как разболелась голова.

По результатам мини-эксперимента одноклассники высказали мнение, что классическая и современная музыка не мешает процессу обучения. Рок-произведения согласились слушать 2 учеников из 15.

Вывод по общему эксперименту:

Проведенный эксперимент показывает, что различные стили музыки могут по-разному влиять на поведение и настроение человека.

Эксперимент 2.

Влияние классической музыки на умственные способности учащихся.

Для второго эксперимента было выбрано 10 учеников, которых разбили на две группы. Составили для каждой группы два варианта задач на логическое мышление, а также подобрали композиции классической музыки Моцарта, Шопена, Баха, Бетховена, Шуберта.

Каждая группа участвовала в эксперименте два раза. Первый раз – выполняли 10 заданий на логическое мышление в полной тишине. Второй раз – решали задачи во время проигрывания классической музыки.

Каждый раз выставлялось контрольное время, которое потребуется для решения задач и количество правильных ответов. Сравнив полученные результаты по этим 2-м группам, было установлено, что на решение задач без музыки ребята 1 группы в среднем затратили 8,3 минуты. 2 группа – 10,3 минуты.

При прослушивании классической музыки на решение задач учащиеся и 1 группы и 2 затратили не более 6 минут. Во время

прослушивания классической музыки количество ошибок было меньше на 3, чем в полной тишине.

Вывод: классическая музыка влияет на умственную и психическую деятельность учащихся, позволяя расширять диапазон своих способностей.

Эксперимент Next.

Всё больше и больше нейросети входят в повседневную жизнь, в медицину, дизайн, написание музыки и в учебу детей. Если хоть раз приходилось задумываться над проблемой всеобщей зависимости от зависания в социальных сетях, то нейросети возможно сделать беспрецедентными помощниками в программировании и создании различных скриптов для детей.

Дети знают компьютеры и смартфоны лучше, чем взрослые, и для них что-то новое, тем более в интернете – новая загадка, которую надо срочно решить. С 7 до 15 лет у детей развивается логическое мышление, а значит и самое время приступить к изучению ребятами нейросетей. Обучение искусственному интеллекту поможет детям развить навыки критического мышления, а также логического мышления. А «эффект Моцарта» параллельно будет влиять на метафизическое развитие детей.

На приведенные выше эксперименты накладывается новая практика использования музыкальных Нейросетей. Мероприятия, в которых участвуют дети при помощи таких сетей, помогут в оценке их музыкальных способностей.

Изучая построение музыкальных увертюр посредством таких нейросетей, я пришла к выводу, что, предложив использование ИИ, в виде индивидуальных заданий, повысится мотивация к учебе и развитию школьников, особенно психологическому комфорту.

И ещё одно перспективное направление. Нейросеть не умеет испытывать эмоции, но своими эмоциями могут поделиться сами слушатели. Если собрать и учесть обратную связь от слушателей (этот трек понравился, а этот нет), можно повысить качество музыки, а нейросеть Mubert будет постоянно улучшаться, подстраиваясь под вкусы.

Заключение.

В результате работы сделаны следующие выводы:

- положительные качества музыки известны еще задолго до компьютерной эры и нашли научное подтверждение в наше время;

- музыкальные нейросети является интереснейшим и перспективным направлением, которое используют во многих странах в развивающих и оздоровительных целях;

- музыка оказывает заметное воздействие на частоту пульса, кровяное давление, поведение и настроение, стимулирует появление эмоций;

- улучшает вербальные, арифметические и логические способности;

- активизирует творческое мышление.

Несмотря на значительные успехи ИИ в музыке, сложно представить, что нейросети могут заменить человека и его метафизическое, духовное развитие. Да и не существует такой цели у людей. Все-таки музыка - это не только звуковые волны, но и смыслы, энергетика. Произведение, созданное человеком, – это высказывание, а симфония под авторством машины – просто набор нот и пауз между ними. Люди не готовы видеть ещё в произведениях, созданных не человеком, искусство.

Способность мыслить творчески, фантазировать, отступать от шаблонов и вызывать эмоции – главные умения, которые отличают реального музыканта от искусственного.

Однако, использование ИИ в музыке предоставляет ряд преимуществ. Во-первых, он может помочь музыкантам и композиторам в процессе творчества. ИИ может генерировать новые идеи, варианты и перевести музыку на новый уровень.

Во-вторых, ИИ позволяет более эффективно анализировать музыкальные данные. Это может быть полезно для музыкальных продюсеров и редакторов, которые стремятся найти новые таланты или оптимизировать звучание музыки.

В-третьих, ИИ может помочь в создании индивидуального музыкального опыта для молодого поколения, предлагать музыку, которая соответствует их вкусам и настроению.

Тема моей работы представляет хоть еще и маленький, но уже опыт, и при дальнейшем её развитии область практического применения становится шире.

Диапазон профессий, которые может применить в будущем поколение Next, посредством изучения музыкальных нейросетей очень разнообразен: композитор, звукорежиссёр или музыкальный оформитель. Также в различных сферах искусства, шоу-бизнеса и маркетинга, в рекламной деятельности и торговле: для написания серьезной и популярной музыки, саундтреков к кино-, теле- и

мультфильмам, оформления театральных постановок, спектаклей, художественных выставок, при озвучивании экспозиций в мультимедийных музеях, на концертах, при звуковом оформлении общественных мероприятий и в других ситуациях, где должна звучать музыка или любое звуковое сопровождение.

Таким образом, в процессе работы можно утверждать о том, что развитие и гармонизация эмоциональной сферы детей и подростков средствами музыки и ИИ, которого можно включать помогающим фактором в общеобразовательную среду.

ЛИТЕРАТУРА

1 Ф. М. Гафаров, А. Ф. Галимянов. Искусственные нейронные сети их приложения. Казань-2018. Издательство Казанского университета.

2 Айше Джемилева. Искусственный интеллект: краткая история, развитие, перспективы 2021 <https://timeweb.com/ru/community/articles/chto-takoe-iskusstvennyu-intellekt>. [Электронный ресурс].

3 Выготский Л. С. Психология искусства /Л. С. Выготский-М.: Искусство, 1986. – 354 с.

4 Декер-Фойгт Г. Г. Введение в музыкотерапию / Г. Г. Декер-Фойгт. – СПб. Питер, 2003. – 208 с:ил. (Серия «Золотой фонд психотерапии»).

5 Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2009. – 434 с.

6 Побережная Г. И. Музыкальная терапия как предмет совершенствования психокультуры //Проблемы педагогики. Сер: Музыкальная педагогика. 2007

7 <http://spravsila.ru/news/item/132-130318interfax.html>.

8 Презентация «Справедливой Силы в Интерфаксе» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://spravsila.ru/news/item/132-130318interfax.html> [1,2].

THE IMPACT OF MOVING TIME ZONES ONE HOUR EARLIER ON DAILY ACTIVITIES AND WELL-BEING

TOREKHAN A. E.

English teacher, Gymnasium № 3 for gifted children, Pavlodar

NURKENOVA K.A., KATIETOVA D. O.

students of 7th grade, Gymnasium № 3 for gifted children, Pavlodar

Moving time zones one hour earlier can have significant effects on individuals' daily activities and overall well-being. This article explores the various impacts of such a shift, considering factors like sleep patterns, productivity, mood, and overall health. Through a review of relevant studies and personal anecdotes, the article sheds light on the challenges and adjustments individuals face when adapting to an earlier time zone. Additionally, it examines potential strategies for mitigating negative effects and maximizing the benefits of this temporal transition. In an increasingly interconnected world, changes in time zones have become a common occurrence for many individuals [1, 62 p.]. While the shift of one hour may seem minor, its impact on daily routines and well-being can be substantial. This article delves into the various aspects of this phenomenon, aiming to provide insight into its effects and potential coping mechanisms.

Kazakhstan's recent decision to advance its time zones by one hour has sparked considerable discussion and raised questions about its potential impact on the daily lives of its residents. This article seeks to delve deeper into the multifaceted effects of this shift, particularly focusing on how it may affect individuals' daily activities and overall well-being. By examining key factors such as sleep patterns, productivity, mood, and overall health, we aim to provide a comprehensive understanding of the challenges that accompany adapting to an earlier time zone [2, 94 p.]. Additionally, we will explore various strategies that individuals can employ to navigate this temporal transition effectively, ultimately aiming to offer practical insights and guidance for those affected by this change.

One of the most immediate impacts of moving time zones earlier is the disruption of sleep patterns. Individuals may find it challenging to adjust their internal clocks to the new schedule, leading to difficulties falling asleep or waking up at the desired times. This can result in feelings of fatigue, irritability, and decreased cognitive function throughout the day.

Impact on Daily Activities: The change in time zones can also affect individuals' daily activities and productivity levels. Tasks that were once completed in the morning may now need to be tackled earlier, potentially causing stress and feelings of overwhelm. Conversely, activities typically reserved for the evening may need to be shifted to earlier in the day, disrupting established routines and social engagements [3, 130 p.].

Mood and Well-being: Changes in time zones can have a significant impact on individuals' mood and overall well-being. Disrupted sleep patterns and altered daily routines may contribute to increased stress, anxiety, and feelings of disorientation. Furthermore, the reduced exposure to natural light during certain times of the day can affect individuals' mood regulation and mental health.

Strategies for Adaptation:

While adjusting to a new time zone can be challenging, there are several strategies individuals can employ to ease the transition. These may include gradually shifting sleep and wake times in the days leading up to the change, maximizing exposure to natural light during daylight hours, and practicing relaxation techniques to promote better sleep quality.

Adapting to an earlier time zone can indeed be challenging, but there are several strategies individuals can utilize to facilitate the transition:

Gradually Adjust Sleep and Wake Times: Instead of abruptly shifting sleep and wake times, gradually adjust them by 15-30 minutes each day leading up to the time zone change. This gradual approach allows your body to adapt more smoothly to the new schedule without experiencing extreme disruptions to your sleep patterns [4, 335 p.].

Maximize Exposure to Natural Light: Exposure to natural light plays a crucial role in regulating your body's internal clock, or circadian rhythm. Spend time outdoors during daylight hours, especially in the morning, to signal to your body that it's time to wake up and be alert. Conversely, reduce exposure to artificial light, particularly in the evening, to help signal to your body that it's time to wind down and prepare for sleep.

Implement Relaxation Techniques: Engage in relaxation techniques before bedtime to promote better sleep quality and ease the transition to an earlier bedtime. Techniques such as deep breathing exercises, progressive muscle relaxation, meditation, or gentle stretching can help calm your mind and body, making it easier to fall asleep and stay asleep despite the time change [5, 1 p.].

Establish a Bedtime Routine: Establishing a consistent bedtime routine can signal to your body that it's time to wind down and prepare for sleep. Engage in relaxing activities such as reading, taking a warm

bath, or listening to soothing music before bed to help your body transition into sleep mode.

Limit Caffeine and Stimulants: Be mindful of your caffeine and stimulant intake, particularly in the afternoon and evening. Consuming caffeine too close to bedtime can interfere with your ability to fall asleep and negatively impact sleep quality. Opt for decaffeinated beverages or herbal teas instead, especially in the hours leading up to bedtime.

Create a Sleep-Conducive Environment: Make your bedroom a comfortable and relaxing environment conducive to sleep. Keep the room dark, quiet, and cool, and invest in a comfortable mattress and pillows that support restful sleep. Minimize noise and distractions, and consider using white noise machines or earplugs if necessary.

By implementing these strategies, individuals can ease the transition to an earlier time zone and minimize disruptions to their sleep patterns and overall well-being.

The advancement of time zones by one hour in Kazakhstan can have significant effects on individuals' daily activities and overall well-being. By understanding the impacts of this temporal shift and implementing effective coping strategies, individuals can minimize negative consequences and adapt more smoothly to the new schedule. Further research is needed to explore additional factors influencing individuals' experiences with changing time zones and to develop targeted interventions for mitigating associated challenges. Moving time zones one hour earlier can have a significant impact on individuals' daily activities and overall well-being. By understanding the effects of this temporal shift and implementing appropriate coping strategies, individuals can minimize negative consequences and adapt more effectively to the new schedule. Further research in this area is needed to explore additional factors influencing individuals' experiences with changing time zones and to develop targeted interventions for mitigating associated challenges.

REFERENCES

- 1 Smith, J. (2020). «Impact of Time Zone Changes on Sleep Patterns: A Literature Review.» *Journal of Sleep Research*, 25(3), 62 p.
- 2 Johnson, A., & Lee, M. (2019). “Productivity and Time Zone Shifts: An Empirical Study.” *Journal of Applied Psychology*, 42(2), 94 p.
- 3 Clark, E. (2018). «Mood and Well-being in Response to Time Zone Changes: A Longitudinal Study.» *Journal of Health Psychology*, 15(4), 130 p.

4 Davis, K., & Brown, R. (2017). «The Impact of Time Zone Changes on Overall Health: A Meta-Analysis.» Journal of Epidemiology and Community Health, 30(2), 335 p.

5 Meyer, S. (2015). Twilight. Little, Brown and Company, 1 p.

ФУТБОЛ–СТРЕСС ӘЛДЕ РЕЛАКСАЦИЯ

КЕНЖЕБАЕВА М. Ж.

Жетекші, педагог-психолог

Қараағаш ЖОББМ, Ертіс ауданының Қараағаш ауылы

ТАСБУЛАТОВ М., ЖАҚСЫЛЫКОВ М.

Оқушылар, Қараағаш ЖОББМ, Ертіс ауданының Қараағаш ауылы

Андатпа

Қазіргі балалар жасанды интеллект дәуірінде өсіп, дамып келеді, ал олардың өмірлеріне және оқу барысына компьютерлер маңызды рөл атқарады.

Нәтижесінде, серуендеуге, дене шынықтырумен және спортпен шұғылдануға жұмсалатын бос уақыттың көп бөлігін балалар гаджеттерде отырып, қалыпты физикалық дамуға кедергі келтіреді, осылайша оқушылардың денсаулығына зиян түседі. Оқушылар үшін дене шынықтыру және спорт – бұл қалыпты ақыл-ой мен физикалық дамудың қажетті және маңызды шарты. Әсіресе мектептегі оқушылар үшін үлкен ақпарат ағымын игеру қажет. Сондай-ақ, балалардың денсаулығына саналы және құнды қатынасын қалыптастыру маңызды.

Зерттеудің тәжірибелік маңыздылығы: Жеке, топтарда, командаларда орындалатын арнайы жаттығулар балалардың дамуына оңтайлы әсерін тигізіп, физикалық қалыптасуындағы мәселелерді шешуге қолайлы болып табылады.

Мақсаты: бұл жұмыста біз оқушылардың әлеуметтенуіне, физикалық дамуына және психикалық дамуына футбол сияқты спорттың қалай әсер ететінін қарастыруды шештік.

Болжам: жинақталған ақпараттармен таныстыру нәтижесінде, әр баланы спортпен айналысуға, өз эмоционалды күйін қадағалай алуға жұмылдыруға болады

Кіріспе

Дене тәрбиесінің әртүрлі құралдарының ішінде футбол сияқты спорттық ойынға ерекше назар аударылады. Футбол әлемдегі ең танымал және бұқаралық спорт түрі болып табылады, сондықтан Футболдың адамға әсерін егжей-тегжейлі зерттеу қажет. Футбол

командалық ойын болғандықтан, жеңіске жету үшін бірінші орында ойыншылардың өзара түсіністігі болуы керек. Балалар мен ересектердің физикалық дамуы саласында футбол үлкен рөл атқарады, өйткені бұл жүгіру, ептілік және қимылдарды өзара байланыстыратын белсенді ойын.

Өзектілігі: футбол ойыны адамның психологиясына және жас буынның дене бітімінің қалыптасуына ықпал етеді.

Зерттеу жұмысымыздың мақсаты: Футболдың спорт ретінде адамның психологиясына әсерін анықтау, тарихымен танысу.

Жобаның мақсатына жетуге көмектесетін міндеттер:

1 Футболдың, футбол түрі ретінде пайда болу тарихын зерттеу;

2 Қазақстанда футболдың даму ерекшеліктерін анықтау;

3 «Менің футболға көзқарасым» атты сауалнама;

4 «Қараағаш» командасының жаттықтырушысы Ильмуратов Мурат Уалихановичпен сұхбат;

5 Футболдың адамның эмоцияналды күйіне әсерін талдау.

Зерттеу әдісі:

1 Әдебиетті зерттеу;

2 Интернеттегі ақпаратты зерттеу;

3 Футболға арналған сыныптан тыс шараларды өткізу;

4 Сауалнама.

Болжам: жинақталған ақпараттармен таныстыру нәтижесінде, әр баланы спортпен айналысуға, өз эмоционалды күйін қадағалай алуға жұмылдыруға болады.

Зерттеу объектісі: футбол – классикалық спорт түрлерімен салыстырғанда оның тарихы аз болғанына қарамастан, әлемдегі ең танымал спорттық ойын және тіпті ең көп таралған спорт түрі деп санауға болады.

Шынында да, футбол матчтары үлкен стадиондар мен миллиондаған долларлық теледидар аудиториясын жинайды, әр түрлі елдердің спорт министрлері жас футболшылар үшін қатты алаңдауда, оларды тәрбиелеуге күш салып, бірінен соң бірі футбол мектептерін ашуда. Әрине, кез-келген басқа спорт түріндегідей, футболда да адамның денесі мен психологиялық, эмоционалды күйіне әсер ететін жағымды жақтары бар. Біз екінші жыл футболмен айналысамыз, «Қараағаш» командасында ойнаймыз. Бізде нағыз футболшы болуға көмектесетін тамаша жаттықтырушы бар, біз ауыл мен аудан қарсылас командаларымен жиі ойнаймыз. Біршама жеңістер бар. Бір кездері футболдың пайда болу тарихы жайлы білгіміз келді. Яғни, бұл спорт Қазақстанда қашан пайда болды және

ол адамның психологиялық жағдайына қалай әсер етеді? Футболдың қандай түрлері бар. Бұл біздің зерттеу жұмысымызға негіз болды. Сонымен, біз бұл тақырыпты өзекті деп есептейміз, өйткені қазіргі заманғы адам көп қозғалмайды. Өйткені, оның өндірістегі жұмысы арнайы техникамен алмастырылды, көлік құралдары дамып келеді, ал теледидар өз экранын жібергісі келмейді. Мұның бәрі дене белсенділігінің жеткіліксіздігіне, демек, түрлі дертке әкеледі.

I Негізгі бөлім

1 Футбол бұл...

Ағылшын тілінен аударғанда: foot – аяқ және ball – доп. Футбол шөп немесе синтетикалық жабын алаңында ойналады. Ойында екі команда 11 адамнан қатыса алады. Командадағы бір адам қақпашы – тек өзі өз қақпасының жанында айып алаңында қолымен ойнай алады, оның негізгі міндеті қақпаны қорғау. Қалған ойыншылардың да алаңдағы өз міндеттері мен ұстанымдары бар.

2 Футболдың түрлері.

Футболдың көптеген түрлері бар, негізінен ойыншылары аз. Сол себептен тек кейбіреулері туралы айтатын боламын.

Мини футбол. 1958 жылы Австрия құрамасының көшбасшыларының бірі Йозеф Аргауэр бұл ойынның идеясын әлем чемпионатынан Швециядан әкелді.

Жағажайлық ойындар. 1992 жылғы дәстүрлі футбол ережелеріне негізделген спорт түрі. Ойын алаңының ықшам өлшемдері (28-ден 37 метрге дейін) ойыншыларға кез келген орнынан, тіпті өз қақпасынан тікелей соққымен де гол соғуға мүмкіндік береді.

Футзал – доппен жабық алаңда және паркетте ойналатын [футбол](#) түрі. Бұрын футзал (futsal) және мини-футбол (FIFA Futsal) деген екі түрлі атаумен белгілі болған.

Футболды фристайл. Мьянма Республикасында фристайлға ұқсайтын ежелгі футбол түрі бар – «чинлон». Бұл ойынның жасы 1500 жылдан асты.

3 Қазақстан футболының даму ерекшеліктері

Бұрынғы кәсіпқой футболшы, маман жаттықтырушы Юрий Куликов Қазақстандағы алғашқы бейімделгіш футбол мектебін ашты. Юрий бес жыл бұрын Алматыда өзінің шағын орталығын ашқан. Ол 4 пен 13 жас аралығындағы аутизм спектрінің бұзылуы (АСД), церебральды сал ауруы, психо-сөйлеу дамуы тежелген және Даун синдромы бар балаларды белсенді түрде оқытады. «Бұл идея менің үлкен ұлыма аутизм диагнозы қойылғаннан кейін пайда

болды. Ол 2,5 жасында пайда болды. Маған «Аутизмді жеңеміз» жобасы бойынша ұзақ уақыт оқуға тура келді. Бастапқыда бұл «инклюзивті спорт», «шексіз футбол» болды, содан кейін мен өз жобамды алға жылжытуды шештім», – дейді Юрий Куликов. Сабақтар аптасына үш рет, бір жарым сағаттан өтеді. Юрийге жұбайы, жаттықтырушы-психолог Мила Куликова, туыстары, сондай-ақ балалардың ата-анасы көмектеседі.

«Жаттығуда біз дене, координация, тепе-теңдік бойынша жұмыс жасаймыз, өйткені ештеңе істей алмайтын балалар келеді. Олар жүре алмайды, секіре алмайды, жүгіре алмайды. Сондықтан біз олардың денесін, қолдарын, аяқтарын, басын ұстауды үйретіп, сезінуі үшін арнайы жабдық орнаттық», – дейді Юрий өз жұмысы туралы. Бүгінде адаптивті футбол Қазақстанда алғаш рет және тек Алматыда ғана айналысады. Сондықтан орталық оқушыларының арасында өзге өңірлерден келген балалар да бар.

II. Тәжірибелік бөлім

4 Футболдың адам денсаулығына әсері.

Ғалымдардың, атап айтқандарындай Копенгаген университетінің көптеген зерттеулерінің арқасында футбол ойнаудың жағымды жақтары анықталды - олар, ең алдымен, мыналарға әкеледі:

Бұлшықет күшін арттыру;

Реакция жылдамдығы мен төзімділігін арттыру;

Сүйектің беріктігін және олардың қалпына келу жылдамдығын арттыру;

Жүрек-тамыр жүйесін күшейтеді.

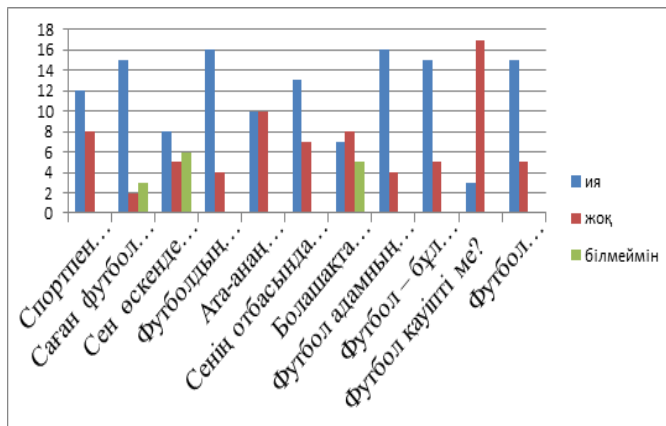
Бұл өз алдына ерекше таң қалдыратыны сөзсіз. Ұқсас тұжырымдар жасау бірінші тәжірибеден кейін анық болды, ол үшін 10 мен 17 жас аралығындағы оқушыларға аптасына үш рет бір жарым жыл бойы футбол ойнау ұсынылды.

Сегіз айдан кейін бұл адамдар өздерінің құрдастарына қарағанда тізе сүйек тығыздығының жоғары болғанын байқай бастады. Ғалымдар сонымен қатар төменгі аяқ пен жамбас бұлшық еттерінің, әсіресе балтыр бұлшық еттерінің массасы мен көлемінің ұлғаюын атап өтті. Мұның бәрі дененің тепе-теңдігіне және оның тұрақтылығына әкелді. Алты айдан кейін бүкіл денеде сүйек тығыздығы артады. Футболмен айналысатын адамдарда сүйек жағдайы жүгірумен айналысатын немесе спортпен айналысудан толықтай айырылғандарға қарағанда әлдеқайда жақсы болды. Бірақ бұл жерде жағымсыз салдарлар да бар. Футбол контактілі спорт түрі болғандықтан, кез келген ойыншының сүйегіне

сырттан келетін әсер бар. Басқаша айтқанда, әрбір ойыннан кейін футболшы ауыр жарақат алу қаупі бар. Соңғы кездердің ең үздік футболшыларының бірі – бразилиялық Роналдуды еске алсақ та жеткілікті, ол өз мансабында бірнеше жылдар бойы жарақаттарынан емделді. Дені сау адамдарда жүрек-тамыр жүйесінің жұмысында оң үрдіс байқалады. Футбол ойнайтын адамның қандағы холестерині айтарлықтай төмендейді, соған байланысты коронарлық, бүйрек тамырларының, сондай-ақ төменгі аяқ-қолдың тамырларының жұмысы жақсарады. Кез келген футболшының жүрегі психикалық жүктемеге жақсырақ және тезірек бейімделеді, ойыншылар мұндай жұмыстан аз шаршайды, оларда ұйқышылдық болмайды, өйткені ұйқы циклі қалыпқа келеді.

5 Сауалнама

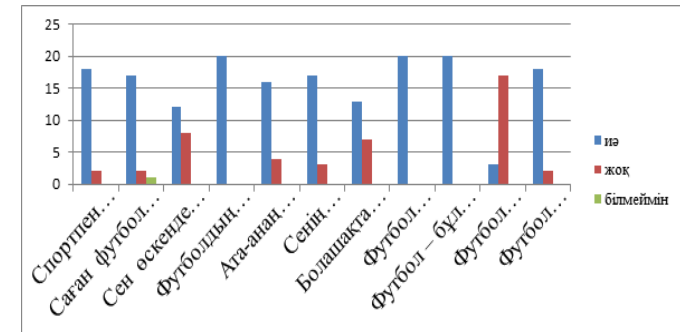
Зерттеу тақырыбымыз бойынша жұмыс жасай отырып, біз құрдастарымыз арасында «Менің футболға деген көзқарасым» атты сауалнама жүргіздік. Респонденттердің жалпы саны 20 адамды құрды. Сауалнама барысында кестеде келтірілген келесі нәтижелер алынды. Нәтижелерден сауалнамаға қатысқан құрдастарының көпшілігі бұл ойынды жақсы көретінін байқауға болады. Жауапты қажет ететін сұрақтар (иә, жоқ, мен білмеймін)

Сурет 1 - Бірінші сауалнама нәтижелері

Қорытынды: сауалнама балалардың футболға деген қызығушылығын, футболдың шығу тарихын білгісі келетінін, футболдың психологиялық және эмоционалдық көңіл күйге жақсы әсер ететіндігіне сенетінін көрсетті.

6 Сыныптан тыс орындаған іс-әрекетіміз:
 – «Футбол – миллионерлер ойыны» тақырыбындағы сынып сағаты;
 – Әлемдік спорт викторинасы;
 – Павлодар қаласының «Атлетик» футбол орталығына саяхат;
 – Мектепшілік футбол жарысына қатысу;
 – «Футболға деген көзқарасым» тақырыбы бойынша қайталама сауалнама;
 – «Футбол әрқайсымыздың бір бөлшегіміз» деректі фильмін көру;
 – 2023 жылдың қыркүйегінде Финляндия – Қазақстан матчын көру;
 Бірқатар сыныптан тыс жұмыстардан кейін біз оқушыларға екінші сауалнама жүргіздік.

Сурет 2 – Екінші сауалнама нәтижесі

Байқағаныңыздай, нәтижелер өзгерді көп оқушылар спортпен айналыса бастады, футболға және оның тарихына қызығушылық танытып, спорт олардың эмоционалдық күйлеріне жақсы әсер етеді және демалуға көмектеседі деп сенеді.

III. Қорытынды.

Футбол – ерекше спорттық ойын. Футбол жастардың дамуына, физикалық қасиеттерін жетілдіруге, шығармашылық белсенділікті арттыру сияқты мінез-құлық ерекшеліктерін тәрбиелеуге ықпал етеді. Мұндай қасиеттерге ие болған адам қоғамға үлкен пайда әкеле алады.

Футбол – жылдамдық, күш, ептілік және реакцияның шапшаңдығы көрінетін екі команданың қызу тартысы. Біздің

заманымыздың үздік футболшысы, бразилиялық Пеле кололы айтқандай, «футбол киын ойын, өйткені ол аяқпен ойналады, бірақ баспен ойлау керек».

Футбол ойнай отырып, біз жылдам жүгіре бастадық, төзімділік пен ұшқыр ойды арттырдық. Шынында да, футбол ойнаған кезде сіз өзіңізді мүмкіндігінше қысқа уақыт ішінде ыңғайланып алуыңыз керек, қарсыластарыңыздың позицияларын есептеп, доптың қозғалысына дер кезінде әрекет етуіңіз керек, бірнеше секунд ішінде допты кім дұрыс бағытта бере алатыны туралы логикалық тізбекті құруыңыз керек. Ми тез ойлауға жаттығады, зейін жаттығады, логикалық ойлау дамиды.

Футбол жас жеткіншектердің дамуына, дене қасиеттерінің жақсаруына, шығармашылық белсенділік, берілген тапсырмаға жауапкершілік, мақсаттылық сияқты мінездегі қасиеттерін дамытуға ықпал ететіндігі туралы болжамы дәлелденді. Осындай қасиеттерге ие адам қоғамға үлкен пайда әкеле алады. Футбол психологиялық жағдайға да, эмоционалдық жағдайға да оң әсер етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Әкімов Н. Г. Футбол. Футбол. Футбол!!! – М.: МИР, 2001. – 300 б.
- 2 Башин Д. Ю. Қазіргі әлемдегі футбол. – М.: МИР, 1998. – 287 б.
- 3 Винаминов Н.Қ. XX ғасыр тарихындағы футбол ойындары. – М.: Ағарту, 2000. – 400 б.
- 4 Малов В. И. Футбол: энцикл. – М. : ООО «Баспа үйі АСТ», 2005. – 394б.
- 5 Герасимов Е.В. Ресейдегі футбол. – М.: Валея. - Санкт Петербург. – 300 б.

СОЦИАЛИЗАЦИЯ И ИНТЕГРАЦИЯ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ СПОСОБНОСТЯМИ

КОЖИМОВА Ж. И.
учитель русского языка и литературы
Мичуринская СОШ Павлодарский район
ЖАМЕНКЕНОВА Ж. Т.

учитель русского языка и литературы
Мичуринская СОШ Павлодарский район
ЛАМЫКИНА Ю. К.

ученица 8 класса, Мичуринская СОШ Павлодарский район

Известный физиолог И. П. Павлов считал: «Руки учат голову, затем поумневшая голова учит руки, а умелые руки снова способствуют развитию мозга. Можно сделать вывод: начало развитию мышления дает рука».

Преодоление нарушений тонкой моторики; развитие и совершенствование комплекса тонкомоторных навыков, силы, координации, точности, пластичности движений кисти и пальцев рук приобретают в работе с учащимися с особыми образовательными потребностями важнейшее значение. Если развитие движений пальцев отстает, то задерживается и речевое развитие, хотя общая моторика при этом может быть выше нормы. Необходимо создавать определенные условия для накопления ребенком двигательного и практического опыта развития навыков ручной умелости.

Сегодня уровень развития цивилизации прямо пропорционален снижению уровня развития моторики. В результате то, что взрослому облегчает жизнь и экономит время, лишает ребёнка возможности больше работать руками. Родителям проще купить вместо ботинок со шнурками – ботинки на липучках, вместо рубашки – футболку, а вместо куртки на пуговицах – куртку на молнии. В результате из жизни ребёнка максимально исключаются мелкие движения пальцев.

В современных программах воспитания и обучения в дошкольных учреждениях и классах начальной школы работа по развитию мелкой моторики не является приоритетной. Ей не уделяется должного внимания, которое необходимо для полноценного развития маленького человека. Доказано, что развитие руки находится в тесной связи с развитием речи и мышления ребенка. Уровень развития мелкой моторики – один из

показателей интеллектуальной готовности к школьному обучению. Ребенок, имеющий высокий уровень развития мелкой моторики, умеет логически рассуждать; у него достаточно развиты память, внимание, связная речь.

Я. А. Каменским была выдвинута и обоснована «природосообразность», требующая, чтобы воспитание и обучение детей соответствовали их возрастной категории. В природе всё происходит в нужное время – такая же последовательность нужна и в процессе воспитания.

В Казахстане, как и во всем мире, особое внимание уделяется развитию инклюзивного образования. Вчера дети с ограниченными возможностями обучались дома, а сегодня они могут посещать школу наравне с любым другим ребенком. Это форма обучения, при которой каждому человеку, независимо от имеющихся физических, интеллектуальных, социальных, эмоциональных, языковых и других особенностей, предоставляется возможность учиться в общеобразовательных учреждениях.

Специальным условием для создания инклюзивного образования является безбарьерная среда: это не только наличие пандусов, но и визуальной информации для слабослышащих, учебная литература, создание индивидуальных программ. Все это является важным условием для того, чтобы обучающийся мог без трудностей осваивать программу.

В нашей статье мы хотим рассказать, как можно в условиях общеобразовательной школы создать условия для социализации и интеграции детей с особыми образовательными потребностями.

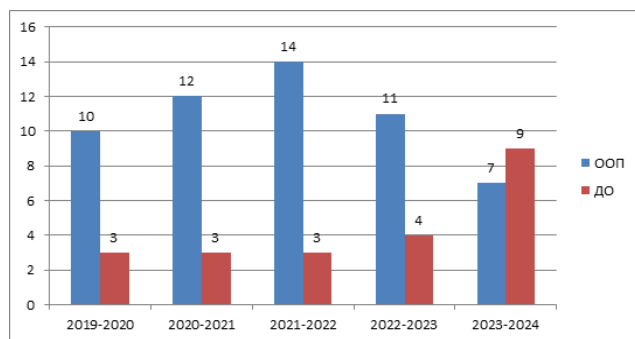

Диаграмма 1 – Сравнительный анализ охвата инклюзивным образованием в Мичуринской СОШ

По таблице видно, что число учащихся с особыми образовательными потребностями не сводится к нулю, а численность учащихся, охваченными домашним обучением, возрастает.

Таблица 2 – Наименование заболеваний детей с ООП в Мичуринской СОШ

Диагноз	Количество детей
общая задержка психологического развития	13
аутизм	1
шизофрения	1
легкая умственная отсталость	4
ДЦП (частичный)	1

В таблице представлен список заболеваний детей с особыми образовательными потребностями в Мичуринской школе. Все учащиеся охвачены инклюзивным образованием. Тип программы рекомендован Областным психолого-медицинским кабинетом. На каждого учащегося составляется индивидуальное расписание занятий и по желанию родителей учащиеся могут занятия посещать в школе. Стоит отметить, что с детьми ООП организуются мероприятия только образовательного направления. Во внеурочной деятельности и кружковой занятости данные дети не охвачены. Этот неохват обусловлен либо медицинскими противопоказаниями, либо в школах нашей области отсутствуют кружки для таких детей.

У многих детей с особенностями развития нарушены речь, общая и мелкая моторика; наблюдаются такие негативные явления, как проблема в общении, неприятие себя как личности и заниженная самооценка.

Для развития социализации и интеграции учащихся с ООП в нашей школе функционирует мастерская «Студия лепки». Лепка не случайно выбрана в качестве полезного и продуктивного занятия: она способствует развитию речи, воображения, мышления, мелкой моторики. Она дает возможность ребенку моделировать мир и свое представление о нем. Занятия в мастерской позволяют не только организовать досуг детей с ограниченными возможностями здоровья, но и создавать безбарьерную среду в общении между обычными и «особыми» детьми, необходимую для развития коммуникативных способов, навыков общения в социуме. Лепка из глины и воздушного пластилина в условиях инклюзивного образования обладает большим развивающим потенциалом и является одним из направлений коррекционной работы,

развития творческих способностей детей на основе продуктивной деятельности.

Благодаря работе мастерской дети с ограниченными возможностями приобретают систему знаний, необходимых в социальной деятельности. Сюда входят усвоение новых техник, увеличение круга общения, развитие пространственного воображения. Терапия посредством применения глины или воздушного пластилина позволяет снять мышечные зажимы, снижает тревожность, открывает возможности воспитания эстетического вкуса. Особенностью в работе мастерской является вовлечение в творческий процесс физически здоровых детей и их родителей. В ходе занятий за каждым особенным ребенком закрепляется наставник. Это ученик, который помогает правильно подобрать нужный материал или цвет; решить, каким будет творение: в виде магнетика или сувенира. Первым сырьем нашей мастерской была мичуринская глина, которая обладает всеми свойствами для применения детьми. Интересным является то, что заготовкой сырья занимаются сами дети с ООП совместно с родителями. Организационные выходы на природу по сбору глины являются важными первыми мероприятиями, ведь именно тогда происходит первое знакомство куратора (ученика) и ребенка с ООП.

Руководство школы не просто поддержало идею по открытию мастерской: оно выделило отдельный кабинет для занятий, мебель, музыкальную аппаратуру для создания благоприятной среды. Занятия проходят 2 раза в неделю. Сегодня мы имеем возможность наблюдать, как особенные дети гордятся своими творениями, как вместе с ними радуются их наставники. Благодаря четкой организации шефства мы способствуем воспитанию в наших детях милосердия и сострадания.

Сегодня изделия нашей мастерской пользуются большой популярностью и реализуются в местных магазинах. Это создает условия для обучения финансовой грамотности учащихся. Первые средства от продаж были направлены на приобретение дополнительных материалов. Это позволило детям значительно расширить ассортимент своих изделий.

Рисунок 1 – Образцы готовых магнетиков для холодильника, поступившие в продажу

ЛИТЕРАТУРА

- 1 <https://www.nur.kz/family/school/1715660-inkluzivnoe-obrazovanie-v-kazahstane-i-za-rubezom/>
<https://goncharnoedelo.ru/stati/svoystva-gliny> – Гончарное дело
<http://stroyres.net/kamennyye-materialy/glina> – Свойства глины
- 4 Ткаченко Т.А. Развиваем мелкую моторику/ Т.А. Ткаченко – М.: Эксмо, 2007. – 80 с.: ил.
- 5 Плутаева Е., Лосев П. Глина и ее свойства Е. Плутаева, П. Лосев // Дошкольное воспитание. – 2005. – № 3. – С. 28–35.
- 6 Савина, Л. П. Социализация детей с ограниченными возможностями: Пособие для родителей и педагогов / Л.П. Савина. – М.: ООО АСТ, 1999. – 220 с.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ БУЛЛИНГА В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

БАХРАЛИНОВА М.

ученица 7 «Е» класса, КГУ СОШ № 39 инновационного типа
с гимназическими классами, г. Павлодар

КУРАКБАЕВА А. С.

учитель английского языка, магистр педагогики, КГУ СОШ № 39
инновационного типа с гимназическими классами, г. Павлодар

Несмотря на актуальность буллинга в Казахстанских школах, исследованием проблемы в отечественной науке и практике начали заниматься лишь в начале 2000-х г.г. В Казахстане буллинг подвергается более 17 % детей в возрасте от 11 до 15 лет, из числа опрошенных подростков 6,8 % сталкиваются с буллингом и запугиванием два-три раза в месяц, 14 % подростков признались, что

сами участвовали в буллинге [1]. К сожалению, количество случаев травли и агрессии в образовательной среде, растет с каждым годом во всем мире, поэтому необходимы дополнительные разработки и исследования для решения проблемы буллинга в подростковом возрасте.

В статье рассмотрены и проанализированы психологические особенности проявления подросткового буллинга в образовательной школьной среде на основе публикаций зарубежных и отечественных авторов, представлены результаты проведенного опроса по авторской анкете о профилактике ситуации буллинга среди учащихся 7-х классов в СОШ № 39 города Павлодара.

Подростковый возраст Л. С. Выготский характеризует «критическим для формирования дифференцированной самооценки, освоения социальных ролей, выработки нравственных принципов и регуляции нормативного поведения» [2]. Поэтому любой вид насилия и агрессии в этом возрасте способен повлиять на дальнейшую жизнь подростка, на закрепление негативного отношения к самому себе и к окружающим, формированию нездоровых взаимоотношений в социуме.

В переводе с английского языка «bullying» означает «запугивание», «издевательство», «травля». Буллинг проявляется как **систематические** акты словесной, психологической, физической агрессии, направленные против одной или нескольких жертв.

В Европе, США и Скандинавии проблемой буллинга занимаются на самом высоком теоретическом и эмпирическом уровнях. Большой вклад в исследование проблемы буллинга внесены скандинавскими учеными, так впервые термин «буллинг» появляется в публикациях D. Olweus, P. Heinemann, E. Roland. В конце 60-х годов в рукописях P. Heinemann упоминается понятие «bull» как сравнение с подростками с агрессивным поведением, склонными к проявлению буллинга [3]. D. Olweus изучает буллинг среди мальчиков, выявляет понятие «мальчики для битвы и школьные хулиганы», разрабатывает профилактическую программу, посвященную феномену буллинга [4]. E. Roland исследуя гендерные и социальные факторы в явлениях насилия в средних школах, приходит к выводу, что насилие среди сверстников проявляется статически значительно, хотя насилие среди женщин происходит с значительной интенсивностью, чем у мужчин [5].

В начале 1990-х гг. особое внимание к буллингу стали проявлять британские исследователи, так, Delwyn P. Tattum,

David A. Lane исследуют проблемы и причины буллинга в школах, поскольку случаи издевательства растут с каждым днем и затрагивают большинство школьников. Delwyn P. Tattum, David A. Lane считают, что «Травля в школе – это прямое (через физическую и вербальную агрессию, принуждение, обзывание) или косвенное (распространение слухов и сплетен, игнорирование, отвержение) преследование ребенка другим ребенком или группой детей» [6]. David A. Lane придает большую значимость личностным качествам, особенностям семейного и социального статуса, поскольку личностное развитие и семейное воспитание влияет на формирование модели поведения личности в обществе [7]. Такие факты как низкий социальный статус и неравные возможности семьи играют ключевую роль в буллинг-структуре, которая состоит из обидчиков (буллеров), жертв, наблюдателей, свидетелей.

Отечественные исследователи буллинг определяют как международный социально-психологический, педагогический термин, за которым стоит комплекс социальных, психологических и педагогических проблем [8]. В Казахстане проблема буллинга в контексте насилия и девиантного поведения подростков изучалась учеными-психологами Г. Дусманбетовым, Х. Шерьяздановой, А. Акажановой и др. В ситуациях кризиса просматриваются следы девиантного отношения подростков – их агрессивных действий по отношению к другим. По определению А. Акажановой «девиантное поведение – это системное или полидетерминированное явление, при возникновении которого взаимодействуют такие факторы как исторические, макросоциологические, социально-психологические и индивидуально-личностные» [9]. По определению Д. Казымбетовой «Девиантное поведение – это поступок, деятельность или образ жизни людей, не соответствующие общепринятым моральным, правовым и другим социальным нормам, причиняющие вред (или пользу) личности, социальным группам или обществу в целом, а также осуждаемые (или одобряемые) общественным мнением и влекущие социальную ответственность за причинённый вред» [10]. Не соответствующее общепринятым нормам агрессивное поведение подростков в образовательной среде происходит не только в школе, но и на просторах Интернета, поэтому современные авторы выделяют следующие виды буллинга: психологический, физический, вербальный, невербальный, кибербуллинг.

Опираясь на определения понятия «буллинг» зарубежных и отечественных авторов можно установить, что буллинг представляет

собой проявление девиантного поведения подростков в учебно-образовательной среде, в основе которого лежит собственный, отрицательный, психолого-травматический опыт подростков. Поэтому необходимо исследовать индивидуально-личностные качества и психологические особенности всех участников буллинга. Индивидуально-психологические особенности участников буллинга отличаются, их противоречивость зависит от занимаемой роли и позиции подростка в процессе буллинга.

На основе изучения теоретических психолого-педагогических источников мы выделили психологические особенности участников буллинга (Таблица 1).

Таблица 1 – Психологические особенности участников буллинга

Агрессоры - обидчики	Проявление высокого уровня агрессии Отсутствие эмпатии к окружающим Потребность в доминировании и управлении окружающими Чувств завышенной самооценки и самоуверенности
Жертвы делятся на два типа: Агрессивные жертвы	Высокий уровень тревожности и раздражительности Эмоциональная слабость, нестабильность Заниженная самооценка и неуверенности Низкая степень социальной поддержки
Покорные жертвы	Высокий уровень тревожности и страха Заниженная самооценка и неуверенности Чувство одиночества и изоляции Уход в себя, дистанцирование от окружающих
Наблюдатели-свидетели	Положительное отношение к агрессии Высокий уровень к потенциальной агрессии Низкий уровень эмпатии к окружающим Завышенная самооценка и чувства самоуверенности

В результате обобщения описанных психологических особенностей участников буллинга можно резюмировать, что

наиболее близкие по описанию психологических особенностей являются буллеры и наблюдатели, поскольку они получают взаимную поддержку и одобрение. Безразличие и равнодушное отношение наблюдателей допускает насилие и издевательства в школьном коллективе.

В целях профилактики ситуации буллинга был проведен опрос по авторской анкете среди учащихся 7-х классов. Выбор учащихся 7-х классов обусловлен тем, что именно в этом подростковом возрасте начинается утверждение себя как личности, формируются индивидуально-психологические качества, возникают психологические проблемы, такие как тревожность, сомнения в собственной значимости, утрата доверия к окружающим. Показатели анкеты по ситуации буллинга представлены в таблице 2.

Таблица 2 – Показатели анкеты по профилактике ситуации буллинга, экспериментальная группа – 7 класс.

№	Содержание вопроса анкеты	Содержание ответа учащихся	Кол-во в %
1	Как часто ты подвергался буллингу?	Я никогда не подвергался буллингу Я подвергался буллингу иногда Я подвергался буллингу часто	72,4% 27,6% 0%
2	Наблюдал ли ты ситуацию буллинга в школе? Наблюдал ли ты ситуацию буллинга вне школы?	Я наблюдал ситуацию буллинга в школе Я не наблюдал ситуацию буллинга в школе Я был свидетелем буллинга вне школы	0% 62,1% 37,9%
3	Как ты поступаешь в ситуации буллинга?	Я не испытывал буллинг Я ни с кем не разговариваю Я становлюсь беспомощным Я делаю вид, что ничего не произошло	75,9% 10,3% 0% 13,8%

4	Какие формы насилия встречаются чаще всего: физическое психологическое экономическое	Физическое насилие Психологическое насилие Экономическое насилие	17,2 % 82,8 % 0 %
5	Ты когда-нибудь участвовал в буллинге в отношении другого ученика?	Я никогда не участвовал в буллинге Я участвовал в буллинге	93,1% 6,9%
6	Какие варианты решения проблемы буллинга в школе вы предлагаете?	Обсуждение проблемы буллинга на классных часах Ужесточение дисциплины в школе Улучшение контроля и надзора за поведением учащихся	53,6 % 10,7 % 35,7%

Исходя из ответов учащихся 7-х классов на вопросы анкеты по профилактике ситуации буллинга можно сделать вывод, что атмосфера по профилактике ситуации буллинга в школе носит положительный характер, что подтверждается полученным результатом опроса учащихся: 93,1 % не участвовали в буллинге, 72,4 % никогда не подвергались буллингу.

Ты когда-нибудь участвовал в буллинге в отношении другого ученика?
29 ответов

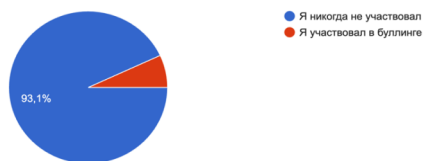

Диаграмма 1

Как часто ты подвергался буллингу?
29 ответов

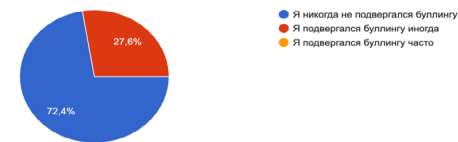

Диаграмма 2

Тем не менее ответы учащихся подтверждают также актуальность буллинга в современной образовательной среде и доминирование психологической формы буллинга в подростковом возрасте.

Какие формы насилия встречаются чаще всего?
29 ответов

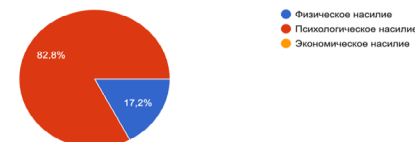

Диаграмма 3

Как показано в диаграмме 53,6 % учащихся считают обсуждение проблемы буллинга на классных часах оптимальным решением с целью профилактики ситуации буллинга в школьной среде.

Какие варианты решения проблемы буллинга в школе вы предлагаете?
28 ответов

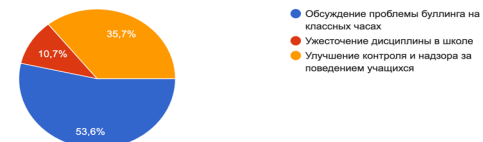

Диаграмма 4

Таким образом, проведенное исследование актуализирует проблему буллинга в подростковом возрасте, а именно доминирование психологического насилия, поэтому необходимо разрабатывать новые подходы и методы, позволяющие проводить диагностику ситуации буллинга и оказывать своевременную психолого-педагогическую поддержку потенциальным «обидчикам» и «жертвам» буллинга.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Пресс-служба Министерства Здравоохранения Республики Казахстан, 2023. [Электронный ресурс]. – <https://rus.azattyq.org/a/32609666.html> [дата обращения: 12.02.2024].
- 2 Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 6 т. М.: Книга по требованию, 2012. – 431 с.
- 3 Heinemann P.P. Mobbing, Oslo: Gyldendal. Herbert, G., 1988. – 231 p. [на англ. яз.].
- 4 Olweus D. Personality and aggression // Nebraska symposium on motivation/ J.K. Cole, D.D. Jensen (Eds.). 1973. vol. 20. P. 261–321. [на англ. яз.].
- 5 Roland E., Munthe E. Bulling: An International Perspective. – London, 1989. – 112 p. [на англ. яз.].
- 6 Delwyn P. Tattum, David A. Lane. Bullying in Schools, Trentham, 1989. – 117 p. [на англ. яз.].
- 7 Лейн Д.А. Школьная травля (буллинг), 2001. Детская и подростковая психотерапия. – СПб, – 274 с.
- 8 Дусманбетов Г.А., Шерьязданова Х.Т. Психология деструктивных факторов процесса социализации старших подростков. Алматы: Казахский государственный женский педагогический институт, 2003. – 110 с.
- 9 Акажанова Т.А. Девиантология: Учеб. пособие. Алматы: Зан адебиеті, 2008. – 114 с.
- 10 Казымбетова Д.К. Девиантное поведение молодежи как объект социологического исследования: автореф. канд. социол. наук: 22.00.04. – Алматы, 1999. – 155 с.

ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫ

ҚОНАЕВА А. С.

6 «Б» сынып оқушысы, Кешірімхан Бозтаев атындағы қазақ мектеп-гимназиясы, Абай облысы, Аягөз қ.

НҰРЛАНОВА А. Н.

педагогика ғылымдарының магистрі, педагог-психолог, Кешірімхан Бозтаев атындағы қазақ мектеп-гимназиясы, Абай облысы, Аягөз қ.

Тақырыптың өзектілігі: Адамдағы агрессия мәселесі қазіргі таңда біздің қоғам үшін ең маңызды мәселелердің бірі себебі, біз онымен күнде көшеде, транспортта, мектепте кездесеміз. Қоғамда болып жатқан террор, жәбірлеу, аутодеструктивті мінез-құлықтың көрінуі сияқты әлеуметтік қауіпті құбылыстардың қатты белен алуына байланысты агрессия мәселесі зерттеудің негізгі объектісі болып отыр. Зерттеудің өзектілігі жеткіншектердегі агрессивтіліктің көріну себептерін ғана ашып қоймай, тұлғаның сол агрессиялыққа байланысты өз сана-сезімдерін, оның негізгі компоненттері мен өзіндік реттелуіне қатысты қайта өзгертумен туындайды. Жеткіншек шағында әрқашан қарым-қатынастағы кикілжіңдер, мазасыздану, тұлғалық даму мен мінез-құлықтағы ауытқулардың міндетті түрде кездесетіні ешкімге де құпия емес.

Агрессия – адамдардың өмір сүру нормаларына қайшы келетін, шабуыл объектілеріне зиян келтіретін, адамдарға физикалық зиян келтіретін немесе оларға психологиялық ынғайсыздық тудыратын мотивациялық деструктивті мінез-құлық [1]. Шынында да, барлық адамдар агрессивтіліктен зардап шегеді.

Агрессия бұл әлеуметтік категория. Бұл теорияны А. Бандура ұсынды, мұнда агрессия спецификалық әлеуметтік теория ретінде қарастырылады. А. Бандура бойынша, агрессиялық мінез-құлықты толық талдау үшін келесі үш жағдаятты ескеру қажет:

- 1) іс-әрекетті менгеру тәсілдері;
- 2) олардың пайда болуын шағылыстыратын факторлар;
- 3) олар қорытындыланатын шарттар [2].

Р. Бэрон және Д. Ричардсон өздерінің «Агрессия» деген жұмыстарында келесідей жалпыланған анықтамаларды ұсынады: «агрессия – бұл қандай да басқа бір тірі жанды балағаттау немесе қастандық келтіруге бағытталған мінез-құлық формасы». Агрессияны мінез-құлық ретінде анықтай келе, авторлар: «агрессия термині жиі жағымсыз эмоциялармен – ашу ретінде; мотивтермен – тырысу, балағаттау және зиян келтірумен; жағымсыз

ұстанымдармен – этникалық қақтығыстармен елестетіледі» деп жазады [3].

А. Бассе мен А. Дарки агрессияның келесі 8 түрін ажыратады:

Физикалық агрессия (басқа адамға қарсы физикалық күш қолдану);

Тітіркену (аздап қозу кезінде жағымсыз сезімдерді көрсетуге дайын болу (ашуланшақтық, дөрекілік);

Ауызша агрессия (жағымсыз сезімдерді форма арқылы (айқайлау) және ауызша жауаптардың мазмұны (қарғыс, қоқан-лоққы) арқылы білдіру);

Бағытталған және бағытталмаған жанама агрессия (агрессия, айналма жолмен басқа адамға бағытталған немесе ешкімге бағытталмаған.);

Негативизм (пассивті қарсылықтан қалыптасқан әдет-ғұрыптар мен заңдарға қарсы белсенді күреске дейінгі оппозициялық мінез-құлық);

Реніш (шынайы және ойдан шығарылған әрекеттер үшін басқаларға қызғаныш пен жеккөрушілік.);

Күдік (адамдарға деген сенімсіздік пен сақтықтан бастап, басқа адамдар жоспарлап, зиян келтіреді деген сенімге дейін);

Кінә сезімі (субъектінің жаман адам екендігіне, жамандық жасайтынына, сондай-ақ ол сезінетін өкініштерге деген сенімін білдіреді) [4].

Агрессияның мақсаттары әрқашан қарапайым және түсінікті бола бермейді. Негізінен ғалымдар агрессивті әрекеттердің көпшілігі агрессия құрбанына зиян келтіру ниетінен ғана емес, басқалардан да туындайды деп санайды. Мысалы, жағдайға әсер ету, басқа адамға билік ету немесе қолайлы (артықшылықты) сәйкестікті қалыптастыру ниеті. Агрессорлар өз жолын табуға немесе қоғамда өзін көрсетуге ұмтылуы мүмкін.

Агрессияның мақсаты болуы мүмкін:

- мәжбүрлеу;
- күш пен үстемдіктің күшеюі;
- әсерді басқару;
- табыс;
- аффективті разряд, ішкі жанжалды шешу;
- азап шеккені үшін кек алу;
- жәбірленушіні ренжіту, оның қайғы-қасіретінен ләззат алу [5].

Позитивті мақсат ретінде өз өмірін қорғауды, жалған агрессияны (семсерлесу, күрес), бәсекелестікті қарастыра аласыз.

Р. Бэрон және Д. Ричардсон өздерінің «Агрессия» деген жұмыстарында келесідей жалпыланған анықтамаларды ұсынады: «агрессия – бұл қандай да басқа бір тірі жанды балағаттау немесе қастандық келтіруге бағытталған мінез-құлық формасы». Агрессияны мінез-құлық ретінде анықтай келе, авторлар: «агрессия термині жиі жағымсыз эмоциялармен – ашу ретінде; мотивтермен – тырысу, балағаттау және зиян келтірумен; жағымсыз ұстанымдармен – этникалық қақтығыстармен елестетіледі» деп жазады [6].

Жеткіншек кезінде отбасында да, мектепте де агрессивтілік пен жанжалдың жоғарылауы байқалады. Жеткіншек шақта ашық наразылық мінез-құлқымен, эмоционалды және жүйке-психикалық тұрақсыздығымен, ересектердің шамадан тыс қамқорлығына және әлемнің әділетсіздігіне, ұялшақтық пен жастық максимализмге төзгісі келмеуімен сипатталады. Мұның бәрі ата-аналар мен тәрбиешілерді аландатады.

Сонымен қатар, жеткіншектерге бұқаралық ақпарат құралдары, бейнефильмдер мен компьютерлік ойындар да әсер етеді. Жеткіншек компьютерге отырып, тағы бір «атыс шабыс ойынын» бастайды, агрессияға толы виртуалды шындыққа енеді. Оның нәзік психикасы үлкен шабуылға ұшырайды, дүниетанымы өзгереді.

Мақсаты: жеткіншек кезіндегі агрессияның түрлері мен ерекшеліктерін зерттеу.

Материалдар мен әдістер: А. Басс пен А. Даркидің «Жасөспірімдердің агрессиялық деңгейін диагностикалау» сұрақнамасын агрессия деңгейін анықтау үшін алдық. Агрессияны жалпы мотивационды агрессия және инструменталды агрессия деп бөлуге болады [7]. Мотивационды агрессия тұлғаларға тән деструктивті тенденцияларды жүзеге асырғанда көрінеді. Осындай деструктивті тенденциялар деңгейін анықтап, ашық мотивационды агрессияның көрінуін болжауға болады. А. Басс пен А. Даркидің сұрақнамасы осындай диагностикалық процедураның бірі болып келеді. Сонымен қатар, агрессивті мінез-құлыққа бейім жеткіншектерге қатысты психологиялық жұмыс жолдары жүргізілді.

Нәтижелер мен талқылау: Нәтижені интерпретациялау былайша жүзеге асырылады: Басс пен Дарки сауалнамасы алынған жауаптардың қосындысымен анықталатын, агрессивті және өшпенділік реакцияларының әртүрлі формаларының индекстерінің

көмегімен өңделеді. Сұрақ агрессияның тек бір формасына ғана қатысты болады.

Жұмыс барысы: 10-15 минут, мұқияттылықты және өз ойын білдіруді талап етеді.

Нұсқау беріледі: төменде келтірілген сұрақтарға жауап беруде «иә» немесе «жоқ» деген жауапты белгілейсіз. Әдістеме 75 сұрақтан тұрады. Сұраққа ұзақ ойланбай жылдам жауап беру керек. Бірінші жауабыңыз ең дұрыс жауап болуы мүмкін. Сауалнаманың кілті:

1. Физикалық агрессия: «Иә» - №1, 25, 33, 48, 55, 62, 68; «Жоқ» - №9, 17, 41;
2. Жанама агрессия: «Иә» - №2, 18, 34, 42, 56, 63; «Жоқ» - №10, 26, 49;
3. Тітіркенгіш: «Иә» - №3, 19, 27, 43, 50, 57, 64, 72; «Жоқ» - №11, 35, 69;
4. Негативизм: «Иә» - №4, 12, 20, 23, 36;
5. Реніш: «Иә»-№5, 13, 21, 29, 37, 51, 58; «Жоқ» - №44;
6. Күдікшілік: «Иә» - №6, 14, 22, 30, 38, 45, 52, 59; «Жоқ» - №65, 70;
7. Вербалды агрессия: «Иә» - №7, 15, 28, 31, 46, 53, 60, 71, 73; «Жоқ» - №39, 66, 74, 75;
8. Кінә сезімі: «Иә» - №8, 16, 24, 32, 40, 47, 54, 61, 67;

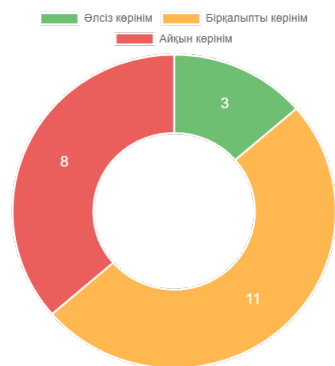

Диаграмма 1 – Агрессия индексі

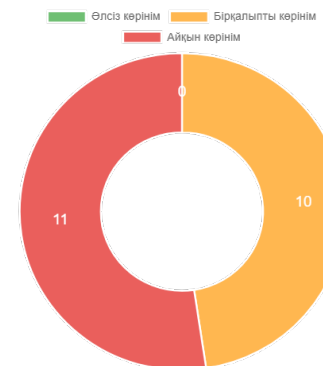

Диаграмма 2 – Дұшпандық индексі

Бұл әдістеме бойынша, жеткіншектерде көрінетін агрессия келесідей нәтиже берді, яғни агрессия индексі дұшпандық индексінен жоғары көрсеткіш көрсетіп тұр. Бұл жерде физикалық агрессия, сөздік агрессия, жанама агрессия және тітіркену жеткіншектерде басым рөлге ие.

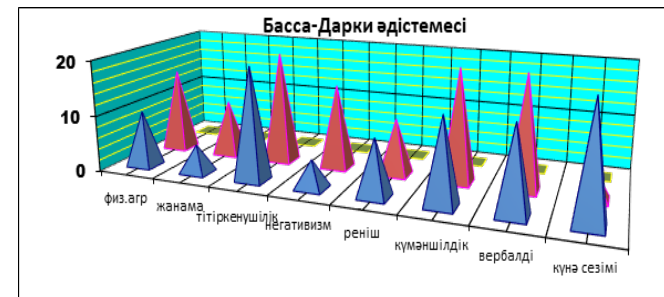

Диаграмма 3 – Басса-Дарки әдістемесі

Бұдан біз алынған көрсеткіштерге сүйене отырып, жеткіншектердегі келесідей нәтижелерді анықтадық: физикалық агрессия – 27 %, жанама агрессия – 22 %, тітіркенгіш – 10 %, негетивизм – 5 %, реніш - 10 %, күмәншілдік 30 %, вербалды агрессия – 35%, кінә сезімі – 20 % деп шықты. Бұл әдістеме бойынша, жасөспірімдерде көрінетін агрессия түрлері арасында айырмашылық статистикалық маңызды болып шықты.

Сауалнама нәтижелерінен кейін агрессивті мінез-құлыққа бейім жеткіншектерге қатысты психологиялық жұмыс жолдары мен амалдары жүргізілді. Жалпы 3 сабақ жүргізілді.

1-ші сабақ. Мақсаты: бір-біріне жылулық пен қайырымдылық сезімдерін сыйлау, өзін-өзі жағымды қабылдай білу; ептілік, жылдамдықты, зейінділікті дамыту, тыныш сенімділік атмосферасын түзу.

2-ші сабақ. Кіші топтардағы пікір-сайыс. Мақсаты: «агрессия» жайында ақпаратты бекіту.

3-ші сабақ. Мақсаты: жағымды қарым-қатынас түзу, ішкі кері әсерлерден жеңілдету, қиялын дамыту; зейінін тұрақтау, «Мен» бағасын көтеру (жақсы сөз жарым ырыс), өзгеге сенімін арттыру.

Қорытындылар: Біздің қолымыздағы дереккөздерді зерттеу нәтижесінде және тәжірибеге сүйене отырып, біз жасөспірімдердің агрессивтілігін тудыратын негізгі себептерді анықтадық: ата-аналардың, достардың, жасөспірімдердің арманға немесе мақсатқа әсері; қолайсыз отбасы; бұқаралық ақпарат құралдары; компьютерлік ойындар; тұрмыстық зорлық-зомбылық; көңілсіздік. Классиктердің бірі айтқандай: «Біз бәріміз бала болғанбыз». Адам өміріндегі жасөспірім кезеңі балалық шақтан ересек өмірге апаратын көпір болып табылады. Балалық шақта маңызды емес және ересектердің көпшілігі үшін маңызды емес көптеген мәселелер жасөспірім үшін өте маңызды. Ересектердің, әсіресе жасөспірімге жақын адамдардың (ата-аналардың, мұғалімдердің, аға жолдастардың) міндеті – оған осы қиындықтарды жеңуге көмектесу және оларды жеңуге көмектесіп қана қоймай, проблемаларды өз бетінше шешуге үйрету. Қиындықтарды жеңуге дайындалған адам ғана өзін сенімді сезінеді, ішкі тыныштыққа ие, сондықтан да агрессияға ерік бере бермейді.

Біздің қолымыздағы дереккөздерді зерттеу нәтижесінде және тәжірибеге сүйене отырып, біз жеткіншектердің агрессивтілігін тудыратын негізгі себептерді анықтадық: ата-аналардың, достардың, жеткіншектердің арманға немесе мақсатқа әсері; қолайсыз отбасы; бұқаралық ақпарат құралдары; компьютерлік ойындар; тұрмыстық зорлық-зомбылық; көңілсіздік. Көпшілігінде агрессияның мақсаты эмоциялардың шығуы болып табылады.

Екінші жағынан, олар өздерінің агрессивті мінез-құлқын ақтайды, оның негізгі мақсаты шабуылдардан және қорлаудан қорғану, өз ойын дәлелдеу мүмкіндігі деп санайды.

Ұсыныстар: Агрессияның алдын алуда отбасының рөлі, өйткені жасөспірімнің агрессивтілік дәрежесі тәрбие стиліне байланысты. Ата-аналардың қатыгездігін дұшпандық агрессия, аспаптық агрессия және невротикалық агрессия деп бөлуге болады. Агрессияны шешу әдістері:

- Барлық мәселелерді оң жағынан қарау;
- Зорлық-зомбылық пен қатыгездік көріністерімен телешоуларды аз көру;
- Бос уақытыңызды қызықты іс-шаралармен толтырыңыз;
- Виртуалды әлемде және компьютерлік ойындарда өткізілетін уақытты қысқарту;
- Отбасылық демалыс күндерін ұйымдастырыңыз;
- Қорлауға назар аудармау және басқаларға қарағанда ақылды болу;
- Агрессияны жеңілдету үшін жансыз затты табу. Сол затқа агрессияны шығару

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Антонян Ю. М., Гульдан В.В. Криминальная патопсихология. – М.: Наука, 1991г.
- 2 Мукамади А. Б. Еще раз о теориях агрессии. //Хабаршы, «Психология сериясы» Абай атындағы ҚазҰПУ. - Алматы: 2007. – №1 (10).
- 3 Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. – СПб.: Питер, 1997 г. [4 http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=472082](http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=472082)
- 5 Ричардсон Д., Бэрон Р., Агрессия. - СПб.: Питер, 1997 г.
- 6 Ерментаева А.Р. Студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындау: Психол. ... ғыл. ... докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Өскемен, 2008 ж.
- 7 Зимелёва З. А. Статья Агрессивное поведение подростков и личность родителей. Журнал «Психологическая наука и образование», 2004 ж.

КОНФЛИКТ – КАК СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ РЕЙТИНГА ТЕЛЕПЕРЕДАЧ НА ТЕЛЕВИДЕНИИ

МҰХАМЕДҚАЛИ М. Ғ., ДӘУРЕШ М. Ж.

ученики 10 класса, специализированная школа-лицей «Жас дарын»,
г. Павлодар,

ОМАРОВА А. У.

учитель глобальной компетенции, специализированная школа-лицей
«Жас дарын», г. Павлодар

Цель: изучение конфликтной составляющей рейтинговых телепередач.

Объектом исследования становится телевизионная дискуссия.

Ключевые слова: рейтинг, конфликт, телепередача, дискуссия, аудитория, ведущий.

Конфликт – это состояние противоречия или противостояния между двумя или более сторонами, которые имеют различные интересы, цели или взгляды. Классификация конфликтов может быть основана на различных критериях.

В телепередачах может возникать разнообразные конфликтные ситуации, которые могут быть разделены на несколько категорий:

1. Конфликты между участниками: это может быть спор, соревнование или даже ссора между участниками передачи.

2. Конфликты между ведущими и участниками: это может быть ситуация, когда ведущий не согласен с мнением или поведением участника и возникает конфликтная ситуация.

3. Конфликты между ведущими: это может быть ситуация, когда ведущие различаются во мнениях или имеют различные подходы к ведению программы.

4. Конфликты между гостями: это может быть ситуация, когда в программе присутствуют несколько гостей, которые различаются во мнениях или имеют противоречивые интересы.

Конфликты между зрителями и участниками/ведущими: это может быть ситуация, когда зрители выражают свое недовольство или несогласие с действиями участников или ведущих программы.

Рейтинговые телепередачи в эфире: анализ конфликтной составляющей. Анализ конфликтной составляющей рейтинговых телепередач в эфире может быть полезным для понимания того, как конфликты влияют на привлекательность программы для зрителей. Вот несколько аспектов, которые можно рассмотреть при анализе конфликтной составляющей:

1 Тип конфликта: определите, какой тип конфликта преобладает в телепередаче. Это может быть конфликт между участниками, ведущими или героями программы. Или это может быть конфликт с внешними факторами, такими как соревнование, противостояние или противостояние с определенной группой людей или идеями.

2 Эмоциональная интенсивность: оцените, насколько сильно и эмоционально подается конфликт в телепередаче. Это может быть выражено через острые эмоции, ссоры, высказывания или физические столкновения. Оцените, как эта эмоциональная интенсивность влияет на зрителей и их интерес к программе.

3 Разрешение конфликта: рассмотрите, как конфликты разрешаются в телепередаче. Это может быть через драматическое разрешение, примирение, судебные процессы или другие способы. Оцените, какое влияние разрешение конфликта имеет на интерес зрителей и их вовлеченность в программу.

4 Влияние на аудиторию: проанализируйте, как конфликт влияет на аудиторию телепередачи. Оцените, как зрители реагируют на конфликты и какие эмоции они испытывают. Рассмотрите, как конфликт влияет на взаимодействие зрителей с программой, например, через комментарии в социальных сетях или обсуждение в реальной жизни.

5 Рейтинг и популярность: проанализируйте, как конфликтная составляющая влияет на рейтинг и популярность телепередачи. Сравните рейтинги программ с различными уровнями конфликта и определите, есть ли связь между ними. Рассмотрите, какие другие факторы могут влиять на рейтинг, такие как рекламные кампании, время показа и конкуренция с другими программами.

Анализ конфликтной составляющей рейтинговых телепередач может помочь понять, какие аспекты конфликта наиболее привлекательны для зрителей и какие могут негативно сказываться на рейтинге. Это может быть полезной информацией для создания и развития телепередач с высокими рейтингами.

Проблема выбора типа конфликта для повышения рейтинга телепередачи (на примере нескольких телепередач)

1 Реалити-шоу «Survivor» (Выживание): в этой телепередаче тип конфликта, связанный с соревнованием и выживанием, является ключевым моментом. Суть этого шоу в том, что совершенно незнакомые люди оказываются в одном месте и вынуждены бороться за приз и друг против друга. В этом случае конфликты между участниками неизбежны. Конфликты между участниками команды

или между командами создают драматическую напряженность и увлекательность для зрителей.

2 Ток-шоу «Jerry Springer Show»: в данном шоу тип конфликта, связан с личными проблемами и ссорами. Часто участники шоу ссорятся, обвиняют друг друга и выясняют отношения на публике. Эмоциональная интенсивность и драматическое разрешение конфликтов привлекают зрителей и делают шоу популярным.

3 Драматический сериал «Game of Thrones» (Игра престолов): в сериале тип конфликта, связанный с политическими интригами, войнами и борьбой за власть, играет важную роль. Этот сериал получил большую популярность за счет своего сюжета. Сложные отношения между героями, предательства, заговоры и сражения держат зрителей в напряжении.

4 Кулинарное шоу «MasterChef»: участники шоу соревнуются в приготовлении блюд и оцениваются профессиональным жюри. Конфликты между участниками, соревнование за лучшее блюдо и драматическое разрешение создают интерес и азарт у зрителей.

Все выше перечисленные телепередачи транслируются зарубежом и на территории СНГ. А что насчет казахстанских телепередач? К примеру, реалити-шоу «QosLike». Это казахстанская телепередача, которая берется помочь одиноким молодым людям встретить свою вторую половинку, и заодно проявить свои таланты и покорить миллионы зрителей. Популярность это шоу приобрело благодаря конфликтам, которые происходят во время передачи. На сегодняшний день количество просмотров данной передачи составляет более 800 тысяч. В ней используется тип конфликта, связанный с ревностью и завистью. Тем не менее оно было создано в более развлекательном формате, и нацелено на молодежную аудиторию. Это является положительной стороной конфликтных ситуаций, в которых исход - высокий рейтинг и популярность. Но конфликтные ситуации могут иметь и другой оборот. Например ток-шоу «Бірақ» транслируемый на национальном телеканале «Хабар». Оно было нацелено озвучивать актуальные проблемы семей и способствовать выработке их решения. Но недавний инцидент произошедший на ток-шоу стал причиной его закрытия. Это была скандальная ситуация, которая разворачивалась вокруг женщины терпевшей домашнее насилие. На передаче героине обещали, что ее проблему выведут в свет и возможно найдутся люди, которые могли бы ей помочь. На передачу она согласилась прийти с условием, что ее мужа там не будет. Все вышло иначе,

ведущие создали конфликтную ситуацию и пригласили мужа. Конечно же этот трюк вышел у них с рук, передача набрала популярность и высокие просмотры за несколько дней (около 700 тысяч). Но в конечном итоге передача вызвала общественный резонанс и получила антирейтинг. Самое главное - это знать меру между липовыми конфликтными ситуациями и весомой проблемой с плачевными последствиями.

Заключение.

Телевизионные передачи могут играть важную роль в формировании ссор из-за противоречий в ценностях, установке приоритетов и манипуляции эмоциями. СМИ во всем мире называют «четвертой властью», поскольку они во многом формируют общественное мнение. Важнейшую роль в этом процессе играет телевидение. Мы выбрали эту тему, потому что она представляет актуальный и интересный аспект в области медиа и телевидения. Конфликтные ситуации и драматические события часто привлекают внимание зрителей, что может способствовать повышению рейтинга телепередач. Исследование этой темы может помочь нам разобраться в механизмах, которые используются для привлечения внимания зрителей и увеличения популярности телевизионных программ. Тема «Конфликт – как способ повышения рейтинга телепередач на телевидении» интересна, потому что конфликт является одним из наиболее эффективных способов для привлечения интереса зрителей. Конфликтные ситуации создают напряжение, драму и эмоциональную привлекательность в телевизионных шоу.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Светлана Сергеевна Шуренкова, Ника Александровна Бергман. Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки, 2018. – С. 204-207
- 2 Маргарита Владимировна Вдовина. Общество: социология, психология, педагогика, 2017. – С. 13-16
- 3 В. С. Свечников. Успехи современного естествознания, 2012. – С.74-83
- 4 М. А. Гладко. Актуальные вопросы современной филологии и журналистики, 81-88, 20225)
- 5 Манойло А. В. Государственная информационная политика в особых условиях. Монография. – М: МИФИ, 2003.

ВЛИЯНИЕ СТРЕССА НА ОРГАНИЗМ ЧЕЛОВЕКА

НУРМЕТОВ А.

ученик 11 «А» класса, СОШ №7, г. Аксу

АХМЕТОВА А.К.

учитель казахского языка и литературы, СОШ №7, г. Аксу

Цель работы – выявить виды стресса, причины его возникновения, способы снятия нервного напряжения.

Задачи:

1 Провести сравнительный анализ литературных и интернет-источников.

2 Провести опрос среди подростков и взрослых.

3 Полученные результаты оформить в виде памятки.

Актуальность данного исследования очевидна, в наше время все без исключения могут попасть под воздействие стресса. Причиной этого могут являться перечисленные негативные факторы. Например: человек подвергается воздействию окружающей среды. На учёбе или работе очень сильно утомляется. Также причиной может служить то, что он редко бывает на природе и не может позволить себе хорошо отдохнуть даже единственный раз в году. Ещё причиной стресса могут быть конфликтные ситуации на работе, в школе, или ссоры с друзьями, все они тоже отрицательно отражаются на нашем эмоциональном состоянии. Для достижения цели использовались общетеоретические методы исследования: анализ литературных источников, сравнительный анализ, опрос.

Проблема проекта: крепкое здоровье и благосостояние человека является залогом качества его жизни в целом. Если любой из нас испытывает огромное количество стрессов, нервного напряжения, мы подрываем наше здоровье, счастье и благополучие.

Гипотеза: предполагаем, что стресс-это очень серьёзная проблема с которой необходимо бороться. И если знаешь причины возникновения стресса, то можно найти способы борьбы с этим состоянием.

Объект исследования – ученики от 15 до 17 лет Средней школы №7, педагоги, жители г. Аксу.

Предмет исследования – воздействие стресса на человека.

Практическая значимость работы: по результатам проведённого исследования мы планируем выпустить памятку с здоровьесберегающими советами, рекомендациями. В каждой организации иметь комнату отдыха от стресса.

1 Понятие стресса.

Пятьдесят лет назад мало кто знал, что значит слово стресс. Использовали его разве что физики-для обозначения «внешней силы, приложенной к объекту и вызывающий его деформацию». У них позаимствовал этот термин канадский физиолог Ганс Селье, всю жизнь исследовавший защитные реакции, возникающие у человека при действии внутренних и внешних раздражителей. Впервые понятие «стресс» появилось в его труде 1956 года «Стресс в нашей жизни» и согласно теории Селье, обозначало психическое напряжение, возникающие у человека под давлением трудных условий – как в повседневной жизни, так и в экстремальных ситуациях.

В медицине, физиологии психологии выделяют положительную (Эустресс) и отрицательную (Дистресс) формы стресса.

Эустресс имеет два значения – «стресс, вызванный положительными эмоциями» и «несильный стресс, мобилирующий организм». Он оказывает на человека положительное влияние, мобилизует его, улучшает внимание, реакции, психическую деятельность, адаптационные возможности организма.

Дистресс – это патологическая разновидность стресс-синдрома, который оказывает отрицательное влияние на организм, на его психическую деятельность и на поведение человека. Это тип стресса, с которым организм человека не в силах справиться. Он разрушает моральное здоровье человека и даже может привести к тяжёлым психическим заболеваниям.

Симптомы Дистресса:

- 1 Головная боль;
- 2 Упадок сил; нежелание что-либо делать;
- 3 Потеря веры в улучшение ситуации в будущем;
- 4 Возбуждённое состояние желание идти на риск;;
- 5 Рассеянность, ухудшение памяти;
- 6 Нежелание обдумать и проанализировать ситуацию, которая привела к стрессовому состоянию;
- 7 Переменчивое настроение, усталость, вялость.

В психологической литературе также активно обсуждаются понятия стрессодоступности и стрессоустойчивости, так как именно они во многом определяют, возникнет ли у человека Дистресс в ответ на определенное событие.

Стрессоустойчивость характерна для физически здоровых, эмоционально стабильных личностей с активной жизненной позицией, с низкой тревожностью и адекватной самооценкой.

Стрессодоступность в основном характерна для пассивных, зависимых, высокотренированных или склонных к депрессивным и ипохондрическим реакциям личностей.

Стрессодоступность повышается при недостатке сна, физической или психической истощенности, после перенесенной болезни и т.д. Несомненно, играют роль сила и длительность самого стрессорного воздействия.

Стадии стресса.

Разработав теорию стресса, Селье выделил в нем четыре фазы (стадии).

Первая фаза – стадия тревоги;

Тревога – реакция организма на повреждающие агенты. Она может быть выражена повышенной раздражительностью, постоянной усталостью, головными болями, потерей аппетита. Физиологически реакция тревоги проявляется, как правило, в следующем: кровь сгущается, содержание ионов хлора в ней падает, происходит повышение выделения азота, фосфатов, калия, отмечается увеличение печени или селезенки и т.д. Вслед за первой наступает вторая фаза – привыкание.

Привыкание – длительное действие вредных агентов, при котором происходит перестройка организма, его приспособление к измененным условиям. Ярким примером могут служить особенности в состоянии здоровья, такие как «анемия спортсменов», «спортивная тахикардия».

Вслед за второй наступает третья фаза-истощение:

Истощение – при продолжающемся воздействии вредных факторов организм утратил все резервы для поддержания существования.

Последняя фаза – болезнь. Болезнь развитие хронических заболеваний. Если стресс протекает в рамках первых двух стадий – тогда все нормально, такой стресс даже полезен для организма. Если же защитных сил организма недостаточно, тогда наступает третья стадия истощения адаптационных резервов, а это уже прямой путь к болезни.

Причины возникновения стресса.

Причиной возникновения стресса может стать любая ситуация, на которую человек реагирует сильным эмоциональным возбуждением.

Итак, выделим источники стресса:

- 1 Психологическая травма или кризисная ситуация (потеря близких людей, расставание с любимым человеком);
- 2 Мелкие ежедневные неурядицы;
- 3 Конфликты либо общение с неприятными людьми;
- 4 Препятствия, которые не дают Вам возможности достигнуть поставленных целей;
- 5 Ощущение постоянного давления;
- 6 Несбыточные мечты либо слишком высокие требования к себе;
- 7 Шум;
- 8 Монотонная работа;
- 9 Постоянное обвинение, укор самого себя в том, что вы чего-то не достигли либо что-то упустили;
- 10 Финансовые трудности;
- 11 Ссоры с людьми и особенно с родными.

Вашему вниманию представлен перечень систем органов, на которые влияет стресс:

1 Система кровообращения. Как известно, кровеносная система нашего организманосит кислород и другие полезные вещества ко всем органам и системам нашего организма. Когда человек находится в спокойном состоянии, сердце старается работать как можно меньше, чтобы меньше изнашиваться. В момент стресса сердце начинает качать кровь энергичнее и вместе с кровью оно перебрасывает к органам жиры для подпитки. Если на стадии сопротивления происходит отклик от этих систем, то жиры сжигаются и крови больше не циркулируют. Если же стресс затягивается, то неиспользованный жир так и остается в кровеносной системе и при достаточном его количестве может привести к закупорке сосудов.

2 Мышцы и кости. Это вторая система, которая крайне подвержена влиянию стресса. Как уже было сказано, в результате выброса гормонов наши мышцы напрягаются и в любую минуту готовы отработать нужное движение. Если этого не происходит долго время, то мышцы из-за постоянной напряженности укорачиваются и в последствие это приводит к хроническим болям в мышцах.

3 Желудочно-кишечная система. Казалось бы, при чем здесь она? Организм-целостная система, а питание он получает именно из этой системы. Стресс сказывается на ускорении обмена веществ вследствие чего изнашиваются ворсинки для всасывания питательных веществ.

4 Иммунная система. Иммунная система – защитник нашего организма от разного рода болезнетворных микробов и бактерий. Под действием стресса она начинает работать хуже, сокращается выработка антител для большинства респираторных инфекций-простуды, гриппа, ОРЗ, ОРВИ и других.

Методы защиты от стресса

Стрессом можно и нужно управлять, но что делаем мы? Испытав стресс, большинство людей бегут к холодильнику, мы начинаем, есть, хотя совершенно не голодны, поддаваясь инстинкту, который мы они сохранили с младенческих лет, когда символом спокойствия для нас них была материнская грудь.

«Забывая» стресс едой, мы довольны временной передышкой, которую они дают, и не думает о том, чем чреваты для здоровья эти излишества. Отправляясь в спортзал после рабочего дня, мы испытываем на прочность свой организм и не даем ему возможности пополнить свои ресурсы.

Чтобы уберечь нервную систему от разрушительного действия стресса на организм, необходим: достаточный сон, рациональная организация труда, общеукрепляющие процедуры, в том числе закаливание и занятия физкультурой. Чаше говорите о своих проблемах с близкими людьми. Многие эксперты считают, что общение с семьей и друзьями, поддержка с их стороны благотворно влияет на нервную систему. Поэтому, необходимо постараться быть выдержанным и корректным как на работе, так и в семье.

Не изменяйте привычный ритм жизни. Очень часто люди, находящиеся в состоянии стресса, бывают не в состоянии выполнять свои ежедневные обязанности. Очень важно, чтобы человек не бросал привычных дел, монотонность и обыденность которых могут благотворно повлиять на настроение.

Полезные советы и рекомендации по борьбе со стрессом. В нашей работе много сказано о том, какой вред наносят стрессы здоровью людей, но тут же возникает вопрос: «как же бороться со стрессами»? Предупредить события, которые приводят к стрессу, не всегда возможно, но мы можем изменить свою реакцию на них.

Каждый человек индивидуален и в зависимости от многих факторов по-разному реагирует на стрессовую ситуацию.

Чтобы избавиться от стресса, Вам необходимо:

1 Менять то, что Вы можете изменить, и принимать как судьбу то, чего пока изменить невозможно. Помните: нам в этом мире никто ничего не должен!

2 Выбатывать положительное отношение ко всему происходящему. В любом даже весьма негативном событии находить выгоду для себя.

3 Научиться жить сегодняшним днём и получать удовольствие.

4 Никогда не обижаться на судьбу. Помните, что могло быть гораздо хуже!

5 Избегать неприятных людей. Если приходится общаться с людьми невыносимыми, то радуйтесь, что Вы не такой как они.

6 Повысить самооценку и меньше беспокоиться о том, что о Вас думают другие.

7 Побольше общайтесь с интересными людьми. Осваивайте навыки общения.

8 Переоцените свои ценности, если необходимо.

9 Организуйте свой быт так, чтобы не тратить время понапрасну.

Противострессовое дыхание. Медленно выполняйте глубокий вдох через нос; на пике вдоха сделайте выдох как можно медленнее.

Минутная релаксация. Расслабьте уголки рта, увлажните губы. Расслабьте плечи. Сосредоточьтесь на выражении своего лица и положении тела: помните, что они отражают ваши эмоции, мысли внутреннее состояние.

Так что в завершении своей работы нам бы хотелось дать один большой совет всем: «Живите полной жизнью, ведь она дается один только раз! Не позволяйте негативным моментам влиять на это дар, боритесь, что есть сил за право полновластно распоряжаться ею!».

ЛИТЕРАТУРА

1 Карен Хорни «Наши внутренние конфликты», изд.»ЭКСМО пресс», 2000г.

2 Е. Черепанова «Психологический стресс: помоги себе и ребёнку», изд. центр «Академия» – 1996 г.

3 О.Н. Истратова, Т.В. Эксакусто «Большая книга подросткового психолога», Ростов на Дону «Феникс», 2008 год.

4 А.В. Петровский «Общая психология», Москва, 2013 год.

5 А.А. Леонтьев «Психология общения», Москва «Смысл», 1999 год.

6 Ю.В. Щербинина «Речевая агрессия. Территория вражды», Москва 2005 год.

НЕГАТИВНОЕ И ПОЛОЖИТЕЛЬНОЕ ВЛИЯНИЕ РЕКЛАМЫ НА ДЕТЕЙ

ПЭДУРИ В.

ученик 6 класса, Коскольская СОШ,
Иртышский район, Павлодарская область

БАЙМАГАМБЕТОВА Д. Ш.

научный руководитель, педагог-психолог, Коскольская СОШ Иртышский район, Павлодарская область

Трудно представить себе какой-либо день без рекламы. Мы видим её везде, на улицах, по телевизору, на различных баннерах, а так же можем услышать её по телефону. Главным образом, реклама сама по себе безобидна, но все же есть несколько аспектов, которые могут пагубно влиять на детей и подростков. Во-первых, в основном реклама заставляет расходовать средства людей, что способствует развитию бизнеса компании которую рекламировали. Но многие подростки, которые не могут позволить купить себе рекламируемый продукт, например крутой телефон, такой же как и у его одноклассников, становятся более закомплексованным в будущем, будет считать себя неполноценным. Так же, почти всегда в рекламных роликах участвуют красивые люди, у которых превосходная кожа, либо их все любят. Те подростки у которых есть проблемы с красотой, очень сильно комплексуют из-за таких рекламных роликов. Во-вторых, реклама очень сильно нервнрует и так же раздражает глаза. Пёстрые баннеры и ярко мигающие вывески очень сильно могут повлиять на зрение не только подростка, но так же взрослого человека. В-третьих, больше половины рекламных роликов чистой воды обман, но подросток, либо ребенок, может поверить красивым словам и картинкам, так как у них очень мало опыта в жизни [1, с. 62].

Но с другой стороны, для совсем маленьких детей, реклама играет важную роль. В основном это расширение кругозора у малыша. Маленький ребёнок раньше начинает понимать, что такое деньги и как ими пользоваться, что является плохим, а что может

навредить его здоровью. Но здесь же и имеется обратная сторона монеты. Маленькие дети более восприимчивы к чему-то новому, яркому, либо интересному и создатели рекламы пользуются этим. Они выводят в эфир различные ролики с показом разнообразных игрушек, либо других интересных, но довольно дорогих вещей. Один выход для любящих родителей - это купить вещьцу своему ребёнку.

Если рассматривать вопрос о рекламе и её влияние на детей, необходимо дать этому понятию конкретное определение.

Реклама – это призыв что-нибудь купить или воспользоваться предлагаемой услугой.

Реклама – это яркое явление современности: всепроникающее, везде сущее. «Реклама (латин. *geslamare* – выкрикивать) – разнообразные мероприятия, имеющие целью оповещение о чём-либо, например, товаров, услуг и т.д....»

Существуют сотни определений понятия «реклама». Многие, принятые в мире два-три десятилетия назад, безнадежно устарели. Один – слишком узкие, другие – широкие, не несущие конкретику. После того, как мы дали определение понятию «реклама», необходимо сделать упор на «объект» рекламного воздействия, в нашем случае, на ребёнка.

Вначале реклама была устной. Торговцы, разносчики, бродячие ремесленники наперебой расхваливали товар, предлагали различные услуги, наполняя своими криками улицы городов. Отсюда и название: *geslamare* по латыни – «выкрикивать».

Первой рекламой в письменном виде считают хранящийся в Лондоне египетский папирус, где сообщается о продаже раба. Также сообщения коммерческого характера рисовали на скале вдоль торговых путей.

Начало 18 века донесло до нас многочисленные примеры рекламной деятельности, обилие знаковых вариантов рекламирования: устную речь, лубок, гравюру, печатные тексты, шествия, фейерверки. Этот факт является важнейшей вехой в развитии отечественной рекламы.

Затем главным средством циркуляции товара служили ярмарки. Позже появились балаганы (временная легкая, обычно дощатая), постройка для различных надобностей (для торговли, жилья, склада и т. п.)

А уже с начала 19 века широкое распространение получили рукописные и печатные афиши. С 20-х и до 80-х годов главенствующим жанром рекламы был политический плакат.

В настоящее время реклама сделала новый скачок в своём развитии, где главным образом, она почти затмила голубые экраны. Из множества рекламных средств самой распространённой и оказывающей максимальное воздействие на аудиторию является *телевизионная реклама*.

Наружная реклама

Интернет-реклама.

Реклама на телевидении.

Реклама на радио.

Печатная реклама.

Реклама на транспорте.

Социальная реклама.

Её уникальность определяется, во-первых, сочетанием звукового и зрительного воздействия, во-вторых, огромной аудиторией сразу.

1 Видеоролики

2 Спонсорская заставка

3 Размещение логотипа

4 Объявление ведущего и др.

При этом основную часть рекламного времени на ТВ занимает прямая реклама, то есть транслируются динамические видеоролики продолжительностью 5–30 секунд. В данный момент этот вид рекламы на ТВ один из самых популярнейших.

Реклама влияет на каждого человека по-разному. Мы попробуем выяснить, какого влияния рекламы больше на ребёнка – положительного или отрицательного. В интернете мы нашли исследования о влиянии рекламы на детей.

1 Подрывает здоровый образ жизни (рекламирование продуктов питания, которые противопоказаны детям: чипсы, газировка, жвачка и т.д.)

2 Влияет на отношения в семье (конфликты в семье, обиды, если ребёнку что-то не купили из рекламы).

3 Предлагает простые методы решения проблемы, которые отрицательно сказываются на интеллекте (не получается сделать уроки – ешь чипсы.)

4 Оказывает негативное влияние на личность ребёнка (навязывают идеалы красоты: путешествия, одежда, автомобили, которые крайне далеки от реальности.)

5 Мелькающие картинки рекламы негативно влияют на зрительный аппарат ребёнка в целом (на глаза, на работу сердца, на мозг), а частая смена изображения ослабляет внимание.

1 Помогает быть в курсе новинок.

2 Использует образы известных людей, на которых дети стремятся походить.

3 Помогает узнать и много нового (чистить зубы 2 раза в день и регулярно быть у стоматолога и т.д.)

4 Новинки рекламы поистине могут стать помощником ребёнку для подготовки к урокам, они дают информацию для размышления, получения новых знаний.

Вывод отрицательного влияния телевизионной рекламы больше, чем положительного, поэтому, важно контролировать просмотр рекламы детьми [2, с. 68].

Исследуя рекомендуем:

знакомить с телевизором рекомендуется после 3-х лет;

когда начинается реклама, отключайте звук, так как реклама без звука утрачивает своё влияние на мозг ребенка;

рассказывайте ребёнку, о чём говорится в рекламе, как нужно поступать, как не нужно, кому выгодна реклама;

если ребёнок требует купить что-то, на что денег не хватает, так и скажите это ребёнку.

В исследовании принимали участия 50 учащихся школы и 20 родителей разных школ.

Мы также провели социологический опрос в своей школе, где в исследовании приняли участие 50 человек нашей школы и 20 родителей.

Вывод: из данных следует, что больше половины учащихся и нашей школы отрицательно относятся к рекламе, то есть не очень любят её смотреть. А вот положительно относятся всего 15 – 18 % учащихся

Следующий вопрос был необходим для того, чтобы определить рекламно-тематическое предпочтение детей.

Вывод: наибольшей популярностью у учащихся нашей школы пользуется реклама продуктов питания, напитков и игрушек, так как их назвали чуть более трети детей.

Реклама мультфильмов, фильмов и косметики нравится приблизительно $\frac{1}{4}$ опрошенных.

Небольшое количество детей упомянуто такие сферы, как бытовая техника, одежда. Отсюда следует, что дети, как правило, запоминают отдельные сюжеты или необычные, в которых зачастую используются мультперсонажи или животные [3, с. 55].

Среди рекламных роликов, наиболее часто упоминаемых среди школьников стали – рекламные заставки о Сникерсе, пепси, кока-коле, Орбит, Чудо-йогуртах и другие.

Вывод: результаты исследований показали, что в целом всё же реклама не играет решающей роли в формировании потребительских предпочтений, то есть не служит средством манипулирования сознанием детей. Другими словами: Да. Часто 75 %, Редко 4 %, Не просят 21 %.

Вывод: по результатам исследования мы пришли к выводу, что большинство детей всё же просят родителей рекламный товар, причём, а ученики нашей школы 62 %. Это, конечно, зависит от материальных затрат и места проживания учащихся и их родителей.

Отсюда следует, что телевизионная реклама, безусловно, влияет на детей.

По мнению родителей, большинство детей узнаёт рекламные ролики по визуальному ряду, звуковому сопровождению, тем не менее, они не прерывают свою деятельность из-за рекламы.

В начале работы нами была выдвинута гипотеза: узнать, только ли отрицательно влияет реклама на детей.

Но на основании соопроса и полученной информации можно сделать вывод, что всё же, негативного влияния рекламы больше, чем положительного. Но, несмотря на огромные минусы, реклама всё же имеет и некоторые плюсы.

Во-первых, даёт информацию о том, что сейчас модно и актуально.

Во-вторых, развивает в какой-то степени память ребёнка. Дети запоминают рекламные слоганы, цитаты.

Таким образом, каждый для себя находит и плюсы, и минусы рекламного влияния телевизионной рекламы на детей.

ЛИТЕРАТУРА

1 Ветренко С. В. Психология младших школьников. – М.: Юрайт. 2024. – 117 с.

2 Песоцкий Е. Современная реклама: теория и практика. – Изд-во: Феникс, – 2009 г., – 320 с.

3 Гонина О. О. Психология дошкольного возраста. – М.: Юрайт. 2024. – 461 с.

ВЛИЯНИЕ ВРЕМЕНИ, ПРОВЕДЕННОГО В СМИ, НА ОЦЕНКУ СВОЕЙ ВНЕШНОСТИ ПОДРОСТКАМИ

УАЛИЕВА Ж. Т.

ученица 7 «С» класса, Назарбаев Интеллектуальная школа, ХБН г.Павлодар
ЖАКСЫБАЕВА Ж. Ж.

Научный руководитель, учитель английского языка и ГППР, Назарбаев
Интеллектуальной школы ХБН г.Павлодар

Введение

Красота и ее стандарты были распространены на протяжении всей истории. Сейчас их влияние на повседневное взаимодействие через средства массовой информации огромное. Они определяют, что такое «красота», от формы тела и пропорций лица до роста и веса. Основным фактором, влияющим на наши современные стандарты красоты, являются средства массовой информации.

В результате обзора источников было выявлено, что на настоящий момент нет исследований о том, на сколько время, проведенное в СМИ, влияет на восприятие красоты, на самооценку своей внешности подростками в Республике Казахстан.

Цель нашего исследования – установить имеется ли взаимосвязь между количеством времени использования СМИ и самооцениванием внешности подростками.

Задачи исследовательской работы:

- исследовать роль средств массовой информации в восприятии идеалов красоты;
- провести анкетирование среди учащихся 7–12 классов;
- проанализировать результаты анкетирования;

Объектом исследования явились учащиеся НИШ ХБН г. Павлодар, от 13 до 17 лет. Данные ребята согласно учебнику Шаповаленко И. В. «Возрастная психология» являются подростками [1]. Объектом исследования выбраны подростки, т.к. людям данного возраста отличаются повышенным интересом к своей личности и это все может привести к неустойчивости самооценки.

Гипотеза нашей исследовательской работы: чем больше подросток проводит времени в СМИ, тем более он подвержен его влиянию и хочет изменить свою внешность.

Обзор источников

Согласно энциклопедическому словарю «Психология развития», подростковый возраст – это период, в котором человек находится занимающий между детством и юностью (приблизительно от 11–12 до 15–16 лет) [2].

Развитие рефлексии, осознание своих индивидуальных качеств, стремлений и ценностных ориентаций приводит к формированию нового уровня самосознания и самооценки подростков, что является одним из наиболее важных новообразований этого периода [3]. Социальные взаимодействия становятся ключевыми для подростков, поскольку они начинают искать свое место в обществе и идентифицировать себя через отношения с окружающими.

В книге «Социальные сети и их влияние на красоту» образ тела у подростков относится к восприятию человеком своего физического «я». Социальные сети существенно влияют на когнитивные способности подростков.

Американская психологическая ассоциация изучила влияние СМИ на девочек и женщин и обнаружила, что средства массовой информации чрезвычайно эмоционально и физически вредны для них. Они опубликовали отчет, содержащий более 300 исследований за 18-месячный период, в котором подчеркивается вред, который СМИ наносят женщинам. Исследование показало, что изображения заставили девушек воспринимать свои тела по-другому [4].

Согласно статье «Алтын-Орда», средства массовой информации формируют установки, стереотипы и образы общества. 99 % пациентов пластических хирургов в Казахстане – женщины, а 90 % страдающих расстройствами пищевого поведения (анорексия, булимия) – женщины и девочки [5].

Назым Шеденова, доктор социологических наук, директор Центра гендерного образования Казахского национального университета Аль-Фараби утверждает: «Искусственные стандарты заставляют женщину включаться в гонку за красотой, тратить все больше и больше денег на соответствие этим стандартам и поддержание этой красоты, которая исходит от нее» [6].

Чрезмерное воздействие идеализированных образов красоты, которые часто присутствуют в социальных медиа, может привести к искаженному восприятию собственной внешности, что может

вызвать недовольство своим внешним видом и негативное отношение к собственному телу.

Исследование, проведенное Университетом штата Иллинойс, выявило взаимосвязь между временем, которое люди проводят в социальных сетях, и негативным представлением о теле. Эта связь была особенно очевидна, когда участники просматривали контент, связанный с внешностью. Кроме того, Photoshop и фильтры легко доступны пользователям, которые манипулируют нереалистичными изображениями тела.

Практическая часть

Для исследования был проведен опрос среди учащихся 7–11 классов. В ходе анкетирования было опрошено 59 человек.

Основные результаты исследования кратко изложены ниже:

Вопрос 1: Сколько вам лет? Возраст 46 % респондентов – 12–14 лет, 30 % – 15–16 лет, 24 % – 17–18 лет.

Вопрос 2: Ваш пол. По результатам ответов 64% респондентов – девочки-подростки, а 36 % – мальчики-подростки.

Вопрос 3: Отметьте все средства массовой информации (СМИ), которыми Вы пользуетесь. Ответы к этому вопросу показывают какие СМИ для подростков более интересны. Самый большой результат показала социальная сеть – WhatsApp 87,9 % (51 учеников), который используется в определенном кругу людей и в основном для передачи информации. На втором месте расположился Instagram 86,2 % (50 учеников из 59). Из всех 59 респондентов только 26 человек (44 %) смотрят телевизор, но этот показатель выше чем все оставшиеся виды СМИ, которые популярны только среди 9–2 % респондентов (см. Рис.1).

Рисунок 1 – Средства массовой информации которыми пользуются резиденты

Вопрос 4: Каким из вышеуказанных СМИ вы пользуетесь чаще и больше всего? Здесь так же можно было выбрать несколько ответов. На 1-месте социальная сеть Instagram – 73 % респондентов пользуются им. На 2-месте WhatsApp – 56 %, всеми остальными видами средств массовой информации часто пользуются всего 7–1 % учащихся.

Вопрос 5: пользуетесь ли вы советами, полученными из СМИ? Ответы на вопрос отображают необходимость в данных средствах массовой информации среди подростков и на сколько они влияют на их мысли и жизнь. 18 % учащихся часто пользуются советами из СМИ, большая часть, а именно 77,6 % ответили «Иногда» и лишь 3,4 % учащихся никогда не следуют советам из СМИ.

Вопрос 6: Выберите самую красивую девушку. Даны девушки разного типа телосложения, макияжа и стиля (см. Рис.2). Здесь можно было выбрать всего 1 ответ. 44 % респондентов выбрали девушку с худым телосложением, ровными зубами, красивой улыбкой, темными волосами, а так же с видными скулами, без макияжа, т.е. девушку, относящуюся к категории «худое телосложение, натуральная красота». 32% подростков выбрали девушку с худого телосложения, с видным макияжем, пухлыми искусственными губами, красивой модной прической, которая относится к категории «худое телосложение, искусственная красота, макияж». Далее 16 и 7 % респондентов выбрали девушек из категории «худое телосложение, натуральная красота, макияж» и «очень худое телосложение, макияж» соответственно. И никто

не выбрал девушку с полным телосложением, но с натуральной красотой и макияжем. Следует отметить, что все девушки на картинках выглядели добродушно, одеты были в современном стиле.

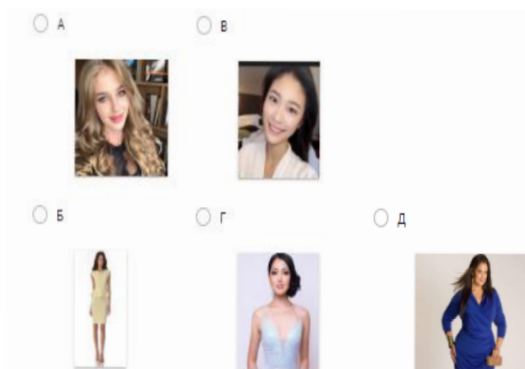

Рисунок 2 – Рисунки из вопроса по выбору самой красивой девушки

Вопрос 7: Сколько времени вы проводите в СМИ?

Учащихся, пользующихся СМИ более чем 3 часа оказалось не много – 3,4 %. Большинство респондентов – 61 % использует СМИ в течение 1 часа в день. 22 % учащихся пользуются ими всего несколько минут в день, а 13,6 % – 1–2 часа.

Вопрос 8: Что вы будете менять в будущем, чтобы соответствовать стандартам красоты?

На данный вопрос можно было дать несколько ответов. 47,5 % респондентов ответили, что будут менять стиль одежды, 24 % – желают похудеть, и почти столько хотят носить макияж. Самое большее количество голосов набрал ответ: уход за кожей, волосами и ногтями – 62,7 %. Наименьшее количество голосов получил ответ «пополнею» – 3 %. Процент ребят, которые довольны собой и ничего не собираются менять – 25 %.

На 3-вопрос, 51 человек из 59 является пользователем Instagram, из них 44 респондента (по 4-вопросу) использует Instagram чаще других средств информации. Это значит, что большинство респондентов пользуется данным ресурсом, где информация представлена и в текстовом, и в аудио, и в видео формате.

Теперь необходимо сравнить результаты ответов данных 51 учащихся по количеству времени, которое они проводят за инстаграммом и выявить корреляцию часов с тем, что для них красота (вопрос 6) и что они хотят в себе изменить (вопрос 8). Данные ребята в ответе на 5-вопрос «как часто они пользуются советами из СМИ» ответили, что «иногда (45 человек), часто (6 человек)». Отвечая на вопрос 6, из данных респондентов следующее количество человек выбрали категории:

- худое телосложение, натуральная красота (ответ В) – 25 человек;
- худое телосложение, искусственная красота, макияж (ответ А) – 15 человек;
- худое телосложение, натуральная красота, макияж (ответ Г) – 8 человек;
- очень худое телосложение, макияж (ответ Б) – 3 человека;
- полное телосложение, натуральная красота, макияжем (ответ Д) – 0 человек.

Теперь если скоррелировать понятие красоты респондентов с тем, что они хотят изменить в себе, можно получить следующие результаты:

- из 12 человек, которые ничего не хотят менять в себе, пятеро выбрали худую девушку без макияжа. Эти же люди используя Инстаграм несколько минут в день лишь иногда пользуются советами из СМІ. На данном жизненном этапе эти люди наименее подвержены влиянию СМІ на свою внешность;

- 13 респондентов из 25, выбравших худую девушку без макияжа, иногда пользуются советами из СМІ и пользуются Инстаграм не более часа в день. Они в вопросе о том, что хотят изменить в себе выбирают вариант «уход за кожей, волосами и ногтями», «стиль одежды», что означает приверженность данных респондентов к натуральной красоте и, что у данных людей имеется здоровое отношение к своей внешности, которую они хотели бы улучшить ухаживая за собой;

- большинство респондентов, выбравших ответ «ничего не хочу менять во внешности в будущем» были мальчики (10 человек). Но на данный вопрос так же ответили и 5 девочек из 38. Наблюдается тенденция, что те, кто ничего не хочет менять во внешности на 6-вопросе, когда нужно было выбрать красивую девушку выбрали ту, у которой нет макияжа и она естественно выглядит;

- 5 человек из 15, выбравших девушку с худым телосложением, искусственной красотой и макияжем, пользуются Инстаграммом 2-3 часа в день и они намерены похудеть и использовать макияж для того, чтобы соответствовать стандартам красоты настоящего времени. Данные ребята сильно подвержены влиянию СМІ и оно отрицательно сказывается на их самооценке;

- остальные 10 респондентов, выбравших худую девушку с макияжем, намерены изменить стиль одежды и ухаживать за своими волосами, ногтями и кожей. Данные ребята пользуются Инстаграм в течение 1 часа в день. По половому признаку здесь есть и мальчики и девочки. Данная группа детей так же подвержена влиянию СМІ, но возможно из-за малого количества часов, проводимом в СМІ, у данных детей нормальное восприятие себя и самооценка. Они за то, чтобы ухаживать за собой, но ничего кроме стиля одежды во внешности менять не собираются;

- 3 человека из 8, выбравших девушку с худым телосложением, натуральной красотой, макияжем тратят в социальной сети в среднем от 2 до 3 часов в день и их выбор изменений – похудение. Данные ребята сильно подвержены влиянию СМІ и оно отрицательно сказывается на их самооценке;

- остальные 5 человек из 8, выбравших девушку с худым телосложением, натуральной красотой, макияжем проводят ежедневно примерно 1 час в Инстаграм. Данные ребята выбирают ухаживать за кожей, волосами и ногтями, среди них 1 человек хочет пополнить. Данные респонденты так же подвержены влиянию СМІ, но у них достаточно хорошая самооценка. Влияние СМІ не так сильно, как у предыдущей группы ребят;

- всего 3 респондента выбрали очень худую девушку с макияжем. Данные ребята из разных категорий. 1 человек хочет пополнить, он проводит в СМІ всего несколько минут в день. Остальные двое иногда пользуются советами из СМІ и они проводят 1-2 часа в день в Инстаграм. Данные ребята хотят похудеть и ухаживать за собой. Как видно, на них сильно влияет СМІ и возможно это из-за длительного применения в социальной сети.

Заключение

Исследование на тему «Влияние времени, проведенного в СМІ на оценку своей внешности подростками» было проведено в городе Павлодар и объектами исследования явились учащиеся НИШ ХБН г. Павлодар. Для подтверждения или отрицания гипотезы работы было опрошено 59 респондента. Анкета включала в себя 8 вопросов

открытого и закрытого типа, на которые участники отвечали онлайн. Самым популярным СМИ среди учащихся оказалась социальная сеть Instagram, в которой ребята в среднем проводят 1 час в день. Результаты анкетирования доказывают гипотезу нашей исследовательской работы, согласно которой чем больше подросток проводит время в СМИ, тем более он подвержен его влиянию и хочет изменить свою внешность.

Меры, которые можно предпринять для снижения давления СМИ на подростков – обучить их медиаграмотности. Обучение подростков медиаграмотности включает в себя обучение подростков тактике, которую рекламодатели используют для продажи товаров, тому, как выявлять стереотипы и предубеждения в СМИ и как критически анализировать сообщения СМИ. Это может помочь им понимать и анализировать, как СМИ влияют на нас.

ЛИТЕРАТУРА

1 Шаповаленко И.В. Возрастная психология (Психология развития и возрастная психология). – М. : Гардарики, 2005. – 349 с.

2 Слободчиков И.В. «Подростки: определение». Онлайн журнал «Психологический кабинет М.Петрусевой». <http://www.psy-culture.ru/journal/deti-i-podrostki/o-podrostkah/> (10.11.2024)

3 «Психология развития» под ред. А.Л.Венгера, <https://www.insai.ru/slovar/1881> (07.11.2024)

4 Social media effects on body image and eating disorders. News, 2021. <https://news.illinoisstate.edu/2021/04/social-media-effects-on-body-image-and-eating-disorders/>

5 Про привилегии и образ женщины в культуре. Айгерим Малеева. АЛТЫНОРДА, 2018. <https://altyn-orda.kz/pro-privilegii-i-obraz-zhenshhiny-v-kulture-ajgerim-maleeva/>

6 Бровкина, А. Почему казахстанки стремятся к современным стандартам красоты, 2016. www.forbes.kz. https://forbes.kz/woman/krasota_po_sotszakazu_1/

ПСИХОЛОГИЯ В КРИТИЧЕСКИХ СИТУАЦИЯХ.

ШОКАНОВА Ж. М.,
ученик 11 «Г» класса, СОШ №39 инновационного типа
с гимназическими классами, г. Павлодар
НЕМЧЕНКО Е. В.

Научный руководитель, г. Павлодар

Аннотация: В научной статье выделены основные отличия между психологией и психологией в критических ситуациях. Рассмотрены экстремальные ситуации, недавно произошедшие в Казахстане. Проанализированы психологические реакции и методы помощи населения. Описаны ключевые факторы психологической устойчивости. Предоставлен комплекс профилактических мер. Описана психологическая готовность, сочетающая умения и знания с определенными личными качествами, способностями и мотивами человека, с помощью которых можно оказать психологическую помощь.

Обычная психология изучает состояние человека в обыденной жизни, однако в критических ситуациях психология приобретает особое значение и характер [1,2,3].

Таблица 1 – Давайте рассмотрим главные их различия:

Обычная психология	Основные отличия	Психология в критических ситуациях
развитие, личность, межличностные отношения, когнитивные процессы.	Объекты исследования	бедствия, кризисы, травмы и катастрофы
понять, объяснить и предсказать психические процессы и поведение человека.	Цель	предотвращение или уменьшение психологических последствий кризисных событий и разработка стратегий и методов поддержки для людей, находящихся в кризисных ситуациях.
эксперименты, наблюдение, анкетирование, интервью.	Методы	психометрические инструменты, качественные методы.

Какие же ситуации приводят человека к кризисным состояниям? Это переходный возраст; изменение позиции в обществе;

самопознание, поиск смысла жизни и смерти; посттравматическое стрессовое расстройство; тяжелые внешние факторы, такие как войны, стихийные бедствия и катаклизмы.

Более подробно рассмотрим тяжёлые внешние факторы, а именно влияние землетрясений и обвал шахт.

Рост числа землетрясений в Казахстане все больше беспокоит местное население. 23 января произошло землетрясение в Алматы магнитудой 6.7 баллов; 25 февраля - афтершок в 3 балла, эпицентр был в Китае; 4 марта - сила толчков была более 5 баллов, эпицентр также в Китае [4].

Происшествия в шахтах: 4 января - на территории АО «Майкаинзолото», произошел обвал, в котором провалился автобус с пассажирами. Транспортное средство и двух человек до сих пор не нашли; 28 октября 2023 года на шахтах Костенко в Караганде произошел взрыв. На момент трагедии находилось 252 человека, и погибло 46 горняков [5].

В свете этих событий, имеет большое значение подготовка населения в Казахстане к последующим кризисным ситуациям, а также разработка мер по предотвращению и смягчению психологических последствий. Стоит отметить, оперативность МЧС Алматы: информирование граждан о ситуации и дальнейших действиях осуществлялось с помощью различных средств связи; наряду с этим было открыто 384 пункта приема граждан, в которых могли оказать помощь волонтеры с высокой психологической устойчивостью; была запущена круглосуточная «горячая линия». МЧС продолжит масштабную информационно-разъяснительную работу и подготовку граждан к действиям во время землетрясения [6].

Оказавшись в экстремальной ситуации, каждый человек реагирует по разному, при этом безопасность является ключевой потребностью. Давайте рассмотрим какие есть психологические реакции человека в экстремальных ситуациях, и какую помощь нужно оказать.

Таблица 2- психологические реакции человека в экстремальных ситуациях, и какую помощь нужно оказать.

Симптомы	Состояние	Методы помощи

Бред и галлюцинации	Сильное нервное напряжение, нарушение равновесия; ложные представления или умозаключения.	Вызвать бригаду психиатрической помощи; изолировать пострадавшего и не оставлять его одного; говорить спокойно и соглашаться с ним.
Апатия	Вялость; безразличность; медленная речь с длинными паузами.	Поговорить; отвести к месту отдыха.
Ступор	Отсутствие контакта человека с окружающим миром от нескольких минут до нескольких часов; напряжение отдельных групп мышц	Согнуть пострадавшему пальцы на руках в кулаки, выставить большие пальцы наружу; массируйте пострадавшему точки на лбу; говорите тихо, медленно и четко.
Двигательное возбуждение	Потеря способности мыслить логически и принимать решения; резкие хаотичные движения; громкая речь.	Использовать прием “захват”; изолировать пострадавшего; массируйте точки на лбу; говорите спокойным голосом о его чувствах; не спорьте.
Агрессия	Гнев;насилие над окружающими; мышечное напряжение; повышение кровяного давления.	Изолируйте пострадавшего; Обеспечьте высокой физической нагрузкой; Разрядите обстановку.
Страх	Напряжение мышц (лицевых); учащение сердцебиения и поверхностного дыхания; снижение контроля над собственным поведением	Дайте понять пострадавшему, что вы рядом и он не один; дышите глубоко и ровно; будьте “активным слушателем”; сделайте легких массаж напряженных мышц тела пострадавшего.
Нервная дрожь	Начинается внезапно; длительная продолжительность; позже сильная усталость и потребность в отдыхе.	Усилите дрожь; разговаривайте; После дрожи дайте пострадавшему отдохнуть. Нельзя: обнимать; укрывать чем-то теплым; говорить, чтобы он взял себя в руки.

Плач	Слезы и влажные глаза; дрожащие губы; ощущение подавленности; без возбуждения.	Будьте рядом с пострадавшим; будьте “активным слушателем”; не успокаивайте пострадавшего, выслушайте его; дайте возможность все выплеснуть.
Истерика	Сохранение сознания; чрезмерное возбуждение; эмоциональная быстрая речь; крики, рыдания.	Останьтесь наедине с пострадавшим, если это безопасно; совершайте неожиданные действия, удивляйте; уверенно говорите короткими фразами; после истерике уложите пострадавшего спать.

Важно отметить, что укрепление психологической устойчивости помогает человеку справиться с негативными стрессорами, которые могут возникнуть в сложных ситуациях. Что же влияет на психологическую устойчивость людей в кризисных ситуациях? Это социальная поддержка, позитивное мышление, физическое благополучие, постановка целей, способность адаптироваться, управление эмоциями, уверенность в себе, осознанные реакции на стресс, профессиональная помощь.

Системный подход при укреплении психологической устойчивости позволит эффективно использовать ресурсы в случае реальной опасности, а именно: адаптироваться к быстро меняющимся условиям, принимать оптимальные решения, регулировать собственные эмоциональные реакции и поведение, и помогать пострадавшим.

Оказание помощи в чрезвычайных ситуациях требует специальной теоретической и практической подготовки [7]. Пройдя тест «Волевые качества личности» можно определить готовность оказания психологической помощи в кризисных ситуациях [8]. Ниже представлены мои результаты данного теста, можно заметить, что я готова проводить профилактические мероприятия или предоставлять поддержку для смягчения психологических последствий:

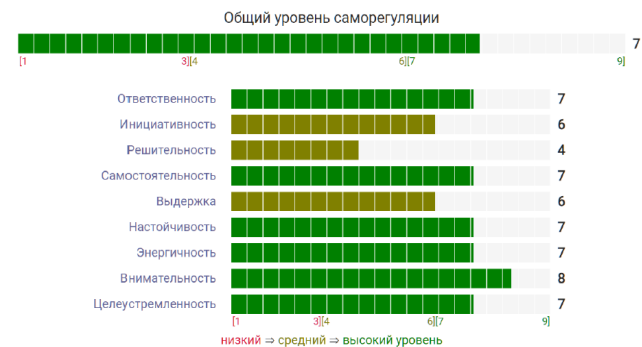

Рисунок 1 – Общий уровень саморегуляции

Чем выше уровень ресурсов у тестируемого, тем большим спектром возможностей он обладает, тем больше будет использовать попыток для решения проблем, связанных с профессиональной деятельностью

Значимость психологии в кризисных ситуациях в Казахстане приобретает нарастающий характер. В связи с этим психологическая помощь играет ключевую роль в снижении негативных последствий экстремальных ситуаций и в помощи людям для справления с ними. В заключении, можно отметить психологическую готовность и устойчивость, которые при критических ситуациях могут обеспечить безопасность и сохранить жизни. Данная статья представляет собой понимание взаимосвязи психологии и кризисных ситуаций. И носит профилактический характер для ознакомления и обеспечения безопасности в будущем.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Гуренкова Т. Н., Елисеева И. Н., Кузнецова Т. Ю., Макарова О. Л., Матафонова Т. Ю., Павлова М.В., Шойгу Ю. С.// «Психология экстремальных ситуаций для спасателей и пожарных».
- 2 Психология. Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп.-М.: Политиздат, 1990.
- 3 Журнал «Вестник Санкт-Петербургского университета. Социология», статья «К вопросу о развитии психологии кризисных и экстремальных ситуаций», автор: Хрусталева Нелли Сергеевна.

4 Статья из официального сайта zakon.kz [Электронный ресурс] – <https://www.zakon.kz/proisshestiia/6426403-silnoe-zemletryasenie-proizoshlo-v-almaty.html>

5 Статья из официального сайта press.kz [Электронный ресурс] – <https://press.kz/novosti/v-pavlodarskoj-oblasti-avtobus-provalilsya-treshhinu-vozle-shah>

6 Статья из официального сайта primeminister.kz [Электронный ресурс] – <https://primeminister.kz/ru/news/olzhas-bektenov-poruchil-mchs-obespechit-postoyannyy-monitoring-za-seysmologicheskoy-situatsiey-27460>

7 Методика «Диагностика стратегий преодоления стрессовых ситуаций» С. Хобфолл (адаптация Н.Е.Водопьяновой, Е.С. Старченковой)

8 Опросник «Волевые качества личности» (М.В. Чумаков) [Электронный ресурс] – <https://psyttests.org/emvol/vkl.html>

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ФУНКЦИОНАЛДЫ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

ОМАРХАНОВА Г.К.

бастауыш сынып мұғалімі, Сілеті ЖООМ, Ертіс ауданы, Павлодар облысы

Қазіргі заман талаптарына сай жастарға білім және тәрбие беру, оларды жан-жақты дамыту – қоғам алдында тұрған басты міндеттердің бірі. Кез келген елдің білім беру жүйесінің алдында қоғам дамуының қай кезінде болмасын үлкен міндеттер тұрғаны белгілі. Өйткені білім беруді дамыту арқылы, мемлекеттің өсіп өркендеуіне жақсы жол ашылары сөзсіз. Мемлекеттің қалыптасып, саяси экономикалық бағыттардың дамып гүлденуі, білім беру жүйесімен тікелей байланысты болып отыр.

Математиканың күнделікті адам өміріндегі мәні орасан зор. Санай білмей, сандарды қосуды, азайтуды, көбейтуді, бөлуді дұрыс орындай білмей тұрып адам қоғамының дамуы мүмкін деп ойлауға болмайды. Арифметикалық төрт амал, ауызша және жазбаша есептеу ережелері бастауыш сыныптардан бастап оқылады. Бұл ережелерді бір адам ойлап шығарған немесе тапқан емес. Арифметика күнделікті практика талаптарынан, адамдардың еңбектеніп әрекет жасауындағы өмірлік мұқтаждықтарынан туған. Арифметика өте баяу және ұзақ уақыт дамыды.

Ұлағатты ұстаздар «Математика өмір тіршілігіне қажет ғылым. Қоғамда тіл қандай қажет болса, математика тілі де сондай қажет, ол табиғаттың тілі, оны сүйіп оқып үйреніндер, сырын ашыңдар, сыйлығын алдында күтіп тұр», – дегендей менде, өз зерттеуімді математиканың бір бөлігіне арнадым.

Бүгінгі таңда білімге қойылатын талап өте жоғары. Білімгерлердің білімге деген қызығушылығын арттыру, ой-өрісін кеңейтіп, білімдерін нығайтуда математиканың атқаратын рөлі өте зор. Адамның жеке басын қалыптастыру негізі бастауышта қаланатыны бәрімізге белгілі. «Бастауыш мектептің негізгі міндеттері – баланың жеке басының алғашқы қалыптасуын қамтамасыз ету; олардың қабілеттерін ашып, дамыту, оқуға деген ынтымақтастық тәжірибесінің берік дағдыларын меңгерту», – делінген Қазақстан Республикасының Орта білімді дамыту тұжырымдамасында. Осы міндетті ойдағыдай орындау үшін, әрбір жас балаға, оқыту, тәрбиелеу, дамыту жұмыстарын ұштастыра жүргізіп, оқушыны жан-жақты қамтамасыз етуге дайын болуымыз керек, – дейді көптеген педагогтарымыз (С. Рахметова, Ж. Адамбаева).

Оқушыларға математика білімінің қыр-сырын жетік таныту, қабілеттерін шыңдау, кез-келген ортада өзін еркін ұстауға, Қазақстан Республикасының азаматы деген атқа лайық болатындай етіп тәрбиелеу – біздің міндетіміз болмақ. Осы орайда оқушылардың білім деңгейін арттыру – маңызды іс. Бұл мәселе көптеген жылдар бойы қарастырылып келе жатыр. «Математика, оқыту әдісіне сан алуан жетілдірулері болатындығына қарамастан, шәкірттер үшін әрдайым қиын жұмыс болып қала береді» деген атакты ғалым Писарев Д. И. Сондықтан, математиканың қиындығына, күрделілігіне қарамастан, болашақ ұрпақты осы пәнге қызықтыру, білім деңгейін көтеру біз үшін орасан зор жауапкершілікті қажет ететін оқыту әдісі болуы тиіс. Бұл бастауыш сыныпта оқытуда орындалады [1, 25 б.].

Бүгінгі бөбек – ертеңгі азамат – қоғам иесі. Балғын бөбектерге ең алғаш жол көрсетуші, бағыт беруші – бастауыш мектеп мұғалімдері. Ақ жүрек балғын бөбектерге білім мен тәрбие есігін ашу бастауыш мектеп мұғалімдеріне абыройлы да жауапты жұмыс жүктейді. Ұстаздың әрбір қылығы оқушыға әсер қалдырып, оның ары қарай жетілуіне ықпал ететіні бәрімізге белгілі. Мұғалім – оқушы атаулыға үлгі болатын өмірінің сан алуан жолынан адаспай өтуде оған бағыт беріп, жөн сілтеуші, баланы адамгершілікке, еңбек

сүйгіштікке, адалдыққа және басқа да сол сияқты ізгі қасиеттерге баулитын жан. Қазіргі заманымызда оқушының білім деңгейін көтеру мәселесі ең басты мәселелердің бірі болып отыр. Оқушының білім деңгейін көтерудегі басты тұлға – ұстаз екені бәрімізге белгілі. Оқушының білім деңгейін көтеру дегеніміз оқушыны жан-жақты тәрбиелеп, ғылым негіздерінен берік білім беру, болашақ қоғамға пайдалы қызмет ететін азамат етіп шығару. Оқушының бойындағы білімін ары қарай тереңдетіп, жетілдіре түсу.

Функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынас жасау және мүмкіндігінше тез бейімделуі. Әлемдегі өзгерістер оқыту мен тәрбиелеудің білім беру мақсаттарын, нәтижелерін, оқытудың дәстүрлі әдістерін, қол жеткізілген нәтижелерді бағалау жүйелерін жаңа параметрлерін белгіледі, түбегейлі қайта қарауды талап етті.

Функционалдық сауаттылыққа мәтіннен ақпарат алу мақсатында дағдыларды еркін пайдалану қабілеті жатады.

Функционалдық сауаттылық – бұл оқушылардың мектепте оқу барысында қол жеткізе алатын білім деңгейі және адамның өмірдің әртүрлі салаларындағы стандартты өмірлік міндеттерді шешу қабілетін білдіреді.

Функционалдық сауаттылықтың бірнеше негізгі түрлері бар:

- сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінде еркін сөйлеуді көздейтін коммуникативтік сауаттылық; басқа біреудің ауызша және жазбаша сөзін барабар түсіну қабілеті; ауызша және жазбаша сөйлеуде, сондай-ақ сөйлеудің ауызша және жазбаша түрлерінің ерекшеліктерін біріктіретін компьютерде өз ойын өз бетінше жеткізе алады;

- ақпараттық сауаттылық – оқулықтар мен анықтамалық әдебиеттерден ақпаратты іздеу, интернеттен және білім беру мазмұнының компакт-дискілерінен, сондай-ақ басқа да әртүрлі дереккөздерден ақпаратты алу, ақпаратты өңдеу және жүйелеу және оны әртүрлі тәсілдермен ұсыну мүмкіндігі;

- іс-әрекеттік сауаттылық – ұйымдастырушылық қабілеттер мен дағдылардың көрінісі, атап айтқанда іс-әрекеттің мақсатын қою және ауызша тұжырымдау, жоспарлау және қажет болған жағдайда оны өзгерту, осы өзгерістерді ауызша дәлелдеу, өзін-өзі бақылауды, өзін-өзі бағалауды, өзін-өзі бағалауды жүзеге асыру.

«Математика» пәні бойынша оқу іс-әрекетінде функционалдық сауаттылықты дамыту мүмкіндіктерін қарастыру:

- оқу пәні арифметикалық санау дағдыларын қалыптастыруды, геометрия негіздерімен таныстыруды;

- заттардың жазықтықта орналасуын және осы орналасқан жерді тілдік құралдар арқылы белгілеу дағдысын қалыптастыру;

- төмен, жоғары, арасында, қасында, артында, жақынырақ, әрі қарай;

- уақыт бойынша бағдарлаудың практикалық қабілеті, сюжеті өмірлік жағдайлармен байланысты мәселелерді шешу қабілеті.

«Сауаттылық» терминінің өзі бұл зерттеуде белгілі бір мазмұнға ие. Мұнда сауаттылық деп осы білімді мектеп бағдарламасының талаптары шеңберінде меңгеру емес, математикалық білім мен дағдыларды функционалды түрде пайдалана білу түсініледі. Ал бұл қабілетті «функционалды математикалық сауаттылық» деп атауға болады [2, 86 б.].

Сонымен, «функционалдық математикалық сауаттылық» – бұл адамның өзі өмір сүріп жатқан әлемдегі математиканың рөлін анықтау және түсіну, негізделген математикалық пайымдаулар жасау және математиканы қазіргі уақытта және қазіргі уақытта қанағаттандыратындай қолдану қабілеті.

Функционалды математикалық сауаттылық сонымен қатар әртүрлі жағдайларда математикалық есепті анықтау және шешу қабілетін, сондай-ақ мұндай әрекеттерді орындауға бейімділікті қамтиды, бұл көбінесе өзіне деген сенімділік пен қызығушылық сияқты мінез-құлық қасиеттерімен байланысты.

Математика сабағында функционалды сауаттылықты қалыптастыру дұрыс және анық математикалық сөйлеусіз мүмкін емес. Сауатты, логикалық дұрыс математикалық сөйлеуді қалыптастыру үшін математикалық сөздік құрастыруды, математикалық диктант жазуды, сандарды, математикалық терминдерді дұрыс жазуға, айтуға және қолдануға бағытталған тапсырмаларды орындауға болады.

Білім берудің бастапқы кезеңінде талдау, жинақтау, салыстыру, жалпылау, жіктеу, қорытынды жасау, жүйелеу, теріске шығару, шектеу сияқты логикалық әдістерді қолдана отырып, әрбір баланың ойлау қабілетін дамыту ең бастысы. Бастауыш сыныпта сыныпта функционалды сауаттылықты қалыптастыру логикалық техника деңгейіне сәйкес келетін тапсырмаларды орындауға көмектеседі.

Оқушыда функционалды математикалық сауаттылық қалыптастыру үшін ең алдымен пәндік сауаттылық қалыптасуы керек.

Математиканы оқыту мен математика пәнінен сауаттылықты қалыптастырудың негізгі мақсаттарына тоқталайық:

- Математика – барлық ғылымдардың логикалық негізі – күре тамыры ретінде қарастырылады;

- Математика, ең алдымен оқушылардың дұрыс ойлау мәдениетін қалыптастырады, дамытады және оны шыңдай түседі;

- «Математикалық сауаттылық» (ауызша және жазбаша) қабілетін қалыптастыру арқылы оқушының «математикалық сауаттылықты» меңгере білу қабілетінің болуы;

- Математика әлемде болып жатқан түрлі құбылыстарды, жаңалықтарды дұрыс қабылдап, түсінуге көмектеседі;

- Математиканың болашақ тұлғаны моральдық, эстетикалық және этикалық тұрғыдан да тәрбиелік мәні бар.

Математикалық сауаттылық дұрыс сөйлеу қабілетін математика сабақтарында оқушылардың келесі қабілеттері мен бейімділіктерін шыңдай түсуді меңзейді:

- Тақырыптағы, текстегі басты ойды бөліп көрсете білу және оған жоспар құра білуге;

- Материалды қисынды, мағыналық топтай, талдай білуге;

- Математикалық терминологияларды түсіне, қолдана және негіздей білуге;

- Ұғымдардың, түсініктердің өзге ұғымдар жүйесіндегі орнын және түсініктер иерархиясы тұрғысында білуге;

- Ауызша және жазбаша математикалық сауатты сөйлеуді меңгеру, математикалық символдар мен белгілеулерді дұрыс қолдана білуге.

Математикалық сауаттылықтың дамуы оқушының жалпы сөйлеу мәдениетін дамытып, қазіргі қоғамда тұлғаның ұтымды сөйлеу коммуникацияларын қалыптастырады. Осыған қоса, көп жылғы іс-тәжірибе көрсеткендей, математикалық білімнің меңгерілуі мен үйретілуі, оқытылуы дәрежесі жоғары болған сайын, оның бастауыш сыныптағы оқушылардың бойында адамгершілік қасиетті қалыптастырады. [3, 65 б.].

Бастауыш сыныпта математиканы оқытуда келесі пәндік және функционалдық сауаттылық қалыптасуы тиіс.

- ережелер мен үлгілерді және берілген алгоритмдерді математикалық материалда қолдану біліктігін;

- қоршаған ортада болып жатқан әртүрлі жағдайларда және аралас пәндерде математикалық білімін, біліктігін, есептеу, өлшеу және графиктік дағдыларын;

- ауызша және жазбаша есептеулерді тиімді пайдалана отырып, практикалық есептеу техникасын;

- математикаға тән ойлау стилін, оның абстрактылығын, дәлелденуін, қатаңдығын;

- дәлелдемелі пайымдау жүргізу, логикалық негізделген қорытындылар жасау біліктігін;

- математикалық мәтінмен жұмыс жасау (талдау, қажетті ақпаратты алу), математикалық терминология мен символдарды қолдана отырып, өз ойын ауызша және жазбаша түрде анық және нақты түсіндіру біліктігін;

- жоспар бойынша әртүрлі әрекеттерді жоспарлау орындау білігін;

- өзін-өзі бақылау жүзеге асыруды;

- өз іс әрекетін бағалауды;

- оқу қызметінің әртүрлі формаларында коммуникативтік қабілеттерін қолдана білуі қажет.

Қорыта келе, тәжірибе көрсеткендей, функционалдық сауаттылықты дамытудың тиімді жолдарының бірі – құзыреттілікке бағытталған тапсырма. Сонымен қатар практикалық мазмұндағы есептерді шешу математиканы оқуға қызығушылықты оятуға бағытталған. Мұндай тапсырмалар білім мен дағдыға негізделген және жинақталған білімді практикалық іс-әрекетте қолдана білуді талап етеді. Сабақтар оқушылардың логикалық, алгоритмдік, кеңістіктік ойлауын, зейінін дамытуға бағытталған. Осылайша, оқушылардың функционалдық сауаттылығын, атап айтқанда, математикалық сауаттылығын дамыту міндеттері білім берудің негізгі деңгейінің білім беру мазмұны мен түрлі салаларда қолданылатын қолданбалы математикалық дағдыларды жетілдіруге бағытталған қосымша курстардың оңтайлы үйлесімі жағдайында жүзеге асырылуы мүмкін. өмірлік жағдайлар. Бағдарламалардың инвариантты және ауыспалы бөліктерінің мазмұны бірін-бірі толықтырады, бұл нәтижені қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 «Қоғамдық-гуманитарлық цикл пәндерін игеруде бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың ерекшеліктері». Құралдар жинағы. – Астана: Ұлттық білім академиясы. І.Алтынсарина, 2013. – 40 б.

2 Хижнякова О. Н. Бастауыш сыныптағы заманауи білім беру технологиялары. – С. 2006. – 140 б.

3 Тихомирова Л. Ф., Басов А.В. Логикалық ойлауын дамыту. Ярославль.Гринго. 1995 жыл. – 125 б.

МАЗМҰНЫ

Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдары Гуманитарные и социальные науки

Секция 31

Шетел филологиясының, лингводидактиканың және аударматанудың өзекті мәселелері Актуальные вопросы иностранной филологии, лингводидактики и переводоведения

Төрехан А. Е., Ақжекей Д. Д. Кибер кеңістіктегі ағылшын тілі	3
Агірова Е. Slangs and abbreviations in English language	10
Ахметова М. Е. Функции переключения кодов в социальной сети Инстаграм на примере аккаунтов, связанных с поступлением в зарубежные вузы	21
Akhmetova M. Y., Zhastilek A. B. New approach to phrasal verbs in present-day spoken English based on the analysis of animated movie «Klaus»	22
Balzhanova A. B., Turysbekova A. S., Konakbaev E. M. Theory of the linguistic evaluation of human intelligence	27
Kairbek A. J., Beisebaeva K. M., Daulbayeva K. M. The use of tongue twisters in teaching English in order to develop the student's speech	34
Болат А. Ағылшын тілін үйренудегі әлеуметтік желінің маңыздылығы.....	35
Болатова Е., Алыбай А. Сравнение как средство образной характеристики человека (На материале русских и англоязычных произведений художественной литературы)	46
Бушуев Р., Паршукова М. Г. Интернет-сервис «Padlet» как средство совершенствования лексических навыков на уроках английского языка	52
Валивач К. Д., Давыденко М. В. Информационно-коммуникативные технологии в изучении иностранного языка. Лингводидактический аспект	62
Абылкалыкова А. Д., Есимханова А. А. Сравнительно-сопоставительный анализ лингвокультурного типажа «American student» и «Учащийся НИИШ»	68
Zhaskairatova Z. E., Kuzmenko M. V. Neologisms of the English language as a means of communication in Kazakh and Russian languages.....	74
Карсенова А. К., Жасұлан Қ. Ағылшын тілінде сөйлеу дағдысын дамытуда ағылшын тіліндегі фильмдердің, мультфильмдердің, телехикаялардың әсері.....	79
Zhumabekova Sh. B., Shingisova A. Harmony in the poetry of Mashur-Zhusup Kopeev and George Dordon Byron.....	84
Шукоева Б. Т., Төрехан А. Е., Қайролла А. Мұқағали Мақатаев аудармашы және оның шығармаларының аударма ерекшеліктері	90
Хайрулина А. М., Қуанышқызы А. Применение искусственного интеллекта при изучении иностраннных языков	97
Лухманова А. Ю., Мусин Т. Роль английского языка в развитии soft skills	102
Мусаханова А. М., Жаксыбаева Ж. Ж. Создание и использование вымышленных языков в мировом и казахстанском кинематографе.....	106
Bakanova D. B., Mukhtar T. D., Ardakkyzy D. Dramatization as a method to develop creative abilities	113
Пилюцкая К. В., Тускеева Д. Г., Пак Ю. О. Изучение английского языка с помощью Chat GPT.....	118
Yakiyayeva G. U., Ruslanuly A. Slang in english: exploring trends and influences	122
Serikbaeva D. Differences between formal and informal conversation and correspondence in English	127
Сушкова Е. П., Медведев Е. С. Оценка качества перевода: всесторонний анализ методов и их применимость в разных контекстах.....	132
Жангабулова Ж. Е., Татенова Д. С. Актуальные вопросы изучения английского языка.....	140
Torekhan A. E., Yerikkyzy A., Timur D. E. Mobile visual content creation project in English	144
Смағұл А., Мұратбай Д. Қ., Тугамбаев К. М. Чтение вслух как средство понимания значения иноязычного текста.....	199
Torekhan A. E., Sharimbekov A. E. Comparing and contrasting American and British English: common grounds and distinctions	155

Секция 32
Тарих, өлкетану, археология және этнология
История, краеведение, археология и этнология

Айдосқызы А.б, Табынбекова М. А. Қ. И. Сәтбаев – қоғамдық және гуманитарлық ғылым саласын зерттеуші	160
Алиев А. Знание прошлого для понимания будущего	165
Амангелді А. Б., Сапарова Д. С., Ережепова А. Х., Новосельцева Д. А. «Ұлттық киім әліппесі» танымдық ойыны	169
Смагулова К. Е., Ахметқалиқызы А., Қайрат Ә. Абай Құнанбаевтың шығармашылығындағы ұлт тарихын қалыптастырудағы рухани құндылықтар жүйесі	173
Абдрахманов Б. Н., Бекишева В. Б. К вопросу изучения фольклора в исторической науке	179
Беріктай Б. А., Құдайбергенов Ә. Б. Ұлттық құндылығымыз шолпы жайлы зерттеулер мен шолпының сақталуы	187
Нурланова А. Танатов Б., Еркебұлан Б. Қ. Қаныш Сәтбаев қазақ тарихында, археологиясында үлкен із қалдырған тұлға.....	191
Зарлық А., Файзуллаева С. Қаныш Сәтбаевтың жастар жадында алатын орны.....	197
Иманшәріп Н., Ахметова Б. Б. Халқына қалқан болған батырлар жолы	201
Николашина О. Л., Исатай А. А. История куклы и её роль в воспитании	206
Кайдарова Г. С., Манарбек Г., Ерболатқызы А. Ұлттық салт-дәстүрді дамытатын бағыт – тері және ағаш өңдеу өнері.....	215
Касенова Г. Т., Джаланқузова Д. Нагория тарихының негізіндегі қаржы мәселесі	221
Оспанова Д. Д., Кочергина Д. А. Этический кодекс семьи – как многовековой опыт воспитания молодого поколения в истории Казахстана.....	228
Кушенова А. Н., Шокель Л. И. История Павлодарского Прииртышья (от маленькой монеты к древностям родного края)	232
Исина О. Т., Ақбөпе А. А. Жеті көлдің бірі – Әулиекөлдің сырлары.....	240
Бажикова Б. А., Моншакова А. Б. Ұлы тұлға – Кемел Ақышев және алтын адам.....	247

Удачина В., Шампатов А., Муканов А.С. Реализация международного проекта «Без срока давности»	254
Миронов М., Сентюров О., Муканов А. С. Казахстанские поисковые отряды и их вклад в поисковое движение	259
Дюсенов Е., Муканов А. С. Школьная археологическая лаборатория и ее роль в патриотическом воспитании подрастающего поколения	270
Миронов М., Сентюров О., Муканов А. С. Казахстанские поисковые отряды и их вклад в поисковое движение	275
Дюсенов Е., Муканов А. С. Школьная археологическая лаборатория и ее роль в патриотическом воспитании подрастающего поколения	286
Нурсаин А., Шаригатұлы Е. Қасиетті тұлғалардың бірі – Ырысбек Шайхы ата	290
Ременников Р. С., Абжаппарова М. Т., Инджиголян А. А. Сохранение историко-культурного кода в архитектуре Караганды.....	296
Ланг Т. Ф., Садри Д. Р. Удивительные места Павлодара в уникальном авторском календаре с QR-кодами	303
Олжабай А., Сатенова Д. «Жаңа мәдени парадигма: қазақ дүниетанымдағы экософия	310
Сатыбалдинов Е. А., Сағатбек Б. Е., Сабабаев Д. Н. Ерлер мен қатарлас атқа мінген арулардың қазақ тарихындағы алатын орны.....	318
Сериков Д. С., Байболат Н. Туған жерге – тағзым.....	325
Каирлыева Р., Кузнецова А., Сүлеймен Ж. С. Великий шелковый путь – культурное наследие номадов	333
Хазаева Л. Ш., Даутова А. А., Хазаева С., Мусабекова З. Традиции, культура, быт народов села Узынсу.....	337
Харламов М. И., Муканов А. Ш. Использование информационных технологий в поисковой работе (Электронная книга памяти села).....	341

Секция 33
Көптілділік білім берудің өзгеріс үрдісі ретінде
Полиязычие как тренд образования

Абай А., Сағадат А. Полиязычие как веление времени	346
Сүлейманова А. В., Агинтаев А. Б. В мире слов: главные языки (казахский, русский, английский) как ключи к нашей истории	351

Алыкпашова Н. А., Каримова А., Марден А. Особенности восприятия креолизованного текста в комиксах на русском и английском языках (Создание собственного произведения в виде комикса).....	356
Аукенова С. Р., Щеглова О. С. Көптілді тұлға – көпмәдениетті тұлға	363
Сыздыкова М. К., Айткенов А., Есельбаев А. Multilingualism as an educational trend	369
Жакупов Н. Р., Қанаш Р. А. Полиязычная образовательная онлайн платформа «Hypothesize»	373
Бирюкова У. А., Макарова Е. А., Пахомова О. Б. Языковой бум Темиртау: полиглоты в тренде. Мода или жизненная необходимость?	378
Педашенко А. С. Полиязычие в моей школе: взаимодействие языков и культур	385
Копбаева Ж. А., Сардаров Б. К., Сабитова А. Т. Миграция – языковая мобильность	390
Абай А., Сағадат А., Бейсембина Г. Н. Полиязычие как веление времени	395
Сағадат А. Қ., Самбетбаева У., А. Полиязычие как новый тренд образования в Казахстане	400
Лухманов Д. В., Шиянбина Ж. Ж. Сопоставительный анализ языковой политики Казахстана и России	404

Секция 34

Заманауи білім беру және әлеуметтік жұмыс Современное образование и социальная работа

Гупало В. В., Багацкая Е. В., Золотухина Д. С., Как сформировать антикоррупционное мировоззрение у школьников	409
Бекбай А., Шаяхметов А. Р. Влияние комиксов на творческое мышление молодежи	415
Арингазинова А. М., Каддыкалыкова Ж. Д. Разработка программы по изучению выдающихся личностей Казахстана.....	421
Спанова А. С., Нурмуханова А. Е. Мағжан Жұмабайдың «Педагогика» еңбегінің заманауи білім мен тәрбиедегі өзектілігі	426
Антонова А. А., Кибашева Б. С., Хмель Д. Е. Использование нейросетей для обучения казахскому языку	431

Секция 35

Психология ғылымының даму мәселелері Проблемы развития психологической науки

Adambayeva A. S. The influence of art on the level of psychological stress among grade seven students.....	439
Байбекова Г. З., Айтбай Б. Б. Жасөспірім шақтағы балалардың икемді дағдыларын дамыту	443
Омарова А. У., Ауезова Ж. Р. Балалардың солақайлығын эксперименталды зерттеу	448
Бекмұхамбет С., Ахметова Б. Б. Өлкеміздің киелі орындарының қасиеті	455
Шаймарданова Н. Т., Партияқызы А., Жанарбекқызы Ж. Әлеуметтік психологиядағы дебаттың рөлі	461
Жусупова З. С. Нейросеть как референт для создания увертюры метафизического развития поколения Next	467
Torekhan A. E., Nurkenova K. A., Katietova D. O. The impact of moving time zones one hour earlier on daily activities and well-being	473
Кенжебаева М. Ж., Тасбулатов М., Жаксылыков М. Футбол – стресс әлде релаксация.....	476
Кожимова Ж. И., Жаменкенова Ж. Т., Ламыкина Ю. К. Социализация и интеграция детей с особыми образовательными способностями.....	483
Бахралинова М., Куракбаева А. С. Психологические особенности буллинга в подростковом возрасте	487
Қонаева А. С., Нұрланова А. Н. Жеткіншектердің агрессивті мінез-құлқы.....	495
Мұхамедқали М. Ғ., Дәуреш М. Ж., Омарова А. У. Конфликт – как способ телепередач на телевидении повышения рейтинга	502
Нурметов А., Ахметова А. К. Влияние стресса на организм человека	506
Пәдури В., Баймагамбетова Д. Ш. Негативное и положительное влияние рекламы на детей	512
Уалиева Ж. Т., Жаксыбаева Ж. Ж. Влияние времени, проведенного в СМИ, на оценку своей внешности подростками	517
Шоканова Ж. М., Немченко Е. В. Психология в критических ситуациях.....	525
Омарханова Г. К. Бастауыш сыныпта функционалды сауаттылықты қалыптастыру	530

**АКАДЕМИК ҚАНЫШ СӘТБАЕВТЫҢ
125 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН
«XXIV СӘТБАЕВ ОҚУЛАРЫ» АТТЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

V том

Техникалық редактор А. Р. Омарова

Корректор: А. Р. Омарова

Компьютерде беттеген: А. К. Мыржикова

Басуға 23.04.2024 ж.

Әріп түрі Times.

Пішім $29,7 \times 42 \frac{1}{4}$, Офсеттік қағаз.

Шартты баспа табағы 30,5. Таралымы 500 дана.

Тапсырыс №4213

«Toraighyrov University» баспасы
«Торайғыров университеті» КЕАҚ
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64.